

НАУКОВІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ НА МАКРО-, МЕЗО- ТА МІКРОЕКОНОМІЧНОМУ РІВНЯХ

НАУКОВІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ НА МАКРО-, МЕЗО- ТА МІКРОЕКОНОМІЧНОМУ РІВНЯХ

Збірник матеріалів XX Міжнародної
науково-практичної конференції
Одеського національного
економічного університету

2022

14 квітня 2022 року

(м. КРАКІВ, ПОЛЬЩА)

(м. СВИШТОВ, БОЛГАРІЯ)

(м. МІТТВАЙДА, НІМЕЧЧИНА)

(м. ПРАГА, ЧЕХІЯ)

(м. ТБІЛІСІ, ГРУЗІЯ)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ РИНКУ ТА
ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ НАН УКРАЇНИ
КРАКІВСЬКИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ГОСПОДАРСЬКА АКАДЕМІЯ
ІМ. ДИМИТРА А. ЦЕНОВА
УНІВЕРСИТЕТ ПРИКЛАДНИХ НАУК
ВИЩА ШКОЛА ЕКОНОМІКИ
ТБІЛІСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. І. ДЖАВАХІШВІЛІ

НАУКОВІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ НА МАКРО-, МЕЗО- ТА МІКРОЕКОНОМІЧНОМУ РІВНЯХ

**14 квітня
2022 року**

**Збірник матеріалів XX Міжнародної
науково-практичної конференції
Одеського національного
економічного університету**

*Матеріали публікуються в авторській редакції
з незначною загальною правкою укладачів, відповідальність за зміст
та достовірність досліджень несуть автори.*

*Відповідальні за випуск, укладачі:
Батанова Т. В., Будна В. О., Ігнатенко Р. В.*

Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях : зб. матеріалів XX Міжнар. наук.-практ. конф. Одеського національного економічного університету, 14 квітня 2022 р. Одеса : ОНЕУ, 2022. 332 с.

Особливості розвитку економіки України протягом останніх років характеризуються процесом системної інституціональної трансформації. Відбуваються глибокі економічні зміни, активно формуються нові підходи до управління економікою, вдосконалюються ринкові методи господарювання, реалізуються євроінтеграційні процеси та здійснюються адаптація та зміни українського законодавства відповідно до нормативної бази ЄС.

Складність та суперечливість сучасних трансформаційних процесів, нагальність розв'язання цих та інших проблем обумовлює актуальність та прикладне значення їх усебічного вивчення та об'єктивної економіко-правової оцінки. Сучасні виклики та розгортання світової економічної кризи у зв'язку з пандемією COVID-19, а також руйнівні наслідки для усіх сфер життєдіяльності України в умовах військової агресії з боку Російської Федерації, потребують переосмислення соціально-економічних процесів, які відбуваються, та прийняття адаптивних або, в деяких випадках, радикальних рішень в управлінні країною та захисту її національних інтересів.

Конференція покликана консолідувати науковців та фахівців навколо вирішення економічних проблем, які постають перед нашою країною в цих складних умовах.

Матеріали конференції орієнтовані на науковців, аспірантів та студентів економічних спеціальностей закладів вищої освіти, а також фахівців економічних підрозділів підприємств та організацій.

*Доктор економічних наук, професор,
ректор Одеського національного
економічного університету*
Ковальов А.І.

Шановні учасники конференції, дорогі друзі!

Дуже радий Вас привітати та подякувати за участь в XX Міжнародній науково-практичній конференції «Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях» Одеського національного економічного університету – одного з провідних закладів вищої освіти Південного регіону. Усі наукові та освітні здобутки нашого університету – це результат напруженої і плідної праці багатьох поколінь науковців та викладачів, створення наукових традицій та шкіл ОНЕУ, що забезпечує стійкий розвиток відповідно до сучасних світових тенденцій відкритого науково-освітнього простору.

Сьогодні Одеський національний економічний університет має високий міжнародний рейтинг, що підтверджено членством у Європейській асоціації університетів. Наш університет співпрацює з 42 освітніми і науковими установами країн СНД, Німеччини, Мексики, Ізраїлю, Австрії, Нідерландів, Грузії, Італії, Румунії, Чехії, Болгарії, Польщі, Франції та ін. Викладачі та студенти беруть участь у різних міжнародних програмах та проєктах (DAAD, SIFE, TEMPUS-TACIS, AISEC та ін).

Варто зазначити, що конференція відбувається в дуже складний та трагічний час для нашої країни, в умовах військової агресії з боку Російської Федерації, але наукова спільнота має зробити свій потужний внесок в перемогу України та її подальшу розбудову в повоєнний час. Не зважаючи на воєнний стан в країні, для дистанційної участі в конференції зареєструвалося більше ніж 250 науковців із провідних ЗВО, установ НАН України та зарубіжних країн.

Науковці ОНЕУ також не стоять осторонь у вирішенні проблем, які наразі постають перед країною та Одеським регіоном, університет плідно співпрацює з Одеською обласною державною адміністрацією. Було визначено ключові напрями співпраці вчених університету з різними науковими закладами України та зарубіжжя при розробці та імплементації «Стратегії відновлення економіки Одеської області в повоєнний час». Долучитися до розробки поставлених завдань можуть як окремі науковці, аспіранти, докторанти, так і наукові колективи різних ЗВО України та зарубіжжя. Пропозиції, які будуть надані науковцями за підсумками конференції можуть бути покладені в основу вищезазначеної стратегії.

Вважаю за необхідне зосередити Вашу увагу на питанні – яким може бути бачення місії Одеського регіону в повоєнний час? Одещина має унікальну складову розміщення, коефіцієнт транзитності Одеського регіону найвищий в Україні і наразі він підвищується завдяки тому, що чотири порти, які базуються на Дунаї, можуть бути хабами транспортно-логістичної складової діяльності України з відновлення економіки. Це дуже важливо, оскільки Одеський регіон може стати плацдармом для розбудови економіки України.

Головними стратегічними цілями для відновлення економіки Одеського регіону визначено такі:

– Створення потужної транскордонної логістичної інфраструктури. Відбудова та будівництво нового житлового фонду.

- Гарантована продовольча безпека. Підтримка та розвиток агропереробної індустрії. Сприяння експорту продукції з високим ступенем доданої вартості.
- Забезпечення розвитку конкурентоспроможних підприємств оборонної промисловості, машинобудування, альтернативної енергетики та енергозбереження.
- Розвиток малого та середнього підприємництва. Створення нових робочих місць та адаптація роботодавців під вимоги та потреби повоєнного господарювання в умовах діджиталізації.
- Створення умов для диверсифікованого відновлення працездатності робітників, розвиток туризму та рекреаційної діяльності.

Наша конференція є демократичною платформою для наукових дискусій, презентації та обговорення нових креативних ідей і результатів досліджень. Науково-теоретичне та практичне значення конференції обумовлено передусім, актуальною проблематикою різноманітних питань, запропонованих до обговорення на 18 секціях.

Конференція покликана консолідувати наших науковців та фахівців навколо вирішення економічних проблем, які постають в цих складних умовах.

Бажаю Вам приємного та результативного спілкування на нашому науковому заході, творчих успіхів, здоров'я та натхнення!

I. ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ЧИННИКА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Секція I. Світоглядні, соціально-політичні та історичні аспекти розвитку інформаційного суспільства в Україні

УДК: 31.316.6

Балута Тетяна Павлівна

к. політ. н., ст. викладач кафедри філософії, історії та політології,
Одеський національний економічний університет (Україна)

Щербина Надія Федорівна

к. і. н., доцент кафедри філософії, історії та політології,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ІНФОРМАЦІЙНА КОМУНІКАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ І ОСОБИСТОСТІ

JEL classification: D830; Z000

Людство XXI ст. постало перед фактом, що знання оновлюються швидше, ніж змінюються покоління. За умов сучасного так званого інформаційного вибуху обсяг лише наукової інформації у світі подвоюється кожні 8–10 років, а загальна кількість друкованих праць перевищує 100 млн. назв. Щорічно 80 тис. наукових часописів оприлюднюють 3 млн. статей. Половину всіх даних, якими володіє наука, отримано протягом останніх 15 років. За останні 25 років видано майже стільки книг, скільки за попередні 500. За повідомленням М. Гілберта (Університет Південної Каліфорнії, UCLA), який здійснив спробу дослідити явище інформаційної революції в епоху цифрових технологій, сьогодні людство накопичило близько 295 ексабайт інформації. І надалі обсяги цифрової інформації щорічно зростатимуть на 60% [1, с. 169].

У сучасному суспільстві за тиждень людина отримує стільки інформації, скільки у часи середньовіччя отримувала за все життя. Цілодобовий доступ до Інтернету, постійні потоки новин по радіо і телебаченню, мільйони рекламних матеріалів. На жаль, інформаційний вибух сучасності не супроводжується відповідним збільшенням знань.

Традиційні методи і засоби навчання не відповідають вимогам сучасної освіти та слабо піддаються тенденціям стрімкого розвитку науково-технічного прогресу. Такі обставини змушують викладачів до впровадження інноваційних методів навчання та адаптації цих технологій у навчальному процесі.

У багатьох розвинених країнах світу наголос у процесі реформування систем освіти переноситься на навчання вмінню самостійно здобувати потрібну інформацію, виділяти проблеми і знаходити шляхи їх раціонального вирішення, вміти критично аналізувати набуті знання і застосовувати їх для розв'язання нових завдань.

Більшість розвинених країн світу усвідомили необхідність особистісно-орієнтованої освіти, в якій учень дійсно є центральною фігурою навчального процесу. Що означає поняття «особистісно-орієнтоване навчання»?

Особистісно-орієнтоване навчання досить важко забезпечити в умовах традиційного навчання у школі чи університеті, яке називається «закритим», оскільки поведінка учня контролюється у просторі та в часі. Планування навчального процесу повністю здійснюється викладачами. Закрита форма навчання спрямована переважно на формування знань, умінь та навичок.

Так, сьогодні передбачено, що на зміну традиційним «закритим» системам навчання приходять нові «відкриті» системи, до яких належить дистанційна освіта [2, с. 83].

Дистанційна освіта – це багатоаспектне явище. Тому в режимі дистанційної освіти слухачі можуть отримати підготовку у будь-яких сферах наукових знань. Не є винятком й економічна освіта. У дистанційному режимі може бути надано вищу економічну освіту, здійснено перепідготовку економістів та підвищення кваліфікації.

У сучасний період розвитку суспільства, що характеризується корінними змінами соціально-економічної, політичної та інших сфер, метою освіти стає формування творчо мислячих фахівців, які мають високу інформаційну культуру, здатних швидко адаптуватися у світі, що стрімко змінюється. Необхідність розробки нових підходів до навчання диктується незадоволеністю суспільства його якістю. Зміна умов життя суспільства неминуче спричиняє вдосконалення освітніх концепцій.

Освіта здобувачів – це соціальне замовлення суспільства, яке обумовлено соціально-психологічними потребами суспільства, рівнем його розвитку та моральними цінностями, що в ньому функціонують. На жаль, процес модернізації у системі освіти проходить важко.

Основна мета використання інформаційних технологій у навчальному процесі, як інноваційного підходу в освіті, полягає у розвитку здібностей здобувачів на основі саморегуляції та самоосвіти, формуванні наукового фундаменту для успішного прогнозування власної професійної діяльності, творчому розвитку особистості та правильному виборі індивідуальної програми людини.

Як відзначає Л. Н. Кечієв, на сьогодні необхідна концепція побудови інформаційно-освітнього середовища, яка повною мірою враховує нові можливості створення, розповсюдження і застосування багатокомпонентних розподілених та інтегрованих баз даних і знань, орієнтованих на освіту, що враховує національні вимоги до системи освіти і гармонізована зі світовими тенденціями [3].

Важливо відзначити, що сприйняття середовища не є пасивним спогляданням. Середовище сприймається у процесі постійної взаємодії з ним. Людина діє завжди як невід’ємна складова ситуації, в якій вона перебуває. У середовищі як цілому людиною завжди керує система зворотних зв’язків; дії індивіда допомагають йому переконатися в адекватності свого сприйняття, у відповідності або невідповідності середовища діям, що виконуються по відношенню до цілого і меті дії.

Отже, середовище відіграє двояку роль: по-перше, виступає інформацією, яка дає змогу індивідові передбачити можливі наслідки альтернативних способів дії; по-друге, є свого роду «ареною», на якій здійснюється діяльність людини. Сприйняття середовища обов’язкове і пов’язане з дією у цьому середовищі. Середовище може справляти на людину приємну або депресивну дію, спонукати до дії або налаштувати на відпочинок. Тому можна сказати, що середовище впливає на дії людини і визначає її активність [4].

Основні цілі побудови єдиного інформаційного простору в освіті пов’язані з наданням принципово нових можливостей для пізнавальної творчої діяльності людини. Це може бути досягнуто завдяки сучасному інформаційному і технічному оснащенню основних видів діяльності в освіті: навчальної, педагогічної, науково-дослідної, організаційно-управлінської, експертної та ін.

Інформаційно-освітній простір визначається В. Богословським, В. Извозчиковим та М. Потьомкіним як «простір здійснення особових змін людей в освітніх цілях на основі використання сучасних інформаційних технологій, зростаюча роль яких в організації освітньої діяльності визначає актуальність завдання конструювання і структуризації інформаційно-освітнього простору як окремо взятого навчального закладу, так і регіону та галузі в цілому» [5]. Інформаційно-освітній простір виступає як простір формування особистості інформаційної цивілізації, що засвоїла інформаційну картину світу – багатовимірну інформаційну просторово-часову модель, представлену символами, сигналами, інформаційними потоками і середовищами в їх взаємозв’язку і спільності. Цей простір виконує інформативну, інтеграційну, комунікаційну, координуючу, розвивальну, професійно-орієнтуючу, загальнокультурну, гуманістичну й інші функції [6].

Інформаційно-комунікаційні технології поступово, активно і невинно вкрапляються та інтегруються в усі сфери діяльності людини і суспільства, стають могутнім каталізатором і визначальним джерелом їх об’єктивного розвитку. Основними комунікативними факторами є різке зростання ролі знань та інформації, які стають важливим стратегічним ресурсом суспільства, забезпечують адекватний сьогоденню розвиток особистості, прискорений розвиток високотехнологічних галузей.

Література

1. Білоус В. В. Про запровадження інформаційних і комунікаційних технологій у навчальний процес з криміналістики. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 118. С. 166–175.
2. Бисага Ю. М., Пічкара О. Роль і місце дистанційного навчання серед інноваційних моделей організації навчального процесу. *Проблеми вищої юридичної освіти* : тези доп. та повідом. наук.-метод. конф. (м. Харків, 18-19 грудня 2001 р.) / за ред. В. В. Комарова. Харків : НУ «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого», 2002. С. 83–85.
3. Кечієв Л. Н. *Информационно-образовательная среда технического вуза*. URL: http://cnews.ru/edu/it_russia/institute.shtml (дата обращения: 11.03.2022).
4. Макаренко Л. Л. Роль інформаційно-освітнього середовища в процесі формування інформаційної культури. *Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. Серія : Педагогічні та історичні науки. 2012. Вип. 107. С. 102–117.
5. Богословский В. И., Извозчиков В. А., Потемкин М. Н. *Информационно-образовательное пространство – область функционирования педагогических информационных технологий*. URL: <http://www.ito.su/2000/IV/IV4.html> (дата обращения: 12.03.2022).

6. Шрейдер Ю. А. Информационные процессы и информационная среда. *Научно-техническая информация*. Серия 2 : Информационные процессы и системы. 2008. № 9. С. 3–7.

УДК 37.01:37.04

Карпова Олена Олегівна

к. пед. н., доцент кафедри іноземних мов,
Одеський національний економічний університет (Україна)

РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ ЗВО В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙН

JEL classification: P160; O150

Підготовка сучасного фахівця загалом, та особистості окремо, в умовах глобальної цифровізації та інформатизації суспільства вимагає формування певних знань, умінь та навичок у студентів для ефективної та безпечної соціальної, професійної та навчальної діяльності в цифровому суспільстві.

Нещодавно, Європейським парламентом було визначено вісім ключових компетенцій для навчання протягом життя [1]. Однією з них, була визначена цифрова компетентність, що передбачає розуміння цифрових технологій, їх можливостей, впливу та ризиків, знання базового функціонування та використання пристроїв, програмного забезпечення та мереж тощо.

Цифрова компетентність, як і цифрова грамотність, необхідна не лише для того, щоб вміти користуватися сучасними технологіями, спілкуватися у віртуальному середовищі, але й для ефективної та безпечної комунікації та кооперації у віртуальному суспільстві.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та статистичних джерел дав змогу визначити зміст цифрової компетентності студента. Відтак, цифрова компетентність студента враховує технічну безпеку та технічну грамотність, інформаційно-операційні уміння та навички, комунікацію в Інтернеті та цифрові споживацькі уміння та навички. Цифрова компетентність складається з таких компонентів як: інформаційно-операційний, комунікативний, продуктивно-творчий, практично-діяльнісний та компонент кібербезпеки (С. Гайсіна, В. Кудлай, Д. Белшоу, та ін.) [2; 3].

Авірам та Ешет-Алкалай виділили п'ять типів цифрової грамотності, а саме: фото-візуальна грамотність, грамотність відтворення, розгалужена грамотність, інформаційна грамотність та соціально-емоційна грамотність [4].

Вважаємо, що цифрова компетентність потребує формування та розвитку таких компетенцій як технологічна, комунікативна та соціокультурна, компетенція інформаційної грамотності та компетенція самовдосконалення.

Для формування цифрової компетентності у молоді, особливо в умовах інформаційних війн, необхідне:

- удосконалення законодавчої бази щодо кібербезпеки, кібербулінгу тощо;
- проведення семінарів, тренінгів та інших заходів в онлайн та оффлайн форматах як у навчальних закладах, так і поза ними, для надання першочергової інформації стосовно кібербезпеки, формування навичок безпечної комунікації в Інтернеті тощо;
- упровадження навчальних дисциплін та курсів щодо цифрової, у тому числі, інформаційної грамотності;
- створення соціальної реклами з кібербезпеки;
- публікація брошур, книг, виступи у ЗМІ представників кіберполіції, IT-представників тощо.
- підбір таких тем рефератів, доповідей, презентацій, курсових та дипломних робіт, щоб їх не можна було знайти в Інтернеті в один клік;
- навчання писати дискурсивне есе, у якому проблема висвітлена з декількох різних точок зору, наприклад, соціальної, освітньої, економічної, історичної, психологічної, політичної, екологічної тощо;
- розвиток цифрової грамотності та сертифікація програм відповідними державними та бізнес-установами дасть змогу уникнути поширення та вибору неякісних онлайн програм та курсів;
- розробка якісних короткострокових та довгострокових онлайн курсів університетами.

Окрім того, ефективним було б запровадження у навчальний процес вивчення таких тем та проблем, як «Протидія дезінформації», «Маніпулювання масовою свідомістю», «Технологія створення новин та фейкових новин тощо»; а також розвиток критичного та аналітичного мислення шляхом ознайомлення з методами та способами перевірки інформації та виявлення сфабрикованого контенту у соціальних мережах; виховання національно-патріотичного громадянина та формування етичних систем особистості.

Отже, перехід до соціальної, освітньої та професійної діяльності у віртуальному середовищі вимагає формування та розвитку цифрової компетентності у молоді. Тому, сьогодні перед ЗВО постає першочергове завдання підготувати не лише професіонала у певній галузі, а особистість, здатну ефективно спілкуватися, співпрацювати та «існувати» у цифровому суспільстві.

Література

1. *Key competences for lifelong learning* : Publications Office of the EU, 2019. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/297a33c8-a1f3-11e9-9d01-01aa75ed71a1/language-en> (access date: 11.03.2022).
2. Кудлай В. О. Цифрова грамотність особистості в контексті розвитку інформаційного суспільства. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія : Філософія, культурологія, соціологія. 2015. Вип. 10. С. 97–104.
3. Belshaw D. *What is digital literacy? A Pragmatic investigation*. URL: <https://dougbelshaw.com/doug-belshaw-edd-thesis-final.pdf> (access date: 12.03.2022).
4. Aviram A., Eshet-Alkalai Yo. Towards a Theory of Digital Literacy : Three Scenarios for the Next Steps. *The European Journal of Open, Distance and E-Learning*. 2006. URL: <http://blogttn.info/dspace/rh/53.pdf> (access date: 12.03.2022).

УДК: 004+316.324.8:141.7+159.923.2

Шмиголь Михайло Федорович

*к. філос. н., доцент, завідувач кафедри філософії, історії та політології,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

Юшкевич Юлія Сергіївна

*к. філос. н., ст. викладач кафедри філософії, історії та політології,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

АНТРОПОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА: ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ АСПЕКТ

JEL classification: D830; Z130

Сучасний світ досить складний для його розуміння пересічною людиною. Але життя примушує нас існувати в цьому багатозначному та суперечливому нестабільному середовищі, часто спонтанно та неусвідомлено прилаштовуючись до величезних швидкоплинних змін, що супроводжують наше життя. Чимало вчених підкреслюють, що необхідність впровадження високих технологій нового покоління відкривають нові перспективи у розвитку економіки та бізнесу, які, у свою чергу, призведуть і до багатьох радикальних не лише позитивних, але й негативних побічних соціокультурних та гуманітарних ефектів. Зрозуміло, що ці проблеми примушують наукову гуманітарну думку, як і в інші переломні епохи, звернутись до вічної теми людини, як з точки зору її існування, образу життя в сучасному інформаційному суспільстві, здатності адаптуватися до нових викликів часу, долати ментальні перешкоди, які неодмінно виникають в цих умовах, так і її сутності.

Проблема майбутнього існування людства сьогодні стає глобальною з точки зору непередбачуваного розвитку сучасної цивілізації, оскільки уявлення про таке майбутнє в свідомості людини стає все більш неясним та незрозумілим, а тому і небезпечним. Сучасними футурологами, такими, як Р. Курцвайл, прогнозується, що в середині ХХІ сторіччя виникне вибухова точка розвитку, точка сингулярності, коли створені людським інтелектом механізми та комп'ютерні системи вийдуть на передній край еволюції розуму [1].

В академічних колах зростає зацікавленість до нових технологій та їх впливу на гуманітарні науки, що породжує новий простір для досліджень, який часто називають *posthuman studies* – «пост людські» або «пост гуманітарні» дослідження. Як приклад – впливова книга Н. К. Хейліс «Як ми стали постлюдиною: віртуальні тіла в кібернетиці, літературі та інформатиці» [2].

Добре зрозуміло, що відсутність науково обґрунтованих уявлень про майбутнє ускладнює можливість планування розвитку суспільства і, в тому числі, стає проблематичним формування науково обґрунтованих цілей освіти, що забезпечують підготовку фахівців необхідної кваліфікації, які відповідали б вимогам часу.

Проблеми, які об'єктивно виникають на сучасному етапі активного розвитку цифрових технологій з необхідністю актуалізують сферу гуманітарної освіти, що покликана визначати та формувати ті якості, які роблять людину суб'єктом як сучасних, так і майбутніх цивілізаційних змін, створювати підґрунтя вибору суб'єктом практичних дій і способу свого життя в нових умовах та на перспективу.

Отже, моделювання майбутньої картини соціального світу та визначення ролі й місця людини в ньому, а також осмислення як позитивних, так і негативних побічних ефектів, що виникають внаслідок впровадження новітніх цифрових технологій – це перш за все завдання гуманітарних наук, а підготовка фахівців, здатних до такого аналізу – завдання гуманітарної освіти.

За цих умов освіта в цілому стає необхідним елементом в процесі підготовки та формування освіченої особистості нової цивілізаційної епохи, незалежно від сфери її професійної діяльності, оскільки значною мірою, наприклад, гуманітарні знання визначають шлях досконалого розвитку її світогляду, «внутрішнього світу», переконань, і які ґрунтуються на умінні збирати та користуватися інформацією для вирішення як повсякденних, так і стратегічних задач, здатності аналізувати та узагальнювати навички швидкого орієнтування в інформаційному просторі, розумінні причин та можливих наслідків розвитку технологічної революції, відповідальності за своє майбутнє, за життєвий вибір, особисту та громадську безпеку.

Але виникає закономірне питання: чи відповідає гуманітарна освіта, що спрямована на розвиток сучасної особистості, формуванню необхідного рівня її світогляду, моральності та духовності у широкому сенсі цього слова, її здатності розуміти сенс тих змін, що відбуваються у світі, системі уявлень та цінностей, що становлять духовні основи життя як людини, так і суспільства, а також, що принципово важливо, чи відповідають сучасні соціальні якості особистості вимогам соціуму задля забезпечення гармонійного цивілізаційного її розвитку в епоху цифровізації? І як може гуманітарне знання впливати на перебіг сучасної науково-технологічної революції?

На жаль, багато соціогуманітарних проблем, у тому числі, й питань, що стосуються до аналізу відповідних якостей сучасної людини, які б сприяли її адекватному адаптуванню до сучасної цифрової цивілізації, сьогодні не враховуються достатньою мірою, або вважаються другорядними в контексті пануючих парадигм розвитку гуманітарної освіти в нашій країні.

Але вже існуючий досвід свідчить, що у покоління тих, хто сформований системою сучасної освіти, яка пройшла безліч етапів різних реформ, можна чітко фіксувати зменшення потреби у самостійній постановці власних цілей. Освітня практика підтверджує і той факт, що більшість молодих фахівців сьогодні демонструють здатність точно відтворювати алгоритми певної діяльності, до якої вони підготовлені, але відчуваються суттєві труднощі при осмисленні завдання у більш об'ємному масштабі, що передбачає наявність світоглядної зрілості та розуміння кінцевих цілей.

Така ситуація може бути пояснена тим, що впровадження останнім часом Інтернет-ресурсів та телекомунікацій, цифрової техніки, мобільних пристроїв істотно вплинуло на розвиток нового, цифрового покоління молоді, яке відрізняється особливим типом мислення. Наприклад, останнім часом у дослідженнях вчених виділяються такі його особливості, як розсіяна увага, або «кліповість» мислення, обмеженість лексики, змішання реального та віртуального просторів, відсутність здатності читати та розуміти великі тексти за обсягом, слабо розвинена творча уява; впевненість у своїй унікальності, підвищена увага до свого внутрішнього світу, індивідуалізм, тощо [3, с. 34].

Сучасна молодь по-іншому сприймає дійсність, має власні підходи до різних видів діяльності. Сучасне покоління і до навчання ставиться по-іншому, на відміну від попередніх поколінь. Виходячи з таких якостей цифрового покоління, необхідно вибудовувати й адекватний освітній процес, який би ґрунтувався на гуманітарних науках та враховував значущість цифрових технологій для реалізації цілей освіти, виховання та розвитку молоді.

Це особливо актуально, коли існує протиріччя між вимогами до соціалізації, що передбачає наявність безпосередньої комунікації та взаємодії у реальному середовищі людського спілкування, що насичене емоціями, боротьбою інтересів, конфліктами, і потребує емпатії, включення рефлексії, миттєвої і точної людської реакції, тощо, з одного боку, і замкнутістю типових представників цифрового покоління у віртуальний, мережевий, ігровий світ – з іншого боку.

Виходячи із вищевикладених особливостей соціальної реальності, необхідно вибудовувати освітній процес, який враховував би, в тому числі, й особливості сучасного процесу соціалізації. І хоча методика та форми впровадження цифрових освітніх технологій досить активно

обговорюються в освітянських колах, де пропонуються різні механізми задля досягнення цієї мети, вважаємо, що потребує також уваги розробка та впровадження адекватних сучасних механізмів соціалізації [3, с. 36]. І тут корисним може бути і досвід американських та європейських вчених, що пропонують шляхи ефективного впровадження цифрової педагогіки в західній системі освіти [4].

Отже, аналізуючи антропологічні проблеми в ситуації постійних змін в суспільстві, що обумовлені швидким зростанням впливу інформаційних технологій нового покоління, ми переконані, що їх вирішення може бути адекватним лише в тому випадку, якщо ми зрозуміємо природу «вихідного матеріалу», з яким ми маємо справу. Таким «вихідним матеріалом» є людина сучасного цифрового світу, її особистість, тобто суб'єкт, що володіє самосвідомістю, здатний до прийняття рішень і вибору цілей та засобів для їх реалізації в нових реаліях. У сучасному інформаційному суспільстві суттєво зростають вимоги до сучасних стандартів освіти, що формує інтелектуальні та творчі здібності людини. Реалізація цих вимог потребує нового принципу відбору, побудови та систематизації не лише спеціальних дисциплін, але й дисциплін гуманітарного циклу.

Література

1. Kurzweil R. *The Age of Spiritual Machines*. New York : Viking Press, 1999. 400 p.
2. Hayles N. K. *How we became posthuman : virtual bodies in cybernetics, literature, and informatics*. Chicago-London : The University of Chicago Press, 1999. 350 p.
3. Блинов В. И., Сергеев И. С., Есенина Е. Ю. *Педагогическая концепция цифрового профессионального образования и обучения* : монографія. Москва : Дело, РАНХиГС, 2020. 112 с.
4. Croxall B. and Koh A. *A Digital Pedagogy Unconference*. Modern Language Association Convention. URL: <https://www.briancroxall.net/digitalpedagogy> (access date: 16.03.2022).

УДК: 316.324.8+32.019.5:141.7+159.923.2

Щубелка Наталія Володимирівна

*к. філос. н., доцент кафедри філософії, історії та політології,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

Симоненко Сергій Петрович

*к. філос. н., доцент кафедри філософії, історії та політології,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ДО ПИТАННЯ ПРО МАНІПУЛЯЦІЮ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ

JEL classification: D830; Z000

В умовах інформаційного суспільства, де соціально-економічні детермінанти втрачають свою виразність, особистість потрапляє до системи нових зв'язків та відносин. Під впливом процесів інформатизації соціокультурне середовище стає більш динамічним та мало прогнозованим. Культурні трансформації змінюють образ людини, її особистісні характеристики на рівні, як психологічних, так і соціальних якостей. Ці тенденції соціокультурного розвитку актуалізують проблему збереження особистісної автономії.

Особливим викликом для особистісної автономії в умовах інформаційного суспільства стала маніпуляція. Маніпуляція є засобом психологічного впливу. Поняття «маніпуляція» латинського походження, та має декілька значень: «жменя», «маленька група». Термін вживається в декількох значеннях: як звернення до об'єктів з особливими намірами, як ручне управління; як загін воїнів – маніпула, що беззаперечно підкорюється та виконує всі розпорядження командуючих.

Перші спроби дослідити явище маніпуляції зробили античні філософи. Так, Платон трактував маніпуляцію як феномен, що дає можливість нав'язати людині певні думки, підкорювати волю, скеровувати її на здійснення певних дій. Ґрунтовно досліджувати маніпулювання почали в другій половині XX ст. Намагання знайти дієві засоби протистояння і захисту людини від маніпуляцій, поставило цю проблему в коло самих обговорюваних в наукових спільнотах. Феномен маніпуляції в аспектах критеріїв, механізмів та технологій досліджували Е. Берн, Е. Фромм, А. Елліс, О. Коннор, Д. Мартін, Г. Шиллер. Вплив засобів масової інформації на свідомість людей, на формування громадської думки, управління суспільством досліджували П. Лазерфельд, Г. М. Маклюен, Г. Шиллер.

Маніпуляція – це складний процес, в основі якого – визначення суб'єкта та об'єкта, організація умов, окреслення моделі та вибір прийомів, технологій. Суб'єкт та об'єкт – це структурні елементи

маніпулятивного процесу, його різні сторони. Суб'єкт є активною стороною, джерелом маніпулятивного впливу, який ініціює та здійснює маніпулювання, виконує роль маніпулятора (актора). В якості суб'єкта маніпулювання можуть виступати фізична особа (конкретний політик, державний службовець), чи юридична особа (політична партія, державна структура). Суб'єкт, здебільшого, має відношення до політичної або культурної еліти соціуму. Це особи які мають виключні можливості для здійснення власних бажань. Соціологічні дані свідчать, що в ролі суб'єкта-маніпулятора виступають особи, які становлять менше одного відсотка населення держави. Мета суб'єкта-маніпулятора: досягнення власних цілей.

Об'єкт – це адресат, сторона, на яку направлений вплив. В ролі об'єкта маніпулювання може виступати як окремий індивід, так і конкретна спільнота людей, які розглядаються як засоби реалізації цілей суб'єкта маніпуляції. Об'єкт за різних обставин не має доступу до об'єктивної інформації, першоджерел, не має достатнього рівня компетенцій, щоб адекватно оцінити інформаційний потік, та є відстороненим від практичної участі в перебігу політичних подій. Отже, об'єктом маніпулювання може бути більшість населення.

Підготовка маніпуляції пов'язана зі створенням факторів, що забезпечують отримання у об'єкта (адресата) очікуваних реакцій за рахунок ослаблення його самооцінки, підвищення рівня навіюваності за рахунок потреби в підтримці.

Дослідження феномену маніпуляції дозволяють констатувати, що на сучасному етапі суспільного розвитку насильницькі методи примусу, а саме: економічного, соціального, правового чи релігійного характеру втрачають актуальність. Сьогодні маніпуляція активно застосовується у сфері масового використання, як технології та ідеології соціальної взаємодії і спілкування людей [1]. Поширення набувають різноманітні форми неявної залежності, переконання та прихованого контролю. Масштабність прихованого примусу людини обумовлюють історичні та соціально-культурні фактори, що виражаються у системі методів і технологій впливу на людину (містифікації, провокації, рекламні кампанії, дезінформація тощо). Технології маніпуляції орієнтовані як на забезпечення колективного впливу на конкретну людину, так і впливу на рівні міжособистісного спілкування. У першому варіанті людина є об'єктом впливу політичних, релігійних, економічних та інших організацій. У другому варіанті акцент зроблено на психологічних прийомах, які часто апелюють до сфери почуттів людини.

На сучасному етапі соціокультурного розвитку широкого поширення набуло використання інформації з метою маніпулювання свідомістю. В даному аспекті маніпулювання пов'язано з свідомим внесенням в інформацію тих чи інших акцентів або її викривленням [2]. Методи інформаційного впливу на свідомість припускають створення інформаційних потоків та повне управління ними. Технологій та методів маніпулювання інформацією є багато. Головною ж метою маніпулятивного впливу в соціумі залишається встановлення контролю над об'єктом впливу з тим, щоб спонукати його до дій у спосіб, потрібний маніпулятору.

Так, на початку процесу маніпулювання формується потужний суперечливий та несистематизований інформаційний потік. Наступний крок – це відстеження реакції об'єктів-адресатів на різні блоки інформації та сегментування інформаційного потоку. На даному етапі широко використовуються методи, а саме: перестановка та замовчування інформації, і залучення експертів. Після повторного аналізу реакції людини на отриману інформацію, починається процедура фальсифікації реальності. З цією метою використовуються спеціально підібрані цитати, соціопитування і статистичні дані, далі – фабрикація даних статистики і соціопитувань, на завершення – емоційні кліше, фото і відеоматеріали, що забезпечують зростання емоційного навантаження на об'єкт. Під впливом витончених методів маніпулювання людина може змінити свої погляди, будучи впевненою, що вона це робить самостійно.

Отже, «... маніпуляція має залишатися непомітною» (Г. Шиллер). Технології маніпулювання спрямовані на трансформацію сприйняття та реакції людини на навколишнє середовище, хоча навколишнє середовище залишається в незмінному стані. Маніпуляція є деструктивною за своєю суттю, тому, що руйнує, перш за все, особистість. Загрозою культурному розвитку стає небажання людини мислити, розвивати власний інтелектуальний та духовний потенціал. Поширення маніпулятивної поведінки у соціумі, нездатність розпізнавати та протистояти маніпуляції спричиняє соціально-психологічні деформації як на особистісному рівні, так і в системі соціальної взаємодії.

Література

1. Маркузе Г. *Эрос и цивилизация. Одномерный человек : исследование идеологии развитого индустриального общества*. Москва : ООО «Издательство АСТ», 2003. С. 251–515.
2. Панченко О. А., Банчук Н. В. *Информационная безопасность личности*. Киев : КИТ, 2011. 672 с.

УДК 159.925: 378.178

Асєєва Юлія Олександрівна
д. психол. н., старший викладач кафедри мовної
та психолого-педагогічної підготовки,
Одеський національний економічний університет (Україна)

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН, ЯК ВАЖЛИВА ЯКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

JEL classification: I200

Майже у всі часи проблематика морально-психологічного стану була у центрі уваги військових теоретиків та практиків. Одні з перших праць зустрічаються ще в античні часи (Сунь-дзи, Ксенофонт, Онісандр, Вегецій, Ю. Фронтін та ін.) у яких розкриваються деякі практичні рекомендації щодо аналізу морального стану військ. Великі державні діячі та полководці минулого визнавали величезне значення морально-психологічного стану воїнів при вирішенні різних завдань у мирний та воєнний час, вимагали його вивчення та оцінки. У період сьогодення вивчення морально-психологічного стану здебільшого так і залишається прерогативою військової психології, проте неможливо відзначити, тісний взаємозв'язок із філософією, етикою, культурологією, загальною, віковою, соціальною психологією та іншими науками.

Недостатньо висвітленою сьогодні залишається проблема морально-психологічного стану студентів ЗВО і не лише тих, які належать до Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства оборони України. Оскільки вірна мотивація до навчання є основним моментом для успішного засвоєння теоретичного матеріалу, а надалі і досягнення високого рівня кваліфікації у обраній професії.

Висвітлення основних положень вивчення морально-психологічного стану особистості викладено у працях таких учених: М. І. Варій, В. В. Говоруха, М. І. Дьяченко, В. А. Зельницький, В. П. Каширін, П. П. Криворучко, О. О. Ілюк, Д. Г. Попов, С. Сковчиляс, О. Ф. Хміляр, Р. А. Шпак, В. В. Ягупов та ін.

Сьогодні існує велика кількість визначень «морально-психологічного стану» серед них: морально-психологічний стан – це цілісний прояв сукупності морально-політичних ідей, поглядів, почуттів, які домінують у свідомості в цей момент і надають певну конкретну якісну характеристику духовним можливостям людей; морально-психологічний стан – це соціально зумовлена цілісна, інтегральна характеристика проявів моральної свідомості та психологічних явищ для даного моменту часу та у конкретних умовах [1; 2].

Необхідно вказати, що поряд із словосполученням морально-психологічний стан, вживаються й інші: моральний стан, настрої, дух, бойовий дух, військовий дух, духовний чинник, моральний чинник, психологічний клімат, духовна атмосфера, моральний дух тощо.

Найбільш широким з перерахованих понять є духовний фактор, тобто специфічний прояв суспільної свідомості, що виражає міру готовності мас вирішувати конкретні соціальні, економічні, політичні та військові завдання. Духовну здатність народу вирішувати різні соціальні завдання, у тому числі і вести війну, зазвичай називають моральним фактором, який є серцевиною, основним елементом духовного фактора поряд з іншими елементами, такими, як військово-технічні та природничі знання [3].

Моральний чинник – це політичні та моральні ідеї, погляди, якості та почуття, в яких проявляється ставлення народних мас. У загальній психології «мораль» трактується як «частина психічної структури особистості, яка забезпечує ціннісні оцінки явищ у неусвідомлюваному для індивіда способі. Мораль формується на основі «психологічних рефлексів», які формуються внаслідок тривалої дії страху – соціального засудження, та неусвідомлюваних механізмів психологічного захисту» [4].

Отже, морально-психологічний стан особистості – це складна система мотиваційно-ціннісних утворень та домінуючих психоемоційних станів, які визначають психологічну готовність, налаштованість, мобілізованість та здатність особистості вирішувати професійні завдання.

«Настрій» ми розглядаємо як спрямованість думок, інтересів, потреб, бажань, мотив особистості на виконання будь-яких професійних завдань.

«Мобілізованість» – це найвищий рівень готовності особистості до виконання професійних завдань.

«Психологічна готовність» – психічний стан, який характеризується мобілізацією ресурсів суб'єкта праці на виконання конкретної діяльності» [5].

Під «мотиваційно-ціннісними утвореннями» особистості пропонуємо розуміти, сукупність наступних компонентів: стійкого мотиву; ціннісних орієнтацій (моральних, соціальних, політичних, культурних цінностей); принципів, інтересів, потреб, професійно-ціннісних орієнтацій та установок особистості, які прямо чи опосередковано визначають лінію поведінки у процесі життєдіяльності. Морально-психологічний стан особистості детермінується психічними та фізіологічними процесами, які виявляються у поведінці особистості. Вони можуть бути позитивним (що сприяє якості та результативності професійної діяльності) та негативними (що стає перешкодою на шляху вирішення професійних завдань).

На морально-психологічний стан впливають:

1) суб'єктивні фактори – індивідуальні характеристики особистості, вікові, гендерні, індивідуальні характеристики, індивідуально-визначена система потреб, рівень їх задоволеності тощо;

2) об'єктивні чинники – економічна та політична ситуація у країні, наявність соціальних гарантій та привілеїв, встановлених законодавством, ставлення суспільства до певних видів професійної діяльності, правове забезпечення професійних повноважень тощо.

Таким чином, загальна полікомпонентна структура морально-психологічного стану особистості враховує:

1) моральні компоненти – тобто морально-етичні принципи, правила, норми та форми поведінки (які детермінують ціннісно-професійні установки);

2) індивідуально-психологічні компоненти – тобто інтеріалізовані особистістю образи; потреби, інтереси, цілі, мотиви, настанови; особистісний настрій (налаштованість, мобілізованість, психологічна готовність, рішучість) тощо (детермінують професійно-зберігаючі установки);

3) професійно-спрямовані компоненти:

а. професійно-кваліфікаційний рівень підготовки – тобто компетентність;

б. налаштованість та готовність здійснювати професійні функції;

в. форми міжособистісних взаємин.

Перші два елементи професійно-спрямованих компонентів детермінують сформульованість підгрупи професійно-розвивальних установок, а останній – соціально-професійних установок. Дослідження цих компонентів у сукупності відтворює цілісну картину морально-психологічного стану.

Формування позитивних професійних установок у студентів до обраної професії є запорукою збереження їх нормального морально-психологічного стану. Представники соціономічних професій повинні мати достатньо стабільний та виважений морально-психологічний стан, оскільки постійно працюють із людьми. Навчити та сформулювати правильне ставлення до своєї професії, побудувати її внутрішню цінність для майбутнього фахівця є дуже важливим елементом навчально-виховного процесу у ЗВО гуманітарного спрямування.

Література

1. Бойко О. В., Коберський Л. В., Кожевников В. М. *Військова педагогіка у професійній діяльності офіцера і сержанта* : навч. посіб. Ч. I. «Загальні основи педагогіки та військової дидактики». Львів : АСВ, 2012. 448 с.

2. Лепешинський І. Ю., Глебов В. В., Листків В. Б. *Основи військової педагогіки та психології*. URL: <http://medbib.in.ua/obespechenie-bezopasnosti-voennoy.htm> (дата звернення: 06.04.2022).

3. Ліпатов І. І. Структура системи морально-психологічного забезпечення інформаційно-психологічної безпеки військовослужбовців формувань Національної гвардії України під час проведення спеціальних операцій. *Честь і закон*. 2015. № 4. С. 37–43.

4. Іллюк О. О. Співвідношення категорій «моральний дух» і «морально-психологічний стан». *Честь і закон*. 2014. № 4. С. 76–81.

5. Жаворонкова Г. В. *Управління конфліктами* URL: http://pidruchniki.ws/11500409/psihologiya/sotsialno-psihologichniy_klimat_trudovomu_kolektivі (дата звернення: 07.04.2022).

УДК 378.14:008:378.06

Богач Олена Володимирівна

*к. психол. н., доцент кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

JEL classification: Y600; Z000

Сучасні тенденції складного розвитку українського суспільства визначають трансформаційні зміни, що впливають на всі сфери життєдіяльності громадян, та особливо вони стосуються представників молодого покоління. Поряд з очною формою навчання активно почала впроваджуватися дистанційна форма, що надає можливість особистості розвивати різні види компетентностей – інформаційну, медіа, технічну, комунікативну тощо. Одним із головних завдань професійного становлення майбутніх фахівців економічних спеціальностей є розвиток у них комунікативної компетентності як важливої складової особистої конкурентоспроможності на сучасному ринку праці.

Комунікативна компетентність є інтегральним утворенням особистості, основні складові якої активно досліджуються зарубіжними та вітчизняними психологами, а саме: Д. Мартенсом, Б. Оскарссоном, А. Шелтоном, Д. Люїсом, Ю. Ємельяновою, Є. Герасименком, Г. Данченко, В. Черевко, Б. Шапіром та ін. Аналіз наукових праць дозволив встановити, що комунікативна компетентність синтезує у собі загальну культуру спілкування особистості та її специфічні прояви у професійній діяльності – чітку орієнтацію у професійній ситуації і вибір тих засобів комунікації, що є найбільш ефективними [1, с. 21]. Без розвитку комунікативної компетентності майбутні фахівці економічних спеціальностей не будуть мати розвинені вміння щодо встановлення і підтримування необхідних контактів з іншими співробітниками, будуть відчувати брак тих знань та умінь, що забезпечуватимуть їм ефективне спілкування у професійній галузі.

В основу процесу розвитку комунікативної компетентності здобувачів економічних спеціальностей було покладено діяльнісний підхід, що спрямовується на розвиток самостійної та відповідальної творчої активності суб'єкта власної життєдіяльності. Необхідно зауважити, що цей процес є тривалим і складним, особливо в умовах дистанційного навчання. Наприклад, оволодіння здобувачами матеріалом навчальної дисципліни «Психологія ділового спілкування» вимагає від викладача обрання таких методів навчання, які будуть ефективні для розвитку комунікативних умінь та навичок особистості в умовах онлайн спілкування і взаємодії, а також урахування змісту навчального матеріалу, особливостей професійної мотивації здобувача вищої освіти тощо. Із практики викладання до таких методів можна віднести: проведення проблемних лекцій з активним залученням здобувачів до обговорення дискусійних питань, ділові ігри, розв'язання психологічних кейсів професійного спрямування зі спільним обговоренням їх результатів, підготовка та проведення презентацій на задану тематику з навчальної дисципліни «Психологія ділового спілкування». Використання вище зазначених методів дозволяє сформувати у здобувачів вміння досягати поставленої мети під час взаємодії; опанувати правила ефективної ділової комунікації у системі відносин «підлеглий-керівник», «співробітник-співробітник»; оволодіти навичками рефлексивного слухання, основними вербальними та невербальними засобами спілкування; здійснювати свідомий контроль за особливостями власного спілкування; вирішувати конфліктні ситуації у професійній сфері тощо. Здобувачі мають оволодіти таким рівнем знань, щоб опанувати вміння будувати діалог за «суб'єкт-суб'єктною» моделлю, проводити ефективні дискусії, визначати стратегії спілкування та доречність їх використання у ситуаціях професійної взаємодії.

Отже, розвиток комунікативної компетентності у студентів економічних спеціальностей в умовах дистанційного навчання є першочерговим завданням вищої професійної освіти.

Література

1. Черевко В. П. *Формування комунікативної компетентності майбутнього менеджера у процесі професійної підготовки* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2001. 27 с.

УДК 811.111:378.147

Бурлімова Богдана Миколаївна
ст. викладач кафедри іноземних мов,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ЩОДО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ

JEL classification: I230; Z310

Опанування іноземних мов є вирішальною передумовою у розвитку міжкультурної спроможності спілкування. Отже, підготовка до автентичних мовних зустрічей є основною метою навчання іноземної мови.

Систематичний розвиток лінгвістичної компетенції у зв'язку з розвитком мовної компетенції за допомогою спільної та індивідуальної роботи становить важливу основу для навчання іноземної мови. Навчання іноземних мов – це навчання спілкуванню через спілкування, а навчальна діяльність на заняттях з іноземної мови передбачає взаємодію викладача та студента. Важливою вимогою сучасного процесу навчання є активізація навчальної діяльності майбутніх фахівців готельно-ресторанної справи, що сприяє формуванню їхнього інтересу до предмета, активної життєвої позиції, самостійності, підвищенню якості знань, умінь та навичок. Комунікативно-орієнтоване навчання іноземної мови на основі сучасних технологій забезпечує умови для створення мотивації на занятті.

Зупинимося на іншомовній комунікативній компетенції, а саме – компетенції спілкування, що охоплює усне, письмове спілкування, діалог, монолог, створення та сприйняття тексту; знання та дотримання традицій, міжкультурне спілкування; ділове листування; діловодство, бізнес-мову; інтерактивні завдання. Під комунікативною компетенцією розуміють знання мови, високий рівень практичного володіння як вербальними, так і невербальними її засобами, і навіть досвід володіння мовою на варіативно-адаптивному рівні залежно від конкретної мовної ситуації [1]. У системі успішного вивчення іноземної мови є здатність до роботи з різними джерелами інформації, уміння її збирання, аналізу та структуризації, що актуалізує аналітичні здібності. Саме це є основою роботи над груповими проєктами, які потребують взаємної комунікації, розвивають творчі здібності та формують нестандартне мислення. Із застосуванням сучасних інформаційних технологій зменшується час виконання таких проєктів, підвищується динаміка вивчення мови. Водночас, важливо приділяти увагу інтерактивному навчанню письма та читання. Сучасний підхід базується на інтерактивному зв'язку тексту та читача. Студент отримує завдання, які дають викладачеві можливість стежити за його виконанням, бачити рівень розуміння студентом тексту, коригувати помилки та застосовувати індивідуальний підхід. Одним із найефективніших методів у сучасній методиці викладання іноземної мови є інтерактивний метод case-study (метод вирішення конкретних ситуацій), коли студенти в активному спілкуванні досліджують та обговорюють реальні ситуації, дискутують у групах та вирішують підготовлені викладачем завдання, що входять до заздалегідь сформованого кейсу спеціально підготовлених навчальних матеріалів.

У процесі соціально-економічного розвитку суспільства успішність професійної діяльності визначається рівнем освіченості та компетентності фахівців, які працюють у різних галузях економіки. Якісний продукт можна отримати в результаті праці якісно підготовлених людей, тобто до системи освіти пред'являються нові вимоги, пов'язані з необхідністю підготовки фахівців, професіоналів, готових до ефективного функціонування у сфері праці, мобільних та професійно-підготовлених, здатних адаптуватися до умов, що змінюються, та професійного розвитку протягом усього життя.

На думку низки дослідників, наразі у професійній освіті засобом вирішення завдання підготовки ефективно функціонуючих фахівців, стає компетентнісний підхід, що забезпечує не тільки формування знань, умінь та навичок, але і здатність застосовувати їх для вирішення конкретних виробничих завдань. Компетентнісний підхід у професійній освіті дозволяє вирішувати дві групи проблем: з одного боку, підготувати якісного спеціаліста, професіонала для галузей економіки, що

розвиваються, з іншого боку, – забезпечити ефективне працевлаштування і функціонування випускника в умовах ринкової економіки.

Компетентність – це досвід, обізнання та знання. Компетентність у перекладі з латинської мови «*competentia*» означає коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід [2]. Компетентність також визначається як набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається зі знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці. Вона проявляється через очікувані форми поведінки у професійному середовищі (працювати у колективі, здатність передавати інформацію), пов'язується з ефективністю праці та дозволяє організувати систему оцінки якості процесу і результатів діяльності. Компетентність – це спостережуваний, вимірний зразок прояву знань, навичок, здібностей, поведінки та інших характеристик, що дозволяють особистості успішно виконувати професійну діяльність.

Важливим чинником адаптації профосвіти до ринкового середовища стає розвиток системи соціального партнерства з роботодавцями. Створення такої системи ще більше підвищує вимоги до якості професійного навчання:

- постійний доступ до інформації про ринок праці, що дозволяє уточнювати структуру професій та обсяг підготовки кадрів;
- облік вимог роботодавців щодо змісту підготовки спеціалістів;
- спільна з роботодавцем розробка навчальних планів та програм;
- організація практики студентів на підприємствах із сучасним обладнанням;
- організація стажування викладачів для ознайомлення із новітніми типами обладнання, організаційними та технологічними процесами;
- створення механізму незалежної оцінки якості підготовки фахівців незалежними експертними комісіями відповідно до вимог освітнього та професійного стандартів;
- цільова підготовка спеціалістів для конкретного підприємства, що підвищує можливості працевлаштування випускників;
- спільні проекти, що дозволяють здійснювати додаткове фінансування установ професійної освіти [4].

Для студентів – майбутніх фахівців готельно-ресторанної справи велике значення має оволодіння певним набором одиниць професійної лексики, спеціальною термінологією іноземною мовою. Вивчення мови спеціальності вимагає засвоєння великої кількості термінів та спеціальних понять необхідних майбутньому ресторатору. Але за час, відведений на вивчення іноземної мови у ЗВО, неможливо опанувати всю термінологію, тому дуже важливим є розвиток у студентів навичок роботи зі спеціальними словниками, глосаріями, довідниками за спеціальністю. Сутність професійно-орієнтованого навчання іноземної мови полягає у його інтеграції зі спеціальними дисциплінами з метою отримання додаткових професійних знань та формування професійно значимих якостей особистості. Наразі існує безліч методик викладання іноземних мов. В ідеалі освітній процес має ґрунтуватися на ретельно продуманому їх поєднанні. Комунікативна методика найбільше задовольняє запити студентів і розширює можливості спілкування. Варто зазначити, що комунікативний метод передбачає як володіння базовими словами і фразами разом із стандартним набором граматичних конструкцій, які необхідні для підтримки розмови, так і можливість застосовувати знання мови у своїй професійній діяльності, орієнтуватися у публіцистичних та наукових виданнях. Тому навчання іноземної мови не повинно проходити окремо від формування фахової мобільності майбутнього фахівця готельно-ресторанної справи.

Література

1. Laganovska K. *ESF projekts „Profesionālajā izglītībā iesaistīto vispārīzglītojošo mācību priekšmetu pedagogu kompetences paaugstināšana”*. Vienošanās Nr. 2009/0274/1DP/1.2.1.1.2/09/IPIA/VIAA/003. 44 p. URL: https://profizgl.lu.lv/pluginfile.php/35034/mod_resource/content/0/kommunikative_Kompetenz_im_Beruf/ZM_3_3_HANDBUCH.pdf (access date: 28.02.2022).
2. *Wikimedia* : онлайн-енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 27.02.2022).
3. Teil C. *Moderne Fremdsprachen*. Jahrgangsstufen 1–10. 37 p. URL: https://bildungsserver.berlin-brandenburg.de/fileadmin/bbb/unterricht/rahmenlehrplaene/Rahmenlehrplanprojekt/amtliche_Fassung/Teil_C_Mod_Fremdsprachen_2015_11_16_web.pdf (access date: 27.02.2022).
4. Busch A., Stenschke O. *Germanistische Linguistik*. Eine Einführung. Gunter Narr Verlag Tübingen, 2007. 256 p.

УДК 81'38

Висоцька Зоряна Іванівна

к. філол. н., доцент кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ В АКАДЕМІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

JEL classification: Z100

Для формування високої академічної культури сьогоднішня система вищої освіти вимагає впровадження нових підходів до навчання та викладання, утвердження етичних цінностей в освітньому середовищі і науковій діяльності, створення таких механізмів побудови комунікації в університеті, які б сприяли формуванню високої академічної культури.

Актуальність проблеми академічної порядності в освітянській спільноті зумовлена кількома причинами. З кожним роком прояви академічної недобросовісності стають значно частішими, а плагіат і списування у середніх школах стали нормою. Тому в університеті вже на першому курсі доводиться стикатися з проблемами академічної порядності. Важливо пам'ятати, що сформувати європейське суспільство, яке б відповідало загальноприйнятим цивілізованим європейським принципам, можна лише за умови не тільки отримання професійних знань, але й обов'язковості дотримання законів і загальноприйнятих моральних та етичних правил і норм у суспільстві загалом.

У Кодексі академічної доброчесності Одеського національного економічного університету, відповідно до ст. 42 Закону України «Про освіту», визначено принципи і норми академічної доброчесності та професійної етики, якими мають керуватися представники університетської спільноти: законності та верховенства права; чесності і порядності; справедливості та толерантності; поваги та взаємної довіри; компетентності й професіоналізму; професійної відповідальності; партнерства і взаємодопомоги; відкритості і прозорості. Дотримання цих принципів, відповідна етична поведінка є основою професійної доброчесності членів університетської спільноти й позитивного іміджу університету [1].

У сучасному науковому середовищі можемо спостерігати, що плагіат перетворився на серйозну проблему системи вищої освіти України. Наукові праці все частіше стають імітацією навчального процесу, наукової діяльності [2]. Така освіта не може бути якісною, конкурентоспроможною і відповідати європейським принципам академічної доброчесності. Відомо, що порушення етичних принципів, насамперед, копіювання чужого знання, серед науковців та студентів пов'язане із стрімким розвитком Інтернету. Однак існують й інші чинники, які є причиною недотримання цих принципів, зокрема, значне завантаження викладачів та студентів. Для ефективної боротьби з плагіатом потрібно не розширювати зміст цього поняття, а, навпаки, максимально обмежити сферу його використання. Але навіть у цьому випадку проблему оцінки оригінальності і якості наукового дослідження повністю неможливо вирішити, бодай формально. Набір цитат із коментарями, оформлений відповідно до всіх правил наукового цитування, легко пройде перевірку на антиплагіат. Цитування є лише зовнішньою характеристикою наукової праці та не відображає її якості. Трапляються випадки наукоподібності, коли текст написаний відповідно до всіх вимог (наявність цитування, наукова термінологія, успішна перевірка на плагіат), але ніяк не стосується науки [3].

Отже, наукове товариство має серйозно ставитися до перспектив успішної боротьби з плагіатом. Здебільшого, це залежить від стану свідомості кожного, хто засвоює і переробляє наукову інформацію. Чи здатна ця свідомість тільки до її репродукції, чи може прочитати, інтерпретувати в іншому контексті, аргументувати, аналізувати, критикувати. Але це вже проблема створення «інтелектуального капіталу».

Література

1. Кодекс академічної доброчесності Одеського національного економічного університету. URL: <https://drive.google.com/file/d/1AxhlHPMKuX-dDbneqaAu3XoT5ZQExMkj/view> (дата звернення: 04.04.2022).
2. Ніколаєв Є. Академічна доброчесність : інформаційний бюлетень. URL: <https://www.skeptic.in.ua/bulletin> (дата звернення: 04.04.2022).

3. Штефан А. С. Науковий плагіат : співвідношення використання ідеї та форми вираження твору. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. № 4. С. 68–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Triv_2016_4_8 (дата звернення: 06.04.2022).

УДК 378.1:37.03:159.9

Гейна Оксана Володимирівна

*к. філол. н., доцентка кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ НАУК У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

JEL classification: I000; I210

Сьогодні сучасний, професійно розвинений фахівець має вміння творчо мислити, самостійно вирішувати складні проблеми у конкретному виді діяльності. Також йому необхідно постійно адаптуватися до нових знань та технологій, підвищувати свою кваліфікацію. Впровадження нових технологій, інформатизації та автоматизації виробництва передбачає такі зміни у професійній діяльності, для яких необхідний розвиток багатосторонніх та універсальних здібностей особистості.

У процесі духовного та соціального розвитку особистості, формування її світогляду та активної соціальної позиції є значною роллю соціально-гуманітарних знань. Інтелектуальний компонент у структурі професійної свідомості особистості інформаційної цивілізації має бути рухливим та гнучким. Новий стиль мислення у сучасних соціально-гуманітарних науках передбачає зміну характеру пізнавальної діяльності: єдність процесів і методів наукового пізнання, гнучкість і багатогранність мислення, взаємозв'язок інтуїтивного, емоційно-чуттєвого, наочно-образного і логічного мислення.

Наразі в науці існує велика кількість визначень гуманітарної культури. Водночас практично всі вчені надають цьому поняттю широкий, світоглядний зміст. В. І. Шубін зазначає: «Гуманітарна культура є культивування таких цінностей, які спрямовані на розвиток та саморозвиток суб'єкта, тобто самої людини. Це здатність до саморозвитку, самонабуття, до самовдосконалення людини шляхом формування громадянських якостей, моральних оцінок, правових норм, естетичних уподобань, інтелектуальних та пізнавальних здібностей» [1, с. 12]. Гуманітарна культура характеризує не цінності як щось об'єктивне, а ставлення людини і суспільства загалом до певної системи цінностей, вироблене у процесі пізнання соціальних процесів.

Важливо підкреслити, що норми поведінки – це правила етикету у певних ситуаціях, вони характеризують та регламентують соціальну практику окремої особистості загалом, визначальним елементом якої є виробнича діяльність людини. Оскільки для студента такою виробничою діяльністю є навчання, то ставлення до нього характеризує рівень розвитку його гуманітарної та загальної культури, яка також є своєрідним індикатором стану суспільства.

Гуманітаризація освіти здатна і має стати засобом подолання розриву між природничими, технічними та гуманітарними знаннями, тобто механізмом та способом переходу від технократичної моделі освіти до освіти «культурно-навантаженої», культурно-детермінованої. Насправді поняття передбачає не просто посилене викладання гуманітарних дисциплін з їх фактологічного боку, але й формування системи духовних цінностей в індивідуальній і суспільній свідомості. Ерудиція не замінить проникнення в дух гуманітарності [2, с. 195]. Здатність людини до праці залежить від рівня та якості загальних і професійних знань. Саме ці показники визначають інтелектуальний та професійний потенціал особистості. Йдеться про можливість зміни за допомогою освіти якості життєдіяльності, зміни ціннісних установок.

Таким чином, гуманітаризацію освіти, вважаємо, необхідно інтерпретувати та аналізувати як формування світоглядної та методологічної культури майбутніх фахівців, ціннісних орієнтирів, знання сутності людини, значущості самореалізації індивіда у професійній та інших сферах діяльності, у процесі освоєння будь-якої галузі знань.

Література

1. Шубін В. І., Пашков Ф. Е. *Культура. Техніка. Освіта* : навч. посіб. Дніпропетровськ, 1999. 184 с.
 2. Ковальська Н. А. Релевантність економічного дискурсу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологія, 2013. Т. 38. С. 193–196.
 3. Савелюк Н., Калмиков О., Різник Р. Психосемантичні виміри базових понять економічного дискурсу (порівняльно-професійний аспект). *Психолінгвістика*. 2021. Вип. 29 (1). С. 118–142.
-

УДК 378.14:37.01

Ковальська Наталя Аркадіївна

к. філол. н., старша викладачка

кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки,

Одеський національний економічний університет (Україна)

**РОЛЬ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ
СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ З ЕКОНОМІКИ**

JEL classification: I000; I210

Трагічні події у сучасній Україні формують нові виклики, ставлять нові задачі перед світовим суспільством. Основою подальшого розвитку українського суспільства, оновлення світогляду українського народу має бути активна гуманізація освіти, формування гуманістичних цінностей. Головним орієнтиром та об'єктом такої гуманізації має стати людина як найвища духовна цінність з її правом на особисту свободу, свободу думок і переконань, здібностей і бажань, різнобічний розвиток її як особистості та фахівця тощо.

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. наголошувала на ролі якісної освіти як важливої умови її інтеграції в європейський і світовий освітній простір, зокрема: забезпечення демократичного розвитку суспільства, гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості. Отже, одним із головних завдань державної гуманітарної політики на наступні роки має стати «забезпечення громадянського, патріотичного, морального, трудового виховання, формування здорового способу життя, соціальної активності, відповідальності та толерантності» [1, с. 21] як основи формування національної свідомості.

У системі вищої освіти ключова роль у формуванні національної свідомості сучасних українців, зокрема й майбутніх фахівців з економіки, відводиться гуманітарним дисциплінам, які «не лише розглядають проблеми суспільного розвитку у минулому, сьогоденні й майбутньому, але і сприяють розумінню людиною свого місця в суспільстві й свого життєвого призначення» [2, с. 184].

Гуманітарна освіта включає такі науки: філософія, історія, філологія, психологія, педагогіка, мистецтвознавство, культурознавство, релігієзнавство тощо. До завдань гуманітарної освіти уналежнюють: «формування гуманістичної національної свідомості; виявлення цілісної картини світу; формування гуманітарного, системного і критичного мислення; упровадження гуманістичних цінностей; формування основи професійної компетенції; усебічний розвиток людини; розкриття потенціалу людини; виховання національно свідомого громадянина» [3, с. 7].

Варто зазначити, що в останні роки в негуманітарних ЗВО циклу соціально-гуманітарних дисциплін відводилася невелика кількість годин, відбувалося їх, так би мовити, «знецінення». Результатом цього стала неспроможність значної кількості фахівців швидко й адекватно реагувати на зміни і події, що відбуваються у суспільстві, та шукати шляхи вирішення проблем. Однак, саме під час вивчення гуманітарних дисциплін, студенти навчаються аналізувати, зіставляти минуле й сьогодення та прогнозувати майбутнє; відбувається формування «культури мислення, творчих здібностей майбутнього спеціаліста на основі глибокого розуміння всієї культурної спадщини» [2, с. 185]. Високий рівень гуманітарної підготовки допомагає випускникам успішно реалізуватися у професійній сфері, мати власну громадянську позицію, усвідомлювати своє місце у суспільстві та призначення у житті.

Отже, провідною тенденцією сучасної української освіти є її гуманізація, що передбачає гармонійний розвиток професійних, інтелектуальних та естетичних якостей студентів, а саме: виховання людини інноваційного типу мислення та культури, формування висококваліфікованого фахівця, який зможе вільно обирати свій шлях самореалізації у складному й мінливому світі.

Література

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. URL: http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/nsro_1221.pdf (дата звернення: 04.04.2022).
 2. Перевалова Л. В. Роль і значення гуманітарної освіти у підготовці фахівців нового покоління. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. 2010. Вип. 27 (31). Ч. 2. С. 182–188.
 3. Овчиннікова О. М. Значення та роль гуманітарної освіти в морських навчальних закладах. *Таврійський вісник освіти*. 2019. № 4 (68). С. 5–8.
-

УДК 37.035.6:811.161.2

Ковальчук Галина Володимирівна

к. філол. н., старша викладачка

кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки,

Одеський національний економічний університет (Україна)

МОВА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

JEL classification: I210

Нині, як ніколи, питання формування національної свідомості у студентської молоді вітчизняних закладів вищої освіти (ЗВО) набуло особливо важливого значення. Виборювання свободи, незалежності, суверенітету України у жорсткій війні з Росією супроводжується зростанням національної свідомості, набуттям моральних якостей, високим почуттям патріотизму громадян держави.

Будучи слов'янською, українська мова не лише забезпечує процес комунікації українського народу, а також є невід'ємною складовою української нації, що зберігає її національну ідентичність, виконуючи інтегративну функцію. Для окремої людини мова – це можливість обмінятися думками, засіб інтелектуального, емоційного осягнення світу, а для українського суспільства мова є виявом ментальності народу, пульсування його душі в характері сприймання навколишнього світу.

Українська мова набула функцій консолідації держави, вона єднає народний дух, є одним із головних чинників формування національної ідеї. За допомогою мови, особливостей мовлення можна ідентифікувати одну особистість серед інших, тому що мова виступає своєрідним «паспортом» людини, в якому відображено параметри її «Я» – національно-етнічні, соціальні, культурні, духовні тощо. Особливої значущості за сучасних умов набуває демонстративна функція мови. За допомогою материнської мови людина підкреслює свою приналежність до етносу, нації [1].

Ще донедавна говорити на теми національно-мовної свідомості, національно-мовної гідності, мови і нації, ролі рідної мови у формуванні особистості було заборонено. Протягом тривалого часу українцям насаджували і насаджують нині двомовність, яка є руйнівною для нації. За часів радянської доби в Україні на всю потужність працював шкідливий для української нації механізм для реалізації «двох рідних мов», «злиття нації» тощо.

Українська мова має свої витoki, свій шлях розвитку. Усне мовлення є феноменом національної культури. В українців своєрідна природа звука. Видатна вітчизняна мовознавиця О. А. Сербенська пише: «І чим глибший родовід має людина, тим природніше почувається на своїй батьківщині, має більшу життєву енергію. Якраз звукова мова відіграє надзвичайно важливу роль – ще не зовсім пізнану й усвідомлену в активізації біоритмів національного інстинкту, зміцненні психофізичної структури національного типу, в мобілізації суспільства на основі етнонаціоналізму. І тому дуже важливо дбати про звуковий образ держави [2, с. 37–38].

Сучасна українська літературна мова сформувалася на основі народнорозмовної стихії. І це значною мірою визначає її самобутність. Протягом століть штучно блокували можливості національної мови. Лише в роки незалежності рідна мова зазвучала легко, природно. Невипадково російські дослідники із цього приводу висловили занепокоєння щодо формування української літературної мови на народній основі. Суть такого твердження в тому, що саме ця риса відмежовує її

від російської мови. Українська мова має всі підстави на повну потужність безмежно розгортати органічно закладені в ній сили.

За мовною ознакою людина шукає собі подібних, самовиражає себе. Рід, родові об'єднання, плем'я, народ... І високоорганізована спільнота – нація. Мова одна з її головних ознак, як один з найістотніших чинників її самовиявлення і світосприйняття, важливий показник її життєздатності й духовності. Через пізнання мови пролягає шлях до пізнання людини, народу.

Національна мова – це об'єднана енергія народу, яка гармонійно втілена у певних звуках, у такому вигляді через взаємозв'язок своїх звуків зрозуміла всім мовцям, збуджує в них приблизно однакову енергію. Мова втілює в собі своєрідність цілого народу.

Національне виховання є одним з головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Воно має здійснюватися на всіх етапах навчання студентів, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність, цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності, культури, виховання громадянина, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору і діяльності, спрямованій на процвітання України.

Державна політика спрямована на виховання студентської молоді в національному дусі (Закон України «Про освіту», Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Національна доктрина розвитку освіти, Концепція Державної соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року).

Одним із важливих завдань викладачів кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки Одеського національного економічного університету є максимальна активізація найрізноманітніших ресурсів національної мови. Потрібно навчити молодь «чутти», де звучить своє слово, плекати те, що допомагає українській мові зберігати свою самобутність, залишатися українцями.

Тривалий час національній мові силоміць накидували слова, форми, вислови, близькі до російської або однакові. Процес «втискування» в українця подібного, однакового з російською мовою був дуже підступним. Питомі українські слова, фрази відходили на периферію, їх просто забували. Та й словники на це орієнтували. Утворення, структурно відмінні від російської мови, відходили у пасив. Українська мова, поліфункціональну силу якої впродовж віків планово зводили нанівець, була позбавлена змоги природно, еволюційним шляхом розвивати свої стилі, зокрема офіційно-діловий, науковий, науково-технічний, виробляти не лише термінологію, а й специфічні кліше, без яких годі творити відповідні тексти.

Усне й писемне мовлення треба очищати від «перекручених» слів, кальки, суржику, неправильних словосполучень. У різних поєднаннях слів національна специфіка мови виявляється надзвичайно виразно.

Нині існує багато практичних порад щодо очищення національної мови: словники, довідкова література, монографії, статті у періодиці, радіопередачі тощо. Заради збереження національної специфіки мови слід керуватися певними принципами.

Гарна, правильна мова багато залежить від вдалого вибору слова. Віддаючи перевагу тій чи іншій мовній одиниці, потрібно керуватися певними критеріями. З-поміж багатьох найзагальніших критеріїв варто виокремити два – «українськість» і нормативність обраного слова чи вислову. Важливе значення має також суб'єктивний чинник (розвинуте чуття мови – інтуїція, орієнтація на «звучність» слова, його красу [3]).

Національна свідомість є основою існування держави. Ядром національної свідомості є національна самосвідомість. Інтенсивний розвиток національної самосвідомості характеризує появу національних почуттів у студентської молоді, а саме: любові до України, українського народу, української нації, української мови; відчуття приналежності до долі українського народу, Української держави; усвідомлення національної гідності; бажання і волі до реалізації національних цілей, ідей.

Українська мова посідає одне з найвищих місць на шкалі національних цінностей. Національна мова – це найособистіша і найглибша сфера обстоювання свого «Я», коли воно є, своєї особистості і національної гідності.

Стрижнем навчально-виховного процесу закладів вищої освіти має бути формування української культуромовної особистості. Процес засвоєння знань, навчання мислити, а також виховання студентів має відбуватися виключно державною мовою. Викладачам і студентам ЗВО слід неухильно дотримуватися 10-ї статті Конституції України.

Двомовність є шкідливим явищем для української нації. Варто пам'ятати мудрі слова вітчизняного мовознавця і педагога Івана Огієнка про те, що «наука чужою мовою не пускає в людині глибокого коріння». Навчитися думати по-українському і «не збиватися на чуже» закликала Олена Курило, рада українській молоді читати вітчизняних класиків, приділяти належну увагу своєму,

українському. Для ефективної наукової діяльності студентам не досить мати глибокі спеціальні знання, досконало володіти методологією наукової творчості. Не менш важливою є ґрунтовна мовно-комунікативна підготовка, вільне послуговування нормативною національною науковою мовою.

Отже, українська мова є важливим чинником для творення нації, держави. Це генетичний код української нації, який необхідно зберегти і гідно передати нащадкам.

Література

1. Марченко І. О. *Корені мого патріотично-національного самовизначення*. Київ : Українська видавнича спілка Ю. Липи, 2012. 115 с.
2. Сербенська О. А., Волощак М. Й. *Актуальне інтерв'ю з мовознавцем : 140 запитань і відповідей*. Київ : Просвіта, 2001. 204 с.
3. Мацько Л. І., Мацько О. М. *Риторика* : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Вища школа, 2003. 311 с.

УДК: 378.22: 378.22:37022

Лебедик Леся Вікторівна

*д. пед. н., доцент кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка (Україна)*

ДУХОВНІ ОСНОВИ УСПІШНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ФАХІВЦЯ З ЕКОНОМІКИ ЗАСОБАМИ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

JEL classification: I230

Відродження і розвиток духовності сучасного фахівця з економіки засобами гуманітарних наук розглядається в теорії і педагогічній практиці, зазвичай, як процес, який забезпечується соціокультурними умовами, тобто, береться до уваги лише зовнішній бік. Однак вже з'явилися нові можливості щодо організації процесу формування духовно значущих механізмів психіки фахівця з економіки засобами гуманітарних наук, які відкрилися останнім часом. Вони пов'язані з особливим акцентом у стратегічному проектуванні дидактичних систем [1–3]. Довгий час основний акцент робився на знанні, переважно відчуженому від дії і самоорганізації в дії. Вважалося, що знання «само собою» дасть потрібний результат. Останнім часом акцент змістився в бік культури, засобів гуманітарних наук, і тільки в духовній освіті системотворчим є безпосереднє чи організоване прагнення до ціннісної бази поведінки людини і до творчої сили (Бога). Водночас саме в середині ХХ століття в рамках методологічного руху відбулося відродження філософської цінності рефлексії, зверненої до мислення в науці й аналітиці в цілому [4]. Уже до кінця ХХ століття на цій основі значимість рефлексії і рефлексивної самоорганізації перейшла в освітню сферу [4; 5].

Сутність духу, духовності і духовного розвитку розглядають сучасні автори. Так, духовність розглядається як спрямованість до вищої реальності, зв'язок з нею через реалізацію потенційно божественної внутрішньої природи людини, її вищого «Я» і реалізацію цих принципів у повсякденному житті. Метою духовної людини є розвиток почуття єдності з усім суцим. Вищий прояв духовності полягає у звільненні душі, розуму, серця і вчинків від низьких прагнень, перетворення їх у Божественну діяльність, космічну [4]. Підкреслюється важлива роль абстрактної свідомості як результату і умови нейтралізації нижчих форм «Его». У своєму духовному розвитку людина встановлює контроль над нижчим «Его» за рахунок сприйнятливості до вищої, абстрактної свідомості. Фізичний, емоційний і ментальний провідники зусиллям волі стабілізуються і за умови цілеспрямованості та безкорисливості творять більш високе «Я». Пізнання форми і її прославлення, любов до ідеалу, принесення в жертву свого каузального тіла ведуть до устремління до духу [4].

Зміщення основної ланки змісту освіти, а потім і технологій освітнього процесу в цілому на рефлексію і рефлексивну самоорганізацію додає духовно орієнтованій гуманітарній освіті фахівця з економіки поступовості переходу до вищих форм його духовного розвитку. Зупинимось на загальній стратегії такої освіти фахівця з економіки засобами гуманітарних наук, поєднуючи сформовану

відособленість «раціонального» освітнього процесу і духовної освіти й виховання з перспективою їх подолання.

У своєму житті фахівець з економіки здійснює буття у кількох типах середовищ, з яких можна виділити чотири – «природне», соціальне, культурне і діяльне [4; 5]. Принципами буття в цих середовищах є задоволення потреби, зміст якої залежить від природної динаміки внутрішніх станів. У спілкуванні долається залежність від стану потреби у ході узгодження й вироблення загальноприйнятих вимог до спільного буття. Це і є основою соціального буття. Культурні норми пов'язані з абстрагуванням, наданням загальності нормативному змісту. Абстрагування пов'язане, у свою чергу, із сутнісним пізнанням і виходом за межі орієнтації окремого фахівця з економіки, що необхідно для наближення до охоплення в пізнанні цілісності універсума і внесенні духовної функції. Щодо діяльності, норми стосуються творчого ставлення до реальності та відчуження норм реалізації від норм конструювання. У діяльності норми формуються, насамперед спираючись на попит, неперсоніфіковане втілення потреб. Якщо виникає «попит» на освіту фахівця з економіки засобами гуманітарних наук, то він визначається необхідністю готувати людину до життя в декількох «паралельних» світах – діяльності, культурному, соціальному світах, світі життєдіяльності [4].

Труднощі, що виникають на шляху майбутнього фахівця з економіки, відкривають для нього вибір між їх ігноруванням, спробами подолання без змін самого себе, перетворенням зовнішнього для збереження внутрішнього чи перетворенням внутрішнього під особливості зовнішнього. В усіх випадках вибір опосередковується рефлексією, або «здатністю» до аналізу складної ситуації в межах трьох вихідних функцій – дослідження того, що відбулося, пошуку причини труднощів і корекції способу дії. Природно, що основні механізми рефлексії є інтелектуальними і якість рефлексії удосконалюється паралельно з розвитком інтелекту. Але в рефлексії є не тільки «інформаційна сторона», але й «оцінна», що впливає на прикріплення енергії до форми мислення. У найпростішому типі оцінок підставою оцінок є стан потреби. Але разом з розвитком психіки і рефлексивних механізмів здійснюється перехід на «над індивідуальні» основи [4]. Вони і формуються в процесі соціалізації й окультурення майбутнього фахівця з економіки засобами гуманітарних наук.

Якісно більш високим рівнем рефлексії є зміна в процесі реалізації первинних функцій вироблених у культурі критеріїв і засобів. Інтелектуальними критеріями є теорії, поняття, категорії, оцінними – ідеали, цінності [4].

Важливим для духовного росту майбутнього фахівця з економіки є не сам ефект успішності рефлексії, а залежність наступної поведінки від результатів і способу рефлексії. У рефлексивній функції критики, наприклад, виробляється ставлення до минулого досвіду і основи нового досвіду. Якщо вироблення установки на майбутній досвід спирається на критичне ставлення до себе, зважаючи і на результати реконструкції причин труднощів, а критика себе здійснюється з установкою не лише на самовдосконалення, а на появу й удосконалення в собі механізму «правильного» входження у світи з урахуванням універсума як інтегратора усіх світів, на вирощування в собі здатності свідомого і позитивного (радісного) з'єднання з універсумом, то така критика цілком сприяє духовному розвитку майбутнього фахівця з економіки.

Свідомі форми мотивації і внутрішнього оцінювання зовнішнього передбачають побудову образів себе («Я») і співвідношення бажаного «Я» і вимогливого «Я», по суті є процесом самовизначення, провідним у розгортанні духовного удосконалення майбутнього фахівця з економіки. Використовуючи механізм самовизначення, варто виявити особливості вимог до фахівця з економіки і змісту вимогливого «Я», що виникають при виробленні ставлення до універсума і його творчого початку. Фахівець з економіки у процесі окультурення засобами гуманітарних наук має пройти шлях від окремих і однобічних уявлень про світ до світогляду, а потім і до ставлення до світу. Цим інтуїтивна форма релігійного ставлення до Бога немов доповнюється раціональним і розумним «етапом». Інтуїція нейтралізує історико-культурну випадковість світоглядних версій, а розумність підкріплює й усвідомлено переконує свідомість приходу до Творця і вироблення себе як підпорядкованого універсуму.

Етапи розвитку рефлексії мають враховувати функцію критеріального забезпечення в самій структурі рефлексивного механізму і передбачати «місця» для окремих теорій, поняттєво-категоріальних систем, для інтегрального, узагальненого уявлення про світ (відношення), для відповідних антологій ставлення до світу.

Акцент на цінностях та ідеалах гуманітарних наук, пов'язаних з появою ставлення майбутнього фахівця з економіки до універсума, до Творця, відповідного ставлення до себе, а потім до інших людей, до світу, робить рефлексією основою духовного удосконалення. Аналогічно до цього змінюється самовизначення, а потім і місце фахівця з економіки у світі.

Зазначені переходи цілком відповідають спрямованості, характерної для стратегії підготовки майбутнього фахівця з економіки засобами гуманітарних наук. Основна увага приділяється не конкретним процедурам ліквідації наслідків економічного розвитку людства (техногенного впливу на природу і соціум), а формуванню негативного ставлення до прийняття рішень, які ведуть до не виправданих негативних наслідків для довкілля. В його основі лежить духовність і універсальний принцип «не нашкодь». Саме через розвиток цілісного світогляду і відповідного ставлення до змісту прийнятих рішень, установки на відповідність дій і їх результатів законам універсуму, можна забезпечити духовний розвиток майбутнього фахівця з економіки засобами гуманітарних наук.

Все це вимагає іншого підходу до технологій навчання фахівця з економіки засобами гуманітарних наук. Гігантський досвід духовного спілкування і коректування має бути втілений в існуючі освітні моделі, перетворити їх згідно вимог духовного розвитку фахівця з економіки. Глибокий навчальний ефект створюється в «організаційно-діяльнісних іграх» [1–4]. У них максимально враховується суть рефлексії, діяльності, мислення, спілкування, розвитку, самовизначення і ставлення до себе і світу. Тому можна використовувати досвід застосування цих та інших технологій психотехнічного впливу на майбутнього фахівця з економіки засобами гуманітарних наук, застосовувати спілкування з майбутніми фахівцями з економіки з проблем духовності.

Література

1. Стрельніков В. Ю. *Проектування професійно-орієнтованої дидактичної системи підготовки бакалаврів економіки* : монографія. Полтава : РВЦ ПУСКУ, 2006. 335 с.
2. Стрельніков В. Ю. *Теоретичні засади проектування професійно-орієнтованої дидактичної системи (підготовка бакалаврів економіки)* : монографія. Полтава : РВЦ ПУСКУ, 2005. 375 с.
3. Стрельніков В. Ю. *Теоретичні засади проектування професійно орієнтованої дидактичної системи підготовки бакалаврів економіки* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. Київ, 2007. 42 с.
4. Стрельніков В. Ю. *Педагогічні основи забезпечення особистісного і професійного розвитку студентів засобами інноваційних технологій навчання* : монографія. Полтава : РВВ ПУСКУ, 2002. Кн. 1. 295 с.
5. Лебедик Л. В. *Формування ключових компетенцій особистості сучасного магістра економіки під час педагогічної підготовки*. Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях : зб. матеріалів XIX Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю Одеського національного економічного університету, 17–18 травня 2021 р. Одеса : ВД «Гельветика», 2021. С. 30–32.

УДК 378.1:316.422

Стрельніков Віктор Юрійович

*д. пед. н., професор кафедри філософії і економіки освіти,
Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського (Україна)*

ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ФАХІВЦЯ З ЕКОНОМІКИ ЗАСОБАМИ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

JEL classification: I230

Соціокультурний аналіз трансформації сучасної освіти демонструє загальну тенденцію переходу теорії і практики від традиційної освітньої парадигми, у межах якої людина є «об'єктом навчальних впливів», до гуманістичної парадигми безперервної освіти, яка передбачає гуманістичний тип стосунків учасників процесу, саморозвиток фахівця з економіки засобами гуманітарних наук. В основу сучасних концепцій освіти покладено ідею безперервної проєктної освіти, яка передбачає, через включення цільової орієнтації у сферу смислових орієнтирів особистості, побудову значущої для неї лінії «сюжетного» життєвого руху.

На основі аналізу сучасних педагогічних досліджень можна виділити декілька особливостей зрушення у науковому осмисленні й вирішенні проблем освіти: персоніфікація – орієнтація на особистість, а не на систему інституцій; інноваційність досліджень освіти – їх спрямованість на створення нового особистісного і соціально значущого продукту; соціокультурна орієнтація – підхід до освіти як створення особистістю власного соціокультурного досвіду; теоретичне розукрупнення –

відмова від посягань на побудову загальної системи безперервної освіти на користь концептуально побудованих, але конкретно спрямованих практично-орієнтованих досліджень [1, с. 319–321].

Особистість фахівця з економіки – дуже складна структура, яка вимагає складної розвивальної педагогічної взаємодії. Її системотворчим елементом є спрямованість особистості, презентована потребами, інтересами, переконаннями, особистісними сенсами, ціннісними орієнтаціями, мотивами, установками. Освіта здатна стати засобом підтримки людини у кризових соціальних умовах, створивши підтримуюче соціокультурне середовище, в якому забезпечується особистісний ріст, стимулюється інноваційна, пошукова, творча пізнавальна діяльність.

Проектно-творчий підхід до будь-якої системи має стимулювати пошуки провідних, системотворчих чинників. Здебільшого найважливішими напрямками розвитку освіти називаються її інформатизація і комп'ютеризація, фундаменталізація, гуманізація і гуманітаризація, забезпечення наступності й безперервності освіти, повнота моделювання діяльності фахівця з економіки засобами гуманітарних наук, підвищення активності фахівців з економіки, їх інтелектуального й творчого потенціалу. Є підстави вважати головним серед цих напрямків цілісний особистісний розвиток фахівців з економіки засобами гуманітарних наук. Однак, системна методологія вимагає подальшого аналізу, конкретизації й виділення головної ланки розвитку системи. Як досягти того, щоб особистісний розвиток фахівця з економіки засобами гуманітарних наук став органічним складником змісту і технології навчання в освіті?

Не фахівцю з економіки варто прилагоджуватися до навчального матеріалу, як це робиться за традиційного інформаційного підходу, а увесь зміст освіти підпорядкувати його розвитку як найвищій меті. Структурування навчального матеріалу має бути адекватним цій меті: не факти (дати, цифри, події) з навчального предмету, а особистісні якості й здібності, як, наприклад, логічне мислення, креативність, спілкування, духовні та моральні цінності [1, с. 319–321].

Недоліки й складнощі запровадження технологій навчання в освіті, які б створювали умови для особистісного розвитку фахівця з економіки засобами гуманітарних наук, визначають такі чинники: відсутність теоретичної концепції особистості, яка б зняла протиріччя інформаційного й особистісного підходів в освіті; домінування принципу індивідуального підходу, який враховує вже досягнутий рівень розвитку особистості над самим принципом розвитку; невизначеність шляхів інтеграції засвоєння нових знань і розвитку особистості як мети освіти, заміна їх завданнями навчання і дидактичними методами; обмеженість сфери прояву особистості фахівця з економіки переважно навчальним процесом у закладі освіти; недостатня диференційованість і узагальненість принципів навчання, яке стимулює особистісний розвиток майбутнього фахівця з економіки засобами гуманітарних наук; незабезпеченість педагогів валідними засобами психодіагностичного контролю цього розвитку; відсутність пріоритету саморозвитку особистості над її «формуванням».

Аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури показав значний суспільний і науковий інтерес до особистісного розвитку фахівця з економіки засобами гуманітарних наук. Закономірно постає завдання філософськи обґрунтувати і підтримати нові системні моделі соціалізації, особистісного розвитку майбутнього фахівця з економіки засобами гуманітарних наук, визначити умови, які як позитивно, так і негативно впливають на якість цього процесу.

Могутніми чинниками стимулювання процесу особистісного розвитку майбутнього фахівця з економіки засобами гуманітарних наук є сучасне інформаційне суспільство, яке створює додаткові можливості для ефективної освіти, та гуманізація освіти, детермінована тенденцією до загальної гуманізації суспільства. Освіта є одночасно чинником і засобом особистісного розвитку майбутнього фахівця з економіки, вона впливає на вибір ним життєво важливих цінностей, на його самовизначення, організовує і впорядковує стихійну соціалізацію. Сьогодні в Україні на зміну застарілій навчально-дисциплінарній моделі освіти приходять особистісно орієнтована модель, яка вбачає у майбутньому фахівцеві з економіки рівноправного партнера, заперечує маніпулювання ним.

Реалізувати особистісну орієнтацію в закладі освіти допоможуть рефлексивна психологія та педагогіка. Рефлексивна методологія дасть змогу сконструювати комплекс психолого-педагогічних технік, які забезпечать особистісний ріст майбутнього фахівця з економіки в навчальній діяльності, а саме: інноваційний розвиток рефлексивно-методологічних засобів мислення майбутнього фахівця з економіки та прийомів саморегуляції; культивування креативних якостей майбутнього фахівця з економіки засобами гуманітарних наук, удосконалення його комунікативних здібностей у спілкуванні та кооперативно-конструктивній взаємодії з партнерами у навчально-виховному процесі [2, с. 30–32; 3, с. 472–484; 4, с. 349–351].

Нова гуманітарна парадигма передбачає вирішення в процесі навчання таких завдань:

1) забезпечення підготовки фахівця з економіки до інноваційної діяльності через «навчання

інноваційного типу»; 2) зміщення з пасивної на активну особистісну позицію майбутнього фахівця з економіки; 3) переведення навчальної діяльності фахівця з економіки із режиму одержання інформації в режим інноваційного розроблення, спільного пошуку орієнтирів практичної діяльності; 4) удосконалення цієї діяльності через осмислення і перебудову особистісного досвіду на основі рефлексивної діяльності [1, с. 319–321].

Отже, нова освітня парадигма, замість дидактично раціоналізованої моделі фахівця з економіки, у якого формується інтелектуальна діяльність щодо оперування знаннями, стверджує нову гуманістичну модель фахівця з економіки, який, завдяки рефлексії, розвиває свою особистість, активно культивує в собі індивідуальність, збагачує творчий потенціал завдяки сучасним технологіям навчання [1, с. 319–321; 2, с. 30–32; 3, с. 472–484; 4, с. 349–351; 5, с. 37–39].

Важливою умовою особистісного розвитку майбутнього фахівця з економіки засобами гуманітарних наук є сформованість його активного і зацікавленого ставлення до всього нового, що виробляється сучасною наукою і широкою соціальною практикою.

Література

1. Стрельников В. Ю. Особистісний розвиток здобувачів освіти територіальних громад. *Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин : сучасні реалії та виклики часу* : зб. матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф., 7–8 грудня 2021 р. / відп. ред. Р. Басенко. Полтава : Полт. ін-т економіки і права Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», 2022. 375 с.

2. Лебедик Л. В. Формування ключових компетенцій особистості сучасного магістра економіки під час педагогічної підготовки. *Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях* : зб. матеріалів XIX Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю Одеського національного економічного університету, 17–18 травня 2021 р. Одеса : ВД «Гельветика», 2021. С. 30–32.

3. Shara S. O., Vorona L. I., Kalinichenko I. O., Lebedyk L. V., Olifira L. M. The formation of the humanistic position of the student in the educational process. *Journal of Intellectual Disability. Diagnosis and Treatment*. 2020. Vol. 8. № 3. Pp. 472–484.

4. Strelnikov V. Yu., Lebedyk L. V., Hura T. V., Sysoieva S. I., Stankevych S. V., Shapovalova E. V., Avilova O. Ye. Leadership and social work in the environmental management system. *Ukrainian Journal of Ecology*. 2021. № 11 (2). С. 349–351.

5. Стрельников В. Ю. Формування пізнавального інтересу у фахівця з економіки під час вивчення педагогічних дисциплін. *Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях* : зб. матеріалів XIX Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю Одеського національного економічного університету, 17–18 травня 2021 р. Одеса : ВД «Гельветика», 2021. С. 37–39. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13235> (дата звернення: 04.04.2022).

Секція 3. Англійська мова в економіці та бізнес-освіті

УДК 81.243:37.013

Бадюл Людмила Миколаївна
ст. викладач кафедри іноземних мов,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНІКА ТА ЇЇ КОМПОНЕНТИ

JEL classification: I290

Професіоналізм викладача визначається тим, наскільки вмilo він застосовує фундаментальні теоретичні знання на практиці, наскільки чуйно реагує на зміни, що відбуваються в освітній системі, на результати творчого пошуку в навчально-виховній та організаційній роботі. Професіоналізм насамперед – це педагогічна майстерність, педагогічна техніка, педагогічна культура та педагогічний такт викладача. Педагогічна техніка є складовою педагогічної майстерності. Однією з найважливіших ознак педагогічної майстерності є високий рівень педагогічної техніки викладача.

Термін «педагогічна техніка» у науковий обіг ввів А. С. Макаренко. Він розглядав її як стрижень виховання. Володіння педагогічною технікою вимагає глибоких спеціальних знань з педагогіки і психології та особливої практичної підготовки.

По-перше, володіючи педагогічною технікою, педагог може швидко і точно знайти потрібне слово, інтонацію, погляд, жест, а також зберегти спокій у стресових ситуаціях. По-друге, педагогічна техніка надає розвиваючий вплив на якості особистості. Важлива особливість педагогічних технік у тому, що вони мають виражений індивідуально-особистісний характер, тобто формуються з урахуванням індивідуальних психофізіологічних особливостей педагога. По-третє, у процесі оволодіння педагогічною технікою найповніше розкриваються моральні та естетичні позиції педагога, що відбивають рівень загальної та професійної культури, потенціал його особистості.

Педагогічна техніка, будучи складовою педагогічної майстерності, постає як форма організації поведінки викладача.

Важливо дослідити компоненти педагогічної техніки. Одним із перших спробу виділити компоненти педагогічної техніки здійснив А. С. Макаренко.

Узагальнюючи його досвід та досвід інших педагогів, можна виділити такі компоненти педагогічної техніки:

1. Зовнішня поведінка викладача пов'язана як з характеристикою його зовнішнього вигляду (одяг, зачіска), так із його мімікою, пантомімікою, жестами, ходом тощо.
2. Управління своїм самопочуттям виражено через емоційно-вольову забарвленість своїх дій, що пов'язано із управлінням своїми емоціями, настроєм, почуттями.
3. Соціально-перцептивні зусилля пов'язані з відпрацюванням спостережливості, уваги, уяви, професійної пильності, емпатії, інтуїції.
4. Технологія управління навчально-виховним процесом включає різні методи, прийоми, засоби та форми педагогічного впливу на студентів і педагогічний колектив.
5. Комунікативні особливості пов'язані з педагогічним спілкуванням, з прихильністю до людей, доброзичливістю, спілкуванням, педагогічним тактом.
6. Технологія викладання навчального матеріалу (режисура, стратегія, методологія, почуття міри, раціоналізм).

До вмінь та навичок педагогічної техніки необхідно віднести й такі, як: управління своїм тілом; зняття м'язової напруги у процесі виконання педагогічних дій; управління своїм психічним станом; виклик «на замовлення» почуттів здивування, радості, гніву тощо; володіння технікою інтонування для вираження різних почуттів (прохання, вимоги, питання, наказу, поради, побажання тощо); утримання нитки розмови, управління ініціативою у процесі спілкування; здатність викликати у співрозмовника прихильність до себе; образна передача інформації; мобілізація творчого самопочуття перед майбутнім спілкуванням та ін.

Література

1. Максименко І. Формування професійної техніки в майбутніх педагогів професійного навчання у процесі фахової підготовки. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2013. Вип. 38. С. 57–60.

2. Жукова Е. В. Педагогическая техника как один из компонентов педагогического мастерства преподавателя высшей школы. *Педагогический журнал*. 2009. № 2. С. 125–126.

УДК 81'243:004.45

Галянт Галина Володимирівна

*к. філол. н., доцент кафедри іноземних мов,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

Пріміна Наталя Миколаївна

*к. пед. н., ст. викладач кафедри іноземних мов,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

Арбатманова Ірина Леонідівна

*ст. викладач кафедри іноземних мов,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗВО

JEL classification: I290

В умовах реалій сьогодення процес освіти став неможливим без використання новітніх інформаційних та комп'ютерних технологій, які охопили всі сфери людської діяльності.

Інтеграція мультимедійних засобів у повсякденне життя призвела до необхідності вдосконалення процесу навчання, зокрема, вивчення іноземної мови, адже саме це є одним із факторів, який впливає на конкурентоспроможність молодого спеціаліста на світовому ринку праці.

Удосконалення процесу навчання сьогодні полягає у використанні сучасних інноваційних технологій. За допомогою запровадження у навчальний процес комп'ютерних та мережевих засобів, а також різноманітних Інтернет-технологій, вважаємо, стає можливим досягнення наступних цілей:

- оптимізувати процес навчання;
- підвищити якість навчання;
- інтенсифікувати процес навчання іноземної мови;
- створити природне середовище як вагомий чинник у вивченні іноземної мови;
- підвищити мотивацію до вивчення іноземних мов, що найбільш актуально для студентів немовних спеціальностей;
- надати можливість одержувати інформацію та навчити її оцінювати й аналізувати;
- вивчати іноземну лексику [1, с. 56].

Нові мультимедійні засоби, в яких використовується аудіо-візуальний формат, надають такі можливості, які традиційні підручники надати не можуть [2].

На відміну від традиційних, метод викладання іноземних мов, які базувалися на читанні та перекладанні текстів, вивченні лексичних та граматичних явищ, навчання іноземній мові в теперішній час, орієнтується на комунікативний підхід, тобто розвиток навичок та вмінь усної комунікації [3].

Враховуючи велику роль та серйозну зацікавленість студентів інформаційними технологіями, можна використовувати цю можливість як могутній інструмент розвитку пізнавальної та професійної мотивації на заняттях з іноземної мови (англійської). Варто відзначити, що сучасні студенти краще сприймають і засвоюють нову інформацію через контакт з комп'ютерними інформаційними джерелами. Для студента комп'ютер асоціюється з прогресом та є знаком успішності, що відповідає духові сучасності. Саме тому недоцільно ігнорувати цей факт при організації освітнього процесу. Використання комп'ютерних технологій наближає навчання до реального життя, допомагає спрямувати захоплення студентів комп'ютерними технологіями для підвищення їх зацікавленості до вивчення іноземних мов.

Мультимедійні програми значно підвищують ефективність процесу навчання іноземним мовам. При їх використанні у студентів стимулюється відразу кілька каналів сприйняття, що впливає на різні види пам'яті (зорову, слухову, рухову, емоційну). При цьому увага акцентується на важливих моментах процесу викладання матеріалу, створюючи наочні образи у вигляді ілюстрацій, схем,

діаграм, графічних зображень, що також позитивно впливає на якість оволодіння іноземною мовою [4].

Для студентів економічних спеціальностей викладачі кафедр іноземних мов використовують підручники «Market Leader», які базуються на автентичних матеріалах та мають систему «My Lab». Ця система дає можливість вчити вокабуляр, засвоювати граматичний матеріал, виконувати вправи з аудіювання, читання у гнучкому форматі: у зручний час, зручному місці та темпі, що сприяє підвищенню індивідуалізації навчальної діяльності студентів. Варто відмітити програму Quizlet, що значно полегшує вивчення нової лексики.

За допомогою сучасних комп'ютерних програм студенти мають можливість частково зануритися у сучасне мовне середовище. Різноманітні ресурси сприяють вивченню нових слів та словосполучень, а також розвитку мовленнєвих навичок та сприйняттю мови на слух.

Вважаємо, що використання новітніх інформаційних технологій у процесі вивчення іноземних мов у ЗВО підвищує ефективність формування всіх аспектів іншомовної комунікативної компетенції. Однак, не зважаючи на те, що комп'ютер виконує цілу низку функцій навчання, не варто забувати, що все ж таки комп'ютерні технології та мультимедійні засоби не можуть повністю замінити викладача іноземної мови. Вони все ще залишаються засобами підтримки професійної діяльності викладача.

Література

1. Титова С. В. *Ресурси и службы Интернета в преподавании иностранных языков*. Москва : МГУ, 2003. 268 с.
2. Belz J. A., & Thorne S. L. (eds.) *Internet-Mediated Intercultural Foreign Language Education*. Annual Volume of the American Association of University Supervisors and Coordinators. Boston, MA : Heinle & Heinle, 2006. Pp. iix-xxv.
3. Агасиева И. Р. Необходимость использования интерактивных методов при обучении иностранному языку студентов неязыковых факультетов. *Современные наукоемкие технологии*. 2016. № 1. С. 55–58.
4. Черкасова Т. А. *Преваги використання комп'ютерних та мультимедійних технологій при вивченні іноземних мов у немовному ВНЗ : XXX Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. «Травневі наукові читання», 2020. № 4. С. 30–34.*
5. Галай Т., Озарко Т. Використання інтернету при вивченні англійської мови у ВНЗ. *Наукові записки*. Серія : Педагогіка. 2008. № 7. С. 46–49.

УДК 159.942.5:81'243

Галашова Олена Генадіївна

ст. викладач кафедри іноземних мов,

Одеський національний економічний університет (Україна)

Георгієвська Зоя Анатоліївна

викладач кафедри іноземних мов,

Одеський національний економічний університет (Україна)

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ЕКОНОМІКИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ДО ДІЛОВОЇ ІНШОМОВНОЇ ДИСКУСІЇ

JEL classification: A290; Z130

Досягнення ефективних професійних результатів на основі взаємоповаги та співробітництва зумовлює необхідність досліджень у сфері формування емоційного інтелекту фахівців з вищою освітою. Емоційний інтелект як здатність виявляти причини виникнення емоцій, уміння управляти емоціями та впливати на процес комунікації є індивідуальною властивістю, яка дозволяє розумно ставитися до власних емоцій та емоцій співрозмовника. Поняття емоційного інтелекту розглянуто Дж. Мейером, П. Селовеєм, з погляду усвідомлення змісту емоцій [1, с. 433]. Це дає можливість контролювати, відслідковувати власні емоції та емоції інших людей, розрізняти їх і використовувати цю інформацію для спрямування процесу мислення та управління діями. Отже, розвинений емоційний інтелект сприятиме конструктивності та продуктивності дискусії у процесі проведення переговорів, які є невід'ємною складовою налагодження стосунків у будь-якій сфері діяльності.

Специфіка стосунків у бізнесі відрізняється невизначеністю економічного середовища, що може призводити до напруженості емоційних станів ділових партнерів, виробників та споживачів, керівництва та співробітників компаній. І саме здатність оцінити свій емоційний стан та його причини, входити в емоційні стани інших людей визначатиме головне – досягнення порозуміння як основи успіху [2, с. 112].

Розглянемо шляхи формування емоційного інтелекту на заняттях з англійської мови в Одеському національному економічному університеті. У процесі професійної підготовки майбутніх фахівців з економіки ми використовуємо проблемні методи навчання, зокрема, кейс-метод. Запропонована проблемна ситуація «кейсу» визначає необхідність обміну думками та ділового підходу до вирішення конкретних аспектів цієї ситуації. Студенти під керівництвом викладача намагаються знайти способи розв'язання проблеми. Це допомагає закріпити засвоєні професійні іншомовні терміни та кліше. Після опрацювання попередньої інформації, викладач ставить запитання з метою обговорення проблемної ситуації та підбору можливих варіантів її вирішення. За результатами спостереження, на цьому етапі рівень зацікавленості студентів є досить низьким. Утім, доброзичлива атмосфера дискусії, залучення студентів до вільного обміну думками з опорою на рідну мову, критичного усвідомлення власної позиції та пропозицій своїх колег підвищує мотивацію до участі в обговоренні. Зростає зацікавленість у предметі дискусії, з'являється бажання виступити з ідеями, виникає потреба зробити додаткові дослідження окремих аспектів ситуації. Вимога спілкуватися іноземною мовою змушує студентів активно використовувати професійну термінологію, формує вміння будувати речення іноземною мовою, використовувати необхідні граматичні конструкції та мовні кліше.

Наші спостереження свідчать про те, що одночасне бажання довести дієвість власних аргументів та зосередженість на іншомовній комунікації викликає почуття згоди, незгоди, й іноді, навіть, роздратування. Почуття виявляються у розмаїтті емоцій. У процесі дискусії було проведено такий експеримент. Під час розв'язання кейсу по темі «Organising a conference» («Організація конференції») у групі 1 курсу спеціальності «Міжнародна економіка» студентів було розподілено на 4 групи, кожна з яких мала відстоювати свою локацію для проведення конференції. Запропонований викладачем стиль доброзичливого, і, водночас, детального обговорення, передбачав «гострі», «провокаційні», несподівані запитання з боку опонентів – представників «малих груп», які обрали інші локації. Метою таких запитань є формування швидкої реакції студентів на виклик, активізація їхнього критичного та аналітичного мислення. Водночас, як результат виклику, студенти відчули емоційне напруження, почалися навіть суперечки з приводу переваг та недоліків кожної локації, запропонованої у тексті кейсу. Незгода з опонентами несподівано набула персонального характеру, і ситуація вимагала втручання викладача для узгодження міжособистісних стосунків всередині академічної групи. Отже, цей конфлікт свідчить про те, що студенти, знаходячись у стані емоційного підйому, не завжди здатні аналізувати свій емоційний стан та емоції інших учасників дискусії. Розуміючи напруженість студентів, викладач запропонував їм поглибитися у ситуацію, індивідуально виявити причину власних емоцій і висловити свої думки у письмовій формі. Отже, студенти мали змогу заспокоїтися, обґрунтувати власну позицію та навести аргументи «за» і «проти» у більш спокійних обставинах. У процесі ретельного обмірковування юнаки та дівчата змогли відчути внутрішній емоційний стан, проаналізувати свої почуття та почуття інших студентів, а дехто навіть зміг зрозуміти причини виникнення різнопланових емоцій. Спираючись на письмовий план висловлювання, студенти виступали з доповідями, ділилися думками, вчилися чути опонента, прислухатися до його аргументів, зрозуміти його емоційний стан. Такий прийом вчить молодь усвідомлювати право на існування іншого погляду, який може не співпадати з їхнім, сприяє розвитку емпатії – однієї з основних складових емоційного інтелекту [3, с. 8–9], коли студенти набувають звички розуміти іншу людину, а, отже, розуміти причини виникнення емоції та знаходити шляхи розумного управління власними емоціями та емоціями інших людей, спрямовуючи процес спілкування у позитивне русло.

Отже, можна дійти висновку, що емоційний інтелект є вкрай необхідним у будь-якій професії у бізнесі, беручи до уваги, що це завжди є робота з людьми. Вміння розуміти почуття партнерів зі спілкування, а також певні навички управління своїм емоційним станом та емоціями інших людей у проблемній ситуації допомагають зберегти високу продуктивність співпраці у компанії, а також підтримувати доброзичливі відносини у колективі, що, безумовно, є важливим, зокрема, для менеджерів як представників керівництва.

З іншого боку, під час навчання емоційна складова значно підвищує особисту зацікавленість здобувачів вищої освіти в обміні думками, що більшою мірою сприяє зосередженості на висловлюваній думці, ніж на аналізованні побудування іншомовної фрази. Емоції спонукають

переводити звичку грамотно будувати речення на рівень підсвідомості, що також сприяє розвитку навичок вільного говоріння іноземною мовою. Утім, зазначимо, що це мають бути позитивні емоції поваги та доброзичливості, спрямовані на подолання комунікативних бар'єрів, і людина з розвиненим емоційним інтелектом здатна переробити негативні емоції у позитивні.

Особистий практичний досвід підтверджує можливість формування емоційного інтелекту у процесі навчання іноземної мови. Завдання викладача, вважаємо, полягає в тому, щоб не тільки самому розуміти емоційний стан студентів та керувати ним під час застосування методу проблемного навчання іноземної мови, але й вчити студентів самостійно усвідомлювати власні емоції і емоційний стан інших людей, бути уважними до емоційного забарвлення усього процесу спілкування, на інтуїтивному рівні відчувати навіть приховані емоції іншої людини та розумно коректувати будь-яку конфліктну ситуацію. Вважаємо, що спрямованість процесу навчання іноземної мови як на формування мовленнєвих навичок студентів, так і на виявлення та підвищення рівня їхнього емоційного інтелекту, можна розглянути як важливе поєднання навчальних та психологічних аспектів підготовки майбутніх фахівців з економіки.

Література

1. Mayer J. D., Salovey P. The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*. 1993. Vol. 17 (4). Pp. 433–442. DOI: [https://doi.org/10.1016/0160-2896\(93\)90010-3](https://doi.org/10.1016/0160-2896(93)90010-3).
2. Андрійко І. Ф. Розвиток емоційного інтелекту на заняттях з іноземної мови. *Інновації в освіті : сучасні підходи до професійного розвитку вчителів іноземних мов* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ніжин, 27-28 вересня 2019 р.). Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2019. С. 110–112. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/handle/123456789/1199> (дата звернення: 08.02.2022).
3. Бреус Ю. В. Модель розвитку емоційного інтелекту студентів соціономічних професій на етапі професійного становлення. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»* : Тематичний випуск «Проблеми емпіричних досліджень у психології». 2014. Т. 4. № 31. С. 131–138.

УДК 81.243:378

*Заволока Світлана Іванівна
ст. викладач кафедри іноземних мов,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДУ ПРОЄКТІВ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИМ МОВАМ

JEL classification: I290

Сучасна методологічна концепція навчання іноземним мовам у закладах вищої освіти має комунікативно-орієнтований та професійно-направлений характер, її метою є надбання студентами комунікативної компетенції, високий рівень якої дозволить використовувати іноземну мову як у професійній і науковій діяльності, так і для забезпечення подальшої самоосвіти.

Одним із інноваційних професійно-орієнтованих методів, стимулюючих самостійну діяльність студентів, формування у них рефлексорного (критичного) мислення та креативного потенціалу є метод проєктів. Цей напрямок проблемних методів було розроблено дослідником ХХ століття Дж. Д'юї, який звертав особливу увагу на необхідність формування рефлексорного мислення, стверджував, що мислення є вирішенням проблем. Він виділяв п'ять етапів формування критичного мислення: 1) розгляд усіх можливих рішень і припущень; 2) усвідомлення ускладнення і формування проблеми, яку необхідно вирішити; 3) висунення припущень як гіпотези, яка визначає направленість спостереження і збір фактів; 4) аргументація та приведення до ладу знайдених фактів; 5) практична чи уявна перевірка правильності висунутих гіпотез [1]. Його послідовником був Вільямом Кілпатрік. Першою, хто надав класифікацію проєктів була Е. Колінгс. Також досліджували метод проєктів В. Шульгін, І. Олійник, М. Крупеніна, Є. Полат та ін.

В основі цього методу лежать методи активізації навчання, дослідницькі методи. Звернення до цього методу зумовлено тим, що він дає змогу зосередити увагу студента не на самій мові, а на проблемі, перемістити акцент з лінгвістичного аспекту на змістовий, досліджувати проблему і розмірковувати над її вирішенням іноземною мовою. Метод проєктів є одним із активних методів

проведення занять, який передбачає індивідуальну, парну чи групову діяльність тих, хто навчається, що забезпечує гарантоване досягнення спланованого результату.

Застосування проектного методу припускає використання різних спектрів проблемних, дослідницьких і пошукових способів чітко орієнтованих, з одного боку, на реальний практичний результат, а, з іншого боку, на розробку проблеми цілісно з урахуванням різних факторів та умов її рішення і реалізації результатів. Широке застосування методу проектів підтверджується величезною різноманітністю типів проектів. Найбільш докладну типологію проектів пропонує Є. С. Полат. Поділ проектів за змістовною областю припускає моно проекти (в рамках одного навчального предмета) та міждисциплінарні проекти. За характером контактів проекти можуть бути внутрішніми (регіональними) і міжнародними. Кількість учасників також може варіюватися. Залежно від цього проекти поділяються на особистісні та групові (парні). Є. С. Полат виділяє дослідні, творчі, групові, ігрові, ознайомлювальні і прикладні проекти [2]. Важливо зазначити поетапне виконання проектною роботи. Кожен етап займає важливу позицію у створенні якісного проектного методу:

- 1) етап підготовки – визначення теми, уточнення цілей, вибір робочої групи;
- 2) етап планування – аналіз проблеми, визначення джерел інформації; постановка завдань і вибір критеріїв оцінки результатів; розподіл ролей у команді;
- 3) етап дослідження – збір необхідної інформації для проведення дослідження;
- 4) етап висновків – аналіз отриманої під час дослідницької роботи інформації;
- 5) захист проектів – оформлення та підготовка результатів роботи; усний захист із презентацією;
- 6) оцінка результатів і процесу (рефлексія) – захист проектів, участь у колективній оцінці результатів [3].

У процесі роботи над проектом студенти оволодіють різними вміннями та навичками комунікативної діяльності. Вони вчаться працювати з текстами (виділяти головну думку, вести пошук потрібної інформації в іншомовному тексті), аналізувати та узагальнювати інформацію. У процесі створення проекту відбувається творчий процес генерації ідей, а також безпосереднє спілкування студентів з викладачем та один з одним іноземною мовою. Студенти опановують уміння вести дискусію, слухати та чути співрозмовника, відстоювати свою думку. У проектній методиці поряд з вербальними засобами вираження студенти широко використовують інші ілюстративні прийоми: малюнки, колажі, плани, карти, схеми, анкетні таблиці, графіки та діаграми. Отже, розвиток навичок надійно підкріплюється різноманітними засобами, що передають ту чи іншу інформацію. Варто підкреслити ті відмітні особливості проектів, які призначені для навчання мови. Н. Кочетурова пропонує наступний перелік цих особливостей: використання мови в ситуаціях, максимально наближених до умов реального спілкування; акцент на самостійній роботі (індивідуальній і груповій); вибір теми, що викликає інтерес у студентів, необхідність зв'язку між темою й умовами реального життя [4].

Однак, проект передбачає використання інформації не тільки студентом, але й викладачем, оскільки включає вирішення різноманітних задач різної лінгвістичної та комунікативної складності, і сам є відкритою демократичною системою навчання. Викладач також, розробляючи проект, виконує операції з інформацією, організовуючи її у проблемні завдання, які були виділені І. Л. Бім в одиницю проблемного навчання.

Цей вид діяльності має і певні недоліки, такі як: різний рівень мовної підготовки учнів; не всі учні готові до самостійної діяльності; важко оцінити роботу кожного учня індивідуально при створенні спільного проектного продукту і т. д. Але, незважаючи на це, проектна діяльність є ефективною інноваційною технологією, яка значно підвищує рівень володіння мовним матеріалом, рівень самостійності й згуртованості колективу, а також загальний інтелектуальний розвиток студентів. Для викладача іноземної мови проектна діяльність є відправною точкою для роздумів над потребами та інтересами своїх студентів. Викладач має пристосовуватись до нових обставин викладання, і саме метод проектів може бути тим інструментарієм, який допоможе організувати обмін між студентами знаннями та досвідом, отриманими як в межах, так і поза межами навчального закладу. Проектна діяльність дозволяє педагогу освоювати процедуру проектування власної діяльності; організувати її на рефлексивній основі; вирішувати кожну педагогічну задачу як унікальну; створювати умови і методично супроводжувати розвиток індивідуальних якостей студентів; удосконалювати свої особистісно-професійні компетенції та рівень професійно-педагогічної культури.

Література

1. Дьюи Дж. *Психологія і педагогіка мислення* / Пер. с англ. Н. М. Никольской; под ред. Н. Д. Виноградова. 2-е изд. Берлин : Госиздат, 1922. 196 с.

2. Полат Е. С. *Новые педагогические и информационные технологии в системе образования* : учеб. пособ. Москва : ИЦ «Академия», 2002. 272 с.
3. Ващенко Л. М. *Система управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону* : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01. Київ, 2006. 455 с.
4. Кочетурова Н. А. *Метод проектов в обучении языку : теория и практика*. URL: <http://ido.nstu.ru> (05.04.2022).

УДК 378.37:331.101

*Маслова Крістіна Ігорівна
викладач кафедри іноземних мов,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

СПОСОБИ САМОРОЗВИТКУ ТА САМОВДОСКОНАЛЕННЯ НАВИЧОК ДЛЯ КАР'ЄРНОГО РОЗВИТКУ

JEL classification: I290

Кар'єра – це результат усвідомленої позиції та поведінки людини в галузі трудової діяльності, пов'язаний з посадовим чи професійним зростанням. Кар'єрну траєкторію свого руху людина буде сама, зі своїми власними цілями, бажаннями та настановами.

Професійна кар'єра – зростання знань, умінь, навичок. Планування кар'єри – це процес, який передбачає вибір роду занять, професії, отримання роботи, зростання (професійне та/або кар'єрне) на роботі, можлива зміна кар'єри і, зрештою, вихід на пенсію.

Кар'єрний план, як і будь-який інший, потребує таких дій: постійний моніторинг та оцінка, порівняння фактичних результатів із запланованими, своєчасне внесення коригувань, доопрацювання, постійне поглиблення та деталізація тощо.

Кар'єрні плани та можливості знаходяться у прямій залежності від етапу професійного розвитку конкретного співробітника. Завжди необхідно враховувати етап кар'єри, який людина проходить зараз. Це може допомогти уточнити цілі професійної діяльності, ступінь динамічності та головне – специфіку індивідуальної мотивації [1, с. 7].

В нинішніх умовах ринкової економіки важливе значення має освіта впродовж життя. Неперервна професійна освіта уможливіє постійну конкурентоспроможність на ринку праці. Щоб забезпечити постійне професійне зростання, бути конкурентоспроможним, необхідно постійно приділяти належну увагу підвищенню свого рівня.

Планування професійної кар'єри передбачає такі кроки:

1. Добір і систематизація інформації про себе (щодо своїх потреб, вподобань, мотивів, інтересів, цінностей, здібностей, нахилів, стосовно життєвих і професійних цілей, адекватності самооцінки, пріоритетних способів прийняття рішень, сфер самореалізації життєвої стратегії, індивідуальних способів саморегуляції і самопрезентації, індивідуального стилю навчальної діяльності). Йдеться про цілу мотиваційну спрямованість особистості, активність, самостійність, адаптивність, орієнтацію на результат, конкурентоспроможність тощо.

2. Інформація щодо визначеної професії і кар'єри (предмет, ціль, засоби, умови праці, можливі форми стимулювання і заохочення професійної активності; способи професійного і посадового зростання; професійно важливі особистісні якості; вимоги до рівня професійної компетентності; можливий соціальний статус та фінансові прибутки).

В кар'єрному плануванні ще використовують SWOT-аналіз – це інструмент стратегічного планування, який допомагає визначити фактори внутрішнього та зовнішнього середовища:

1. Strengths – це сильні сторони, переваги фахівця (наприклад, профільна освіта, досвід, цінні знання та навички, а також особисті якості, які дозволяють досягати успіху в професії).

2. Weaknesses – недоліки, зони розвитку працівника, те, чого не вистачає для подальшого просування (наприклад, застарілі знання та відсутність досвіду виконання завдань такого рівня складності).

3. Opportunities – можливості ринку праці (наприклад, сфери, де є потенціал для реалізації, високий попит на послуги).

4. Threats – зовнішні загрози, обмеження на ринку праці, що можуть стати на заваді (наприклад, зависока конкуренція або втрата актуальності професії, коли необхідно проходити додаткове навчання).

Цей інструмент запозичений із досвіду армії США і використовується, коли необхідно проаналізувати помилки та зробити висновки з певної «операції». У нашому випадку це може бути невдала співбесіда, неуспішні переговори або проєкт, який ризикує провалитися. Важлива умова: цей розбір потрібний для навчання та виправлення помилок, отже, проводити його варто протягом певного проєкту (яким є і пошук роботи). Бажано – регулярно (щотижня або після чергової зустрічі з роботодавцем, наприклад). Зазвичай цей інструмент використовується в групі, але корисний і для самоаналізу [2, с. 44–45; 3, с. 97].

Науковці виділяють такі види професійної компетентності, якими необхідно володіти для успішної реалізації професійної кар'єри:

- спеціальна компетентність – високий рівень володіння професійною діяльністю, здатність проєктувати свій професійний розвиток;

- соціальна компетентність – володіння прийомами професійного спілкування, співробітництва, що дозволяють успішно виконувати спільну діяльність, нести відповідальність за результати своєї праці;

- особистісна компетентність – володіння прийомами самовираження і саморозвитку, засобами протидії професійній деформації особистості;

- індивідуальна компетентність – володіння прийомами самореалізації і розвитку особистості в рамках професії, уміння раціонально організувати свою працю (без перевантажень, хронічної втоми, вікового зниження продуктивності).

Отже, для правильного складання кар'єрного плану важливим є визначення власних професійних знань, умінь, навичок, що стануть необхідними для досягнення бажаних результатів, а також яким чином їх необхідно здобути та розвинути. Зазначимо, що це можуть бути різні форми додаткової освіти: курси з вивчення іноземної мови, нових комп'ютерних програм, технологій виробництва і обладнання, відвідування курсів з розвитку професійних здібностей тощо.

Водночас важливе значення для планування і реалізації власної професійної кар'єри має самоосвіта, якій варто у кар'єрному плані приділити належну увагу.

До переліку інструментів розвитку можна віднести:

- тренінги / семінари / воркшопи;
- наставництво / менторинг / коучинг;
- участь у проєктах;
- ротація;
- стажування;
- виконання додаткових завдань [4].

Біографії успішних людей свідчать про те, що вони впродовж усього життя займалися самоосвітою задля вдосконалення та поглиблення професійних знань, розв'язання нестандартних задач та пошуку креативних підходів до праці.

Так, поширеними формами самоосвіти є читання відповідної літератури професійного спрямування, перегляд відео-уроків, відвідування майстер-класів, виробничих екскурсій, й науково-популярних фільмів тощо.

Система саморозвитку є своєрідною складовою повноцінного та щасливого життя. Керуючи процесом саморозвитку, людина впливає на свою життєву траєкторію та кар'єру. І через самонавчання та навчання, підвищуючи свої кваліфікації, вона зможе якісніше забезпечувати реалізацію своїх здібностей для досягнення цілей організації та успішного розвитку власної кар'єри.

Література

1. Базиль Л. О., Орлов В. Ф. Консультування із професійної кар'єри як важливий чинник самореалізації майбутніх фахівців. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018. Vol. VI (75). Issue: 181. Рр. 7–10.

2. Гриценко І. А. Проблеми формування кар'єрних орієнтацій учнів ПТНЗ. *Науковий вісник Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України*. Професійна педагогіка : зб. наук. праць. 2017. Вип. 13. С. 43–50.

3. Алексеева С. В., Єршова Л. М., Закатнов Д. О. *Планування й розвиток професійної кар'єри учнівської молоді у системі професійно-технічної освіти* : навч. посіб. Житомир : Полісся, 2018. 186 с.

4. *Портал професійного консультування*. URL: <http://profi.org.ua/structura.shtml> (дата звернення: 18.03.2022).

УДК 811.11:316.776

Петрова Юліана Юріївна
викладач кафедри іноземних мов,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ВИКОРИСТАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

JEL classification: I290

На сучасному етапі розвитку суспільства освіта поступово перетворюється зі способу освіти на механізм розвитку культури, формування образу світу і людини в ньому засобами іноземної мови. Вивчення іноземної мови вже перестає бути для студента лише заучуванням нових слів та граматичних правил. Мовні одиниці сприймаються як носії інформації про особливості менталітету, про норми поведінки, звичаї, традиції та про життя в цілому у країні мови, що вивчається. Актуальним завданням стає підготовка до діалогу культур, тобто, до мовленнєвої взаємодії між носіями різних культур [1; 2].

Міжкультурна комунікація, яка забезпечує взаєморозуміння співрозмовників, вимагає від тих, хто володіє іншомовною комунікативною діяльністю, фонових знань. Відомі лінгвісти Є. М. Верещагіна та В. Г. Костомаров стверджують, що кожне людське суспільство володіє чотирма основними групами фонових знань. Перша група включає основні загальнолюдські поняття (такі як: сонце, повітря, мати тощо). Друга група відображає специфічні поняття, характерні для всіх членів певної етнічної та мовної спільності. Третя група поєднує соціально-групові знання, у тому числі, професійні. До четвертої групи входять знання, пов'язані з особливостями регіону. Таким чином, для ефективного спілкування іноземною мовою необхідно володіти фоновими знаннями з усіх перерахованих груп, і це необхідно враховувати при навчанні іноземної мови та знайомстві з культурною країною мови, що вивчається.

Формування міжкультурної компетентності у процесі вивчення мови є необхідним компонентом підготовки майбутнього фахівця будь-якого профілю [3]. Внаслідок цього, виникла суперечність між різко збільшеною потребою у підвищенні рівня «іншомовної грамотності» членів сучасного суспільства та недостатньо ефективною системою навчання іноземних мов, що не забезпечує досягнення конкретного позитивного результату (Є. І. Пассов, 1991). У сучасних умовах метою навчання іноземних мов стає не лише формування конкретних умінь, але й підготовка майбутнього спеціаліста до ефективного, осмисленого та продуктивного діалогу з представниками інших культур. Критерієм ефективності реального спілкування є досягнення взаємовигідних результатів.

В основі будь-якої компетентності лежить культурна складова. Компетентність може розглядатися як рівень особистої культури, що додається до певної конкретної діяльності. Формування компетентності має на увазі засвоєння людиною певного соціокультурного досвіду. Об'єктивним носієм культури та засобом її пізнання є мова.

Істотним елементом загальної та професійної культури сучасного спеціаліста є міжкультурна компетентність (МКК): «здатність, що дозволяє мовній особистості вийти за межі власної культури та набути якості медіатора культур, не втрачаючи власної ідентичності».

Процес глобалізації, що відбувається сьогодні, призводить до розширення взаємодій різних країн, народів та їх культур. Вплив здійснюється за допомогою культурних обмінів та прямих контактів між державними інститутами, соціальними групами, громадськими рухами, шляхом наукового співробітництва, торгівлі, туризму тощо. Спілкування з іноземцями стає реальністю, а зіткнення з представниками іншої культури входить у наше повсякденне життя. Все частіше навчальні заклади здійснюють обмін студентами та школярами, викладачі організують спільні проекти та проходять стажування за кордоном, беручи участь таким чином у міжкультурній комунікації та діалозі культур. Досягненню взаєморозуміння у процесі міжкультурної комунікації сприяє міжкультурна компетенція. Міжкультурною компетенцією є здатність здійснювати спільні завдання іноземною мовою з урахуванням різниці культур та стереотипів мислення.

Формування міжкультурної компетенції варто розглядати, у зв'язку з розвитком здатності студентів брати участь у діалозі культур, на основі принципів взаємної поваги, терпимості до культурних відмінностей та подолання культурних бар'єрів. Міжкультурне навчання спрямовано на формування у студентів здатності до міжкультурної комунікації та сприяє як усвідомленню студентами своєї приналежності до певного етносу, так і ознайомленню з традиціями і культурними особливостями представників іншої культури [4].

Сучасна людина, яка володіє іноземною мовою, виявляється залученою до спілкування з іншими людьми, які є представниками своїх культур. У зв'язку з цим, від тих, хто вивчає іноземну мову, вимагається не тільки мати багатий лексичний запас і пристойну вимову, добре знати іншомовну граматику, але й формувати власну міжкультурну компетенцію. Ця компетенція передбачає досягнення такого рівня володіння мовою, який дозволить, по-перше, гнучко реагувати на всілякі непередбачувані ситуації під час бесіди; по-друге, визначити адекватну лінію мовної поведінки; по-третє, безпомилково обрати конкретні засоби з великого арсеналу і нарешті, по-четверте, використати ці засоби відповідно до передбачуваної ситуації [5].

Формування міжкультурної компетенції передбачає взаємодію двох культур у кількох напрямках: знайомство з культурою країни досліджуваної мови у вигляді самої іноземної мови та засвоєння моделі поведінки носіїв іншомовної культури, вплив іноземної мови та іншомовної культури на розвиток рідної мови та модель поведінки у межах рідної культури, розвиток особистості під впливом двох культур [6].

Необхідно розглянути, чи здійснюється формування міжкультурної компетенції студентів з урахуванням названих напрямів. У процесі оволодіння іноземною мовою студенти засвоюють матеріал, який демонструє функціонування мови у природному середовищі, мовленнєву та немовну поведінку носіїв мови у різних ситуаціях спілкування та розкриває особливості поведінки, пов'язані з народними звичаями, традиціями, соціальною структурою суспільства, етнічною приналежністю. Насамперед, це відбувається за допомогою автентичних матеріалів (оригінальних текстів, аудіозапису, відеофільмів), які є нормативними з погляду мовного оформлення та містять лінгвокраїнознавчу інформацію [3, с. 152].

Важливо знати національно-культурні особливості поведінки іноземця, щоб уникнути можливих конфліктів під час міжнаціонального спілкування. Таким чином, вивчаючи іноземну мову, студент повинен не тільки засвоїти його лексичні, граматичні та синтаксичні особливості, але й навчитися адекватно ситуації реагувати на репліки носіїв мови, доречно застосовувати міміку та жести, використовувати формули мовного етикету та знати культурно-історичні особливості країни мови, що вивчається.

Здійснення міжкультурної комунікації передбачає готовність людини не тільки приймати представника іншої культури з усіма її національними та ментальними особливостями, але й здатність змінюватися самому. Вивчення іншомовної культури також наводить студента на необхідність звернутися до культурно-історичних фактів своєї країни. Таким чином, вивчаючи іноземну мову та беручи участь у міжкультурній комунікації, студент глибше осягає свою рідну мову та рідну культуру [4].

Формування міжкультурної компетенції передбачає також оволодіння наступними вміннями: бачити в представнику іншої культури не тільки те, що нас відрізняє, але й те, що об'єднує; змінювати оцінки у результаті розуміння іншої культури; відмовлятися від стереотипів, використовувати знання про чужу культуру для глибшого пізнання своєї.

Міжкультурна компетенція формується у процесі навчання іншомовному спілкуванню з урахуванням культурних та ментальних відмінностей носіїв мови та є необхідною умовою для успішного діалогу культур. Усвідомлення потенційних проблем, що існують у міжкультурній комунікації представників різних культур, розуміння цінностей і загальноприйнятих норм поведінки є досить значущими чинниками вивчення іноземної мови. І коли учні підготовлені до їх вирішення відповідним чином вони можуть уникнути нерозуміння, неадекватного сприйняття поведінки та потенційних конфліктів, які можуть виникнути через неправильне використання мови, помилкову інтерпретацію реакції співрозмовника та оцінку ситуації. Здатність студента до переосмислення культурних цінностей у своїй поведінці сприяє становленню його як кваліфікованого спеціаліста у співпраці з представниками світової спільноти.

Література

1. Турганбаева Т. Т. *Формирование межкультурной компетентности в процессе обучения иноязычному общению*. Казахский национальный женский педагогический университет. URL: http://www.rusnauka.com/17_ENXXI_2016/Pedagogica/5_212755.doc.htm (дата обращения: 25.02.2022).

2. Бушейко П. Н., Любанец И. И. *Формирование межкультурной компетентности в процессе обучения иностранным языкам*. 2014. № 4. URL: <https://ur.booksc.me/book/36367629/203bb8> (дата обращения: 28.02.2022).
 3. Бикитеева Р. Р. *Формирование межкультурной компетентности студента : личностно-смысловый аспект* : автореф. дис. канд. пед. наук. Оренбург, 2007. 22 с.
 4. Козак А. В. *Формування готовності майбутніх фахівців у сфері міжнародних відносин до міжкультурної комунікації* : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Луцьк, 2011. 243 с.
 5. Кунанбаева С. С. *Теория и практика современного иноязычного образования* : монография. Алматы : Эдельвейс, 2010. 340 с.
 6. Елизарова Г. В. *Формирование межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иноязычному общению* : дис. д-ра пед. наук. Санкт-Петербург, 2001. 371 с.
-

УДК 81'243.001:159.955

Тарасенко Мар'яна Ігорівна
ст. викладач кафедри іноземних мов,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ТА МЕДІАГРАМОТНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

JEL classification: I290

Критичне мислення є цілим комплексом основоположних навичок, таких як здатність давати оцінки, робити висновки, інтерпретувати і аналізувати, спостерігати тощо.

Зокрема, критичне мислення використовує логіку і базується на низці критеріїв інтелектуальності: ясності, правдоподібності, точності, глибини, значущості, світогляду та справедливості. Складовими частинами тут є ще й ціннісні настанови та творча уява.

Критичне мислення можна охарактеризувати як пізнавальну активність, пов'язану із застосуванням розуму та інтелектуальних здібностей. Коли студент мислить критично, оцінює та аналізує отримані знання на занятті, він використовує увагу, категоризацію, вибір, судження та інші подібні розумові операції. Застосування критичного мислення потребує від студента низку вимог.

Розглядаючи критичне мислення як процес обмірковування, варто зазначити, що воно вимагає від студента наявності чималого кількості навичок. До таких відносяться:

- уміння визначати позицію іншої людини, її аргументи та зробити висновки;
- уміння оцінювати свідчення альтернативної позиції;
- уміння об'єктивно оцінювати протилежні аргументи та свідчення;
- уміння виявляти невірні та хибні протилежності, бачити підводні камені, читати між рядками;
- уміння розпізнавати прийоми, що використовуються для надання конкретної позиції більшої привабливості, порівняно з іншими;
- уміння організовано розмірковувати та доповнювати процес обмірковування логікою та проникливістю;
- уміння визначати достовірність та обґрунтованість висновків, керуючись розумними припущеннями та твердими свідченнями;
- уміння узагальнювати інформацію та об'єднувати судження про докази на формування власної думки;
- уміння представляти свою точку зору в обґрунтованій, організованій та переконливій формі [1, с. 54].

Використання технології критичного мислення має навчити студента осмислено та самостійно працювати з різними медіатекстами, критично ставиться до будь-яких тверджень, не приймати нічого на віру без доказів, але бути при цьому відкритим новим ідеям та методам. У західноєвропейських школах розроблено різноманітні медіаосвітні програми, націлені на формування медіаграмотності та критичного мислення, до програми закладів вищої освіти запроваджено предмети з вивчення медіа. У вітчизняних ЗВО вчити студентів медіаграмотності та формувати у них критичне мислення на основі медіатекстів можна на заняттях з англійської мови.

Останні декілька років технологія розвитку критичного мислення стала невід'ємною частиною навчального процесу. Нещодавно до неї ставилися як до цікавої новинки, а сьогодні вже багато

викладачів застосовують її на практиці. Фактично немає жодної дисципліни, де студентам не пропонувалося б узагальнити вивчений матеріал або ознайомитися з новим за допомогою різних прийомів і стратегій даної технології.

Критичне мислення у навчанні:

1. Вчіться розуміти. Критичне мислення – це чудовий інструмент глибшого розуміння речей, із якими ми стикаємося. Наприклад, на навчанні це може бути певна дисципліна, її основні теорії та аргументи. Досить часто подібні об'єкти уваги обговорюються на семінарах, презентаціях, мозкових штурмах та інших заходах, які мають за мету отримати оцінку та інтерпретувати результати.

Одним із кращих методів досягнення розуміння можна назвати самостійне виконання або повторення досліджень. Але у навчальних закладах не завжди є час вивчати все, із чим ми стикаємося. Тому альтернативою глибокому розумінню може стати використання критичного аналізу досліджень і робіт інших людей. Все, що потрібно для здійснення цього способу, – навчитися критично аналізувати зроблене іншими людьми. Такий підхід ефективний для студента.

2. Дізнайтеся плюси та мінуси. Критика означає проведення аналізу позитивних та негативних сторін чогось. Необхідно навчитися знаходити як недоліки, так і переваги, а також переконливі аргументи на користь того та іншого.

3. Нічого не втрачайте і прагніть всебічності. Намагайтеся піддавати сумніву та критичній оцінці абсолютно все: теорії, факти, галузі досліджень, думки, дані, інструментарії тощо.

4. Оцінюйте міркування та дії, але не людину. Необхідно зрозуміти, що ідеї, роботи, теорії та дії не повинні отожднюватися з людьми, які з ними пов'язані [2, с. 23].

Заняття з іноземної мови сприяють розвитку критичного мислення завдяки різноманітному матеріалу та за допомогою інтерактивного включення студентів до освітнього процесу. Для таких студентів одночасно вивчати англійську та опрацьовувати критичне мислення як мінімум зручно.

Медіаграмотність допомагає людині активно використовувати можливості інформаційного поля засобів, Інтернету, дистанційного навчання, розвиває критичне мислення.

Медіаграмотність є інструментом пізнання навколишнього світу, інструментом реконструкції об'єктів, створених за допомогою медіа. Медіаграмотність необхідно розглядати не тільки як ще один із видів вираження загальної грамотності, але й як найбільш вітальну потребу сучасної людини.

Формування медіаграмотності студентів має за мету підготовку їх до повноцінної активної творчої та професійної діяльності. Розроблена нами методична система, заснована на описаних вище засадах, дозволила підготувати фахівців нового рівня: які вміють критично аналізувати [3, с. 7].

Користь критичного мислення проявляється не тільки у особистому житті, але й у професійній сфері діяльності та навчанні, впливаючи на спілкування студента з оточуючими, і розуміння речей, та багато інших складових. Таким чином, внаслідок застосування методів критичного мислення у процесі навчання іноземної мови актуалізується суб'єктна позиція особи кожного студента.

Література

1. Вукіна Н. В., Дементієвська Н. П., Сущенко І. М. *Критичне мислення : як цьому навчати* : наук.-метод. посіб. / за наук. ред. О. І. Пометун. Харків, 2007. 190 с.

2. Макаренко В. М., Туманцова О. О. *Як опанувати технологію формування критичного мислення*. Харків : Основа, Тріада, 2008. 96 с.

3. *Від медіаграмотності до медіакультури* : навч.-метод. комплекс медіазанять / за наук. ред. В. І. Шуляр. Миколаїв : ОППО, 2016. 68 с.

УДК 378.371.315.6

Шостак Ірина Іванівна
к. пед. н., доцент кафедри іноземних мов,
Одеський національний економічний університет (Україна)

РОЛЬ ОСВІТНІХ ПРОЄКТІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ

JEL classification: I230

Наразі у зв'язку з інтеграцією до європейських стандартів, вища освіта в Україні вимагає використання інноваційних методів і підходів у процесі підготовки конкурентоспроможних фахівців.

Серед них основними є впровадження й розвиток сучасних педагогічних технологій вітчизняного та зарубіжного передового педагогічного досвіду. Одним із головних завдань вищої освіти є вирішення проблеми підготовки фахівців, які не лише спеціалізуються у тій чи іншій сфері діяльності, але й готові морально та психологічно існувати у нових соціально-економічних змінах України.

Завдяки економічним, політичним та соціальним перетворенням, які відбуваються в країні, сучасна педагогічна практика характеризується різноманітністю методів інноваційного навчання, спрямованих на ефективне засвоєння знань та навичок студентами, розвиток їх розумової діяльності, виявлення вмій та навичок критичного осмислення проблеми, набуття якостей, які стануть у нагоді в їх подальшому професійному кар'єрному зростанні, розвитку їх самоосвіти та самореалізації.

У сучасних умовах трансформації світового освітянського простору тема застосування інноваційних навчальних технологій, особливо впровадження технології освітніх проєктів, є дуже нагальною та актуальною.

Технологію проєктної діяльності та метод освітніх проєктів досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені, а саме: Дж. Дьюї, В. Кілпатрик, Д. Фінн, І. Сергєєв, І. Соловійов, Н. Пахомова, М. Романовська та ін.

Метод освітніх проєктів – це комплексний навчальний метод, який дозволяє індивідуалізувати навчальний процес, надає можливість студентам проявляти самостійність у плануванні, організації та контролі своєї діяльності. Технологія проєкту – сукупність навчально-пізнавальних прийомів, які надають змогу вирішувати ту чи іншу проблему в результаті самостійних дій студентів з обов'язковою презентацією [1, с. 1–4].

Проєктна діяльність належить до унікальних способів людської практики, пов'язаної із прогнозуванням майбутнього, створенням його ідеального образу, здійсненням та оцінкою наслідків реалізації задумів.

Проєктна методика як нова педагогічна особистісно-орієнтована технологія використовує всі найкращі ідеї традиційної та сучасної методики викладання іноземної мови: варіативність тем, типів текстів та вправ; проблемність, новизну, навчання із задоволенням, що передбачає надання студентам можливості говорити про те, що викликає у них підвищений інтерес, виявляти свій творчий підхід в оформленні та презентації проєкту [2, с. 398].

Головне завдання проєктної методики передбачає створення умов для спільної навчальної діяльності студентів у наданих ситуаціях, в яких кожен відповідає як за результат своєї роботи, так і за результат роботи всієї команди. Метод проєктів дозволяє перетворити заняття в дискусію, де вирішуються цікаві, творчі, актуальні, соціальні та професійні завдання [3, с. 9–10].

Під освітнім проєктом розуміють певну діяльність, регламентовану встановленими термінами, спрямовану на досягнення заздалегідь передбачуваного результату або створення унікального навчального продукту чи послуги, відповідно до наявних ресурсів та вимог до його якості. Використання освітнього проєкту передбачає комплексний вид діяльності всіх учасників навчального процесу з метою отримання освітнього продукту за певний проміжок часу.

На основі чисельних досліджень встановлено, що використання освітніх проєктів є важливим компонентом системи освіти і нестандартним способом організації навчального процесу завдяки виконанню активних дій, а саме: плануванню, аналізу, синтезу, а також презентації, спрямованих на розвиток особистості студента, його самостійності, творчості та здатності вирішувати різноманітні професійні та соціальні питання.

Метод проєктів завжди орієнтований на самостійну діяльність студентів, яку необхідно виконати у визначений термін. Цей метод завжди пов'язаний із вирішенням певної проблеми, яка передбачає, з одного боку, використання різноманітних методів і засобів навчання, а, з іншого, – інтегрування знань, умінь з різних галузей науки, техніки, економіки, бізнесу тощо.

Роль викладача передбачає надання вибору тем та проблем для проєктів, вони повинні бути актуальними, пов'язаними із реальним життям та майбутньою професійною діяльністю студентів. В основі проєктної технології полягає розвиток у студентів пізнавальних навичок, умінь самостійно застосовувати свої знання та навички, орієнтуватися в інформаційному просторі, розвивати їх творче та критичне мислення, вміння правильно зрозуміти, сформулювати та вирішити проблему, використовуючи велику кількість різноманітних доступних ресурсів [4, с. 198].

Необхідно акцентувати увагу на тому, що проєкт призначений для самостійного пошуку студентами інформації за обраною темою, для їх самостійного вивчення та поглиблення знань з теми, для упровадження самостійності, пошуку та обробки інформації, комплексного використання різноманітних навчальних ресурсів протягом виконання освітнього проєкту. Під час проєктної діяльності студенти визначають роль та місце теми у загальному змісті дисципліни, а також

актуальність та практичну значущість обраної теми для подальшої професійної та соціальної діяльності [5, с. 76–80].

Вважаємо за доцільне зазначити, що такий метод роботи над ідеєю, проектом або проблемою містить безліч переваг, які у подальшому допоможуть студентів сформуватися як особистості, яка здатна брати на себе відповідальність за прийняття професійних рішень, а також спроможна вирішувати важливі питання та завдання. Саме тому, важливим є залучення студентів до вирішення завдань, участі та розробці проектів, що є наразі актуальними та сучасними, а також які допоможуть їм зорієнтуватися та бути готовими до економічних змін та сучасних викликів суспільства.

Необхідністю та важливістю використання проекту в педагогіці є саме його комплексний характер, тобто можливість охоплення такою формою роботи широкого спектру різноманітних завдань та дій. На підставі такого аналізу освітній проект необхідно розглядати як інноваційну форму організації освітнього середовища, в основі якого лежить комплексний характер діяльності студентів, пов'язаний із вирішенням нагальних і значущих для них тем та питань. Проект спрямований на виконання конкретно обґрунтованої мети та визначеного кінцевого результату, плану конкретних дій, обмежених конкретним проміжком часу.

Таким чином, необхідно наголосувати на тому, що використання освітнього проекту в педагогічній практиці спрямоване на підвищення інтересу та мотивації студентів до навчання, дозволяючи їм брати активну участь у вирішенні нагальних викликів сьогодення, а також сприяє розвитку творчих здібностей студентів у процесі реалізації та представлення проекту. Застосування освітніх проектів дозволяє розвивати навички самопрезентації студентів, представлення їх власних напрацювань, висновків, варіантів вирішення проблеми, що слугуватиме практичним досвідом для їх подальшої професійної діяльності.

Література

1. Бодько Л. Метод проектів як засіб реалізації особистісно орієнтованого навчання. *Початкова школа*. 2013. № 10. С. 1–4.
2. Ващенко Г. *Загальні методи навчання* : підруч. для педагогів. Київ : Українська видавнича спілка, 1997. 410 с.
3. Волковська Т. *Проектування як метод особистісно-орієнтованого навчання*. Початкова освіта : метод. порадник. 2006. № 40 (376). С. 9–10.
4. Гриньова М. *Педагогічні технології : теорія та практика* : навч.-метод. посіб. Полтава, 2006. 230 с.
5. Кононец Н. Педагогічні інновації вищої школи : ресурсно-орієнтоване навчання. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. 2012. Вип. 54. С. 76–80.

II. ГЛОБАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Секція 4. Актуальні проблеми розвитку економічної теорії та історії економічної думки на сучасному етапі

УДК 316.4:338.2

Варналій Захарій Степанович

д. е. н., професор кафедри фінансів,

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна)

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ¹

JEL classification: H560; O100

Виклики внутрішніх і зовнішніх загроз, поглиблення глобалізаційних процесів зумовлюють необхідність розв'язання важливої науково-прикладної проблеми забезпечення національної безпеки України, а також розроблення та впровадження політики безпечного розвитку держави. Важливою складовою національної безпеки є соціальна безпека, а саме – соціальна безпека людини.

Важливим викликом для соціальної безпеки України, як і для інших країн, стало поширення пандемії COVID-19, яка менше ніж за півроку охопила увесь світ та призвела до уповільнення як глобальної економіки, так і економіки багатьох країн, зокрема через впроваджені карантинні заходи. Зокрема, пандемія призвела до призупинення роботи багатьох підприємств, що, у свою чергу, позначилося на збільшенні рівня безробіття та зменшенні доходів у державні бюджети.

Новим надвеликим викликом для національної, зокрема, соціальної безпеки України стала військова агресія Російської Федерації проти України, відкрита війна, яка розпочалася 24 лютого 2022 року. Російське вторгнення в Україну є частиною російсько-української війни, розв'язаної Росією 2014 року.

В умовах війни, поглиблення глобальних викликів посилюється роль і значення подальшого розвитку знань про безпеку в широкому розумінні [1]. З накопиченням знань безпекознавство, як й кожний науковий напрям (але істинний), перетворюється на науку – безпекологію, в якій сьогодні формується комплекс поглядів, уявлень, ідей, спрямованих на тлумачення і пояснення явищ безпеки, творчо переосмислюються концептуальні й теоретичні основи управління, права, соціології, антропології тощо, виявляються та досліджуються загальні й специфічні об'єктивні закономірності організації та функціонування систем безпеки різного класу, що надає цілісне уявлення про закономірності та наявні зв'язки в створенні безпеки [2].

За побудовою безпекологія є вченням, комплексом взаємопов'язаних ідей, внутрішньо диференційованою, але цілісною системою знань, у якій одні елементи залежать від інших, а початковий базис становить сукупність тверджень, понять і категорій, визначених за певними методологічними принципами та правилами. Безпекологія постає формою синтетичного знання, у межах якої окремі поняття, гіпотези та закони безпекознавства втрачають колишню автономність і стають елементами цілісної системи.

Безпекологія – це наука, яка вивчає закономірності ефективного забезпечення безпеки у соціальних, біологічних, технічних та інших системах, які втілюються за допомогою відповідних відносин у сфері безпеки. Залежно від сфери безпеки, безпекологія як наука має теж свої види (різновиди). Мова йде про безпекологію в політичній, військовій, екологічній, інформаційній, економічній та інших сферах. У безпекології необхідно виділяти окремо: політичну безпекологію, військову безпекологію, екологічну безпекологію, економічну безпекологію тощо. Вважаємо, що економічна безпекологія – це наука, яка вивчає закономірності ефективного забезпечення безпеки економічних систем, своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації реальних і потенційних, внутрішніх та зовнішніх загроз економічним інтересам відповідних суб'єктів [1].

Одним з актуальних об'єктів дослідження економічної безпекології є соціальна безпека. В умовах війни питання забезпечення соціальної безпеки, як складової економічної безпеки держави,

¹ Тези підготовлено в межах виконання проекту НФД України «Нові геостратегічні загрози соціальної безпеки людини в умовах гібридної війни та шляхи їх запобігання» № 2021.01/0239.

є головним пріоритетом державної соціальної політики, набуває нової актуальності як для науки, так і для практики. У більшості випадків в науковій літературі соціальну безпеку визначають як стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих соціальних інтересів особи та суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз. Ю. М. Харазішвілі та О. А. Грішнова під соціальною безпекою розуміють «стан соціальної сфери, за якого забезпечуються висока якість життя населення (матеріальний рівень і соціальні складові), захищеність основних життєво важливих відновлювальних процесів (незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз), можливість здобуття якісної освіти та відсутність загроз здоров'ю та життю людини» [3, с. 158].

Особливу загрозу в Україні несе війна, яка істотно позначається на стані національної безпеки України, зокрема, соціальній безпеці людини. Її негативні наслідки мають як прямий, так і опосередкований характер, що є реальною соціальною загрозою. Вплив війни на соціальну безпеку людини потребує обґрунтування нових, більш ефективних механізмів та інструментів її зміцнення.

У процесі забезпечення соціальної безпеки мають узгоджуватися та реалізуватися соціальні інтереси, що базуються (повинні базуватися) на фундаментальних цінностях, прагненнях та потребах людей. Гарантування соціальної безпеки на усіх рівнях можна характеризувати як можливість реалізації системи соціальних інтересів. Сутність соціальної безпеки відображається в реальних результатах процесів соціалізації, що спрямовані на створення нової системи соціального захисту, дієвої організаційної культури, формування власників-підприємців, їх ринкових взаємовідносин, оновлення соціальної структури суспільства, сприяння у досягненні особистого успіху шляхом залучення людей до тих процесів, де вони можуть самореалізуватися, вийти на світовий (європейський) рівень реалізації потреб та інтересів.

Соціальну безпеку необхідно розглядати в контексті її багаторівневої системи. Враховуючи те, що соціальна безпека є однією з основних складових економічної безпеки, її необхідно розглядати під кутом зору економічного рівня, а саме: нано-, мікро-, мезо-, макро- та мегарівня. Тому пропонуємо таку багаторівневу систему соціальної безпеки: соціальна безпека людини (нанорівень); соціальна безпека суб'єкта господарювання (мікрорівень); соціальна безпека регіону (мезорівень); соціальна безпека держави (макрорівень); глобальна соціальна безпека (мегарівень).

Рівні соціальної безпеки, як і інших складових треба розпочинати розглядати з нанорівня – з людини. В Стратегії національної безпеки України, ухваленій 14 вересня 2020 року, яка має назву «БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ – БЕЗПЕКА КРАЇНИ», визначено, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвища соціальна цінність в Україні» [4].

Соціальна безпека людини (нанорівень), на думку авторів, це ступінь (рівень) захищеності життєво важливих соціально-економічних інтересів людини (особи), її прав, свобод та цінностей від внутрішніх та зовнішніх, реальних та потенційних загроз. Функціональними складовими системи соціальної безпеки людини є: безпека життєдіяльності людини; безпека реалізації загально-соціальних цінностей; безпека гідного рівня життя; безпека соціального середовища; психологічна та психічна безпека; самозахист; самозбереження; саморозвиток тощо.

В умовах війни як ніколи гостро постають проблеми забезпечення національної безпеки України. У цьому аспекті неперевершене значення має здійснення наукових досліджень щодо визначення реальних та потенційних загроз та пошук шляхів забезпечення всіх складових національної безпеки. Кожна зі складових національної безпеки має вагоме значення, але всі складові безпеки мають соціальну спрямованість, саме у цьому контексті й полягає пріоритетність соціальної безпеки людини, яка потребує більш системного наукового дослідження в межах економічної безпекології. А серед багаторівневої системи соціальної безпеки на перше місце виходить соціальна безпека людини.

Людина з її нагальними потребами, інтересами, цінностями, є основною рушійною силою, метою і критерієм усього економічного розвитку, важливим чинником перемоги в російсько-українській війні. Тому соціальна безпека людини – це не тільки питання людського розвитку, політичної стабільності суспільства та утвердження національних інтересів, але й підґрунтя цього економічного зростання та мирного розвитку України.

Література

1. Варналій З. С. Економічна безпекологія в умовах глобалізаційних викликів і загроз. *Економічна безпека : держава, регіон, підприємство* : Матеріали VI Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., 21 грудня 2020 р. – 21 січня 2021 р. Полтава : НУПП, 2021. С. 34–39.
2. Козаченко Г. В., Кузьменко О. М. Експлейнарний базис екосегмента : принциповий підхід до змісту. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво* : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. Луганськ : СНУ ім. В. Даля. 2013. Вип. 25. Ч. I. С. 209–217.

3. Харазішвілі Ю. М., Грішнова О. А. Якість життя в системі соціальної безпеки України : індикатори, рівень, загрози. *Економіка України*. 2018. № 11–12. С. 157–171.

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України № 392/2020 від 14.09.2020 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 10.03.2022).

УДК 330.341:338.2

Видобора Володимир Володимирович

*к. е. н., доцент кафедри загальної економічної теорії та економічної політики,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

СТАДІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ЯК ПАРАДИГМА ДОСЛІДЖЕННЯ НАГРОМАДЖЕННЯ КАПІТАЛУ

JEL classification: E220; O400

Нагромадження капіталу постає однією з ключових проблем в теоретичному і практичному аспектах. Серед всієї палітри теоретичних підходів дослідження проблеми нагромадження капіталу, можна виділити такі, що розглядають її в контексті панорами розвитку суспільства. До останніх відноситься теорія стадій економічного зростання В. В. Росту [1, с. 1–242]. У цій парадигмі вирішальним періодом в історії суспільства, коли зростання його стає нормальним станом, є ривок. Починаючи з нього, нагромадження капіталу стає визначальним для розвитку. З огляду на те, що стадія ривка є найважливішим переломним етапом в історії суспільства, варто розглянути стадію підйому та її внутрішній механізм. В. В. Росту визначає стадію підйому трьома пов'язаними між собою ознаками: підвищення частки виробничих вкладень приблизно, з 5% або менше до 10% або більше національного доходу (або національного продукту); розвиток у швидкому темпі однієї або декількох важливих галузей обробної промисловості; існування або швидка поява політичної, соціальної або правової системи, яка підтримує прагнення нових галузей до експансії.

Ривок передбачає, що заощадження суспільства, понад рівень масового споживання не спливали до рук тих, хто стане безплідно зберігати їх, витратити на розкіш або вкладати в підприємства низької ефективності. По-друге, не менш важливою умовою є необхідність розвитку організацій, які можуть мобілізувати достатній, дешевий оборотний капітал. По-третє, необхідною умовою є наявність швидко зростаючих однієї або декількох галузей народного господарства, що випереджають загальну індустріалізацію, і підприємці яких повинні направляти значну частину своїх прибутків на капіталовкладення для розширення виробництва.

Проблема народження класу підприємців не була складною в невеликій групі багатих сільськогосподарських країн, населених емігрантами, вихідцями з країн, переважно, північно-західної Європи та їх потомством. Клас підприємницької еліти необхідний, перш за все, для проведення промислового підйому. Він розпоряджається значною мірою рухом всіх доходів у суспільстві і напрямком капіталовкладень.

Галузі господарства можна розділити на три категорії: галузі первинного зростання, де модернізація виробництва або експлуатація стали рентабельними або знову відкритих ресурсів породжують високі темпи зростання і приводять в рух сили експансії в інших галузях господарства; галузі вторинного росту, в яких швидкий розвиток прямо залежить від галузей першої групи; галузі похідного росту, розвиток яких залежить від реальних доходів населення, чисельності населення, величини промислової продукції та інших спільних, поступово мінливих показників господарства. Для будь-якого періоду виявляється правильним, що рух вперед підтримується швидким розвитком обмеженої кількості первинних галузей, експансія яких викликає значні зовнішньоекономічні та інші вторинні ефекти. Подібно стадії підйому, довгострокове зростання в усіх стадіях вимагає, щоб суспільство створювало послідовний ряд високопродуктивних первинних галузей, які засновані на новій технології та забезпечують швидке зростання.

Історично, це було спочатку досягнуто шляхом переведення доходів із непродуктивного споживання або нагромадження скарбів на нагромадження капіталу; шляхом імпорту капіталу; шляхом різкого підвищення ефективності поточних капіталовкладень, а тому різкого збільшення

реальних доходів населення від вітчизняного виробництва, а також шляхом комбінування цих способів. Нова технологія повинна бути освоєна цими галузями, а їх виробничі потужності – розширені. Суспільство повинно бути спроможним створити початковий капітал, необхідний для детонації підйому в цих ключових галузях. Нарешті, провідна галузь або галузі повинні бути такими, щоб їх експансія і технічне переоснащення передбачали багатоступінчасті вимоги до інших галузей в сенсі підвищення потужності і модернізації.

Зростання таких галузей, які опанували нову техніку і стали високопродуктивними, має тенденцію до підвищення випуску продукції. Але він спричиняє і низку важливих наслідків: зростаючі доходи акумулюються в руках людей, які не тільки збережуть їх значну частину, але і направлять на високоефективні вкладення; розвивається будівництво міст, що хоча і викликає нові капітальні витрати, але сприяє подальшій індустріалізації; і, нарешті, зав'язуються зовнішньоекономічні відносини, які, зрештою, допомагають виділити нові провідні галузі. Інакше кажучи, стадія підйому зазвичай свідчить про наявність соціальної, політичної та культурної перемоги тих, хто хоче модернізувати господарство, над тими, хто хоче зберегти традиційне суспільство або досягти інших цілей.

Проблема розбудови високопродуктивного промислового сектору є органічною частиною теорії стадій зростання, хоча автором вона не відокремлюється в самостійну. Сьогодні існує достатньо теорій, які розглядають форми, методи та напрями промислової політики залежно від рівня соціально-економічного розвитку країни.

Так, всі високорозвинені країни світу (європейські країни, США, Китай, Японія, країни Південно-Східної Азії та країни Латинської Америки), яким вдалося досягти прискореного економічного зростання характеризуються відмінними умовами росту та типом економічної, зокрема, промислової політики, яку впроваджувала держава з метою подолання економічних спадів та формування зростання.

У період до 1914 р. у країнах Європи переважала ліберальна промислова політика без надмірного державного втручання та «ручного керівництва». Наступний етап становлення промислової політики на теренах Європи можна охарактеризувати як період істотного зростання державного втручання у політику країн у воєнний період. Теоретичною основою таких змін стала кейнсіанська теорія, у тому числі, по відношенню до промислової політики [2, с. 34–42]. Відтак, крах ліберального економічного порядку XIX століття супроводжувався політичними змінами, зокрема, зростанням економічного контролю з боку держави як в країнах із політичним режимом диктатури (Німеччина, Італія, Іспанія, СРСР), так і в демократичній Франції.

З 1950-го року розпочався новий повоєнний період розвитку, який тривав до 1973-го року та може бути охарактеризований як розквіт промислової політики в епоху реінтеграції. У цей період європейська економіка розвивалися безпрецедентними темпами. Поток міжнародного капіталу, торгівлі та міграції зросли більш ніж пропорційно зростанню обсягів виробництва. Інститути європейського співробітництва та координації підтримували ці потоки та подальше економічне зростання. При цьому Сполучені Штати Америки виступали за формування єдиного західноєвропейського ринку з наднаціональними інституціями, які б могли протистояти радянському впливу. Щоб гарантувати, що допомога Маршала витрачалася відповідно до намірів США (план Маршала, який вступив у дію 1948 р.), після Другої світової війни були створені перші загальноєвропейські організації: Організація європейського економічного співробітництва (згодом ОЕСР) та Європейський платіжний союз. Після цього низка договорів розширила та поглибила наднаціональні домовленості в Західній Європі. Формально ці договори обмежували повноваження національних урядів у сфері промислової політики, але на практиці національній політиці та політичним цілям було надано пріоритет перед наднаціональними угодами.

З 1974 року розпочався етап глобалізації та деіндустріалізації. Він був спричинений нафтовими потрясіннями 1970-х років і очевидною неспроможністю більшості європейських економік пристосуватися до обставин. Одними із останніх заходів, які розробила Європейська комісія щодо промислової політики до 2020 р. за основними напрямками, є: 1) передові виробничі процеси (3D-технології, енерго- і матеріалоефективні процеси, відновлювані енергоресурси); 2) ключові стимулюючі технології (макро- і наноелектроніка, нові матеріали, промислова біотехнологія, фотоніка, нанотехнології, нові виробничі системи); 3) продукція на основі біотехнології; 4) стійкі будівельні та сировинні матеріали; 5) «чисті» транспортні засоби; 6) «інтелектуальні» енергосистеми.

Реалізувати зміцнення позицій країн Європи у цих напрямках передбачалося комплексом заходів інституціонального і ринкового характеру, серед яких: функціонування нових координуючих структур (включаючи ринкові регулятори єдиного ринку, скоординований розвиток інфраструктури,

координацію наукової, інноваційної та кадрової політик); забезпечення доступу до ринків і фінансування (включаючи розвиток ринків промислових товарів).

Водночас, попри наявність спільних історичних умов еволюції промислової політики на теренах Європи, різне поєднання або набір чинників економічного зростання в різних країнах визначили типи господарського устрою окремих країн. Чинники виробництва, до яких входять відносини держави й підприємництва (структурна, промислова, науково-технічна політика, стратегія забезпечення конкурентоспроможності та економічної безпеки), організація функціонування ринку, національні особливості господарської діяльності, трудові відносини, структура підприємництва, структура та особливості взаємодії різних господарських інститутів, організація економічних процесів, складаючи основу господарських механізмів, надають національним економікам певних характерних рис.

Таким чином, альтернативою негативною деіндустріалізації України є економічний ривок в 21 ст. Теоретичним підґрунтям може стати парадигма нагромадження капіталу в теорії стадій економічного зростання.

Література

1. Росту В. В. *Стадії економічного зростання*. Нью Йорк : Фредерик А. Прегер, 1961. 242 с.
2. Видобора В. В. Ідеї кейнсіанської теорії економічного зростання. *Науковий вісник ОНЕУ*. 2022. № 1-2 (290-291). С. 34–42.

УДК 330.101

Грималюк Андрій Вікторович

*д. е. н., доцент кафедри загальної економічної теорії та економічної політики,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ДО АНАЛІЗУ СУЧАСНОГО КАПІТАЛІЗМУ

JEL classification: B410; P160

В основі методології аналізу економічних систем лежить послідовне розмежування їх структури та генези [1, с. 117–129]. При цьому в якості генетичної основи економічної системи виступає її вихідне відношення, а в якості структурної основи – основне виробниче відношення [2, с. 18–27]. Це стосується, насамперед, капіталізму, вихідним для якого є товарне відношення [3, с. 14–25]. Саме воно утворює генетичну основу, з якої, як метелик з лялечки, виростає вся капіталістична система з її протиріччями [4, с. 227–245].

Проте, сучасна наука змушує ускладнити питання і поставити його так: якою є ця система за своєю природою – рівноважною чи нерівноважною? Постановка цього питання обумовлена багатьма причинами і, насамперед, загальнонаукового характеру, пов'язаними з розвитком сучасної так званої неklasичної науки, під якою розуміють нерівноважну парадигму.

Як відомо, класична методологія науки зазвичай використовувала рівноважний підхід, що сходиться до класичної механіки та термодинаміки. Однак, у сучасній неklasичній науці на передній план виходить прямо протилежна нерівноважна парадигма, представлена насамперед синергетикою, теорією складних систем та теорією хаосу.

Тим часом «мейнстримом» сучасної економічної теорії, як і раніше, залишається неокласика, яка цілком працює в рівноважній парадигмі. Як відомо, вона націлена на пошук рівноваги різноманітних економічних суб'єктів: споживачів, виробників та фірм. І вінчається все це моделлю загальної економічної рівноваги.

Політична економія, навпаки, має нерівноважну природу. Але, якщо рівноважний характер неокласики відразу впадає у вічі, то нерівноважна природа політичної економії зовсім не така очевидна і має швидше латентний, імпліцитний характер.

Якщо взяти вихідне відношення капіталізму, тобто товарне відношення, то воно має рівноважний характер, оскільки передбачає еквівалентний обмін рівної вартості на рівну вартість.

Тут теорія товарного виробництва змикається з моделлю ринкової рівноваги Альфреда Маршалла, яка наочно демонструє рівноважну природу ринкового відношення.

Але далі політична економія та мікроекономіка розходяться. Мікроекономіка залишається на рівні цього вихідного ринкового відношення, яке справді об'єктивно має рівноважний характер. А політекономія, навпаки, рухається вглиб капіталістичної системи та розкриває приховану за цим рівноважним відношенням глибинну нерівновагу, пов'язану з процесом відтворення додаткової вартості, яке відбувається у процесі накопичення капіталу.

Спочатку розглядається виробництво абсолютної та відносної додаткової вартості. Але цього недостатньо для аналізу процесу відтворення додаткової вартості. Наприклад, О. Бем-Баверк та інші економісти ставлять питання, чому конкуренція не «з'їдає» цю додаткову вартість? Проблема полягає в тому, що додаткова вартість здатна залучити у виробництво таку кількість промислового капіталу, за якої ціна впаде, а заробітна плата, навпаки, підвищиться, і це може продовжуватися доти, доки додаткова вартість не зникне.

У «Капіталі» накопичення капіталу розглядається як процес розширеного відтворення додаткової вартості. Водночас, додаткова вартість зі свого боку виступає як головне джерело накопичення капіталу. Якщо процес накопичення капіталу переходить певні межі, «промислова резервна армія» безробітних зменшується, заробітна плата зростає і може захоплювати частину додаткової вартості. Додаткова вартість зменшується, але цим самим зменшується і джерело подальшого процесу накопичення капіталу. Накопичення капіталу сповільнюється, «резервна промислова армія» знову збільшується, і зарплата знижується до рівня, який забезпечує нормальне відтворення додаткової вартості.

Звідси випливає, що процес відтворення додаткової вартості несумісний з повною зайнятістю і передбачає хронічну нерівновагу на ринку праці. Отже, основне виробниче відношення капіталізму, пов'язане з найманою працею, має глибоко нерівноважний характер. І це нерівноважне за своєю природою основне відношення вступає у протиріччя з рівноважною природою вихідного товарного відношення.

Але на поверхні явищ господарського життя цей нерівноважний характер основного виробничого відношення прихований за рівноважною природою вихідного відношення. І лише глибокий науковий аналіз здатний проникнути у цю внутрішню нерівновагу капіталістичної системи. Саме такий аналіз здійснює політекономія. У результаті відкривається протиріччя між вихідним та основним виробничим відношенням капіталізму, тобто протиріччя між його генетичною та структурною основою.

Проте проблема в тому, що цей глибоко нерівноважний характер капіталістичної системи об'єктивно фетишизується, тому що його приховує вихідне відношення, що має еквівалентно-рівноважний характер. Політична економія здатна подолати цей рівноважний фетишизм або фетишизацію ринкової рівноваги. А неокласика, навпаки, повністю виявляється у владі рівноважного фетишизму, тому що вона нездатна піти далі за вихідне товарне відношення, яке дійсно об'єктивно має рівноважний характер, і тому абсолютизує і фетишизує цю рівновагу.

З іншого боку, нерівноважний підхід зближує політекономію з теорією Кейнса. Логічна структура загальної теорії Кейнса певною мірою нагадує «Капітал». Кейнс допускає макроекономічну рівновагу як вихідний пункт своєї моделі, і показує, як вона може підтримуватися навіть за жорстких цін [5, с. 224–518]. За таких обставин місце гнучких ринкових цін посідає стихійний механізм зміни товарних запасів. Таких положень рівноваги безліч. Усі вони знаходяться на одній прямій, але більшість із них зовсім не означає повної зайнятості, а навпаки, передбачає наявність безробіття. Тобто за фасадом макроекономічної рівноваги так само, як і в «Капіталі» прихована нерівновага на ринку праці.

Отже, Кейнс доводить необхідність державного регулювання для досягнення такого обсягу виробництва, який здатний забезпечити повну зайнятість. Проста модель Кейнса, відома як модель Хансена-Самуельсона, показує, що для досягнення повної зайнятості необхідно зрушити криву сукупних видатків вгору для подолання так званого «розриву безробіття». Повна модель Кейнса, відома як модель LM-IS, включає фінансовий ринок і відводить ключову роль у досягненні повної зайнятості ставці відсотка. Проте ця базова макроекономічна модель наразі практично не працює, а ставка відсотка на світовому грошовому ринку впала до рівня «ліквідної пастки» та за деякими операціями почала переходити навіть у область негативних значень. У цих умовах краще не просто шукати таку оптимальну точку перетину ліній LM і IS, що забезпечує повну зайнятість, а свідомо переміщати саму лінію IS шляхом планомірного створення нових підприємств.

Проблеми рівноважної та нерівноважної парадигм мають важливе практичне значення для вибору економічної політики держави. Цим протилежним парадигмам відповідають прямо протилежні підходи до управління економікою. Рівноважна парадигма є основою неоліберального дерегулювання економіки. Навпаки, нерівноважний аналіз утворює основу активного регуляторного підходу до управління. Залежно від тієї чи іншої парадигми змінюється сама методологія управління, його цілі та завдання. Тому цю дихотомію рівноважного та нерівноважного підходів можна використати для наведення «мосту» між економічною теорією та публічним управлінням.

Література

1. Покрытан А. К. *Историческое и логическое в экономической теории*. Москва : Мысль, 1978. 248 с.
2. Покрытан А. К. Ринкова трансформація і проблеми пріоритетів в економіці України. *Економіка України*. 1997. № 12. С. 18–27.
3. Покрытан А. К., Зверяков М. И. Современный кризис и практика реформ. *Экономика Украины*. 1994. № 7. С. 14–25.
4. Покрытан А. К., Збарский М. И. *Политическая экономия*. 2-е изд., доп. Одесса : ОГЭУ, 2002. 348 с.
5. Кейнс Дж. М. *Общая теория занятости, процента и денег. Избранные произведения*. Москва : Экономика, 1993. С. 224–518.

УДК 330.368

Жданова Людмила Леонідівна
д. е. н., доцент, професор кафедри
загальної економічної теорії та економічної політики,
Одеський національний економічний університет (Україна)

СТРУКТУРНА ПЕРЕБУДОВА ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОГО ЗРОСТАННЯ

JEL classification: E630; O310

У сучасних умовах перспективними економічними проблемами України стають проблеми відновлювального зростання економіки у поєднанні з одночасною її структурною перебудовою.

Відновлювальне зростання економіки розглядається кейнсіанством у рамках концепції економічного циклу та повернення обсягу національного виробництва до докризового рівня. Структурна перебудова економіки, тобто, зміна частки її сфер і галузей у ВВП починається вже у період економічної кризи як наслідок руйнування та відходу з ринку фірм в одних галузях та скорочення виробництва – в інших. Далі вона продовжується і набирає швидкість у період фаз поживлення та підйому, коли на ринок виводяться нові товари та послуги, розширюється їх виробництво, що супроводжується розширенням виробництва раніше освоєних ринком товарів, попит на які зростає.

Розглянуті уявлення розробило кейнсіанство на емпіричному матеріалі, що характеризує циклічний розвиток економіки розвинених капіталістичних країн, практичні рекомендації були адресовані цим же країнам.

Однак, у процесі соціально-економічного реформування пострадянських країн у 90-ті роки ХХ ст., пострадянські дослідники стали розглядати відновлюване зростання як повернення показника ВВП до дореформеного рівня. Під структурною перебудовою стали розуміти зміну соціально-економічної структури економіки – формування найманої праці як соціально-економічної форми особистого фактора виробництва, формування капіталу як соціально-економічної форми речового фактора виробництва. У цей час поширилися трактування особистого чинника виробництва як «людський капітал», а речового чинника виробництва – як «фізичний капітал». У цей період формується ринок праці, який трактують як ринок виконавської, репродуктивної некваліфікованої праці. Як входить у виробництво людський капітал – залишається поза категоріальною визначеністю економічної теорії. Формується також ринок капіталу (позикового капіталу, фіктивного капіталу). У результаті поняття «відновлюване економічне зростання» та «структурна перебудова» виявилися неоднозначно визначеними.

До рубежу ХХ та ХХІ століть розбудова соціально-економічної структури пострадянських країн загалом була завершена. Почалося відновлюване зростання у другому сенсі, тобто, як

повернення показника ВВП до рівня, властивого кожній новій незалежній державі в період її народження як незалежної самостійної країни. Проте, за минулі роки XXI століття нові незалежні держави, що влилися в єдину глобальну економіку, зіткнулися з циклічними кризами та спадами. У результаті до задачі відновлювального зростання, не вирішеної після соціально-економічної перебудови, додалися завдання відновлюваного зростання і структурної перебудови економіки, властиві капіталістичним країнам у період їх виходу із циклічного спаду. Особливу роль у цей період відіграє структурна політика держави.

Структурна політика держави є обґрунтуванням цілей структурних перетворень економіки країни та визначенням заходів щодо їх досягнення. Цілі розрізняють короткострокові та довгострокові. Методи їх досягнення поділяються на суто ринкові, функціональні (кредитно-грошова, бюджетно-фінансова політика) та селективні, спрямовані на вибірккову підтримку окремих секторів, сфер, галузей.

В рамках цих теоретико-методологічних підходів до обґрунтування цілей розвитку країни одним із найскладніших питань стає поєднання короткострокових та довгострокових цілей економічного та соціального розвитку країни. Складність проблеми полягає у тому, що економічні та соціальні цілі визначають політики у своїх передвибірчих програмах, тобто, їх визначають конкуруючі між собою політичні партії. У такій ситуації економічні та соціальні цілі розвитку країни мають співпадати з програмою партії, яка бореться за голоси виборців. Однак, здобувши перемогу на виборах до законодавчих органів держави, ця партія може не отримати підтримку інших партій, обраних до законодавчого органу відповідно до інших програм, які по-іншому розуміють цілі економічного та соціального розвитку. У результаті законодавче визначення цілей економічного та соціального розвитку країни суттєво відрізняється від їх абстрактно-теоретичного визначення.

Досить гострими є питання щодо визначення цілей структурної політики та розробки методів її здійснення, а також про швидкість повернення економіки до докризового рівня зайнятості та доходів. Складність полягає у тому, що максимальну зайнятість у найкоротші терміни забезпечує не структурна перебудова економіки, а її відновлення на колишній технічній основі. Однак, після такого відновлення завдання хоча б амортизації інвестованого капіталу ускладнюють та уповільнюють структурну перебудову економіки.

Не менш дискусійним є питання про вибір методів досягнення поставленої мети. У концепціях ринкового фундаменталізму допускається функціональний вплив держави на економіку. Проте, структурна перебудова, зазвичай, потребує і селективного впливу, у тому числі, підтримки окремих секторів, галузей економіки, видів виробництва. У цій частині проблеми дискусія розгорнулася між прихильниками імпортозамінної та експортоорієнтованої індустріалізації. У процесі реалізації як експортоорієнтованої моделі, так і імпортозамінної моделі індустріалізації неминуче зростає економічна роль держави. При цьому з усією гостротою постають питання про визначення довгострокових та короткострокових цілей та економічних інтересів суб'єктів ринку, а також про ієрархію цих цілей.

Поза цією дискусією виявилися прихильники експортоорієнтованої економіки. Таку модель держава може підтримувати як функціональними методами (кредитно-грошова політика, фінансова, валютна), так і селективними, надаючи певні переваги тим чи іншим секторам або галузям економіки. Проте, навіть за умов використання державою лише функціональних методів впливу, економічне становище різних галузей і сфер економіки змінюється різною мірою й у різному напрямі.

Так, при використанні такого функціонального методу впливу на економіку як зниження курсу національної валюти по відношенню до долара, виграють експортери і програють імпортери. У менш розвинених країнах експорт представлений переважно товарами аграрно-сировинного комплексу, а імпорт – товарами обробної промисловості. У результаті придбання на світовому ринку техніки з метою оновлення та розширення основного капіталу стає вкрай дорогою та неефективною інвестицією. Виробнича база поступово застаріває фізично та морально. Показники галузевої структури економіки, виміряні у національній та світовій валюті, суттєво відрізняються один від одного. Ця відмінність стає ще помітнішою, коли дані показники вимірюють за паритетом купівельної спроможності валют. Лише цей останній метод дозволяє досягти сумісності показників галузевої структури економік різних країн та галузевої структури однієї країни у динаміці. Розрахунки таких показників необхідні для адекватної оцінки реальної структури економіки та реальних результатів економічних рішень законодавців та уряду щодо зміни галузевої структури економіки. Подібні розрахунки для вітчизняної економіки представлені у статті, опублікованій у 2021 році [1]. Із них випливає, що у вітчизняній експортоорієнтованій економіці протягом минулих років XXI століття частка валового нагромадження основного капіталу у ВВП, розрахована як у

національній валюті, так і за паритетом купівельної спроможності валют, виявляється значно нижчою, ніж у країнах, що проводять експортоорієнтовану індустріалізацію. Також суттєво нижче, ніж у них, виявляється і частка витрат на машини та обладнання у ВВП, що суттєво скорочує можливості підвищення технічного рівня виробництва, впровадження технологій, які відповідають сучасному етапу розвитку науково-технічного прогресу.

Вищезазначене дозволяє зробити висновок про необхідність теоретико-методологічного обґрунтування економічно ефективної структурної політики, у тому числі й обґрунтування критеріїв формування її пріоритетів, зокрема, довгострокових та короткострокових. Особливого значення ця проблема має у період відновлювального зростання, коли економіка має перспективи істотного прориву у напрямку створення перспективних галузей та видів виробництв.

Література

1. Zhdanova L. Innovative development in the conditions of export-oriented and import-substituting models of industrialization. *Economic innovations*. 2021. Vol. 23. Issue 3 (80). Pp. 117–126.

УДК: 330.341.42

Зверяков Михайло Іванович

*д. е. н., професор, член-кореспондент НАН України,
завідувач кафедри загальної економічної теорії та економічної політики,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ІМПЕРАТИВИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ НОВИХ ІСТОРИЧНИХ ВИКЛИКІВ

JEL classification: O380

Не дивлячись на те, що кінця війни в Україні ще не видно, вчені вже починають замислюватися над тим, як буде розвиватись післявоєнна економіка. Згідно з оцінками Центру економічних і політичних досліджень Київської школи економіки, у ході воєнних дій може бути пошкоджено від 30 до 60% виробничих потужностей в країні. Для їх відновлення необхідні сотні мільярдів доларів. Вже зараз здійснюються пошуки джерел, які б могли бути використані для відбудови економіки України. На такі пошуки направлені зусилля вітчизняних та зарубіжних економістів і експертів. Окрім пошуків джерел інвестування вітчизняними і зарубіжними вченими окреслюються контури програми розвитку економіки України після війни. Основними складовими цієї програми, на думку експертів Київської школи економіки, а також відомих зарубіжних вчених повинні бути економічно чисті технології та енергозберігаючий технологічний уклад в промисловості та побуті. Тобто, програма економічного розвитку України повинна враховувати загальносвітові імперативи низьковуглецевого розвитку.

Окрім визначення довгострокових стратегій розвитку «зеленої енергетики» на порядок денний поставлено питання задоволення зростаючого попиту на енергоресурси та продовольство. Вже сьогодні ціни на енергоносії і продовольство зростають дуже швидко і стали однією з причин розгону інфляції. На думку експертів світова економіка вступає в період економічної кризи, яка може трансформуватися в *стагфляцію*, для якої властиве падіння виробництва та інфляція. Для такого припущення є багато підтверджень, які вже проявлялися в країнах Заходу в 1970-ті роки. По-перше, це різке зростання цін на енергоносії і продовольство. По-друге, надмірна кількість грошей, яка з'явилася в період боротьби із світовою кризою 2008-2009 рр., коли головним антикризовим заходом було збільшення грошової маси в економіках Заходу шляхом додаткової емісії. Боротьба із пандемією COVID-19 додала новий імпульс до процесу накачки економіки грошима. Наприклад, в США під час пандемії в 2020-му році обсяг грошової маси збільшився на 25%, таке зростання продовжилося і в 2021 р. По-третє, якщо в 1970-ті роки відбувався демонтаж Бреттон-Вудської угоди, що визвало інфляцію в світі, то сьогодні відбувається скорочення питомої ваги долара в корзині світових валют, вона скоротилася з 70 до 60% за останні 10 років.

Постпандемічний розвиток світової економіки призвів до зростання попиту на енергоресурси і продовольство, а також на метали, в тому числі кольорові. Так, ціна на електроенергію в ЄС з грудня 2020-го року по грудень 2021-го року зросла на 25%. Згідно з прогнозами на 2022 рік ціни на

електроенергію зростуть ще на 30%. Таку ситуацію можна охарактеризувати як енергетичну кризу. Особливо страждають енергоємні виробництва: металургія, хімічна промисловість. Наприклад, ціни на мінеральні добрива зросли на 30% і перевищили рівень кризового 2008 року. Оскільки головний фактор інфляції у розвинених країнах світу – це зростання цін на енергоносії, то можна говорити про зменшення конкурентоздатності підприємств цих країн перед бізнесом країн Південно-Східної Азії. Це обумовлено тим, що ціни на енергоресурси в Європі зростають швидше. Наприклад, в основі дешевої китайської електроенергії лежить вугілля. За видобутком вугілля Китай – перша країна в світі. Тут добувають кожну другу тонну вугілля в світі, або 4,1 млрд. тонн із 8 млрд. тонн. Згідно з даними Міжнародного енергетичного агентства (МЕА) в загальному енергетичному балансі цієї країни вугілля займає 57%. Із вугілля в Китаї виготовляється 70% електроенергії.

У високорозвинених країнах, завдяки безпрецедентній фінансовій допомозі в перші два роки пандемії, багатьом підприємствам вдалося уникнути банкрутства виключно з цієї причини. Але наразі така підтримка в період високої інфляції стає неможливою. Багато підприємств можуть зупинитись через високі ціни на енергоресурси.

Сьогодні монетарна політика центральних банків ЄС та США не забезпечує необхідні стимули до економічного зростання. Майже при нульовій базовій ставці кошти на депозитах, наприклад в країнах ЄС, знаходяться на максимальних рівнях. Порівняно з доковідним періодом тобто з 2019 роком, депозити населення в банках у січні 2022 року були на 1,5 рази вище. Це свідчить про те, що люди більше заощаджували ніж витрачали. Водночас виробники відчули зниження попиту з боку населення на споживчі товари через зростання цін на електроенергію.

Довгостроковій стабільності поставок енергоресурсів загрожує хронічне недоінвестування в традиційні галузі енергетики. Таке недоінвестування було обумовлено, по-перше, прагненням крупних енергетичних компаній збільшити акціонерну вартість і доходи акціонерів за рахунок зростання дивідендів і випуску акцій, що зменшило розмір інвестицій в нафтогазовому та вугільному секторах. По-друге, невірні прогнози стосовно майбутнього традиційних галузей енергетики, того ж нафтогазового комплексу, призвели до скорочення їх довгострокового кредитування, оскільки, на думку експертів, інвестування в «зелену енергетику» є більш привабливим об'єктом, віддача від якого може бути вищою. Але на сьогодні інвестування в нетрадиційні види енергії не може компенсувати зростаючий попит на енергетичні ресурси. Орієнтація на відновлювальні види енергії стала загальносвітовим трендом, «новою нормою» для світових інвесторів. Тому вже за останні 10 років, наприклад, у країнах ЄС розмір субсидій в зелену енергетику виріс у 5 разів, до більш, ніж 50 млрд. євро на рік, тоді як за цей період обсяги генерації збільшилися лише в 3,6 рази.

Успішна енергетична трансформація до «зеленої енергетики» стикається з недостатньо розвиненими технологіями. Для цього потрібні проривні технології.

Як показує досвід переходу до енергозберігаючих технологій, який був обумовлений нафтовою кризою 1973 і 1979 років, розробка і впровадження економічно окупних технологій може розтягнутися на десятки років. Так, у результаті цінових шоків, ціни на нафту з 1973 по 1979 рр. зросли в 20 разів. Різке зростання енергоємності світового ВВП призвело до економічної кризи, а світова економіка втратила стійкий характер розвитку. Повернення до більш низької енергоємності світового ВВП стало головним трендом технологічного розвитку на декілька десятиліть.

Процес повернення до низької енергоємності світового ВВП проходив через чотири технологічні хвилі. У результаті такого переходу в промислово розвинених країнах вдалося розірвати кореляцію енергоспоживання та економічного зростання.

Перша технологічна хвиля почалася наприкінці 1970-х років і мала за мету пошук нових родовищ нафти, які призведуть до зниження цін на неї. Високі ціни на нафту виступали в якості замикаючих витрат. Ця хвиля не призвела до зниження енергоємності світового ВВП, оскільки енерговитратний технологічний уклад залишився незмінним.

Друга технологічна хвиля – почалася з середини 1980-х років і передбачала заміщення нафти більш дешевими ресурсами (газом, вугіллям, електроенергією АЕС). Як раз із цієї другої хвилі починається зміна структури енергобалансу і пошуки більш дешевого ресурсу.

Перші дві технологічні хвилі прагнули збільшити *пропозицію* енергоресурсів.

В 1977 році в США була застосована програма «Енергетична незалежність», це був початок довгого інноваційно-інвестиційного циклу на освоєння нових, нетрадиційних джерел енергетики. Державне фінансування наукових досліджень здійснювалося по 14 напрямках. Першими матеріалізувалися два проекти:

- 1) отримання газу метану із вугільних пластів;
- 2) видобуток сланцевого газу.

На реалізацію цих проєктів витрачено більше 30 років. «Сланцева революція» забезпечила швидке зростання сланцевого газу та нафти з 2000 до 2010 рр.

Наступні дві хвилі пов'язані із скороченням *попиту* на електроенергію. Це відбувалося шляхом заміщення енергоресурсів іншими виробничими ресурсами – працею і капіталом.

Третя хвиля передбачала заміщення енергії живою працею. На практиці це означало, що високорозвинені країни виводили свої виробництва із країн-імпортерів енергоресурсів в країни, що мають дешеву робочу силу. Мета полягала в тому, щоб компенсувати зростання енергоресурсів у витратах виробництва за рахунок зниження ціни робочої сили. Одночасно вирішувалися питання економічного забруднення у високорозвинених країнах.

Четверта хвиля – заміщення енергії капіталом. Нові енергоефективні технології повинні були зменшити споживання енергії як у виробництві так і у споживанні. Перехід до енергозберігаючого технологічного укладу завершився у 2010 році.

Таким чином можна зазначити, що перехід до нових видів енергії є довготривалим і складним технологічним процесом. Розробка нових технологій потребує надзвичайно великих обсягів інвестицій. Згідно з оцінкою Міжнародного енергетичного агентства в 2030-2040-х рр. необхідно щорічно вливати в цю сферу приблизно 4 трлн. дол., або 4% світового ВВП. Технологіям необхідно пройти довгий шлях. Як відмічають в МЕА, у 2050 році до половини нових технологій низьковуглецевої енергетики будуть знаходитись лише на стадії пілотних проєктів. Навіть до 2070 р. 30% технологій все що будуть вимагати доопрацювання для введення експлуатацію і, як наслідок, вже нових інвестицій.

Удосконалення технологій передбачає також нарощування видобутку рідкісних металів, наприклад, кобальту, літію, які необхідні для виробництва електромобілів та засобів збереження електроенергії.

Міжнародне енергетичне агентство (МЕА) прогнозує, що до 2040 року попит на літій виросте більш ніж в 40 разів, на кобальт і нікель – в 20 разів. Оскільки запасів таких металів недостатньо, а інвестиції у видобуток цих металів не збільшилися, то можна прогнозувати зростання на них цін. Згідно з оцінкою МЕА, якщо ціни на літій і нікель зростуть вдвічі, то витрати на виробництво батареї зростуть настільки, що зростання масштабів виробництва електробатарей не забезпечить покриття витрат обумовлених зростанням цін.

Перебої з поставками ресурсів для виробництва сонячних модулів обумовлені тим, що їх виробництво зосереджено в нестабільних регіонах. Майже 80% руд видобувається міжнародними монополіями, так, наприклад, біля 70% видобутку кобальту припадає на Демократичну Республіку Конго, а обробні потужності сконцентровані в обмеженій кількості розвинених держав. У результаті перебоїв з поставками ціни сонячних модулів в 2021 році зросли на 18%.

Проблема переробки акумуляторів сьогодні не вирішена при нинішньому рівні розвитку переробних технологій, на переробку відправляється лише 5% акумуляторних батарей, які були використані, інші накопичуються у вигляді промислових відходів, які будуть перероблятися, коли з'являться нові технології.

Впровадження кисню в якості альтернативного джерела енергії передбачає величезні втрати. Згідно з оцінками Energy Transitions Commission (ETC) для забезпечення 15-20% загального попиту на енергію за рахунок кисню до 2050 року необхідно буде витратити майже 15 трлн. дол., що є співставним з річними витратами нафтогазового сектору.

Таким чином, «зелена енергетика» повинна бути дешевою, щоб не створювати додаткове навантаження на виробника. На сьогодні поки що такої високоефективної низьковуглецевої енергетики досягнути не вдається. Генеруючі компанії, що працюють у сфері «зеленої енергетики», перекладають високі витрати на споживачів, підвищуючи тарифи на електроенергію.

Проведений аналіз причин зростання цін на енергію дозволяє зробити наступні висновки. По-перше, існують технологічні обмеження швидкого впровадження «зеленої енергетики». Тому збалансований підхід до розвитку традиційної та альтернативної енергетики буде протягом найближчих 15-20 років основним трендом розвитку на шляху до вуглецевої нейтральності. По-друге, стратегія розвитку України у післявоєнний період повинна ґрунтуватися на впровадженні високоефективних джерел низьковуглецевої генерації, а також впровадження нових високоефективних технологій в традиційні види енергетики. Такий підхід буде відповідати Європейській енергетичній стратегії розвитку на найближчі 10 років.

УДК 334.025

Макуха Сергій Миколайович

*к. е. н., доцент кафедри загальної економічної теорії та економічної політики,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

JEL classification: M380

Події та трансформаційні зрушення, що відбуваються останніми роками у світовій економічній системі вже найближчим часом вимагатимуть від України ефективного та швидкого відновлення промислового потенціалу, забезпечення економічного зростання та підвищення рівня життя населення країни. Така робота вимагає значних організаційних, фінансових та людських ресурсів. Крім того, ефективність такої роботи буде залежна переважно від функціонування системи публічного управління та адміністрування, діяльності державних органів та систем влади усіх рівнів. В цьому контексті результативним уявляється механізм державно-приватного партнерства. Впровадження такого виду партнерства в багатьох країнах пов'язане з виникненням потреби у значних обсягах інвестицій для фінансування та підвищення ефективності реалізації суспільно значущих проєктів як на національному, так і регіональному рівнях. У цьому сенсі набуває актуальності визначення сутності категорії «державно-приватне партнерство».

Значний вклад у розвиток розуміння сутності та змісту державно-приватного партнерства внесли такі науковці, як: Г. Беліцька., В. Варнавський, М. Вілісов, М. Дерябіна, І. Долженко, Ю. Залознава, І. Запатріна, Л. Івашова, Н. Ігнатюк, Т. Лебеда, О. Мамченко, А. Медков, В. Михєєв, І. Нейкова, К. Павлюк, Н. Резніченко, О. Тур, С. Удовичька, В. Цветков, П. Шилепницький, В. Якунін.

Водночас, не зважаючи на те, що поняття «державно-приватне партнерство» є однією з найбільш уживаних категорій у науковій літературі, аналіз показує, що на даному етапі серед науковців немає єдиної точки зору щодо визначення цього терміну, оскільки кожен дослідник приділяє йому особливу увагу. Це зумовлено тим, що, зазвичай, вчені адаптують зміст цієї дефініції до вирішення завдань власних досліджень [1, с. 93]. Тому для забезпечення ефективної роботи з відновлення економічного потенціалу країни вкрай важливим стає чітке визначення сутності та змісту самої категорії «державно-приватне партнерство».

Сутність категорії «державно-приватне партнерство» різними науковцями трактується залежно від відповідних класифікаційних ознак. Серед таких основних класифікаційних ознак державно-приватного партнерства виділяють наступні [1, с. 94]:

- юридична оформленість взаємодії держави і приватного бізнесу;
- об'єднання активів (ресурсів і компетенцій);
- розподілення ризиків;
- державна власність як об'єкт партнерства;
- спрямованість на вирішення державних і суспільно значущих завдань, досягнення соціально-економічного ефекту, стратегічних цілей економічного розвитку;
- одержання та розподілення доходу (прибутку, вигод) між сторонами (учасниками) державно-приватного партнерства;
- рівноправність сторін партнерської взаємодії;
- взаємна вигідність співробітництва між державою і бізнесом.

Зміст терміну «державно-приватне партнерство» формується із таких складових, як «партнерство» та «державно-приватне» [2, с. 8–9]. Сутність терміну «партнерство» походить від французького «partenaire» та визначається як спільна участь у певній діяльності. Під партнерством розуміється конкретизація форми взаємовідносин окремих суб'єктів у процесі спільної діяльності. До спільної діяльності учасників такої форми відносин спонукає спрямованість на досягнення кращого результату через консолідацію зусиль. А зміст терміну «державно-приватне» вказує на учасників – суб'єктів відповідного процесу та свідчить про те, що держава та приватний капітал усвідомили взаємну вигоду та можливість отримати кращий результат від об'єднання зусиль на певному напрямку, або в певних галузях та секторах. Таке об'єднання можливо лише за умови дотримання

взаємовигідних, паритетних і зрозумілих усім учасникам правил і процедур взаємодії, коли держава здатна створювати необхідні, передусім, державні інституції й організації щодо адекватного трансформування приватної ініціативи бізнес-структур у суспільно корисну діяльність [2, с. 8–9].

Потрібно визнати, що реалізація соціально орієнтованих функцій і завдань в рамках механізму державно-приватного партнерства можлива лише на основі формування партнерських відносин. В нашій країні зміст таких відносин визначено у Законі України «Про державно-приватне партнерство», який був ухвалений у 2010 р., і регулює організаційно-правові засади взаємодії державних і приватних партнерів та основні принципи державно-приватного партнерства на договірній основі. Ст. 1 Закону України «Про державно-приватне партнерство» визначає державно-приватне партнерство як співробітництво між державою, територіальними громадами (державними партнерами) та юридичними особами (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в установленому законодавством порядку, та відповідає ознакам державно-приватного партнерства [3].

З метою забезпечення синергетичного ефекту розвитку Україна має реалізувати власну національну модель державно-приватного партнерства. Реалізація такої моделі можлива за умови дотримання основних принципів партнерства: рівність перед законом; визнання партнерами прав і обов'язків та заборона будь-якої дискримінації прав; узгодження та баланс інтересів державних та приватних партнерів з метою отримання взаємної вигоди; справедливий розподіл ризиків [4, с. 101]. Однак для приватних компаній за наявних соціально-економічних умов фінансова привабливість науково-технічних проєктів державно-приватного партнерства може бути недостатньою. Знижують привабливість такі фактори, як тривалий період реалізації, низький рівень прибутковості, високі ризики на ринку суспільних послуг. У рамках розвитку фундаментальних наук і комплексу технологій стратегічного характеру держава і приватний сектор мають свої спеціалізації діяльності та переваги, із об'єднанням яких формується ця кооперація і створюється ефект синергії. Потрійність системи полягає у наявності в ній трьох основних складників, без яких неможливо уявити інноваційний процес: держави (представленої органами державної влади), науки (представленої суб'єктами наукової діяльності) та бізнесу (яку уособлюють суб'єкти підприємницької діяльності). Спільна робота науки, бізнесу і влади в реалізації проєктів державно-приватного партнерства сприятиме розвитку новаторських форм проєктного фінансування, стимулюватиме підприємницьке мислення і сприятиме впровадженню передових методів управління в органах влади. При цьому ініціативи, які направлені на подолання існуючих проблем розвитку науки, техніки і стагнаційних тенденцій підприємництва, набувають стратегічного характеру [4, с. 101–102].

Державно-приватне партнерство в системі соціально-економічного розвитку держави дедалі набуватиме вагомого значення, що потребує постійного її вдосконалення. Така робота зрештою забезпечить Україні стійке економічне зростання, високий рівень життя населення та поряд з іншими заходами сприятиме посиленню конкурентоспроможності вітчизняних товарів на світовому ринку. Держава дедалі має активно залучати приватний капітал до фінансування проєктів з метою прискорення економічного зростання та створення більш широких організаційних і фінансових можливостей економічного розвитку.

Варто зазначити, що у науковому середовищі та законодавчому полі поки ще немає однозначного визначення сутності та змісту категорії «державно-приватне партнерство». Значна кількість дослідників відмічають проєктний характер державно-приватного партнерства, коли державно-приватне партнерство створюється під певні завдання, а після завершення реалізації проєкту припиняється. Водночас, переважна більшість науковців під державно-приватним партнерством розуміють тривале взаємоузгоджене та взаємовигідне співробітництво держави і приватного сектору, яке засноване на об'єднанні ресурсів, компетенцій, розподіленні ризиків й дотриманні економічних інтересів партнерів.

Література

1. Залознова Ю. С., Петрова І. П., Трушкіна Н. В. Визначення змісту поняття «державно-приватне партнерство»: теоретичні засади. *Економіка і суспільство*. 2016. № 5. С. 92–98.
2. Івашова Л. М. Теоретичні засади розвитку державно-приватного партнерства у світі та в Україні. *Вісник Академії митної служби України*. Серія: Державне управління. 2015. № 1 (12). С. 7–15.
3. *Про державно-приватне партнерство*: Закон України № 2404-VI від 01.07.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text> (дата звернення: 16.03.2022).
4. Удовиська Є. А. Сутність і роль державно-приватного партнерства в інноваційному розвитку. *Економіка і суспільство*. 2016. № 5. С. 99–102.

УДК 330.356:330.567.2

Сухова Тетяна Леонідівна

*ст. викладач кафедри загальної економічної теорії та економічної політики,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ФОРМИ ЗВ'ЯЗКУ ВИРОБНИЦТВА ТА СПОЖИВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

JEL classification: B250; F600

Специфічна особливість економічного зв'язку виробництва та споживання в умовах глобалізації полягає в тому, що це такий ринковий зв'язок, який встановлюється та підтримується через посередництво вже не лише національного, але й світового ринку. Тому, в умовах глобалізації необхідно послідовно категоріально розрізняти національний та глобальний рівні ринкового зв'язку виробництва та споживання.

Національний рівень передбачає зв'язок виробництва та споживання за допомогою національного ринку. Глобальний рівень означає зв'язок виробництва та споживання через посередництво світового ринку.

Національний та глобальний рівні ринкового зв'язку виробництва та споживання розрізняються, насамперед, рівнем, характером та змістом державного регулювання. Глобальний рівень ринкового зв'язку виробництва та споживання передбачає політику вільної торгівлі.

Тож, наразі ступінь регулювання ринкового зв'язку виробництва та споживання зводиться до мінімуму. Як інструменти регулювання використовуються, перш за все, стандарти якості: технічні стандарти, фітостандарти, екостандарти тощо.

Можуть використовувати також квоти та ліцензії. Водночас, такі інструменти, як мито та збори в умовах вільної торгівлі мають обмежене застосування.

Тому, у цьому випадку, ступінь регулювання ринкового зв'язку виробництва та споживання зводиться до мінімуму.

В умовах наздоганяючого розвитку національний рівень зв'язку виробництва та споживання передбачає протекціоністський захист внутрішнього ринку від іноземної конкуренції. Вибір економічної політики держави залежить від об'єктивних конкретно-історичних обставин, що складаються як на національному, так і глобальному рівнях.

Тому, для визначення об'єктивно необхідної державної політики потрібний конкретно-історичний підхід, який вимагає враховувати, передусім, рівень і характер промислового розвитку країни.

Класичним прикладом випереджаючого розвитку промисловості може бути Англія в XIX ст. та США у XX. Як лідери світового промислового розвитку, вони були водночас й лідерами вільної торгівлі.

Теоретичне обґрунтування вільної торгівлі представив ще на початку XIX ст. Д. Рікардо у своїй теорії порівняльних переваг. Відповідно до цієї теорії, навіть якщо країна програє іншій країні за всіма позиціями і не має жодної абсолютної переваги, вона все одно матиме в одній із галузей відносну перевагу [1, с. 424–518].

Роберт Торренс і Давид Рікардо показали, у яких межах можливий і бажаний обмін між двома країнами, виділяючи критерії міжнародної спеціалізації [1, с. 311]:

- рівне співвідношення витрат на виробництво двох видів товарів між двома країнами;
- співвідношення витрат, при якому одна із країн має абсолютну перевагу;
- співвідношення витрат, при якому кожна із країн має відносну перевагу у виробництві одного з видів товарів.

Проте, ще XIX столітті Ф. Ліст виступив із критикою цієї теорії. Він протиставив теорії Д. Рікардо концепцію виховного протекціонізму. Ця концепція є взірцем конкретно-історичного підходу до аналізу ринкового зв'язку виробництва та споживання, відповідно до якого та чи інша державна політика ставиться у чітку відповідність із цим історично досягнутим рівнем розвитку національної економіки.

Ф. Ліст у зв'язку з цим писав: «...абсолютна свобода міжнародної торгівлі – ідея, яка, можливо, лише через цілі століття може отримати реальне застосування, – цю ідею панівна теорія приймає за застосовну нині. ... Політична економія щодо міжнародної торгівлі повинна засновувати своє вчення

на досвіді, міркувати запропоновані нею заходи з потребами сьогодення та зі своєрідним становищем кожної окремої нації. Якщо мита на певний час підвищують ціни на промислові товари, вони забезпечують в майбутній час зменшення ціни з внутрішньої конкуренції, бо промисловість, що досягла повного розвитку, може знижувати ціни на товари. Тому втрата, заподіяна нації митами, повинна розглядатися лише як вартість промислового виховання нації» [2, с. 214–225].

Водночас, Ф. Ліст наголошував, що будь-яка надмірність та передчасність у застосуванні принципу протекціонізму карає націю зменшенням її добробуту. На його думку, політична економія щодо міжнародної торгівлі повинна співвідносити запропоновані нею заходи з потребами сьогодення та зі своєрідним становищем кожної окремої нації [2, с. 21–115].

Таким чином, конкретно-історичний підхід до аналізу ринкового зв'язку виробництва та споживання полягає у чіткому визначенні залежності між торговельною політикою держави та історично даним рівнем промислового розвитку національної економіки. У період індустріалізації, коли національна економіка перебуває на щаблі індустріальної трансформації, потрібна політика виховного протекціонізму.

У міру того, як національна промисловість стає конкурентоспроможною на світовому ринку, складаються об'єктивні умови для переходу з національного на глобальний рівень ринкового зв'язку виробництва та споживання.

Саме цим шляхом пішли США. У XIX ст. в період свого наздоганяючого розвитку, вони суворо дотримувалися політики виховного протекціонізму, віддаючи перевагу національному рівню ринкового зв'язку виробництва та споживання [3, с. 227–245].

Навпаки, у XX столітті, у міру того, як США ставали світовим промисловим лідером та переходили від наздоганяючого розвитку до випереджаючого, вони стали активними поборниками вільної торгівлі [4, с. 39–58].

Очевидно, що торговельна політика США може бути яскравим прикладом застосування конкретно-історичного підходу на національному рівні. Саме цей підхід визначає сувору залежність торгової політики від національного рівня промислового розвитку.

Якщо звернути увагу на історичне чергування тривалих періодів переважання протекціонізму та вільної торгівлі на світовому ринку, можна помітити, що воно має циклічний характер.

Воно охоплює кілька століть, XVI–XVIII століття припали на меркантилістську фазу активного регулювання міжнародної торгівлі, а в XIX ст. переважаючою стала, навпаки, відносна свобода торгівлі.

Аналогічна закономірність повторилася в XX ст., як би розділивши його на дві приблизно рівні частини. Для першої половини XX ст. характерне абсолютне переважання протекціонізму. Протилежна фаза цього циклу розпочалася у другій половині XX ст. домінуючою знову стала неоліберальна тенденція до дерегулювання та досягла свого піку у процесі глобалізації економіки. Таким чином, у XX ст. чергування регулювання та дерегулювання міжнародної торгівлі повторилося, незважаючи на зовсім інші історичні умови.

Проте, на початку XXI ст. починають проступати історичні тенденції, які характеризують особливість сучасного етапу глобалізації. Багато країн і, перш за все, Китай протягом десятиліть проводили фактично політику неомеркантилізму.

І сьогодні не можна виключити повернення від вільної торгівлі до протекціонізму. У цьому випадку цикл знову просунеться в бік політики протекціонізму. На переднє місце може вийти вже не так глобальний, як національний рівень ринкового зв'язку виробництва та споживання.

Все це необхідно враховувати щодо зовнішньоторговельної політики в Україні. При цьому варто враховувати, що для України характерною є давно застаріла неоліберальна модель стихійної ринкової трансформації, яка веде до деіндустріалізації економіки [5, с. 3–13].

Очевидно, що Україна перебуває на такому ступені історичного розвитку промислового капіталу, який об'єктивно потребує протекціоністських заходів для проведення нової індустріалізації.

Література

1. Рикардо Д. *Начала политической экономии и налогового обложения*. Москва : Эксмо, 2016. 1040 с.
2. Ліст Ф. *Національна система політичної економії*. Київ : Наш Формат, 2021. 368 с.
3. Райнерт Э. *Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными*. Москва : ВШЭ, 2020. 384 с.
4. Гриценко А. А. Логіко-історичні засади кардинальних економічних змін і переходу до реконструктивного розвитку. *Економіка України*. 2017. № 5–6. С. 39–58.
5. Зверяков М. І. Глобалізація та деіндустріалізація : зміст, суперечності та способи їх розв'язання. *Економіка України*. 2017. № 12. С. 3–13.

Секція 5. Сучасні проблеми теорії та практики функціонування вітчизняних підприємств

УДК 330.131.7

Астахова Наталя Ігорівна

к. е. н., ст. викладач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку,
Одеський національний економічний університет (Україна)

Черьомуш Дарія Сергіївна

студентка 5 курсу факультету фінансів і банківської справи,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

JEL classification: G320

Одним із найважливіших факторів, які супроводжують будь-яку підприємницьку діяльність, у тому числі виробничо-торговельну, є ризик. Це є наслідком того, що кожне підприємство працює у мінливому та невизначеному середовищі. Світова фінансово-економічна криза виявила неефективність існуючих систем управління ризиками та важливість комплексного підходу до управління ризиками всередині компаній. Зазначені умови актуалізують потребу в певному інструменті попереджувальної системи управління, який би дозволив найбільш раціональним способом врахувати ризик та мінімізувати можливі втрати. З цього погляду ризик-менеджмент має займати ключову позицію у структурі сучасного підприємства.

Ризик-менеджмент – це процес, який допомагає визначити та оцінити ризики, що можуть бути пов'язані з діяльністю організації, а потім розробити і реалізувати відповідні контрольні чи пом'якшуючі заходи. Мета ризик-менеджменту ніколи не полягає в тому, щоб усунути всі ризики, оскільки можуть бути втрачені багатообіцяючі можливості. Скоріше за все, йдеться про пошук оптимального балансу між можливостями та загрозами [1, с. 370].

Останнім часом багато підприємств додали до своєї команди відділи управління ризиками. Роль цих відділів полягає у визначенні ризиків, розробці стратегій захисту від цих ризиків, реалізації цих стратегій та мотивації всіх працівників компанії до співробітництва у цих стратегіях. Крім того, команда ризик-менеджменту відповідає за оцінку кожного ризику та визначення того, які з них є критичними для бізнесу [2, с. 45–47].

Щодо причин виникнення ризикових подій, то вони можуть бути зовнішніми (економічними, екологічними, соціальними, політичними чи технологічними) або внутрішніми (інфраструктура, людські ресурси, процеси та технології, що використовуються компанією). Світова практика вирізняє і багатоманітні способи оптимізації ризику. Найбільш часто використовуються зовнішні (страхування, хеджування, диверсифікація, розподіл ризику) та внутрішні (лімітування, бізнес-планування) методи зниження ризиків підприємства. Оскільки ризик для кожного підприємства є індивідуальним, то використання того чи іншого методу оптимізації також індивідуальне [3, с. 52].

Отже, ризик-менеджмент передбачає специфічний, відокремлений управлінський процес, який відіграє допоміжну роль у системі керування підприємством. В умовах нестабільної економіки він набуває найбільшого значення, тому надання неналежної уваги функціям управління ризиками негативно впливатиме на результати діяльності всієї організації. Ризик-менеджмент має бути спрямований на подолання проблеми відповідно до методів зниження ризиків підприємства для забезпечення ефективної діяльності цієї організації нині та в майбутньому.

Література

1. Сосновська О. О., Деденко Л. В. Напрями стійкого функціонування підприємства в умовах невизначеності. *Збірник наукових праць Університету Державної фіскальної служби України*. 2018. № 2. С. 369–383.
2. Лагунова І. А. Сутність та принципи концепції ризик-менеджменту. *Актуальні проблеми державного управління*. 2018. № 1. С. 44–52.
3. Волинець І. О. Організація ризик-менеджменту на підприємстві. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. № 2. С. 51–55.

УДК 005.337:005.585

Бабій Олег Миколайович
к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства
та організації підприємницької діяльності,
Одеський національний економічний університет (Україна)
Жамбей Тетяна Віталіївна
аспірантка кафедри економіки підприємства
та організації підприємницької діяльності,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТОКІВ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

JEL classification: M150; O310

Оцінка вартості – важливий інструмент для визначення потенціалу підприємства, оцінки ефективності управління підприємством та діяльності підприємства, адже саме збільшення вартості підприємства є показником ефективного менеджменту організації. Довгий час вважалось, що найкращим показником ефективності підприємства є величина прибутку, але наразі науковці наголошують на тому, що якнайповніше відображає сукупну характеристику показників діяльності підприємства саме його вартість [1, с. 14]. Це пов'язано з тим, що величина ринкової вартості підприємства враховує, з одного боку, його дохідність, а, з іншого – ризикованість, тобто виражає обидві найважливіші властивості підприємства. Показник вартості містить такі показники, як виручка, прибуток, рентабельність діяльності та інші, а також, залежно від методу обчислення, враховує рівень розвитку зовнішнього середовища підприємства, асиметрію дохідності на ринках капіталу, альтернативні можливості вкладання коштів.

Згідно з п. 38 Постанови КМУ [2, с. 5] для проведення оцінки майна в Україні застосовуються такі основні методичні підходи: прибутковий (дохідний); ринковий (порівняльний); витратний (на основі активів).

Варто зазначити, що оцінка вартості підприємства – це інформаційний потік, який може генерувати або саме підприємство (внутрішня оцінка підприємства) або незалежні фахівці (зовнішня оцінка) та має своїх споживачів. Внутрішня оцінка використовується для виявлення проблем, що впливають на діяльність підприємства, для моніторингу, прийняття управлінських рішень тощо. У такому випадку споживачами інформаційного потоку є власники або топ-менеджмент підприємства. Зовнішня оцінка потрібна для продажу підприємства, при реструктуризації, таку оцінку можуть вимагати інвестори та кредитори. Тобто основними споживачами є суб'єкти зовнішнього середовища підприємства.

Оцінка вартості підприємства як інформаційний потік формується, у свою чергу, з інших інформаційних потоків. Залежно від способу оцінки, вони можуть бути різними. За сферою циркуляції інформаційні потоки поділяють на внутрішні, умовно-внутрішні та зовнішні. Умовно-внутрішні потоки відображають результати господарювання і призначаються для використання зовнішніми зацікавленими особами [3, с. 20]. При використанні прибуткового та витратного методів використовуються саме умовно-внутрішні інформаційні потоки, при використанні ринкового методу – умовно-внутрішні та зовнішні.

Отже, оцінка вартості підприємства формується на основі безлічі інформаційних потоків. І саме від вірогідності, актуальності, своєчасності та достовірності цих інформаційних потоків залежить об'єктивна оцінка вартості підприємства.

Література

1. Кириченко Г. В. Основні підходи до оцінювання вартості та можливість їх застосування на підприємствах транспорту. *Менеджмент та підприємництво в Україні : етапи становлення та проблеми розвитку*. 2019. № 1. С. 14–23.
2. Лукач А. М., Ставицький О. В. Методи оцінки ринкової вартості підприємства в умовах сучасної економічної ситуації. *Актуальні проблеми економіки та управління*. 2018. № 12. С. 1–11.

3. Іванова О. М. Характеристика та класифікація інформаційних потоків підприємств. *Інвестиції : практика та досвід*. 2016. № 13. С. 18–22.

УДК 005.936.3:355.01(477)

Батанова Тетяна Володимирівна
начальник науково-редакційного відділу,
Одеський національний економічний університет (Україна)

НАПРЯМИ ПЕРЕБУДОВИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ, ЩО ПЕРЕМІЩУЮТЬСЯ ІЗ ЗОНИ БОЙОВИХ ДІЙ ЗА ПРОГРАМОЮ РЕЛОКАЦІЇ

JEL classification: M100; O120; O330

Економіка України з початку військової агресії Російської Федерації проти України, яка відбулася 24 лютого 2022 р., зіштовхнулася з найбільшим викликом в сучасній історії країни. Військові дії майже на всій території країни, знищення підприємств та об'єктів критичної інфраструктури, спричинили необхідність оперативного реагування та рішучих дій щодо докорінної перебудови систем управління підприємствами у небачених до цього кризових умовах, а також переміщення важливих для функціонування економіки промислових підприємств у більш безпечні регіони.

Ділова активність в країні у перші тижні війни призупинилася і далі відновлюється дуже повільно. Понад половину компаній-членів Європейської бізнес-асоціації в Україні припинили або призупинили свою діяльність у воєнний час (57%). Для малого бізнесу ситуація є аналогічною. За даними опитування КШЕ та Gradus, близько 39% компаній зупинили свою діяльність і ще 20% практично не працюють. Обережне відновлення ділової активності спостерігається з середини березня, коли компанії відновили роботу у відносно безпечних західних та центральних регіонах. Ця хвиля посилилася на початку квітня після звільнення від російських військ Київської, Чернігівської та Сумської областей [1, с. 5].

Станом на 08.04.2022 р. загальні фізичні збитки від руйнування українських об'єктів оцінювалися в 80 млрд. дол., як підрахував консорціум Інституту КШЕ (аналітичний підрозділ Київської школи економіки), Центру економічної стратегії, Антикорупційного штабу, Інституту аналітики та адвокації, Transparency International Ukraine та Prozorro.Sale. Збитки промислових активів становлять 6,7 млрд. дол., остаточні цифри за цим видом активів, ймовірно, будуть набагато вищими, оскільки про багато окремих пошкоджень ще не оголошено [1, с. 7].

Ситуацію повинна виправити реалізація урядової програми з релокації українських підприємств, які знаходяться у зоні активних бойових дій. Підприємства одержують допомогу в переміщенні свого обладнання на безпечні території, пошуку виробничих приміщень та розселенні працівників. Наразі підприємства можуть переміщуватись до дев'яти областей: Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Хмельницької, Чернівецької, Вінницької, Волинської та Рівненської.

Станом на 05.04.2022 р. Міністерство економіки України отримало від підприємств 1424 заявки на релокацію, із них 1417 опрацьовані [2]. Загалом, з початку роботи програми переміщення бізнесу із зони бойових дій на безпечні території: 178 бізнесів повністю завершили релокацію потужностей із зон бойових дій, з них 67 вже відновили роботу на нових місцях; для 465 підприємств знайдено обладнані майданчики і вони передані для транспортування службам «Укрзалізниці» та «Укрпошти»; по решті заявок фахівці Мінекономіки та влади на місцях зараз підбирають нові локації для розміщення [2].

Криза в діяльності переміщених підприємств може бути водночас і рушійною силою для докорінної перебудови та модернізації їх системи управління.

Вважаємо, що системи управління переміщених підприємств можуть бути удосконалені за допомогою такого ефективного методу, як реінжиніринг бізнес-процесів.

Реінжиніринг – це принципове переосмислення та радикальна перебудова бізнес-процесів для досягнення кардинальних поліпшень критичних сучасних показників ефективності: вартості, якості,

сервісу та оперативності [4, с. 52]. Реінжиніринг з моменту свого виникнення тісно пов'язаний з інформаційними технологіями, які, у свою чергу, надають можливість перетворення ключових бізнес-процесів підприємств різних сфер економічної діяльності. Ця взаємодія є симбіозом: без реінжинірингу інформаційні технології майже не приносять результатів, а без інформаційних технологій реінжиніринг майже неможливий [4, с. 37].

Також вважаємо, що частину проблем щодо удосконалення системи управління підприємствами може вирішити використання такого методу стратегічного управління, як збалансована система показників (ЗСП).

Автори ЗСП Д. Нортон та Р. Каплан у своїх публікаціях зазначають, що процесний підхід до організації управління підприємством – реінжиніринг бізнес-процесів – може служити базовою платформою для впровадження збалансованої системи показників.

Збалансована система показників як аналітичний інструмент може з успіхом використовуватись у різних управлінських системах – менеджменті якості, бюджетуванні, контролінгу тощо, у тому числі після реінжинірингу, тобто посилювати його ефективність і корегувати в необхідних випадках цілі та завдання стратегічного управління підприємством.

ЗСП дозволяє ставити стратегічні цілі, контролювати процес виконання і корегувати його, а також за необхідності робити серйозні зміни самої концепції стратегії [5, с. 19], тобто надавати системі управління гнучкості при змінах бізнес-процесів [5, с. 33].

Можливості інтеграції цих двох методів стратегічного управління також сприяє те, що реінжиніринг і збалансована система показників забезпечують однакові стратегічні цілі – позитивну фінансову стабільність і зростання капіталізації, а також конкурентні переваги на ринку: реінжиніринг шляхом перетворення основних процесів діяльності підприємства в більш ефективні і мало витратні. ЗСП забезпечує ефективне економічне і фінансове управління діяльністю перетвореного підприємства. Обидва методи вдосконалення стратегічного управління мають за мету задоволення вимог споживачів і залучення нових покупців продукції та послуг за рахунок підвищення якості управління діяльністю підприємства.

Отже, ключові характерні ознаки реінжинірингу і ЗСП свідчать про їх можливу сумісність і синергетичний ефект від такого поєднання найбільш ефективних можливостей обох систем управління, що дозволить кардинально змінити структуру і управління підприємством, підвищити його конкурентоспроможність та зміцнити ринкові позиції. Доцільність застосування цих двох методів стратегічного управління для підприємств, які вимушені підтримувати свою діяльність та працювати у кризових умовах, обумовлена їх ефективністю, про що свідчить позитивний досвід їх впровадження міжнародним бізнесом.

Література

1. Релокація бізнесу : скільки компаній вже перемістили свій бізнес та куди / Finance.ua : сайт. URL: <https://news.finance.ua/ua/relokaciya-biznesu-skil-ky-kompany-vzhe-peremistyly-sviy-biznes-ta-kudy> (дата звернення: 11.04.2022).
2. Економіка України під час війни : оперативна оцінка, квітень 2022 / Г. Вишлінський, М. Репко, Ю. Гайдай та ін. 23 с. URL: <https://ces.org.ua/ua/economy-in-war> (дата звернення: 12.04.2022).
3. Програма релокації : 465 підприємств передані для транспортування, 178 – перевезені в безпечні регіони. URL: <https://www.me.gov.ua/news/detail?lang=uk-ua&id=c7389f37-951b-449e-9037-6960b860527f&title=programarelokatsii-465-pidprimstvperedanidliatransportuvannia-178-perevezenivbezpechniregioni> (дата звернення: 12.04.2022).
4. Хаммер М., Чампи Дж. *Реінжиніринг корпорації. Манифест революції в бізнесі*. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2011. 288 с.
5. Каплан Р., Нортон Д. *Сбалансованная система показателей. От стратегии к действию*. 2-е изд., испр. и доп. / пер. с англ. Москва : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003, 320 с.

УДК 658.64(477)

Грінченко Раїса Володимирівна
д. е. н., завідувачка кафедри економіки підприємства та
організації підприємницької діяльності,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ ТА СФЕРИ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

JEL classification: F100; L800

Економіка будь-якої країни складається із певних структурних елементів. Сфера послуг та торгівлі є однією з провідних сфер у структурі економіки розвинених країн. Наразі частка ВВП, створена у сфері послуг у розвинених країнах світу, сягає 75–80% [1]. Тому виникає необхідність детального дослідження сучасних тенденцій розвитку сфери послуг та торгівлі в Україні, основною метою якого є виявлення позитивних та негативних тенденцій у їх розвитку.

Згідно з методичними поясненнями до складання статистичної звітності послуги – це результат економічної діяльності, щодо якого не можна встановити права власності. Послуги не підлягають продажу окремо від процесу їх виробництва. Момент завершення виробництва послуги збігається з моментом надання її споживачеві.

Необхідність дослідження сучасних тенденцій та особливостей розвитку сфери послуг в Україні зумовлена великим значенням цієї сфери у структурі економіки країни та її вагомим впливом на процеси розвитку економіки в цілому. Наразі спостерігається тенденція до зниження ролі промисловості в структурі економіки країни, проте сфера послуг займає все більшу частку. Динамічні умови господарювання вимагають високоефективної діяльності суб'єктів у будь-якій сфері, у тому числі й у сфері послуг. Проте, діяльність у сфері послуг супроводжується високим рівнем конкуренції та невизначеності у зв'язку з її залежністю від виробничих сфер та особливостями самих послуг. Україна має всі передумови для формування конкурентного середовища у сфері послуг та створення конкурентоздатних послуг для пропозиції на світових ринках. Проте, до проблем розвитку сфери послуг необхідно застосовувати системний підхід, враховуючи особливості самих послуг та суб'єктів, що їх надають.

Розвиток сфери послуг в Україні характеризується переважанням таких її традиційних видів: транспорту, торгівлі та операцій з нерухомим майном. Розвиток сфери транспортних послуг є традиційним для України через її вдале географічне розташування. Проте, у структурі наданих транспортних послуг переважають послуги залізничного та автомобільного транспорту. Інші види транспортних послуг в Україні потребують подальшого розвитку та активізації діяльності у цих сферах. Розглядаючи розвиток торгівлі в Україні, можна дійти висновків щодо її постійного зростання, що не є перспективним для розвитку економіки країни на подальший період.

Проте, перспективними напрямками розвитку сфери послуг згідно із загальносвітовою тенденцією є розвиток високотехнологічних, професійних послуг. Такий комплексний та багатосторонній підхід до аналізу тенденцій сфери послуг в Україні дає можливість врахувати всі їх особливості на сучасному етапі розвитку економіки України та розробляти ефективні стратегії діяльності підприємств сфери послуг, спрямовувати увагу на впровадження та розвиток новітніх висококонкурентних послуг.

Підводячи підсумки дослідження основних тенденцій розвитку сфери послуг в Україні, варто зауважити, що сфера послуг у подальшому буде розвиватися все більшими темпами. Основними причинами нарощування обсягів послуг у світі є: бажання полегшити рутинну роботу, зростання попиту на послуги, пов'язані з проведенням дозвілля, вивільнення робочої сили з сільського господарства та урбанізація. Отже, у сфері послуг є значні перспективи щодо нарощування обсягів, що повинно враховуватися підприємствами, які планують свою діяльність у цій сфері.

Література

1. Державна служба статистики України : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 30.03.2022).

УДК 339.175:339.137.2

Дудченко Андрій Васильович

аспірант кафедри управління персоналом, економіки праці та економічної теорії,
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (Україна)

ЧИННИКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

JEL classification: J200; O150; P470

У сучасних умовах конкурентоспроможність торговельних підприємств залежить від великої кількості як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. Чинники конкурентоспроможності досліджувалися багатьма вченими, але й досі залишаються невирішеними питання впливу певних чинників, їх пріоритетність та специфіка, оскільки конкурентоспроможність є багатоаспектним і складним поняттям.

Вплив чинників на підвищення конкурентоспроможності працівників досліджували у своїх наукових доробках Д. Богиня, О. Грішнова, А. Колот, Т. Костишина, Е. Лібанова, Л. Лісогор, М. Ніколайчук, В. Нижник, М. Семикіна, І. Петрова, О. Цимбал, О. Смірнов, Л. Шаульська та ін.

Здійснений нами теоретичний аналіз засвідчує, що дотепер в науковій літературі немає єдності в уявленнях науковців щодо сутності категорії «конкуренція», «конкурентоспроможність» та споріднених понять. Між тим, за свідченням експертів, конкуренція сьогодні швидко розгортається на різних ринках – праці, капіталу, товарів, послуг тощо. М. Портер, відомий дослідник у цій сфері, акцентує увагу на тенденції посилення конкуренції, що має місце практично в усьому світі [1].

Свої відмінності мають тлумачення сутності конкуренції, запропоновані представниками української наукової школи конкурентоспроможності у сфері праці. Аналіз та узагальнення думок у публікаціях І. Петрової, М. Семикіної, Л. Лісогор, Т. Костишиної, Л. Шаульської, О. Грішнкової та інших доводить, що конкуренцію працівників доцільно трактувати як явище багатоаспектне, що передбачає:

- суперництво між працівниками за краще робоче місце (з точки зору умов праці та її оплати, інтересу до змісту праці, перспектив кар'єрного росту, кращої соціальної захищеності тощо);
- змагання індивідів за можливість отримувати більший трудовий дохід завдяки кращому працевлаштуванню на ринку праці;
- боротьбу між роботодавцями за кращих найманих працівників, які здатні надати найбільш кваліфіковані трудові послуги за прийнятною ціною трудових послуг [2; 3; 4; 5; 6].

М. Портер усі чинники конкурентоспроможності підприємства пропонує поділити на декілька типів (рис. 1).

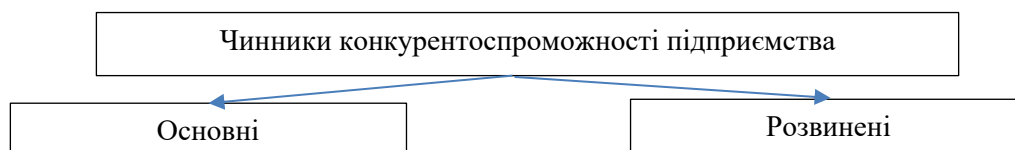

Рис. 1. Основні типи чинників конкурентоспроможності підприємства

Джерело: розроблено автором на основі [1]

Основні чинники – це природні ресурси, кліматичні умови, географічне положення країни, некваліфікована і напівкваліфікована робоча сила, дебетний капітал. Розвинені чинники – сучасна інфраструктура обміну інформацією, висококваліфіковані кадри (фахівці з вищою освітою, фахівці в області ЕОМ і ПК) і дослідницькі відділи університетів, що займаються складними, високотехнологічними дисциплінами [1].

Основні чинники існують об'єктивно або для їх створення потрібні незначні державні і приватні інвестиції. Створювана ними конкурентна перевага нестійка, а прибуток від використання – низький. Особливе значення вони мають для добувних галузей, галузей, пов'язаних з сільським і лісовим господарством, а також галузей, які застосовують в основному стандартизовану технологію і малокваліфіковану робочу силу. Набагато більше значення для конкурентоспроможності мають

розвинені чинники. Для їх розвитку необхідні значні, часто тривалі за часом вкладення капіталу і людських ресурсів. Зокрема, необхідною умовою самого створення розвинених чинників є використання висококваліфікованих кадрів і сучасних технологій. Особливістю розвинених чинників є те, що, зазвичай, їх важко придбати на світовому ринку. Водночас, вони є неодмінною умовою інноваційної діяльності підприємства. Конкурентоспроможність підприємств багатьох країн світу безпосередньо пов'язана зі значною науковою базою і наявністю висококваліфікованих фахівців. Розвинені чинники часто будують на базі основних чинників, тобто основні чинники, не являючись надійним джерелом конкурентної переваги, водночас можуть бути досить якісними, щоб дозволити на їх базі створити споріднені розвинені чинники.

На підприємствах торгівлі розвинені чинники можна характеризувати наявністю програмного забезпечення в обліку товарів, логістики, бухгалтерській звітності. В умовах цифрової економіки та сучасних викликів, спричинених пандемією Covid-19, все більшими конкурентними перевагами стають фахівці торгівлі, які мають знання і вміння ефективних продажів в Інтернет-магазинах.

Іншим принципом класифікації чинників є ступінь їх спеціалізації. Відповідно до цього всі чинники діляться на спільні та спеціалізовані. Спільні чинники, до яких Портер М. відносить систему автомобільних доріг, дебетний капітал, персонал з вищою освітою, можуть бути використані в широкому спектрі галузей. Спеціалізовані чинники – це вузькоспеціалізований персонал, специфічна інфраструктура, бази даних в певних сферах знання, а також інші чинники, які застосовуються в одній або в обмеженій кількості галузей. У сучасних умовах підприємства торгівлі використовують спеціалізоване програмне забезпечення, що розробляється за контрактом, а не стандартні пакети програм спільного призначення. Підвищення конкурентоспроможності на торговельних підприємствах відбувається також за рахунок спеціально розроблених програм і політики маркетингу, рекламних заходів, ефективної логістики, що забезпечують значні обсяги продажу, швидкість доставки та якість торговельних послуг.

Отже, класифікація основних чинників конкурентоспроможності дає підстави для подальшого їх дослідження в частині функціонування торговельних підприємств, що сприяє поглибленню теоретичних підходів до конкурентоспроможності торговельних підприємств та розробці напрямів її підвищення.

Література

1. Портер М. *Международная конкуренция*. Москва : Международные отношения, 2004. 193 с.
2. Грیشнова О., Синенко В. Конкурентоспроможність висококваліфікованих працівників на міжнародному ринку праці : проблеми і виклики. *Україна : аспекти праці*. 2015. № 1. С. 1–7.
3. Лісогор Л. С. *Конкурентність ринку праці : механізми реалізації* : монографія / відп. ред. Е. М. Лібанова. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАНУ, 2005. 168 с.
4. Семикіна М. В. *Мотивація конкурентоспроможної праці : теорія і практики регулювання*. Київ : Юніор, 2003. 426 с.
5. Шаульська Л. В. Реалізація потенціалу конкурентоспроможності фахівця в умовах кризового стану ринку праці. *Вісник ДонНУ*. 2014. № 2. С. 97–101.
6. Костишина Т. А. *Конкурентоспроможна система оплати праці : проблеми теорії та практики* : монографія. Полтава : РВЦ ПУСКУ, 2008. 389 с.

УДК 65.011.8

Жамбей Тетяна Віталіївна
аспірантка кафедри економіки підприємства
та організації підприємницької діяльності,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТОКІВ ПІДПРИЄМСТВА

JEL classification: M150; O310

Зростання попиту на інформацію є світовою тенденцією, яка створює нові виклики перед наукою. Об'єми інформації швидко зростають, керувати нею стає ще важче, тому одним із завдань сучасної економічної науки є дослідження поняття «інформація» та способи управління нею.

На підприємстві інформація циркулює у вигляді інформаційних потоків. Інформаційний потік – це сукупність циркулюючих в системі організації повідомлень, необхідних для управління і контролю. Інформаційний потік може існувати у вигляді паперових і електронних документів.

Класифікація є важливим етапом дослідження будь-якого явища. Так як інформаційні потоки можуть виконувати безліч функцій, а також мають багато сфер застосування, існує безліч класифікацій інформаційних потоків. Проте, як наголошують деякі науковці, загальноприйнятих критеріїв класифікації, які б допомогли однозначно назвати види інформаційних потоків поки не вироблено [1, с. 205].

За видами носіїв інформації інформаційні потоки поділяють на паперові, усні, магнітні, електронні та комбіновані [2, с. 48]. За видом носіїв інформації найбільш поширеними є потоки на паперових носіях (документи), а при використанні комп'ютерних технологій обробки інформації – на магнітних носіях, у вигляді електронних відеограм тощо.

Однією з перших класифікацій був розподіл на зовнішні та внутрішні інформаційні потоки. Інформаційні потоки, що циркулюють у межах підприємства відносять до внутрішніх. Деякі науковці також виділяють умовно-внутрішні інформаційні потоки. Взаємодія господарюючого суб'єкта із зовнішнім середовищем відбувається шляхом поширення умовно-внутрішніх потоків, які відображають результати господарювання і призначаються для використання зовнішніми зацікавленими особами. Це періодичне надання звітів, маркетингові заходи, презентація бізнес-планів, комунікації із споживачами тощо. Результатом такої взаємодії є отримання зовнішніх інформаційних потоків, що циркулюють у зовнішньому середовищі підприємства і містять інформацію широкого спектру – тенденції розвитку міжнародних і локальних ринків, особливості економічної поведінки макро- і мікроекономічних суб'єктів [3, с. 20].

За напрямом руху відносно підприємства інформаційні потоки поділяються на вихідні і вхідні [3, с. 21]. Вихідні потоки інформації, що акумульовані на основі внутрішніх джерел і відображають внутрішні результати господарювання, спрямовуються у зовнішнє середовище у вигляді господарської звітності, інформації про готову продукцію, відомостей про маркетингові заходи, інших письмових чи усних реакцій на зміни зовнішнього середовища. Вихідні інформаційні потоки є зворотними, реакційними відносно впливу зовнішніх умов на підприємство, однак, вони справляють і значний прямиий вплив на інші суб'єкти ринку.

Цікавою є класифікація інформаційних потоків за тематичним спрямуванням змісту (монотематичні та політематичні) [3, с. 20]. Монотематичний потік містить інформацію, що стосується лише одного виду господарської діяльності, спеціалізації роботи певного фахівця, який є генератором інформаційного потоку. Інформація політематичного інформаційного потоку є різноспрямованою за тематикою і призначається для фахівців різних сфер діяльності. Такий потік має складну композиційну природу, синтезовану із монотематичних, економічно вузьких потоків.

Відмінність за спеціалізацією використання є основою поділу інформаційних потоків на однопрофільні (вузькоспеціалізовані, спрямовані до однієї особи чи до одного місця призначення) і багатопрофільні (мають декілька призначень). Визначення спеціалізації використання потоку інформації ґрунтується на спеціалізації адресата, організації праці на підприємстві, делегуванні повноважень і розвитку його зв'язків із суб'єктами ринку [4, с. 248].

Отже, існує безліч класифікацій інформаційних потоків. Основними характеристиками інформаційних потоків є напрям, структура, часовий період їх функціонування. Специфічними рисами, які характеризують рух інформаційних потоків підприємства, є швидкість, дискретність, інтенсивність, ємність, щільність, багатофункціональність. У сучасній економіці висувуються нові якісні вимоги щодо інформаційного забезпечення діяльності підприємства, результативність діяльності яких визначається успішністю використання інформаційних потоків у господарюванні, що і потребує подальших досліджень.

Література

1. Цюцюра М. І., Криворучко О. В., Мединська Т. М. Структура інформаційних потоків в інформаційній системі виробничого підприємства. *Управління розвитком складних систем*. 2019. № 37. С. 205–209.
2. Воскобоева О. В., Голобородько А. Ю. Класифікація інформаційних логістичних потоків процесносистемного підходу управління підприємством в умовах цифровізації економічних процесів. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2019. № 4. С. 47–53.
3. Іванова О. М. Характеристика та класифікація інформаційних потоків підприємств. *Інвестиції : практика та досвід*. 2016. № 13. С. 18–22.
4. Зось-Кіор М. В., Радочин Ю. Г. Управління інформаційними логістичними потоками на підприємстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Економіка і менеджмент. 2015. Вип. 13. С. 247–250.

УДК 334.716:330.142.26(477)

Кічук Оксана Сергіївна

к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства та
організації підприємницької діяльності,
Одеський національний економічний університет (Україна)

Тарасова Юлія Анатоліївна

к. е. н., викладач кафедри економіки підприємства та
організації підприємницької діяльності,
Одеський національний економічний університет (Україна)

АНАЛІЗ ОБОРОТНОГО КАПІТАЛУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

JEL classification: D240; L320

Останнім часом українські підприємства опинилися у скрутному положенні внаслідок пандемії. Ця ситуація вимагає від управлінців прийняття обґрунтованих рішень та розробки стратегій, які сприятимуть підтримці достатнього рівня забезпечення оборотним капіталом. Він забезпечує підприємству прийнятний рівень фінансової безпеки. Одразу виникає потреба у визначенні оптимального рівня оборотного капіталу, оскільки його недостатність свідчить про наявність фінансової небезпеки, а надмірне нагромадження призведе до заморожування грошових коштів у поточних активах.

Термін «оборотний капітал» походить від англійського поняття «circulating capital», він з'явився у словниковому обігу у зв'язку з активним використанням англомовних джерел економічної літератури. Існує декілька підходів до визначення «оборотного капіталу». Перша група авторів (Л. О. Роштейн, О. Василик, Г. І. Кравцова) вважає, що оборотний капітал має грошову природу, грошові ресурси, вкладені у оборотні виробничі фонди і фонди обігу для забезпечення безперервного виробництва і реалізації продукції. На думку другої групи (А. М. Поддєрьогін, Ченг Ф. Лі, Джозеф І. Фіннерті), оборотний капітал – це авансована вартість. Ця вартість авансується й повертається після кожного кругообігу в грошовій формі. Створений додатковий продукт до оборотного капіталу не належить. Третя група економістів (М. Н. Крейнін, Є. С. Стоянова, В. В. Ковальов) вважає, що оборотний капітал – це мобільні активи, які протягом одного виробничого циклу можуть бути перетворені у гроші. Тобто оборотний капітал розглядається з двох боків: як економічна та фінансова категорії.

У статті 139 Господарського кодексу України розглядається поняття «оборотні засоби». Це сировина, паливо, матеріали, малоцінні предмети та предмети, які швидко зношуються, інше майно виробничого і невиробничого призначення, що віднесено законодавством до оборотних засобів [1].

Згідно з Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», оборотні активи – це гроші та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи використання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу [2].

Достатній рівень оборотного капіталу є ознакою короткострокового фінансового здоров'я та доброї ліквідності. Це означає, що компанія має достатню кількість коштів для покриття своїх короткострокових зобов'язань. Якщо оборотний капітал збільшується, то це може призвести до більшого запозичення і потребувати залучення більшої суми грошей.

Розглянемо динаміку оборотного капіталу промислових підприємств в Україні. У 2020 р., порівняно з 2013 р., відбулося зростання величини капіталу у 2,4 рази. Вважаємо, що це пов'язано з курсом долара. У 2013 р. курс долара становив 8 грн., а у 2000 р. він підвищився до 24 грн., тобто у 3 рази (рис. 1).

Загалом існує тенденція до зростання оборотних активів. Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,956$ характеризує точність побудованої трендової моделі, в даному випадку вона дуже висока.

Якщо розглядати структуру оборотних активів у 2020 р., то відмічаємо найбільшу питому вагу дебіторської заборгованості (60,8%). Запаси у структурі складають 23,6%. Коливання цих показників за досліджуваний період незначне (дебіторська заборгованість – 58-69%, запаси – 19-25%). Найменшу питому вагу складають поточні біологічні активи (0,4%). Найбільшу суму оборотних

активів мають середні підприємства 37,4%, малі – 34,6%, великі – 28,0% [3]. У структурі балансу великих підприємств переважають необоротні активи, це пояснюється наявністю значної суми капіталу, на відміну від середніх та малих суб'єктів господарювання.

Рис. 1. Динаміка оборотних активів в Україні за період 2013–2020 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними [3]

Стан і використання оборотного капіталу будь-якого підприємства залежить від стану економіки країни в цілому. Більшість фінансових труднощів, що виникають наразі у різних ланках процесу відтворення, прямо або побічно пов'язані з недоліками в організації і використанні оборотного капіталу. Такі труднощі породжені певною невідповідністю між стадіями руху капіталу. Останній не можна розглядати тільки як спрямування коштів. Для підприємств велике значення має стан оборотних активів, у тому числі й власного оборотного капіталу, оскільки їх наявність і структура визначає фінансовий стан господарюючого суб'єкта.

Вважаємо, що при управлінні оборотним капіталом важливо брати до уваги галузь, до якої належить підприємство. Розглянемо особливості структури оборотних активів підприємств різних галузей промисловості.

У ПАТ Одеський кабельний завод «Одескабель» у 2019 р. частка досліджуваного капіталу становила майже 57%. Із них запаси склали 51% від загального обсягу активів, дебіторська заборгованість за товари, послуги – 30%. У 2020 р. особливих змін не сталося. Частка оборотного капіталу зменшилася до 52%. Частка запасів та дебіторської заборгованості змінилася незначно.

Як бачимо, значна частина коштів знаходиться у запасах. Постає питання щодо оптимізації величини оборотного капіталу та аналізу структури запасів. Тобто яку частину складають виробничі запаси, товари, готова продукція тощо.

Якщо розглядати структуру оборотного капіталу підприємства харчової промисловості ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат», то бачимо наступне. У 2019 р. у структурі балансу оборотний капітал складає лише 7%, тобто необоротні активи 93%. Запаси у структурі склали 35%, дебіторська заборгованість за товари, послуги – 9%, дебіторська заборгованість за розрахунками – 51%. У 2020 р. докорінно змінилася тільки величина дебіторської заборгованості за розрахунками, вона скоротилася до 18% [4].

Отже, існує декілька думок щодо сутності оборотного капіталу. Поняття оборотний капітал, оборотні кошти, оборотні засоби ототожнюються. Спостерігається протилежна ситуація зі структурою капіталу у підприємств, які належать до різних галузей, цим пояснюються різні нормативні величини коефіцієнтів ліквідності. Вважаємо за доцільне доповнити аналіз структури оборотного капіталу підприємства коефіцієнтами ліквідності. Це стане питанням для подальшого наукового дослідження.

Література

1. *Господарський кодекс України* : Кодекс України, Закон № 436-IV від 16.01.2003 р. Дата оновлення: 12.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 14.03.2022).
2. *Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку I «Загальні вимоги до фінансової звітності»* : Наказ Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення: 14.03.2022).
3. *Державна служба статистики України* : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2022).
4. *Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України (АІФРУ)* : сайт. URL: <http://www.smida.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2022).

УДК 334.716.658310.14

Кошельок Галина Володимирівна
д. е. н., доцент кафедри економіки підприємства
та організації підприємницької діяльності,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ФОРМУВАННЯ ГРОШОВОГО ПОТОКУ ВІД ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

JEL classification: G380; L230

Фінансова діяльність є важливим аспектом у діяльності будь-якого підприємства. Фінансову діяльність, як і інвестиційну, визначають переважно під час формування звіту про рух грошових коштів. Її розглядають у двох напрямках: у вузькому та широкому розумінні.

У вузькому розумінні основний зміст фінансової діяльності полягає у фінансуванні підприємства [1, с. 19]. Фінансування підприємства – забезпечення фінансовими ресурсами діяльності підприємства, соціальних потреб, виробництва продукції, науково-технічних досліджень, будівництва та переобладнання підприємства. Основними джерелами фінансування є власні грошові накопичення підприємства (валовий дохід, прибуток, амортизаційні відрахування) і залучені кошти. До залучених коштів відносяться отримані субсидії, кредити, пайові та інші внески, кошти, що мобілізуються на фінансовому ринку.

При здійсненні фінансової діяльності можуть формуватися додаткові джерела фінансування поточної та інвестиційної діяльності. При цьому витрати фінансової діяльності повинні окупатися фінансовими результатами поточної та інвестиційної діяльності.

У широкому розумінні фінансова діяльність містить весь комплекс функціональних завдань, здійснених фінансовими службами підприємства та пов'язаних з фінансуванням, інвестиційною діяльністю та фінансовим забезпеченням (обслуговуванням) операційної діяльності суб'єкта господарювання [1, с. 19].

А. М. Поддєрьогін зазначає, що фінансова діяльність – це система використання різних форм і методів для фінансового забезпечення функціонування підприємства та досягнення ними поставлених цілей, тобто це та практична фінансова робота, що забезпечує життєдіяльність підприємства, поліпшення її результатів [2, с. 16].

Згідно з Н(С)БО, фінансова діяльність – це діяльність, яка призводить до змін розміру і складу власного та позикового капіталу підприємства [3]. Вона спрямована на зростання грошових коштів підприємства для фінансового забезпечення операційної та інвестиційної діяльності.

Наявність відомостей про рух грошових коштів від фінансової діяльності важлива тому, що вони дозволяють прогнозувати майбутній обсяг грошових коштів, на який будуть мати права постачальники капіталу підприємства.

Наведемо основні приклади руху грошових коштів від фінансової діяльності:

- надходження від емісії простих і привілейованих акцій;
- надходження від випуску облігацій;
- короткострокові кредити та позики;
- довгострокові кредити та позики;
- цільове фінансування;
- погашення кредитів і позик;
- виплати дивідендів;
- виплати, які здійснює орендар зі зменшення заборгованості фінансового лізингу.

Сума чистого грошового потоку від фінансової діяльності визначається за формулою 1:

$$\text{ЧГП}_\Phi = \text{ЗВК} + \text{ЗПК} + \text{ЦФ} - \text{ВОб} - \text{ДВ}, \quad (1)$$

де ЧГП_Φ – сума чистого грошового потоку від фінансової діяльності;

ЗВК – сума залученого власного капіталу за період;

ЗПК – сума залученого довгострокового та короткострокового позикового капіталу за період;

ЦФ – сума цільового безоплатного фінансування;
ВОб – виплати основного боргу за всіма позиками;
ДВ – сума дивідендів, виплачених власникам.

Грошові кошти від фінансової діяльності здійснюють певний кругообіг, який називають циклом грошового потоку від фінансової діяльності. Він являє собою період часу, протягом якого грошові кошти, вкладені у прибуткові об'єкти, будуть повернуті на підприємство з відсотком.

Схему циклу грошового потоку фінансової діяльності наведено на рис. 1.

Рис. 1. Схема циклу грошового потоку від фінансової діяльності

Джерело: розроблено автором

Формування грошового потоку від фінансової діяльності визначається її наступними особливостями:

– фінансова діяльність має підлеглий характер по відношенню до поточної та інвестиційної діяльності, отже, грошовий потік з фінансової діяльності повинен формуватися як додаткове джерело «підживлення» поточної та інвестиційної діяльності підприємства;

– обсяг грошового потоку від фінансової діяльності має залежати від потреб у додатковому залученні коштів, тому грошовий потік з фінансової діяльності може існувати не на кожному підприємстві й не постійно;

– фінансова діяльність безпосередньо пов'язана з фінансовим ринком і залежить від його стану. Розвинений і стійкий фінансовий ринок може стимулювати фінансову діяльність підприємства, отже, забезпечувати збільшення грошового потоку з цієї діяльності, і навпаки;

– фінансовій діяльності притаманні специфічні види ризиків, які визначаються як фінансові ризики, які характеризуються особливою небезпекою, тому можуть істотно впливати на грошовий потік.

Особлива увага приділяється аналізу і контролю фінансової діяльності підприємства. Це діагноз його фінансового стану, що уможливорює визначення недоліків і прорахунків, виявлення та мобілізації внутрішньогосподарських резервів, збільшення доходів і прибутків, зниження витрат виробництва, підвищення рентабельності, поліпшення фінансово-господарської діяльності підприємства. Результати аналізу використовуються для проведення прогнозування, планування та управління.

Таким чином, при здійсненні фінансової діяльності підприємства змінюється його структура власного та позикового капіталу, а також можуть формуватися додаткові джерела щодо фінансування операційної та інвестиційної діяльності.

Література

1. Кравчук О. М., Лещук В. П. *Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва* : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 508 с.
2. Поддєрьогін А. М. та ін. *Фінанси підприємств* : підруч. 3-тє вид., перероб. та доп. Київ : КНЕУ, 2008. 552 с.
3. *Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»* : Наказ Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення: 20.03.2022).

УДК 004.02: 334.021.1

Куклінова Тетяна Вікторівна
к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства
та організації підприємницької діяльності,
Одеський національний економічний університет (Україна)
Куклінова Софія Іванівна
студентка 2 курсу спеціальності «Комп'ютерні науки»
Одеський національний морський університет (Україна)

ВИБІР ТАКТИКИ СИСТЕМИ РОЗРОБКИ ТА УПРАВЛІННЯ ІТ-ПРОЄКТІВ

JEL classification: C800; L210

Від вибору відповідної методології розробки залежить майбутнє життя продукту чи послуги. Правильний вибір гнучкої чи каскадної моделі розробки вбереже проєкт від непродуктивно витрачених часу та бюджетів [1; 2].

Однією з ключових складових ІТ-принципу є Kanban. Дошки та картки Kanban – це своєрідні світлофори у системі just in time. Kanban дає можливість бізнесу бути реактивним стосовно потреб клієнта замість прогнозування потреб. Головний принцип канбана – обмеження непотрібної роботи настільки, щоб вона не виходила за межі пропускнуєї спроможності команди. Канбан як інструмент допомагає кожному розробнику відчувати важливість на загальній карті проєкту. Відсоток залучення команди дуже високий.

Waterfall – розробка програмного забезпечення, відома ще з 1970 року. Це жорстка структура, яка фіксується на папері, в яку не можна втручатися. Наступний етап можна розпочати лише після завершення попереднього. Клієнт не втручається у створення товару після затвердження технічного завдання. Воно має бути продуманим, а документація якісно складеною. Чим докладніше розроблена документація – тим більша впевненість у результаті. Завдяки цьому модель Waterfall забезпечила суворий контроль якості та прозорий процес.

Замовник, у свою чергу, точно знатиме, коли проєкт завершиться і який бюджет потрібний. Через систему звітності можна буде проаналізувати витрачений час, бюджет та ресурси. Але повернутись на ранні етапи проєкту не вдасться. Система суворо забороняє такі відкати: потрібно дочекатися завершення розробки, ввести продукт в експлуатацію, перевірити його, а потім, за необхідності, модифікувати.

Agile вимагає великого залучення до процесу, тому до підбору команди потрібно підходити відповідально. Гнучкі методології допомагають працювати у повній невідомості. У більшості з них технологія ведеться короткими циклами – ітераціями по 2-3 тижні.

Кожна ітерація дозволяє розробити проєкт у мініатюрі, протестувати та оцінити його можливості, вивчити ринок, зробити проєкт життєздатним. Agile допоможе зробити продукт сильним, але потрібно усвідомити, що гонка триватиме дуже довго. І під час цього шляху можуть бути як прориви, так і відкати. Загалом, багато спеціалістів вважає, що ризики вигорання на Agile набагато вищі, ніж на Waterfall.

Отже, Agile підходить крос-функціональним командам, які поєднують спеціалістів різних сфер. Тут важливим є професіоналізм усіх учасників. Waterfall – підхід із чіткою структурою, яка підійде як досвідченим спеціалістам, так і новачкам. Проєкт з методології Waterfall може бути реалізований in-house командою розробником інших ІТ-івенткрос-функціональних команд, які об'єднують фахівців різних сфер. Agile підходить для ІТ-продуктів, стартапів, які працюють у невизначеному, часто мінливому середовищі. Waterfall підійде для невеликих проєктів з високим ступенем визначеності. Waterfall потрібен для fixed-price проєктів, де є час та ресурси на те, щоб все підготувати та уникнути помилок. При Agile підході легше маневрувати. У Waterfall-проєкті ключовим є термін реалізації продукту. В Agile – сам продукт та його якість відповідно до бачення клієнта. Причому важливо, щоб сам клієнт знав, як працює Agile. Вважаємо, що немає сенсу шукати ідеального підходу – такого просто не існує. Більше того, не потрібно фанатично дотримуватися обраного підходу.

Література

1. McCormick, M. *Waterfall vs. Agile methodology*. MPCSS, N/A, 2012.
 2. Bogdan-Alexandru, A. et al. A study on using waterfall and agile methods in software project management. *Journal of Information Systems & Operations Management*. 2019. Vol. 13. No. 1. Pp. 125–135.
-

УДК 338.1+330.1

Літвінов Олександр Сергійович

д. е. н., проректор з наукової роботи,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

JEL classification: D240; M210

Кардинальні зміни економічних відносин, які відбуваються у всіх галузях суспільного розвитку, є причиною деструктивного впливу на традиційні підходи щодо управління підприємницькою діяльністю. Системи управління, які базуються на класичних ресурсних складових – основному й оборотному капіталах та праці – уже не створюють можливості забезпечувати сталий розвиток підприємств. Перехід суспільства до нової ери – «економіки знань», зумовив необхідність виокремлення та акцентування уваги на нематеріальних, інтелектуальних ресурсах підприємства, які отримали назву «інтелектуальний капітал». Глобалізація конкурентної боротьби та розвиток засобів комунікацій призвели до всеоб'ємності цих змін. Ті суб'єкти господарювання, які не зможуть перелаштуватися на нову парадигму управління, приречені на втрату своїх конкурентних позицій. Усе це зумовило актуальність дослідження теоретико-методичних й практичних проблем відтворення інтелектуального капіталу підприємства.

Узагальнення сучасних підходів до гносеології інтелектуального капіталу підприємства дозволило визначити його як сукупність економічних відносин між підприємцями, персоналом і суб'єктами зовнішнього середовища щодо формування, споживання та відтворення знань як ресурсу підприємства. У складі інтелектуального капіталу підприємства виділено людський, інтелектуально-технологічний, організаційний капітали та капітал відносин [1].

Відтворення є ключовою сутнісною ознакою будь-якого елементу капіталу, в т.ч. інтелектуального. На підставі розгляду діалектики виробництва й споживання інтелектуального капіталу можна сформулювати модель його руху, яка охоплює стадії формування, споживання та ринкової реалізації, де інтелектуальний капітал приймає та скидає три функціональні форми: грошову, продуктивну та товарну. Ключовою стадією руху інтелектуального капіталу є стадія споживання, де паралельно відбувається і процес його самозростання, зумовлений кількісною необмеженістю знань як ресурсу підприємства. Феномен єдності виробництва й споживання знань, або «просьюмеризм», виділяє інтелектуальний капітал з-поміж інших ресурсів підприємства і дозволяє розвивати його, поєднуючи всі існуючі на підприємстві складові інтелектуального капіталу безпосередньо у процесі їхнього споживання.

Необхідним є урахування процесу зношування інтелектуального капіталу як результату об'єктивності появи у глобальному середовищі нових знань. Існування зношування як втрати корисності об'єктів інтелектуального капіталу зумовлює необхідність діяльності щодо його відтворення. Завданням менеджменту підприємства виступає врахування зношування та забезпечення розширеного відтворення інтелектуального капіталу підприємства, для чого можуть бути використані показники стану, кінематики, динаміки, співвідношення та ефективності відтворення. Окремою проблемою є врахування боротьби єдності та протилежностей між вартісним відтворенням інтелектуального капіталу та відтворенням його корисності, яка повинна визначати амортизаційну політику підприємства [2].

При аналізі відтворення інтелектуального капіталу підприємства важливою є розробка концептуальних підходів щодо вимірювання інтелектуального капіталу, зокрема, якісні та кількісні методи. Серед останніх виділяються грошові та негрошові методи оцінки. Грошові методи оцінки інтелектуального капіталу підприємства базуються на ринковому, витратному та дохідному методах. Ринкова модель базується на визначенні різниці між ринковою вартістю підприємства та вартістю його матеріальних активів, але її практичне використання в Україні ускладнюється наявністю

системних проблем діяльності вітчизняного фондового ринку. Витратна модель використовує частину поточних витрат як капітальні, враховує особливості процесів зношування та відновлення інтелектуального капіталу підприємства. Результати витратної оцінки дають змогу здійснити аналіз структури інтелектуального капіталу та динаміки його окремих складових. Дохідна модель передбачає здійснення оцінки вартості інтелектуального капіталу підприємства за допомогою капіталізації очікуваних наднормованих прибутків підприємства. Із використанням результатів моделювання вартісної оцінки інтелектуального капіталу підприємства є можливість використання моделі для розрахунку обсягу вибуття, новоствореної та самозростаючої вартості інтелектуального капіталу, що дало змогу оцінити динаміку, якість та ефективність відтворення інтелектуального капіталу підприємства, розрахувати відносне вивільнення (перевитрату) та цільовий обсяг інвестицій в інтелектуальний капітал [3].

Література

1. Літвінов О. С. *Інтелектуальний капітал підприємства : сутність, оцінка, розвиток* : монографія. Одеса : Астропринт, 2019. 392 с.
2. Літвінов О. С. Теоретичні засади відтворення інтелектуального капіталу підприємства. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. праць. 2018. № 3 (67). С. 91–103.
3. Літвінов О. С., Малишко В. С. Оцінка вартості інтелектуального капіталу промислових підприємств України. *Вісник Хмельницького національного університету*. Економічні науки. 2018. № 5. Т. 2 (262). С. 109–115.

УДК 334.012.32:339.727(477.74)

Літвінова Вікторія Олександрівна

к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства
та організації підприємницької діяльності,

Одеський національний економічний університет (Україна)

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РИНОК ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ІНІЦІАТИВ

JEL classification: E220; G230

Сучасні світові тенденції розвитку підприємницьких ініціатив свідчать про особливий вплив на ці процеси інвестиційного ринку. За даними Crunchbase, за останні 5 років у стартапи 48 країн Європи було проінвестовано понад \$122 млрд. Причому щорічне зростання таких вкладень становить близько 25% [1]. Інвестиції, на відміну від позики, розкривають перед молодими компаніями та починаючими підприємцями фактично необмежені можливості для розвитку та масштабування бізнесу. Тому, розглянемо небанківський фінансовий сектор як основу інвестиційного ринку. У табл. 1 наведено структуру фінансових компаній за видами по областях України.

Таблиця 1

Структура фінансових компаній за областями України у 2021 році, %

Області України	Компанії з управління активами	Інститути спільного інвестування	Активи в управлінні
м. Київ та Київська область	70,26	74,48	80,59
Дніпропетровська	6,86	5,73	5,49
Донецька	1,63	0,95	0,38
Запорізька	1,31	1,83	1,85
Івано-Франківська	1,63	2,27	0,65
Львівська	3,59	5,99	4,81
Одеська	2,94	0,95	0,7
Харківська	6,22	5,99	4,81
Інші регіони	5,56	1,81	0,72
Разом	100	100	100

Джерело: складено автором на основі даних [2]

Із табл. 1 можна побачити, що на першому місці за кількістю фінансових компаній та обсягом активів в управлінні знаходиться місто Київ та Київська область. Достатньо високу питому вагу демонструють Дніпропетровська, Харківська та Львівська області України. Одеський регіон хоча й увійшов до переліку областей, але має достатньо незначні показники.

Взагалі інвестиційний ринок Одеської області можна назвати слабо розвиненим. По-перше, низька питома вага як фінансово-інвестиційних компаній, так і активів, які знаходяться в їх управлінні, свідчить про недостатній рівень запозичення інвестиційних коштів. Необхідно відмітити, що за рівнем доходів як населення, так і підприємств, Одеська область посідає 4-5 місце в країні, тоді як за кількістю КУА – шосте, а за обсягом активів в управлінні – лише восьме місце.

По-друге, інвестиційні компанії регіону майже не приділяють увагу просуванню власного продукту на ринку та підвищенню довіри до нього споживача, у результаті чого значний обсяг вільних коштів населення інвестує на власний розсуд (зазвичай, це інвестиції у нерухомість).

Інститут спільного інвестування – установа, яка здійснює колективні інвестиції. Це одна із прогресивних форм агрегування фінансових ресурсів. На сьогоднішній день більш як половина американських домогосподарств є вкладниками того чи іншого інвестиційного фонду. Інвестиційний фонд залежності від порядку здійснення його діяльності може бути відкритого, інтервального, закритого типу. Окремою позицією виділяють венчурні інвестиційні фонди. Інвестиційний фонд належить до відкритого типу, якщо він (або компанія з управління його активами) бере на себе зобов'язання здійснювати у будь-який час на вимогу інвесторів викуп цінних паперів, емітованих цим фондом (або компанією з управління його активами). Інвестиційний фонд належить до інтервального типу, якщо він (або компанія з управління його активами) бере на себе зобов'язання здійснювати на вимогу інвесторів викуп цінних паперів, емітованих цим фондом (або компанією з управління його активами) протягом обумовленого у проспекті емісії строку (інтервалу).

Інвестиційний фонд належить до закритого типу, якщо він (або компанія з управління його активами) не бере на себе зобов'язань щодо викупу цінних паперів, емітованих цим фондом (або компанією з управління його активами) до моменту його припинення.

Окремий інтерес представляє структура активів за типами інститутів спільного інвестування (ICI), яка наведена в табл. 2.

Таблиця 2

Структура активів за типами ICI у 2021 році

Види активів	Структура, %			
	Відкриті ICI	Інтервальні ICI	Закриті ICI	Венчурні ICI
Нерухомість	0	0	1,15	2,85
Облігації місцевих позик	0,93	0	0,21	0,06
Облігації державні	38,66	56,94	3,7	0,77
Облігації підприємств	3,56	0,38	3,7	3,32
Акції	18,14	24,97	6,7	1,81
Грошові кошти та банківські депозити	32,07	8,47	4,1	3
Банківські метали	0,66	0	0	0
Векселі та інші ЦП	0	0	0,21	2,43
Інші активи	5,98	9,24	80,23	85,76
Разом	100	100	100	100

Джерело: складено автором на основі даних [2]

Як можна побачити із табл. 2, найбільш диференційовану структуру активів мають закриті та венчурні ICI. Але ж ця диференціація достатньо умовна, тому що переважна більшість активів займає досить незначну частку у структурі, яка не перевищує 5%. Основна кількість активів цих компаній зосереджена у групі «Інші активи», до яких відносяться інвестиції у нові компанії та стартапи. Таким чином, незважаючи на широку диференціацію, таку структуру активів можна назвати досить ризикованою.

Найбільш вузьку диференціацію мають інтервальні ICI. Основна частка активів цих компаній зосереджена у державних облігаціях, як у найбільш гарантованих цінних паперах інтервального типу. На другому місці за обсягом знаходяться акції компаній.

Структура активів відкритих ICI має певні відмінності від усіх інших. Так, для цих типів характерна найменша частка інших активів (близько 6%) та найбільша частка активів у грошових коштах та банківських депозитах (32%). При цьому найбільшу питому вагу у структурі займають

облігації державного займу. Загалом активи цих компаній можна охарактеризувати як неризикові та ліквідні.

У табл. 3 було проаналізовано 9 компаній Одеської області, які позиціонують себе як інвестиційні, у тому числі, компанії з управління активами. Як можна побачити з табл. 3, перелік найбільш поширених видів діяльності досліджуваних компаній достатньо широкий.

Тут варто додати, що до таблиці увійшли ні всі зареєстровані види діяльності, загальний список значно більший. Так у ньому можна було б побачити такі види, як «Агентства нерухомості», «Діяльність у сфері зв'язків із громадськістю» або «Рекламні агентства».

До найбільш розповсюджених видів діяльності відносяться види так, чи інакше пов'язані з нерухомістю – з одинадцяти видів, які увійшли до табл., 4 відносяться до операцій з нерухомістю. До найменш розповсюджених можна віднести «Посередництво за договорами по цінних паперах або товарах».

Також варто відмітити, що серед компаній є такі, перелік видів діяльності яких обмежуються 2-3 і такі, у яких він більший за 20. Все це свідчить про те, що на ринку інвестиційних послуг Одеси компанії обирають нішові стратегії, фокусуючись на певних напрямках інвестиційної діяльності. Так, наприклад, ТОВ «Майгер» спеціалізується на інвестуванні у аграрну продукцію, ТОВ КУА «Одесінвестбуд» – у будівництво нерухомості, а ТОВ «Бабіцький Інвестмент Менеджмент» – у небанківське кредитування. Більшість із зазначених компаній не розглядають населення, як потенційного інвестора, зосереджуючи зусилля у сегменті B2B.

Таблиця 3

Найбільш популярні види діяльності фінансово-інвестиційних компаній Одеської області

Види діяльності	ТОВ БАБІЦЬКИЙ ІНВЕСТМЕНТ МЕНЕДЖМЕНТ	ПП ІСТОК-ФІННСУЛ	ТОВ КУА ОДЕСБУДІНВЕСТ	ТОВ ФК ШОТЕКА ТА ІНВЕСТИЦІ	ТОВ КУА ТЕКОМ ЕССЕТ МЕНЕДЖМЕНТ	ТОВ МАЙГЕР	ТОВ ІНКОР-ГРУПП	ПП ІК ФІНТЕК	ТОВ МОРІУІНВЕСТ
Діяльність у сфері бухгалтерського обліку й аудиту; консультування з питань оподаткування	+							+	+
Дослідження кон'юнктури ринку та виявлення громадської думки	+	+				+			
Консультування з питань комерційної діяльності й керування	+				+			+	+
Діяльність у сфері права	+		+			+		+	+
Надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна	+			+		+	+		+
Купівля та продаж власного нерухомого майна				+			+		
Управління нерухомим майном за винагороду або на основі контракту						+	+	+	
Організація будівництва будівель				+		+	+		
Інша допоміжна діяльність у сфері фінансових послуг, крім страхування та пенсійного забезпечення	+	+	+	+					
Посередництво за договорами по цінних паперах або товарах		+				+			
Управління фондами			+		+	+			
Сайт	+	-	-	-	+	+	+	-	-
Просування у мережі Інтернет	+	-	-	-	+/-	+/-	+/-	-	-

Джерело: складено автором на основі даних [3]

Таким чином, інвестиційний ринок Одеської області можна охарактеризувати як недостатньо розвинений. На ринку області фактично відсутні інститути спільного інвестування, що не дає можливості використовувати інвестиційний потенціал населення регіону, значна частина якого має вільні фінансові ресурси. Така ситуація заважає розвитку підприємницьких ініціатив, послабляє розвиток стартап-руху як інноваційної форми підприємництва.

Література

1. Crunchbase платформа для пошуку ділової інформації про приватні та державні компанії. URL: <https://www.crunchbase.com> (дата звернення: 17.02.2022).

2. Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу : сайт. URL: <https://www.uaib.com.ua/companyandfunds> (дата звернення: 18.02.2022).

3. YouControl – сервіс перевірки контрагентів. URL: https://youcontrol.com.ua/sign_in (дата звернення: 18.02.2022).

УДК 331.101

Мартин Ольга Максимівна

*к. е. н., доцент кафедри права та менеджменту у сфері цивільного захисту,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності (Україна)*

Паньків Оксана Володимирівна

*студентка 4 курсу, спеціальність «Менеджмент»,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності (Україна)*

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

JEL classification: M500

Інтенсивність конкуренції, зростаючі вимоги до якості продукції зумовлюють необхідність впровадження передових технологій управління, які дозволяють ефективно вирішувати завдання бізнесу та швидко реагувати на зміни ринкового середовища. Практика менеджменту пропонує багато методів управління, проте глобальні та незворотні зміни у середовищі компаній виявляють їх недоліки, що спричиняють неможливість застосування, спонукають до перегляду традиційних методів організації вітчизняних компаній, управління своєю стратегією і тактикою, поведінкою у діловому світі. Сучасні умови діяльності компаній призвели до кардинальної зміни парадигми ведення бізнесу.

Управління бізнесом – це економічна категорія, що представляє особливу форму економічних відносин, які впливають на процеси, об'єкт чи систему з метою збереження їх стабільності або переходу до іншого стану відповідно до поставлених цілей. Основною метою підприємства є задоволення потреб споживачів для максимізації прибутку за допомогою раціонального та ефективного використання ресурсів. Проте, в Україні більшість керівників наразі характеризують процес функціонування своєї компанії як виживання, наголошуючи на тому, що економічні труднощі та невизначеність майбутнього не дозволяють довгостроково прогнозувати розвиток бізнесу та сформулювати бізнес-модель вашого функціонування [1, с. 129].

Основною особливістю управління бізнесом у сучасних умовах є те, що ефективна система управління – це, перш за все, система, яка може забезпечити швидке пристосування підприємства до змін його бізнес-середовища за умов максимального врахування попиту потенційних споживачів. Вигоди варто розглядати лише як результат ефективного функціонування зазначеної системи управління. Водночас, важливим кроком у формуванні перспективних шляхів ефективного розвитку та управління підприємством, зменшення негативного впливу нестабільного макросередовища є комплексна оцінка рівня розвитку та визначення надійності й ефективності діяльності підприємства, управління [2, с. 26]. Це пояснюється тим, що у ринкових умовах підприємство має розробити стратегію своєї діяльності та розвитку, знайти необхідні ресурси для її реалізації, що потребує значного розширення менеджменту, підвищення відповідальності керівників за результати діяльності компанії, якості і пунктуальності.

Основні можливості вдосконалення системи управління доцільно шукати не в спробах модернізації існуючої системи і не у використанні вдосконалених інновацій, а у впровадженні інновацій та інноваційних підходів до управління підприємством. Шляхи вдосконалення управління повинні включати всі сторони діяльності компанії [3].

Основними напрямками удосконалення системи управління підприємством є:

- перегляд та зміна організаційної структури управління підприємством;
- оптимізація організації менеджменту і бізнес-процесів через поліпшення системи планування, обліку і контролю за основними показниками діяльності підприємства;
- удосконалення управління виробничими ресурсами і запасами;

– підвищення ефективності управління інноваційними процесами на підприємстві, поліпшення якості продукції [4].

Перешкодами у процесі впровадження у діяльність суб'єктів господарювання удосконаленої системи управління є:

- недостатність фінансових можливостей для формування якісного управлінського потенціалу;
- низький рівень розвитку фінансового ринку;
- низький рівень підготовки персоналу;
- неготовність персоналу та керівництва до змін;
- високий рівень бюрократичних процедур;
- складність отримання інформації про нововведення у сфері управління.

Щоб уникнути таких небажаних плинності кадрів і втрат працівників, на підприємстві необхідно розробити заходи щодо отримання інформації про психологічний клімат у колективі, ступінь задоволеності кожного працівника роботою, умовами праці, відпочинком, рівнем заробітної плати. Для цього найбільш підходять такі методи, як опитування, анкетування, інтерв'ю (групове та індивідуальне). Ці заходи особливо важливі для технічного персоналу [3]. Цінність таких заходів полягає в умінні виявляти працівників з високим потенціалом та перспективами. Це сприяє професійному зростанню, зацікавленості працівників у підвищенні продуктивності праці. Використання таких методів допомагає вирішувати психологічні проблеми у колективі. Тому одним із факторів, що сприяє зменшенню проблем в управлінні персоналом, є системний аналіз стану персоналу на підприємстві, його планів і проблем.

Досвід розвинених країн в управлінні показує, що головною характеристикою команди є корпоративна культура. Це допомагає забезпечити високу прибутковість підприємства при максимальній ефективності управління виробництвом і підвищення якості компанії загалом за рахунок:

- покращення управління людськими ресурсами для забезпечення лояльності співробітників до керівництва та його рішень;
- виховання ставлення працівників до компанії як до свого дому;
- розвитку здатності у ділових та особистих відносинах довіряти встановленим нормам поведінки, безконфліктно вирішувати будь-яку проблему.

Сучасна система управління персоналом має бути спрямована на підвищення конкурентоспроможності підприємства, його довгостроковий розвиток та досягнення максимального рівня прибутку. У сучасних умовах більшість експертів вважають, що формулою успіху є людські ресурси, тому їх вартість постійно зростає. Система управління персоналом постійно змінюється, витісняючи стереотипи. Наразі більшість організацій використовують підхід до управління людьми, за якого вони інвестують безпосередньо у самих співробітників, їх навчання та розвиток. Інвестиції у людські ресурси стають все більш прибутковими і сприяють виживанню компанії на ринку. Тому менеджери пояснюють витрати, пов'язані з персоналом, як інвестиції у людський капітал, основне джерело доходу.

Отже, важливими проблемами в управлінні персоналом є підбір, навчання та розвиток кадрів із сучасним економічним мисленням, високим рівнем корпоративної культури, а також забезпечення ефективного використання потенціалу працівників. Задля вирішення цих проблем керівник має орієнтуватися на безперервну і тісну співпрацю з колективом, формування зацікавленості співробітників у підвищенні продуктивності праці, розробку різноманітних опитувань і анкет щодо підбору персоналу, регулярне опитування наявного персоналу, визначення необхідності навчання тощо. Для ефективного вдосконалення та функціонування сучасної системи управління підприємством необхідно: застосовувати сучасні інструменти і методи управління у рамках обраної концепції управління; орієнтуватися на цілі розвитку і вдосконалювати інтегровану систему управління підприємством та її складові; підвищити ефективність прийняття організаційних, кадрових і технічних рішень; покращити організаційну структуру компанії; удосконалити інформаційну систему управління бізнесом для забезпечення швидкого прийняття рішень; використовувати світовий досвід, а також шукати всередині країни шляхи співпраці з іноземними партнерами для досягнення необхідного рівня якісного розвитку системи менеджменту в компанії.

Література

1. Куделя В. І., Гриценко Н. В. Управління адаптацією персоналу сучасного підприємства. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. Серія : Економіка і управління. 2020. Т. 31 (70). № 4 (1). С. 128–131.
2. Гугул О. Я. Проблеми формування теоретичної моделі управління розвитком персоналу підприємства. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 15. № 3. С. 21–29.

3. Мізіна О. В., Амеліницька О. В., Гвоздь А. В. Характеристика складових мотивації праці управлінського персоналу на підприємстві. *Ефективна економіка*. 2018. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6310> (дата звернення: 17.03.2022).

4. Тарнавський М. І., Бала Р. Д. Структурно-функціональне моделювання органу управління персоналом на підприємстві. *Ефективна економіка*. 2018. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6360> (дата звернення: 17.03.2022).

УДК 631.11:631.115.8

Молдаван Любов Василівна

д. е. н., професор, головний науковий співробітник відділу форм та методів господарювання в агропродовольчому комплексі, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (Україна)

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ: РЕТРОСПЕКТИВА І СУЧАСНІСТЬ

JEL classification: Q130

В агроекономічній теорії історично протистоять одна одній школи двох напрямів. Перший, який сформувався під впливом відкритих А. Смітом, Д. Рікардо і К. Марксом законів капіталістичної системи господарювання, вважає, що сільське господарство і, відповідно, підприємство, яке ним займається, підпорядковуються, як і в усіх інших галузях, загальним економічним законам. Сільськогосподарське підприємство є капіталістично організованою структурою, а фермера має замінити капіталістичний промисловець [1, с. 690]. Відповідно, німецьке вчення про підприємство «Betriebslehre» визначало сутність сільськогосподарського підприємства як виробничо-комерційної організації, метою якої є одержання якнайбільшого і постійного приватно-господарського доходу.

Формування шкіл другого напрямку пов'язано з німецькими вченими А. Теєром, Й. Тюненом, швейцарцем Є. Лауром та їх послідовниками, які довели у своїх дослідженнях, що сільське господарство є специфічною сферою економіки, яка лише певною мірою «віддзеркалює» загальну капіталістичну політекономічну систему. Сільськогосподарське підприємство не можна розглядати лише як чисто комерційну структуру, метою якої є одержання максимально можливого і постійного прибутку. Максимізація прибутку не може бути єдиним критерієм ефективності сільськогосподарського підприємства хоча б тому, що в аграрному процесі в роботі людини бере участь природа, закони якої «чужі» людським економічним інтересам: «...там, де панує природа, відсутня раціональна (у розумінні найбільшої економії коштів і продуктивності результатів) організація виробництва» [2, с. 21].

Т. Бринкман у своїх дослідженнях доводив, що в сільськогосподарській діяльності, яка має за мету лише комерційний інтерес, неможливо дотримуватися вимог теорії Ю. Лібіха щодо безумовності повернення винесених з урожаєм рослин поживних речовин [3, с. 30]. Зростання витрат на добрива і обробку ґрунту на певному етапі не окупаються рівнозначним прибутком. Звідси одне з основних протиріч сільськогосподарської діяльності – протиріччя між економікою і екологією. Гонитва за максимізацією прибутку, що притаманна капіталістичному підприємству, завжди спричиняє втрати родючості ґрунту і деградацію сільськогосподарських угідь. Тому метою є не отримання якнайбільшого прибутку, «а отримання такого чистого доходу, при якому останні одиниці витрат ще дають приріст чистого доходу, який відповідає нормальному відсотку на ці витрати» [3, с. 31]. За А. Теєром, успішно господарювати на землі, зазвичай, можуть сільські люди, «схильні жити з природою» [4, с. 11].

На основі аналізу особливостей сільського господарства О. Чайанов доводить, що в цій галузі великі господарства не мають таких переваг над малими як у промисловості: «Людина не може сонячні промені, що падають на 100 десятин, зібрати в одну» [5, с. 12]. Концентрація товарного виробництва в аграрній галузі досягається через вертикальну кооперацію селянських господарств, а не шляхом концентрації земельних угідь в одних руках.

Важливою особливістю сільськогосподарського підприємства виступає його «прив'язка» до місцевих умов і місцевого селянства. А. Нікіфоров зазначає, що врахування законів живої природи,

які лежать в основі сільськогосподарського виробництва, обумовлює необхідність «...максимально наблизити форми і способи організації виробництва і виробничу структуру будь-якого... господарства до особливостей кожної конкретної ділянки землі, інших природних факторів...» [6, с. 74]. Водночас, за О. Чайновим, селянське господарство – не лише форма економічної діяльності, але й форма організації селянського життя. Виробнича діяльність селянського господарства невіддільна від його соціально-демографічних функцій і тисячами зв'язків пов'язана з життям усього сільського соціуму, що відображає його соціальну сутність.

Розвиток упродовж XX ст. науково-технічного прогресу, нарощування хімічних і нових біологічних засобів виробництва не звузили, а навпаки, розширили соціально-економічну сутність сільського господарства і організаційних форм його ведення за рахунок екологічних аспектів сільськогосподарської діяльності. У сільському господарстві економічні результати повинні бути співвіднесені з екологічним балансом із тим, щоб одержати дійсно всеохоплюючий інструмент для оцінки сільськогосподарської діяльності [7, с. 54].

Отже, у процесі еволюційного розвитку агроєкономіки, крім виробничо-господарського призначення сільськогосподарського підприємства, стали визнаватися його соціальна, а згодом – і екологічна сутність.

У сучасному курсі «Betriebslehre» сільськогосподарське підприємство визначається як «просторова, технічна і організаційна одиниця, у рамках якої взаємодіють виробничі фактори з метою одержання певного продукту». Сільськогосподарське підприємство відрізняється від інших тим, що в ньому використовуються такі специфічні засоби, як земля, рослини і тварини та виробляється специфічна сільськогосподарська продукція. Цільовими його параметрами, крім одержання прибутку, є також забезпечення стабільності підприємства, зростання соціального престижу і незалежності його членів й інші соціальні аспекти [8, с. 15].

Тісне переплетення в сільському господарстві економічних і природних відтворювальних процесів об'єктивно обумовлює інтеграцію виробничих і управлінських функцій, здійснюваних для забезпечення ефективного використання землі, в руках її власника, який водночас є виробником сільськогосподарської продукції і власником доходів, одержаних від її реалізації.

Визнання цього зв'язку як об'єктивного і закономірного передбачає визнання наявності обумовленого природним чинником та відмінного від інших галузей типу організації сільськогосподарського підприємства і виробничих відносин в аграрному секторі. Історично доведено, що такими є підприємства фермерського типу господарювання, основою якого виступає селянська сім'я.

Розвиток науково-технічного прогресу, посилення конкуренції, глобалізаційні процеси не могли не вплинути на інноваційні процеси в організації сільськогосподарської діяльності ферм. Необхідність збільшення земельних ділянок і полів сівозмін для використання нової техніки та технологій, зменшення індивідуальних витрат на створення матеріально-технічної бази з метою зміцнення економічного стану і забезпечення конкурентоспроможності виробництва спонукало фермерів до об'єднань у такі організаційно-правові форми, які б, з одного боку, максимально зберігали переваги і принципи функціонування фермерських господарств, а, з іншого, – реалізовували переваги великого господарства.

Такими формами стали партнерства (США, Австралія, Нова Зеландія), корпорація «типу S» (США), об'єднання фермерів зі спільного господарювання (Франція, Італія), місцеві групи ведення сільського господарства (Японія), виробничі кооперативи колективної оренди землі (Італія, Іспанія), прості товариства (Німеччина). У США, наприклад, 90% суб'єктів сільськогосподарської діяльності становлять індивідуальні ферми, партнерства і сімейні корпорації, які виробляють в межах 80% усієї сільськогосподарської продукції. У Франції серед корпоративних організаційно-правових форм найбільшу частину займають некомерційні господарські товариства з обмеженою відповідальністю (EARL) та об'єднання фермерів по спільному веденню господарства (GAEC). Частка всіх корпорацій у виробництві сільськогосподарської продукції сягає 45%, решта виробляється індивідуальними фермерами.

Розвиток нових колективних сільськогосподарських підприємств характеризується використанням юридичних форм, які зберігають економічні, соціальні та екологічні характеристики сімейного фермерського господарства. Як і індивідуальний фермер, члени зазначених і аналогічних їм організаційно-правових структур є власниками земельних ділянок, виробленої продукції та доходу від її реалізації залежно від вкладеного капіталу і праці, а обов'язковість участі в господарській діяльності гарантує їм продуктивну зайнятість. Зазначені структури дозволяють невеликим господарствам за рахунок об'єднання земельних ділянок і спільної діяльності вийти на товарний рівень великих фермерських господарств та успішно функціонувати в агресивному конкурентному середовищі. Їх

соціальне значення полягає в тому, що вони унеможливають «пролетаризацію» сільськогосподарського населення, зберігають його статус господаря сільської території, сприяють його осілості.

Розвиток підприємств фермерського типу організації як ефективнішого з позиції реалізації сукупності економічних, соціальних і екологічних функцій сільського господарства підтримується державою. В одних країнах ферма конституційно визнається єдиною формою господарювання, в інших – право створення фермерського господарства на основі власної і/або на орендованій земельній ділянці надається лише людині, яка проживає на території господарства або на невеликій відстані від нього, бере безпосередню участь у виробничій діяльності ферми та несе повну відповідальність за її наслідки, має сільськогосподарську освіту або встановлений професійний стаж роботи в сільському господарстві (у країнах ЄС – не менше 3–5 років), що унеможливає проникнення у сільське господарство несільськогосподарських суб'єктів підприємництва. Натомість державою стимулюється формування виробничих об'єднань фермерських господарств.

Не зважаючи на наступ великого промислово-торгово-фінансового капіталу, національних і транснаціональних компаній у більшості країн світу фермерський тип сільськогосподарських підприємств завдяки державному захисту залишається основною формою ведення аграрної діяльності – фермами виробляється в межах 80% світового продовольства.

В Україні фермерство виявилось мало затребуваним у практиці здійснення аграрної реформи. Не була своєчасно створена концепція розвитку фермерського устрою, не існує також цільової державної політики та відповідних програм підтримки. Як наслідок, додаткові можливості, що з'явилися для розвитку фермерства у процесі масового розпаювання земель і реструктуризації старих форм господарювання, залишилися нереалізованими.

Натомість у сільському господарстві сформувалися класичні капіталістичні підприємства першого напрямку, зорієнтовані на максимізацію прибутку та використання найманої праці. Соціальні й екологічні функції їм непритаманні. Особливо шкодочинна діяльність вітчизняних й іноземних агропромислово-торгових компаній, які за різними даними, підпорядкували собі більше половини угідь, що оброблялася підприємствами до реформи, і сьогодні диктують політику в аграрному секторі. Максимізація доходів досягається ними шляхом знищення сівозмін, переходу на монокультурне вирощування експорторієнтованих зернових і соняшнику, що, з одного боку, посилює продовольчу залежність України від імпорту низки важливих для життєдіяльності людей видів продовольчих товарів, а, з іншого, – виснажує українські чорноземи, зумовлює їх деградацію і зниження родючості, посилює сільське безробіття, міграцію людей та знелюднення сільських поселень.

Власники земельних паїв, одержаних у результаті реформування колективних сільськогосподарських підприємств, не в змозі самотужки організувати фермерське господарство і змушені здавати їх в оренду капіталістичним компаніям. Водночас, більше мільйона особистих селянських господарств приєднали земельні паї і набули розміру тих малих фермерських господарств Франції, Польщі, Італії і мільйонів інших, які знайшли вихід для адаптації до досягнень науково-технічного прогресу і функціонування в агресивному ринковому середовищі у формуванні виробничих об'єднань для спільного ведення сільськогосподарської діяльності. Для наших господарств такого виходу немає через відсутність легалізованих виробничих структур, які поширені в ЄС та у світовій практиці.

Необхідність зміни акценту в державній аграрній політиці на підтримку розвитку фермерського підприємництва обумовлюють як ті негативні процеси, які розвиваються у сільському господарстві, так і євроінтеграційна орієнтація України. Більш чітку позицію в цьому напрямі належить зайняти й вітчизняним аграрним науковцям.

Література

1. Маркс К., Энгельс Ф. *Сочинения*. 2-е изд. Т. 23. Москва : Государственное издательство политической литературы, 1960. С. 690–691.
2. Булгаков С. *Капитализм и земледелие*. Санкт-Петербург, 1900. Т. 1. С. 21.
3. Бринкман Т. *Экономические основы организации сельскохозяйственных предприятий*. Москва, 1925. С. 30.
4. Тезр А. *Основания рационального сельского хозяйства*. Москва, 1833. С. 11;15;16.
5. Чайнов А. *Основные идеи и методы работы общественной агрономии*. Москва, 1918. С. 12.
6. Никифоров А. Аграрный кризис и аграрная реформа. *Вопросы экономики*. 1991. № 3. С. 74.
7. Gross P. *Ökonomie im Ökologischen Landbau-Zusammenhänge, Daten, Fakten*. Ökologischer Lanau-Landwirtschaft mil. Stuttgart, 1985. S. 54.
8. Steinhauser H., Landbehn C., Peters U. *Einführung in die Landwirtschaftliche Betriebslehre*. Stuttgart, 1992. S. 15; 24–25.

УДК 658.155

Новіченко Людмила Степанівна

к. е. н., доцент кафедри обліку, аудиту та оподаткування,
Національна академія статистики, обліку та аудиту (Україна)

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ ПІДПРИЄМСТВА: ФАКТОРИ ВПЛИВУ ТА ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ

JEL classification: A100; M210

Прибуток як позитивний фінансовий результат діяльності підприємства є однією із ключових характеристик ефективності здійснення господарської діяльності підприємством, результативності бізнес-процесів та продуктивності праці. Отримання запланованого обсягу прибутку забезпечує реалізацію стратегічних цілей діяльності підприємства, формує передумови для дотримання принципу безперервності діяльності та сталого фінансового розвитку. Прибуткова господарська діяльність суб'єкта господарювання дозволяє покращити стан економіки в цілому, забезпечити задоволення інтересів споживачів та власників, утримати конкурентні позиції на ринку. Прибуток є важливою складовою власного капіталу й отримані його обсяги впливають на показники фінансової стійкості підприємства та його автономії. Показник обсягу отриманого прибутку є своєрідним індикатором ефективності провадження бізнесу та безпосередньою платою за ризик здійснення господарської діяльності. У зв'язку з цим, актуальності набуває питання виявлення та чіткого розуміння впливу факторів на показники прибутку та рентабельності з метою здійснення контролю за рівнем ефективності функціонування підприємства в цілому.

Тривалі негативні зміни в економіці країни, зростання інфляційних процесів та запровадження карантинних обмежень, зумовлюють виникнення деструктивних змін в різних сферах діяльності суб'єкта господарювання, наслідком чого є зменшення прибутковості та показників рентабельності. Окрім зазначених чинників формування показників прибутку залежить від зростаючих фінансових ризиків, низького рівня планування діяльності підприємства та незадовільного управління прибутком підприємства. Підтримуємо позицію Н. С. Бондаренко, Ю. В. Тюленевої, що «для забезпечення ефективного управління прибутковістю, необхідно своєчасно впроваджувати систему завдань використання прибутку та встановити оптимальні обмеження за рівнем його споживання та капіталізації в процесі розвитку стратегічних ресурсів чи їхніх окремих компонентів, що забезпечить нову парадигму розвитку підприємства у сфері товарного обігу» [1].

Сьогодні у працях науковців наявні підходи до виокремлення факторів, які впливають на рівень прибутку підприємства. Від повноти класифікації таких факторів та їх характеристики, встановлення вичерпного переліку та ідентифікації їх впливу на показники прибутку залежить оперативність ухвалення управлінських рішень, спрямованих на зменшення негативного їх впливу. Підвищення показників прибутковості повинно базуватися на системному та комплексному підході до групування та типізації факторів, які впливають на організаційно-економічні параметри прибутковості.

Зокрема, Ю. В. Тюленева, С. В. Ренкас пропонують «виокремлювати зовнішні та внутрішні фактори, виробничі та невиробничі, інтенсивні та екстенсивні. До зовнішніх факторів відносяться: природні та транспортні обставини, регулювання цін та тарифів державою, рівень відсотків податків та пільг, штрафні санкції та конкуренція на ринку товарів. До внутрішніх факторів належать: обсяги виробництва та обсяг реалізації продукції, якість та ціни продукції. Внутрішні фактори поділяються на виробничі та невиробничі. Виробничі фактори характеризують наявність та використання основних засобів та предметів праці, трудових та фінансових ресурсів. Виробничі фактори поділяють на екстенсивні та інтенсивні. До екстенсивних факторів належать: обсяг засобів та предметів праці, фінансових ресурсів, часу роботи обладнання, чисельності персоналу, фонду робочого часу. До інтенсивних факторів належать: підвищення продуктивності та якості обладнання, покращення технології виробництва, використання нових матеріалів, підвищення кваліфікації та продуктивності праці персоналу» [2, с. 104].

Схожу класифікацію факторів, що впливають на рівень прибутку, пропонує застосовувати Г. К. Дженкова [3, с. 30–31], яка виокремлює внутрішні фактори (виробничі (екстенсивні та

інтенсивні), позавиробничі; основні та неосновні) та зовнішні фактори. При цьому автор акцентує увагу на тому, що зовнішні фактори не залежать від діяльності підприємства, але можуть впливати на величину прибутку. Також всім наведеним факторам притаманні взаємозв'язок і взаємозалежність.

Г. І. Міакова та В. В. М'яло вважають, що «фактори, від яких залежить прибутковість поділяють на зовнішні (фактори, які не залежать від діяльності суб'єктів господарювання) та внутрішні (фактори, які залежать від діяльності підприємства). Серед зовнішніх факторів можна виокремити три групи: загальноекономічні фактори (побудова на основі власності виробничих відносин, формування організаційно-правових структур ринкового типу, створення інфраструктури ринку), ринкові фактори (суттєве коливання попиту і пропозиції, рівень реальних доходів населення, нестабільність фінансового ринку) та інші фактори (політична нестабільність, негативні демографічні тенденції тощо). Серед внутрішніх факторів також можна виокремити три групи: виробничі фактори (використання матеріально-технічної бази виробництва, використання трудового потенціалу), інвестиційні фактори (впровадження у виробництво нових засобів праці, витрати інвестиційних ресурсів), фінансові фактори (формування фінансової стратегії, планування діяльності, структура джерел фінансування)» [4, с. 16–17].

Представлені класифікації факторів, що впливають на рівень прибутку, часто є тотожними або мають низку спільних ознак. Ця ситуація зумовлена тим, що прибуток перебуває у функціональній залежності з такими показниками, як собівартість продукції, обсяги виробництва продукції та обсяги продажу, рівень встановлених продажних цін, витрати підприємства. Зазначені фактори є внутрішніми, і саме на їх зміну може впливати управлінський персонал підприємства, вони виступають одними з основних важелів впливу на формування запланованих обсягів прибутку підприємства. Ефективне управління факторами формування прибутку сприяє розробці дієвих механізмів формування резервів зростання прибутку і досягнення планового рівня показників рентабельності.

Прибуток є результативним показником діяльності підприємства, що зумовлює потребу формування відповідних важелів впливу на його обсяги через управління вищенаведеними факторами. З цією метою на підприємстві має бути побудована належним чином система управління прибутком. Система управління прибутком підприємства є сукупністю методичного забезпечення, прийомів та способів обґрунтування управлінських фінансових рішень в частині формування фінансових результатів, порядку формування та використання доходів і витрат для забезпечення прийняттого рівня рентабельності господарської діяльності.

Щодо формування механізму та виокремлення складових системи управління прибутком на підприємстві серед науковців наявні різні погляди щодо цього поняття. Узагальнення різних підходів науковців, їх критичний аналіз дозволили виокремити такі елементи системи управління прибутком на підприємстві:

- розроблені внутрішні політики щодо управління прибутком підприємства (такі політики враховують стратегію управління прибутком, доходами і витратами підприємства, врегулювання порядку здійснення контролю за формуванням показників прибутку та порядку його розподілу);

- концепції управління прибутком, доходами та витратами підприємства (концепція доданої вартості; концепція альтернативних витрат; концепція ланцюжка цінностей; концепція трансакційних витрат та інші);

- принципи управління прибутком (принцип безперервності; принцип відповідальності; принцип системності; принцип інтеграції; принцип оптимальності; принцип інформаційної забезпеченості та інші);

- механізм управління (формування етапів здійснення управління прибутком та рентабельністю господарської діяльності підприємства, розробка організаційного та методичного забезпечення, спрямованого на скорочення витрат та підвищення показників прибутку, виявлення внутрішніх резервів зростання прибутку);

- інформаційна система управління прибутком (формування джерел інформації та дієвих інформаційних систем, задля забезпечення обґрунтованих управлінських рішень та пошуку альтернативних варіантів управління прибутком підприємства. Формування джерел інформації для проведення аналітичних розрахунків показників прибутку, формування відповідних висновків й взаємозв'язку між елементами системи управління прибутком);

- аналітичне дослідження показників прибутку (виявлення причинно-наслідкових зв'язків між прибутком та іншими показниками діяльності підприємства, проведення аналізу динаміки прибутку, структури доходів і витрат, факторний аналіз прибутку від різних видів діяльності). Використання методів аналізу при розробці системи управління прибутком забезпечує зворотній

зв'язок між елементами системи управління прибутком, використання результатів аналітичних розрахунків для планування та прогнозування показників прибутку.

Формування системи управління прибутком підприємства забезпечує побудову цілісної системи його оптимального розподілу в поточному звітному періоді, а також в стратегічній перспективі з метою забезпечення сталого розвитку підприємства. Система управління прибутком сприяє оперативному та гнучкому пристосуванню підприємства до змін зовнішнього та внутрішнього економічного середовища, забезпеченню високого рівня конкурентоспроможності та підвищенню ринкової вартості підприємства. Безперервний та стратегічний розвиток суб'єкта господарювання, реалізація мети його діяльності та стратегічних цілей функціонування також базуються на ефективно організованій та дієвій системі управління прибутком.

Література

1. Бондаренко Н. С., Тюленева Ю. В. Удосконалення управління прибутком на підприємстві. *Збірник наукових праць молодих вчених факультету менеджменту та маркетингу КПП ім. І. Сікорського «Актуальні проблеми економіки та управління»*. 2017. Вип. 11. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/102586> (дата звернення: 28.03.2022).
2. Тюленева Ю. В., Ренкас С. В. Фактори впливу на прибуток підприємств та напрями підвищення прибутковості. *Підприємництво та інновації*. 2017. Вип. 3. С. 102–107.
3. Дженкова Г. К. Фактори зростання прибутку промислового підприємства. *Культура народів Причорномор'я*. 2008. № 126. С. 30–31.
4. Міакова Г. І., М'яло В. В. Фактори впливу на прибуток. *Наукові праці КНТУ*. 2005. Вип. 74. С. 15–17.

УДК: 005.922.1:330.342

Онищенко Олег Анатолійович

*д. т. н., професор кафедри технічної експлуатації флоту,
Національний університет «Одеська морська академія» (Україна)*

Обнявко Олександр Валентинович

*к. е. н., доцент кафедри маркетингу та міжнародної логістики,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

Нікуліна Олена Валеріївна

*к. е. н., доцент кафедри менеджменту ім. професора Й.С. Завадського,
Національний університет біоресурсів та природокористування України (Україна)*

НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

JEL classification: D800; H560

У масштабі країни економічна безпека виступає матеріальною основою для національного суверенітету та реальним підґрунтям для забезпечення інших видів безпеки. У цьому сенсі вона є ресурсом для військової, технічної, продовольчої, екологічної безпеки [1, с. 182]. Тому основними завданнями економічної безпеки є сприяння сталому економічному зростанню, подолання кризових явищ, формування ефективної структури та забезпечення належної трансформації економіки, зменшення дефіциту бюджету та державного боргу, забезпечення соціального захисту і підвищення якості життя населення, стабілізація національної валюти та загальне підвищення конкурентоспроможності країни [1, с. 182].

Проблема економічної безпеки актуальна на макрорівні (держави в цілому), мезорівні (рівні окремих галузей, регіонів, об'єднань господарських структур тощо) та мікрорівні (рівні окремих підприємств).

Економічну безпеку, перш за все, необхідно гарантувати на рівні основної ланки економіки – на рівні підприємства. Економічну безпеку підприємства визначають як [2, с. 14]: стан захищеності усіх систем підприємства при здійсненні виробничо-господарської діяльності; ефективне використання всіх наявних ресурсів підприємства (капіталу, трудових ресурсів, інформації, технологій, техніки, прав) та підприємницьких здібностей; здатність ефективно протидіяти внутрішнім та зовнішнім загрозам; сукупність організаційно-правових, економічних, фінансових, інформаційно-аналітичних, технічних та інших методів, спрямованих на усунення потенційних загроз

та створення умов для забезпечення ефективного функціонування підприємств відповідно до їхньої мети.

Діяльність сучасних економічних систем макро-, мезо- та мікрорівня неможлива без використання інформації в соціальних мережах, без пошукових систем та месенджерів в мережі Інтернет, без електронних маркет-плейсів, цифрових платформ і технологій тощо. Надійний захист інформації, пов'язаної з цими досягненнями людства, отримав назву кібербезпеки. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» визначає кібербезпеку як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі» [3].

Кіберзлочин (комп'ютерний злочин) – суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України [3].

Кіберзлочини – погроза сьогодення, що стала тихою всесвітньою цифровою епідемією. Поняття «кіберзлочин» містить цілу низку правопорушень, у тому числі злам комп'ютерів, даних і систем (хакерство); здійснювані за допомогою комп'ютера фальсифікації та шахрайства, такі, як фішинг (від англ. fishing – рибна ловля, являє собою протиправну дію з метою примусити певну особу поділитися власною конфіденційною інформацією, наприклад, паролем або номером кредитної карти) і фармінг (автоматичний перехід на фальшивий сайт, який копіює сайт реального банку чи підприємства); правопорушення в області контенту. Існує все більш очевидний зв'язок між кіберзлочинністю та іншими загрозами, такими, як промисловий шпіднаж, діяльність іноземних розвідувальних служб і тероризм [4, с. 2]. Вразливість у кіберпросторі є реальною, серйозною та такою, що швидко розповсюджується. Об'єкти інфраструктури особливої важливості, розвідка, комунікації, командування та контроль, торгівля і фінансові операції, логістика, ліквідація наслідків і готовність до надзвичайних ситуацій повністю залежать від ІТ-систем, поєднаних в мережі. Порушення кібербезпеки, крадіжка даних та інтелектуальної власності на знають меж [4, с. 5].

Нові руйнівні практики розвиваються в кіберпросторі, включаючи злочинне використання Інтернету (кіберзлочинність), шпигунство з політичними або економічними цілями, а також напади на критичну інфраструктуру (транспорт, енергетика, зв'язок тощо) з метою саботажу. Виходячи з урядових чи неурядових гравців, ці кібернапади [5, с. 7]: не обмежуються кордонами або відстанню; є анонімними, і дуже важко дійсно визначити справжнього винуватця, який часто діє під прикриттям бот-мереж або посередників (проксі); можуть здійснюватися з відносною легкістю, з невеликими витратами або ризиком для зловмисника.

Особливо зросли погрози, у тому числі для економічних систем, з боку кіберзлочинності під час російсько-української війни 2022 року. Від самого початку війни стало відомо про величезну кількість кібератак на українські ресурси. Напад російських хакерів на Україну розпочався буквально за кілька хвилин до повномасштабного вторгнення армії. За даними агентства Reuters, США, Велика Британія та Європейський Союз офіційно звинуватили Росію у великомасштабному кібернападі, який порушив роботу супутникового Інтернет-сервісу Viasat за годину до початку війни, 24 лютого 2022 р. Це спричинило знищення «десятиків тисяч» супутникових терміналів. Ця атака торкнулася також європейських Інтернет-користувачів та деяких вітрових електростанцій [6, с. 39].

Є інформація, що 23 березня 2022 року ворог намагався здійснити потужну кібератаку на українські державні установи з використанням шкідливих та мало знайомих програм, одна з яких Cobalt Strike Beacon, яка сильно та безповоротно вражає всю систему у випадку її відкриття [6, с. 40].

Відомий український провайдер Укртелеком потрапив під потужну атаку 28 березня 2022 року, під час якої зловмисники намагалися зламати та проаналізувати, як влаштована ІТ-інфраструктура. В їхні плани входило вивести з ладу обладнання та різні сервіси. Також вони намагалися отримати контроль над мережею та обладнанням даної компанії. За оцінками Канади, за цими інцидентами стоять досвідчені російські військові [6, с. 40].

4 квітня 2022 року Держспецзв'язок України дав екстрене попередження про масове розповсюдження електронних листів, які мали назву «Військові злочинці РФ.htm». Їхнє відкриття призводило до того, що хакери отримували віддалений доступ до комп'ютерів жертв [6, с. 40].

Фахівці зазначають, що технічна основа багаторівневого багатопозиційного захисту (ББЗ) має базуватися на наступних основних принципах [7]:

1) незалежно від фізичної природи потенційних загроз система захисту повинна протидіяти їх реалізації з певною (необхідною) мірою надійності;

- 2) в системі має здійснюватися моніторинг стану захищеності об'єкта захисту, основна функція якого своєчасне й достовірне виявлення небезпечних подій;
- 3) в системі має здійснюватися ідентифікація виявленої небезпечної події та прийняття заходів щодо її нейтралізації;
- 4) система у будь-якому випадку завжди реалізує умови припинення (нейтралізації) загрози;
- 5) система повинна забезпечувати припинення дій дестабілізуючих факторів із заданою мірою надійності.

У зв'язку з цим, базуючись на пропозиціях [8, с. 47], можна виділити такі окремі напрямки посилення безпеки інформації економічних, технічних та інших систем:

1. Ізоляція «зараженого» обладнання та негайне інформування органів влади, відповідних служб і керівництва підприємства про інцидент. Це передбачає: забезпечення безперешкодного доступу посадовим особам і компетентним органам для якнайшвидшого відновлення системи; залучення допомоги досвідчених ІТ-консультантів; використання резервної бази даних за межами внутрішньої платформи; документування інциденту: фіксацію часу його настання для виявлення заражених систем і витоку даних; залучення криміналістів; опитування осіб, що мають відношення до кіберінцидента.

2. Визначення рівня захисту критично важливих систем. Це передбачає пріоритетні дії: виявлення кіберзагрози чи кіберінциденту, мінімізацію ймовірності їх виникнення, відновлення системи, що дозволить виявити взаємозалежність між критичними системами та контролювати відкриті порти доступу; регулярне оновлення даних системи з впровадженням нових продуктів кібербезпеки; обов'язкову сертифікацію пристроїв і обладнання, яке використовується, та оперативний огляд (review) програмного коду контролюючою службою.

3. Створення можливостей ідентифікації інциденту, кіберзагрози, уразливості. Це передбачає формування умов для опису загрози, інциденту, включаючи автоматичний збір і агрегацію даних з набору джерел моніторингу, що дозволить швидко виявити перехресні зв'язки системи і аналізувати інформацію, ідентифікувати та ранжувати ризики і зробити візуалізацію потенційних втрат у результаті кібератак.

4. Раннє виявлення кібератаки для утруднення злому і запобігання збоєм критично важливих систем управління підприємством. Це дозволить здійснити захист економічних систем за допомогою: визначення областей уразливості; ранжирування ризиків; ідентифікації та автентифікації всіх користувачів; візуалізації потенційних втрат від можливих кібератак.

5. Аналіз ступеню небезпеки. Це передбачає: кількісну оцінку інцидентів та загроз; створення реєстру кіберінцидентів і вразливостей; визначення областей уразливості економічних систем; вимір обсягу системних збоїв і виявлення зловживання політикою використання. Це забезпечить визначення неправильної конфігурації або підозрілої поведінки системи. Такий процес візуалізує вразливість від розгортання нового серверу або додавання нової лінії зв'язку, мобільного додатку або веб-служби, а також дасть уяву щодо якості підготовки персоналу до кібератаки.

Література

1. Горбаченко С. А. Кібербезпека як складова економічної безпеки України. *Галицький економічний вісник*. 2020. № 5 (66). С. 180–186.
2. Алькема В. Г., Кириченко О. С. *Економічна безпека суб'єктів логістичної діяльності* : навч. посіб. Київ : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2016. 350 с.
3. *Про основні засади забезпечення кібербезпеки України* : Закон України № 2163-VIII від 05.10.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 12.04.2022).
4. Шрайдер Ф., Виск Б., Винклер Т. *Кибербезопасность* : дорога, которую предстоит пройти. Женева : Женевский центр демократического контроля над вооруженными силами, 2013: русская версия, ООО «Прокоп». 53 с.
5. Хлапонін Ю. І., Кондакова С. В., Шабала Є. Є., Юрчук Л. П., Дем'янчук П. С. Аналіз стану кібербезпеки в провідних країнах світу. *Кібербезпека : освіта, наука, техніка*. 2019. № 4 (4). С. 6–13.
6. Мальцева І. Р., Черниш Ю. О., Штонда Р. М. Аналіз деяких кіберзагроз в умовах війни. *Кібербезпека : освіта, наука, техніка*. 2022. № 4 (16). С. 37–44.
7. Біленчук П., Кулик В. *Стратегія забезпечення кібербезпеки в гібридній війні*. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/strategiya-zabezpechennya-kiberbezpeky-v-gibrydnyj-vijni> (дата звернення: 12.04.2022).
8. Onishchenko O., Shumilova K., Volyanskyu S., Volyanskaya Y., Volianskyi Y. Ensuring Cyber Resilience of Ship Information Systems. *TransNav. International Journal on Marine Navigation and Safety of Sea Transportation*. 2022. Vol. 16. No. 1. Pp. 43–50. DOI: 10.12716/1001.16.01.04.

УДК 334.722:004.738.5

Орленко Ольга Михайлівна
к. е. н., ст. викладач кафедри економіки підприємства
та організації підприємницької діяльності,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ТЕНДЕНЦІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНТЕРНЕТ-ПІДПРИЄМНИЦТВА

JEL classification: L260

Інтернет-підприємництво є одним із перспективніших сегментів економіки кожної країни. Згідно з даними Statista, у 2021 році обсяг електронної комерції в США склав 469,2 млрд. дол. порівняно з 431,6 млрд. дол. у 2020 році. У третьому кварталі 2021 року частка електронної комерції у загальному обсязі роздрібних продажів у США становила 13%, порівняно з високим рівнем у 15,7% у другому кварталі 2020 року, але все ще збільшувалася з рівня до пандемії в 11,3% у четвертому кварталі 2019 року. Більше того, звички покупців назавжди змінилися на перевагу в бік онлайн-покупок.

Earnest Research виявило, що частка покупок в Інтернеті зросла до 15% витрат на продукти в США на початку 2020 року і залишилася на цьому рівні станом на листопад 2021 року. Відповідно до щорічного звіту Дена Фроммера «Споживчі тенденції», 60% покупців сказали, що віддають перевагу продуктам онлайн порівняно з лише 45% у листопаді 2020 року [1].

Щодо України, то згідно з даними, які було отримано в рамках програми USAID «Конкурентоспроможна економіка України», з початку пандемії коронавірусу обсяг ринку e-commerce зріс на 41%, це найвищий темп зростання у Центрально-Східній Європі. Частка національної e-commerce становить 2,6% ВВП України, це більше, ніж у Латвії (1,11%), Угорщині (1,4%). Водночас, рівень витрат на e-commerce залишається відносно низьким порівняно з іншими країнами – близько \$104 в розрахунку на 1 людину, в той час як в Чехії цей показник найвищий і сягає – \$841.

Як показало дослідження, ринок e-commerce у 2020 році виявився одним із найдинамічніших в Україні. Він сягнув \$4 млрд., що становить 8,8% від загального обсягу роздрібною торгівлі. При цьому, за останні 5 років ринок зріс майже втричі. Протягом наступних п'яти років прогнозується зростання у 2 рази (рис. 1).

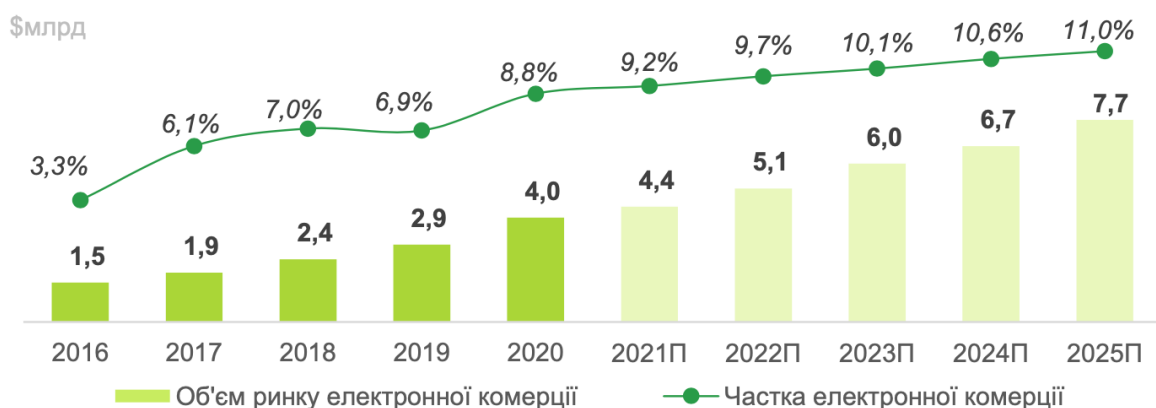

Рис. 1. Динаміка ринку електронної комерції та її частка у роздрібній торгівлі в Україні

Джерело: [2]

Найбільшим імпортером українських товарів у сфері e-commerce є США – 33% від українського e-експорту, Велика Британія – 7%, Німеччина – 5%, Канада – 4%. Найбільшим містом e-експортером із часткою 33% був Київ.

За даними Promodo, 82,6% займають маркетплейси – Rozetka, Prom, «Епіцентр», Bigl, Nákurka та Allo. Далі слідує великі магазини – 14,8%. Серед них: Comfy, Foxtrot, Citrus, Eldorado, Moyo та інші. Найменше частка мультикатегорійних магазинів – 2,6%. Серед них: Elmir, Stylus та інші [3].

Найбільшими за обсягом та найрозвиненішими секторами електронної торгівлі в Україні є електроніка та одяг. У середньому сектор одягу зростав на 26% з 2016 року і досяг \$291 млн. у 2020 р. Частка електронної комерції у роздрібній торгівлі одягом становила 6,8%, а середній чек – \$24–31. Очікується, що до 2023 року цей показник зросте до 10%. Найвідвідуванішими сайтами для покупки одягу в 2020-му стали: Shafa (105,1 млн. візитів), Klubok (35,1 млн.) та Kloomba (34,9%) [2].

Також зазначається, що новими категоріями зі значним потенціалом зростання стали продукти та послуги з доставки готової їжі. Обсяг цього сегменту за підсумками року становив 150 млн. грн.

Однак примітно, що за 2020 рік зросла частка покупців інтернет-магазинів, але не обороти торгівлі. Тобто користувачі перейшли до онлайн під впливом пандемії, але не купували більше, ніж раніше. А ось у 2021 році можна спостерігати зростання і трафіку та самої купівельної активності. За період із січня по вересень 2021 року частка відвідувань інтернет-магазинів збільшилася на 7%, а оборот електронної торгівлі – на 34% порівняно з 2020 роком за той самий період [3].

Карантинні обмеження змінили звички споживачів: люди продовжують купувати продукти, напої, але тепер все частіше користуються послугами доставки. Онлайн-купівлі стрімко увірвалися в повсякденне життя, завдяки чому інтернет-магазини суттєво покращили свої позиції, а також отримали нових клієнтів – людей старшого покоління та мешканців невеликих населених пунктів.

У першому кварталі 2021 року збільшилися метрики залучення порівняно з тим же періодом минулого року – покупці почали проводити на сайтах більше часу та відвідувати більшу кількість сторінок на одному ресурсі. При цьому лояльність аудиторії скоротилася: у першому кварталі 2020 року 73% користувачів відвідали понад шість сайтів однієї тематики на добу, у першому кварталі 2021 року показник зріс до 76%. Можна сказати, що покупці стали ще ретельніше переглядати сайт при виборі товару, тому що хочуть вивчити різні пропозиції перед оформленням покупки [3].

За спостереженнями Zakaz.ua цього року відбулися цікаві зміни і у портреті самого покупця. Наприклад, зросла кількість клієнтів у вікових категоріях 45–54 та 65+. Серед усіх користувачів Zakaz.ua у 2021 році категорія 45–54 років займає 14,4%, а торік ця цифра була 12,2%. Клієнти 65+ стали також найчастіше користуватися сервісом доставки. Якщо у 2020 р. їх було 5,2%, то у 2021 р. таких клієнтів вже стало 6,2% [3].

Щодо гендерних відмінностей, то тут ситуація практично не змінилася. Послугами доставки продовжували частіше користуватись жінки. Їхня кількість становила 64%, а чоловіків відповідно – 36%. У 2020 році серед клієнтів сервісу Zakaz.ua жінок було менше – 61%, а кількість чоловіків становила 39%. Середній чек замовлення у 2021 році – 1783 грн., а у 2020 році він був 1710 грн. Частота замовлень 1 клієнта цього року зросла, зараз це вже 7,39 замовлення на рік, а 2020 року ця цифра була 6,9 [3].

Також зростання електронної торгівлі частково зумовлене збільшенням частоти використання мобільних пристроїв. Споживачі все частіше роблять замовлення зі смартфонів чи планшетів. За даними Statista, в 2021 р. близько 73% покупок у світі здійснювалося за допомогою мобільних пристроїв.

Як підтвердження популярності мобільних додатків наводимо статистику замовлень компанії Zakaz.ua. У 2020 році серед усіх клієнтів сервісу оформляли замовлення через сайт 76,7%, а мобільний додаток використали 23,3%. У 2021 році ситуація змінилася на користь додатка, частка замовлень через нього підвищилася майже вдвічі та становила 46%. Звідси можна зробити висновок, що кількість замовлень через мобільні програми стрімко зростає, і, ймовірно, найближчим часом більшість клієнтів будуть використовувати саме їх [4].

Неодмінною рисою розвитку Інтернет-підприємництва є збільшення кількості покупців у соціальних мережах, що було обумовлено введенням кнопки «Купити» на Facebook та Instagram Checkout. Також вагомим гравцем на цьому ринку став TikTok, який працює над включенням елементів електронної комерції, а його останні оновлення дозволяють користувачам включати посилання для покупок у свої профілі чи відео.

Все це вимагає від компаній, які функціонують у сфері Інтернет-підприємництва враховувати ці особливості та тенденції і використовувати їх задля підвищення ефективності свого функціонування та посилення конкурентних позицій.

Література

1. 2021 E-Commerce Year In Review / Forbes : website. URL: <https://www.forbes.com/sites/sarahhofstetter/2021/12/27/2021-e-commerce-year-in-review/?sh=4901e4242864> (access date: 01.04.2022).

2. Большое исследование рынка e-commerce в Украине. *AIN.UA* : интернет-журнал. URL: <https://ain.ua/ru/2021/07/04/bolshoe-issledovanie-rynka-e-commerce-v-ukraine> (дата звернення: 29.03.2022).
3. *E-commerce в общем обороте украинского ритейла* / Retailers UA : website. URL: <https://retailers.ua/news/management/12989-e-commerce-v-obshchem-oborote-ukrainskogo-riteyla-v-2020-godu-zanyala-88-prognoz-na-2021-god--92--dannye-promodo> (дата звернення: 01.04.2022).
4. *10 e-commerce trends that you need to know in 2021* / Oberlo : website. URL: [https://www.oberlo.com/blog/ecommerce-trends#:~:text=\(access date: 31.03.2022\)](https://www.oberlo.com/blog/ecommerce-trends#:~:text=(access date: 31.03.2022)).

УДК 656.2:656.08:338

*Сидорчук Альона Олексіївна
аспірантка кафедри економіки та менеджменту,
Український державний університет науки і технологій (Україна)*

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ КОНЦЕПЦІЇ ОЦІНКИ ВАРТОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

JEL classification: C100; L920; R400

Транспортна галузь є однією з провідних в будь-якій країні, адже саме транспорт забезпечує супутній розвиток багатьох галузей економіки в цілому, а також сприяє розвитку продуктивних сил усіх регіонів тієї чи іншої країни. Якщо вести мову про Україну, враховуючи розгалуженість інфраструктури, доволі перспективним є залізничний транспорт, адже саме він здатний перевозити значну кількість пасажирів та вантажів за конкурентною ціною незалежно від погодних умов та врешті-решт сприяти сталому розвитку суспільства в плані екологізації транспорту.

Враховуючи хронічне недофінансування залізничної галузі з боку держави в останні тридцять років, залізниця знаходиться в занедбаному стані, інфраструктура та рухомий склад потребують оновлення. Щорічно ми спостерігаємо мільярдні збитки, які показує Укрзалізниця в своїх інтегрованих звітах діяльності. Потрібно посилення конкуренції залізниць порівняно з іншими видами транспорту. Вважаємо, цього можна досягти шляхом застосування більш ефективних моделей оцінки фінансово-господарських результатів діяльності Укрзалізниці, аніж є зараз, із значним зосередженням уваги на реалізацію його стратегічних цілей функціонування. Усе більшого значення у сфері забезпечення сталого економічного розвитку залізниць із забезпеченням господарських потреб усіх учасників економічних відносин набуває вартісна концепція управління. Задля побудови ефективної довгострокової стратегії розвитку Укрзалізниці потрібно докласти зусиль з боку керівництва відомства та держави до максимізації капіталізації суб'єкта господарювання, тобто, залізниць України. Потрібно застосовувати сучасні стратегії аби раціонально та ефективно витратити усі наявні в розпорядженні залізниць ресурси, створювати привабливі умови для вітчизняних та іноземних інвесторів, у тому числі, на умовах концесії таким чином аби задовольнити усі сподівання стейкхолдерів залізниць.

При цьому наголосимо, що традиційний бухгалтерський підхід як основний напрямок оцінки результативності діяльності Укрзалізниці, який фактично спрямований на отримання позитивного фінансового результату – чистого прибутку або рентабельності, в сучасних ринкових умовах вже нездатний задовольнити довгострокові інтереси власників капіталу щодо успішного функціонування корпорації АТ «Укрзалізниця» із пропорційним зростанням її ринкової капіталізації. Чистий прибуток можемо розглядати лише як показник оцінки поточної ситуації на підприємстві, а для планування стратегічних цілей та їх досягнення потрібно застосовувати більш сучасні методи оцінки господарювання залізниць. З урахуванням даних, що є в науковій літературі, було виявлено, що науковці та практики рекомендують застосовувати вартісно-орієнтоване управління підприємством, яке спрямоване на оцінювання його вартості, виходячи з оцінки майбутніх грошових доходів його стейкхолдерів та одночасним генеруванням нової акціонерної вартості за умови превалювання віддачі інвестиційного капіталу над його затратами. При цьому вони обґрунтовують доцільність застосування вартісно-орієнтованого управління внаслідок глобалізації ринків капіталу та збільшення його мобільності у світовому господарстві, злиття та поглинання підприємств з нижчою ринковою капіталізацією, широкі глобалізаційні процеси на товарному ринку та пов'язані з ними ринкові

бар'єри. Таким чином, саме вартісно-орієнтоване управління для усіх форм корпоративних підприємств, в нашому випадку – для Укрзалізниці, створює не лише можливості для руху капіталу в процесі фінансових відносин, але й для зростання ринкової вартості акціонерного капіталу компанії, виконуючи вартісно-формуючу функцію корпоративних фінансів та забезпечуючи максимізацію цінності капіталу для власників підприємства.

Література

1. Костирко Л. А., Терещенко О. О., Костирко Р. О., Середа О. О. *Вартісно-орієнтоване управління фінансами підприємств* : навч. посіб. Северодонецьк : вид-во ім. В. Даля, 2019. 466 с.
2. Грапко Н. В. Вартісно-орієнтований підхід в управлінні фінансами підприємств. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. Економічні науки. 2010. Вип. 17. С. 224–234.
3. Сотніков А. В. Еволюція концепції вартісно-орієнтованого управління. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2011. № 714 : Менеджмент та підприємництво в Україні : етапи становлення і проблеми розвитку. С. 252–257.

УДК 334.764:325.455

Тимченко Катерина Сергіївна
аспірантка кафедри економіки підприємства
та організації підприємницької діяльності,
Одеський національний економічний університет (Україна)

СВІТОВИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ КЛАСТЕРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В УКРАЇНІ

JEL classification: L230; L380

В умовах політичної і економічної кризи та формування нової моделі економічного розвитку країни розвиток теорії сучасної кластеризації набуває великого значення. Сучасні умови господарювання, в яких функціонують українські кластери, обумовлюють необхідність адаптуватися до кризових явищ. Кластерна модель є дієвим інструментом забезпечення ефективного розвитку економіки України і одним із пріоритетних завдань для нашої держави. Світовий досвід показує, що кластерний підхід визнається як дієва політика підвищення конкурентоспроможності регіональних і національних економік. Багато з тих проблем, які вирішуються в ЄС, є актуальними і в Україні, тому досвід формування та реалізації державної кластерної політики в європейських країнах є важливим при пошуку шляхів вирішення національних проблем регіонального розвитку. Водночас, недостатньо вивченими є формуючі процеси кластеризації в Європейському Союзі та їх адаптація до умов національних економік. Вищевикладене зумовлює актуальність теми дослідження.

Державна кластерна політика розуміється автором як комплекс взаємопов'язаних дій, який спрямований на забезпечення високих темпів економічного зростання і диверсифікації економіки регіону за рахунок підвищення конкурентоспроможності підприємств та сформованих спеціалізованих компаній, постачальників послуг, науково-дослідних закладів, пов'язаних спільними цілями, синергетика взаємодії учасників якого дозволить забезпечити ефект масштабу на регіональному, національному та світовому рівнях. Основним результатом реалізації кластерної політики має бути підвищення конкурентоспроможності підприємств-учасників кластера та економіки країни в цілому.

Кластерний підхід широко поширений у світі, і спектр його вживання багатогранний. Один із найяскравіших прикладів економічних кластерів у світовій економіці – Силіконова долина у США. Всього у США налічується близько 300 кластерів: більше 240 регіональних і ще близько 50 кластерів, утворених виключно завдяки близькості до природних ресурсів. Кластери функціонують і активно формуються в багатьох розвинених країнах Європи: Велика Британія – Yorkshire and Humber Bioscience Center, Німеччина – Munich Biotechnology Cluster, Франція – Sophia Antipolis, Фінляндія – Nokia. У Китаї існує більше 60 особливих зон – кластерів, в яких знаходиться близько 30 тис. фірм з 3,5 млн. співробітників і рівнем продажів близько 200 млрд. дол. [1, с. 59].

У країнах ЄС кластерні стратегії є або частиною національної стратегії для підвищення конкурентоспроможності, або частиною регіональної програми для стабілізації регіонального

розвитку. Впровадження кластерної стратегії в європейських країнах здійснюється на національному, регіональному й місцевому рівнях. Зростаючою тенденцією є співробітництво між національними міністерствами (агентствами), які надають підтримку кластерним стратегіям, під час того, як регіональні агентства здійснюють їхнє впровадження.

Докладніше опис ключових інститутів кластерної політики в країнах ЄС представлено на рис. 1.

Проведений аналіз показав, що кластерна політика країн ЄС є елементом нової промислової політики, спрямованої на підтримку інноваційної активності та технологічний розвиток. У своїх програмних документах Єврокомісія неодноразово відзначала потенціал кластерів щодо формування сприятливих інноваційних регіональних екосистем для взаємного посилення груп малого та середнього підприємництва. Основна увага приділяється не лише промислому сектору, але й міжсекторальному та транскордонному співробітництву та інноваційній діяльності [2, с. 189].

Рис. 1. Ключові інститути кластерної політики в країнах ЄС

Джерело: складено автором на основі [3]

З метою підвищення міжнародної конкурентоспроможності підприємств України, для стимулювання їх розвитку в умовах політичної та економічної нестабільності представимо основні напрями державної кластерної політики:

- фінансова підтримка галузі на регіональному рівні, фінансове забезпечення кластерного розвитку;
- впровадження спеціальних державних програм розвитку кластерів з метою залучення довгострокових інвестицій;
- формування ефективної інфраструктури інвестиційно-інноваційної державної політики, ефективне використання безвідхідних технологій, яке розглядається як стратегічний напрямок раціонального використання обмежених природних ресурсів і охорони навколишнього середовища;
- формування ефективного механізму державно-приватного партнерства в процесі кластеризації підприємств регіону;
- впровадження нової моделі кластерного розвитку, що створить можливості для більш тісного розвитку в рамках поглиблення інтеграції в ЄС, скорочення імпорту та насичення внутрішнього ринку вітчизняною продукцією.

Отже, державна кластерна політика повинна отримати можливість впровадження додаткових інструментів підтримки кластерів, щоб мати сьогодні найбільший вплив на підвищення конкурентоспроможності регіону та економічне зростання в країні. Досвід ЄС щодо підтримки кластерів актуальний і для формування кластерної політики України, яка спрямована на підвищення

конкурентоспроможності виноробних підприємств на регіональному, національному та міжнародному рівнях.

Література

1. Самборський О. В., Гласов П. В. Сучасна кластерна політика України : проблеми та перспективи. *АгроСвіт*. 2021. № 11. С. 57–64.
2. Мешков И. Основные черты кластерной политики ЕС. *Современная Европа*. 2020. № 1. С. 182–190.
3. *Національна програма кластерного розвитку до 2027 : Концепція. Орієнтири розвитку. Рекомендації*. 2020. 74 с. URL: <https://www.industry4ukraine.net/publications/proyekt-nacziionalnoyi-programy-klasterного-rozvytku-do-2027> (дата звернення: 04.04.2022).

УДК 658.2:330.356.7

Янковий Олександр Григорович

д. е. н., професор кафедри економіки підприємства
та організації підприємницької діяльності,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ДВОЇСТИЙ ХАРАКТЕР ПОКАЗНИКА ФОНДООЗБРОЄНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

JEL classification: C610; D240

Класичний показник фондоозброєності (ΦO – відношення середньорічної вартості основних засобів до середньооблікової кількості виробничого персоналу) є вимірником забезпеченості працівників підприємства основними фондами. У цій ролі він є стимулятором, зростання якого бажане майже до нескінченості. Визнаючи безумовну важливість указанного аспекту фондоозброєності на підприємстві, вважаємо за необхідне звернути увагу на ще один суттєвий бік обговорюваного показника, а саме на його двоїстість.

Дійсно, показник фондоозброєності представляє собою відносну величину координації, що характеризує співвідношення двох важливіших виробничих факторів сучасного промислового підприємства – основного капіталу (у вигляді вартості основних засобів) і праці. Згідно з беззаперечною концепцією обмеженості й платності всіх виробничих факторів їх промислове використання викликає нагальну необхідність застосовувати наявні ресурси, у тому числі, робочу силу й основні фонди товаровиробника найкращим чином, тобто оптимально.

Однак, вважаємо, що цей аспект практично не висвітлюється в сучасній економічній літературі. Натомість, показник фондоозброєності здебільшого відіграє роль вимірювача ступеня забезпечення основними фондами виробничого персоналу підприємства. Водночас відомо, що цей вимірювач знаходиться під сильним впливом переоцінки первісної (переоціненої) вартості вітчизняних основних виробничих засобів.

З одного боку, як вимірник забезпеченості працівників підприємства основними виробничими засобами бажано, щоб цей показник прагнув до нескінченності ($\Phi O \rightarrow \infty$). Але, з іншого боку, ΦO як характеристика координації двох найважливіших ресурсів підприємства обмежена жорсткою умовою раціонального застосування основних фондів, що має виявлятися у зростанні фондівіддачі.

Збільшення рівня ΦO вважатиметься позитивною (оптимальною) динамікою лише в тому випадку, коли спостерігається підвищення ефективності використання основних засобів підприємства. Очевидно, що з економічної точки зору ситуація, коли зростання ΦO не супроводжується підвищенням випуску продукції та фондівіддачі, є негативною, неоптимальною.

Отже, коли ΦO підприємства розглядається у другий своєї іпостасі, тобто у ролі відносної величини координації основного капіталу та праці, доцільно говорити про оптимальну чи неоптимальну її величину, ґрунтуючись на відомому математичному апараті оптимізації економічних явищ та процесів. При цьому як критерій оптимальності можуть виступати різноманітні вимоги, що визначаються стратегічними та тактичними цілями конкретного товаровиробника, наприклад:

- 1) максимізація прибутку, випуску продукції (робіт, послуг), частки ринку тощо;
- 2) мінімізація загальних витрат капіталу, матеріальних ресурсів, собівартості продукції, простоїв техніко-технологічного обладнання, втрат робочого часу тощо.

Оптимізація (від лат. *optimum* – найкраще) є процесом знаходження екстремуму – глобального максимуму або мінімуму певної функції, або вибору найкращого варіанта з безлічі можливих. Як відомо, функція, яка пов’язує три змінні (випуск продукції Y , капітал K і праця L), є двофакторною виробничою функцією, наприклад, CES-функція, функція Кобба-Дугласа та ін.

Виходячи з теоретичних міркувань про оптимальність (неоптимальність) показника ΦO на підприємстві можна запропонувати досить простий спосіб її перевірки: порівняння швидкості зростання рівнів рядів динаміки ΦO , продуктивності праці ($ПП$) та фондівдачі (ΦB).

В основі методу порівняння швидкості зростання рівнів рядів динаміки ΦO , $ПП$, ΦB лежить таке відоме співвідношення:

$$ПП = \Phi O \times \Phi B. \quad (1)$$

Відповідно до формули (1) зростання рівня ΦO для підприємства є важливим чинником підвищення продуктивності праці. На основі впровадження інноваційно-інвестиційних заходів $ПП$ підприємства будь-якої галузі має неухильно зростати.

Зазначена теоретична теза не викликає сумнівів і є загально визнаною. Однак, у зв’язку з цим виникає питання про співвідношення темпів зростання ΦO , $ПП$ та ΦB . Зазначений аспект визнається вкрай суттєвим більшістю фахівців у галузі економіки підприємства. Їхню думку можна коротко висловити таким чином: зростання рівня ΦO – шлях до підвищення $ПП$. Але варто стежити, щоб темпи росту ΦO не випереджали темпи зростання $ПП$. Інакше це буде свідчити про зниження ΦB та падіння ефективності використання основних фондів підприємства. Звідси висновок: динаміка показника ΦO для підприємства оптимальна, якщо її середній темпи зростання не перевищує середній темп зростання показника $ПП$. Причому приблизна рівність темпів росту ΦO і $ПП$ означає, що $\Phi B \approx const$, тобто ефективність використання основних виробничих фондів перебуває на постійному рівні.

На даному теоретичному положенні будується перевірка оптимальності динаміки ΦO на конкретному підприємстві. Тому розглянемо докладніше відносні швидкості зміни $ПП$, ΦO і ΦB у співвідношенні (1) з метою виділення основних теоретичних варіантів розвитку товаровиробника, більшість з яких можуть спостерігатися у реальній практиці господарської діяльності вітчизняних підприємств.

Оптимальний варіант. Динаміка показників $ПП$ та ΦO односпрямована: обидва зростають та підвищення $ПП$ випереджає зростання ΦO (рис. 1).

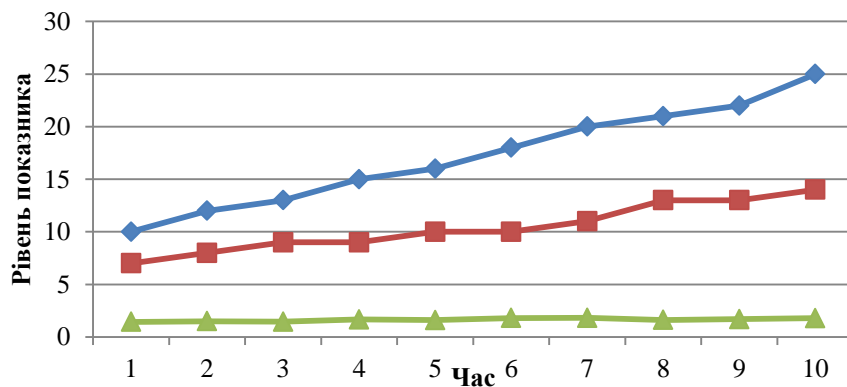

Рис. 1. Позитивний тренд у зміні ΦO (зростання $ПП$ — випереджає ріст ΦO)

Це означає, що ΦB теж підвищується, тобто покращується використання основних фондів. Для цього випадку справедливі наступні нерівності:

$$K_{оп} = \frac{\overline{Tr}ПП}{\overline{Tr}\Phi O} > 1, \quad \overline{Tr}\Phi B > 1. \quad (2)$$

де $\overline{Tr}ПП$, $\overline{Tr}\Phi B$ – середні темпи росту показників продуктивності праці і фондівдачі.

Таким чином, розрахувавши $\overline{Tr}ПП$, $\overline{Tr}\Phi O$, $\overline{Tr}\Phi B$, а також відповідні коефіцієнти випередження й перевірявши нерівності (2), можна дійти висновку про наявність (відсутність) оптимальної динаміки показника ΦO . Будь-які інші сполучення даних параметрів, наприклад,

$$K_{оп} = \frac{\overline{Tr\Phi O}}{\overline{Tr\Pi\Pi}} > 1, \quad \overline{Tr\Phi B} \leq 1. \quad (3)$$

вказуватимуть на неоптимальність динаміки ΦO , зокрема, про зниження ΦB та погіршення використання основних фондів підприємства.

Вочевидь, що найбільший теоретичний і практичний інтерес щодо співвідношення динаміки двох важливих економічних показників підприємства – $\Pi\Pi$ і ΦO представляють варіанти, коли товаровиробник перебуває на стадіях свого становлення та розвитку. Хоча варто зауважити, що в реальній економічній дійсності можна стикнутися й з іншими сполученнями досліджуваних показників.

Окрім того, аналіз формули (1) показує, що цілком можливі ситуації, коли один із співмножників правої частини є константою, тобто практично не варіює. У цьому випадку динаміка $\Pi\Pi$ визначається динамікою одного із співмножників – ΦO або ΦB . А у випадку постійної $\Pi\Pi$ на деякому етапі розвитку виробництва на підприємстві показники ΦO і ΦB пов'язані між собою зворотною залежністю.

UDC 336.02:330.567.2

Lyudmyla Alekseyenko

*Doctor of Economics, Professor, Head of Management and Administration Department,
Ivano-Frankivsk Research and Development Institute of Management,
West Ukrainian National University (Ukraine)*

Oksana Tulai

*Doctor of Economics, Professor,
Head of International Relations and Diplomacy Department,
West Ukrainian National University (Ukraine)*

HOUSEHOLD FINANCIAL POLICIES IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION ECONOMIC PROCESSES

JEL classification: G320; M380

The strategy of financial policy should be aimed at supporting the financial potential of household employees to meet their material needs, supporting the moral and physical condition. The financial potential of households depends on the flow of income, part of which is irrevocably consumed, and the other one turns into real and financial assets. Households have a differentiated financial structure, which includes income, expenses, investments, funds, liabilities, reserves. An important social function of financial policy is directed to social assistance, insurance, transfers for the segment of household employees who receive temporary disability assistance or were officially registered and receive unemployment benefits [1; 2].

Households are a certain infrastructure that allows you to function effectively and perform your traditional functions of the family. The development of information and network economy affects society and leads to an increase in business activity of households as full and independent market agents that need new jobs for professional workers. The deepening of internal migration processes is due to material preferences (expediency) of internal migration, which is confirmed by the theory of chosen preferences by B.D. Bernheim, L. Braghieri, A. Martínez-Marquina and David Zuckerman (2021), which acknowledge that endogenous advantages affect the worldview positions of people in making decisions on their future and it generates behavioral dynamics [3]. Internal migration is associated with both the material state of household employees and the transition to the above-paying work and with dismissal. G. François and J. Naritomi (2021) viewed the matters of timeliness and completeness of assistance with the use of insurance policies in discharge or transition to another job [4]. When making a decision on the expediency of internal migration, household workers must choose a behavior strategy based on how the use of a family budget and financial expediency to settle domestic and external financial flows.

Migration policy of most countries has previously focused on temporary labor migration and had a limiting character, but recent years measures for long-term and constant migration are carried out, as well as integration and adaptation of migrants. The main reasons for migration inflow are, first, employment and social security of migrants. R. Abramitzky, L. Boustan, E. Jacome and S. Perez (2021) when monitoring father-son parenting over 100-year-old US history revealed such a pattern that the descendants of immigrants almost from each sending country have higher mobility indicators, since they are trying to achieve the best material and career prospects for their children [5]. Secondly, the forced development of the information-network economy increases the demand for qualified labor, since performance and innovative indicators of existing firms and households that need knowledge, withdrawal of financial restrictions on free access to cash flows and investments. A. Beerli, J. Ruffner, M. Siegenthaler and G. Peri (2021) determine the positive impact of the free access of foreigners to the Swiss labor market and, accordingly, the creation of opportunities for highly educated indigenous residents to occupy guidance and receive higher payments [6]. In conclusion, when choosing a financial policy strategy, it is necessary to take into account the state of the labor market and income and living conditions.

References

1. Saez, E. (2022). Understanding the Social State. *Finance and Development*, March, pp. 23–25.
2. Alekseyenko, L., Tulai, O., Petrushenko, Yu., Kuznietsov, A. & Derkash, J. (2021). Affordable housing for internally displaced persons: The priorities for investment and development in Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*, Vol. 18 (1), pp. 101–113. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/imfi.18\(1\).2021.09](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.18(1).2021.09).

3. Bernheim, B. D., Braghieri, L., Martnez-Marquina, A., Zuckerman, D. (2021). A Theory of Chosen Preferences. *American Economic Review*, Vol. 111 (2), pp. 720–754. DOI: 10.1257/aer.20190390.
4. Franois, G., Naritomi, J. (2021). Job Displacement Insurance and (the Lack of) Consumption-Smoothing. *American Economic Review*, Vol. 111 (3), pp. 899–942. DOI: 10.1257/aer.20190388.
5. Abramitzky, R., Boustan, L., Jacome, E., Perez, S. (2021). Intergenerational Mobility of Immigrants in the United States over Two Centuries. *American Economic Review*, Vol. 111 (2), pp. 580–608. DOI: 10.1257/aer.20191586.
6. Beerli, A., Ruffner, J., Siegenthaler, M., Peri, G. (2021). The Abolition of Immigration Restrictions and the Performance of Firms and Workers: Evidence from Switzerland. *American Economic Review*, Vol. 111 (3), pp. 976–1012. DOI: 10.1257/aer.20181779.

УДК 336.226.322:339(477)

Волкова Оксана Георгіївна
к. е. н., доцент кафедри фінансів,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ФІСКАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ ВІД ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ В УКРАЇНІ

JEL classification: E620; H250

В останнє десятиріччя в розвинених країнах відбуваються процеси реформування податкових систем, спрямовані на зменшення негативного впливу податків на умови конкуренції та інвестиційні рішення економічних суб'єктів, зокрема, шляхом зменшення оподаткування факторів виробництва та підвищення ролі податків на споживання. В Україні серед податків на споживання ПДВ є найбільш бюджетоутворюючим, питома вага якого у Зведеному бюджеті України за останні роки коливалася в межах 33–38%, а питома вага у ВВП – в межах 9,6–10,5%.

Необхідно зазначити, що порівняно з 2017–2018 роками у наступні 2019–2021 роки частка ПДВ у ВВП України зменшилася на 1%, а у доходах Державного бюджету України – на 4,2%. На тлі зростання ВВП держави та доходів Державного бюджету України така тенденція свідчить про те, що ПДВ втрачає свої перші позиції, поступаючись іншим бюджетоутворюючим податкам, зокрема, податку на доходи фізичних осіб.

За останні п'ять років простежуються різновекторні тенденції у надходженнях ПДВ за імпортованими товарами та товарами, виробленими в Україні. У 2017–2018 рр. зростанню ПДВ за імпортованими товарами сприяло відчутне збільшення обсягів імпорту. З 2019 року ПДВ з імпортованих товарів скорочується на тлі зростання майже вдвічі ПДВ із вироблених в Україні товарів, що можна пояснити зростанням цін на товари і послуги.

Скорочення ПДВ з імпортованих товарів у 2020 році є наслідком зменшення загального обсягу імпорту товарів порівняно з 2019 роком на 10,6%. При цьому, зазначимо, що у період 2019–2021 рр. обсяги нелегального імпорту та контрабанди товарів в Україну не зменшувалися (226–320 млрд. грн. щороку), що посилювало негативний тиск на фіскальну ефективність ПДВ від імпортованих товарів [1]. У 2021 році зростання обсягів імпорту на 31,9% і девальвація гривні до долара США на 3,7% гривні забезпечили зростання надходжень ПДВ із ввезених на митну територію України товарів на 39,9% (табл. 1).

Таблиця 1

Рівень виконання надходжень ПДВ з вироблених на території України товарів
до Державного бюджету протягом 2017 – 9 міс. 2021 рр.

Показник		2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	9 міс. 2021 р.
ПДВ з ввезених товарів	План, млрд. грн.	221,3	300,1	323,1	303,81	257,4
	Факт, млрд. грн.	250,5	295,4	289,8	274,1	264
	Рівень виконання, %	113,2	98,4	89,7	90,2	102,5

Джерело: розроблено автором за даними [1]

За висновками Рахункової палати України перевиконання запланованих показників Державного бюджету України у 2021 році є наслідком неякісного прогнозування макроекономічних показників [1]. Так, на перевиконання планованих показників ПДВ з імпортованих товарів вплинуло фактичне зростання імпорту на 31,9% проти 9,7% запланованого зростання; валютний курс становив 27,49 грн. за долар США при розрахунку прогнозних показників ПДВ з врахуванням валютного курсу 29,1 грн. за 1 долар.

До початку воєнних дій у лютому 2022 року Президентом України було проголошено про програму економічного патріотизму, яка передбачала, поряд з іншими заходами, зниження ПДВ на бензин і дизель, що мало сприяти зменшенню цін на пальне. Функціонування економіки України в умовах воєнного стану з 24.02.2022 року посилює необхідність податкової реформи. Серед інших заходів податкової політики варто назвати такі: звільнено від оподаткування ПДВ імпорт товарів для здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, спеціальних засобів індивідуального захисту та бронежилетів; знижено податкову ставку з ПДВ з імпорту та постачання пального та нафтопродуктів до 7%; спрощено митну процедуру для імпорту товарів, включаючи звільнення від сплати ПДВ транспортних засобів, які ввозяться на територію України [2]. Безперечно, такі безпрецедентні заходи знижують фіскальну ефективність ПДВ та скорочують доходи Державного бюджету України. Разом з тим, це є виправданим та вимушеним кроком задля забезпечення потреб внутрішнього ринку товарами критичного значення, збереження ділової активності в країні та підтримки бізнесу. Відмітимо, що протягом тривалого періоду часу в експертних та наукових колах постійного обговорювалося питання щодо необхідності зниження або диференціації розмірів ставок ПДВ, зокрема, знижені ставки для товарів, які включені до мінімального споживчого кошика, і завищені – для предметів розкоші [3, с. 692; 4, с. 86].

Вважаємо, що започатковані податковою реформою заходи щодо зниження податкового навантаження на бізнес, диференціація ставок ПДВ за різними категоріями товарів будуть зберігати актуальність у період відновлення економіки після скасування воєнного стану в Україні, отже, мають отримати свій розвиток. Можливість застосування знижених ставок ПДВ до 5% для відповідних категорій товарів та послуг (продукти харчування для людей та тварин; постачання води; медичне обладнання та фармацевтичні препарати; послуги перевезення пасажирським транспортом) передбачена відповідною Директивою ЄС 2006/112/ЄС та буде логічним кроком щодо подальшої інтеграції України у європейський простір. Залишаються актуальними й питання боротьби з контрабандою та нелегальним імпортом, які продовжують завдавати істотної шкоди надходженням до Державного бюджету України. Результативність запроваджених в період воєнного стану заходів зі зниження податкового навантаження з ПДВ на імпорт мають бути предметом подальших досліджень.

Література

1. *Висновок про результати аналізу виконання Закону України «Про Державний бюджет України на 2021 рік у січні-вересні»* : Рішення Рахункової палати України № 29-1 від 18.11.2021 р. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2021/29-1_2021/Vysn_29-1_2021.pdf (дата звернення: 04.04.2022).
2. *Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану* : Закон України № 2142-IX від 24.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text> (дата звернення: 05.04.2022).
3. Дугар Т. Є. Проблема адміністрування податку на додану вартість на сучасному етапі. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 2. С. 689–693.
4. Подолянчук О. А. Податок на додану вартість : сутність та стан первинного обліку. *Економіка. Фінанси. Менеджмент* : актуальні питання науки і практики. 2017. № 1. С. 82–102.

УДК 336.221

Діброва Олена Леонідівна
аспірантка кафедри фінансів,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

JEL classification: H210

На превеликий жаль 24 лютого 2022 року до нашої країни прийшла війна. Безперечно, найтяжча втрата під час війни – це втрата людського життя, однак в страшні часи війни аналіз та вирішення економічних проблем також потребує нагального вирішення. Наслідки воєнних дій завдають значних збитків вітчизняній економіці загалом та кожному громадянину зокрема.

В Україні в умовах воєнного стану розриваються логістичні зав'язки, знищуються підприємства, обмежується діяльність багатьох підприємств, блокуються морські порти, бізнес здебільшого паралізується ситуацією, яка склалася в країні. Наслідком чого стала масова міграція населення, втрата робочих місць, обмежена зайнятість і, як результат, різке зниження рівня доходів населення.

Згідно з інформацією ООН, через війну близько 10 мільйонів українців покинули свої домівки, з яких майже 4 мільйони громадян виїхало з України, більше 6 мільйонів вважаються внутрішньо переміщеними. За даними соціологічних опитувань, внаслідок бойових дій, в середньому по країні залишилися без роботи 53% робітників, на сході країни цей показник сягає 74% [1].

Наразі «фінансовою подушкою» для фізичних осіб слугують власні заощадження, однак цей ресурс обмежений, тому актуальним є запровадження комплексу заходів для стабілізації рівня доходів фізичних осіб, у тому числі, в частині податкових змін.

Вочевидь, економічні наслідки війни колосальні. За попередніми даними, Міністерство економіки порахувало, що втрати української економіки через війну становитимуть від третини до половини ВВП. За іншою оцінкою, яка обчислюється як шкода, завдана інфраструктурі країни, йдеться про 500 млрд. доларів США. У цій ситуації доцільно застосувати шаблон заходів воєнної економіки. Він передбачає одночасні заходи з підтримки у трьох пріоритетних напрямках: макроекономічна стабільність, підтримка внутрішнього попиту, збереження виробництва [1].

Розглядаючи заходи з підтримки макроекономічної стабільності взагалі та заходи з підтримки виробництва як невід'ємної складової національної економіки, доцільно відзначити збереження або відновлення робочих місць, які, у свою чергу, виступають визначним чинником у формуванні доходів фізичних осіб. Рівень доходів фізичних осіб, у свою чергу, у прямій залежності формує купівельну спроможність населення, яка є тригером внутрішнього попиту. Таким чином, регулювання рівня доходів фізичних осіб є вагомим важелем стабілізації вітчизняної економіки в умовах воєнного стану.

Стосовно податкових змін щодо оподаткування доходів фізичних осіб в умовах воєнного стану, вони регламентуються Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» [2].

Зміни щодо ПДФО передбачають стимули для благодійної діяльності щодо підтримки військових та постраждалих від воєнних дій. Так, розширено перелік видів доходів, що не включаються до складу сукупного оподаткованого доходу (а саме: вартість благодійної допомоги на користь учасників бойових дій або на користь членів їхніх сімей, а також фізичних осіб, постраждалих від збройної агресії РФ, фізичних осіб з місця проживання на території проведення бойових дій). Відповідно, суми такої благодійної допомоги не підлягають оподаткуванню ПДФО та військовим збором протягом дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану.

Фізичним особам за підсумками 2022 року надано право на податкову знижку у граничному розмірі 16% (замість поточних 4%) суми загального оподаткованого доходу звітного року на пожертвування неприбутковим організаціям. З огляду на потужний волонтерський рух, а також бажання багатьох людей надавати благодійну допомогу офіційно такий крок є цілком логічним.

Варто відзначити потужний компенсаційний ефект ПДФО в частині надання податкової знижки щодо орендної плати за договором оренди житла внутрішньо переміщених осіб.

Зауважимо, що переважна більшість критеріїв застосування податкової соціальної пільги у розмірі 200% суми пільги, стосуються категорій громадян, безпосередньо причетних до подій Другої світової війни [3]. Враховуючи, норму ПКУ щодо застосування податкової соціальної пільги лише до доходу у вигляді заробітної плати, лівова частка таких критеріїв втратила актуальність. Однак, справедливо було б в сучасних умовах надавати податкову соціальну пільгу й учасникам бойових дій, безпосередньо задіяних у заходах з протистояння збройній агресії РФ.

Проблемним аспектом реалізації компенсаційних ефектів ПДФО є законодавча норма щодо порядку розрахунку граничного розміру доходу для застосування податкової соціальної пільги, яка не відповідає сучасним реаліям. Так, граничний розмір доходу, до якого застосовується податкова соціальна пільга, дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4 та округленого до найближчих 10 гривень. Враховуючи, що розмір місячного прожиткового мінімуму для працездатної особи на 1 січня 2022 року становить 2481 грн., граничний розмір доходу, до якого застосовується податкова соціальна пільга, впродовж всього 2022 року складатиме 3470 грн., що не відповідає сучасним економічним реаліям. Для вирішення цієї проблеми пропонуємо адаптувати розрахунок граничного розміру доходу, до якого застосовується податкова соціальна пільга, відповідно до економічних реалій шляхом визначення його на рівні двох мінімальних заробітних плат (13000 грн. у 2022 р.).

Ще одним стримуючим аспектом реалізації компенсаційних ефектів ПДФО виступає законодавча норма щодо порядку розрахунку розміру податкової соціальної пільги. Відповідно до чинного законодавства розмір податкової соціальної пільги розраховується як 50% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи. У контексті запропонованих змін відповідно до економічних реалій, вважаємо за доцільне при розрахунку розміру податкової соціальної пільги застосовувати повний обсяг прожиткового мінімуму для працездатної особи з обов'язковим коригуванням прожиткового мінімуму з урахуванням інфляційного фактору.

Отже, виважені кроки щодо запровадження комплексу заходів для стабілізації рівня доходів фізичних осіб, у тому числі, в частині податкових змін, є необхідними для збереження стійкості економіки в умовах війни та для її подальшої структурної перебудови та відновлення. Безперечно, для післявоєнної розбудови країни потрібна оновлена податкова модель з конкретизованими та виваженими пріоритетами в оподаткуванні доходів фізичних осіб.

Література

1. *На 10 охоплених війною регіонів припадає 50% ВВП України* : Інтерв'ю Міністра фінансів України Сергія Марченка про економічні наслідки війни / Forbes.ua : сайт. URL: <https://forbes.ua/inside/na-desyat-okhoplenikh-viynoyu-regioniv-pripadae-50-vvp-ukraini-ministr-finansiv-sergiy-marchenko-pro-ekonomichni-naslidki-viyni-intervyu-14032022-4595> (дата звернення: 23.03.2022).
2. *Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану* : Закон України № 2120-IX від 15.03.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 23.03.2022).
3. *Податковий кодекс України* : Закон, Кодекс № 2755-VI від 02.12.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 24.03.2022).

УДК 336.1.69:355.01

Курганська Елеонора Іванівна
к. е. н., доцент кафедри фінансів,
Одеський національний економічний університет (Україна)

АКТУАЛІЗАЦІЯ КАЗНАЧЕЙСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

JEL classification: E630

У 2022 році виповнилося двадцять сім років з моменту створення та функціонування казначейської системи як організаційної структури для своєчасного здійснення всіх транзакцій та

операцій у двох напрямках: дохідного та видаткового, що, у свою чергу, є однією з особливостей єдиного казначейського рахунку Державної казначейської служби України (далі – ДКСУ).

Казначейська служба розробляє та готує інформацію в розрізі звітів, створює суттєву єдину інформаційну базу щодо виконання бюджетів всіх рівнів: державного й місцевих.

Казначейська система дозволяє максимально точно прогнозувати ресурси держави для прийняття управлінських та стратегічних рішень. За двадцять сім років, звісно, ДКСУ, та й вся система казначейства, пройшла етапи розвитку, зазнала перетворень, трансформацій та переформатування та сьогодні ще додався досвід дистанційного обслуговування та електронного документообігу, першочергово запланованого для покращення сервісу.

Швидкі зміни в економічній сфері та політичному житті країни вимагають від Уряду застосування фінансових важелів регулювання економічною ситуацією щодо направлення фінансових потоків.

Чітка та скоординована діяльність органів Державної казначейської служби України спрямована на забезпечення своєчасного надходження та цільового використання державних ресурсів, чим досягається розв'язання важливих завдань бюджетної політики держави щодо розбудови економіки та здійснення відповідних реформ.

При переході на систему дистанційного обслуговування показники залишків коштів на єдиному казначейському рахунку показували стабільну тенденцію, на той час це мало пріоритетне значення (реєстраційні, спеціальні реєстраційні рахунки розпорядників та одержувачів бюджетних коштів).

Звісно, всі запроваджені експериментальні моделі дали позитивні зрушення та проміжні результати в напрямі вдосконалення саме процесу управління залишками бюджетних коштів в системі казначейства. Проте, в умовах воєнного стану ситуація змінюється, пріоритетність завдань та його фокус зміщується. В мирний час науковою спільнотою досліджувалося питання дієвості та доцільності захищених/незахищених статей видатків.

Сьогодні у воєнний час ситуація розглядається під іншим кутом – питання захищених статей не постає, важливими сьогодні є лише питання отримання фінансування всіх наданих платежів ЗСУ та іншими військовими організаціями і структурами воєнного значення, а також силовими структурами. ДКСУ в умовах воєнного стану має лише один вищезазначений напрям.

Ще однією з особливостей щодо обслуговування ДКСУ в умовах воєнного часу є надмірне навантаження на кожного працівника, так як робота не датується вихідними, субота та неділя є днями для чергувань за розпорядженням Кабінету міністрів України та Міністерства фінансів України.

Наступна особливість щодо казначейського обслуговування, яка виникла в умовах воєнного стану, це гострі кадрові проблеми, на фоні яких продукуються відповідно й інші особливості організаційного характеру та технічного забезпечення в сучасних умовах. Гострі кадрові проблеми та низка вищезазначених проблем посилюються військовими діями на території України, проте були викликані також іншими факторами, зокрема:

- кваліфікаційні вимоги, які не повністю відповідають сучасним тенденціям, наприклад, невідповідність розвиненим *soft skills*, які сьогодні визнані всім світом та показали, що саме *SS* впливають на 80% на *hard skills*, що, у свою чергу, спричиняє вплив на ефективність саме системи казначейства;

- пікові надмірні навантаження, які виснажують та призводять до психо-емоційного вигорання, що, відповідно, викликає проблеми, пов'язані з впливом людського фактору;

- рівень оцінювання та оплати праці, який нестабільний в умовах воєнного стану, призводить до негативної тенденції у зв'язку зі скороченням фонду оплати праці та, автоматично, до демотивації в колективі [1];

- періодичне та/або систематичне запровадження експериментів впливає тим чи іншим чином на стабільність роботи системи та, відповідно, на показники ефективності [2];

- недосконала система «Є-Казна» впливає на інтенсивність та оперативність роботи казначейської системи;

- СДО, що продемонструвала недоліки за період практичного застосування та низка інших проблем.

Ще одним із важливих моментів, які значно ускладнюють процес управління видатками держбюджету та місцевих бюджетів в умовах воєнного стану є затвердження регламентів, які не враховують саме особливостей функціонування обласних та/чи районних головних управлінь.

Щодо проблем з технологічних регламентів роботи структурних підрозділів ДКСУ, то в даному випадку доцільно сформувати єдину базу даних відповідних підтверджувальних документів.

Працівники структурних підрозділів ДКСУ повинні мати доступ до зазначеної бази. Нещодавно мав місце прецедент судової справи, тому буде прийнято рішення щодо розміщення відповідних документів у загальному доступі для фахівців та розпорядників. У результаті дослідження було розроблено низку пропозицій, які мають бути вирішені на законодавчому рівні, насамперед:

- питання щодо термінів надання розподілів асигнувань та підвищення контролю щодо витрат бюджетних коштів;
- розробка методології програмного забезпечення для відкриття асигнувань;
- запровадження спрощеної форми звітності чи механізму її подання в ДКСУ;
- подальша робота та закріплення апробованих результатів щодо впровадженої системи електронного обігу «Клієнт-Казначейство-Клієнт» та СДО;
- провадження уніфікації по вертикалі: в розрізі обласних, районних, міських та районних у містах підрозділів ДКС;
- створення єдиної інформаційної системи в площині інформації стосовно кожного розпорядника бюджетних коштів. З метою оптимізації процесу обслуговування розпорядників та одержувачів бюджетних коштів з січня 2016 р. запроваджено централізоване обслуговування розпорядників, одержувачів бюджетних коштів державного бюджету за видатками шляхом введення в промислову експлуатацію програмного забезпечення АС «Є-Казна ДБ». Значна оборотність фінансових потоків, що перерозподіляється через СДО в системі казначейства, вимагає здійснення постійного контролю за їх ефективним використанням.

Розвиток казначейської системи, її зростаючі вимоги та можливості постійно породжують як кількісні зміни інформаційного середовища (постійне підвищення обсягу оброблюваної інформації, кількісне збільшення виконуваних функцій), так і якісні (розширення функціоналу вирішуваних завдань, оновлення інформаційних технологій, зміни параметрів функцій).

Література

1. Міністерство фінансів України : веб-портал. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense> (дата звернення: 29.03.2022).
2. Lushpiienko Y., Sandiuk H. et al. Special procedures for electronic public procurement. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2019. Vol. 22. Special Issue 2S. Pp. 1–6.

УДК 336.142:355.01

Логвіновська Світлана Іванівна
к. е. н., доцент кафедри фінансів,
Одеський національний економічний університет (Україна)
Курганська Елеонора Іванівна
к. е. н., доцент кафедри фінансів,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

JEL classification: E630

Стабільний соціально-економічний стан суспільства в державі залежить від бюджетного процесу. Бюджетний процес зазвичай розглядають як систему, яка реалізується через взаємодію структурних та інституційних одиниць (учасників бюджетного процесу) через виконання законодавчо встановлених бюджетних процедур.

Як відомо, бюджетний процес визначається у діях органів влади різних рівнів (державної та місцевої), які регулюються нормами бюджетного права щодо складання, розгляду, затвердження і виконання бюджетів, а також складання, розгляду і затвердження звіту про їх виконання.

Сьогодні бюджетний процес в Україні розподілився на етапи: бюджетний процес мирного часу та бюджетний процес в умовах воєнного стану. Саме для забезпечення ефективного функціонування бюджетної сфери та життєво необхідних потреб жителів територіальних громад у період дії воєнного стану ухвалено низку ефективних, оперативних рішень [1].

Наразі проблеми в організації і реалізації бюджетного процесу в Україні є очевидними через воєнний стан. Необхідно налаштувати бюджетний процес відповідно до існуючих умов. За нинішніх умов важко дотримуватися визначених законодавством норм, зокрема, щодо складання Бюджетної декларації та місцевих прогнозів, розроблення реалістичних прогнозів економічного та соціального розвитку країни, які є передумовою середньострокового бюджетного планування, строків звітування про виконання Державного бюджету України, оприлюднення, публічного представлення інформації про бюджет [2]. Наразі важко оцінити результати витрачання коштів у зв'язку із необхідністю збору, аналізу інформації, можливою необхідністю зміни цільового використання бюджетних коштів, наявністю таємних витрат, які не можуть бути розголошеними.

Саме для цього запроваджено зміни у бюджетному законодавстві, а саме:

- скасовано вимогу Кодексу щодо передачі коштів між загальним та спеціальним фондами бюджету виключно в межах бюджетних призначень шляхом прийняття рішення про місцевий бюджет чи внесення змін до нього;

- скасовано вимогу Кодексу щодо обов'язкової публікації не пізніше 1 березня року, що настає за роком звіту місцевих бюджетів – у газетах, визначених Верховною Радою Автономної Республіки Крим, відповідними місцевими радами;

- скасовано вимогу Кодексу щодо публічного представлення до 15 березня року, що настає за звітним, інформації про виконання бюджетних програм головними розпорядниками бюджетних коштів;

- скасовано вимогу щодо подання річного звіту про виконання закону про Державний бюджет України Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України, Президента України та Рахункової палати не пізніше 1 квітня року, наступного за звітним;

- скасовано усі норми щодо складання та схвалення прогнозів місцевих бюджетів (зокрема, стаття 751 Кодексу);

- скасовано терміни подання Казначейством звітності про виконання місцевих бюджетів;

- Кабінету Міністрів України надано повноваження приймати рішення щодо додаткових положень, які регламентують процес виконання державного бюджету;

- дозволено спрямовувати залишки коштів за субвенціями з державного бюджету місцевим бюджетам, збережені на рахунках місцевих бюджетів станом на 1 січня 2022 року, на заходи територіальної оборони, задоволення продовольчих потреб цивільного населення, евакуацію/вивезення/переміщення цивільного населення із місцевості, де ведуться бойові дії, та небезпечних територій у безпечні місця, зокрема, на оплату транспортних послуг, пально-мастильних матеріалів, облаштування місць розміщення громадян, які у зв'язку з бойовими діями залишили місце проживання/перебування, оплату інших заходів, спрямованих на підтримку цивільного населення в умовах воєнного стану;

- заборонено зупинення операцій з бюджетними коштами, призупинення бюджетних асигнувань, зменшення бюджетних асигнувань як заходи впливу за порушення бюджетного законодавства до розпорядників та одержувачів бюджетних коштів сектору національної безпеки і оборони, розпорядників та одержувачів бюджетних коштів, залучених до вирішення завдань, пов'язаних із запровадженням і здійсненням заходів правового режиму воєнного стану;

- Кабінету Міністрів України доручено до 15 грудня 2022 року визначити порядок реалізації механізму зарахування акцизного податку з роздрібного продажу тютюнових виробів, який мав діяти з 1 квітня 2022 року;

- відтерміновано до 1 січня 2023 року норму щодо нарахування штрафу у розмірі ста неоподаткованих мінімумів доходів громадян та пені у розмірі 0,1 відсотка суми простроченого (за кожний день прострочення) платежу акцизного податку з роздрібного продажу тютюнових виробів, який зараховується до бюджетів місцевого самоврядування (сплачується органами Казначейства у випадку несвоєчасного подання звітності про виконання бюджетів та недотримання автоматичного режиму зарахування акцизного податку);

- у період дії воєнного стану та протягом року після його завершення або скасування норми Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» інші норми законодавства, що впливають із цього Закону, не застосовуються. Уся державна допомога, надана протягом такого періоду, вважається допустимою. Надавачі державної допомоги звільняються від обов'язку подання повідомлення про нову державну допомогу та подання звітності про чинну державну допомогу [3].

Бюджетний процес – це постійний процес визначення пріоритетів держави, її завдань та функцій на певному етапі. Головною метою сьогодні є забезпечення ефективного функціонування бюджетної сфери та життєво необхідних потреб мешканців територіальних громад у період дії

воєнного стану, які сприятимуть створенню умов для своєчасного та оперативного реагування на потреби фінансового забезпечення заходів територіальної оборони, захисту безпеки населення та функціонування бюджетної сфери, комунальних підприємств у період воєнного стану.

Література

1. *Бюджетний кодекс України* : Закон, Кодекс № 2456-VI від 08.07.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920#Text> (дата звернення: 14.03.2022).
2. Бугай Т. В. Особливості бюджетного процесу в Україні. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2011. № 3 (54). С. 56–64.
3. *Зміни до бюджетного та податкового законодавства на період дії воєнного стану / Децентралізація* : урядовий портал. URL: <https://decentralization.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2022).

УДК 336.02:355.01

Слатвінська Марина Олександрівна
д. е. н., професор кафедри фінансів,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ПОДАТКОВІ НОВАЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

***JEL classification:* E620; H240**

Перед українським урядом, як і перед багатьма урядами світу, економіки яких перебували в умовах воєнного стану, поряд із забезпеченням територіальної цілісності, суверенітету, забезпеченням обороноздатності країни постали виклики щодо забезпечення подальшої діяльності суб'єктів господарювання, функціонування усіх сфер і ланок фінансової системи, підтримки життєдіяльності населення та виконання соціально-економічних функцій держави.

За результатами опитування дослідницької компанії Gradus Research в перші декілька тижнів від початку повномасштабної агресії з боку Росії в Україні до «режиму часткової роботи або взагалі до припинення функціонування вдалося близько 85% бізнесу, серед яких 1% припинили діяльність та не планують відновлення, а 35% призупинили діяльність, чекаючи кращих часів» [1].

Крім того, станом на початок квітня, понад 50% українців, зазвичай, працівників великих старопромислових підприємств, що розташовані у південно-східній частині України, втратили роботу [2]. На середину квітня від моменту початку війни з України виїхало майже три мільйони людей [3]. Донині відбувається масова внутрішня міграція, зростають безробіття та втрати економіки України від пошкодження фізичної інфраструктури. Так, з початку воєнних дій ці втрати склали 80,4 млрд. дол. США [4]. Водночас, за попередніми оцінками Мінекономіки та КШЕ, «загальна оцінка втрат економіки України внаслідок війни, з урахуванням як прямих втрат, що розраховуються в даному проєкті, так і непрямих втрат (падіння ВВП, припинення інвестицій, відтік робочої сили, додаткові витрати на оборону та соціальну підтримку та інше) складає від 543 до 600 млрд. дол. США», при цьому втрати активів підприємств складають 6,663 млн. дол. США [4]. Почали зростати ціни на пальне, що викликало необхідність державного втручання та регулювання цін на ринку пального.

Враховуючи зазначене та зважаючи на введення воєнного стану, урядом України було ухвалено низку не завжди популярних, однак необхідних регуляторних заходів, зокрема у податковій сфері. Це знайшло своє відображення у низці законів, якими внесено зміни до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування й подання звітності у період дії воєнного стану тощо. Податкові новації були запроваджені в площинах прямого та непрямого оподаткування і торкнулися, як юридичних, так і фізичних осіб, як великого, так і середнього та малого бізнесу. Метою їх запровадження стали зниження фіскального навантаження на суб'єктів господарювання, стимулювання їх ділової активності, покращення адміністрування податків для бізнесу та надання податкових пільг і переваг для відновлення економіки, державна підтримка населення тощо.

Серед основних податкових новацій варто відмітити [5]:

- надану можливість добровільної сплати єдиного податку для фізичних осіб-підприємців першої та другої груп;
- дозвіл для фізичних осіб підприємців другої та третьої груп не сплачувати ЄСВ за мобілізованих працівників;
- можливість ФОП та юридичним особам з оборотом до 10 млрд. грн. сплачувати єдиний податок з обороту в обсязі 2% за правилами, встановленими для 3-ї групи платників єдиного податку, тобто із звільненням від податку на прибуток, ПДВ та інших платежів. Зняття обмежень щодо кількості найманих працівників та видів діяльності (окрім підакцизних товарів та грального бізнесу);
- заборона на проведення перевірок і застосування пені й штрафів по ЄСВ на період воєнного стану та протягом 3 місяців після його завершення;
- дозвіл для ФОП, осіб, що провадять незалежну професійну діяльність та членів фермерського господарства, не сплачувати ЄСВ за себе в період з 1 березня до припинення воєнного стану та ще 12 місяців;
- скасування санкцій за порушення закону про РПО до завершення воєнного стану, крім санкцій за порушення при продажу підакцизної продукції;
- зменшення ПДВ до 7% та звільнення від акцизу з пального. Не оподатковується передача пального через примусове відчуження чи вилучення майна для потреб держави, передача ЗСУ, а також надання пального як гуманітарної допомоги. Також таке пальне звільняється від акцизу;
- можливість не сплачувати ПДВ за товари, що були знищені під час війни, а також передані на потреби оборони;
- надано можливість за 2022 рік та 2023 рік не сплачувати мінімальне податкове зобов'язання за землі, на яких ведуться бойові дії;
- у 2022 році не сплачувати екологічний податок на територіях, на яких ведуться бойові дії;
- звільнення від оподаткування ПДФО допомоги постраждалим від військової агресії РФ;
- фактичні податкові перевірки можуть проводитися стосовно забезпечення можливості розраховуватися карткою;
- зупинку перебігу всіх строків, контроль за дотриманням яких покладається на ДПС на час воєнного стану;
- не нарахування пені за несвоєчасне бюджетне відшкодування ПДВ у випадку, якщо несвоєчасність відшкодування відбулася внаслідок форс-мажорних обставин;
- надання права на податкову знижку у розмірі 16% (замість 4% зараз) на пожертвування неприбутковим організаціям;
- можливість не вважати порушенням вимоги щодо діяльності неприбуткових організацій передачу коштів на ЗСУ, а також для закладів охорони здоров'я, незалежно від виду благодійної діяльності зазначеної в статутних документах;
- тощо.

В рамках податкової лібералізації ще однією новацією, яку запроваджують в Україні і, яка буде діяти на період воєнного стану, є звільнення від митних платежів транспортних засобів (легкових автомобілів та кузовів до них; причепів та напівпричепів; мотоциклів; транспортних засобів для перевезення вантажів або понад десять осіб), що ввозяться в країну, а саме звільнення від сплати ПДВ, акцизу та ввізного мита при розмитненні авто. Така новація є своєчасною для тих, чийе авто було знищене у результаті воєнних дій, обстрілів або окупації території (за попередніми даними в Україні безповоротно втрачено близько 500 тис. авто). Однак, вважаємо її недопрацьованою, адже вона створює можливості для недобросовісного використання такого спрощення з метою власного збагачення, може призвести до перенавантаження роботи митниць та до втрат бюджету внаслідок недонадходжень коштів від розмитнення авто. Це пов'язано з тим, що така новація не містить обмежень щодо кількості ввезених авто однією фізичною особою чи компанією, а також обмежень щодо вартості авто і дозволяє ввезення елітних транспортних засобів з подальшим «нульовим розмитненням».

Загалом, зважаючи на виклики сьогодення, надзвичайно важливим залишається своєчасна адаптація податкового законодавства до нових реалій, а також забезпечення фінансової безпеки держави, захисту і підтримки суб'єктів господарювання та населення. З огляду на це, кроки щодо податкової лібералізації є виправданими, втім питання щодо раціонального прийняття рішень у податковій сфері, як тій, яка становить основу дохідних джерел бюджету, залишається відкритим і потребує подальшої оцінки ризиків та втрат.

Література

1. Як український бізнес працює під час війни. Головні факти з дослідження Gradus Research / Forbes.ua : сайт. URL: <https://forbes.ua/news/v-ukraini-35-biznesu-prizupinili-diyalnist-cherez-viynu-1-ne-planuyut-vidnovlennya-orituvannya-gradus-23032022-4950> (дата звернення: 04.04.2022).
2. Максимов В. Стало відомо, скільки українців втратили роботу через війну / Today. Ua : сайт. URL: <https://ukraine.today.ua/ruskyj-stalo-yzvestno-skolko-ukrayntsev-poteryaly-rabotu-yz-za-vojny> (дата звернення: 04.04.2022).
3. Від початку війни з України виїхали майже три мільйони людей – ООН / Укрінформ : сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3430339-vid-pocatku-vijni-z-ukraini-viihali-majze-tri-miljoni-ludej-oon.html> (дата звернення: 05.04.2022).
4. Втрати економіки України від пошкодження фізичної інфраструктури з початку воєнних дій станом на 11.04.2022 року / Kyiv School of Economics (KSE) : website. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zatizhden-pryami-vtrati-ekonomiki-ukrayini-cherez-viynu-zrosli-na-12-2-mlrd> (дата звернення: 06.04.2022).
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України № 2120-IX від 15.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення: 06.04.2022).

УДК 316.4:341.1

Чеберяко Оксана Вікторівна

д. і. н., к. е. н., професор кафедри фінансів,

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна)

ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ¹

JEL classification: H560; O100

Різноманітні суспільні катаклізми ХХ ст. та останніх десятиліть, зокрема, такі як дві світові війни, велика кількість локальних військових конфліктів, гібридні війни, стрімке зростання кількості та згубних можливостей озброєння, безвідповідальне використання соціально-політичних технологій, поширення пандемії COVID-19, призвели до виникнення поняття «соціальна безпека», яке пов'язано із соціалізацією всіх сфер людського життя та підпорядкування їх соціальним цілям.

Відповідно до статті 25 Загальної декларації прав людини «кожна людина має право на такі життєво необхідні речі, як їжа, одяг, житло, медичний догляд та соціальне обслуговування» [1]. Загальна декларація прав людини, міжнародні пакти про цивільні та політичні, економічні, соціально-культурні права юридично гарантують громадянам право на життя, недоторканність особистості, соціальний захист, свободу думки та переконань, освіту та захист соціального стану, на здійснення своїх життєвих інтересів. Права, свободи та обов'язки громадян є необхідною умовою ефективного функціонування суспільства і підпорядковані його культурно-матеріальним та духовним нормам.

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека відповідно до статті 3 Конституції України визнаються найвищою соціальною цінністю [2]. Саме тому соціальній безпеці приділяється особлива увага. Вона відіграє ключову роль у всій системі національної безпеки. Як соціальна держава, Україна визнає людину найвищою соціальною цінністю, розподіляє суспільне багатство згідно з принципом соціальної справедливості та піклується про зміцнення громадянської злагоди у суспільстві. Згідно з ч. 4 ст. 13 Конституції України держава забезпечує соціальну спрямованість економіки, що є основою для реалізації соціальних прав громадян, зокрема, на соціальний захист та достатній життєвий рівень.

Україна прагне реалізувати конституційні положення, які визначають її як соціальну та правову державу. Громадяни України відповідно до статті 46 Конституції України «мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, ... у старості». Це право гарантується загально-обов'язковим державним соціальним страхуванням [2].

¹ Тези підготовлено в межах виконання проєкту НФД України «Нові геостратегічні загрози соціальної безпеки людини в умовах гібридної війни та шляхи їх запобігання» № 2021.01/0239.

У демократичному суспільстві інтереси соціальної безпеки людини та держави в цілому повинні співвідноситися та бути гармонійно збалансованими. У правовому полі України немає офіційного визначення категорії «соціальна безпека», а сам термін «соціальна безпека» порівняно нещодавно увійшов в науковий та політичний обіг. У США в 1935 р. було прийнято закон про соціальне страхування, більш відомий як «Акт про соціальну безпеку», а його теоретичні основи були підготовлені економістом та правознавцем Дж. Коммонсом. Він вважав, що за рахунок удосконалення законодавчої та виконавчої діяльності державних органів можна нейтралізувати більшу частину конфліктів для людей, що дозволить досягти соціальної безпеки. Взагалі Джон Роджерс Коммонс (1862–1945) у теорії інституційної економіки заснував соціально-правовий напрямок. У 1983 р. поняття «соціальна безпека» використав у своїй книзі «Люди, держави та страх: Проблема національної безпеки у міжнародних відносинах» американський політолог Б. Бузана [3, с. 46]. В європейській та американській літературі здебільшого використовується формулювання Б. Бузана, який під соціальною безпекою розуміє «здатність суспільства зберігати свою сутність у змінних умовах за можливих або явних загроз» [4, с. 23]. Вважаємо, під соціальною безпекою людини (нанорівень) треба розуміти ступінь (рівень) захищеності життєво важливих соціально-економічних інтересів людини (особи), її прав, свобод та цінностей від внутрішніх та зовнішніх, реальних та потенційних загроз.

Свій конкретний прояв термін «соціальна безпека» вперше знайшов в міжнародному документі «Всесвітній соціальній декларації», яку було прийнято Всесвітньою конференцією із соціального розвитку у 1995 р. У ній було сформульовано мінімальні завдання забезпечення соціальної безпеки в інтересах соціального розвитку та добробуту людей, що гарантували соціальну стабільність та безпеку у світі [5].

Соціальна безпека людини пов'язана з дотриманням найважливіших соціальних стандартів: подолання бідності, зростання людського потенціалу (тривалості життя та рівня освіти), підвищення купівельної спроможності населення, якості трудового життя, захищеності сім'ї, материнства та дитинства; послуг охорони здоров'я; екологічні стандарти тощо.

Соціальна безпека передбачає захист життя, здоров'я, добробуту, створює передумови для формування та розвитку особистості. Вона визначається станом економіки, характером демографічних процесів, екологічних факторів антропогенного характеру, станом соціально-побутової сфери, ступенем соціальної напруженості, характером соціальної політики та поведінки населення. Соціальна безпека тісно пов'язана із соціальною політикою: чим реалістичніша соціальна політика держави, тим вище рівень соціальної безпеки кожного члена суспільства, кожної сім'ї. Соціальна політика – це інструмент забезпечення соціальної безпеки суспільства як стратегічної мети держави. Таким чином, соціальна безпека людини є комплексною проблемою, що зачіпає різні цінності особистого існування, а рівень соціального забезпечення є показником економічного та соціального становища населення країни.

Події останніх років засвідчили серйозну кризу системи не лише соціальної, але й міжнародної безпеки через зовнішнє втручання Росії у внутрішні справи незалежних держав, спроби дестабілізації їхніх політичних систем та пряме силове захоплення чужих територій. Гібридна війна Росії, яка розпочалася у 2014 р., передбачала різнопланову та довгострокову дестабілізацію соціально-економічної і політичної ситуації в Україні, системи національної безпеки. На жаль, майже всі міжнародні гарантії безпеки для України (зокрема, в межах Будапештського меморандуму) виявилися недієздатними в умовах, коли агресором виступив один із гарантів. Соціальний вимір окупації частини Донбасу та анексії Криму сформував низку нових соціальних проблем: захисту прав людини та протидії расовій дискримінації щодо населення окупованої АР Крим, внутрішньо переміщені особи (близько 1,5 млн.), організація їх проживання, зайнятості, призначення (відновлення) їм соціальних виплат, пенсій, адміністративне визнання документів, питання «політичних в'язнів» та зниклих безвісті осіб та їх сімей, порядок вступу до закладів вищої освіти абітурієнтів із тимчасово окупованих територій, забезпечення учасників АТО тощо. 19 грудня 2016 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила Резолюцію 71/205 «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна)», в якій засудила тимчасову окупацію Російською Федерацією частини території України – Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, підтвердила невизнання її анексії [6]. Війна на Сході України та анексія Криму негативно вплинули на соціальну безпеку людини і це вимагає адаптації соціальної політики держави та вдосконалення механізму її реалізації з урахуванням соціально-економічного стану регіонів України.

Новим викликом для національної (соціальної) безпеки стала широкомасштабна війна Росії проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року. Так із збільшенням масштабів та тривалості

загарбницьких військових дій виникає все більша низка загроз, пов'язаних із дотриманням необхідної соціальної безпеки, суспільство зазнає великих втрат у вигляді людських жертв, матеріальних збитків, руйнування довкілля та загрози екологічної катастрофи. Соціальна безпека не може відповідати принципам соціальної солідарності, відповідальності та партнерства, протистояти зовнішнім і внутрішнім наявним і потенційним загрозам та забезпечувати соціальний захист та умови покращення якості життя. Головною передумовою дотримання соціальної безпеки людини наразі є зміцнення могутності Збройних Сил України. Україна продовжує дотримуватися курсу на євроатлантичну інтеграцію та членство в НАТО, прагне стати в перспективі елементом нової архітектури європейської безпеки, де її життєво важливі інтереси забезпечуватимуться колективно при безпосередній участі самої України. Не набувши членства у Північноатлантичному альянсі – системі колективної безпеки, Україна й надалі не матиме дієвих важелів впливу на прийняття рішень з урахуванням її національних інтересів.

Література

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015. 9 (дата звернення: 18.03.2022).
2. Конституція України : Конституція, Закон № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 18.03.2022).
3. Buzan B. *People, States and Fear : The National Security Problem in International Relations*. 1983. 126 p.
4. Buzan B., Waever O., Wilde J. de. *Security : A New Framework for Analysis*. Boulder, London. Lynne Rienner Publishers, 1998. 239 p.
5. *The Report on the World Summit for Social Development*. Copenhagen, March 6–12, 1995. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/198966> (access date: 22.03.2022).
6. Резолюція 71/205, ухвалена Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй «Положення в галузі прав людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна)» від 19 грудня 2016 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU16077> (дата звернення: 23.03.2022).
7. Чеберяко О. В. Фінансове забезпечення оборони України як основа національної безпеки в умовах збройної агресії РФ. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*. 2017. № 5. Part 2. Pp. 49–58.

УДК 330.131.7:005

Астахова Наталія Ігорівна

*к. е. н., ст. викладач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

Каракач Маріанна Віталіївна

*студентка 5 курсу факультету фінансів та банківської справи,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ДЕЯКІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМСТВА

JEL classification: G320

Діяльність підприємств в сучасних умовах господарювання тісно поєднується з численними ризиками, ступінь впливу яких на результати господарської діяльності підприємств достатньо висока.

За своєю сутністю, фінансовий ризик – це усвідомлена можливість небезпеки виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, майна, грошей через випадкові зміни умов економічної діяльності, несприятливі обставини.

Фінансові ризики є найважливішою складовою підприємницьких ризиків у системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства, аналіз яких повинен проводитися при ухваленні будь-якого фінансового рішення.

Управління фінансовими ризиками містить три послідовні етапи: ідентифікація; оцінка; нейтралізація ризиків [1].

На першому етапі відбувається визначення окремих видів ризиків, пов'язаних із фінансовою діяльністю підприємства та формування їхнього портфеля.

Другий етап передбачає здійснення таких послідовних дій: оцінка повноти і достовірності інформації, яка необхідна для визначення рівня фінансових ризиків; вибір і застосування методів оцінки фінансових ризиків; визначення ймовірності виникнення збитків, яких можуть завдати фінансові ризики; визначення факторів, які впливають на рівень фінансових ризиків підприємства; встановлення гранично допустимого рівня фінансових ризиків за окремими фінансовими операціями.

Оцінка ризиків може здійснюватися за такими методами, як якісний та кількісний аналіз.

Якісний аналіз передбачає ідентифікацію ризиків, визначення їхніх джерел і причин виникнення, потенційних зон ризику, виявлення можливих негативних наслідків від реалізації ризикового рішення.

Кількісний аналіз передбачає визначення конкретного розміру збитків та втрат від окремих фінансових ризиків.

Третій етап передбачає визначення методів нейтралізації фінансових ризиків.

До таких методів відносять: уникнення ризику, хеджування, диверсифікація, передача та розподіл ризику, самострахування, страхування, скорочення переліку форс-мажорних обставин.

Запропоновані методи дають змогу зменшити негативний вплив фінансових ризиків та знайти можливості отримання прибутку [2].

Допомога держави у складних умовах сьогодні стає невід'ємною частиною підтримання розвитку підприємства. Внаслідок воєнних дій фінансова підтримка з боку держави стає одним з інструментів управління ризиками.

У поточних надскладних умовах держава здійснює доступні кроки аби підтримати підприємства, що опинилися в скрутних умовах.

Пакет рішень, запропонований Урядом: фізичні особи-підприємці I та II групи на час воєнного стану та протягом року після його завершення будуть звільнені від сплати ЄСВ; підприємства та фізичні особи-підприємці III групи будуть звільнені від сплати ЄСВ за найманих працівників, які були призвані до лав ЗСУ, інших збройних формувань (у тому числі, територіальної оборони). Збір буде сплачено за рахунок держави; відтермінується сплата податків для всіх підприємств, які не спроможні їх заплатити.

Вводиться розширена програма евакуації підприємства із зони бойових дій на захід України. Підприємствам будуть створені належні умови для роботи на новому місці та можливості працевлаштування людей.

Отже, фінансові ризики відіграють важливу роль в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства. Зростання ступеня впливу фінансових ризиків на результати фінансово-господарської діяльності підприємства пов'язано зі швидкою мінливістю економічної ситуації в країні, кон'юнктури фінансового ринку, розширенням сфери фінансових відносин, появою нових фінансових технологій та інструментів і низкою інших факторів.

Література

1. Куцик П. О., Васильців Т. Г., Сороківський В. М., Стефаняк В. І., Сороківська М. В. *Управління фінансовими ризиками* : навч. посіб. Львів : Растр-7, 2016. 318 с.
 2. Ніщик Т. В. Фінансові ризики та способи управління ними. *Фінансовий ринок*. 2018. URL: <http://libfor.com/index.php?newsid=3217> (дата звернення: 18.02.2022).
-

УДК 368:336.76

Баранова Вікторія Глібівна

*д. е. н., професор кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ

JEL classification: G220

Ланцюжок кризових подій, які останнім часом відбулися у світовому просторі, суттєво вплинув на всі економічні процеси як на макро-, так і мікро- рівнях. До таких подій віднесемо нестабільний політичний, економічний та соціальний стан суспільства, воєнні події на території України.

Економічні системи усіх країн суттєво відреагували на кризові явища. Сюди також варто додати й нестабільні природні умови (потужні буревії та зливи, масштабні повені та значне похолодання там, де ніколи не було снігу) та епідемія коронавірусу. Зауважимо, що природні й епідемічні негаразди відбуваються вже протягом декілька років.

Страховання, як один з потужних фінансових секторів економіки, вже певним чином відреагував на події останніх років: змінилися вектори розвитку страхування – часткова переорієнтація зі страхування майна на страхування здоров'я та життя, в Україні при загальному падінні надходжень страхових премій (на 16,9% зі страхування non-life) відбулося зростання страхових премій зі страхування життя на 8,7%; зменшилася кількість українських страховиків [1].

Світовий страховий ринок у цілому показує позитивну динаміку розвитку.

Так одна з потужних європейських страхових компаній показала зростання страхових премій: активи Eurohold зросли на 133% за рік та перевищили 1,94 млрд. євро на кінець грудня 2021 р.; Swiss Re повідомила про чистий прибуток у розмірі 1,4 млрд. доларів та рентабельність власного капіталу у розмірі 5,7% за 2021 рік, що значно вище після чистого збитку у розмірі 878 млн. доларів у 2020 році; L&H Re повідомила про чисті збитки у розмірі 523 млн. доларів у 2021 році порівняно з чистим прибутком у розмірі 71 млн. доларів у 2020 році, оскільки бізнес зазнав значно більших збитків від COVID-19 майже на 2 млрд. дол. Ці втрати були спричинені підвищеним рівнем смертності від COVID-19 у США та відображали сплеск захворюваності на початку року; австрійська страхова група UNIQA повідомила про збільшення прибутку до оподаткування у 2021 р. майже у 7 разів до 382,3 млн. євро [1].

Задля подолання негативних тенденцій на страховому ринку України НБУ, як регулятор, прийняв низку заходів: перенесення строків звітності; спрощення процедури врегулювання збитків; закликав іноземних перестраховиків відстрочити сплату платежів за укладеними договорами перестраховання та продовжити надання перестраховального захисту навіть у випадку закінчення терміну дії таких договорів.

Перелічені ризики, що відбуваються, вимагають визначити подальші орієнтири розвитку страхового ринку в Україні (з урахуванням складних політичних, соціальних та економічних подій та ситуації на світовому страховому ринку).

При визначенні напрямів розвитку страхового ринку необхідно враховувати, що суттєвого розмивання меж між регіонами та державами на сьогодні не існує, такі межі модифікуються [2]. Це зумовлено вільним рухом грошових та фінансових потоків, повномасштабним впровадженням

діджитал-технологій, підвищенням ризику страхових подій, у тому числі кібер-ризиків, певне відставання темпів адаптації страхового ринку до темпів змін, що відбуваються за різними напрямками. Як вважають експерти, на найближчу перспективу отримують розвиток інформаційна та телекомунікаційна глобалізація, фінансова та промислова глобалізація, соціальна та культурна глобалізація. Страхові компанії тяжіють до об'єднань та злиття: вартість угод такого масштабу на 269,5% більша, ніж у 2020 році, і є третьою за обсягом сумою за останні 24 роки з поправкою на інфляцію [1].

Орієнтири, на які повинен бути націлений розвиток страхового ринку України, вважаємо, можна визначити такі:

- посилення заходів щодо запобігання страховому шахрайству (обмеження гарантованого страхового відшкодування);
- зміна системи державного регулювання та нагляду (акцентування на реальному страхуванні, підвищення вимог до платоспроможності, впровадження заходів щодо протидії злочинному відмиванню грошей, у тому числі, через систему перестраховування);
- врахування соціального, а не тільки економічного зиску від страхування;
- підтримка національних страховиків та врівноваження співвідношення національних та закордонних страховиків (у тому числі представництв). Присутність на ринку національних страховиків є чинником фінансової безпеки держави;
- страховий ринок щільно пов'язаний з фондовим ринком, тому було справедливо вважати чинником розвитку – розвиток фондового ринку, але таке завдання ставиться вже десятками років.

Першим кроком у цьому напрямку повинно стати створення умов для накопичення коштів (активів) страхового ринку (будування «фінансової подушки»), а як захід – орієнтація на соціальні пакети для корпоративних клієнтів. Другим кроком на базі створеного фінансового потенціалу є вкладання певної частки страхових резервів у акції корпоративних клієнтів (тих, яким надано соціальні пакети) – як стимуляція розвитку фондового ринку. Третім кроком є розвиток соціально-важливих видів страхування з елементами державної підтримки:

- на макрорівні привести у відповідність мінімальну зарплату та прожитковий мінімум, створюючи фінансову базу для страхування фізичних осіб. Зауважимо, що мінімальна зарплата станом на грудень 2021 р. становить – 6500 грн. на місяць, прожитковий мінімум – 2589 грн. для працездатних осіб (за даними Міністерства соціальної політики України середній показник цієї величини має становити 4546 грн.) [3]. Сьогодні спостерігається розрив між цими двома показниками. Вважаємо некоректним є порівняння прожиткового мінімуму та «брудної» зарплати, тобто без врахування податків та зборів.

Також зауважимо, що існує невідповідність прожиткового мінімуму мінімальній пенсії (мінімальна пенсія за віком на кінець 2021 р. складає 1934 грн.), кількість пенсіонерів в Україні складає 10,9 млн. осіб; 1,8 млн. осіб отримують таку пенсію, тобто вони «випадають» зі страхового поля та не мають фінансової можливості отримати страхову послугу;

- необхідним є перегляд засад системи пенсійного страхування як державного, так й недержавного. Накопичувальне страхування не тільки втрачає свою популярність, але й стає економічно недоцільним, так як рівень інфляції настільки значний, що нарахований відсоток не перекидає втрату накопичень. До цього додаємо необхідність постійно «вчитися», змінюючи напрями та види праці й, як наслідок – коливання зарплатні.

Отже, було сформульовано деякі орієнтири, але насправді їх набагато більше, тому наукові дослідження стають вкрай необхідними з метою запобігання помилок, які були допущені при побудові страхової системи України.

Література

1. *Фориншурер – страхование в Украине*. URL: <https://forinsurer.com> (дата обращения: 10.03.2022).
2. *2021 рік стане роком відновлення. Прогнози світової страхової галузі на 2020-2030 роки*. URL: <https://tbt-broker.com/news/prognozy-mirovoj-strakhovoj-otrasli-na-2020-2030-goda> (дата звернення: 10.03.2022).
3. *Міністерство соціальної політики України* : сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/news> (дата звернення: 11.03.2022).

УДК 336.717.18

Баранова Вікторія Глібівна

*д. е. н., професор кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

Джулінська Ольга Юрївна

*студентка 5 курсу факультету фінансів і банківської справи,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ГРОШОВИМИ ПОТОКАМИ

JEL classification: G300; M400; M410

Важливим елементом організації фінансово-господарської діяльності підприємства є управління грошовими потоками. Грошові потоки є основою фінансування підприємства, а ефективне управління ними дозволяє підприємству забезпечувати свою господарську діяльність за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування.

Грошовий потік підприємства є сукупністю розподілених у часі надходжень і виплат грошових коштів та їх еквівалентів, що генеруються його господарською діяльністю, рух яких пов'язаний з чинниками часу, ризику та ліквідності [1, с. 51–56].

Основною проблемою управління грошовими потоками на українських підприємствах є те, що цей процес часто не скоординований з цілями самого підприємства. Багатьом підприємствам властива необґрунтованість управління грошовими потоками в розрізі операційної, фінансової та інвестиційної діяльності або ж взагалі повна його відсутність [2, с. 220–224].

З метою підвищення ефективності управління грошовими потоками українських підприємств необхідно оптимізувати рух грошових потоків та удосконалити методику їх аналізу, враховуючи чинники, що впливають на рух коштів в умовах виникнення ризику.

Оптимізацію грошових потоків можна здійснити шляхом вдосконалення технології фінансових розрахунків для скорочення операційних потреб підприємства у необхідних засобах, сконцентруватися на підвищенні точності прогнозування грошових потоків, адже ефективно організовані грошові потоки підприємства покращують операційний процес на підприємстві, забезпечують зростання обсягу виробництва та реалізації його продукції. Варто звернути увагу на те, як використовуються тимчасово вільні грошові кошти у складі оборотних активів, а також накопичуваних інвестиційних ресурсів у здійсненні фінансових інвестицій [3]. Не менш важливим є аналіз динаміки чистого грошового потоку, тому що часто на підприємствах складається ситуація, коли формально є прибуток, але немає коштів, або є грошові кошти, але відсутній прибуток. Таким чином, чистий прибуток, як фінансовий результат діяльності підприємства, не відображає реального фінансового стану підприємства, його платоспроможність та ліквідність балансу.

Отже, для покращення рівня управління грошовим потоками необхідно вживати заходи з їх оптимізації, що забезпечить більш ефективне функціонування підприємства.

Література

1. Литвин І. С., Іващенко А. І. Шляхи удосконалення системи управління грошовими потоками. *Інвестиції практика та досвід*. 2017. Вип. 2. С. 51–56.
2. Панасюк О. В. Удосконалення аналізу грошових потоків підприємства та їх оптимізація в процесі управління. *Економіка та управління підприємством*. 2019. Вип. 2. С. 220–224.
3. Головка В. І., Безкоровайна О. О. Використання результатів аналізу грошових коштів та потоків підприємства в управлінні та шляхи його оптимізації. *Інтернаука*. 2018. Вип. 3. С. 35–37. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/2018/3/3454> (дата звернення: 30.03.2022).

УДК 336.6:368

Бондаренко Павло Валерійович

*ст. викладач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

Гребенюк Тетяна Олександрівна

*студентка 4 курсу факультету фінансів та банківської справи,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ

JEL classification: G220

Страховий ринок є важливою частиною ринкової інфраструктури економіки країни, а його розвиток сприяє стабільному зростанню національної економіки. Саме тому значна увага має приділятися фінансовій стійкості страхових компаній. Важливим фактором фінансової стійкості є ефективне управління фінансовими потоками страхової компанії.

Фінансовий потік є одним з основних понять економічної науки, але, незважаючи на поширеність його використання в економічній практиці, у сучасній науковій літературі є незначна кількість академічних праць, які присвячені фінансовим потокам. Взагалі науковці, які займаються вивченням фінансових потоків на рівні суб'єктів господарювання, мають різні погляди на поняття «фінансовий потік», які можна згрупувати у три підходи. Але думки різних вчених щодо правильності цих підходів відрізняються.

Одна категорія науковців дотримується думки щодо правильності всіх трьох підходів до визначення поняття фінансового потоку, а саме: 1) як складової логістичної системи; 2) прирівнюючи їх до грошових потоків; 3) визнаючи їх як характерні грошові потоки чи як рух фінансових ресурсів [1, с. 49; 2, с. 202–203].

Науковці, які дотримуються думки щодо правильності першого підходу, розуміють фінансовий потік тільки в сукупності з матеріальним, тобто товарним, потоком. Якщо ж розглядати це визначення враховуючи страхування, яке є специфічною галуззю економіки, то використовувати логістичний підхід для розкриття поняття фінансових потоків саме страхових компаній не можна. Річ у тому, що страхові компанії належать до підприємств сфери нематеріального виробництва, через це стадії виробництва у процесі їх кругообігу немає, а фінансові ресурси мають тільки грошову форму.

Також в економічній літературі досить часто зустрічається підхід, згідно з яким фінансові та грошові потоки ототожнюють. Такого підходу дотримуються, зокрема, такі вчені, як Ю. Брігхем, Ю. Алескерова, О. Биков та ін. Наприклад, вчені А. Загородній та Г. Вознюк у своєму словнику стверджують, що фінансовим потоком є сума всіх грошових надходжень та виплат підприємства і компанії за певний період [3]. Однак грошові надходження та виплати компанії формують грошові потоки, саме тому можна стверджувати про ототожнення двох понять.

З метою дослідження фінансових потоків, що формуються у діяльності страхової організації, застосовується їх класифікація за різними підставами.

Основним джерелом припливу фінансових ресурсів страховика є страхові премії, а відтоку – страхові виплати та витрати на ведення справи.

Але найбільша кількість вчених дотримуються думки, що фінансові ресурси є джерелами формування фінансових потоків, та визначають їх, як рух фінансових ресурсів. До цих вчених належать О. В. Майборода, Г. М. Азаренкова, І. Бланк, О. В. Кнейслер, Л. З. Шупа та багато інших.

Визначення поняття фінансових потоків у цих вчених дуже схожі. Як приклад наведемо визначення цього поняття, яке запропонувала у своїй науковій роботі доктор економічних наук О. В. Кнейслер. Вона стверджує, що фінансові потоки – це впорядкований і систематизований рух фінансових ресурсів суб'єктів господарювання за усіма видами діяльності за певний період часу, який спрямований на досягнення ефективного господарювання [4, с. 117].

Розглянувши та проаналізувавши всі вищевикладені підходи і визначення поняття «фінансовий потік» можна дійти висновку, що один підхід не приймає до уваги специфічні галузі економіки, а інший – ототожнює поняття фінансовий потік з грошовим.

Рис. 1. Класифікація фінансових потоків
Джерело: розроблено авторами

Якщо врахувати недоліки різних підходів до визначення поняття «фінансовий потік» з метою їх усунення, то можна сказати, що фінансовий потік страхової компанії – це сформований за відповідний проміжок часу розмір фінансових ресурсів у грошовій та не грошовій формах від операційної (страхової), а також фінансової та інвестиційної діяльності, що формується регулярно або з деякою періодичністю та гарантує постійний кругообіг капіталу страхової компанії.

Література

1. Небаба Н. О. *Управління фінансовими потоками недержавних пенсійних фондів* : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Суми, 2015. 198 с.
2. Івченко І. Ю., В'язовська К. М. Побудова динамічної оптимізаційної моделі фінансових потоків підприємства. *Економіка : реалії часу*. 2013. № 4. С. 202–208.
3. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. *Фінансово-економічний словник. Основи теорії та практики*. Київ : Знання, 2007. 1072 с.
4. Кнейслер О. В. Теоретико-прагматичні підходи до визначення фінансових потоків. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»* : зб. наук. праць. Серія «Економіка». 2015. Вип. 28. С. 113–118.

УДК 336.76:330.342.1

Гаряга Леся Олегівна

к. е. н., доцент кафедри фінансів та обліку,
Черкаський інститут Університету банківської справи (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПАРАДИГМИ ФІНАНСІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

JEL classification: E440; G100; O160

Сучасний розвиток світових та національних фінансових ринків характеризується низкою проблем, які формуються під впливом як очікуваних та прогнозованих факторів, так і абсолютно неочікуваних, складно прогнозованих форс-мажорних обставин, що змушують по-новому формувати уявлення щодо можливого стабільного їх розвитку та функціонування [1, с. 282]. Якщо розглядати стабільне функціонування фінансових ринків в аспекті реалізації концепції сталого розвитку, то в такому випадку має бути враховано три основні сфери життєдіяльності суспільства: економіка,

довкілля та соціальний розвиток. Проблеми забезпечення сталого розвитку країн загострюються на тлі кризового фону світової економіки, зростаючого потенціалу конфліктів на внутрішньодержавних та міжнародних рівнях, розширення меж фінансово-економічної нестабільності та збільшення фінансових ризиків, бурхливого розвитку інноваційних технологій, зокрема, у фінансовій сфері, та трансформації ролі окремих країн у світовому геополітичному просторі. У таких умовах відбувається формування нової парадигми фінансів сталого розвитку.

Концепція сталого розвитку передбачає дослідження життя людей, яке відбувається під впливом сукупності економічних, соціальних й екологічних факторів [2, с. 267]. Варто відмітити, що крім урахування економічної, соціальної та екологічної сфер розвитку людства, особливістю формування парадигми фінансів сталого розвитку є мотивація провайдерів фінансового капіталу. У даному контексті І. П. Васильчук виділяє типологізацію системи фінансів сталого розвитку, у якій виділено наступні складові: традиційні фінанси, фінанси сталого розвитку (соціально відповідальні та соціально орієнтовані фінанси), філантропічні фінанси [3, с. 216].

Розвиток діаметрально протилежних систем фінансів – традиційної та філантропічної різниться, перш за все, підходами у формуванні цінностей цих систем, а саме цільовою орієнтацією та очікуваними результатами. Якщо розглядати традиційні фінанси, які обертаються через фінансові ринки, то основними цілями їх обігу є суто фінансова вигода. Фінанси сталого розвитку ціннісним орієнтиром мають як фінансову вигоду, так і досягнення позитивного соціального ефекту у різних комбінаціях. Саме трансформація системи цінностей у фінансах формує виникнення нових теорій та концепцій, які крім економічної складової, повинні враховувати і соціальний ефект та мати екологічну спрямованість.

Парадигма фінансів сталого розвитку імплементується на різних рівнях функціонування та обігу фінансів – це як глобальний, так і макро- та макрорівні. Так, на мікрорівні фінансові установи можуть долучатися до реалізації Концепції сталого розвитку як прямо (фінансування «зелених проєктів», пільгове кредитування певних категорій населення, надання грантів на соціальні та екологічні проєкти тощо), так і опосередковано (переорієнтація на використання екологічно безпечних товарів, формування корпоративної культури, спрямоване на підтримку довкілля та участь у соціальних проєктах як організації в цілому, так і її представників тощо). Тобто йдеться не просто про одиничні варіанти вирішення проблем у фінансуванні соціально орієнтованих та екологічних проєктів, відбувається ціннісна переорієнтація розвитку усєї системи фінансів, яка не може бути спрямована виключно на фінансові цілі.

Отже, вирішення дилеми між фінансовою вигодою та стабільністю потребує пошуку таких способів та механізмів вирішення проблем, що могли б збалансувати ці процеси. Саме тому відбувається формування парадигми фінансів сталого розвитку, ціннісними орієнтирами якої є поєднання та пошук оптимальних рішень щодо фінансування економічного, екологічного та соціального розвитку людства.

Література

1. Kolodii S. Econometric analysis of indicators of development of financial and real economic sectors. *Financial and credit activity : problems of theory and practice*. 2019. № 4 (31). Pp. 279–290.
2. Хаустова В. Є., Омаров Ш. А. Концепція сталого розвитку як парадигма розвитку суспільства. *Проблеми економіки*. 2018. № 1 (35). С. 265–273.
3. Васильчук І. П. Фінанси сталого розвитку як відповідь на виклики постіндустріальної економіки. *Проблеми економіки*. 2015. № 2. С. 213–218.

УДК 336.76 : 001.895

Гудзь Тетяна Павлівна
д. е. н., професор кафедри фінансів та банківської справи,
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі» (Україна)

ФІНАНСОВІ ІННОВАЦІЇ В ПЕРІОД ВІЙНИ В УКРАЇНІ

JEL classification: G210; O390

Триває опір повномасштабному вторгненню російських загарбників в Україну на всіх фронтах, і фінансовий не є винятком. Саме інновації дають найбільш дієву відповідь на економічні виклики,

зумовлені навіть найпотужнішим серед усіх можливих зовнішніх впливів – війною. Фінансовий сектор як найбільш динамічна в інноваційному розвитку сфера економіки миттєво та адекватно відреагував на переведення української економіки на військові рейки. Можна виділити три групи продуктивних фінансових інновацій: «save economics», «humanitarian financial help» та «digital attracting investment».

Задля збереження національної економіки Національний банк України проводить грошово-кредитну політику у довоєнному фарватері офіційних значень монетарних показників, що вже дозволило уникнути паніки на ринку фінансових активів. Серед продуктивних фінансових інновацій для комерційних банків варто назвати короткострокове бланкове рефінансування Національним банком України в обсязі до 30% депозитів домашніх господарств, що були розміщені станом на 23 лютого 2022 р. [1]. Це дозволить запобігти кризі ліквідності комерційних банків.

Банківський бізнес також продемонстрував соціально-економічну відповідальність через масове запровадження «кредитних канікул» для позичальників. Бойові дії загальмували темпи росту видачі нових позик українському бізнесу та населенню. Втім, економічне поживлення неможливе без фінансування. Тому, вже у третій декаді березня 2022 р. три державні банки (Укргазбанк, Ощадбанк та Приватбанк) почали видавати аграрним підприємствам для проведення посівних робіт безвідсоткові кредити під забезпечення державною гарантією.

Саме в Україні запроваджена перша у світі благодійна криптовалютна картка – Unchain Help Card. Благодійний фонд Unchain Fund за підтримки українського бізнесу започаткував стартап Weld Money, який передбачає конвертацію благодійних внесків у криптовалюті у гривню. Держателями такої карти можуть бути українці з регіонів, де відбуваються активні бойові дії, а також самотні матері з новонародженими під час війни дітьми та багатодітні родини. Видача віртуальної картки Unchain Help Card відбувається через верифікацію особи у чат-боті Unchain, яка передбачає можливість підтягти необхідні документи з «Дії». У випадку успішної верифікації користувач отримує реквізити карти Mastercard, емітованої Unex Bank, та користується коштами через додатки Google або Apple Pay для оплати товарів та послуг, а також для безконтактного зняття готівки в банкоматах українських банків [1].

Інвестиційний напрям фінансових інновацій представлений продажем Україною NF-токенів – фінансового інструменту, що став революційним трендом у світовій фінансовій сфері навіть попри те, що технологія на основі блокчейну має непідтвержене походження, а токенам та більшості інших криптовалют бракує підкріплення надійними реальними активами. Україна продемонструвала усьому світу свою фінансову креативність. На NF-токени перетворили художні роботи десятків українських митців, на яких зображені сцени війни, а колекція, відібрана Урядом України дістала назву «Meta History». Наприклад, на одному з полотен зображено всесвітньо відомий символ стійкості Збройних Сил України – напад російського корабля, що відбувся 24 лютого 2022 р. на острів Зміїний. Майже 66 млн. дол. США благодійної допомоги Україна отримала у криптовалюті шляхом продажу військових NF-токенів. Це перший в історії випадок фінансування війни за допомогою цифрових активів [1].

Надалі розвиток фінансових інновацій пов'язується зі створенням децентралізованих цифрових технологій на основі модернізації серверної частини Інтернету. Наразі Web 3.0 тільки зароджується та має фрагментарну структуру. Нові цифрові технології, крім формування реєстру транзакцій різних криптовалют, використовуються у фінансових операціях для ідентифікації користувачів та кібербезпеки.

Література

1. Національний банк України : сайт. URL: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 04.04.2022).

УДК 658.14:005.936.3

Добриніна Людмила В'ячеславівна
ст. викладач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку,
Одеський національний економічний університет (Україна)

Волкова Вікторія Леонідівна
студентка 4 курсу факультету фінансів та банківської справи,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ НА ПРИКЛАДІ ТОВ «ШТРОЙЗЕЛЬ-ЛОГІСТИК»

JEL classification: G310

Одним з найважливіших питань для підприємства у сучасних умовах є правильно побудована стратегія управління капіталом, адже співвідношення власного і запозиченого капіталу суттєво впливає на ефективність діяльності підприємства, включаючи фінансовий, операційний та інвестиційний аспекти цієї діяльності. Завдяки оптимальному регулюванню співвідношення між власним і позиченим капіталом можна забезпечити необхідний рівень фінансової стійкості та рентабельності підприємства, підвищити його ринкову вартість та мінімізувати фінансові ризики і витрати.

Варто зауважити, що використання позикових коштів, тобто позикового капіталу у межах норми позитивно впливає на розвиток фінансового потенціалу підприємства та водночас може підвищувати його фінансову рентабельність. Проте, якщо питома вага позикового капіталу перевищує норми у співвідношенні до загальної суми капіталу, то у підприємства можуть з'явитися фінансові ризики та загроза банкрутства. Така ситуація зумовлює необхідність створення оптимальної структури капіталу, яка зможе забезпечити максимальну ринкову вартість підприємства і мінімізувати ризики.

Єдиного визначення щодо оптимальної структури капіталу немає, проте, вважаємо, що найбільш точним та повним є визначення науковців В. Ковальова та О. Терещенко [1, с. 37–38; 2, с. 39–41], які розглядають основний критерій оптимального співвідношення власного та позикового капіталів та надають великого значення вартості підприємства. На їхню думку, метою оптимізації структури капіталу підприємства є формування оптимального співвідношення різних джерел фінансування діяльності підприємства, за якого максимізується вартість самого підприємства.

Динаміка капіталу ТОВ «Штройзель-Логістик» у розрізі його структури протягом 2018–2020 рр. представлена на рис. 1.

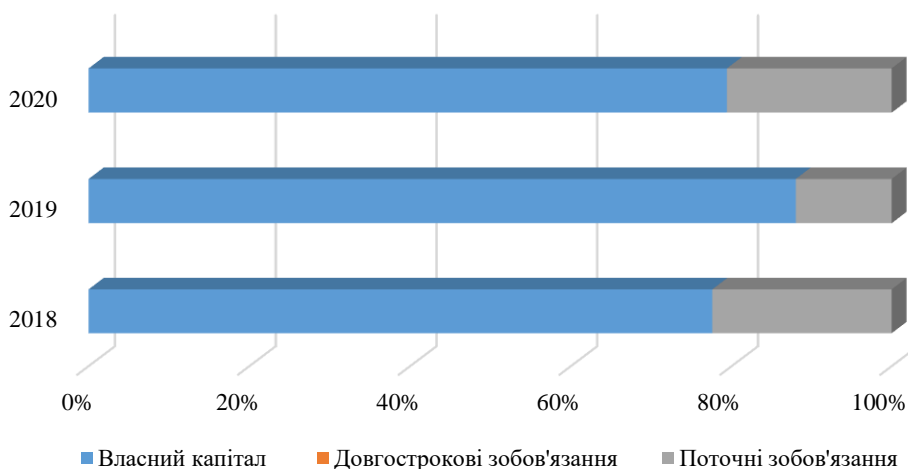

Рис. 1. Структура капіталу ТОВ «Штройзель-Логістик» 2018–2020 рр.
Джерело: розраховано авторами

Протягом аналізованого періоду відбулося незначне збільшення власного капіталу підприємства, а саме на 1,37%. Оскільки це підприємство зовсім не має довгострокових зобов'язань, відповідно й немає їх частки у структурі загальної суми капіталу. Щодо поточних зобов'язань, то спостерігається їх незначне зменшення у структурі капіталу, що є позитивним моментом. Співвідношення власного капіталу та зобов'язань протягом 2018–2020 років є майже оптимальним, можна говорити про стійкість підприємства, адже власних грошей достатньо, щоб погасити боргові зобов'язання, але знову ж таки поточних зобов'язань настільки мало, що власного капіталу не вистачає для поштовху до розвитку компанії. За нормативами як вітчизняної, так і світової практики таке співвідношення власних і позичених джерел фінансування припустимо (наприклад, Польща – 50/50, США – 60/40, Японія – 30/70).

Отже, структура капіталу на підприємстві створює певні проблеми: підприємство не має ні довгострокових, ні короткострокових зобов'язань перед банком, це гальмує розвиток компанії та зменшує можливості для збільшення обороту капіталу. Найбільшою проблемою у формуванні структури цього капіталу є відсутність довгострокових зобов'язань, які могли б збільшити капітал ТОВ «Штройзель-Логістик» та, водночас, не нашкодили платоспроможності компанії.

Отже, проблеми з формування структури капіталу ТОВ «Штройзель-Логістик» можна вирішити шляхом запозичення довгострокових зобов'язань замість використання лише короткострокових. Також суб'єкту господарювання варто зменшити частку власного капіталу підприємства у структурі капіталу. Наприклад, шляхом збільшення виробничих запасів, які складають лише 0,01% оборотних активів, або шляхом інвестування у цінні папери за рахунок нерозподіленого прибутку підприємства. Вважаємо, що оптимальною структурою капіталу ТОВ «Штройзель-Логістик» є 60% власного капіталу та 40% позикового. Оптимальною структурою позикового капіталу вважаємо – 20% довгострокових та 80% короткострокових зобов'язань. При забезпеченні такої структури капіталу аналізоване підприємство зможе збільшити обсяг капіталу і, як наслідок, збільшити дохід від продажів та чистий прибуток без суттєвої втрати поточного рівня платоспроможності.

Оптимальна структура капіталу – таке поєднання боргових зобов'язань та власного капіталу, що максимізує загальну вартість фірми.

Якщо підходити до питання визначення оптимальної структури капіталу з позиції відносної вартості джерел фінансування, то необхідно враховувати, що боргові зобов'язання дешевші, ніж акції. Отже, вартість позикового капіталу в середньому нижча, ніж вартість власного капіталу. Звідси випливає, що заміна акцій дешевшим позиковим капіталом зменшує середньозважену вартість капіталу, що призводить до підвищення ефективності підприємницької діяльності і, отже, до максимізації ціни підприємства. Тому низка теорій фінансового менеджменту ґрунтується на висновку, що оптимальна структура капіталу передбачає використання позикового капіталу в максимально можливих розмірах. Але в практичній діяльності варто виходити з того, що заміна акцій дешевшим позиковим капіталом знижує вартість фірми, яка визначається ринковою вартістю власного капіталу цієї фірми.

Література

1. Ковалев В. В. *Управление финансовой структурой фирмы* : учеб.-практ. пособ. Москва : Проспект, 2011. 256 с.
2. Терещенко О. О. *Фінансова діяльність суб'єктів господарювання* : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2003. 554 с.

УДК 336.76:355.014(477)

Домбровська Софія Олексіївна
к. е. н., старший викладач кафедри
фінансового менеджменту та фондового ринку,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ФІНАНСОВИЙ РИНОК УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОЇ ЕСКАЛАЦІЇ

JEL classification: F360; G150; O160

В умовах воєнного конфлікту між Україною та РФ Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) прийняла рішення з 24 лютого 2022 року зупинити розміщення, обіг та

викуп усіх цінних паперів, а також усі операції в системі депозитарного обліку та системах клірингового обліку. На сайті НКЦПФР повідомляється, що це пов'язано саме із нападом РФ на Україну [1]. Депозитарним установам було наказано негайно передати копії оригінальних баз до Національного депозитарію України, де вони зберігатимуться до кращих часів.

Рішення НКЦПФР також передбачає:

- зупинення операцій з активами інститутів спільного інвестування (ІСІ) та недержавних пенсійних фондів (НПФ);
- зупинення операцій у системах персоніфікованого обліку учасників недержавних пенсійних фондів;
- зупинення угод з активами фондів фінансування будівництва (ФФБ) та фондів операцій з нерухомістю (ФОН).

Адміністраторам недержавних пенсійних фондів та керуючим ФФБ/ФОН було наказано передати копії своїх баз до Агентства розвитку інфраструктури фондового ринку України (SMIDA) [2].

Українські суверенні єврооблігації, номіновані в доларах, з початку 2022 року подешевшали приблизно на 8%, що є найгіршим результатом на ринках, що розвиваються, після Аргентини. Зокрема, українські євробонди з погашенням у 2033 році обсягом \$2,6 млрд. втратили у ціні майже 9%. Поряд з прибутковістю суверенних єврооблігацій в іноземній валюті загальний ризик країни відображається в котируваннях кредитно-дефолтних свопів (CDS) – контрактів, які страхують інвесторів від потенційного дефолту за державними паперами. Поточна вартість страховки від українського дефолту є однією з найвищих у світі: четверте місце в регіоні ЕМЕА (Європа, Близький Схід, Африка) після Ефіопії, Гани та Тунісу.

Гривня є валютою з найгіршою динамікою на основних ринках, що розвиваються, у 2022 році: вона з початку року подешевшала на 4,5%. Зокрема, посилюється попит на іноземну валюту з боку нерезидентів на українському валютному ринку, тому що гривня стала «значно стійкішою до шоків», а обсяг валютних резервів (понад \$30 млрд.) дозволяє Національному банку за необхідності проводити інтервенції для пом'якшення валютних коливань.

Національний банк України на невизначений термін зупинив угоди на міжбанку та запровадив валютні обмеження.

НБУ проаналізував стан фінансового сектору України в умовах воєнного стану: банківська система залишається стійкою та ліквідною навіть у таких умовах, глобального відпливу вкладів населення немає, зокрема, у великих банках. За даними НБУ [3], з 24 по 28 лютого 2022 року обсяг коштів населення на рахунках у таких банках навіть зріс, причиною цього є надходження великих виплат наприкінці місяця на рахунки компаній та за рахунок виплат зарплат клієнтів. Бізнес вирішив швидко закрити свої борги перед персоналом та забезпечити людей грошима.

Також відіграв важливу роль фактор розрахунків Державного казначейства України з експортерами. Відтік депозитів не такий критичний ще й за рахунок обмеженої роботи банків у багатьох регіонах, але важливо розуміти, що у березні 2022 року відтік буде більшим, адже населення почне активно забирати кошти і навряд чи в таких умовах перевкладатиме їх знову.

Страшують ресурсний ринок не тільки залишки надліквідності, що ще збереглися з довоєнного періоду, але й рефінансування НБУ. Банки наразі мають можливість рефінансуватися як під заставу, так і отримувати ресурси без застави (бланкове рефінансування) строком до 1 року в межах до 30% вкладів населення. На початку військового конфлікту НБУ навіть був готовий давати його без обмежень, але потім скоротив цей обсяг, щоб не спровокувати значного зростання інфляційних процесів у країні та грошових агрегатів.

У період із 24 лютого по 3 березня 2022 року бланковим рефінансуванням скористалися 29 банків. Сума заборгованості за даним інструментом рефінансування за цей період склала 20,2 млрд. грн., що не перевищує 3% обсягу депозитів населення. Можна відмітити цілком робочу суму для банківської системи в такий напружений час.

НБУ підкріплює банки готівкою без обмежень, але тут є певні труднощі: значна частина банкоматів залишається порожньою, і проміжний вихід у вигляді можливості отримати готівку в касах великих мереж магазинів лише частково вирішує проблему. Справа в тому, що черги в такі магазини були величезними, а період роботи до комендантської години дуже малий. Багато громадян просто фізично не встигають вирішити цю проблему. Щоб підтримати належний рівень ліквідності у банківській системі, правління Національного банку ухвалило такі рішення:

- припинити проведення тендерів щодо розміщення депозитних сертифікатів, що наразі є неактуальним інструментом;

– здійснювати нові тендери з рефінансування, у тому числі й бланковому, у межах постанови Правління НБУ № 22 від 24.02.2022 р. «Про особливості підтримки ліквідності банків у період дії військового стану», тендери оголошуватимуться залежно від розвитку ситуації, наразі вони проходять щоденно;

– скасувати рішення щодо збільшення нормативів обов'язкового резервування, що «вивільнить» у банків близько 24 млрд. грн. додаткової ліквідності.

Те, що НБУ закликав громадян віддавати перевагу безготівковим розрахункам, а операторів торгових мереж та заправок станцій не допускати жодних відмов у прийнятті безготівкової оплати, пов'язано з небажанням регулятора активно «роздмухувати» грошові агрегати, насамперед М0 – готівка поза банківською системою на руках у населення.

Валютний ринок також продовжує працювати в режимі обмежень:

– офіційний курс валюти зафіксовано;

– уповноваженим банкам заборонено торгувати валютними цінностями, крім операцій із купівлі іноземної валюти на придбання товарів критичного імпорту за переліком, затвердженим Кабміном України, а також валютних операцій для проведення мобілізаційних та інших заходів у сферах забезпечення національної безпеки та оборони;

– запроваджено заборону проведення транскордонних валютних платежів, виняток – розрахунки та переведення в готівку з використанням платіжних карт за кордоном і низка інших операцій. Це необхідно для забезпечення надійного та стабільного функціонування фінансової системи країни та максимального забезпечення діяльності ЗСУ, а також безперебійної роботи об'єктів критичної інфраструктури.

Платежі Уряду України здійснюються без обмежень. Відповідно до законодавства про військовий стан запас ліквідності достатній на фінансування витрат і погашення зобов'язань.

НБУ оперативно перевів частину прибутку на розподіл у сумі майже 19 млрд. грн. до державного бюджету України для фінансового забезпечення функціонування держави в умовах воєнного стану. Міжнародні організації та країни-партнери зобов'язалися виділити великі обсяги фінансування на зміцнення обороноздатності, підтримку економіки України та гуманітарні питання. За оцінками НБУ, сумарно міжнародна фінансова, технічна та гуманітарна підтримка становить понад \$15 млрд., із них понад \$5 млрд. – одразу спрямовані до бюджету.

Додатковим джерелом фінансування потреб української армії є кошти, зібрані організаціями і громадянами України та інших країн на рахунках НБУ. Зокрема, Міністерством фінансів України було розміщено «військові» ОВДП, що дозволило залучити до державного бюджету 8,1 млрд. грн. [4]. У результаті варто зауважити, що українська банківська система гідно витримала перший шок від початку військової агресії РФ і поки що є досить стабільною.

Література

1. *Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку* : сайт. URL: <https://www.nssmc.gov.ua> (дата звернення: 01.03.2022).
2. *Агентство розвитку інфраструктури фондового ринку України* : сайт. URL: <https://smida.gov.ua> (дата звернення: 03.03.2022).
3. *Національний банк України* : сайт. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 02.03.2022).
4. *Міністерство фінансів України* : сайт. URL: <https://minfin.com.ua/ua> (дата звернення: 02.03.2022).

УДК 334.716:658.14(477)

Іорга Світлана Миколаївна
*к. е. н., старший викладач кафедри
фінансового менеджменту та фондового ринку,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

СИСТЕМА ФІНАНСУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

JEL classification: G300; G320

Виклики, що стоять сьогодні перед фінансовою системою нашої країни та корпоративним сектором економіки є безпрецедентними за масштабами та рівнем не прогнозованості. Завдання

вижити, що постало перед підприємствами України залежить передусім від безперервного функціонування системи фінансування, що в класичній теорії фінансів часто порівнюють зі значенням кровоносної системи для людини. Продовжуючи цю аналогію для корпоративних фінансів, сьогоднішні пріоритети виживання можемо сформулювати наступним чином: зберегти систему фінансування у стані максимальної збалансованості навіть шляхом втрати (ампутації) певних напрямків діяльності підприємства.

Визначимося з тим, що саме ми будемо розуміти під системою фінансування підприємств, загалом, та під її збалансованістю, зокрема.

Фінанси підприємств є основною ланкою фінансової системи країни, що фактично формує основну масу ВВП [1]. Вважаємо за доцільне фінансування підприємств розглядати не тільки як перелік можливих джерел фінансування їх діяльності, а саме як систему.

Під системою фінансування підприємства варто розуміти сукупність взаємопов'язаних елементів (джерел фінансування), що визначаються галузевою належністю, організаційно-правовою формою та розміром підприємства, взаємодіють між собою та з фінансовою системою країни та мають на меті забезпечення простого і розширеного відтворення капіталу підприємства. Під елементами системи фінансування підприємства розуміємо конкретні джерела фінансування підприємства, що у найбільш загальному вигляді поділяються на власні та позикові [2].

Реалії сьогодення вітчизняної економіки вносять значні корективи в систему фінансування підприємств. Передусім йдеться про втрату та скорочення можливостей використання найбільш доступних шляхів фінансування підприємств. Так, можливості нарощення власного капіталу практично відсутні сьогодні у більшості підприємств: скорочення (відчутність) чистого прибутку, проблеми з використанням фондових інструментів збільшення власного капіталу (випуск акцій).

Щодо позикових джерел фінансування, то згідно з аналітичними матеріалами НБУ [3] окремі вітчизняні банки запроваджують кредитні канікули на період воєнного стану, продовжують співпрацю з підприємствами по діючих кредитних договорах, проте укладання нових кредитних договорів практично неможливе.

Використання кредиторської заборгованості, як найбільш поширеного елемента позикових джерел фінансування підприємства повністю залежить від вибудованої системи взаємовідносин з контрагентами підприємства.

З іншого боку, необхідно враховувати, що система фінансування підприємств України у цей складний період повністю перебудовується під скорочення обсягів виробництва продукції, робіт послуг. За даними НБУ ВВП України скоротився вдвічі [3]. В умовах, що склалися, система фінансування не має на меті забезпечення розширеного відтворення, а лише збереження у певних масштабах простого відтворення капіталу.

Нагальною проблемою, що повинна вирішуватись сьогодні у рамках системи фінансування підприємства є її оптимізація та збереження відповідно до умов, що склалися. Під оптимізацією системи фінансування підприємства вважаємо за доцільне розуміти процес визначення найбільш економічно вигідного співвідношення між джерелами фінансування підприємства та збереженням основної його діяльності у рамках простого відтворення капіталу. Основною метою оптимізації системи фінансування вітчизняних підприємств сьогодні має стати їх виживання, яке стане запорукою їх подальшого розширеного розвитку в перспективі.

Література

1. Тимошик Н. С., Семчишин Є. В. Організаційні аспекти формування та оптимізації фінансових ресурсів підприємств. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Економіка і управління. 2019. Т. 30 (69). № 2. С. 232–238.
2. Яременко В. Г., Салманов Н. М. Сутність поняття та особливості класифікації фінансових ресурсів підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 19 (3). С. 158–162.
3. *Національний банк України* : сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/ofitsiyini-povidomlennya-vid-natsionalnogo-banku-onovlyuyetsya> (дата звернення: 12.03.2022).

УДК 330.5: 336.2

Коцюрубенко Ганна Миколаївна

к. е. н., доцент кафедри фінансів,

Одеський національний економічний університет (Україна)

Горгачова Марія Іванівна

к. е. н., доцент кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку,

Одеський національний економічний університет (Україна)

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

JEL classification: O150

Розбудова сучасної держави ринкового типу орієнтована, зрештою, на адаптацію використання ринкових інструментів для забезпечення добробуту населення. Важливою складовою процесу формування добробуту є не лише змога власної реалізації та отримання гарантій від держави, але й спроможність держави забезпечити вільний та рівний доступ населення до процесів розподілу виробленого ВВП.

Однак, відмінною особливістю розбудови ринкової економіки в Україні тривалий час залишається поляризація та значна диференціація доходів населення України [1; 2]. Поряд з тим, науковці відзначають позитивну динаміку певного скорочення розриву між «бідними та багатими», хоча зазначають, що «дані далеко не однозначні, якщо не зосереджуватися виключно на фінансовій нерівності» [3].

Відповідно до статистичних даних, що надає Державна служба статистики, станом на 2010 рік населення України поділялося у відношенні до рівня доходу (умовно багаті та бідні, за величину поділу було визначено розмір доходу – 1920 грн.) як 78% та 22%. Дані за 2019–2020 роки підтверджують тезу про суттєве скорочення поляризації між групами населення за доходами (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка розподілу населення за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів у 2019–2020 рр., %

Рівень середньодушових еквівалентних загальних доходів у місяць, грн.	до 3000	3000–4000	4000–5000	5000–6000	6000–7000	7000–8000	8000–9000	9000–10000	10000–11000	11000–12000	понад 12000
2019	10,7	19,2	20,6	16,6	10,4	7,9	4,6	3,2	2,3	1,5	3,0
2020	8,3	17,8	21,6	17,6	11,5	7,9	5,1	2,8	2,2	1,8	3,4

Джерело: [4]

Формування таких тенденцій, частково, пояснює процес збільшення рівня мінімальної заробітної плати, зокрема, її розмір у 2019 році становив 4 173 грн., що не могло не позначитися на формальному рівні доходів населення та збільшенні частки груп населення, доходи яких збільшилися. Таку динаміку можна вважати частково «вимушеною», адже вона не дає чіткого уявлення, про структуру доходів і розуміння, чи змінився якісний стан фінансового забезпечення населення та рівень добробуту домогосподарств.

Станом на кінець 2020 року, за даними Інституту демографії ім. М. В. Птухи НАНУ, рівень бідності (показник рівня бідності, який обчислюють в інституті, прив'язаний до прожиткового мінімуму (ПМ) – 3845 грн. у місяць на особу із розрахунку щомісячних цін) в Україні перевищував 50% [5]. Відповідно до опитувань, 54% українців вважають, що фінансове становище їхньої сім'ї погіршилося, у переважній більшості випадків через зростання тарифів на комунальні послуги та цін на продукти харчування [6]. Відповідне погіршення спостерігається і щодо показника «якості життя»,

який щороку визначає Міжнародний проект Numbeo, зокрема у 2016 році Україна посідала 52 місце проти 71 та 65 у 2019 та 2020 роках відповідно [7].

У дослідженні параметрів диференціації (стратифікації) населення, джерела та розмір доходів є найбільш вагомим показником прояву цього процесу [1, с. 50]. Як свідчать дані Державної служби статистики України, питома вага трансфертів у грошових доходах населення залишається стабільною (табл. 2).

Таблиця 2

Структура окремих показників сукупних ресурсів українських домогосподарств за 2015–2020 рр., %

Структура окремих показників сукупних ресурсів домогосподарств	Рік					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Грошові доходи:	89,4	86,0	87,5	89,9	92,0	93,9
– оплата праці	47,2	46,7	52,4	54,5	57,3	58,3
– доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	5,5	5,2	4,4	6,0	6,5	5,8
– доходи від продажу сільськогосподарської продукції	3,4	2,9	3,0	2,5	2,4	2,2
– пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою	25,2	23,1	20,2	19,9	19,2	20,8
– грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи	8,1	8,1	7,5	7,0	6,6	6,8

Джерело: [4]

Відсутність суттєвих змін щодо участі держави у соціальному забезпеченні протягом останніх років визначає важливість акцентування уваги на необхідності збільшення ролі фінансових доходів від факторів виробництва. Такий підхід сприятиме більш прозорому доступу населення до результатів власної праці та активізації участі у розподілі ВВП.

Окрему увагу доцільно приділити тим структурним змінам у доходах українських домогосподарств, які прогнозовано виникнуть внаслідок воєнних подій лютого-березня 2022 року:

– питома вага трансфертних платежів у доходах окремих громадян (допомоги постраждалим з окремих областей, тим хто втратив роботу тощо) збільшиться. Однак, з метою подальшої ефективної діяльності, варто звернути увагу на важливість не лише цільових дотацій та грошових виплат, але й використання інструментів стимулювання та активізації повернення населення до активної трудової діяльності через застосування пільг, податкових канікул та знижок, знижених ставок на кредити для бізнесу тощо;

– ризик значної поляризації та диференціації населення за регіонами. Визначений аспект обумовлює важливість пильної уваги щодо вирівнювання ситуації в межах країни та доцільності розробки стратегій відбудови з урахуванням регіональних особливостей.

Необхідність урахування змін, обумовлених подіями сьогодення та тими викликами, що постали перед українським суспільством, визначають необхідність розробки фінансової політики, що буде сприяти нівелюванню руйнівних наслідків, відбудови українського суспільства та забезпечення добробуту населення.

Література

1. Балакірева О. М., Черненко С. М. Нерівномірність доходів населення України як соціально-економічна проблема. *Український соціум*. 2009. № 3 (34). С. 49–64.
2. Булавинець В. М., Заклекта О. І. Нерівність доходів населення в Україні : чинники та сучасний стан. *Ефективна економіка*. 2017. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5870> (дата звернення: 25.01.2022).
3. Лаврук І. Г., Тодорюк С. І., Кифяк В. І. Нерівність доходів населення в Україні. *Інвестиції : практика та досвід*. 2019. № 11. С. 40–44. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.40.
4. *Державна служба статистики України* : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.01.2022).
5. *Рівень бідності в Україні перевищує 50% – демографи* / Укрінформ : сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3179054-riven-bidnosti-v-ukraini-perevisue-50-demografi.html> (дата звернення: 23.02.2022).

6. *Більше половини українців вважають себе бідними – экс-міністр* / Слово і діло : аналітичний портал. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/06/10/novyna/suspilstvo/bilshe-polovyny-ukrayincziv-vvazhayut-sebe-bidnymy-eksministr> (дата звернення: 23.02.2022).

7. *Індекс якості життя : як змінювалося місце України в рейтингу* / Слово і діло : аналітичний портал. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/07/19/infografika/svit/indeks-yakosti-zhyttya-yak-zminyuvalosya-misce-ukrayiny-rejtnhu> (дата звернення: 01.03.2022).

УДК 368.914.2

*Кулікова Єлизавета Олександрівна
викладач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ВПЛИВ COVID-19 НА СИСТЕМУ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ УКРАЇНИ

JEL classification: G230

Перехідний період системи пенсійного страхування в Україні співпав зі стрімким розповсюдженням нової коронавірусної інфекції COVID-19. Виникла епідеміологічна ситуація глобального масштабу, яка впливає на життя людей.

Пандемія триває з 2020 року, й разом з цим погіршується економічна та соціальна ситуація у країнах світу, у тому числі в Україні. Адже з метою зменшення розповсюдження коронавірусної інфекції Україна ввела певні тимчасові обмежувальні заходи щодо роботи суб'єктів господарювання, від яких безпосередньо залежить рівень надходження страхових внесків до Пенсійного фонду України.

Впроваджені тимчасові карантинні обмеження виявилися далеко не тимчасовими, унаслідок чого у країні виникла так звана «система замкнутого кола»: 1) упроваджені Урядом України карантинні обмеження з метою зменшення поширення COVID-19 ігноруються з боку малого, середнього та великого бізнесу; 2) бізнес не може припинити свою роботу, бо для нього це означатиме фактично припинення діяльності; 3) сплачувати податки, внески та заробітну плату не буде з чого; 4) на суттєву підтримку від держави не варто розраховувати, оскільки дефіцит державного бюджету й так щоразу збільшується; 5) велика частина бюджетних коштів спрямовується на потреби Фонду та Пенсійного Фонду, які за «ідеальних» умов мали б здійснювати страхові виплати, допомоги за рахунок власних коштів, проте, внаслідок різкого збільшення на них фінансового навантаження, вони не в змозі це зробити самостійно.

У період пандемії, коли велика частина малого та середнього бізнесу змушена фактично призупиняти свою діяльність чи працювати з певними обмеженнями, вона значно втрачає у доходах, а тому потребує підтримки від держави, хоча б у вигляді несплати протягом певного періоду ЄСВ. Проте з позиції Фонду та Пенсійного фонду несплата ЄСВ означає втрату їхніх основних доходів, це при тому, що в період пандемії зростає частка страхових виплат у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, стійкою втратою працездатності, смертю застрахованих осіб, у зв'язку з безробіттям, необхідністю підвищення пенсійних виплат тощо [1].

Світова пандемія внесла чимало коректив у життя кожної держави, не оминувши практично жодної сфери. Поряд із системою охорони здоров'я важливе місце нині належить системі соціального забезпечення. Якщо для першої основним завданням є боротьба за життя та здоров'я кожної людини у прямому сенсі цього слова, то завданням останньої є забезпечення належного (соціального) рівня цього життя у кризовий період. Процес трансформації систем соціального забезпечення у кожній країні відбувався за своєю окремою схемою. В Україні ж основна увага зосереджена на підвищенні рівня соціального забезпечення медичних працівників, які безпосередньо беруть участь у боротьбі з COVID-19, страхові виплати останнім здійснюються за рахунок двох бюджетів одночасно: державного та Фонду соціального страхування України, але лише у тому випадку, якщо в результаті зараження коронавірусною інфекцією їм буде встановлено відповідну групу інвалідності або у випадку їхньої смерті. Якщо ж COVID-19 спричинить лише тимчасову непрацездатність, то медичний працівник може розраховувати виключно на допомогу у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю. У цьому випадку, вважаємо, доцільно було б останнім також надати право на

отримання й додаткових страхових виплат за рахунок коштів державного бюджету, звісно, у меншому розмірі, ніж для осіб, яким встановлена інвалідність, проте, з іншого боку, це призвело б до збільшення видатків із держбюджету.

Література

1. *Ціна держави. Доходи Пенсійного фонду.* URL: <http://old.cost.ua/budget/revenue/pension> (дата звернення: 13.03.2022).

УДК 005.915:334.012.6

Ланіна Ірина Сергіївна

*к. е. н., доцент кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

Бесараб Анна Олександрівна

*студентка 5 курсу факультету фінансів і банківської справи,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ

JEL classification: G320; M140; O160; P340

Малі та середні підприємства (МСП) становлять більшість підприємств у всьому світі та роблять важливий внесок у створення робочих місць та глобальний економічний розвиток, особливо в країнах, що розвиваються. В економіці України переважають МСП, що становлять 98,63% від загальної кількості підприємств. На малих та середніх підприємствах працює 82,4% робочої сили і генерується 63,91% загального обсягу продажів. Більшість МСП належать до сектору оптової та роздрібною торгівлі (26,16%), сільського, лісового та рибного господарства (13,24%) та промисловості (12,74%) [1].

У 2020 році МСП в Україні зіткнулися з низкою фінансових проблем, що викликані пандемією COVID-19. Так 84% бізнесу зазнали зниження товарообігу, а 25% були змушені скоротити штат співробітників. За даними Торгово-промислової палати України, близько 700 тис. малих підприємств у сфері послуг закрилися, а робочих місць було втрачено від 3,5 до 4 мільйонів [2].

У лютому 2022 року український бізнес зазнає значних збитків через розпочату в країні війну. Так, за перший місяць війни на території України, малий та середній бізнес зазнав прямих збитків на 80 млрд. \$ [3]. Фінансові проблеми підприємств призводять до зниження доходів, непередбачених витрат бізнесу, відсутності інструментів та досвіду, відтоку людського капіталу а також обмеженого доступу до фінансового капіталу. Оцінити ризики важко, адже бойові дії продовжуються, а ситуація змінюється щоденно. Власники і менеджери малого бізнесу повинні бути готові знову зіткнутися з проблемами у майбутньому.

Обґрунтоване фінансове управління є основою будь-якої компанії, незалежно від її розміру. Сьогодні саме фінансовий менеджмент є важливим, так як допомагає бізнесу мінімізувати витрати та переформувати напрямки ведення бізнесу. Відсутність резервних фінансових коштів та мінімальний запас міцності змушує управлінців малих та середніх підприємств під час воєнних дій на території країни приймати наступні стратегічні рішення: адаптація виробництва та послуг під поточні потреби суспільства і держави, дає можливість бізнесу підтримати ділову активність на підприємстві, забезпечити необхідними ресурсами державу та зберегти ключових співробітників – 54,5%; запуск нових продуктів та бізнесів з урахуванням економічної ситуації в країні – 37,1%; пошук нових експортних можливостей, а також переводити ділову активність в інші регіони – 32,9%; заморожування діяльності МСП – 27,7%; а також об'єднання з іншими підприємствами – 22,5% [3].

Основними потребами МСП в умовах воєнного часу залишається доступ до фінансів та інвестиційних ресурсів, збереження ключових співробітників для функціонування бізнесу, допомога в отриманні обігових коштів, просуванні продукції, збереженні ключових співробітників, організації експорту, податкові канікули та консультаційна допомога. Часткова або повна диверсифікація малого та середнього бізнесу у вищезазначених напрямках дає можливість підтримувати економіку країни.

Література

1. Показники діяльності суб'єктів великого, середнього, малого та мікробізнесу у 2010-2020 роках / Державна служба статистики України : сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/size_20.html (дата звернення: 29.03.2022).
 2. European Commission. SME Performance Review. URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2021-09/ukraine_-_sme_fact_sheet_2021.pdf (access date: 29.03.2022).
 3. Дослідження Advanter Group / Українська правда : сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2022/03/24/684640> (дата звернення: 29.03.2022).
-

УДК 336.71:339.727.22(477)

Лапіна Ірина Сергіївна

*к. е. н., доцент кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

Бойко Валерія Вадимівна

*студентка 5 курсу факультету фінансів та банківської справи,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ІНОЗЕМНИЙ КАПІТАЛ В БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

JEL classification: E500; G210

Сьогодні значну роль у розвитку банківської системи та економіки країни відіграє наявність іноземного капіталу в фінансово-кредитному середовищі. Виникнення кризових явищ у національній економіці, яке може супроводжуватися зниженням фінансової стабільності, імовірно буде усунуте за наявності іноземного капіталу в банківській системі України. Головною передумовою ефективного функціонування іноземного капіталу в банківській системі є сприяння розвитку національних фінансово-кредитних інститутів [1, с. 126].

Метою використання іноземного капіталу в банківській системі України є підвищення ефективності її роботи, розвиток національної фінансової системи в частині збільшення загальної суми фінансових ресурсів та рівня капіталізації банківської системи. Основними перевагами використання у економіці країни іноземного капіталу є прискорення розвитку фінансових ринків, розширення спектру банківських послуг, покращення їх якості, запровадження передових, новітніх технологій банківської діяльності тощо. Водночас, на сьогодні існує низка недоліків у функціонуванні банківської системи України.

Недоліками використання іноземного капіталу в Україні, як зазначала І. А. Ломачинська, вважаємо посилення структурних ризиків «залежного розвитку», а саме: ризик банкрутства материнського банку, посилення контролю країни-іноземця над національною банківською системою, проблема відмінності систем банківського регулювання у іноземній країні та в Україні може призводити до складнощів проведення контрольних заходів щодо діяльності банку.

Аналіз діяльності банків залежно від капіталу та основних показників роботи дозволяє визначити, які банки з іноземним та українським капіталом є найнадійнішими для співпраці з ними юридичних та фізичних осіб (табл. 1).

Прихід іноземних банків сприяє витісненню з ринку економічно слабких банків, що сприятиме посиленню довіри до вітчизняної банківської системи юридичних та фізичних осіб, а також формуванню конкурентоспроможної та фінансово стійкої банківської системи. Саме це спостерігається останніми роками після проведення стресс-тестувань Національним банком України [3; 4].

Ю. В. Табенська зазначає, що присутність іноземного капіталу в банківській сфері має позитивні наслідки для фінансово-кредитного середовища. Так, якщо збільшення присутності іноземного банківського капіталу належним чином регулюється та контролюється, то структура банківської системи вдосконалюється, банки отримують більше стимулів для виходу на міжнародні фондові ринки, більш динамічно розвиваються місцеві фондові ринки, підвищується ефективність трансмісійного механізму грошово-кредитної політики, при одночасному зниженні відсоткової ставки [1].

Топ-рейтинг найнадійніших українських та іноземних банків в Україні станом на кінець 2021 р.

Назва банку	Країна
Приватбанк	Україна (державний)
Ощадбанк	Україна (державний)
Креді Агріколь Банк	Credit Agricole, Франція
Укргазбанк	Україна (державний)
Райфайзен банк Аваль	Raiffeisen Bank, Австрія
Укрсіб банк	BNP Paribas Group, Франція
Кредобанк	PKO Bank Polska, Польща
ПУМБ	СКМ Фінанс, Україна
ПроКредит банк	ProCredit Bank, Німеччина
ОТП банк	OTP Bank, Угорщина

Джерело: розроблено авторами за даними [2]

Із наведеного в табл. 1 рейтингу найбільш надійних банків, 7 із 10 – банки з іноземним капіталом. Тобто можна зробити висновок, що сучасна ситуація у банківській системі зумовлена наявністю іноземного капіталу.

Загалом спостерігається позитивний вплив іноземного банківського капіталу на динаміку прямих іноземних інвестицій у вітчизняну економіку, але негативний вплив для інвестиційної активності має споживче кредитування, що розширилося, перш за все, саме за рахунок іноземного капіталу. Отже, в сучасних умовах важливим є підтримання оптимальних пропорцій щодо темпів кредитування суб'єктів господарювання і споживчого кредитування. При цьому зростання кількості банків з іноземним капіталом позитивно впливає на динаміку капіталізації та стійкість банківської системи України в цілому.

Отже, присутність банків з іноземним капіталом у банківській системі України загалом відповідає інтересам розвитку національної фінансової системи, сприяє залученню іноземних інвестицій та розширенню ресурсної бази соціально-економічного розвитку. Проте вірогідні проблеми (можлива втрата суверенітету в сфері грошово-кредитної політики, несподівані коливання ліквідності банків, спекулятивні зміни попиту та пропозиції на грошово-кредитному ринку), які можливі за значної частки іноземного капіталу в банківській системі необхідно передчасно вирішити, шляхом виключення ризиків або їх зменшення. На це особливо варто звертати увагу в умовах, коли банківська система України переживає нестабільність, а частка іноземного капіталу перевищила граничну межу щодо забезпечення фінансової безпеки держави в 30% [3].

Література

1. Табенська Ю. В. Іноземний капітал в банківському секторі України. *Інтелект XXI*. 2018. № 3. С. 126–128.
2. *Інтернет-журнал «Форіншурер»*. URL: <http://forinsurer.com> (дата звернення: 29.03.2022).
3. Ломачинська І., Кесарь Я., Кащенко О. Роль іноземного капіталу у розвитку банківської системи України. *Проблеми ринку та розвитку регіонів України в XXI столітті* : зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 5-9 грудня 2016 р.). Одеса : ОНПУ, 2016. С. 51–52. URL: <https://economics.net.ua/files/science/ipreed/2016/51.pdf> (дата звернення: 30.03.2022).
4. *Про банки і банківську діяльність* : Закон України № 2121-III від 07.12.2000 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення: 30.03.2022).

УДК 005.591:330.131.7

Ланіна Ірина Сергіївна

*к. е. н., доцент кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

Кула Марина Володимирівна

*к. е. н., доцент кафедри економіки підприємств,
Національний університет «Одеська політехніка» (Україна)*

РЕГУЛЮВАННЯ РИЗИКІВ В СИСТЕМІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

JEL classification: G320; M100

Виявлення, вимірювання, аналіз ризиків, і навіть управління ними неможливі без адекватних систем корпоративної поведінки та організаційного розвитку підприємства. Саме за допомогою грамотної та правильно організованої системи управління, яка б включала та враховувала усю специфіку діяльності суб'єкта господарювання, можуть бути створені реальні умови для його стабільного функціонування незалежно від форм власності.

Сучасний етап розвитку українських компаній характеризується істотним зростанням інтересу до тематики корпоративного управління, яке стає дедалі більш технологічним, точним і вимірюваним. Корпоративне управління пов'язане з акціонерною формою організації підприємства, охоплює зовнішню для неї сферу діяльності та оперує інструментами, що переходять межі юридичних осіб. Практика засвідчує, що у своєму розвитку корпоративне управління, зазвичай, проходить кілька етапів залежно від економічної зрілості суспільства та самої компанії.

Відомі численні приклади циклічного розвитку: макроекономічні, ринкові, виробничі, життєві цикли продукту та ін. Багато компаній також проходять різні етапи своєї еволюції. Загальний тренд – перехід від закритості приватної форми господарювання до того чи іншого ступеня публічності. Порівняльний аналіз індивідуальної та корпоративної форм ведення бізнесу показує, що на певному етапі компанія не може рухатися далі, не перейшовши на нову, чергову стадію свого розвитку, яка переважно визначається завданнями її стратегічної структуризації. Відомі й обернені випадки, коли тягар відкритості змушує компанію повернутися до приватної форми господарювання. Плата за це – передача частини управлінського контролю новим власникам.

Великим і середнім українським компаніям, з урахуванням специфіки розвитку, переважно притаманні три організаційних етапи [1]. На початковому етапі відбувається осмислення загальних концепцій корпоративного управління. При цьому поштовхом до дій нерідко є тиск міноритарних, насамперед, іноземних акціонерів. На цьому етапі основні акціонери, менеджери поки ще слабо відчують практичну цінність корпоративного управління, тим більше, що публічне розміщення акцій є вкрай рідкісною і поки що екзотичною формою залучення капіталу.

Як показує практика, на другому етапі розвитку компанії, зазвичай, вже освоюються основні елементи корпоративного управління. При цьому компанія не просто віддає данину моді, а усвідомлено застосовує різні прийоми та методи в цій галузі з урахуванням свого місця на ринку та специфіки свого бізнесу. Це особливо наочно проявляється у зростаючому інтересі до діяльності підприємства з боку її мажоритарних акціонерів і менеджерів. Типовими для цього етапу є: корпоративна реструктуризація; детальніше окреслення основного контуру бізнесу; побудова основних елементів управлінської моделі; оптимізація місця корпоративного центру та центру капіталізації тощо.

Зрештою, настає третій, зрілий етап корпоративного управління. Компанія разом з акціонерами виробляє та вживає заходів для впровадження найбільш усвідомленої політики корпоративної поведінки та розвитку. Оцінюються реальні вигоди, витрати та ризики тієї чи іншої моделі корпоративного управління. Активно розвиваються моделі управління вартістю, створюється економічна основа приросту акціонерної цінності та її розподілу між зацікавленими сторонами. Придбання нових активів та реструктуризація наявних стають частиною загальної стратегії компанії. Саме на цьому етапі проводяться цільові програми оптимізації управлінських функцій, бізнес-процесів та організаційних структур. З урахуванням специфіки бізнесу та затвердженої стратегії

розвитку розробляються: необхідний документообіг, численні внутрішні нормативні документи, що регламентують корпоративне управління, проваджуються реальні механізми згладжування корпоративних конфліктів.

Природно, намальована картина дає уявлення лише про укрупнені етапи розвитку та хвилі корпоративного контролю. Кожна фірма, кожен інвестор проходить свій шлях, часто шляхом спроб і помилок. Спільним для всіх є прагнення прорахувати фактичні зиски, витрати та ризики корпоративного управління та побудувати систему, що дає виключно позитивний результат для акціонерів, товариства та менеджерів. Сумарні зиски від корпоративного управління завжди повинні перевищувати ризики та витрати на нього, інакше сенсу від використання таких систем не буде.

Зрозуміло, що корпоративне управління пов'язане з певними витратами та проблемами. Виникають вони через неадекватне управління ризиками [2]. До основних корпоративних ризиків можна віднести такі: зниження вартості бізнесу; необґрунтовані зміни та волатильність ринкової капіталізації; вплив на курс акцій зовнішніх невідконтрольних чинників; недостатність обсягу ринків для об'єктивної оцінки вартості підприємства; зниження інвестиційної привабливості; зростання вартості фінансування; знецінення або втрата активів та майна; ослаблення чи втрата управлінського контролю; ризики надмірного та недостатнього контролю за менеджментом; розмивання частки; зміна відсотка голосуючих акцій у випадку голосування привілейованими акціями; зниження ліквідності цінних паперів; ворожі поглинання; корпоративні конфлікти; подорожчання корпоративного контролю (необхідність більшої частки, зростання прямих та непрямих витрат корпоративного управління); неотримання інформації; надмірна відкритість. Зокрема, до корпоративних ризиків доцільно віднести можливі санкції регулюючих та судових органів; забезпечувальні заходи; процедурні ризики під час корпоративних подій; погіршення іміджу та репутації; перехід в інше законодавство (банкрутство та втрата акціонерного контролю) тощо. Водночас, як показує практика, ризики можуть бути як суто фінансово-економічними, так і юридичного характеру, що призводить до негативних наслідків. Втрати можуть бути обґрунтовані причинами фундаментального чи технічного характеру. Загрози виникають для самого суспільства, його акціонерів, найманого менеджменту.

В ідентифікації, вимірі, управлінні та контролі корпоративних ризиків принципово важливими є кут зору та вектори ризиків: підхід з погляду інтересів різних категорій зацікавлених сторін (різні типи акціонерів та інвесторів; менеджмент; персонал; партнери; клієнти; споживачі; дебітори; кредитори; органи державної влади, управління, регулювання та нагляду тощо.). Плюси та мінуси тих самих корпоративних подій та дій можуть принципово змінюватися залежно від погляду на них різних учасників корпоративних відносин. Наприклад, стрибки курсу акцій добрі для спекулятивних інвесторів і погані для стратегічних, а розмивання частки одних акціонерів призводить до збільшення частки інших. Важливо оцінювати як розмір, так й спрямованість (вектор) ризиків [3].

Все вищевикладене означає, що корпоративне управління має велике значення для створення належних умов для стабільної діяльності компанії і має забезпечувати баланс цілей зацікавлених сторін і як результат – нульове значення підсумкового складання корпоративних ризиків.

Хотілося б відзначити, що останнім часом істотно зросла роль етики у запобіганні та вирішенні корпоративних конфліктів. Загалом можна з упевненістю стверджувати, що спостерігається перехід українських компаній до нового етапу корпоративної зрілості, що характеризується різноманітним змісту форм, прийомів, методів та інструментів.

Література

1. Дуднева Ю. Е., Антипцева О. Ю., Обиденнова Т. С. Ризик-менеджмент : інтегрований підхід до організації. *Економіка і суспільство*. 2019. Вип. 20. С. 229–236.
2. Дюгованець О., Довба І. Роль ризик-менеджменту в системі корпоративного управління. *Геополітика України : історія і сучасність*. 2019. Вип. 2 (23). С. 147–163.
3. Швидка Т., Халецька К. Комплаєнс-контроль у системі корпоративного управління господарськими товариствами. *Господарське право і процес*. 2020. № 12. С. 85–90.

УДК 336.74

Мищенко Володимир Іванович

*д. е. н., професор, завідувач сектору інформаційної та цифрової економіки,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (Україна)*

ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ КІБЕРРИЗИКОМ У ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМАХ

JEL classification: E420; G320; O300

Сучасні платіжні системи, що ґрунтуються на використанні електронних платіжних інструментів, є високотехнологічними сервісами, які включають сукупність механізмів, методів і домовленостей, що забезпечують здійснення розрахунків і платежів з використанням інформаційних технологій. Станом на 01.01.2022 р. в Україні функціонувало більш як 100 платіжних систем.

Серед головних ризиків функціонування платіжних систем НБУ виокремлює ризик ліквідності, кредитний ризик, а також правовий, системний та операційний ризики. Водночас, у структурі операційного ризику НБУ не виокремлює ризики інформаційної безпеки, інформаційних систем та кіберризиків, а серед зовнішніх джерел виникнення операційного ризику вказує лише на природні катастрофи та тероризм [1]. Однак, як свідчить сучасна практика бізнесу, у тому числі й надання платіжних послуг, все більше й більше підприємств і установ наражаються на кіберризиків, а інформаційно-комунікаційні системи – на ризики інформаційної безпеки.

Відповідно до даних Центру скарг на Інтернет-злочини ФБР США, за кількістю кіберзлочинів, перші місця посідають такі їх види як фішинг (вішинг, смішинг, фармінг), неплатежі, витік персональних і корпоративних даних та вимагання. Однак за обсягами збитків найбільш руйнівними є ВЕС/ЕАС-атаки, шахрайство на довірі, крадіжка даних, інвестиції та спуфінг. У 2020 р. світові збитки від кіберзлочинності склали 945 млрд. дол. США і зросли у порівнянні з 2013 р. у 3,15 рази. Разом зі збитками постійно збільшуються й корпоративні та урядові витрати на кібербезпеку, які в 2020 р. вже перевищили 145 млрд. дол. США [2].

У 2020 р. 47% американців зіткнулися з різноманітними формами витоку або крадіжки персональних даних. Найчастіше це відбувається при наданні даних державним органам для оформлення пільг та при відкритті рахунків у банках та інших фінансових установах – понад 61,7% випадків, а також при користуванні соціальними мережами та Інтернет. Суттєво зросли обсяги витоку даних під час пандемії COVID-19 у зв'язку з оформленням медичного страхування та наданням різноманітних форм державної допомоги. Найбільш вразливими до кіберзлочинів, зокрема до шахрайства, виявилися найменш захищені соціальні верстви населення та люди старшого віку. Так, у 2020 р. в США на вікову групу «старше 60 років» припадало 22,6% випадків шахрайства, а за сумою втрат – 29,3%. Якщо середня сума втрат на один випадок у віковій групі «30-39 років» складала 5570,0 дол. США, то у віковій групі «старше 60 років» – 9174,3 дол. США [2].

На сьогоднішній день загальноприйнятого визначення поняття «кіберризик» ще не існує. Під кіберризиком, переважно, розуміють ризик певних втрат або виникнення додаткових витрат унаслідок навмисних протиправних дій працівників компанії чи третіх осіб щодо комп'ютерних та інформаційних систем і мереж, систем зв'язку, інформаційних ресурсів компанії з використанням інформаційних і телекомунікаційних технологій. Головними об'єктами впливу кібератак, які спричиняють виникнення кіберризиків, є комп'ютерні та інформаційні системи, телекомунікаційні та інформаційні мережі, системи зв'язку, програмне забезпечення, інформаційні ресурси та активи компаній, органів державної влади та громадян.

Мета кібератак полягає у заволодінні інформацією, коштами або іншими активами, у розголошенні, пошкодженні або спотворенні конфіденційної інформації, у припиненні дії або відмові в обслуговуванні, вимаганні тощо шляхом втручання в роботу інформаційних систем і систем захисту інформації, несанкціонованого доступу до інформації, інформаційних потоків або введення в оману користувачів інформаційно-комунікаційних систем. У платіжних системах кіберризик може виникати внаслідок порушення функціонування програмно-технічних засобів, інформаційних систем, каналів зв'язку з метою розкриття, зміни, знищення цифрових активів або технічної інфраструктури та протиправного використання одержаних даних.

Головними джерелами виникнення кіберризиків у платіжних системах є: недостатній рівень захисту інформаційно-комунікаційних систем і каналів зв'язку; несвоєчасне оновлення програмного забезпечення і технічних засобів; порушення мережевого протоколу віддаленого робочого місця (RDP); зараження програмного забезпечення; шкідливі програми, програми-вимагачі; несанкціоновані дії співробітників, шахрайство або інші зловмисні дії.

Наслідками реалізації кіберризиків у платіжних системах можуть бути затримки або тривалі збої у наданні платіжних послуг і здійсненні розрахунків, фінансові збитки учасників платіжної системи, зниження рейтингу та конкурентоспроможності, втрата ділової репутації та клієнтів, відкликання ліцензії на здійснення діяльності та ін. В окремих випадках вплив кіберризиків на діяльність платіжних систем може призвести до системних збоїв та виникнення системного ризику [3, с. 191].

Головне завдання управління кіберризиком у платіжній системі полягає у зниженні ймовірності його виникнення та мінімізації розмірів потенційних втрат у випадку настання ризикової події. Тому заходи щодо підвищення ефективності управління кіберризиком повинні бути спрямовані на поліпшення технічних характеристик функціонування платіжних систем і вдосконалення системи організації та управління [4, с. 61; 5, с. 152].

До заходів технічного характеру необхідно віднести: підвищення рівня захисту інформації та забезпечення її конфіденційності; періодичний аналіз засобів управління доступом до інформаційних систем, сервісів і додатків; забезпечення захисту програм, додатків, мереж і обладнання; використання безпечних методів кодування та спеціальних систем контролю аномальної поведінки клієнтів і співробітників; недопущення несанкціонованого доступу до мереж і систем; копіювання, архівування даних та інформаційних ресурсів; створення резервних потужностей програмно-технічних засобів; використання ліцензованого та сертифікованого програмного забезпечення та обладнання тощо.

Основними організаційно-управлінськими заходами повинні бути: створення надійної системи ідентифікації та контролю ризиків з метою своєчасного виявлення кіберризиків та реагування на кіберінциденти; розроблення планів реагування на кіберзагрози; запровадження та постійний перегляд стандартів діяльності платіжних систем, розроблених Національним банком України; вдосконалення технологічних вимог здійснення переказу коштів і розрахунків; розроблення плану безперервної роботи та відновлення діяльності платіжної системи після збоїв; ефективне управління відносинами з третіми сторонами; підвищення кваліфікації персоналу та інші.

Комплексна система забезпечення стійкості платіжної системи до кіберризиків повинна передбачати мінімізацію негативного впливу від реалізації кібератак, забезпечення цілісності, доступності та конфіденційності даних, які обробляються, зберігаються та передаються за допомогою інформаційних систем, а також можливість відновлення діяльності до умов функціонування у стандартному режимі. Відповідно до вимог Базельського комітету з банківського нагляду до операційної стійкості, управління безперервністю роботи платіжної системи повинно забезпечити відновлення її діяльності та виконання своїх функцій упродовж двох годин після збою з метою завершення всіх розрахунків до кінця операційного дня [6, с. 8].

Останнім часом, Національний банк України вже почав ураховувати інформаційний ризик і кіберризик у діяльності вітчизняних банків. Зокрема, в 2021 р. НБУ затвердив для банків нові коефіцієнти впливу операційного ризику, які використовуються для розрахунку мінімального обсягу капіталу, підвищивши їх у 2022 р. до 0,5, а в 2023 р. – до 1,0.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що різноманітні форми прояву кіберризиків можуть спричиняти суттєвий вплив на функціонування платіжних систем. У зв'язку з розвитком цифрових технологій та динамічними змінами в платіжних системах Національному банку України при розробленні нових нормативних документів доцільно включити кіберризик, як складову операційного ризику, до основних видів ризику, на які потенційно можуть наражатися платіжні системи, та розробити методичні рекомендації щодо управління ним.

Література

1. *Методичні рекомендації з управління ризиками в платіжних системах*. НБУ. 2018. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Guidelines_risk_management_ps.pdf?v=4 (дата звернення: 15.02.2022).
2. *Internet Crime Report*. FBI. 2020. URL: https://www.ic3.gov/Media/PDF/AnnualReport/2020_IC3Report.pdf (access date: 15.02.2022).
3. Науменкова С. В., Міщенко В. І. Поняття системного ризику та підходи до визначення системно значущих банків. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. Т. 1. № 105. С. 186–196.
4. Міщенко С. Сутність економічного капіталу та його роль у забезпеченні фінансової стійкості банку. *Вісник НБУ*. 2008. № 1. С. 58–64.

5. Науменкова С. В., Міщенко С. В. Оверсайт платіжних систем на засадах ризик-орієнтованого нагляду. *Науковий погляд : економіка та управління*. 2018. № 2 (60). С. 149–157.

6. Кротюк В., Міщенко В. Еволюція підходів до оцінки капіталу в Базельських угодах. *Банківська справа*. 2005. № 4. С. 3–9.

УДК 336.63

Міщенко Світлана Володимирівна

*д. е. н., професор кафедри банківської справи та фінансових технологій,
ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)*

ЗАОЩАДЖЕННЯ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

JEL classification: D120; D140; D310; E210

Заощадження домашніх господарств є важливим внутрішнім джерелом інвестиційних ресурсів, які можуть бути використані для розвитку економіки та підвищення споживчого попиту. У парадигмі класичної економічної теорії збільшення заощаджень домашніх господарств є ознакою стабільно зростаючої економіки, тоді як їх зменшення, навпаки, – проявом рецесії або кризових явищ [1, с. 48; 2, с. 59]. Однак в умовах економічної кризи, спричиненої пандемією COVID-19, поведінка домашніх господарств суттєво змінюється. Як свідчать результати зарубіжних дослідників, у розвинених країнах в період пандемії коронавірусу відбулося суттєве збільшення заощаджень домашніх господарств. Так, упродовж останніх років середня норма накопичень домашніх господарств у країнах єврозони коливалася на рівні близько 12% від отримуваного доходу. У 2020–2021 рр. через пандемію коронавірусу цей показник підвищився до 19%, унаслідок чого накопичився нереалізований попит на суму 907 млрд. євро, що складає близько 8% ВВП єврозони. За оцінками фахівців, якщо громадяни упродовж наступних двох років використають навіть третину цих коштів на своє споживання, то додатковий приріст ВВП може скласти 2,5 п. п., а приріст інфляції – 0,75 п. п. [3]. При цьому основна частина таких заощаджень була сформована вимушено, а не з метою обачливості, як це буває у звичайні часи.

Головною причиною виникнення надлишкових накопичень стала вимушена відмова громадян від значної кількості послуг, зокрема, туристичних, готельних, транспортних, громадського харчування через пандемію COVID-19, що склало майже 80% додаткових заощаджень. Зокрема, порушення логістичних каналів призвело до затримки поставок окремих товарів або взагалі до їх відсутності чи стрімкого підвищення цін, що сприяло зниженню попиту [3]. Варто також зазначити, що додаткові заощадження формувалися нерівномірно: у багатих громадян вони зросли, а у бідних – зменшилися, що потенційно може становити загрозу посилення соціальної напруги в суспільстві.

У країнах, що розвиваються, ситуація із заощадженнями домашніх господарств була зовсім іншою. Наприклад, в Індії упродовж 2021 р. рівень заощаджень знизився з 21% до 10,4%. Схожа ситуація спостерігається і в Україні. Станом на 01.10.2021 р. в Україні налічувалося 14,8 млн. домашніх господарств. За аналізований період номінальні доходи домашніх господарств зросли на 6,8%. У 2021 р. порівняно з 2020 р. частка домашніх господарств з доходами, нижчими за середній рівень, зменшилася на 3,4 п. п. При цьому частка господарств, у яких середньомісячний номінальний дохід на одну особу складає 8 і більше тис. грн., збільшилася на 7,9 п. п., а частка господарств, в яких ця сума складає 10 і більше тис. грн., – на 3,6 п. п. (табл. 1). Однак варто зазначити, що посилення інфляційних процесів призвело до зниження реальних доходів переважної більшості домашніх господарств.

Таблиця 1

Показники, що характеризують структуру доходів домашніх господарств України
за дев'ять місяців 2020 р. та 2021 р.

Показники	2020			2021		
	всього	міста	села	всього	міста	села
1. Кількість домашніх господарств, тис.	14784,3	10002,2	4782,1	14678,1	9944,0	4734,1
2. Частка домашніх господарств з доходами, нижчими за середній рівень, %	62,8	63,1	58,9	59,4	59,9	57,6

Продовження табл. 1

3. Частка домашніх господарств із середньомісячним доходом на одну особу 8 і більше тис. грн., %	16,4	19,2	11,2	24,3	28,0	16,5
4. Частка домашніх господарств із середньомісячним доходом на одну особу 10 і більше тис. грн., %	7,9	9,7	4,6	11,5	13,9	6,8

Джерело: розроблено автором за даними [4]

Упродовж 2019–2021 рр. заощадження фізичних осіб в Україні збільшилися на 31,7%. Однак, якщо в 2020 р. цей приріст склав 23,5%, то в 2021 р. – лише 6,6%. При цьому, у зв'язку із суттєвим збільшенням у 2021 р. обсягів споживчого кредитування різниця між сумою депозитів фізичних осіб і сумою одержаних ними кредитів майже не змінилася, а відношення суми депозитів фізичних осіб до ВВП зменшилося на 1,1 п. п. (табл. 2).

Таблиця 2

Показники заощаджень та кредитів, одержаних фізичними особами в 2019–2021 рр. (на кінець року)

Показники	2019	2020	2021	Приріст у 2020 р. до 2019 р., %; п. п.	Приріст у 2021 р. до 2020 р., %; п. п.
1. Строкові вклади фізичних осіб, млрд. грн.	552,1	681,9	727,0	23,5	6,6
2. Кредити, надані фізичним особам, млрд. грн.	206,7	199,6	242,6	-3,4	21,5
3. Різниця між сумою депозитів і одержаних кредитів фізичних осіб, млрд. грн.	345,4	482,3	484,4	39,6	0,4
4. Відношення депозитів фізичних осіб до ВВП, %	13,9	16,3	15,1	2,4	-1,1

Джерело: розроблено автором за даними [5]

Таким чином, економічна криза, обумовлена пандемією коронавірусу, суттєво вплинула на доходи домашніх господарств. Якщо в 2020 р. приріст фінансових активів населення склав 108,5 млрд. грн., то за 9 місяців 2021 р. вони зменшилися на 6,2 млрд. грн. Часткова підтримка малого бізнесу та матеріальна допомога вакцинованим громадянам несуттєво вплинули на доходи домашніх господарств. Неякісною залишається й структура їхніх витрат. У 2021 р. витрати домашніх господарств на продукти харчування склали 48,0% від сукупного доходу. Витрати на особисте підсобне господарство – 1,6%, на придбання нерухомості, капітальний ремонт і будівництво житла – 1,2%, а на придбання акцій, валюти та депозитні вклади в банках було використано 5,9% сукупного доходу домашніх господарств [4].

Наведені дані свідчать про низький інвестиційний потенціал заощаджень домашніх господарств, а продовження пандемії та економічної кризи не сприяє суттєвому підвищенню їхніх реальних доходів. Так, індикатор споживчої впевненості населення є від'ємним, починаючи з 2017 р., а в січні 2022 р. його значення становило -24,1 [4]. Низький рівень доходів і норми заощаджень вітчизняних домашніх господарств стримує вкладення коштів населення у фінансові активи, будівництво житла, медичне та пенсійне страхування тощо.

Причини зниження норми заощаджень і реальних доходів переважної більшості домашніх господарств пов'язані з втратою частиною громадян роботи, переходом на неповний робочий день, підвищенням рівня інфляції, зростанням витрат на першочергове споживання. Варто також враховувати і той факт, що продовження пандемії може посилити тенденцію до зниження доходів домашніх господарств і таким чином сприяти підвищенню соціальної напруги у суспільстві.

За таких умов уряд і НБУ зобов'язані запропонувати нові підходи до реалізації грошово-кредитної та бюджетно-податкової політики, які упродовж останніх років постійно були достатньо жорсткими і не стимулювали банки до використання залучених заощаджень для інвестиційних цілей.

Сьогодні необхідна реалізація активної державної політики щодо збільшення доходів і підвищення норми заощаджень домашніх господарств та їх використання для формування ресурсної бази внутрішнього капіталу з метою стимулювання виробництва, сприяння економічному зростанню та підвищенню рівня зайнятості населення.

Література

1. Жупанин В. В., Міщенко В. І. Організація залучення заощаджень населення на основі випуску казначейських зобов'язань України. *Фінанси України*. 2008. № 2. С. 44–58.
2. Науменкова С. В., Міщенко С. В. Інституційний розвиток фінансового сектору України. *Фінанси України*. 2008. № 7. С. 53–71.
3. McGregor T., Suphaphiphat N. *Europe's Consumers are Sitting on 1 Trillion Euros in Pandemic Savings* / IMF Blog. 10.02.2022. URL: <https://mail.google.com/mail/u/0/?tab=mm#inbox/FMfcgzGmtrLKjdZJxPgdcxXXFVTMzDvd> (access date: 10.02.2022).
4. *Витрати і ресурси домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств) за 9 місяців 2021 року* / Державна служба статистики України : сайт. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 14.02.2022).
5. *Наглядова статистика. Основні показники діяльності банків України* / Національний банк України : сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1> (дата звернення: 14.02.2022).

УДК 339.9:336.76

Циганов Сергій Андрійович

д. е. н., професор кафедри міжнародних фінансів,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна)

РОЗВИТОК ФІНАНСОВИХ РИНКІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

JEL classification: E440; F360; G150

Розширення процесів лібералізації у фінансовій сфері стало важливою умовою розвитку глобалізації, особливо складовою якої виступає фінансова глобалізація. Сучасні умови створення глобального економічного простору визначають характер розвитку фінансового ринку. Зростання обсягів міжнародних фінансових потоків впливає на формування ринкового механізму, закони якого реалізуються на світовому рівні. Однак, варто враховувати, що об'єктивною закономірністю економічного розвитку є його циклічний характер, що відбувається під впливом різних чинників, які, у свою чергу, впливають на формування відповідних циклів.

Якісно новим явищем, пов'язаним з процесом глобалізації є підвищення ролі та прогресуюче зростання фінансових взаємовідносин та операцій. Останнім часом спостерігається набуття фінансовим сектором самостійності, адже фінансові ринки вже не просто обслуговують реальний сектор економіки, а стають самостійною та іноді її визначальною ланкою. Все це супроводжується зростанням взаємозалежності фінансових ринків різних країн, підвищенням цілісності та єдності світового фінансового простору, набуттям фінансовими ринками фактичної незалежності від політики окремих країн світу. Основними чинниками, що визначають появу цих явищ, аналогічно з загальними глобалізаційними процесами, є відкриття національних фінансових систем та лібералізація руху капіталу, виникнення потужної інституційної та комунікаційної інфраструктури фінансових ринків.

Формування глобальної фінансової архітектури супроводжується стрімким зростанням світових фінансових потоків, різким збільшенням обсягів переливу капіталу між країнами, гігантським розширенням масштабів міжнародних кредитних та фондових ринків. Однак у сучасних умовах на фінансових ринках змінилися пріоритети інвесторів: значно розширилося коло приватних інвесторів, зацікавлених у можливості вигідно та достатньо надійно розмістити свої заощадження, а також у можливості інвестувати на фінансових ринках, незважаючи на чинники ризику. Цьому значною мірою сприяли чітка та налагоджена система регулювання операцій на фінансових ринках, забезпечення прав інвесторів та широкі можливості для розміщення коштів. Це, зокрема, банківські вклади, захищені системою гарантій приватних депозитів, інвестиції у пенсійні та страхові фонди, надійність яких гарантована національними законодавчими актами і внутрішніми правилами регулювання діяльності цих інституцій, та, нарешті, самостійна купівля акцій, коли інвестор приймає на себе увесь ризик інвестування. Це стимулювало інвесторів шукати більш вигідні сфери вкладання капіталу. Ця тенденція сприяла зростанню обсягів венчурного капіталу, збільшенню питомої ваги торгів акціями на світовому фінансовому ринку, що вплинуло на зростання як портфельних, так і прямих інвестицій.

Різними дослідженнями було доведено, що позитивний зв'язок між фінансовою відкритістю країни та її економічним розвитком може проявитись тільки за умови розвиненого інституційного та правового середовища. Відповідно, в країнах з трансформаційною економікою негативні наслідки інтеграції можуть домінувати над їх позитивними ефектами [1]. Експерти Міжнародного валютного фонду також зазначають, що країнам з слабкою фінансовою системою необхідно вжити заходи з її вдосконалення до відкриття іноземному капіталу [2].

Проте фінансову глобалізацію необхідно розглядати не тільки з точки зору нових інвестиційних можливостей, але й з урахуванням нових загроз для стабільності національних фінансових системи. З'ясовано, що фінансова глобалізація на певному етапі свого розвитку може призводити до підвищення нестабільності функціонування світової фінансової системи. Такі чинники, як лібералізація руху капіталу за умов відсутності ефективної системи їх державного регулювання, короткотерміновість та спекулятивний характер іноземного фінансування, діяльність фінансових інститутів з низьким кредитним рейтингом, слабкість фінансових систем окремих країн формують передумови для виникнення та поширення дестабілізуючих процесів у функціонуванні світової фінансової системи.

У сучасних умовах найважливішим чинником економічного зростання є розвиток інвестиційної діяльності. З метою інтеграції країн із ринками, що розвиваються, доцільно диверсифікувати фінансові потоки за рахунок іноземних інвестицій. Послідовність заходів щодо сприяння інтеграції повинна мати такий алгоритм, передусім, необхідно здійснювати оцінку результатів лібералізації руху капіталів. Після цього оцінюються можливості і майбутні результати відкриття окремих секторів національної економіки іноземним інвесторам шляхом співставлення руху іноземного капіталу в країну та руху національного капіталу за межі країни. Для використання зовнішніх фінансових ресурсів необхідно проведення маркетингу і просування на зовнішні ринки з метою стимулювання розвитку національного підприємництва. Виключного значення набуває економічне обґрунтування спільних проектів і програм на галузевому і регіональному рівні, узгодження інтересів національного бізнесу і іноземних інвесторів. На цій основі стає можливим реальна інтеграція фінансово-кредитних систем країн з різним рівнем економічного розвитку.

Зросли масштаби глобального технологічного переозброєння фінансових ринків на основі Інтернет-технологій. Прогрес в інформаційних технологіях, які дозволили проводити перекази великих масивів інформації та капіталу в режимі реального часу, сприяли скороченню витрат та суттєво трансформували банківські розподільчі механізми. Крім того, ці технології сприяли не лише ліквідації національних меж між фінансовими ринками, але і встановленню безпосередніх зв'язків між інвесторами та емітентами незалежно від їх національної приналежності.

Важливою мегатенденцією стало розширення сфери діяльності фінансових корпорацій, що було результатом не лише зростання кількості фінансових послуг, але й небувалої консолідації фінансово-кредитних установ. Розширення номенклатури послуг в умовах жорсткої конкуренції відбулося за рахунок освоєння нових напрямів діяльності. Диверсифікація спектру банківських послуг і підвищення ступеню універсалізації діяльності на фінансовому ринку визначило еволюцію організаційних форм фінансових інститутів: від «фінансової лавочки» до «фінансового супермаркету» на основі об'єднань таких напрямів, як банківська справа, страхування, операції з нерухомістю, цінні папери, інвестиційна діяльність, консалтингові послуги тощо. Разом з тим, виникли нові «види» конкурентів на ринку, зокрема, спеціалісти з ризик-менеджменту, які успішно зайняли свою нішу на фінансовому ринку.

Необхідно зазначити, що процеси консолідації у сфері фінансових послуг супроводжуються численними злиттями та поглинаннями компаній. Зростання процесів об'єднання було відзначено на початку XXI століття через прискорення процесів концентрації та збільшення потужностей фінансових установ. Зміни, які раніше тривали десятиліття, за останні роки спресувалися у часі. До злиття європейських, американських та японських банків підключилися компанії з торгівлі цінними паперами та інвестиційні компанії.

Глобалізація світових фінансів перетворює середовище, в якому функціонує національна економіка. Цей процес ставить багато питань щодо форм і методів втручання урядів у міжнародні валютно-кредитні та фінансові відносини. Здатність окремих країн контролювати могутні міжнародні фінансові потоки або обмежувати деякі транскордонні фінансові трансакції дедалі відносно зменшується, наражається на могутню протидію БНП. Вплив цих суб'єктів, а також міжнародних фінансових організацій на економічну політику окремих країн зростає [3].

Глобалізація фінансів породжує багато складних проблем і суперечностей. Конфлікт між національним і глобальним є однією з рушійних сил трансформації сучасної світової економіки.

Глобальна «ланцюгова реакція» поширення фінансових та валютних криз, як продемонстрували події 2007–2009 рр. та Covid-кризи, становить один із яскравих прикладів вияву негативного потенціалу глобалізації, що загрожує стабільності розвитку національних держав. Крім того, як уже зазначалося, вигоди фінансової глобалізації розподіляються між окремими країнами не нарівно. Все це викликає протидію держав. Вони намагаються відстояти свої національні інтереси, фінансово-економічну безпеку, втримати важелі регулювання економікою та захистити добробут своїх громадян у новому, турбулентне мінливому середовищі. Уряди багатьох країн розуміють, що найефективніше досягти цих цілей вони можуть, координуючи політику та об'єднуючи зусилля.

Література

1. *Глобалізація та регіоналізація як вектори розвитку міжнародних економічних відносин* : монографія / О. А. Довгаль, Н. А. Казакова, С. А. Циганов та ін. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 472 с.
2. *Сучасні тенденції міжнародного руху капіталу* : монографія / О. І. Рогач, П. В. Дзюба, С. А. Циганов та ін. Київ : ЦУЛ, 2019. 269 с.
3. *Багатонаціональні підприємства та глобальна економіка* : монографія / П. В. Дзюба, О. В. Підчоса, С. А. Циганов та ін.; за ред. О. І. Рогача. Київ : ЦУЛ, 2020. 368 с.

УДК 336.76:331.5

Алексєнко Максим Дмитрович

*д. е. н., професор кафедри банківської справи та страхування,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана» (Україна)*

БАНКІВСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ

JEL classification: G210; J530

У світовій економіці сучасні заходи політики на ринку праці спрямовані на організацію «більш екологічно чистих робочих місць» і полегшення переходу для працівників на нові умови праці [1]. Джон Блудорн (John Bluedorn), Нільс-Якоб Хансен (Niels-Jakob Hansen) (2022) визнають, що це означає необхідність підвищення зацікавленості працівників у пошуку «зелених» посад шляхом проведення програм навчання й скорочення стимулів для професій, пов'язаних із забрудненням навколишнього середовища. Відповідно, це передбачає поступове скасування прийнятих спочатку пандемії заходів зі збереження робочих місць у процесі стабілізації відновлення, оскільки такі міри політики можуть послабити стимули для розвитку зеленої економіки.

До 2050 року для досягнення нульових чистих викидів у світовій економіці здійснюють такі заходи: активізують інвестиції в «зелену» інфраструктуру (2023–2028 роки); передбачено поступове підвищення податку на викиди вуглецю (з 2023 року й вищі ставки, починаючи з 2029 року), що зумовить зростання цін на товари, пов'язані з підвищеними викидами; розроблено програму навчання для надання менш кваліфікованим працівникам допомоги у переході до «зелених» галузей (з 2023 року), що сприятиме підвищенню продуктивності менш кваліфікованих працівників у галузях з низьким обсягом викидів і, відповідно, стимулюватиме компанії підвищувати заробітну плату цим працівникам; передбачено податковий залік на зароблений дохід для зниження податків для працівників з більш низьким доходом (з 2029 року).

Українська економіка від початку повномасштабного вторгнення продовжує працювати та пристосовується до нових умов, що стало можливим завдяки безперебійній роботі банківської системи. Національний банк запровадив цілу низку заходів та обмежень, завдяки яким вдалося заспокоїти панічні настрої українців, повернути довіру до банків та збільшити залишки коштів на банківських рахунках [2]. НБУ використовує багатофакторні моделі для оцінки ситуації з платіжним балансом. Станом на 1 квітня 2022 року банки надали додатково кредитів на суму 12,8 млрд. грн., це 15% приросту кредитного портфеля за попередній рік, в якому державні банки продемонстрували рекордний приріст. З початку військової агресії банківська система видала 2,3 млрд. грн. кредитів, тобто кредитний портфель банківської системи не зменшився. Банки-учасники програми визнали додаткове кредитування аграрної галузі на 40 млрд. грн. На 1 квітня 2022 року це 12 банків і пакети документів ще 17-ти банків на стадії підписання [2].

Національний банк проводить активні переговори щодо створення спеціального рахунку, який буде адмініструвати МВФ для України та фінансуватимуть країни G7, а також, можливо, доєднаються інші розвинені країни. Європейський Союз, пам'ятаючи про руйнування та величезні втрати, завдані Україні внаслідок військової агресії зобов'язаний надати підтримку українському уряду для його невідкладних потреб. Лідери країн ЄС погодили створення Трастового фонду для відбудови демократичної України [3]. Трансформація ділової активності в умовах розвитку «зеленої» інфраструктури є привабливою для нашої країни. Однак робити висновки щодо її ефективності ще зарано, оскільки реформа ще триває і це має стати предметом для подальших наукових досліджень проблем регулювання банківської діяльності, у тому числі й надання інвестиційних послуг для відбудови української економіки.

Підсумовуючи зазначимо, що трансформація професійної підготовки, податкові кредити для працівників з низьким доходом, активізація інвестицій в екологічно чисту інфраструктуру сприятиме розвитку банківської діяльності в умовах становлення зеленої економіки.

Література

1. Bluedorn J., Hansen N.-J. (2022). *The Right Labor Market Policies Can Ease the Green Jobs Transition*. April 13 / IMFBlog, Insights & Analysis on Economics and Finance : website. URL: <https://blogs.imf.org/2022/04/13/the-right-labor-market-policies-can-ease-the-green-jobs-transition> (access date: 13.04.2022).
2. Голова НБУ Кирило Шевченко : економіка почала пристосовуватися до війни / Економічна правда : сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/04/8/685423> (дата звернення: 08.04.2022).
3. Лідери ЄС домовилися створити Фонд солідарності для відбудови України / Економічна правда : сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/03/26/684711> (дата звернення: 28.03.2022).

УДК 330.336.77: 334.722

Артеменко Дмитро Анатольович
аспірант кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА ВЗАЄМОДІЮ БАНКІВ І ПІДПРИЄМСТВ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА НА КРЕДИТНОМУ РИНКУ

JEL classification: Q140; O300

Сільське господарство має значний вплив на розвиток економіки, тому виникає необхідність створення умов для його подальшого розвитку. Однією із таких умов є підвищення ефективності взаємодії банків та підприємств сільського господарства на основі банківського кредитування.

Взаємозв'язок банків та підприємств сільського господарства на кредитному ринку обумовлено спільністю інтересів та цілей. Наприклад, збільшення прибутку, частки ринку, зростання капіталізації, підвищення конкурентоспроможності, є важливою метою для обох секторів економіки. І реалізація цих цілей для одного сектору можлива лише за умов ефективної взаємодії з іншим. Для розвитку ринку сільськогосподарської продукції, підвищення її конкурентоспроможності, потрібні додаткові фінансові ресурси, які можуть надати банки на умовах платності, терміновості та повернення. А збільшення активних операцій банків впливає на зростання доходів та прибутку сільськогосподарських підприємств.

Сучасні умови розвитку економіки України вимагають принципово нового підходу до теоретико-методичного обґрунтування взаємодії банків та підприємств сільського господарства, який найбільш адекватно відображатиме особливості розвитку їхніх відносин у кризових умовах, вимог цифрової економіки [1].

Нестача кредитних ресурсів та управлінських знань, нерозвиненість інфраструктури, консерватизм та відсутність цифрових компетенцій та навичок, посилюють відставання підприємств сільського господарства від темпів цифровізації інших галузей вітчизняної економіки, що підтверджує актуальність дослідження.

Питання взаємодії підприємств і банків досліджували такі сучасні вітчизняні фахівці: О. Ведернікова, О. Вовчак, О. Дзюблюк, Л. Кузнецова, В. Коваленко, О. Малахова та інші вчені.

Основними цілями розвитку цифрової економіки в аграрному секторі є: збільшення інвестицій (як зовнішніх, так і внутрішніх); підвищення виручки від експортної продукції; формування, диспетчеризація та акумулювання інформаційних ресурсів для створення наскрізних ланцюжків тощо. Одним із джерел виконання зазначених завдань цифровізації є банківські кредити.

Результати розвитку сільського господарства та взаємодії підприємств і банків на кредитному ринку представлено даними табл. 1.

Таблиця 1

Показники результатів взаємодії банків з підприємствами сільського господарства
на кредитному ринку України

Показники	Роки				
	2016	2017	2018	2019	2020
1. Кількість суб'єктів господарювання, од.	70723	72792	72467	71455	69635
2. Обсяг виробленої продукції, млрд. грн.	145,1	391,0	438,0	449,8	485,7
3. Обсяг наданих кредитів, млрд. грн. у тому числі:	55,3	59,7	71,3	61,6	61,5

Продовження табл. 1

3.1.1. В національній валюті	38,1	46,0	54,3	43,9	43,1
3.1.2. В іноземній валюті	17,2	13,7	17,0	17,7	18,4
3.2.1. Строком до 1 року	24,5	18,0	23,9	26,7	30,1
3.2.2. Строком більше 1 року	30,8	41,7	4,47	34,9	31,4
Із них прострочені	5,3	3,3	3,9	8,4	5,3
4. Середні процентні ставки за кредитами, наданими сільськогосподарським підприємствам, %	17,7	16,3	17,7	16,4	10,7

Джерело: побудовано на основі [2; 3]

В умовах швидкого розвитку цифрових технологій, але за відсутності єдиної концепції цифрової трансформації сільського господарства та необхідних обсягів фінансування, сільськогосподарські підприємства України переважно орієнтуються на реалізацію фрагментарної моделі цифровізації. При цьому потенціал їх цифрового розвитку значною мірою обмежений як недостатніми фінансовими можливостями з впровадження цифрових технологій, так і нерозвиненістю інформаційної інфраструктури сільських територій [4].

Інноваційний розвиток сільського господарства можливий на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій, які забезпечать ефективну взаємодію зацікавлених учасників в онлайн-режимі, а також сприятиме досягненню стратегічних завдань ефективності взаємодії підприємств сільського господарства з підприємствами інших галузей, ефективній взаємодії з банками на основі цифровізації. Напрями такої взаємодії наступні:

- по-перше, організація цифрової взаємодії потребує певних обсягів фінансування з різних джерел, а кредити банків є одним із головних запозичених джерел для підприємств сільського господарства; тобто виникає необхідність урахування впливу цифрових технологій при організації кредитних відносин;

- по-друге, важливим напрямом взаємодії підприємств сільського господарства з підприємствами інших галузей є раціональні та своєчасні грошові розрахунки; раціональній організації грошового обігу сприяє взаємодія банків з підприємствами на основі інтернет-банкінгу.

Інтернет-банкінг – це поширена назва дистанційних банківських технологій, на основі яких доступ до рахунків та грошових операцій клієнтам надається у будь-який час доби та з будь-якого комп'ютера, що має доступ до Інтернету. Клієнтський браузер використовується для відображення операцій, тому не потрібно встановлювати клієнтську частину системного програмного забезпечення.

Існує два види банківських послуг, які сприяють розвитку цифрової взаємодії банків та підприємств сільського господарства на основі Інтернет-банкінгу:

- інформаційні послуги: отримання клієнтами банківської виписки, заповнення та подання заяв на відкриття банком додаткових карток, інформація про кредити тощо;

- платіжні послуги: внутрішньобанківські та міжбанківські перекази коштів, погашення кредиту, поповнення банківського вкладу та інші послуги з використанням телефону та Інтернету.

У сучасних умовах цифрової трансформації економічних відносин банки починають впроваджувати або брати участь у формуванні цифрових площадок, платформ, екосистем, що дозволяє активізувати взаємодію з підприємствами сільського господарства на основі Інтернету. Головна мета зазначених новоутворень – це забезпечити клієнтам додаткові зручності під час роботи з банком, що створює додаткові конкурентні переваги банкам на фінансовому ринку в умовах цифровізації.

Технологія Інтернет-банкінгу за наявності Інтернету сприяє розвитку процесів цифрової взаємодії банків та підприємств сільського господарства, створюючи їм можливість у режимі реального часу переказувати грошові кошти по телефону, електронними каналами зв'язку, керувати інформаційними та грошовими потоками, а також звільняє персонал банку для роботи в інших важливих напрямках діяльності.

Для досягнення стратегічних завдань підвищення ефективності взаємодії банків та сільськогосподарських підприємств на кредитному ринку зростає необхідність вирішення проблем розвитку сільського господарства України, що потребує: підвищення ролі кредиту та забезпечення його доступності для сільгоспвиробників; вдосконалення умов кредитування підприємств сільського господарства та впровадження сучасних цифрових технологій у кредитний процес; підвищення ефективності взаємодії банків і позичальників на ринку сільськогосподарського кредиту на основі активізації взаємозв'язків між елементами механізму кредитування.

Література

1. *Цифрова адженда України – 2020 («Цифровий порядок денний» – 2020)* : проект. Концептуальні засади (версія 1.0). Київ : Hitech office, 2016. 90 с. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (дата звернення: 12.03.2022).
 2. *Державна служба статистики України* : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 12.03.2022).
 3. *Національний банк України* : сайт. URL: <https://www.bank.gov.ua/control/uk/index> (дата звернення: 12.03.2022).
 4. Кузнєцова Л. В. Банківський кредит як джерело фінансового забезпечення розвитку АПК України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : економічні науки. 2014. Вип. 9. Ч. 1. С. 183–187.
-

УДК 336.71:61636.21(477)

Арутюнян Рузана Разміковна

к. е. н., доцент кафедри банківської справи,

Одеський національний економічний університет (Україна)

Черкасова Марія Василівна

аспірантка кафедри банківської справи,

Одеський національний економічний університет (Україна)

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

JEL classification: G210

У сучасних умовах поширення глобалізації світової економіки, макроекономічної нестабільності, поглиблення економічної кризи внаслідок пандемії COVID-19, пріоритетним завданням залишається визначення чинників стійкості банківської системи України, як ключової ланки національної фінансової системи, задля забезпечення ефективного розвитку економіки держави. Наразі банківська система України зазнає значних збитків у зв'язку із загостренням зовнішніх та внутрішніх економічних ризиків, які потребують постійного моніторингу з метою протидії фінансовій дестабілізації національної економіки у випадку повномасштабної глобальної економічної кризи.

Пандемія COVID-19 є новим викликом для банківського сектору України, що значною мірою прискорює необхідність його трансформації, швидких змін та адаптації до сучасних економічних реалій. Вітчизняний науковець О. В. Дзюблюк зазначає, що: «В умовах пандемічної кризи банки повинні не лише виконувати традиційну функцію акумуляції та перерозподілу грошових ресурсів задля їх продуктивного використання суб'єктами ринку, але й слугувати однією з головних ланок передання імпульсів антикризового впливу держави на економіку з метою забезпечення всіх процесів розширеного відтворення необхідним обсягом грошової маси та кредитного стимулювання тих домогосподарств і бізнесу, котрі зазнали найбільш негативного впливу пандемії» [1, с. 38].

Стрімке поширення вірусу викликало оперативну реакцію з боку органів виконавчої влади України та сприяло терміновій розробці поетапного плану дій у монетарній сфері для пом'якшення наслідків розповсюдження «коронакризи». Однак, на практиці, кредитний механізм, який був призначений стимулювати економічний розвиток і виконувати свою класичну функцію кредитування економіки, у першу чергу, реального сектору, бути гарантом подолання наслідків пандемічної кризи, не став таким дієвим антикризовим інструментом.

Обсяги гривневих кредитів, наданих не фінансовим корпораціям, ще в 2014–2015 роках почали суттєво зменшуватися (на 25% від рівня 2013 року), протягом 2019–2022 рр. темпи корпоративного гривневого кредитування також сповільнилися. За даними НБУ, у IV кварталі 2021 року темпи зростання чистих гривневих кредитів суб'єктам господарювання сповільнилися до 2,3% [2]. Причинами цього є низька платоспроможність і слабка платіжна дисципліна позичальників, падіння темпів відновлення реального сектору, робота підприємств «в тіньовому секторі», висока вартість кредитів, а також наявність інших, менш ризикових джерел отримання прибутку (ОВДП). Так, інвестиції банків в державні цінні папери (ОВДП і сертифікати НБУ) складають майже

700 млрд. грн. (на 01.01.2021 року), у той час як кредити, надані юридичним особам, не перевищують 450 млрд. грн.

Зокрема, в українській банківській системі склалося так зване пов'язане кредитування або олігархічний банкінг. Пов'язане кредитування є основою формування периметру бізнес-груп і проявом обкрадання чи то міноритарних власників банку, чи то власників депозитів. Пов'язане, чи інсайдерське кредитування (related lending) може бути позитивним, коли воно на певному етапі використовується для розширення бізнесу, модернізації тощо, і обов'язково повертається в банк при погашенні кредиту. В умовах регулювання з боку патологічних інститутів пов'язане кредитування призводить до системних банківських криз й фінансової нестабільності. Різко знижується довіра до банківських установ, відбувається відтік депозитів, зникає довіра між банками, міжбанківський ринок зменшується і виникає фрагментація фінансової системи в цілому.

Звернемося і до інших проблем банківської сфери, що впливають на її фінансову стійкість. Хоча в абсолютних показниках динаміка банківських вкладів і фізичних осіб, і приватних нефінансових корпорацій за даними НБУ у 2015–2021 роках постійно збільшується, однак у реальному вимірі (з урахуванням індексу споживчих цін) обсяг гривневих депозитів, наразі фізичних осіб, зменшився більш як удвічі. У цінах 2013 року такі депозити були еквівалентними 29,1% ВВП, у 2019 році – 18% [3, с. 42]. У структурі сукупних депозитів кошти фізичних осіб становлять більше 50% і в 1,8 рази переважають кошти нефінансових приватних корпорацій (28,5%). Негативні тенденції мають місце також у строковій структурі депозитів – збільшується частка короткострокових вкладів і зменшується частка довгострокових, тобто банки не мають «довгих» грошей, які вкрай необхідні для виконання інвестиційної функції та забезпечення фінансової стабільності.

Динаміка показників капіталізації комерційних банків свідчить про позитивні зміни. Обсяг непрацюючих кредитів (NPL) в українських банках упродовж 2021 року зменшився на 85,2 млрд. грн. Питома вага проблемних кредитів (NPL) у кредитних портфелях банків скоротилася з 41% на 1 січня 2021 року до 30% на 1 січня 2022 року. Поточний показник є найкращим результатом з початку 2017 року, відколи обсяг NPL визначається за оновленою методологією. Такі дії підвищують інвестиційну привабливість та наближають держбанки до стратегічної цілі – їх приватизації. Державні банки за 2021 рік скоротили обсяг непрацюючих кредитів найбільше – майже на дві третини від загального скорочення по банківському сектору. Унаслідок чого частка проблемних кредитів у державних банках за рік знизилася з 57,4% до 47,1%. Проте вона все ще є тягарем для держбанків, у яких досі сконцентровано понад 70% NPL сектору (понад 50% припадає на Приватбанк) [4].

Таким чином, в умовах карантинних обмежень з вимушеною ізоляцією, з обмежувальними заходами щодо пересування товарів, послуг, громадян, в умовах зниження підприємницької й інвестиційної активності бізнесу та купівельної спроможності населення для подолання кризових явищ потрібно активізувати саме кредитування реального сектору і на це потрібно спрямувати всі інструменти НБУ при реалізації кредитної, процентної й валютної політики. Пріоритетами грошово-кредитної політики України, з огляду на вітчизняні проблеми, повинні стати: оздоровлення проблемного кредитного портфеля банків, переорієнтація банківських ресурсів з інвестування у державні цінні папери на кредитування бізнесу у реальному секторі; стимулювання банківських депозитів з боку домашніх господарств та бізнесу як джерела кредитів, збільшення капіталізації банківської системи, зниження валютних ризиків, подолання інсайдерського кредитування і офшоризації активів, які досягли в нашій країні катастрофічних розмірів та є умовами подальшої макрофінансової дестабілізації [1, с. 38–45].

Пандемія COVID-19 є сучасним і потужним фактором впливу на фінансові ринки, що відіграє роль катализатора трансформації та швидкого впровадження інновацій у банківському секторі. Оцінювати її наслідки для світової та української економіки безумовно ще рано. Однак і глобальні МВФ як ключові інститути міжнародної фінансової архітектури і розпорядники кредитно-фінансових ресурсів на світовому фінансовому ринку мають серйозні проблеми: недостатність джерел фінансування, відсутність єдиної структури, низький ступінь підконтрольності, недосконалість інструментів тощо. Це посилює невизначеність світової економіки та підвищує турбулентність міжнародного ринку капіталів, конкурентну боротьбу між країнами світу за інвестиції.

Література

1. Дзюблук О. В. Економічний розвиток і банківський сектор в умовах глобальної пандемічної кризи. *Фінанси України*. 2020. № 6. С. 25–55. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2020.06.025>.

2. Огляд банківського сектору, лютий 2022 року / Національний Банк України : сайт. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2022-02.pdf?v=4 (дата звернення: 01.04.2022).
3. Шамаєва Л. Г., Жаліло Я. А., Гладких Д. М., Касперович Ю. В., Лондар Л. П., Дешко А. Л. Внутрішні чинники зміцнення стійкості фінансової системи України. *Економіка України*. 2020. № 7. С. 35–54.
4. У 2021 році частка непрацюючих кредитів у банках скоротилася на 11 в. п. до 30% / Національний банк України : сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all> (дата звернення: 01.04.2022).

УДК 336.71:330.341.1

Гончаренко Анастасія Сергіївна
аспірантка кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

JEL classification: G180; G210; O160

Сучасні технологічні інновації під впливом цифровізації не тільки формують нові банківські послуги, але й потребують трансформації технологій банківського регулювання. Регулювати (to regulate, to adjust) означає: 1) впорядковувати; 2) підпорядковувати певному правилу, послідовності; 3) встановлювати правильну, необхідну для діяльності взаємодію [1].

Національний банк України з 1 липня 2020 року виконує функції регулятора небанківських фінансових установ, а саме: здійснює моніторинг фінансових інновацій та оцінку впливу цифрових змін на бізнес-моделі; розвиває й оновлює регуляторні технології та акти; впроваджує стандарти відкритого банкінгу і технології розподіленого реєстру (блокчейн); вживає заходів для забезпечення кібербезпеки та підвищення фінграмотності споживачів цифрових фінансових послуг [2].

Ефективне виконання НБУ зазначених вище функцій регулятора вимагає нових технологій та методів регулювання, одними з яких є наглядові технології (SupTech). Необхідність їх використання обґрунтовує дослідник Toronto Centre, який виокремлює дві основні причини: по-перше, ці технології сприяють більш ефективному та результативному досягненню своїх цілей; по-друге, інноваційні наглядові технології створюють умови для підвищення якості контролю, оскільки в умовах поширення процесів використання цифрових технологій (FinTech та RegTech) регулятори не завжди здатні контролювати події, що відбуваються на фінансовому ринку [3].

У загальному розумінні термін «SupTech» належить до нових форм технологій, які дозволяють автоматизувати та спростити процеси регулювання й нагляду за фахівцями фінансового сектору. Так, Інститут фінансової стабільності при Банку міжнародних розрахунків та Базельському комітеті з банківського нагляду трактує SupTech як використання технологічних інновацій регулюючими органами. У своїй роботі «Інноваційні технології у фінансовому надгляді» експерти інституту пишуть, що SupTech спрямований на ефективніший та активніший моніторинг ризиків та моніторинг дотримання нормативних вимог фінансовими інститутами [4]. За оцінкою фахівців Toronto Centre, SupTech – це рішення, які спираються на три основні технологічні розробки [3]:

- експоненційно більш високі та доступні можливості зберігання даних та обчислювальної потужності комп'ютерів, які у минулому вимагали надмірних інвестицій;
- доступність та різноманітність цифрових даних, що пов'язано з процесами цифровізації економіки та банківських послуг зокрема;
- останні досягнення у галузі штучного інтелекту, такі як машинне навчання.

Зазначені розробки підтримують використання таких технологій, як машинне навчання, хмарні обчислення, аналіз великих даних та технологія розподіленого реєстру для здійснення регулювання та нагляду найбільш економічними, ефективними способами.

Разом з тим, існує низка перешкод для впровадження SupTech-рішень у практику банківських регуляторів. Так, регуляторна діяльність від стадії розробки нормативних актів до стадії правозастосування, спирається на дані, внутрішні процедури та робочі інструменти, а також на людські та інші ресурси. Водночас, банківські регулятори в країнах з економікою, що розвивається, зі значною ймовірністю зіткнуться з великими перешкодами при виконанні своїх обов'язків через брак відповідних регулюючих повноважень, досвіду або ресурсів. У зв'язку з цим, всі перешкоди, пов'язані з аналітичною роботою регуляторів, можна поділити на два види, як показано на рис. 1.

Рис. 1. Основні напрямки використання SupTech під час здійснення банківського регулювання
Джерело: складено автором

Зазначене підтверджують документи Базельського комітету з банківського нагляду: більшість банківських регуляторів стикаються тією чи іншою мірою з такими проблемами, як низька якість даних та значна кількість трудомістких ручних процедур [3]. Однією з причин складнощів є використання даних із різних джерел, ключовим з яких є інформація регульованих суб'єктів, що надається на основі шаблонних звітів. Подібний підхід до формування нормативної звітності має недоліки, які впливають на якість даних: тривалий час подання звітів, неточності, дубльовані та суперечливі дані у різних документах, високі комплаєнс-витрати для фінансових інститутів тощо.

У сучасних умовах переважним підходом до збору інформації регуляторами є періодичність (щоденний, щомісячний, щоквартальний, щорічний) у зборі агрегованих статистичних даних (велику частину яких складають фінансові дані) у формі стандартних шаблонних звітів. Кожен підрозділ регулятора, залежно від своєї спрямованості, може мати власні шаблони звітів з використанням різних форматів або формул, навіть якщо більша частина базових даних є однаковою. Наразі банківські регулятори основну увагу приділяють самим звітам, а не первинним даним.

Водночас, важливою особливістю «SupTech» є те, що за відсутності якісних даних (тобто точних, своєчасних, достатніх) жоден його інструмент фактично не має реальної цінності. SupTech дозволяє регуляторам щонайменше перейти від традиційної звітності на основі шаблонів до автоматизованого збору даних із високим ступенем деталізації. SupTech – рішення, що використовують машинне навчання, можуть виявляти проблеми якості, такі як прогалини у даних, невідповідності та помилки, а також автоматизувати їх «очищення», консолідацію та перевірку якості. Хоча стандартизація високодеталізованих даних вимагає тісної координації між регулюючими органами, провайдерами ІТ-послуг та галуззю, така реформа могла б інтегрувати вимоги до звітності між органами влади, що призведе до меншої складності, більшої транспарентності та зниження витрат у довгостроковій перспективі.

Отже, «SupTech», як технології, що розвиваються, не в змозі надати готові рішення для вирішення всіх питань регулюючих органів. У цих умовах використання SupTech супроводжується як внутрішньою (з боку регулятора), так і зовнішньою (залучені ІТ-компанії) розробкою програмного забезпечення. Більше того, значна кількість банківських регуляторів може зіткнутися як із нестачею людських ресурсів (інженерів-програмістів, фахівців у галузі аналізу даних), так і відповідних технологій аналізу для обробки більших обсягів деталізованих даних. З іншого боку, відсутність значного досвіду цифровізації також обмежує можливості регулюючих органів. Отже, до існуючих бар'єрів застосування «SupTech» доцільно віднести наступні:

- відсутність чітко сформульованих цілей та завдань регулювання;
- відсутність міжвідомчої та внутрішньої координації для інтеграції потреб регулювання учасників фінансового ринку, які можуть бути вирішені за допомогою SupTech;
- обмежена доступність SupTech-рішень для задоволення різних потреб регуляторів;
- проблеми у пошуку персоналу та забезпеченні внутрішньої експертизи;
- недостатній бюджет та/або адміністративні обмеження для закупівлі SupTech-рішень;
- складність інтеграції SupTech-рішень із застарілими системами інформації;
- наявність ізольованих сховищ даних у регуляторах та банківських установах.

Вирішення поточних проблем має бути пріоритетом для впровадження SupTech. Інтеграція вимог до звітності, відмова від підходів на основі шаблонних звітів та підвищення ступеня деталізації даних можуть вимагати зміни інфраструктури банківських регуляторів, а також усунення ізольованих сховищ даних. Надійність і стабільність банківського сектора також можуть бути підвищені у випадку, якщо регулюючі органи будуть впроваджувати SupTech для покращення своїх аналітичних методів та процесів, а також обмінюватися найкращими практиками та досвідом з іншими регуляторами.

Література

1. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/reghuljuvatu> (дата звернення: 17.02.2022).
2. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України № 2664-III від 12.07.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text> (дата звернення: 17.02.2022).
3. Toronto Centre Global Leadership in Financial Supervision : website. URL: <https://www.torontocentre.org/About> (access date: 21.02.2022).
4. Концепція розвитку інноваційних наглядових та регуляторних технологій : консультаційний документ / Національний банк України : сайт. URL: https://bank.gov.ua/ua/file/download?file=%D0%A1concept_development_Suptech_Regtech.pdf (дата звернення: 21.02.2022).

УДК 336.743: 336.717.18

Деркач Юлія Борисівна
к. е. н., доцент кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ВАЛЮТНІ ОБМЕЖЕННЯ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

JEL classification: E580; O160

Світова валютна діяльність відбувається в умовах економічної невизначеності, що обумовлена постійними змінами, викликаними впливом великої кількості важко прогнозованих факторів. Джерелом невизначеності на валютному ринку є різкі коливання курсів, що сприяють зростанню ймовірності негативних наслідків реалізації ризиків. Різкі курсові коливання викликані впливом факторів, значна кількість яких генерується зовнішнім та внутрішнім середовищем валютного ринку.

Війна, розпочата РФ 24 лютого 2022 року, загострила проблему функціонування банків та їх клієнтів в умовах невизначеності на валютному ринку. Варто зауважити, що перший етап російської агресії у 2014–2015 рр. призвів до посилення девальваційного тиску на курс національної валюти та спричинив запровадження комплексу жорстких адміністративних заходів з боку Національного банку України (НБУ). Починаючи з 2016 року, розпочався процес стабілізації курсу гривні з поступовою її ревальвациєю у 2019 р., що відбувалося, не в останню чергу, під впливом набуття чинності Законом України «Про валюту та валютні операції» № 2473-VIII від 21.06.2018 р. [1]. Втім, пандемія COVID-19 та локдаун змінили тенденції на світових товарних та фінансових ринках та спричинили їх безпрецедентне падіння. Вплив цих факторів змінив валютний курс: гривня девальвувала відносно долара упродовж другого кварталу 2020 року. У другій половині 2020 р. та 2021 р. валютний курс поступово стабілізувався. Незважаючи на потрясіння як на світовому фінансовому ринку, так і на національному, НБУ не застосовував жорстких адміністративних заходів вперше за часів незалежності України. Проте безпрецедентні події 24 лютого 2022 р. вимагали від регулятора впровадження миттєвих та адекватних дій задля забезпечення стабільної ситуації на валютному ринку, що є важливою складовою фінансової оборони держави. Вперше з часів впровадження валютної лібералізації НБУ запровадив валютні обмеження (табл. 1).

Таблиця 1

Ключові тенденції розвитку валютного ринку України за період 2019–2022 рр. (перший квартал)

Період	Економічні фактори впливу	Тенденції валютного ринку		Заходи НБУ
		готівковий	безготівковий	
2019-2020 (перша половина)	Помірне зростання ВВП, досягнення цільового рівня інфляції, накопичення ЗВР, значні витрати на виплату державного боргу	Суттєве укріплення гривні, переважання пропозиції валюти над попитом на неї	Суттєве укріплення гривні, переважання пропозиції валюти над попитом на неї	Лібералізація експортно-імпортних операцій, частково капітальних

Продовження табл. 1

2020 (друга половина) – 2021	Різке скорочення ВВП з поступовим зростанням, збільшення темпів інфляції, девальвація гривні у грудні 2021 р. під впливом політичної ескалації, незначне скорочення ЗВР	Девальвація національної валюти по відношенню до іноземної з поступовою стабілізацією	Девальвація гривні, нетривала активізація «чорного валютного ринку» з поступовою стабілізацією	Триває впровадження заходів з лібералізації валютних операцій з капіталом
2022 (1-й квартал)	Падіння ВВП, різке скорочення експорту, блокування портів, надходження фін. допомоги від МФО, пришвидшення інфляції, незначне зростання ЗВР	Девальвація гривні, активізація «чорного валютного ринку»	Девальвація національної валюти по відношенню до іноземної з частковою стабілізацією	Фіксація вал. курсу, впровадження жорстких обмежень на операції фізичних осіб, скорочення термінів розрахунків за експорт та імпорт

Джерело: систематизовано автором за матеріалами [2]

Упродовж останніх десятиліть країни з розвинутою економікою цілеспрямовано скорочували обмеження на своїх фінансових ринках, не виключенням стала і Україна. Валютна лібералізація розпочалася з прийняття Закону України «Про валюту та валютні операції» у 2018 році. Відповідно до дорожньої карти розробленої НБУ, процес скасування валютних обмежень на проведення валютних операцій передбачає наступні етапи: лібералізація операцій з поточним рахунком та з прямими іноземними інвестиціями (вже частково відбувся); лібералізація портфельних інвестицій; лібералізація фінансових операцій домогосподарств. Також Закон передбачає введення валютних обмежень в умовах значного зниження курсу гривні та/або ЗВР; значного зменшення обсягу вкладів; зростання вартості запозичень на зовнішніх ринках або неможливості їх здійснення; ескалації суспільно-політичної та/або геополітичної напруги [2].

У 2022 р., за прогнозами експертів НБУ та МВФ, відбудеться просідання ВВП України у діапазоні 35–50% від минулого періоду, пришвидшення темпів інфляції, погіршення структури платіжного балансу внаслідок скорочення грошових переказів у країну, скорочення експортної виручки на тлі часткового зриву посівної компанії та блокування портів [2]. Вплив зазначених факторів сприятиме знеціненню гривні. За таких умов дії НБУ щодо запровадження валютних обмежень та фіксації валютного курсу є цілком виправданими [3]. Однак, дефіцит платіжного балансу може скоротитися внаслідок зростання кредитів та фінансової допомоги міжнародних фінансових організацій (МВФ, Світового банку, центральних банків інших країн світу). Отримання цих коштів створюватиме умови для курсової стабільності та збереження обсягів ЗВР на достатньому рівні. Однак, навіть за таких умов, скасування валютних обмежень можливе у випадку припинення бойових дій та підписання мирної угоди.

Література

1. *Про валюту і валютні операції* : Закон України № 2473-VIII від 21.06.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text> (дата звернення: 07.04.2022).
2. *Національний банк України* : сайт. URL: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 07.04.2022).
3. *Про затвердження Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті* : Постанова Правління Національного банку України № 5 від 02.01.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005500-19#Text> (дата звернення: 08.04.2022).

УДК 336.711:339.747

Жердецька Лілія Вікторівна

д. е. н., доцент, завідувачка кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет (Україна)

СУЧАСНІ АНТИКРИЗОВІ ЗАХОДИ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

JEL classification: E320; G210

Наразі світ перебуває на межі глобальних тектонічних змін. Безпрецедентна за наслідками світова фінансова криза, пандемія Covid-19 та рецесія, спричинені пандемічними обмеженнями, – все це формує новітнє економічне середовище та фінансову екосистему. Необхідно додати, що в Україні всі вищезгадані процеси посилюються, насамперед, військовою агресією з боку Росії, яка розпочалася у 2014 році, а на сьогоднішній день трансформувалася у повномасштабне вторгнення. Очевидно, що підтримання та відновлення економіки потребують комплексних рішень. Водночас ефективні рішення у сфері регулювання фінансового сектору дозволяють відновити короткострокову стабільність та забезпечити довгострокове економічне зростання.

Національний банк України у відповідь на повномасштабну військову агресію з боку РФ вже зранку 24 лютого вжив низку заходів у сфері монетарної політики (передусім валютної) та регулювання діяльності банків [1]:

- продовження роботи банків, відділень та банкоматів у регіонах, де це можливо;
- запровадження бланкового рефінансування строком до 1 року;
- особливості застосування вимог окремих положень (наприклад, Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями);
- пом'якшення умов проведення у 2022 році оцінки стійкості банків;
- незастосування заходів впливу за порушення економічних нормативів та лімітів валютної позиції;
- послаблення вимог щодо термінів надання звітності для всіх учасників фінансового ринку;
- запровадження валютних обмежень (із виключеннями, які стосуються стратегічних операцій): валютний курс зафіксовано на рівні 24 лютого 2022 року; призупинено продаж іноземної валюти клієнтам; заборонено видачу готівкових коштів з рахунків клієнтів в іноземній валюті; уведено мораторій на здійснення транскордонних валютних платежів.

Окремо у сфері монетарного регулювання варто відзначити збереження облікової ставки на рівні 10%, незважаючи на інфляційний тиск (наразі інфляція становить 13,7% із прогнозом до 20% у 2022 році) [2]. Таке рішення пояснюється відсутністю ринкових умов для ефективного функціонування монетарних інструментів. Крім того, відмінені лютневі рішення щодо підвищення нормативів обов'язкового резервування – це дозволить підвищити загальний рівень ліквідності банківської системи для безперебійного виконання платежів та відновлення кредитування.

Забезпечення фінансової стабільності ускладнюється очікуваннями щодо катастрофічного зниження ВВП у 2022 році та зростанням інфляції, що дозволяє припустити настання явища стагфляції цього року. Водночас обсяг коштів клієнтів збільшився на 41 млрд. грн. з початку військових дій; також банки сподіваються на відновлення кредитування, що стосується передусім надання позичок сільгоспвиробникам за державними програмами [3].

Отже, загалом антикризова політика НБУ характеризується пом'якшенням заходів у сфері монетарного регулювання та банківського нагляду (винятком є лише валютне регулювання). Вважаємо, що такі заходи обмежують панічні настрої у банківській системі, а також сприяють поступовому відновленню банківського кредитування з метою підтримання економічної діяльності в Україні та формування підґрунтя подальшого зростання.

Література

1. *Новини Національного банку України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news> (дата звернення: 12.04.2022).
2. *Монетарна політика* / Національний банк України : сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/monetary> (дата звернення: 12.04.2022).

3. Підсумки засідання Ради з фінансової стабільності / Національний банк України : сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/sistemni-riziki-ye-visokimi-prote-kontrolovanimi--pidsumki-zasidannya-radi-z-finansovoyi-stabilnosti> (дата звернення: 12.04.2022).

УДК 336.7:343.5

Коваленко Вікторія Володимирівна
д. е. н., професор кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет (Україна)

РИЗИКИ ЗАЛУЧЕННЯ БАНКІВ ДО СХЕМ ВІДМИВАННЯ ДОХОДІВ ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ ТА ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ

JEL classification: G210

Банківський сектор відіграє вирішальну роль у механізмі функціонування економіки будь-якої держави. З огляду на це, поширення явищ легалізації кримінальних доходів та залучення банків до таких операцій створює загрозу для фінансової безпеки держави. Зважаючи на поточну економічну ситуацію в Україні, варто констатувати значний рівень ризиків використання банків для цілей відмивання грошей.

Актуалізація цього питання пов'язана з прийнятими стратегіями щодо забезпечення фінансової безпеки України, а саме:

Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року – забезпечення національної фінансової системи від легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення [1].

Стратегія забезпечення державної безпеки – розвиток міжнародного співробітництва у сфері безпеки, насамперед, з питань боротьби з тероризмом, його фінансуванням, кіберзлочинністю, нерозповсюдження зброї масового знищення та засобів її доставки, протидії легалізації (відмиванню) коштів, отриманих злочинним шляхом, та транснаціональній організованій злочинності [2].

Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року – прозорий фінансовий сектор; стійкість фінансового сектору до викликів (шоків); підвищення якості корпоративного управління та управління ризиками у фінансовому секторі [3].

Зрозуміло, що наразі найбільш руйнівною загрозою є військова агресія, яка провокує усі загрози, з якими стикається як банківська, так і фінансова система України. На чільне місце ставиться загроза щодо контролю системи протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму. У 2020 році терористи вбили 29 389 людей. У період із 2006 по 2020 рік кількість терактів у всьому світі скоротилася. У 2006 році було нараховано близько 14371 терактів, а у 2020 році – 10172 (рис. 1).

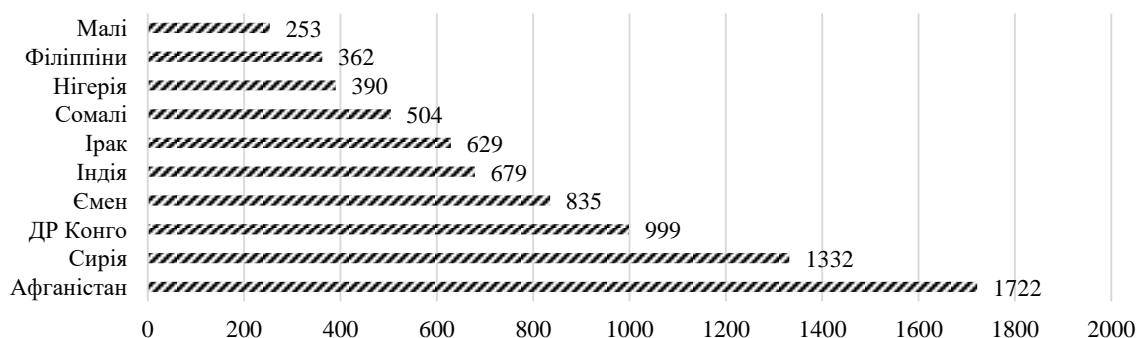

Рис. 1. Кількість терактів за країнами у 2020 р.

Джерело: побудовано автором за даними [4]

Варто відзначити, що ризики легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, пов'язані з іншими типовими банківськими ризиками, проте мають більш опосередкований характер, і тому впливають на їх реалізацію (рис. 2).

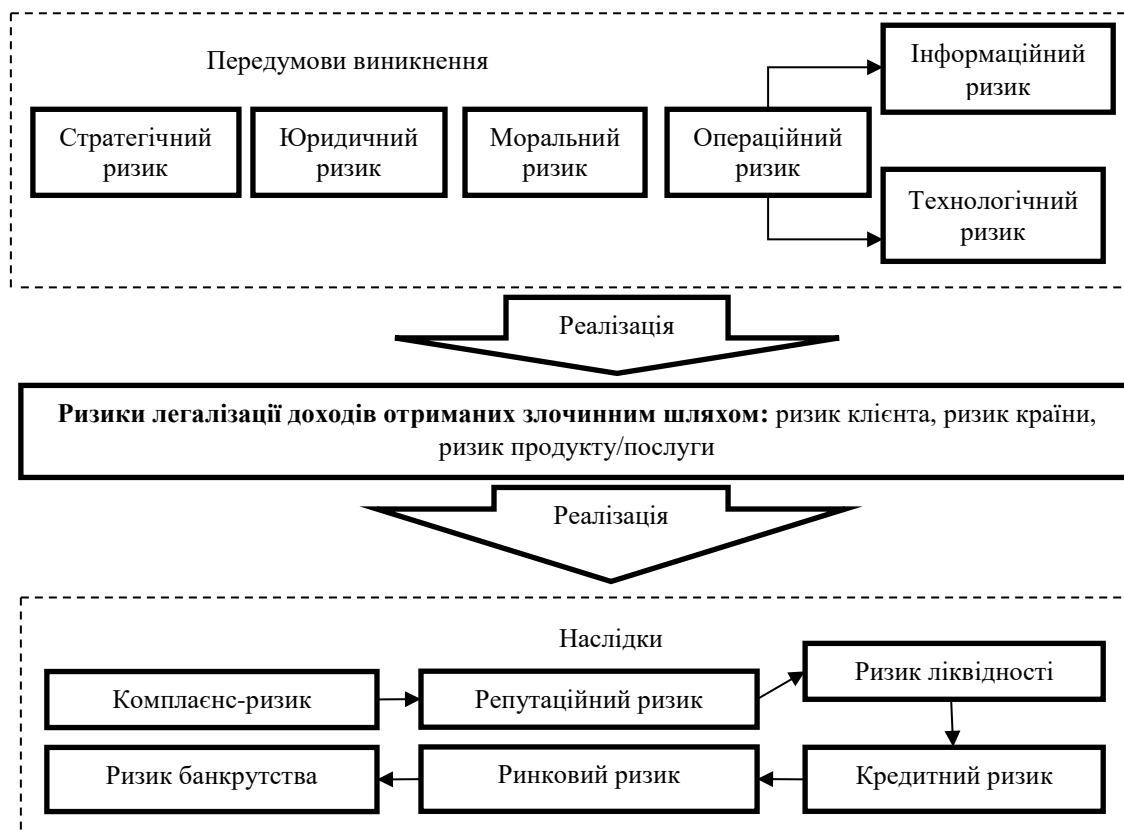

Рис. 2. Взаємозв'язок ризиків легалізації доходів отриманих злочинним шляхом і типових банківських ризиків

Джерело: систематизовано автором

На підставі даних рис. 2 можна сформулювати стратегії управління ризиками легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом та фінансування тероризму.

Стратегія, толерантна до ризиків. Банк, з метою поліпшення власних показників, свідомо ухвалює рішення щодо проведення операцій клієнта, маючи при цьому достатньо підстав вважати, що реальною метою їх проведення може бути легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом.

Стратегія помірною прийняття ризиків. Банк вважає за краще відмовляти клієнтам у проведенні високо ризикованих операцій в особливо великих розмірах, що дозволяє йому контролювати ризик залучення до найбільш типових схем відмивання злочинних капіталів.

Стратегія, пов'язана з купівлею страховки. Банк купує страховку на випадок, якщо у результаті здійснення «відмивання» коштів, отриманих злочинним шляхом, він понесе певні втрати (наприклад, застосування санкцій або втрата ділової репутації може стати причиною скорочення депозитних вкладів, і, як наслідок, призведе до зменшення прибутків).

Стратегія максимально можливого уникнення ризиків. Банк встановлює жорсткі вимоги до всіх клієнтів щодо максимально можливого обсягу даних, необхідних при встановленні ділових відносин з ними, та безумовному використанні банком при виникненні відповідних підозр права на відмову в обслуговуванні клієнта.

Стратегія лімітування ризиків. Банк встановлює відповідні нормативи або заходи у процесі розробки політики здійснення фінансового моніторингу (наприклад, при виявленні високо ризикованих клієнтів, які проводять операції з готівкою, персоналом банку може бути прийнято рішення про позачергову перевірку або закриття рахунків цих клієнтів).

Стратегія локалізації ризиків. Банк прагне до обмеження кількості та обсягів операцій клієнтів, які відносяться до підвищеного рівня ризику і можуть бути використані з метою легалізації злочинних доходів. У результаті проведення подібних операцій вживаються відповідні заходи щодо мінімізації негативних наслідків.

Слід відмітити, що виникнення ризиків легалізації за допомогою банків доходів, одержаних злочинним шляхом, пов'язане із загальним ризиком відмивання грошей у країні. За даними Базельського індексу протидії легалізації (AML), розробленого Базельським інститутом управління,

можна розглянути ризики відмивання коштів та фінансування тероризму 110 країн світу. У табл. 1 представлено рейтинги країн з високим та низьким рівнем ризиків відмивання грошей, а також показники України (табл. 1).

Таблиця 1

Країни з високим та низьким рівнем ризиків відмивання грошей у 2021 р.

Ранг	Країни з високим рівнем ризику	Показник	Ранг	Країни з низьким рівнем ризику	Показник	Ранг
1	Гаїті	8,49	1	Андорра	2,73	110
2	Демократична Республіка Конго	8,35	2	Фінляндія	3,06	109
3	М'янма	7,83	3	Острів Кука	3,13	108
4	Мозамбик	7,71	4	Словенія	3,30	107
5	Кайманові острови	7,66	5	Норвегія	3,35	106
6	Мадагаскар	7,40	6	Швеція	3,36	105
7	Малі	7,37	7	Сан-Марино	3,42	104
8	Мавританія	7,37	8	Данія	3,46	103
9	Сенегал	7,25	9	Литва	3,51	102
10	Уганда	7,18	10	Нова Зеландія	3,53	101
55	Україна	5,21	55	Іспанія	3,59	100

Джерело: складено автором за даними [5]

Отже, реалії сьогодення спонукають дедалі глибше досліджувати проблему запобігання відмиванню коштів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення. Зазначене питання хоч і має глобальний характер, але враховує конкретну специфіку для кожної країни. Разом з тим, серед складових світової фінансової системи саме банківський сектор приваблює значну частку нелегальних грошових ресурсів з їх подальшою легалізацією, які згодом спрямовуються на підтримку терористичних угруповань або входять до законного грошового обігу.

На сучасному етапі фінансово-економічної та соціальної нестабільності держави суб'єктам первинного фінансового моніторингу необхідно робити стратегічний вибір щодо ведення бізнесу. Як засвідчує практика, банки, причетні до сумнівних видів діяльності та легалізації злочинних доходів, зіткнулися з проблемою не тільки фінансових втрат, але й з втратою бізнесу.

Література

1. *Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року* : Указ Президента України № 347 від 11.08.2021 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3472021-39613> (дата звернення: 15.03.2022).
2. *Стратегія забезпечення державної безпеки* : Указ Президента України № 56 від 16.02.2022 р. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5264.html> (дата звернення: 15.03.2022).
3. *Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року* : Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 797 від 27.12.2019 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/kl190364> (дата звернення: 15.03.2022).
4. *Number of fatalities due to terrorist attacks worldwide between 2006 and 2020* / Statista : website. URL: <https://www.statista.com/statistics/202871/number-of-fatalities-by-terrorist-attacks-worldwide> (дата звернення: 20.03.2022).
5. *Basel AML Index 2021 : 10th Public Edition Ranking money laundering and terrorist financing risks around the world* / Basel Institute on Governance : website. URL: https://baselgovernance.org/sites/default/files/2021-09/Basel_AML_Index_2021_10th%20Edition.pdf (дата звернення: 20.03.2022).

УДК 355.01:336.71

Онищенко Юлія Ігорівна

к. е. н., доцент кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет (Україна)

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

JEL classification: E520; E580; G210

Банківська система України є важливою складовою фінансової системи держави, яка повинна безперервно та ефективно функціонувати для забезпечення ефективного переміщення, акумулювання та перерозподілу фінансових ресурсів з метою їх найбільш ефективного продуктивного використання, виходячи з особливостей окремих галузей економіки. При цьому банківська система активно впливає на соціально-економічні процеси держави в цілому. Вона є центром економічного механізму та взаємодіє з усіма галузями економіки, населенням. Від надійного та ефективного функціонування банківської системи залежить ефективність розвитку всіх галузей господарства країни та, як наслідок, розвиток національної економіки.

24 лютого 2022 року Україна зіштовхнулася з відкритою воєнною агресією з боку Російської Федерації та вже 25 лютого на території України було введено воєнний стан, що створило нові виклики щодо функціонування вітчизняної банківської системи. Підкреслимо, що дослідженням різноманітних аспектів проблем розвитку стану банківської системи України займалися провідні вчені економісти, такі як: В. Геєць, О. Дзюблюк, В. Корнеєва, Л. Кузнецова, В. Міщенко, А. Мороз, М. Савлук та ін. Однак безпосередньо дослідження стану банківської системи України в умовах воєнного стану не проводилися, а всі публікації з цієї тематики належать Національному банку України (НБУ).

Так, 24 лютого 2022 року НБУ оперативно затвердив постанову № 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану». Відповідно до цієї постанови прийнято наступні заходи щодо регулювання діяльності банків в умовах воєнного стану: банки забезпечують роботу відділень в безперебійному режимі; банки забезпечують доступ до сейфових скриньок в безперебійному режимі; безготівкові розрахунки здійснюються без обмежень; банкомати підкріплюються готівкою без обмежень; НБУ здійснює підкріплення готівкою без обмежень; НБУ здійснює бланкове рефінансування банків для підтримки ліквідності без обмежень за сумою терміном до одного року з можливістю пролонгації ще на один рік; платежі Уряду України здійснюються без обмежень, згідно із законодавством про особливий період [1].

Постанова НБУ № 18 також передбачає введення тимчасових обмежень на території України з 24 лютого 2022 року, а саме:

- призупинена робота валютного ринку України, крім операцій з продажу іноземної валюти клієнтами;
- зафіксовано офіційний курс гривні на 24 лютого 2022 року, офіційний курс гривні до долара США за 1 одиницю зафіксовано на рівні 29,25 грн.;
- обмежено зняття готівки з рахунку клієнта в обсязі 100 тис. грн. на день;
- заборонено видачу готівкових коштів з рахунків клієнтів в іноземній валюті;
- введено мораторій на здійснення транскордонних валютних платежів;
- зупинено здійснення обслуговуваними банками видаткових операцій за рахунками резидентів держави, що здійснила збройну агресію проти України;
- банкам-емітентам електронних грошей необхідно призупинити здійснення випуску електронних грошей, поповнення електронних гаманців електронними грошима, розповсюдження електронних грошей [1].

Підкреслимо, що з 1 березня 2022 року було послаблено низку обмежень щодо операцій з іноземною валютою, основними з яких є: встановлення обмеження щодо видачі готівкових коштів з рахунків клієнтів в іноземній валюті обсягом до 30 тис. грн. на день; зняття готівкової валюти у філіях та відділеннях банків, що розташовані на територіях, які перебувають під загрозою окупації Росією, здійснюється у межах залишку коштів на рахунку за умови їх наявності [2].

Проаналізуємо ситуацію на банківському ринку. Підкреслимо, що НБУ не змінював облікову ставку та вона залишається на рівні 10%, як було встановлено на 21 січня 2021 року [3]. Підвищення облікової ставки в січні було викликано необхідністю посилення монетарної політики для поліпшення інфляційних очікувань, однак сьогодні використання монетарних інструментів не дасть істотного впливу. Тому, погоджуємося, що заходи та дії з боку НБУ мають бути спрямовані на забезпечення надійного та стабільного функціонування не тільки банківської системи в Україні, але й фінансової.

При настанні кризових подій найбільш вразливою є ліквідність банків, так як першою реакцією зі сторони населення є вилучення вкладів та грошових ресурсів із банків, що призводить до дестабілізації фінансової системи. Так, на підтримку ліквідності з початку воєнних дій було витрачено біля 127 млрд. грн., із яких в перші два дні – 78 млрд. грн., що свідчить про відсутність паніки серед населення та високу довіру до вітчизняної банківської системи. Підкреслимо, що ліквідність банківського сектору є високою, що підтверджується даними щодо збільшення обсягу коштів клієнтів в усіх валютах на 41 млрд. грн. з початку військових дій. А залишки коштів на кореспондентських рахунках банків знаходяться на рівні близько 55–60 млрд. грн. на початок дня, виключення складала лише дні на початку війни, коли протягом тижня їх обсяг сягав 100–150 млрд. грн. на початок дня [3].

13 квітня 2022 року відбулося засідання Ради з фінансової стабільності з метою обговорення системних ризиків вітчизняного фінансового сектору, на якій було визнано, що втрати ВВП України в 2022 році будуть суттєвими, а інфляційний тиск залишається значним через виведення з ладу об'єктів виробничої та транспортної інфраструктури, а також високі виробничі витрати. Однак НБУ продовжує здійснювати антикризові заходи для підтримки банків в умовах воєнного стану. Зокрема, банки отримали дозвіл на «кредитні канікули», а також до банків не будуть застосовані заходи впливу за порушення нормативів достатності капіталу та ліквідності.

Отже, підводячи підсумки, можна підкреслити, що НБУ продемонстрував швидку реакцію на форс-мажорні обставини, забезпечивши безперебійне функціонування банківської системи України в умовах воєнних дій. Сьогодні більшість системних ризиків фінансового сектору залишаються контрольованими завдяки спільним діям державних органів та установ.

Література

1. *Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану* : Постанова Національного банку України № 18 від 24.02.2022 р. Дата оновлення: 04.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text> (дата звернення: 06.04.2022).
2. *Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18* : Постанова Національного банку України № 30 від 01.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0030500-22#n2> (дата звернення: 05.04.2022).
3. *Статистика Національного банку України* : сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic> (дата звернення: 05.04.2022).

УДК 336.717.18:336.71

Сергєєва Олена Степанівна
к. е. н., доцент кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ФОРМУВАННЯ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ БАНКАМИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

JEL classification: C140; G210

Сучасна реформована банківська система виступає одним із найважливіших організаційних механізмів фінансової системи, яка сприяє різносторонньому впливу на функціонування всіх економічних процесів, сприятливому інвестиційному клімату, життєдіяльності суспільства в цілому. Саме вона забезпечує економіку необхідним обсягом фінансових ресурсів, забезпечуючи вільний рух капіталу, розрахунки суб'єктів господарювання, кредитування економіки, а також реалізацію інших функцій та завдань.

Пандемія коронавірусу COVID-19, яка охопила світ та Україну протягом 2020–2021 рр., створила серйозні виклики й для банківської системи. За цих обставин саме банки залишаються в центрі уваги у боротьбі з кризовими чинниками. Однак, варто зазначити, що порівняно з кризами 2008–2009 та 2014–2015 рр. як зарубіжні, так і вітчизняні банки стали більш стійкими, банківська система виявилася набагато краще підготовлена до цієї кризи, ніж до всіх попередніх. Все, що відбувалося з банками протягом останніх років – в тому числі дії НБУ з очищення системи від слабких і недобросовісних гравців – дозволило банкам підійти до цієї кризи у найкращій формі [1].

Зазначимо, що формування грошових потоків банків та управління ними є однією з найскладніших сфер банківського менеджменту, оскільки воно здійснюється під впливом суперечливих та важко прогнозованих процесів в економіці, політиці та соціальній сфері України.

Кризові явища у банківській системі України, з одного боку, пов'язані з макроекономічними проблемами, що ззовні впливають на діяльність банків, а, з іншого боку, з вагомим впливом ендогенних чинників, серед яких, окрім проблем фінансового характеру (брак довгострокових ресурсів, низький рівень кредитоспроможності позичальників, недостатній рівень капіталізації, високий рівень фінансових ризиків), значне місце посідають труднощі у галузі технологій та організації управління грошовими потоками.

Якщо розглядати макроекономічні проблеми впливу пандемії коронавірусу COVID-19 на формування грошових потоків банків, то варто відміти, що практично усі показники мали тенденцію до зниження, це стосується, насамперед, зниження ВВП, який також вплинув на показник коефіцієнта монетизації. Але при проведенні правильної грошово-кредитної політики НБУ зниження монетарних ризиків можливо досягти через регулювання грошової пропозиції відповідно до реального попиту на гроші з врахуванням тенденцій зміни макроекономічних показників, що призведе до збільшення грошових потоків у банках.

Неможливо не визнати той факт, що пандемія COVID-19 суттєво вплинула на платіжний баланс України. За оцінками НБУ, за 2021 рік зведений платіжний баланс сформувався з профіцитом у розмірі 487 млн. дол. (у 2020 році – 2,0 млрд. дол.). Дефіцит поточного рахунку платіжного балансу у 2021 році становив 2,1 млрд. дол. (1,1% від ВВП) проти профіциту 5,3 млрд. дол. (3,4% від ВВП) у 2020 році, що негативно позначилося як на зростанні економіки країни загалом, так і на формуванні грошових потоків у банках.

Якщо розглядати внутрішні чинники, то варто зауважити, що загальна динаміка банківських зобов'язань відповідає умовам операційного середовища: їх обсяги стабільно зростали протягом пандемії COVID-19. На підставі цього можемо дійти висновку, що для забезпечення достатньої якості формування банками грошових потоків банки у цей складний час мали стабілізаційне операційне середовище, що дало змогу забезпечити достатній рівень довіри до банківської системи. Саме клієнти та клієнтська база як їхня впорядкована сукупність є первинним об'єктом управління, що переважно впливає на формування пріоритетних грошових потоків банків. Водночас, варто зауважити, що об'єктами управлінського впливу є певним чином організовані й систематизовані сегменти споживачів, тобто групи клієнтів, їх кількісні та якісні характеристики, запити, вимоги та безпосередньо процес їх залучення відповідно до клієнтської стратегії. У найбільш загальному вигляді клієнтів банків можна структурувати на сегменти домогосподарств, фінансових, не фінансових корпорацій та державних установ. Банки, відповідно до клієнтської стратегії, можуть концентрувати діяльність або на визначеному сегменті, або функціонувати як універсальні. Зазначимо, що банки формують значні обсяги грошових потоків внаслідок обслуговування клієнтів – юридичних осіб. За цих обставин потенціал банків у формуванні вхідних грошових потоків від залишків коштів підприємств на поточних та строкових рахунках, доходів від надання ними різноманітних банківських послуг; вихідних грошових потоків на надання кредитів та інвестицій має визначатись їх фінансовим станом. Спалах пандемії COVID-19 ускладнив для бізнесу України непросту економічну ситуацію. Підприємства зіткнулися зі зменшенням обсягів замовлень, зривом термінів закупок та постачання, паралізацією каналів збуту. Водночас податкове навантаження практично не змінилося, тому результат збитковості підприємств в країні був очевидний.

Щодо клієнтів банку – фізичних осіб, то зазначимо, що загрозами для формування грошових потоків банків є фінансова спроможність населення користуватися банківськими послугами, що насамперед визначається його економічною активністю, яка за наведений період практично не змінилася, що не зменшило потенціал банків у формуванні грошових потоків від операцій із цим сегментом клієнтури.

У діяльності банків значний обсяг як вхідних, так і вихідних грошових потоків банків пов'язаний із формуванням зобов'язань, їх подальшим розміщенням в активи та своєчасним погашенням [2].

Попри динамічний розвиток банківської системи, рівень її інвестиційної активності, рентабельності та капіталізації залишається низьким. До того ж недостатній рівень капіталізації загрожує стабільності банківської системи і не відповідає потребам економічного зростання. У цих умовах важливим завданням державного регулювання та управління банківською діяльністю є підвищення стійкості та надійності функціонування банківської системи шляхом забезпечення достатньої капіталізації. Розв'язання проблеми адекватності та достатності власного капіталу банків може бути досягнуто шляхом наступних кардинальних змін загальноекономічних факторів: легалізації капіталу; суттєвої зміни рівня корпоративного управління; створення привабливих податкових та фінансових умов для інвестицій у банківський сектор економіки; зниження рівня чинних в Україні ризиків; підвищення загального рейтингу України.

Ситуація, що пов'язана з пандемією COVID-19 при формуванні грошових потоків, які були розміщені у кредитні операції, свідчить про те, що банки України були змушені поступово переглянути свої стратегії та перерозподілити їх на інші напрямки. Вважаємо, що це обумовлено післякризовими явищами в економіці, що призвели до браку кредитоспроможних позичальників та значного рівня кредитних ризиків, накопичених банками у попередні періоди. Банки України намагалися диверсифікувати вихідні грошові потоки, формуючи активи з різними характеристиками: високоліквідними, що підтримують їх платіжну позицію в належному стані, та дохідними, які дозволяють отримувати доходи з альтернативних кредитам джерел. Вважаємо, що загалом тенденції формування грошових потоків за рахунок доходів можна охарактеризувати як позитивні, оскільки їх обсягу було недостатньо для покриття витрат, пов'язаних з виконанням банками притаманних їм функцій та забезпечення функціонування.

За результатами проведеного дослідження можна дійти висновку, що при формуванні грошових потоків банки, безумовно, мають багатоаспектні проблеми функціонування через нові виклики пандемії COVID-19, але, спричинені пандемією економічні дисбаланси не призвели до суттєвих проблем в українській банківській системі, які б могли бути причиною для виведення банківських установ з ринку.

Література

1. Довгань Ж. М. Виклики банків в умовах пандемії Covid-19. *Інноваційна економіка*. 2020. № 7-8. С. 119–124. DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2020.7-8.16>.
2. *Діяльність банків у забезпеченні сталого розвитку фінансового ринку України* : монографія / за ред. В. В. Коваленко. Одеса : Атлант, 2014. 381 с.

УДК 339.9:336.13.051

Циганова Надія Вікторівна

*д. е. н., доцент, професор кафедри банківської справи та страхування,
Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана (Україна)*

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

JEL classification: E440; F360; G280

Характерними ознаками глобалізації є посилення економічної прозорості національних кордонів, наднаціональний перерозподіл ресурсів, пріоритетність орієнтації на світовий ринок у виробництві, торгівлі, інвестуванні. Економічну глобалізацію можна вважати визначальною ознакою постіндустріальної стадії економічного розвитку, яка об'єктивно зумовлена трансформацією комунікацій в інформаційному суспільстві [1].

Вплив фінансової глобалізації на стан економіки та фінансової системи кожної країни є суттєвим і водночас різновекторним. Асиметричність наслідків глобалізації може диференційовано впливати на стан національних економік, спричиняючи як вирівнювання економічного розвитку, так і посилення його нерівномірності. Поглиблення міжнародного поділу праці посилює прозорість

національних меж для товарних і фінансових потоків. На національні ринки приходить іноземний капітал, вплив якого неоднозначний. Іноземні інвестиції сприяють прискоренню економічного розвитку, на фінансових ринках підвищуються стандарти надання традиційних та інноваційних послуг економічним суб'єктам, посилюється конкуренція та рівень менеджменту у фінансових установах, зростає їх капіталізація і фінансові показники. Проте країни з недостатнім рівнем економічного розвитку і значною доларизацією економіки стають ще більше вразливими до зовнішніх шоків. Іноземні банківські групи можуть суттєво погіршувати конкурентні умови для місцевих банків, послаблювати їх конкурентоспроможність, негативно впливати на інституційну структуру банківського сектору. Прихід глобальних банків в економіку невеликих країн створює загрозу їхньому суверенітету, економічній і політичній незалежності [2]. Слушною є думка щодо виокремлення таких негативних результатів глобалізації у фінансовій сфері, як посилення вразливості національних економік від глобальних шоків, нерівномірний розподіл переваг від глобалізації, консервування технологічної відсталості, втрата економічної і фінансової незалежності та ін. [3, с. 121]. Найбільші виклики постають перед країнами із слабкою фінансовою системою, які ризикують із суб'єкта відносин фінансової глобалізації перетворитися на об'єкт.

За цих обставин важливо приділяти достатню увагу питанням фінансової безпеки держави як запоруки її захисту від зовнішніх шоків в умовах посилення прозорості фінансових ринків і зростання масштабів міжнародних фінансових потоків. Фінансова безпека держави – це такий стан її фінансової системи, а також процесів в економіці, за якого створюються необхідні умови для соціально-економічної та фінансової стабільності країни, збереження цілісності та єдності фінансової системи, у тому числі грошової, бюджетної, кредитної, податкової та валютної систем, успішного подолання внутрішніх і зовнішніх загроз у фінансовій сфері. Світовий досвід свідчить про те, що без забезпечення фінансової безпеки практично неможливо вирішити жодне із завдань, що постають перед державою.

Фінансова безпека є одним із найголовніших компонентів економічної безпеки держави, що базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери, яка відображається через систему критеріїв і показників її стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів та наявність необхідних грошових і золотовалютних резервів, ступінь захищеності фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин, стан фінансових потоків в економіці, що характеризується збалансованістю і наявністю апробованих механізмів регулювання і саморегулювання [2, с. 245]. На основі досліджень науковців та міжнародного фінансового права, враховуючи реалії сьогодення, можна стверджувати, що за умов глобалізації фінансова безпека держави набуває нових якостей: вона стає більш вразливою, оскільки створюються передумови для залучення додаткових коштів в економіку за рахунок зовнішніх джерел фінансування, перетікання банківського капіталу, інтернаціоналізації фінансової системи. Ці фактори не лише здатні сприяти економічному розвитку країни, але й досить негативно впливати на національну економічну систему, роблячи її залежною від зовнішнього впливу.

Фінансова безпека передбачає безпеку у сфері державних фінансів, банківській сфері, сфері валютного ринку, а також у сферах функціонування фондового ринку та небанківського фінансового сектору. При цьому одним із найважливіших компонентів є безпека, насамперед, у банківській сфері. Банківська безпека визначається рівнем фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективне функціонування національної банківської системи та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізаційних чинників незалежно від умов її функціонування. Від ефективного функціонування банківської системи залежать результативність монетарного регулювання, ефективність кредитно-розрахункового обслуговування господарського обороту тощо.

Відкритість економіки України та зростання залежності українського ринку банківських послуг від трансграничного руху іноземних капіталів спричиняють уразливість банківської системи від зовнішнього впливу. В умовах значної кількості банків з іноземним капіталом є ризик негативного економічного і політичного тиску, критичного відпливу ресурсів, як це було під час кризи у 2008–2009 рр. та у 2014–2015 рр. Іноземний капітал слугує своєрідним каналом проникнення зовнішніх шоків і у великих розмірах формує потенційну нестабільність у грошовій сфері, посилює процентні та валютні ризики, можливий відплив фінансових ресурсів може призводити до загрози зниження банківської ліквідності. Очікуваний позитивний вплив іноземного капіталу на динаміку відсоткових ставок на ринках, що розвиваються, часто мало помітний, адже ціна позичкового капіталу містить ризикову та інфляційну складову, рівень яких у таких країнах часто перешкоджає швидкому зниженню процентних ставок. Позитивним є вплив іноземних банків на стандарти обслуговування, системи ризик-менеджменту, ефективність роботи персоналу. Однак щодо конкурентного середовища, то тут є низка суттєвих загроз. По-перше, це загроза монополізації

ринку. По-друге, формування структурних деформацій у банківській галузі. По-третє, посилення вхідних бар'єрів на банківський ринок.

Оскільки транскордонний рух капіталу на фінансових ринках відбувається у формі фінансових активів, номінованих у валютах розвинених країн, це створює низку додаткових загроз для країн з високим рівнем доларизації економіки, як це можна було спостерігати у кризових умовах в Україні. Це суттєво впливає на кон'юнктуру валютного ринку та вартість активів, номінованих в іноземній валюті.

Україна як реципієнт міжнародних фінансових інвестицій має значний потенціал прискорення економічного розвитку, інноваційного оновлення економіки. Тому постають питання, якою мірою потрібно стимулювати процеси глобалізації у фінансовій сфері, як впливати на темпи нарощування міжнародних банківських інвестицій і транскордонного руху капіталів, а також які регулятивні заходи держава має запровадити. Результати аналізу вітчизняних умов щодо сприйняття ризиків залучення банківського капіталу засвідчили доволі високий їх рівень, що зумовлюється відносно слабким, за європейськими мірками, розвитком банківської системи та низькою конкурентоспроможністю вітчизняних банків; високим рівнем відкритості для іноземних інвесторів; фактичною відсутністю механізмів регулювання припливу, рівня та якості іноземного капіталу в банківській системі; відсутністю гарантій довгострокової стабільності у країні. У 2022 р. до цього переліку додалися військові ризики, що становлять значну загрозу фінансовій безпеці держави. Проте стан державних фінансів і банківського сектору України демонструє значну стійкість за цих обставин, що зокрема зумовлено ефективним оздоровленням фінансової сфери у 2015–2016 рр. Вітчизняні банки змогли виконати вимоги іноземних партнерів щодо депозитного покриття лімітів українських банків, що підтверджує ефективність і своєчасність заходів щодо реформування системи банківського нагляду.

Глобалізація принципово змінює співвідношення між зовнішніми та внутрішніми факторами розвитку на користь перших, зумовлює необхідність адаптації макроекономічного регулювання окремих країн до потреб та вимог світових ринків. Відбувається територіальна та інституціональна інтеграція ринків, що супроводжується виникненням глобальних проблем, розв'язання яких можливе лише за умов міжнародного співробітництва. Українське правове поле діяльності банків поступово адаптується до міжнародних стандартів банківської діяльності. Така тенденція зумовлена об'єктивними закономірностями розвитку фінансових ринків, потребою забезпечення міжнародних інвестицій та участі України у світових економічних процесах, інноваційного оновлення національної економіки та його ресурсного забезпечення, інтеграції вітчизняної банківської системи у світове співтовариство.

Література

1. Ананьєв М. Ю. Глобалізація і економічний розвиток. *Формування ринкової економіки*. 2011. № 26. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/1586> (дата звернення: 29.03.2022).
2. Барановський О. І. *Філософія безпеки* : монографія : у 2 т. Київ : УБС НБУ, 2014. Т. 1 : Основи економічної і фінансової безпеки економічних агентів. 831 с. Т. 2 : Безпека фінансових інститутів. 715 с.
3. Лещук В. В. Фінансова глобалізація в умовах глобалізації світової економіки. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.12. С. 118–124.

УДК 336.7.01

Шевцова Олена Йосипівна

*д. е. н., професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара (Україна)*

СИСТЕМНИЙ РИЗИК ТА СИСТЕМНЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО ТА НЕБАНКІВСЬКОГО СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ

JEL classification: E440; G180; G210

Національні мегавеликі економічні системи все складніше підтримуються регуляторами окремих країн та міждержавними регуляторно-рекомендаційними формуваннями у стані стійкого розвитку. Постійно актуальним визначається пошук форм та структури співвідношення

саморегулювання та державного регулювання соціально-економічних, соціально-фінансових, фінансово-економічних процесів на тлі підтримки екосередовища. Відсутність державного регулювання незмінно призводить до занепаду економічної діяльності [1]. Ринки неспроможні самостійно в сучасних умовах підтримувати необхідний рівень конкуренції. Важливою вадою недостатності державного регулювання є неможливість соціальної орієнтації економіки.

Частіше про ризики економічної діяльності щодо їх ідентифікації, своєчасного виявлення, визначення кількісного значення, напрямів зміни та можливості стримування, компенсації на макро- та мезорівні, управління на мікрорівні, почали говорити після фінансової кризи 2008 року. Саме тоді постала проблема наявного системного ризику. Системний ризик – це ризик «вірусного» характеру, який передається від одного суб'єкта господарювання до іншого. Оскільки саме ця криза мала своє найбільше поширення серед банківських та небанківських інститутів, а потім вже негативно вплинула на всі види економічної діяльності, то методологічні та методичні основи його опрацювання розроблено фахівцями з фінансової діяльності. Вплив системного ризику у фінансовій сфері на діяльність реальної економіки визначено як «зворотне розуміння системного ризику» експертною групою правління Європейського центрального банку Жан-Клодом Тріше [2].

Таким чином, системний ризик (або системні ризики) розглядають як прояви екзогенного ринкового ризику. Вплив системного ризику на початку направлено на діяльність окремої компанії, що в кінцевому варіанті охоплює всіх учасників ринку і є деструктивним фактором для його функціонування. Просування системного ризику на ринку відбувається за короткий період часу. Він розповсюджується між різними сегментами фінансового ринку. Також формування системного ризику відбувається за рахунок небезпечної нерівномірної концентрації активів, направленості фінансових потоків. Це може призвести до фінансових диспропорцій та спричинити появу чи зростання системного ризику в діяльності окремих сегментів ринку.

Починаючи з 2015 року Рада з фінансової стабільності України, у складі якої є представники керівництва всіх мегарегуляторів фінансового ринку, розглядає системні ризики щодо загальної ситуації у фінансовому секторі економіки країни. Виявлення та моніторинг системних ризиків визначено одним із основних завдань Ради, у тому числі, з метою очищення фінансового ринку було посилено вимоги до якості активів фінансових інститутів.

Системний ризик можливо розглядати як ризик, який є фактором формування сучасних передумов прояву та впливу механізму саморегулювання ринку, як елементу системного регулювання. Його дія направлена на встановлення балансу між номінальною вартістю фінансових активів та вартістю капіталів реального сектору. Процеси злиття фінансового та промислового капіталів, які встановили початок фази імперіалізму на початку XX століття, маскують та ускладнюють виконання фінансовою системою функції забезпечення економіки необхідними процесами обміну. На це також впливають відносно нові потоки глобального кредитування та застосування вторинних цінних паперів-деривативів, що є передумовою створення фінансових «пузирів».

Колектив авторів Інституту регіональних досліджень [3] розглядає і аспекти ризиковості розвитку, але це також ще не враховує вплив різних фінансових ризиків, а особливо системний щодо саме регіонального аспекту. Найбільше авторами розглядаються характеристики концентрації видів економічної діяльності в регіоні. Саме з цієї позиції виявляється територіально-структурний фактор. В якості інфраструктурного елементу оцінку отримала транспортна та освітня інфраструктура. Фінансова інфраструктура не розглядалася, а саме вона на сьогодні є основним видом економічної діяльності, що частіше продукує системні ризики.

На рівні інститутів місцевого самоврядування можливо формування своїх інструментів ідентифікації системних ризиків. По-перше, вони можуть з'являтися в самому регіоні, то ж мати ендегенний характер по відношенню до регіональної соціально-економічної системи. На регіональному рівні необхідно визначати системно-важливі суб'єкти фінансово-господарської діяльності, недостатня фінансово-економічна стійкість яких може переноситись на інші об'єкти. По-друге, системні ризики можуть передаватися з інших регіонів країни на горизонтальному рівні. На горизонтальному рівні також можливі трансмісії системних ризиків між ринками окремих продуктів та послуг. Нарешті, по-третє, системні ризики можуть з'являтися по вертикалі державних впливів.

На рівні держави постійно розвивається регулювання фінансової діяльності. Підтримується позиція необхідності розвитку макропруденційного регулювання для зниження системних ризиків. Найбільшу роль відіграє в цих процесах Національний банк України. Він на сьогодні є регулятором не тільки для банківського, але й для небанківського фінансово-кредитного сектору. Методичною установкою оцінки системного ризику на фінансовому ринку є застосування системного підходу до

діагностики кожного його сегменту: банківського, страхового, фондового, небанківського як економічних підсистем 2-го рівня та її елементів – окремих фінансових установ. Вони виступають у якості підсистем 3-го рівня. Водночас, кожного учасника фінансового ринку розглядаємо як самостійну відкриту складну економічну систему.

Проведення оцінки має виконуватися із дотриманням наступних принципів: проведення оцінки системного ризику базується на результатах системного аналізу ринку в цілому та окремої фінансової установи; необхідно враховувати накопичення диспропорцій фінансової діяльності; структурні диспропорції ринку; кількісне значення рівня системного ризику визначається як за показниками ендогенних факторів впливу, так і екзогенними факторами; фактори впливу, які є екзогенними для окремих суб'єктів, для всього фінансового ринку виступають ендогенними факторами; оцінка має проводитись за рахунок кількісних та якісних показників.

У процесі проведення системного аналізу ринку визначається міра впливу системно важливих фінансових інститутів на діяльність ринку з боку окремих сегментів ринку банківських послуг, фондового ринку. Для окремої фінансової установи розглядається структура портфелю активів та порівнюється з середньо ринковою структурою активів відповідного сегменту ринку. Нерівномірна концентрація активів та направленість фінансових потоків слугують індикаторами підвищення системного ризику. Ієрархічна модель ринку будується для визначення впливу окремого учасника страхового ринку на його фінансову стійкість, значення якої також використовується як індикатор підвищення системного ризику. Комплексний показник оцінки системного ризику ринку складається із наступних елементів: оцінка фінансової стійкості ринку, оцінка впливу системно важливих фінансових інститутів з вітчизняним та іноземним капіталом; аналізу чутливості ринкового портфелю активів до суттєвих коливань макроекономічних показників.

Наступним етапом системного аналізу, що має передувати структурно-просторовому регулюванню окремих регіонів та управлінню суб'єктами господарювання має бути оцінка «зворотного» впливу системного ризику на реальну економіку. Встановлена діагностична оцінка системної оцінки стану економічної системи має бути основою розробки стратегії застосування інструментів регулювання структурно-просторових перетворень банківського та небанківського секторів економіки на різних рівнях системи. Окремі рівні мають формувати як загальні підходи до застосування інструментів та важелів регулювання, так і специфічні форми їх реалізації для кожного рівня.

Література

1. Башнянин Г. І., Третяк Г. С., Мартин О. М. Регулювання економічних систем і його типи. *Науковий вісник НЛТУ*. 2007. Вип. 17.2. С. 135–143.
2. *Clare Distinguished Lecture in Economics and Public Policy by Jean-Claude Trichet*, President of the ECB organized by the Clare College, University of Cambridge, 10 December 2009 / European Central Bank (ECB) : website. URL: https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2009/html/sp091210_1.en.html (access date: 30.03.2022).
3. *Просторовий розвиток регіону : соціально-економічні можливості, ризики і перспективи* : монографія / За ред. д.е.н., проф. Л. Т. Шевчук. Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2011. 256 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

Секція 9. Сучасні технології менеджменту

УДК 005.5:338.488.2:640.412

Балабаш Ольга Сергіївна

к. е. н., доцент кафедри менеджменту організацій,
Одеський національний економічний університет (Україна)

Хетагурова Діана Олександрівна

аспірантка кафедри менеджменту організацій,
Одеський національний економічний університет (Україна)

**ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ «СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ»
ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ**

JEL classification: L830; M100; Z310

Ефективність діяльності підприємств готельної галузі, як самостійних господарчих суб'єктів, в умовах постійно розвиненого ринку готельних послуг, посилюються конкуренцією, що значною мірою залежить від управлінських впливів поточного, середньо-, довгострокового характеру.

Стратегічне управління розвитком готельних закладів реалізується за допомогою прийнятих функціональних стратегій економічної, маркетингової, структурно-організаційної, соціальної, інноваційної, міжрегіональної та міжнародної спрямованості задля забезпечення цільової орієнтації об'єкта управління для досягнення необхідних результатів, високого рівня ефективності використання всіх видів ресурсів у стратегічному довгостроковому періоді часу.

Раціональне функціонування єдиної системи управління підприємствами готельного господарства спрямоване для досягнення поставленої мети – забезпечення динаміки зростання обсягів надання готельних та супутніх їм послуг, рівня конкурентоспроможності. Створення механізму та системи стратегічного управління розвитком готельних підприємств могли б реально в перспективному та стратегічному періодах часу подолати сформовані в даний час негативні тенденції в діяльності готелів як самостійних суб'єктів господарювання, досягти намічених стратегічних орієнтирів економічної та соціальної результативності, зайняти конкретним готельним комплексом пріоритетні місця на ринку готельних послуг.

Термін «стратегічне управління» сформувався наприкінці 60-х років XX ст. Його метою було показати відмінність управлінської діяльності на вищому рівні щодо визначення та реалізації довгострокових цілей від управління поточною виробничою діяльністю фірми. У науковій літературі [1–4] та ін. представлено значну кількість варіацій визначень стратегічного управління, які звертають увагу на окремі аспекти складного управлінського процесу на підприємствах (табл. 1).

Таблиця 1

Різноманіття підходів до визначення «стратегічного управління підприємствами»

№	Назва підходу	Автори	Визначення стратегічного управління	Основна мета
1	Встановлення взаємовідносин між підприємством та зовнішнім середовищем	І. Ансофф	– як діяльність, що пов'язана з визначенням цілей і задач організації та забезпеченням взаємовідносин між організацією і зовнішнім оточенням, що відповідає її внутрішнім можливостям і дозволяє залишатися сприйнятливою до зовнішніх умов	Досягнення стратегічних цілей підприємства у змінному зовнішньому середовищі
		Б. А. Чуб	– діяльність за економічно ефективним досягненням перспективних цілей підприємства на основі отримання конкурентних переваг та активної взаємодії із зовнішнім середовищем	

Продовження табл. 1

2	Ресурсно-орієнтовані концепції стратегічного потенціалу	Д. Шендел, К. Хаттер	– процес визначення та встановлення зв'язків організації із її оточенням для реалізації обраних цілей, можливість досягти бажаного стану взаємовідносин з оточення за рахунок розподілу ресурсів	Стратегічний вибір за рахунок динамічної компетенції підприємства
		К. Прахалад, Г. Хемел	– джерела конкурентних переваг закладаються із можливостей менеджменту консолідувати технології і виробничі навички в компетенціях в ринкових змінах	
3	Орієнтація на людський потенціал	А. А. Томпсон, А. Дж. Стрікленд	– як безперервний процес розвитку компанії, визначення цілей, формування стратегії, здійснення стратегічного плану з оцінкою діяльності, реалізації і корекції стратегій	Виконання обов'язків персоналу, виживання в довгостроковій перспективі, досягнення цілей. Виконання заздалегідь обраних стратегій
		О.С. Віханський	– як управління організацією, яке базується на людському капіталі, орієнтує виробничу діяльність на запити споживачів, гнучко реагує і здійснює своєчасні зміни в організації, дає можливість отримати конкурентні переваги, вижити у довгостроковій перспективі	
		Б. Карлоф	– інтелектуальний процес, налаштований на виконавців, що проявляють ініціативу не тільки на етапі мислення, але й на етапі дій	

Джерело: побудовано авторами

Узагальнення поняття «стратегічне управління» можемо стверджувати, що усі представлені підходи акцентують увагу на конкурентній диференціації у роботі підприємства. Основною ідеєю відображення сутності стратегічного управління є взаємодія зовнішнього та внутрішнього середовища готельного підприємства та врахування їх факторів впливу на досягнення поставлених цілей у довгостроковому періоді часу.

Вважаємо, що поєднання вищенаведених підходів до стратегічного управління дозволить підприємствам готельного господарства: покращити економічний стан, збільшити кількість відвідувачів, підвищити імідж, стати конкурентоспроможними, закріпити довіру споживачів готельних послуг.

Література

1. Касьян Л. Е., Бугас В. В. Методичні підходи до визначення сутності стратегічного управління підприємствами. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Економіка і менеджмент. 2015. Вип. 12. С. 94–96.
2. Побігун С. Аналіз підходів до здійснення процесу стратегічного управління. *Галицький економічний вісник*. 2015. Т. 48. № 1. ТНТУ. С. 101–108.
3. Ортіна Г. В. Методологічні концепції визначення стратегічного управління підприємством. *Ефективна економіка*. 2010. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_4_24 (дата звернення: 21.03.2022).
4. Цопа Н. В. Теоретические подходы к исследованию стратегического управления в туризме. *Экономика промышленности*. 2008. Вып. 1 (40). С. 119–125.

УДК 005:338.48

Бедрадіна Ганна Костянтинівна

*к. е. н., доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

Мостова Катерина Антонівна

*аспірант кафедри менеджменту організацій,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19

JEL classification: H120; M210

Індустрія гостинності, зокрема ресторанный сектор, є одним із провідних світових джерел зайнятості, і вона генерує значні доходи. Однак галузь схильна до стихійних лих, які руйнують інфраструктуру і впливають на пересування людей, зокрема, спалахи пандемій та епідемій. COVID-19 сприяв тому, що більшість ресторанів були закриті для відвідування, оскільки уряди всіх країн світу все частіше оприлюднювали правила соціального дистанціювання та локдауну. Це негативно позначилося на вишуканих ресторанах та сімейних ресторанах, пабах і тавернах. Пандемія призвела до значних фінансових втрат і прямих та непрямих втрат робочих місць, унаслідок чого багато ресторанів зіткнулися з безпрецедентними проблемами ліквідності. На піку впливу пандемії співробітники ресторанів втратили роботу. Вплив COVID-19 буде нерівномірним як у просторі, так і в часі. Таким чином, для кожного підприємства ресторанного господарства необхідно мати індивідуальні заходи, спрямовані на ведення бізнесу в рамках нової норми. Бізнес і напрямки, які будуть процвітати після COVID-19 – це ті, які будуть проявляти турботу про клієнтів та співробітників, планують конкурувати в новому світі та зберігати і оптимізувати ліквідність під час та після COVID-19. Стимули та пакети допомоги повинні бути розроблені для забезпечення ринкової ліквідності та захисту вразливої робочої сили. Основна увага повинна бути зосереджена на малих і середніх підприємствах, які складають основну частину індустрії, яка стикається з неминучим крахом, оскільки вони можуть не мати достатнього доступу до інвестицій як великі корпорації. Ресторанам також може знадобитися швидко зорганізуватися в місцевій, національній та глобальній програмі сертифікації щодо відповідності COVID-19 з точки зору протоколів охорони здоров'я, безпеки та гігієни [1].

COVID-19 справив різкий вплив на всі сфери життя. Довгострокові наслідки цієї пандемії змінили спосіб ведення бізнесу та матимуть суттєвий вплив на бізнес-моделі. Основними проблемами, з якими стикаються ресторани, є масове зниження продажів, масові звільнення, відсутність економічної активності та відсутність полегшення з боку уряду. Основними змінами, необхідними в існуючих бізнес-моделях мають бути: зміни в залах підприємств ресторанного бізнесу, зміна меню та необхідність інноваційних ідей для залучення клієнтів [2].

Успіх ресторанної індустрії залежить від багатьох факторів, враховуючи смак, презентацію їжі, меню, атмосферу тощо. Це було актуально в період до пандемії, однак COVID-19 повністю змінив правила гри. У період до COVID-19 ресторанам доводилося покладатися лише на кількість методів продажу продуктів харчування, які, на жаль, будуть застарілими у світі після COVID-19. Ця пандемія змінила мислення населення. Наразі люди більше турбуються про своє здоров'я. Вони намагаються знайти нові способи підвищення їх імунної системи, які могли б допомогти їм боротися з цією серйозною хворобою. Ця пандемія змінила загальну парадигму. Ця нова парадигма враховує більше турботи і більше інноваційних стратегій для задоволення потреб та бажань клієнтів. У світі після COVID-19, де соціальне дистанціювання буде нормою, ресторанній індустрії доведеться заново винайти себе взагалі [3, с. 38–41].

До уваги топ-три кардинальні вимушені зміни на підприємствах ресторанного господарства в усьому світі.

Першим є кількість гостей в приміщенні закладу. Пройшли ті часи, коли ресторани могли вмістити стільки клієнтів, скільки вони бажали у невеликому просторі. У людей не було проблем,

щоб сидіти поруч один із одним до COVID-19. Але наразі ситуація змінила соціальні норми взаємодії. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), соціальне дистанціювання вимагає мінімальної відстані між людьми [4]. Таким чином, ресторанам або потрібно більше місця, або вони повинні вмістити менше людей одночасно. Менше клієнтів або менше столів у приміщенні означає менший дохід для ресторанів. Їм навіть потрібно переобладнати робочі станції та вимагати розмітки місць, де люди можуть стояти, щоб дотримуватися соціальної дистанції. Соціальне дистанціювання дуже важливе для випрямлення кривої інфекції та скорочення кількості інфікованих випадків.

Другим є альтернативні засоби залучення клієнтів та різноманітність обслуговування. Багато ресторанів використовували свої місця на парковці для подачі їжі разом із доставкою їжі на виніс та доставкою додому. Клієнтам було запропоновано їсти в своїх автомобілях. Послуга drive-through також є новою ініціативою, прийнятою деякими ресторанами наразі. Вони забезпечують гостя невеликими столами, які можуть легко поміститися в підстаканнику між двома передніми сидіннями автомобіля. Таким чином, надання клієнту відчуття обіду в безпечному та захищеному середовищі також потребує часу. Для безпеки необхідні більш інноваційні ідеї мінімізації поширення хвороби [5].

Найнеприємніший пункт три – скорочення персоналу. Через цю пандемію та меншу кількість клієнтів у ресторані багато власників вважають, що тепер ресторанам знадобиться менше обслуговуючого персоналу. Це найнебезпечніший результат цієї пандемії. Люди втрачають роботу, і багато людей стикаються з економічною турбулентністю через пандемію. Робочі місця втрачаються, ця криза також призвела до скорочення робочої сили у сфері послуг, оскільки знизилася попит в ресторанній індустрії.

Отже, COVID-19 повністю змінив норми життя. Під час пандемії була припинена вся діяльність ресторанного бізнесу, але уряд декількох країн оголосив про скасування локдауну, щоб відновити економічну діяльність. Однак світ все ще не є вільним від COVID-19. Тому превентивні заходи повинні бути забезпечені широкою громадськістю для гарантування безпеки. Навіть після послаблення локдауну та повернення умов до норми, є потреба змінити існуючу бізнес-модель. Економіка світу постраждала від падіння доходів, тому люди сьогодні стурбовані основними потребами життя, а не розкішшю. За такого сценарію ресторанам стає ще важче залучати клієнтів. В умовах подолання наслідків пандемії COVID-19 концепція тотального управління якістю має слугувати основою для переосмислення ролі обслуговування клієнтів для туристичних послуг, відповідно до вимог міжнародних стандартів якості послуг [6].

Література

1. Dube K., Nhamo G., Chikodzi D. COVID-19 cripples global restaurant and hospitality industry. *Current Issues in Tourism*. 2020. Vol. 24. DOI: <https://doi.org/10.1080/13683500.2020.1773416>.
2. Shumaila Zeb. COVID-19 and a way forward for restaurants and street food vendors. *Cogent Business & Management*. 2021. Vol. 8. DOI: <https://doi.org/10.1080/23311975.2021.1923359>.
3. Kim J. K., Lee S. K., & Tang L. R. Effects of epidemic disease outbreaks on financial performance of restaurants : Event study method approach. *Journal of Hospitality and Tourism Management*. 2020. Vol. 43. Pp. 32–41. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2020.01.015>.
4. Всесвітня організація охорони здоров'я : сайт. URL: <https://www.euro.who.int/en/home> (дата звернення: 14.03.2022).
5. De Freitas R. S. G., Stedefeldt E. COVID-19 pandemic underlines the need to build resilience in commercial restaurants' food safety. *Food Research International*. 2020. Vol. 136. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.foodres.2020.109472>.
6. Bedradina G., Nezdoyminov S. Assessing the quality of services provided by rural tourism tour operators in overcoming the COVID-19 pandemic consequences in Ukraine. *Scientific Papers : Management, Economic Engineering in Agriculture & Rural Development*. 2021. Vol. 23 (3). URL: <https://pesquisa.bvsalud.org/global-literature-on-novel-coronavirus-2019-ncov/resource/pt/covidwho-1456757> (access date: 16.03.2022).

УДК: 005.936.3:657.421.1

Карпенко Юлія Валентинівна
к. е. н., доцент кафедри менеджменту організацій,
Одеський національний економічний університет (Україна)
Данильчак Анжеліка Ігорівна
аспірантка кафедри менеджменту організацій,
Одеський національний економічний університет (Україна)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ЗАПАСАМИ ПІДПРИЄМСТВА

JEL classification: L230; M410

Економічні відносини між суб'єктами господарювання наразі формуються в умовах невизначеності зовнішнього середовища та вимагають пошуку ефективних систем управління господарською діяльністю. Важливе місце у системі управління діяльністю підприємства займає процес управління запасами, необхідність якого обумовлена досягненням балансу між потужністю підприємства та його пріоритетами у реалізації продукції.

Аналіз літератури дозволяє стверджувати, що питання управління запасами підприємства досліджувались у працях багатьох науковців. Так, деякі дослідники [1] розглядають класифікаційні підходи до запасів та схеми їх формування. Методи управління матеріальними запасами у логістичних системах досліджуються у працях інших науковців [2]. Сучасні моделі управління товарно-матеріальними запасами в умовах залежного та незалежного попиту викладено у наукових доробках вчених Р. Б. Чейза, Н. Дж. Еквілайна, Р. Ф. Якобса, С. Н. Чепмена, Дж. Р. Т. Арнольда, А. К. Гейтвуда та Л. М. Клайва [3; 4]. Проте наразі не розроблено рекомендації щодо використання окремих моделей управління товарно-матеріальними запасами.

Дослідження методологічних підходів до управління запасами підприємства є підставою для визначення переваг та недоліків виявлених методів та моделей, що дадуть змогу запропонувати рекомендації до їх використання сучасними підприємствами.

Варто підкреслити, що у літературі найбільш поширеними є такі моделі управління запасами: модель економічного розміру замовлення; модель з фіксованим періодом часу між замовленнями; модель зі ступінчастою ціною.

Так, модель економічного розміру замовлення заснована на визначенні конкретного моменту часу, коли потрібно розміщувати замовлення, що відповідає певному рівню запасу, а також розміру замовлення, а точка замовлення є абсолютно визначеною кількістю матеріалу. Замовлення розміщується в той час, коли рівень запасу знижується до певного рівня [3].

У моделі управління запасами з фіксованим періодом часу між замовленнями запас підраховується лише у певні контрольні періоди [3]. Розміщення чергового замовлення на поповнення запасу здійснюється через наперед визначений період часу, а обсяг замовлення в такій моделі відрізняється у різні періоди.

Не менш відомою є модель зі ступінчастою ціною, яка припускає, що відпускна ціна виробу залежить від обсягу замовлення. Залежність ціни від розміру закупівлі має ступінчастий характер. Оптимальний обсяг замовлення визначається за найменшими загальними витратами на створення запасів.

Порівняльний аналіз розглянутих моделей управління запасами, що включає їхні переваги та недоліки, представлено в табл. 1.

Порівняльний аналіз методологічних підходів до управління запасами підприємства дозволяє запропонувати рекомендації щодо їх використання.

Модель економічного розміру замовлення передбачає застосування до управління запасами товарів, споживання яких є рівномірним. Оскільки зазначена модель забезпечує менший середній розмір запасу, в ній передбачається більш жорсткий контроль за запасами та швидка реакція на загрозу вичерпання запасу, тому вона підходить до використання управління запасами важливих та дорогих товарів, об'єм реалізації яких є передбачуваним та які є найвагомішими в обігу. Модель має

велику трудомісткість обслуговування, оскільки кожне додавання або вилучення матеріалу має реєструватися в системі.

Модель з фіксованим періодом часу між замовленнями рекомендована до застосування управління запасами продукції, попит на яку є нерівномірним, а спрогнозувати обсяги реалізації таких товарів досить складно.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз моделей управління запасами підприємства

Модель	Переваги	Недоліки
Модель економічного розміру замовлення	– простота застосування.	– постійний контроль за наявністю запасів на складі; – стабільність попиту; – можливість великих збитків у випадку відсутності запасів; – високі витрати на зберігання матеріально-технічних засобів.
Модель з фіксованим періодом часу між замовленнями	– відсутність необхідності постійного контролю за наявністю запасів на складі; – можливість замовлення різних за обсягами партій.	– ризик перевищення темпу постачання над темпом споживання; – збільшення площі під запаси та підвищення витрат на їх утримання на складі; – дефіцит у випадку відсутності запасів у конкретний момент часу.
Модель зі ступінчастою ціною	– мінімізація загальних витрат; – можливість врахування залежності відпускної ціни виробу від обсягу замовлення.	– збільшення витрат, пов'язаних зі складуванням та зберіганням продукції; – ризик збільшення витрат від псування продукції.

Джерело: розроблено авторами на основі [1–5]

Підтвердити доцільність використання наведених вище моделей можна таким видом аналізу, як XYZ-аналіз, у процесі якого весь асортимент поділяється на групи залежно від ступеня рівномірності попиту та точності прогнозування.

Модель зі ступінчастою ціною використовується, коли постачальник пропонує систему знижок залежно від кількості товарів, що закуповуються. Її називають знижкою на розмір замовлення, а головною метою постачальника є продаж максимально можливої кількості продукції. Рекомендується до використання для продукції, що не швидко псується. Цінові знижки для великих закупівель часто роблять економічно виправданим замовлення у кількостях, що перевищують величину замовлення. Водночас, варто враховувати фактор збільшення втрат від старіння і псування продукції, а також витрат, пов'язаних із складуванням та зберіганням.

Література

1. Круш П. В., Орлюк Ю. В. Теоретичні основи управління матеріальними запасами підприємств. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2017. № 14. С. 239–245.
2. Тюріна Н. М., Гой І. В., Бабій І. В. *Логістика* : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 392 с.
3. Чейз Р. Б., Еквілайн Н. Дж., Якобс Р. Ф. *Производственный и операционный менеджмент* : учеб. 8-е изд. Москва : Вильямс, 2003. 704 с.
4. Chapman, S. N., Arnold, J. R. T., Gatewood, A. K. & Clive L. M. (2017). *Introduction to Materials Management* (8th ed.). Boston : Pearson Education, 465 p.
5. Гаджинский А. М. *Логистика* : учеб. 20-е изд. Москва : Дашков и Ко, 2012. 484 с.

УДК 331.104

Коробкова Ірина Ігорівна
аспірантка кафедри менеджменту організації,
Одеський національний економічний університет (Україна)

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ

JEL classification: M120; M540

Ефективне функціонування організації наразі визначається насамперед компетентністю її персоналу та технологіями менеджменту, задіяними в управлінні персоналом, та його розвитком. В умовах швидкого старіння теоретичних знань, умінь та практичних навичок, спроможність організації перманентно здійснювати розвиток своїх працівників є одним із найважливіших факторів забезпечення конкурентоспроможності організації на ринку. Тому сьогодні менеджмент загалом варто розглянути як систему нової філософії і сучасних технологій управління персоналом та розвитком персоналу зокрема.

Без впровадження та використання сучасних технологій менеджменту в управлінні персоналом та його розвитком неможливе ефективне досягнення цілей організації. Сучасні технології менеджменту відіграють у цьому процесі провідну роль, коли за умов діджиталізації, інновацій та віртуалізації суттєво підвищується роль людини і людського ресурсу. Від того, які саме технології менеджменту задіяні в управлінні персоналом організації, напряму залежить швидкість досягнення її цілей, економічна ефективність її функціонування та побудова перспектив розвитку.

Персонал організацій стає цінним ресурсом на ринку, який починає враховуватись нарівні з іншими матеріальними ресурсами організації, коли для його розвитку були задіяні сучасні технології управління персоналом та його розвитком та передбачені вимірні бізнес-результати.

Технології управління розвитком персоналу можна визначити як систему інструментів та напрямків організації процесу безперервного професійного навчання працівників та вимірної оцінки результатів їх підготовки до змін, до виконання нових функцій та професійно-кваліфікаційного просування. Технології управління розвитком персоналу передбачають впровадження інноваційних заходів навчання та адаптації персоналу, сучасні системи оцінювання, об'єктивне ранжування за грейдами з метою здійснення об'єктивної та ефективної атестації та стимулювання персоналу до саморозвитку.

Одне із завдань залучення сучасних технологій управління персоналом та його розвитком полягає в тому, щоб зрештою навчити персонал управляти власними знаннями, компетенціями і вміннями. Тому технології управління розвитком персоналу передбачають залучення навіть окремих наук, що спрямовані на навчання саме дорослих (персоналу). Як приклад – це андрагогіка, відокремлена наука з побудування систем та методів навчання дорослих, згідно з її принципами фахівцям та менеджерам належить провідна роль та відповідальність за результат у процесі навчання. Один із принципів навчання дорослих (персоналу) є принцип затребуваності саме результатів навчання та практичного і негайного їх застосування.

Управління розвитком персоналу передбачає забезпечення рівнозначної важливості розвитку як керівників вищих ланок, так і виконавців усіх ланок, і має бути значущим виділеним напрямком внутрішньої політики організації. Одним із принципів управління розвитком персоналу є перманентне коригування застарілого досвіду і особистісних установок, що перешкоджають освоєнню нових знань, та розробка шляхів та адаптивних інструментів навчання для того, щоб встигати за стрімкими змінами.

Технології управління розвитком персоналу передбачають розробку гнучких систем навчання, прописування освітніх карт та проведення досліджень ефективності результатів та відповідності сучасним стандартам та вимогам менеджменту. Для розроблення уніфікованих моделей навчання персоналу варто опрацювати найкращі елементи з інших навчальних моделей, зрозуміти, що саме працює і є дієвим, що вже не працює й адаптувати вивчене до потреб та задач організації.

Паралельно з управлінням професійним та компетентнісним розвитком персоналу стає важливим впровадження грейдингу, призначеного для створення системи фінансового

стимулювання, він полягає в оцінці складності праці не лише на конкретній посаді, але й конкретного працівника. Організації, що застосовують технології управління розвитком персоналу та грейдинг, мають більш вигідні та впевнені позиції у своєму сегменті. Управління знаннями та грейдинг також базуються на принципах компетентнісного підходу. Технології грейдингу передбачають вирішення питань, пов'язаних із особливостями ринку людських ресурсів та негативним впливом суб'єктивного підходу до оцінювання персоналу, що мають наслідки організаційного чи людського чинників.

У зв'язку з цим організації залучають та впроваджують програми підвищення кваліфікації персоналу та на їх основі запроваджують спеціальні системи оцінки ефективності персоналу, нові системи ранжування за компетенціями та відповідні системи оплати праці.

Управління розвитком персоналу сприяє ефективному використанню трудового потенціалу особистості, підвищенню її соціальної та професійної мобільності, виступає засобом профілактики масового безробіття, відіграючи значну роль у підготовці працівників для здійснення структурної і технологічної перебудови галузей економіки. Грейдинг, як технологія управління персоналом, передбачає подальше застосування результатів оцінювання під час здійснення адаптації, забезпечення взаємозв'язку атестації зі стратегією управління конкурентоспроможністю персоналу організації. На першому етапі відбувається аудит рівня компетенцій із визначенням параметрів, на основі яких формується перелік компетенцій, а також проводиться оцінка поточного стану та ефективності системи управління персоналом. Результатом грейдингу має стати виявлення рівня кожної складової компетенції. На другому етапі визначаються нові компетенції з одночасним аналізом інтелектуальних можливостей підприємства і загальної стратегії його розвитку. Ключовим етапом є сама розробка затребуваних компетенцій. На цьому етапі проводяться дослідження зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на перелік компетенцій, що будуть затребувані організацією у процесі розвитку персоналу. Результатом проведених досліджень є створення програм набування переліку цих компетенцій, а вже потім проводиться аудит рівня компетенцій в цілому серед персоналу та виявлення рівня кожної складової компетенції окремо.

Результатами успішного використання сучасних технологій управління розвитком персоналу та грейдингу мають стати розвинені та успішно набуті затребувані компетенції працівників, їх вплив на оперативність мислення персоналу для успішного вирішення проблем та задач організації та досягнення амбітних цілей.

На етапі вже успішного використання здобутих компетенцій відбувається виявлення взаємозалежності цілей організації і системи показників оцінки компетенцій, їх взаємозв'язку з процесами стратегічного розвитку персоналу та контроль за їх прямим впливом на реалізацію стратегічних цілей з вимірними бізнес-результатами.

Як висновок, світовою практикою доведено, що інвестиції саме в людський капітал, у розвиток персоналу наразі є найефективнішими. Саме цим обумовлюється якість економічного зростання та розвитку світових організацій, яка спостерігається останніми роками у розвинених країнах.

Література

1. Литвин В. В. *Технології менеджменту знань* : навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Пасічника. 2-ге вид. Львів : НУ «Львівська політехніка», 2013. 258 с.
2. Федонюк С. В. *Технології менеджменту* : навч. посіб. Луцьк : Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, 2017. 123 с.
3. Портер М. *Конкурентное преимущество. Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость*. Москва : Альпина Паблишер, 2008. 720 с.
4. Друкер П. Ф. *Вызовы для менеджменту XXI столетия* / пер. Т. Літенської. Київ : КМ-БУКС, 2020. 240 с.
5. *Практическая андрагогика. Современные адаптивные системы и технологии образования взрослых* : метод. пособ. / под ред. В. И. Подобеда, А. Е. Марона. Санкт-Петербург : ГНУ «ИОВ РАО», 2003. 417 с.

УДК 004.738.5:334.012

Кузнєцов Андрій Миколайович
к. е. н., доцент кафедри менеджменту організації,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ФОРМУВАННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

JEL classification: L260; M210; O300

Процеси цифрової трансформації економіки в Україні почали розвиватися із затвердженням урядом Концепції розвитку цифрової економіки [1]. Основним завданням Концепції було формування дієвої системи стимулювання розвитку процесів цифрової трансформації підприємствами всіх галузей економіки України. Одним з напрямків виконання підприємствами національної економіки завдань концепції є побудова бізнес-процесів на основі цифрових технологій.

Проблемам формування підприємствами бізнес-процесів в умовах цифровізації присвячена значна кількість праць як зарубіжних (Д. Робертсон, А. Барнір, Д. Тепскотт, Й. Галлаугер, Ш. Штромайер, С. Чонг та ін.), так і вітчизняних дослідників (В. Верба, А. Гейдор, О. Гусєва, С. Легомінова, А. Нотаріна, Б. Тетерятник та ін.).

Наприклад, С. Чонг визначає цифровізацію підприємства як його інноваційний розвиток на основі інтеграції матеріальних і цифрових ресурсів, що потребує нових методів генерування, обробки, зберігання, передачі інформації в усіх сферах діяльності [2].

Вітчизняні вчені у своїх дослідженнях обґрунтовують, що цифровізація є інструментом удосконалення бізнес-процесів підприємств, на основі якого здійснюється їх оптимізація та автоматизація, а це сприяє підвищенню продуктивності та ефективності комунікаційної взаємодії зі споживачами [3].

Отже, однією з найважливіших проблем, вирішення якої потребує раціональних методів, є система формування бізнес-процесів підприємства в умовах цифрової трансформації. Розвиток методології управління бізнес-процесами підприємства в умовах цифровізації є основою парадигми процесного підходу до управління загалом. Варто зазначити, що саме поява нових цифрових технологій стала тим інфраструктурним фактором, який сприяв проведенню оцінки можливостей та довів необхідність побудови системи управління бізнес-процесами підприємства.

Проведений аналіз економічної літератури свідчить, що існує безліч визначень поняття «бізнес-процес». Результати дослідження сприяли формуванню авторського підходу щодо розкриття особливостей цього поняття з урахуванням необхідності виконання базових властивостей в умовах цифрової трансформації та вимог до процесів організації діяльності підприємства:

- бізнес-процес має бути спрямований на отримання заданого результату, яким може бути матеріальний чи нематеріальний об'єкт, і навіть змінений стан соціально-економічної системи;
- алгоритм реалізації бізнес-процесу має бути стабільним на певному проміжку часу для виконання стратегічних завдань розвитку процесів цифровізації підприємства;
- бізнес-процес має відображати цілеспрямовану діяльність підприємства, яку необхідно поділити на окремі складові (наприклад, підпроцеси, функції, завдання цифрової трансформації);
- компоненти бізнес-процесу мають бути логічно пов'язані між собою через матеріальні чи інформаційні потоки;
- бізнес-процес має бути формалізований на основі графічної нотації моделювання, вибір якої залежить від цілей моделювання та масштабів бізнес-процесу;
- для бізнес-процесу повинні бути визначені: мета і межі його виконання, об'єкт процесу, відповідальні за отримуваний результат та виконавці, що відповідають за реалізацію окремих етапів та завдань його цифровізації.

Інформаційна система підприємства забезпечує ефективність реалізації перелічених вище вимог при формалізації бізнес-процесу відповідно до загальноприйнятих методів і стандартів. Крім того, модель бізнес-процесу є основою цифровізації діяльності підприємства та об'єктом стратегічного дослідження, а загалом система управління бізнес-процесами постає як центральна сполучна ланка, що інтегрує окремі компоненти системи управління організацією.

Моделювання бізнес-процесів організації на сучасному етапі розвитку цифрових технологій може бути розглянуто з двох позицій:

- як механізм розробки формалізованого алгоритму реалізації цифрових завдань формування бізнес-процесу з урахуванням обраних методів, що визначають правила та об'єкти моделювання;
- як технологія імітаційного дослідження бізнес-процесу, орієнтована на прогнозування показників виконання завдань цифровізації підприємством, дослідження його стійкості до зовнішніх і внутрішніх чинників, що змінюються.

Одною з ефективних методик моделювання бізнес-процесів, які динамічно розвиваються, є стандарт BPMN (business process modeling notation – нотація моделювання бізнес-процесів), що підтримується міжнародним некомерційним консорціумом OMG (Object management group).

Використання BPMN сприяє розвитку програмних платформ моделювання бізнес-процесів. Нотація BPMN дозволяє визначити зони відповідальності учасників, насамперед, виконавців бізнес-процесів, формалізувати ключові події, що відповідають тій чи іншій бізнес-ситуації у діяльності підприємства, задати послідовність, логіку виконання окремих етапів бізнес-процесу, відобразити взаємодію кількох суміжних процесів та систематизувати використовувані потоки даних у межах окремих об'єктів чи сховищ даних. Звичайно, що управління подібним інформаційним масивом неможливе без активної цифровізації діяльності підприємства.

Не менш актуальним напрямком удосконалення процесів стратегічного планування розвитку цифровізації підприємств доцільно вважати запровадження сучасних технологій імітаційного моделювання. Існуючі методики імітаційного моделювання здатні забезпечити не лише об'єктивне прогнозування динаміки ключових соціально-економічних показників та процесів, але й надати обґрунтовану оцінку ефективності альтернативних варіантів програм стратегічного розвитку, що є важливим та складним завданням цифровізації.

Розвиток цифрових технологій сьогодні відкриває перед менеджментом підприємства такі два напрями імітаційного дослідження бізнес-процесів. Один пов'язано з проведенням симуляції бізнес-процесу безпосередньо на BPMN-моделі без необхідності його перекомпіляції відповідно до правил однієї з класичних методологій імітаційного моделювання. Ще одним ефективним напрямом є інтеграція механізмів імітаційного дослідження та механізмів обліку бізнес-операцій, виконаного на технологічній платформі «ІС: Підприємство». Подібна схема дозволяє забезпечити збір та систематизацію інформації про фактично здійснені бізнес-процеси.

Зібрана інформація є базою щодо аналізу ефективності бізнес-процесів відповідно до прийнятої для підприємства системи кількісного і якісного аналізу процесів господарської діяльності. Зазначимо, що найчастіше технологічною та методологічною основою такої системи є теорія та методи аналізу «великих даних» – один із базових елементів цифрової економіки.

Можемо зазначити, що базовим елементом економічної системи держави є підприємства окремих галузей, які, незалежно від масштабу своєї діяльності, визначають результати розвитку національної економіки. Для окремого підприємства впровадження процесів цифровізації бізнес-процесів є стратегічним завданням і можливістю забезпечити конкурентні переваги на основі підвищення ефективності його діяльності.

Метою цифровізації бізнес-процесів є оптимізація наявного ресурсного потенціалу підприємства, витрат робочого часу та підвищення ефективності виконання бізнес-процесів. Зважаючи на підвищення ролі цифрової трансформації бізнес-процесів у діяльності підприємств, необхідне поглиблення наукових досліджень щодо обґрунтування ролі цифровізації в економічній безпеці підприємства, формування ефективної системи управління бізнес-процесами і методик їх моделювання в нових умовах.

Таким чином, підсумовуючи відзначимо, що управління бізнес-процесами є значущою сферою управління підприємством, у якій застосування цифрових технологій здатне забезпечити конкурентні переваги та стратегічну ефективність соціально-економічної системи як на локальному, так і на міжгалузевому рівні.

Література

1. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 67-р від 17.01.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-р#Text> (дата звернення: 02.04.2022).
2. Chong S. Success in Electronic Commerce Implementation A Cross-Country Study of Small and Medium Sized Enterprises. *Journal of Enterprise Information Management*. 2008. Vol. 21. Issue 5. Pp. 468–492. URL: <http://dx.doi.org/10.1108/17410390810904247> (access date: 30.03.2022).

3. Гусєва О. Ю., Легомінова С. В. Діджиталізація – як інструмент удосконалення бізнес-процесів, їх оптимізація. *Економіка. Менеджмент. Бізнес.* 2018. № 1 (23). С. 33–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/estebni_2018_1_7 (дата звернення: 02.04.2022).

УДК 339.137.21

Кузнецова Інна Олексіївна
д. е. н., професор, завідувачка кафедри менеджменту організацій,
Одеський національний економічний університет (Україна)
Горбатюк Валентина Вікторівна
аспірантка кафедри менеджменту організацій,
Одеський національний економічний університет (Україна)

АНАЛІЗ ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА БОРОШНОМЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

JEL classification: L110; M100

Борошномельна галузь України є досить перспективним напрямком розвитку української економіки. Однак, маючи вигідне географічне положення та лідируючі позиції з вирощування зернових у світі, борошномельна продукція України має низьку конкурентоздатність на світовому ринку борошна, через високу собівартість.

Для виявлення причин високої вартості борошномельної продукції України, було проведено аналіз витрат борошномельних підприємств України. Загальновідомо, що основними показниками складових виробничих витрат підприємств є: вартість сировини й матеріалів, заробітна плата, соціальні відрахування, амортизація та операційні витрати. На основі аналізу даних Державної служби статистики України (ДССУ), було досліджено структуру витрат підприємств борошномельної галузі України у 2020 році [1].

За результатами аналізу було визначено, що 86% витрат підприємств борошномельної галузі України складають витрати на сировину й матеріали; 10,4% – витрати на оплату праці й соціальні відрахування; 3,6% – операційні витрати та амортизаційні витрати.

Проаналізувавши зазначені показники 12 масштабних борошномельних підприємств різних регіонів України (ВКХП № 2, Дніпромлин, КВФ Рома, Одеський КХППАТ Лантманен, ПАТ Рівне-борошно, Столичний млин, ТОВ «Олімп», ТОВ «Енпіль», ТОВ «Зернарі», ТОВ «Сквірський», Хмельницьк-млин) було розраховано усереднені значення показників та звірено їх з даними Державної служби статистики України [2] (табл. 1).

Усереднене значення показників розраховували за формулою:

$$P_{cp} = \frac{\sum_{i=0}^n P_1 + P_2 + \dots + P_n}{n},$$

де P – аналізовані показники підприємств;

n – кількість підприємств.

Таблиця 1
Структура виробничих витрат підприємств борошномельної промисловості України за 2020 рік, %

	I група				II група						III група		Середній показник	Дані ДССУ
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12*		
1. Вартість матеріалів	92,6	86,7	86	81,7	78,6	73,6	72	67,9	67,2	60,9	53,7	28,6	72,9 (±12)	86
2. Заробітна плата (+ виплати)	3,7	5,9	4,7	5,6	10,7	8,8	3,3	15,6	8	4,6	18,8	34,5	6,1 (±2,8)	10,4

Продовження табл. 1

3. Операційні витрати	3,6	6,9	9,1	11,4	9,3	16,3	22,7	12	16,2	33,4	24,2	28,4	12,4	1,4
4. Амортизація	0,1	0,5	0,2	1,3	1,4	1,3	2	4,5	8,6	1,1	3,3	8,5	2 (±1,4)	2,1
Разом	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

* – цифрами 1,2...12 зазначено номери борошномельних підприємств.

Джерело: розраховано авторами за результатами дослідження

На основі проведеного аналізу було визначено, що більше 50% витрат на виробництво становлять витрати на сировину й матеріали, за усередненим показником 72,9%, за даними ДССУ – 86%. Тобто рушійною силою у виробництві борошна є вартість зерна та зернобобових. Досліджувані підприємства були ранжовані за часткою витрат на сировину й матеріали, та розділені на три групи:

- до I групи віднесли підприємства з витратами на сировину й матеріали від 80%;
- до II групи – підприємства з витратами на сировину й матеріали 60–80%;
- до III групи підприємства з часткою витрат на сировину й матеріали менше 60%.

За результатами аналізу було визначено, що до першої групи увійшли 4 підприємства, які належать до топ-10 виробників борошна в Україні з найсучаснішим обладнанням, та високою часткою експортної діяльності. Тобто, висока частка витрат на сировину й матеріали свідчить про високий рівень технічного та технологічного розвитку досліджуваних підприємств. Підтвердженням зазначеного висновку є низька частка амортизації, при необхідності високих капіталовкладень в сучасне обладнання. Досить низькою у досліджуваній групі борошномельних підприємств є частка оплати праці. Однак вагому частку витрат складають операційні витрати, що включають адміністративні витрати, витрати на збут та інші операційні витрати. На борошномельному підприємстві ТОВ «Зернарі» частка операційних витрат досить низька, водночас частка операційних витрат інших підприємств досліджуваної групи сягає близько 10%.

Досліджуючи структуру виробничих витрат II групи, було визначено, що при досить високій частці витрат на сировину й матеріали, вагому частку складають витрати на оплату праці та операційні витрати. На основі опитування менеджменту зазначених підприємств визначено, що це зумовлено неповною завантаженістю виробничих потужностей, недосконалою системою управління та логістики.

До III групи потрапили підприємства з досить низькими обсягами виробництва, при високих виробничих потужностях. На підприємстві Одеський КХП при добовій продуктивності млину 335 тонн, у вересні 2021 року місячна продуктивність склала 200 тонн. При цьому частки витрат на оплату праці та операційних витрат є досить високими. На підприємстві ПАТ «Лантманен» сума зазначених витрат майже сягає витрат на сировину й матеріали, а на підприємстві Одеський КХП навіть перевищує частку витрати на сировину й матеріали. На основі опитування менеджменту зазначених підприємств, було визначено, що це явище може бути зумовлене: невисокими обсягами виробництва; сезонністю роботи; необхідністю оплати праці в періоди простою.

Це, у свою чергу, призводить до високою собівартості виробництва та подальшого зниження обсягів виробництва.

Найменшу вагу серед досліджуваних показників має амортизація, частка амортизації на українських борошномельних підприємствах складає в середньому 2%. Однак, на основі розрахунків були виявлені суттєві відхилення від розрахованого усередненого показника, а саме на підприємствах Хмельницьк-млин та Одеський КХП. Дослідивши особливості нарахування амортизації на зазначених підприємствах, було визначено, що основними причинами високої частки амортизації є: низька завантаженість виробничих потужностей; застарілість обладнання; висока вартість капітального ремонту.

На основі вищенаведеного, зроблено висновок, що найбільшу частку витрат підприємств борошномельної галузі складають витрати на сировину й матеріали, а найменшу – амортизаційні відрахування. Перспективним напрямком дослідження є поглиблене вивчення виробничого процесу борошномельних підприємств для дослідження особливостей витрат на заробітну плату та операційних витрат, для виявлення можливостей зниження витрат виробництва.

Література

1. *Державна служба статистики України* : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 30.03.2022).
2. *База даних Ruslana* : сайт. URL: <http://www.bvdinfo.com/ru-ru/our-products/data/national/ruslana> (дата звернення: 01.04.2022).

УДК 334.012:351:355

Стовба Тетяна Анатоліївна

к. е. н., доцент кафедри економіки та морського права,
Херсонська державна морська академія (Україна)

УПРАВЛІННЯ ВІТЧИЗНЯНИМИ БІЗНЕС-ОРГАНІЗАЦІЯМИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА В ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

JEL classification: L210; L290

Ще зовсім недавно здавалося, що людство нарешті пристосувалось до VUCA-світу – епохи хаосу і навчилося працювати в умовах невизначеності, ефемерності та аморфності. Парадигма VUCA-світу допомогла бізнес-організаціям успішно позиціонувати себе у невизначеному середовищі, розробляти адаптивні стратегії, нові бізнес-моделі, краще розуміти своїх клієнтів та конкурентів [1, с. 93]. З 2020 р. почався час BANI-світу – це акронім опису нової реальності: Brittle – крихкої, Anxious – тривожної, неспокійної, Nonlinear – нелінійної, Incomprehensible – неосяжної, незбагненої). Через зростаючу невизначеність глобального бізнес-середовища компаніям необхідно бути гнучкішими та планувати свою діяльність, потреби споживачів, розширювати діяльність у рамках внутрішніх ринків [2]. Оскільки не завжди можна одержати повну інформацію про зміни рушійних сил і розробити стратегії на усі випадки, то виграє підприємство, яке спроможне реагувати на виклики середовища, жорсткої конкуренції й обмежених ресурсів та здатне до адекватних та швидких дій у відповідь на непередбачувані зміни.

У 2022 р. перед світом постав новий виклик, який розмив звичний контур неупорядкованості. Нова реальність характеризується важкопрогнозованими та рідкісними подіями, що мають значні й непередбачувані наслідки, для успішної роботи потребують адаптації та переосмислення. В умовах війни і в повоєнний період може стати в пригоді сценарне планування. Воно дозволяє моделювати поведінку об'єкта, який досліджується за різних початкових або додаткових умов. Сутність сценарного планування полягає у дослідженні чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, які впливають на розвиток, та побудові можливих моделей перебігу подій – оптимістичного, базового (реалістичного) та песимістичного сценаріїв [1, с. 94–95].

Оптимістичний сценарій ґрунтується на припущенні, що у майбутньому матимуть місце якісні зміни у розвитку вітчизняних бізнес-організацій, які забезпечать значне зростання обсягу продукції та послуг, продуктивності праці на інноваційних засадах. Зокрема, глобальні тренди породжують нові можливості для трансформації індустрії, економіки й суспільства. Ті країни, міста, компанії тощо, які враховували ці мегатренди, досягли успіху. Так, реформи 1980–х рр. дозволили Китаю скористатися глобалізацією. Лондон скористався лібералізацією фінансових ринків, що зробило його світовим хабом. Індія та США скористалися можливостями, що виникли через появу Інтернету [3].

За прогнозами фахівців у найближчі п'ять років перспективи розвитку матимуть: ексабайтова економіка, у якій планується створити ринки обсягом понад 8 трлн. дол. США, економіка добробуту (понад 7 трлн. дол. США), вуглецево-нейтральна економіка (майже 2,3 трлн. дол. США), циркулярна економіка (4,5 трлн. дол. США), економіка вражень (принаймні 6,5 трлн. дол. США) та ін. [3], що має враховувати Україна, яка прагне забезпечення національної безпеки та розвитку.

Експерти вважають, що формування нового світового порядку, який ґрунтується на використанні технологій штучного інтелекту, відмові від використання вуглецевого палива, повсюдної цифровізації тощо завершується [4]. Трансформація призведе до зростання потреби в акумуляторах і літєвих батареях для автовок і промисловості майже у три рази протягом п'яти років. До 2040 року потреба в літї збільшиться майже у 40 разів та у 25 разів – у графіті та ін. рідкоземельних матеріалах. США зможуть забезпечити принаймні десяту частину необхідних потужностей, Китай контролює приблизно 55% їх видобутку і 85% – очищення [4]. Україна володіє значними мінеральними ресурсами. Зокрема, запаси літїю – одні з найбільших в Європі. Є графіт, мідь, кобальт, нікель, титан, хром, тантал та ін. поклади рідкоземельних металів, вартість яких оцінюється у 7,5 трлн. дол. США [4]. У стратегічно привабливих для провідних економік світу видах діяльності Україна має потужний потенціал. Але партнерство України з провідними економіками

світу у цих напрямках має бути спрямоване не на експорт ресурсів до різних держав, а готової продукції з великою доданою вартістю [5, с. 348].

За песимістичним сценарієм очікується зниження темпів зростання внаслідок впливу негативних чинників, що були відсутні у минулому. Мільйони українців змушені були залишити домівки і виїхати в інші області або за кордон у пошуках безпеки та можливого кращого місця працевлаштування на невизначений термін (може й назавжди). Наразі найпріоритетнішим завданням модернізації України є повернення та ефективне використання людського капіталу, який є рушійною силою будь-якої компанії та ключовим фактором досягнення міцних конкурентних позицій та результативності організації. Питання щодо залучення фахівців у найближчий час будуть досить болючими для всіх вітчизняних бізнес-організацій сфери послуг, закладів освіти, промислових підприємств та ін. Тому потрібні вагомні важелі, пропозиції, мотивації, інноваційні технології тощо для повернення біженців. Виграють ті бізнес-організації, які сформують новий вектор розвитку та зміцнення власної конкурентної позиції завдяки впровадженню управління талантами. Під управлінням талантами пропонуємо розуміти цілеспрямовану систематичну діяльність організації, яка спрямована на пошук, залучення, використання, утримання, мотивацію, розвиток і кар'єрне зростання HiPo-фахівців (hi potential – з англ. високий потенціал) компанії у цифровому світі. Саме таланти є імпульсом, ключовим фактором успіху будь якої організації, вони здатні продукувати інновації, які так необхідні для ревіталізації конкурентоздатного українського бізнесу, впровадження концепції постійного вдосконалення тощо. Тому необхідно створити умови для самореалізації, навчання та підтримки талановитих фахівців з метою посилення їхньої зацікавленості у безперервному вдосконаленні своїх знань і компетентностей для більш повного використання їхнього інтелектуального потенціалу на користь організацій та країни. Тут мають долучитися вітчизняні ЗВО та втримати свій людський капітал, який відновити протягом війни та після неї буде доволі складно [4]. Саме висококваліфіковані та вмотивовані викладачі, які вирощують та виховують таланти, а також вітчизняні ЗВО сприятимуть виходу із зазначеного становища.

За всіх умов оптимістичний і песимістичний сценарії апроксимують практичні варіанти максимальних і мінімальних темпів розвитку підприємства.

Між оптимістичним і песимістичним варіантами знаходиться варіант поміркованого розвитку, в котрому враховуються зміни соціально-економічних факторів, які стримують очікувані темпи зростання. Можливо цей сценарій зростання у багатьох аспектах є найбільш реалістичним. Справжній шлях подальшого розвитку бізнес-організацій залежатиме від державної промислової політики, стану інвестиційного, інноваційного і ресурсного забезпечення (матеріального, фінансового, людського, в т. ч. талантами та ін.) промисловості тощо.

Прогнозування розвитку майбутнього дозволяє встановити фактори, від яких залежить розвиток, припустити, яким він буде, та відповісти на питання сценарного аналізу «що буде, якщо...».

В умовах, які характеризуються непередбачуваністю та крихкістю світу, зростає роль талановитих працівників, які генерують інноваційні ідеї, ініціативи, володіють особливими індивідуальними якостями тощо.

Таким чином, для модернізації національної економіки, розвитку і підтримки бізнес-організацій важливим ресурсом є талановиті працівники, які вимагають формування та впровадження концепції управління талантами, що передбачає подальші наукові розвідки у цьому напрямку.

Література

1. Стовба Т. А. Стратегічні аспекти трансформації управління підприємствами морегосподарського комплексу. *Трансформація менеджменту бізнес-організацій : сучасні тренди та виклики* : монографія / за заг. ред. М. П. Сагайдака, Т. О. Соболевої. Київ : КНЕУ, 2021. С. 71–97.
2. Slatvinsky, M., Bondarenko, I., Ovcharenko, A., Stovba, T., & Tkachenko, T. (2022). COVID-19 pandemic influence on global business environment. *International Journal of Health Sciences*. Vol. 6 (1). Pp. 277–290. DOI: <https://doi.org/10.53730/ijhs.v6n1.4069>.
3. *Шість економік майбутнього : де в ООН побачили ринки на \$30 трлн.* / Mind.ua : сайт. URL: <https://mind.ua/publications/20214334-shist-ekonomik-majbutnogo-de-v-oon-pobachili-rinki-na-30-trln> (дата звернення: 14.03.2022).
4. Корсунский С. *Точка бифуркации : как нам обустроить Украину* / Портал ZN,UA. URL: <https://zn.ua/international/tochka-bifurkatsii-kak-nam-obustroit-ukrainu.html> (дата обращения: 15.03.2022).
5. Стовба Т. А. Розвиток людського капіталу : виклики та можливості для закладів вищої освіти. *Наукові перспективи*. 2021. № 9 (15). С. 346–357.

Секція 10. Маркетингова діяльність в умовах кризи

УДК 636.04.636.085.3

Бербер Анастасія Ігорівна

аспірантка кафедри маркетингу та міжнародної логістики,
Одеський національний економічний університет (Україна)

**ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНИХ БАЗ ДАНИХ
ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ ПРОМИСЛОВИХ КОРМІВ**

JEL classification: L100; L650; M310

Україна знаходиться на 8 місці в ТОП-10 швидкозростаючих ринків промислових кормів для непродуктивних тварин. З 2015 року ринок кормів для непродуктивних тварин зростає на 15% щороку. Ринок промислового корму буде й надалі розвиватися під впливом таких чинників, як курс гривні, збільшення міського населення, рівень доходів українців, тренд гуманізації тварин. Український ринок промислових кормів можна прирівняти до найбільш конкурентних, що динамічно розвиваються, наприклад, до ринку Польщі. У 2019 році український ринок кормів увійшов у свою золоту еру. На ринку представлені близько 100 світових брендів, та є п'ять вітчизняних виробників: «Кормотех», «Харчові технології Закарпаття», «Голден Фуд», «Home Food», ТОВ «ПТФ-ТЕХНО», «Олкар» та ін. [1]. Дані щодо частки продажу кормів для непродуктивних тварин зазначених вітчизняних виробників представлено на рис. 1.

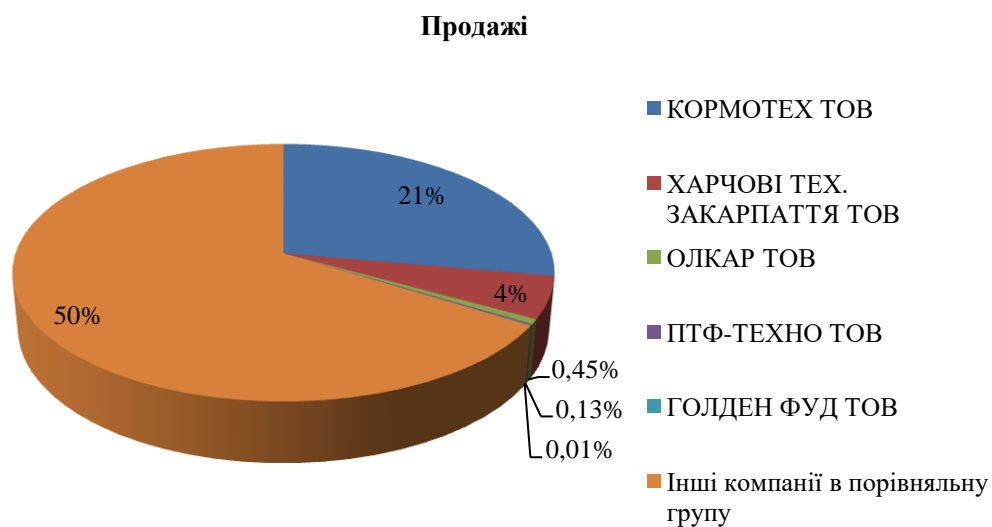

Рис. 1. Частки продажу кормів для непродуктивних тварин вітчизняних виробників

Джерело: складено автором на основі [2]

За останнє десятиліття Україна пододала повну імпортозалежність у сегменті кормів для непродуктивних тварин. Раніше промислові корми були вторинним, побічним бізнесом для виробників м'ясних та рибних продуктів, наразі сформувався повноцінний сегмент системних гравців, які розвивають власні технології та рецептури. Наразі українські виробники сумарно займають близько 35% національного ринку в натуральному обсязі та близько 25% у грошах [3].

Ринок зростає разом з попитом на корми. Це обумовлює необхідність отримання інформації про діяльність підприємств промислових кормів України, щоб приймати правильні рішення. Якісним джерелом інформації є база даних Ruslana, яка містить вичерпну інформацію про компанії України та Казахстану. Вона може використовуватися для збирання інформації про окремі компанії, пошуку компаній певного профілю, а також для аналізу [4].

Інформація, що міститься в базі даних Ruslana:

- детальні фінансові показники компаній за останні 10 років;
- директори та контакти;

- коди видів діяльності та їх опис;
- дані про акції компаній, зареєстровані на біржі;
- детальна інформація про організаційну структуру компаній та груп компаній;
- відомості про акціонерів та дочірніх компаній;
- комерційні новини та новини, що стосуються компаній.

Маркетингові дослідження – це систематичний збір, структурування та аналіз якісних та кількісних даних, пов'язаних з маркетингом продукції. Маркетингове дослідження – вирішення маркетингової проблеми чи завдання. Також, за допомогою маркетингових досліджень, можна підкріплювати різні бізнес-ініціативи конкретними фактами та цифрами, з прив'язкою до ринку та ринкової ситуації [5]. Показники діяльності підприємств з виробництва промислових кормів України наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Інформація про діяльність підприємств з виробництва промислових кормів України

Назва компанії	Рік	Виручка від реалізації (оборот), тис. дол.
Нестле Україна ТОВ	2020	338,002
Марс Україна ТОВ	2020	115,743
Кормотех ТОВ	2020	72,502
Харчові технології Закарпаття ТОВ	2020	2,142
Олкар ТОВ	2017	650
ПТФ-Техно ТОВ	2020	572
Голден Фуд ТОВ	2020	45

Джерело: складено автором на основі [2]

Насамперед, об'єктом маркетингових досліджень є ринок. Знаючи ринок, поточну ситуацію та динаміку розвитку, можна ефективно планувати бізнес та його розвиток з урахуванням можливостей, потенціалу та ризиків. По-друге, об'єктами маркетингових досліджень є всі учасники ринку.

Отже, провідними гравцями українського ринку промислових кормів для непродуктивних тварин є транснаціональні компанії. Серед найбільших – Нестле Україна, Марс Україна, які охоплюють 50% українського ринку кормів для непродуктивних тварин. Решту ринку ділять між собою інші українські та зарубіжні компанії. Постіндустріальний світ формує нові потреби, нові ринки і, як наслідок, нові бізнеси. Перспективність видів діяльності, які передбачає зообізнес, обумовлена постійним зростанням кількості непродуктивних тварин в Україні. Зростання споживання цієї продукції – ознака сучасного стилю життя. Промислові корми стали товаром народним, повсякденним, масовим, соціально значущим [2].

Література

1. *Опубликованы данные по динамике роста зооиндустрии в странах Восточной Европы / Зооинформ Бизнес.* URL: <https://zooinform.ru/business/opublikovany-danny-e-po-dinamike-rosta-zooindustrii-v-stranah-vostochnoj-evropy> (дата обращения: 21.02.2022).
2. *Исследование рынка кормов для домашних животных.* URL: <http://www.zoospravka.ru/article/about035.htm> (дата обращения: 22.02.2022).
3. Котина И. А. Сравнительный анализ основных мировых рынков зообизнеса. *Вестник СПбГУ.* Сер. 8. 2004. Вып. 2. № 16. С. 125–142.
4. Кулаковська Т. А. Аналіз українського ринку кормів для домашніх тварин : стан і проблеми розвитку. *Зернові продукти і комбікорми.* 2012. № 3. С. 36–38.
5. *Стратегический анализ рынка зоотоваров.* URL: https://studbooks.net/1469650/menedzhment/strategicheskii_analiz_rynka_zootovarov (дата звернення: 22.02.2022).

УДК: 658.5:339.138

Беспалов Володимир Михайлович

к. е. н., доцент кафедри маркетингу та міжнародної логістики,
Одеський національний економічний університет (Україна)

Губерник Аркадій Олексійович

к. е. н., доцент кафедри маркетингу та міжнародної логістики,
Одеський національний економічний університет (Україна)

Обнявко Олександр Валентинович

к. е. н., доцент кафедри маркетингу та міжнародної логістики,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ЗРОСТАННЯ РОЛІ МАРКЕТИНГУ ТА ЛОГІСТИКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

JEL classification: J230; J630; L810; M310

Величезні втрати внаслідок пошкодження підприємств, військових, інфраструктурних, житлових та соціальних об'єктів під час військових дій (які тільки в теперішній час оцінюються в 600 млрд. дол. США) обумовлюють посилення ролі маркетингу та логістики як в період війни, так і в післявоєнний час.

Фахівці зазначають, що тривалий період світовий розвиток теорій маркетингу і логістики відбувався ізольовано, зосереджуючи зусилля на цілком відмінних «власних» предметах і об'єктах досліджень, формуючи відповідно специфічні цілі, завдання та функції, відповідний дисциплінарний інструментарій та інституціональну основу [1, с. 44]. Цей перший період паралельного відособленого співіснування маркетингових і логістичних концепцій тривав до початку 80-х років минулого століття, коли трактування функцій маркетингу і логістики в управлінні підприємством поступово трансформувалося у визначення їх як концепцій управління: маркетинг – ринково-орієнтоване управління; логістика – системно-орієнтоване управління.

В літературі зазначається, що наразі відбувається прискорений процес формування маркетингово-логістичної системи, в якій практично однаково важливими частинами є і маркетингова, і логістична діяльність: виявлений маркетингом за допомогою маркетингових інструментів попит в певних товарах (харчових продуктах, паливі тощо) повинен своєчасно задовольнятися за допомогою швидких та точних логістичних поставок; логістика, у свою чергу, повинна забезпечити доставку необхідних озброєнь, іншої військової продукції, харчових продуктів, палива та інших товарів від державних підприємств, волонтерських центрів, закордонних постачальників до відповідних споживачів [1, с. 44]. Надзвичайні умови поширюють сфери взаємодії маркетингу та логістики – визначення оптимальних за економічними умовами постачальників товарів, які згодні виконати умови терміновості поставок при заданому рівні вартості; прогнозування попиту на певних ринках, визначення регіонів збуту, прогнозування продажу з урахуванням логістичних проблем тощо.

Сучасний етап розвитку стратегічного маркетингу і логістики характеризується їхньою активною інтеграцією у формі єдиної концепції маркетингово-логістичного управління. Саме взаємодія маркетингу як концепції управління, орієнтованої на ринок, і логістики, як концепції управління, орієнтованої на потік, створюють можливості підвищення товарної та інформаційної корисності й цінності товарів, що оцінюються покупцем [1, с. 44]. Результатом такої інтеграції є, по-перше, мінімізація загальних витрат при заданому рівні обслуговування клієнта, по-друге, максимізація корисності маркетингу і логістики (формальної корисності, корисності місця і часу), по-третє, прискорення матеріального потоку, а, відтак, підвищення реакційної здатності економічних систем, побудованих на логістичних засадах, активізуючи таким чином базові чинники конкурентних переваг.

Зростання ролі маркетингу і логістики підтверджується високим попитом на відповідних фахівців на ринку праці. Ще перед війною 2022 року очікувався підвищений попит на працівників логістики та маркетингу [2].

Збільшився попит на логістів та маркетологів і під час війни. За даними порталу з пошуку роботи та вакансій «grc.ua», до п'ятірки професійних сфер, де у квітні 2022 року пропонують високі зарплати, увійшли, окрім керівників та IT-фахівців, фахівці сфери «маркетинг, реклама, PR» із

середньою місячною виплатою 26,6 тис. грн. при середній заробітній платі у відкритих вакансіях 18,7 тис. грн. За оцінкою «ggs.ua», майже половина нових активних вакансій наразі перебуває у сфері продажів – 42%, а логісти, а також водії, пакувальники та комірники займають другу позицію серед професійних сфер, в яких зараз пропонують найбільшу роботу (8%) [3].

За даними порталу з пошуку роботи та вакансій «work.ua» [4], кількість активних вакансій логістів у квітні порівняно з лютим скоротилася на 81,38%, відповідно кількість активних вакансій маркетологів – на 79,04%, що демонструє затребуваність цих фахівців навіть в період війни, коли багато підприємств були зруйновані або припинили діяльність (рис. 1).

Категорія	Лютий	Березень	Квітень
Сфера обслуговування	22 875	14 051	5 556
Робочі спеціальності	26 362	16 345	5 515
Продажі	23 261	13 873	3 918
ІТ	14 650	9 683	4 158
Логістика	15 402	9 075	2 868
Роздрібна торгівля	14 995	9 722	2 956
Готельно-ресторанний бізнес і туризм	12 399	7 524	2 709
Транспорт	11 752	7 425	2 983
Медицина	8 062	5 446	2 595
Маркетинг	9 081	5 379	1 903
Будівництво	10 765	6 489	1 668
Краса та спорт	3 830	2 525	1 369
Агробізнес	2 188	1 505	715
Культура	1 156	728	312
Юриспруденція	1 986	1 054	219
Нерухомість	1 142	700	119

Рис. 1. Зміна кількості відкритих вакансій
 Джерело: [4]

Маркетологи, SMM-спеціалісти, рекламісти, логісти також серед лідерів за запитами роботодавців на віддалену роботу [5; 6],

За оцінкою експертів, після війни Україна може пережити логістичний бум, адже транспортні коридори з Китаю та інших азійських країн через Росію та Білорусь залишатимуться закритими ще довгі роки [6]. У певному сенсі, вся сучасна економіка стає логістичною, що посилює зв'язок логістики з системою маркетингу.

Водночас, вчені зазначають, що вирішення проблеми за допомогою маркетингових та логістичних підходів в деяких випадках має низку протиріч [7, с. 224]. Відповідно, маркетингова політика підприємства може суперечити із логістичною політикою. Це протиріччя переважно стосується рівня сервісу і витрат на даний сервіс; складування готової продукції і витрат, пов'язаних із утриманням запасів; вибір каналів розподілу тощо. Джерелом цих протиріч є те, що логістична політика направлена на мінімізацію витрат підприємства, а маркетингова – на максимальне задоволення потреб споживачів, що передбачає значні витрати.

Проте, процес інтеграції маркетингу і логістики в управлінні підприємств, вважаємо, має об'єктивний характер і буде посилюватися, обумовлюючи синергетичний ефект в управлінні економічними системами.

Література

1. Тюріна Н. М. Маркетинг-логістична концепція управління підприємством. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 2. Т. 1. С. 43–46. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_2_1/043-046.pdf (дата звернення: 11.04.2022).
2. Марченко Л. *Украинцам рассказали, какие профессии будут наиболее востребованы в наступившем году* / Today.ua : всеукраїнський інформаційний портал. URL: <https://biz.today.ua/ru/ukrayntsam-rasskazaly-kakye-professyy-budut-naibolee-vostrebovany-v-nastupyvshem-godu> (дата звернення: 11.04.2022).
3. *Портал з пошуку роботи та вакансій grc.ua* : сайт. URL: <https://grc.ua> (дата звернення: 11.04.2022).
4. *Портал з пошуку роботи та вакансій work.ua* : сайт. URL: <https://www.work.ua> (дата звернення: 12.04.2022).
5. Светлова А. *Работа в Украине в условиях войны : кого ищут и сколько платят*. URL: <http://www.avdeevka.city/news/view/rabota-v-ukraine-v-usloviyah-voyny-kogo-ishhut-i-skolko-platyat> (дата звернення: 12.04.2022).
6. Литвин А. В Украине после войны кардинально изменится ситуация на рынке труда : кто будет / нужен / OBOZREVATEL : сайт. URL: <https://news.obozrevatel.com/economics/v-ukraine-posle-voynyi-kardinalno-izmenitsya-situatsiya-na-rynke-truda-kto-budet-nuzhen.htm> (дата звернення: 12.04.2022).
7. Шарко В. В. Логістична політика в стратегії інноваційного розвитку машинобудівного підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. № 6. Т. 1. С. 218–225. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/01/42-10.pdf> (дата звернення: 12.04.2022).

УДК 339.138:330.332

Бутенко Анна Андріївна

*аспірантка кафедри маркетингу та міжнародної логістики,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ВИКОРИСТАННЯ МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ВИЗНАЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

JEL classification: M310; O300

Успішний розвиток, удосконалення виробництва та поліпшення показників комерційної діяльності підприємства вимагають залучення інвестицій, що безпосередньо пов'язані з його інвестиційною привабливістю. Для будь-якого підприємства як для об'єкта інвестування дуже важливим є вибір, вимірювання та аналіз тих характеристик, що дадуть змогу розробити комплексний аналіз інвестиційної привабливості, який буде релевантним як з точки зору інвестора, так і з точки зору об'єкта інвестування.

У сучасному розумінні поняття інвестиційної привабливості має велику кількість трактувань. Базовим для багатьох науковців стало тлумачення, передбачене Методикою інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій, що встановлює інвестиційну привабливість як рівень задоволення певних вимог чи інтересів інвестора стосовно конкретного підприємства [1]. О. Г. Мельник визначає інвестиційну привабливість підприємства як сукупність фінансово-економічних, соціальних, матеріально-технічних, виробничих, ринкових та інших характеристик підприємства з урахуванням рейтингів інвестиційної привабливості країни, регіону розташування підприємства та галузі його функціонування, яка забезпечує пріоритетне становище підприємства у конкурентній боротьбі за інвестиційні ресурси [2].

Маркетингові дослідження спрямовані на розглядання ринків товарів і послуг всіх видів та передбачають систематичне вивчення поведінки, очікувань і думок як окремих людей, так і організацій.

В. Масштабей наголошує [3], що у практиці маркетингових досліджень існує два їх типи:

1. Попереднє маркетингове дослідження – розрахунок можливого прибутку фірми залежно від місткості ринку, можливого обсягу продажу товарів та меж можливої ціни реалізації.
2. Поглиблене маркетингове дослідження – вивчення особливостей механізму функціонування ринку та його кон'юнктури.

Обидва типи досліджень можуть бути спрямовані на пошук ринків, що придатні для досягнення інвестиційних цілей підприємства та вибір напрямків набуття інвестиційної привабливості. Предметом маркетингових досліджень у цьому випадку можуть виступати:

очікування та вимоги потенційного інвестора; кон'юнктура ринку; вподобання та очікування споживачів; товари; ціна; канали збуту; система стимулювання збуту тощо.

У свою чергу, до методів, що можуть бути використані під час проведення маркетингових досліджень, відносять:

- збір даних за допомогою безпосереднього спостереження, анкетування, експерименту, кабінетних досліджень, онлайн-досліджень;
- обробка та аналіз отриманих даних за допомогою використання пакетів прикладних програм;
- прогнозування методами екстраполяції, експертних оцінок, статистичного моделювання, аналогових моделей тощо.

Враховуючи те, що інвестиційна привабливість – це сукупність показників, що комплексно характеризують діяльність підприємства і показують доцільність вкладення в нього тимчасово вільних коштів [4, с. 72], все більшої актуальності набуває дослідження такого інструменту визначення інвестиційної привабливості як маркетингові дослідження.

Маркетингові дослідження як інструмент визначення інвестиційної привабливості підприємств надають змогу отримати результат у певних напрямках її визначення, а саме:

- Вимоги потенційних інвесторів – визначення переліку основних вимог реальних та фінансових інвесторів, визначення показника рівня зацікавленості потенційних інвесторів та потенційного попиту на вкладання інвестицій у певне підприємство.
- Фінансово-економічні характеристики підприємства – визначення попиту на вироблені підприємством товари, потенційної місткості ринку, ринкового рівня цін на виробничі та трудові ресурси, вартості збуту.
- Матеріально-технічні характеристики підприємства – оцінка конкурентоспроможності підприємства з боку рівня його матеріально-технічної забезпеченості, визначення кон'юнктури ринку сировини, комплектуючих матеріалів, основних засобів та інновацій в галузі.
- Рейтинг інвестиційної привабливості країни – визначення впливу рейтингу інвестиційної привабливості країни на прийняття рішень потенційними інвесторами.
- Рівень конкурентної боротьби за інвестиційні ресурси у певній галузі та конкурентоспроможності певного підприємства у залученні інвестицій.

Таким чином, маркетингові дослідження дають змогу визначити реальні чинники, що впливають на інвестиційну привабливість підприємств, та можуть бути використані як інструмент її визначення.

Література

1. *Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій* : Наказ Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій № 22 від 23.02.1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0214-98#Text> (дата звернення: 29.03.2022).
2. Мельник О. Г., Логвиненко Ю. Л. Системи індикаторів оцінювання інвестиційної привабливості підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2006. № 575. С. 141–147.
3. Масштабей В. Я. *Експортний маркетинг* : підруч. для студ. вищих навч. закл. Київ : Хвиля-прес, 1998. 224 с.
4. Алексеєнко Л. М. Фінансові аспекти оцінки інвестиційної привабливості підприємства. *Економічний форум*. 2009. № 3. С. 94–102.

УДК 334.722:658.841.2

Демидчук Людмила Богданівна
к. т. н., доцент кафедри підприємництва, торгівлі та логістики,
Львівський торговельно-економічний університет (Україна)

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ СИСТЕМ САМООРГАНІЗОВАНИХ СУБ'ЄКТІВ ТОРГІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

JEL classification: L810; M130; R380

Перехід України до ринкових відносин, проведення приватизації на початку 90-х років минулого століття та поява у зв'язку з цим підприємств різних форм власності та організаційно-правових форм стали передумовами процесу демонополізації управління у торгівлі, що створило основу для функціонування торговельних підприємств як самостійних суб'єктів господарювання.

З погляду організації управління при ринкових відносинах основним принципом розвитку є самоорганізація та саморегулювання діяльності підприємств. Регулювання сфери товарного обігу передбачає поєднання процесів державного регулювання як визначального цільового впливу та саморегулювання підприємств цієї сфери, в якому реалізуються певні напрямки та функції діяльності людського фактору.

Концепція, запропонована нами у середині 90-х років, припускала, що в міру еволюційного переходу до ринкових відносин на останньому етапі у торгівельній галузі починають переважати горизонтальні асоційовані структури, що самоорганізуються, проте специфіка підприємництва в Україні вимагає збереження і впливу державного регулювання за найважливішими соціально-економічними завданнями.

У торгівлі система саморегулювання набула активного розвитку, що пов'язано зі специфікою становища галузі (присутність державної власності у торгівлі мінімальна – близько 1%), і держава обмежилася встановленням мінімально необхідних вимог до діяльності торгівельних підприємств та застосувала їх переважно до роздрібно торгівлі [1]. Проте, оптова торгівля практично «випала» зі сфери державного галузевого регулювання.

Варто зазначити, що за останніх років держава вживає заходів, які безпосередньо стосуються діяльності торгівельних підприємств і регулюють передусім умови роботи з такими товарними групами, як алкоголь і тютюн. З одного боку, це безсумнівно має значний соціальний ефект оздоровлення населення, а, з іншого, – призвело до падіння обсягів товарообігу та рентабельності, зміни спеціалізації роздрібних підприємств і викликало організаційні складнощі при роботі з цими товарами.

Однією з найгостріших є проблема забезпечення та контролю якості товарів, що реалізуються. Це питання суворо регламентовано нормативними документами, проте порушення у цій галузі є масовими як з боку торгівельних підприємств, так і виробників товарів. Контроль з боку держави за цим питанням значно ослаблений, хоча ця проблема має велике соціальне значення.

Водночас, для торгівельних підприємств питання товарних втрат від псування товарів та крадіжок також є «хворим» – втрати галузі сягають 2% обороту [2], проте питання віднесення цих втрат на витрати підприємств у межах встановлених розмірів законодавчо так і не вирішено.

Порушення правил торгівлі є масовим явищем, а в такій ситуації заплановане подальше ослаблення контрольно-наглядових функцій з боку держави є, вважаємо, передчасним. Зниження адміністративних бар'єрів для підприємництва через дорожні карти, перехід у перевірках на систему управління ризиками для торгівлі явно передчасний. Несумлінна діяльність роздрібних торгових підприємств, як продовольчих, так і непродовольчих, а також підприємств громадського харчування може становити серйозну загрозу для життя і здоров'я споживачів. Контроль за їхньою діяльністю має здійснюватися набагато частіше, ніж навіть передбачений чинним законодавством період планових перевірок раз на 3 роки. За роки реформ в Україні була зруйнована система галузевого контролю, було ліквідовано профільну наглядову службу (торговельну інспекцію), значну сферу діяльності торгівельних підприємств практично виведено з-під контролю (наприклад, немає спеціалізованого контролю у роздрібній торгівлі ювелірними товарами). Роз'єднаність у діяльності різних контрольно-наглядових органів призводить до надмірності та низької ефективності контролю як методу державного регулювання.

Встановлення вимог, що висуваються до здійснення торгової діяльності, також є одним із методів державного регулювання внутрішньої торгівлі. Наприклад, організаційні вимоги до роздрібних підприємств, що викладаються у численних нормативних актах, можна поділити на кілька груп (табл. 1). Варто відзначити, що ці вимоги викладаються розрізнено та часто є суперечливими.

Як показує досвід застосування сучасного законодавства у сфері торгівлі, при створенні окремих нормативних актів з різних груп правових відносин домогтися збалансованості вимог до торгівельних підприємств неможливо. Відсутні нормативні акти прямої дії, що відображають єдині та однозначні вимоги до організації діяльності як роздрібних, так і оптових підприємств.

Методологічно проблеми вивчення правил, що регламентують діяльність роздрібних торгівельних підприємств та захисту прав споживачів, можуть бути об'єднані у три агреговані комплекси:

- комплексне дослідження чинного законодавства щодо вимог, які пред'являються до роздрібних торгівельних підприємств з урахуванням особливостей організації їхньої діяльності на споживчому ринку;
- можливість створення умов для організації документообігу роздрібно підприємства, адекватного конкретним умовам господарювання;
- удосконалення підготовки та підвищення кваліфікації кадрів.

Організаційні вимоги до роздрібних торгових підприємств

1. Вимоги до організації процесу продажу:	1.1. Загальні 1.2. За способами продажу окремих товарних груп
2. Вимоги до організації діяльності торговельного підприємства:	2.1. Організаційні аспекти 2.2. Документообіг підприємства
3. Вимоги до документів, що оформляють купівлю, як одного з елементів акту роздрібної купівлі-продажу та на основі захисту прав споживачів у процесі обслуговування	
4. Вимоги до дозвільної документації на здійснення роздрібної торгівлі залежно від спеціалізації та стаціонарності роздрібного підприємства	
5. Вимоги до наявності та застосування контрольно-касової техніки	
6. Вимоги до інформації про товари, роздрібне торговельне підприємство, виробника товарів	
7. Вимоги до працівників:	7.1. До професійних навичок 7.2. Санітарно-гігієнічні вимоги, охорона праці
8. Санітарно-епідеміологічні вимоги до: приміщень, обладнання та співробітників	
9. Загальні вимоги щодо забезпечення безпеки послуг торгівлі (електро-, вибухо-, пожежо- та ін.)	

Джерело: складено автором

За загальним визнанням учасників саморегульованих організацій, підготовка кадрів галузі залишається серйозною проблемою. У галузі велика частка «вимушених підприємців», більшість працівників не має спеціальної освіти.

Отже, незважаючи на високий рівень розвитку процесів саморегулювання, характерних для галузі, необхідне збереження участі держави у регулюванні процесів, що відбуваються у сфері товарного обігу, як в оптовій, так і в роздрібній ланці. Державне регулювання торгівлі має відбуватися на основі вирішення проблем стратегічного характеру шляхом створення умов для стимулювання розвитку та ефективної діяльності підприємств на основі ринкового механізму. Регулювання процесів, що відбуваються над ринком, можливо здійснити наразі за допомогою використання непопулярних адміністративних методів державного впливу, які спираються на самоорганізацію суб'єктів ринку. При функціонуванні систем самоорганізованих суб'єктів централізований вплив є обов'язковою умовою їх розвитку у загальносоціальному сенсі.

Література

1. Отченаш К. Г., Фролова Т. О. Державне регулювання та саморегулювання у фінансовому секторі. *Ефективна економіка*. 2014. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3327> (дата звернення: 02.03.2022).
2. Копчикова І. В. Удосконалення організації та методики контролю товарних втрат торговельних мереж. *Приазовський економічний вісник* : електронний наук. журнал. 2020. Вип. 1 (18). С. 284–289. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2020-1-49>.

УДК 616-36.21:339.562.4

Кухарська Наталія Олександрівна

*д. е. н., професор кафедри маркетингу та міжнародної логістики,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

**ВПЛИВ ГЛОБАЛЬНОЇ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА РОЗВИТОК
ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ СФЕРИ**

JEL classification: I190; L910

Транспортно-логістична система світу виявилася однією з найбільш постраждалих сфер у результаті пандемії COVID-19. В основі негативних наслідків полягають різні чинники: закриття державних кордонів, введення обмежень на пересування людей і товарів, розрив виробничо-збутових ланцюгів, зниження попиту та купівельної спроможності. Сукупність цих факторів відбилася на всіх видах транспортних перевезень – від використання особистого та громадського транспорту в містах до здійснення пасажирських і вантажних перевезень як всередині країн, так і між ними. Масштаби

негативних наслідків залежать від типу транспорту та інтегрованості держави у світову транспортно-логістичну систему.

Під час пандемії в країнах ЄС було зафіксовано скасування 90% авіарейсів, спостерігалось зниження обсягу пасажирських перевезень легковими автомобілями на 60–90%, а громадським транспортом – на 50% [1]. За підсумками 2020 р. світовий обсяг вантажних перевезень скоротився на 36% [2].

За допомогою морського транспорту здійснюється близько 90% світової торгівлі. Найбільш очевидними негативними результатами пандемії COVID-19 в даному виді транспорту стали падіння ставок морського фрахту, вибору вільних контейнерів та швидке введення нових екологічних вимог.

На тлі скорочення обсягів морських вантажоперевезень, 11 із 12 найбільших морських ліній змушені були повернути отримані в оренду судна їх власникам. Основні скорочення припали на датську компанію Maersk і міжнародну компанію MSC. Вони відмовилися від судів сукупною вантажомісткістю 236 тис. 20-футових еквівалентів. Водночас перевізник НММ (Південна Корея) з тих же причин зіткнувся зі зростанням кількості вільних судів, отримавши назад здані раніше в оренду транспортні засоби.

Ще до пандемії в обсязі морських контейнерних перевезень вже спостерігалось незначне зростання: за 2019 р. всього на 1,7%. За підсумками 2020 р. скорочення сягнуло майже 14%. Поступове відновлення до показників, що спостерігалися до пандемії, може зайняти два роки, а в подальшому зростання може скласти всього 3%.

За оцінкою консалтингової компанії KPMG, обмеження в роботі глобальної морської транспортної галузі в найближчі кілька місяців будуть пов'язані не стільки з безпосередніми ефектами пандемії, скільки з її непрямими наслідками для світової економіки, дією нових вимог Міжнародної морської організації та успіхом реалізації торгової угоди між Китаєм і США [3].

Кількість контейнерів, які покидають порти Китаю, скоротилася майже у двічі; порти заповнені незатребуваними контейнерами, які прибули з інших країн, що веде до додаткових штрафів за простій. При цьому спостерігається нестача контейнерів для морського перевезення між Європою та іншими регіонами світу. Особливо важка ситуація зберігається в частині рефрижераторних контейнерів, які використовуються для транспортування в Європу фруктів із країн Латинської Америки. При цьому на морські контейнерні перевезення припадає близько 75% всієї зовнішньої торгівлі ЄС і 30% транспортування товарів між самими державами-членами.

Морські перевізники зіграли важливу роль в контексті негайного реагування на поширення коронавірусної інфекції, забезпечивши поставки продуктів харчування, лікарських засобів та інших життєво важливих товарів на тлі дефіциту. Незважаючи на складність ситуації, більшість портів у світі залишилися відкритими для вантажного звернення, хоча, як і раніше, недоступні для пасажирів.

До недавнього часу морські круїзи були одним з найбільш привабливих туристичних напрямків, попит на які за останні п'ять років зріс на 20,5% [4]. За підсумками 2018 р. світова круїзна індустрія оцінювалася в 150 млрд. дол. США. З початком поширення COVID-19 багато суден стали вогнищами зараження, що моментально призвело до репутаційних втрат і падіння ринкової вартості круїзних операторів ще до введення обмежувальних заходів по боротьбі з інфекцією та наступних економічних збитків через неможливість продовження комерційної діяльності.

Використання повітряного транспорту традиційно мало високу вартість. Під час пандемії COVID-19 тарифи на авіап перевезення через Тихий океан зросли в середньому в три рази (а в деякі періоди часу – до п'яти разів) через скасування більшості рейсів, так як для комерційних вантажів у 45–50% випадків використовувалися вантажні відсіки звичайних пасажирських літаків [5].

Якщо середні значення вартості повітряного фрахту звичайно коливаються в межах 3–4 дол/кг, то на тлі ажіотажного попиту на засоби індивідуального захисту, які стали основним типом товарів, які транспортувалися по повітрю в перші місяці пандемії, вартість повітряного перевезення товарів з Азії в США досягала 20 дол/кг. В умовах скорочення кількості рейсів та пасажирів авіакомпанії вдавалися до переобладнання літаків для розміщення комерційних вантажів у салоні, а не тільки в багажному відсіку.

При цьому, на відміну від перевезень комерційних вантажів, на авіатранспорт припадає основна частка міжнародного пасажиропотоку, і введення урядами обмежувальних заходів та закриття кордонів для боротьби з поширенням пандемії завдало авіакомпаніям негативного економічного ефекту, непорівнянного з іншими видами транспорту: економічні втрати авіакомпаній через неможливість продовжувати діяльність в період пандемії призвели до скорочення світового ВВП на 1,67% за 2020 рік, без урахування непрямих наслідків для економіки через обмеження пасажирського

авіасполучення. Також масштабно оцінюється і скорочення робочих місць, пов'язаних з сектором авіаперевезень, яке може досягти 30 млн. місць (при загальній кількості близько 65,5 млн.).

За підсумками 2020 р. загальне скорочення міжнародного повітряного пасажиропотоку склало 59–66% від планових значень (що означає 1,30–1,43 млн. пасажирів, що не скористалися послугами) [6], а сукупні втрати авіакомпаній сягнули 237–260 млрд. дол. США. Наприклад, у квітні 2020 р. в усьому світі було зафіксовано в середньому 69,6 тис. авіарейсів на день, що на 62% менше, ніж у квітні 2019 р., а кількість комерційних польотів знизилася на 73% [7].

З огляду на значно збільшені терміни доставки вантажів морським транспортом і зростання вартості авіалогістики, багато компаній можуть зробити вибір на користь залізничного транспорту, якого у значно меншому ступені торкнулися обмежувальні заходи.

Як і авіакомпанії, залізниці втратили частину прибутку. В умовах зниження пасажиропотоку залізничні компанії розглядають способи активізації вантажоперевезень. Вільні лінії пасажирського трафіку використовуються для збільшення пропуску вантажних поїздів. Залізничні перевізники згадуються в списку тих, кому пандемія дала нові можливості [8].

Залізничні перевізники не реагують на зміну попиту збільшенням ставок, у зв'язку з чим цей вид транспорту є найбільш надійним і ефективним при перевезенні товарів між Росією, ЄС та Китаєм в умовах, що склалися.

Також перерозподіл обсягів на користь сухопутних перевезень, особливо на маршрутах Азія – Європа, спостерігається на автомобільному транспорті.

Автотранспорт є сполучною ланкою всієї економіки, а в період пандемії він став особливо важливою сферою, так як саме на ньому перевозяться товари народного споживання. Незважаючи на зниження обсягу перевезень (переважно міжнародних), цей ринок показує стійкість у кризовий момент.

За даними концерну MAN Truck & Bus, який випускає вантажні автомобілі, 71% водіїв вантажівок продовжують виконувати регулярні рейси; з них не відчували впливу пандемії на свою щоденну роботу 29%; відчують незначні труднощі 14% і лише 9% водіїв покаржилися на серйозний вплив поширення COVID-19 на робочі процеси [9].

З метою підвищення мобільності автотранспорту держави на своїй території повинні тимчасово призупинити дію всіх видів обмежень на водіння стосовно вантажних перевезень (заборону на водіння у вихідні, у нічний час тощо). Вони мають створити для працівників транспортної галузі належні санітарні умови, а також умови для харчування на основних маршрутах.

Очевидно, що будь-яке скорочення обсягу вироблених вантажів і затримка з їх відправкою мають сильний вплив на доходи вантажовласників. У зв'язку із цим виникає ризик того, що клієнти будуть вимагати від експедиторів терміново (у тому числі, без належного оформлення відповідних документів та змін в договорі) організувати альтернативні варіанти доставки вантажів, які можуть бути дорожчими або менш надійними порівняно з традиційними. Наприклад, доставляти вантажі постійно зростаючим у ціні на тлі кризи авіатранспортом або використовувати для доставки невеликих і маловідомих підрядників з усіма наслідками, що випливають звідси ризиками.

Багато компаній не тільки тимчасово закрили свої офіси, але також істотно обмежили закордонні відрядження співробітників, що може призвести до недостатнього контролю за безпекою угод і зниження якості клієнтського сервісу. Необхідно відзначити, що в цих обставинах істотно зростає роль відео-конференцій, які дозволяють зібрати всіх зацікавлених осіб в ланцюжку поставок і оперативно обговорювати необхідні дії для кожної зі сторін процесу.

Також необхідно оперативно повідомляти своїх клієнтів про будь-які діючі або потенційні зміни в узгодженому ланцюжку поставок, посилаючись при цьому на форс-мажорні обставини; постійно інформувати клієнтів щодо усіх проблем, з якими стикаються учасники ланцюжка постачання вантажу (експедитори, перевізники, морські лінії, агенти, порти, склади і термінали).

Однак ситуація, що склалася на ринку вантажоперевезень, дозволяє операторам вже зараз заявити про необхідність перегляду зобов'язань сторін, посилаючись на цілком очевидні форс-мажорні обставини, обмежувальні заходи з боку влади і невизначеність в прогнозах відновлення світового ринку.

Сьогодні країни світу знаходяться на перехідному етапі – у транспортно-логістичній сфері спостерігається адаптація до оновлених умов діяльності та поступове відновлення після кризи. При цьому невизначеність стосується не тільки термінів повернення до докризових показників, але й майбутнього образу цієї сфери в посткоронавірусному світі в цілому.

У процесі відновлення економіки перевага залишиться за морськими перевезеннями, так як саме тут опинилася велика кількість вільних контейнерів і суден, нижча вартість перевезення і, що стає все більш важливим, найменші вуглецеві викиди порівняно з іншими видами комерційного транспорту.

Подолання цієї кризи – вагоме випробування для управлінських команд всіх логістичних гравців. Потрібно оперативно проінвентаризувати всі доступні заходи держпідтримки і розробити подальший план дій. Це вимагатиме ресурсів цілої команди, що враховує юристів, фінансистів, економістів. Паралельно з цим, наразі настав час переглядати партнерські відносини з підрядниками, терміни і зобов'язання за договорами, ретельно працювати з оборотним капіталом і ліквідністю.

Після пандемії COVID-19 транспортно-логістична сфера вже не буде такою, як раніше. Але компанії, які стежать за трендами та швидко адаптуються до мінливих обставин, зможуть керувати ситуацією, створювати затребувані послуги та посилювати свої позиції в бізнесі.

Література

1. *Future of Transport : Update on the economic impacts of COVID-19* / An official website of the European Union. URL: https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/202005_future_of_transport_covid_sfp.brief_.pdf (access date: 04.04.2022).
2. *How Badly Will the Coronavirus Crisis Hit Global Freight?* / International Transport Forum at the OECD : website. URL: <https://www.itf-oecd.org/sites/default/files/global-freight-covid-19.pdf> (access date: 31.03.2022).
3. *Troubled waters for the shipping sector* / KPMG International entities : website. URL: <https://home.kpmg/xx/en/blogs/home/posts/2020/06/troubled-waters-for-the-shipping-sector.html> (access date: 04.04.2022).
4. *COVID-19 impacts on global cruise industry* / KPMG International entities : website. URL: <https://home.kpmg/xx/en/blogs/home/posts/2020/07/covid-19-impacts-on-global-cruise-industry.html> (access date: 25.03.2022).
5. *Airfreight rates from China to US begin falling back to earth* / Supply Chain Dive : website. URL: <https://www.supplychaindive.com/news/airfreight-rates-china-us-cargo-fall-coronavirus/580238> (access date: 25.03.2022).
6. *Effects of Novel Coronavirus (COVID-19) on Civil Aviation : Economic Impact Analysis* / International Civil Aviation Organization : website. URL: https://www.icao.int/sustainability/Documents/COVID-19/ICAO_Coronavirus_Econ_Impact.pdf (access date: 31.03.2022).
7. *Скрести по дну : статистика авіанперевозок за апрель*. URL: <https://www.flightradar24.com/blog/scraping-along-the-bottom-april-air-traffic-statistics> (дата обращения: 04.04.2022).
8. *Вместо пассажиров РЖД повезёт грузы*. URL: https://tiap.ru/news/ekonomika/vmesto-passazhirov-rzhd-rovezyet-gruzy/?sphrase_id=44227 (дата обращения: 25.03.2022).
9. *Как пандемия сказалась на работе водителей грузовиков?* URL: <https://tiap.ru/news/mnenie-eksperta/kak-pandemiya-skazalas-na-rabote-voditeley-gruzovikov> (дата обращения: 25.03.2022).

УДК 658.8:659.4

Литовченко Ірина Львівна

*д. е. н., професор кафедри маркетингу та міжнародної логістики,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

Новак Ганна В'ячеславівна

*викладач кафедри маркетингу та міжнародної логістики,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ОНЛАЙН-ВИКЛАДАННЯ У КРИЗОВИХ УМОВАХ

JEL classification: M150; M310; M530

Уже декілька років суспільство потрапляє в ситуацію, яка спонукає в сучасних умовах кризи, всі сфери діяльності шукати нові можливості і вибудовувати інші адекватні бізнес-стратегії, використовувати інноваційні методи та інструменти. Задля економічної та соціальної стабільності нашої країни, усі галузі, у тому числі й освіта, повинні бути здатними виконувати свої цілі та завдання [1]. Забезпечення освітнього процесу спрямоване на те, що студенти повинні навчатися, отримувати знання та компетентності стосовно напрямку освіти, отримувати документи, що свідчать про їх спеціальність і мати можливість працевлаштування. За два роки активної фази пандемії заклади, які були вимушені перейти на онлайн функціонування, почали процес цифровізації та переходу на цифрові платформи, опанували нові засоби цифрової освіти та спілкування зі школярами та студентами. Одеський національний економічний університет не став винятком та успішно перейшов до активної праці із студентами в онлайн режимі.

Постійне використання цифрових інформаційних джерел є нормою для активної молоді, вони із радістю залучаються до онлайн каналів, які створені для спілкування із майбутніми та теперішніми студентами [2]. Сучасні викладачі повинні володіти новітніми інформаційно-комунікативними

технологіями та спеціальним, залежно від напрямку дисципліни, програмним забезпеченням. Тому такий онлайн освітній процес став достатньо звичним для викладача та студента. Зокрема, згодом виявилися деякі переваги в онлайн освіті, а саме:

- з'явилася можливість заощаджувати час на пересування містом;
- можливість встигнути відвідати протягом дня декілька заходів (наприклад, онлайн заняття та вебіари на інших платформах);
- застосовувати більш різноманітні та ефективні демонстраційні матеріали, які надають можливість викладачеві та студенту ефективно спілкуватися, сприяють більш широкому, порівняно з реальним заняттям, висвітлюванню питань, які досліджуються;
- студенти очної форми освіти, які мають тимчасове працевлаштування та студенти заочної форми освіти, отримали змогу долучатися до лекцій та семінарів особисто, а не лише опрацьовуючи матеріал самостійно;
- викладачі отримують ефективні інструменти швидкого та ефективного інтерактивного спілкування, прозорого контролю завдань, особливо, тих, які надаються на онлайн практичних заняттях;
- для викладача спрощується процедура поточного та кінцевого контролю завдяки цифровій документації: цифровому журналу, онлайн іспитам.

Сучасна система вищої освіти характеризується тим, що до освітнього процесу долучені студенти різних міст і навіть країн, і, якщо більшість із них має змогу повноцінно навчатися, відвідувати заняття, то є й ті, хто не може приєднатися до звичайного розкладу. Виникають певні труднощі. Так, сьогодні усі матеріали є оцифрованими і студент має доступ до них у будь-який час, може ознайомитися і навіть скласти тести, виконати запропоновані індивідуальні завдання і отримати залік або іспит. Але навчання у закладі вищої освіти це не онлайн-курс, на який можна записатись, пройти по можливості, або відкласти і пройти у зручний час. Кожна спеціальність у ЗВО має свій план навчання, в якому багато кваліфікованих спеціалістів не тільки ознайомлює студентів із матеріалом, але й опрацьовує практичні завдання, вирішує кейси, веде дискусії, які не можливо замінити самостійним вивченням матеріалу. До того ж у кризовій ситуації студенти опиняються і під емоційним впливом, їм складніше налаштуватися на коректне сприйняття матеріалу та робити аналіз економічної ситуації. Студенти, які не мають змоги відвідувати заняття онлайн опиняються у скрутному становищі, яке торкається не тільки якості освіти, але й їх психологічного стану та життя.

У кризових ситуаціях викладачі виступають емоційним провідником, який має навчити студента налаштуватися на спокій, на пошук цілей, навчити діяти у кризовій ситуації, донести доцільність тих чи інших рішень, виявити здатність студентів допомогти своїй країні у скрутний час. Важливо відмітити, що, якщо брати до уваги метод кейсів, то у кризовий період викладачі мають змогу продемонструвати явища, які раніше вивчалися тільки як історичний процес, поведінка споживачів отримує нові форми, ціни устанавлюються з урахуванням кризи і дефіциту, банківська система стає більш ризикованою, втрачаючи світло, воду чи газ, зростає попит на товари, які раніше не користувалися високим повсякденним попитом. Викладачі мають змогу детальніше опрацьовувати матеріал кризових ситуацій, щоб студенти знали більш ретельно, як досягти прибутковості та конкурентоспроможності у будь-якій ситуації. Також оскільки наразі на наших очах відбуваються історичні події також на глобальному ринку, можемо вивчати, як світові бренди несуть збитки задля лояльності своїх споживачів, хто до цього не вдався і будемо спостерігати до чого їх це призведе. Цифровізація усіх галузей дозволяє не припиняти освітній процес, усі статистичні дані, документи та література є у цифровому доступі.

Для підтримки бажання опанувати знання, творчого настрою, навіть в умовах кризи викладачі кафедри маркетингу продовжують проводити студентські конференції, майстер-класи з відомими практиками з бізнесу по тематичних дисциплінах, професійні свята, конкурси та онлайн-дискусії [3]. Також для залучення майбутніх студентів, усі заходи з інформування щодо особливостей вступу до університету, статистики попередніх періодів, умов навчання та можливостей проживання в гуртожитку залишаються можливими завдяки онлайн-каналам та ретельній роботі викладачів у співпраці зі студентами. Дуже важливо, що доведення здатності працювати під час кризи є одним з критеріїв вибору ЗВО для майбутніх студентів.

Література

1. *Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки* : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 286-р від 23.02.2022 року / Портал Osvita.ua. URL: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/86286 (дата звернення: 04.04.2022).
2. *10 освітніх трендів і технологій у 2020-2021 н. р.* URL: <https://bogovskyatska.com/2020/09/23/10> (дата звернення: 04.04.2022).

3. Литовченко І. Л., Жарська І. О. PR-заходи як елемент маркетингових комунікацій вищого навчального закладу. *Економіст*. 2016. № 11. С. 19–25. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/5538> (дата звернення: 05.04.2022).

УДК 339.007:355

Сало Яна Вікторівна

*к. е. н., ст. викладач кафедри маркетингу та міжнародної логістики,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

МАРКЕТИНГ ПЕРСОНАЛУ СУЧАСНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

JEL classification: M310; M540

У контексті управління внутрішнім ринком праці особливого значення набуває маркетинг персоналу. У 70-х роках XX ст. привнесені із США методи маркетингу західноєвропейські компанії стали широко застосовувати й в управлінні персоналом. Метод маркетингу персоналу базується на методологічних принципах, розроблених та науково обґрунтованих у рамках продуктового та споживчого маркетингу для типових умов ринкового господарства. На маркетинг персоналу повною мірою можна поширити найважливіші характеристики маркетингу загалом: орієнтація на партнера і поведінкові чинники, активний вплив на ситуацію, систематичний збір та обробка інформації, диференційоване дослідження ринку, облік динаміки соціальних цінностей тощо.

Метод маркетингу персоналу спирається на ринкове мислення, що принципово відрізняє його від традиційних адміністративних концепцій управління кадрами. Він відповідає стратегічним вимогам, що передбачають швидку реакцію на зміни, що виражаються в оперативній розробці відповідних заходів. Метод орієнтований на ринок закупівель, проте при його застосуванні намагаються не використовувати традиційні концепції управління попитом та пропозицією на ринку товарів та послуг. У сфері підготовки та перепідготовки кадрів акцент робиться на інтегрований підхід до проблем персоналу.

У теорії та практиці управління словосполучення «маркетинг персоналу» не викликає подиву або відторгнення ні у вчених, ні у спеціалістів-практиків. Проте, незважаючи на активне використання у спеціальній літературі та науковому обороті, єдиної думки про сутність маркетингу персоналу та загальноприйнятого визначення цього елемента системи управління персоналом поки що немає. Водночас застосування категорії «маркетинг персоналу» вже має свою історію в українських джерелах.

Кадровий маркетинг можна трактувати як один із видів постачальницького маркетингу, оскільки його основне завдання полягає у кадровому забезпеченні підприємства. У широкому сенсі – це активна форма соціально-економічного обмінного процесу досягнення конкурентних переваг організацією у процесі залучення працівників із зовнішнього на внутрішній ринок праці. Водночас, маркетинг персоналу – це один із елементів кадрової політики, реалізований через комплекс завдань управління персоналом (розробка цільової системи, планування потреби, ділова оцінка, управління кар'єрою, мотивація тощо). У вузькому значенні маркетинг персоналу передбачає виділення специфічної діяльності служби управління персоналом. Ця діяльність відносно відокремлена від інших завдань кадрової роботи і передбачає: аналіз зовнішніх і внутрішніх чинників, визначальних напрямів маркетингової діяльності; розробку та реалізацію заходів за напрямками персонал-маркетингу.

Комплексний підхід до визначення маркетингу персоналу реалізовано А. Я. Кібановим, який визначив цю категорію як комплексну функцію служб управління персоналом організацій або кадрових агентств, що передбачає ретельне та всебічне вивчення ринку праці, попиту на робочу силу, переваг та потреб роботодавців, планування та прогнозування асортименту затребуваних професій, розробку заходів щодо задоволення попиту на робочу силу, виявлення потенційних потреб роботодавців у рідкісних чи дефіцитних професіях, формування купівельних пріоритетів у пошуку персоналу вищої кваліфікації, співробітництво із службами зайнятості, освітніми установами та іншими джерелами робочої сили, формування іміджу роботодавця [1].

Дуже позитивним моментом цього підходу видається його комплексність та прагнення до об'єднання роздробленості понять «маркетинг персоналу» та «кадровий маркетинг». Кадровий маркетинг, або маркетинг кадрового забезпечення, розкривається через функції, до яких зазвичай відносять:

- аналіз ринку та прогнозування його кон'юнктури;
- взаємозв'язок із зовнішніми джерелами, що забезпечують підприємство кадрами;
- аналіз кадрового потенціалу та рівня його використання;
- прогнозування та планування потреби у персоналі;
- формування ринкових стратегій управління персоналом;
- комунікаційну діяльність;
- управління маркетингом кадрового забезпечення.

Роль маркетингу ринку праці варто розглядати залежно від економічних суб'єктів ринку праці. На загальнодержавному рівні роль маркетингу полягає у ранній діагностиці з метою запобігання майбутнім структурним дисбалансам у сфері зайнятості в масштабах країни. З цією метою проводяться маркетингові дослідження, спрямовані на виявлення тенденцій формування та розподілу робочої сили між регіонами країни, галузями виробництва, зміни галузевої професійно-кваліфікаційної структури робочої сили відповідно до динаміки розвитку різних галузей.

Література

1. Кибанов А. Я. *Основи управління персоналом* : учеб. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : ИНФРА-М, 2007. 447 с.

УДК 339:338.246.025.2

Сапожник Дмитро Іванович

*к. т. н., доцент кафедри товарознавства, митної справи та управління якістю,
Львівський торговельно-економічний університет (Україна)*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ТОРГІВЛІ

JEL classification: H100; H110; M100

Досвід торгівлі у світі свідчить про те, що ринкові торговельні відносини практично у кожній країні світу регулюються законами держави. Наразі спостерігається тренд щодо посилення державного регулювання, спрямований на сприяння розвитку бізнесу, зміну організаційних видів взаємодії органів державної влади та управління з представниками приватного підприємництва, забезпечення оптимальності у поєднанні державних та ринкових заходів впливу [1, с. 73].

Узагальнюючи, до завдань державного регулювання варто зарахувати весь комплекс заходів, здатних забезпечувати функціонування та поступальний розвиток торгівлі у складі економічної системи держави (табл. 1).

Таблиця 1

Завдання державного регулювання сфери торгівлі

№ з/п	Завдання держави
1	розроблення, прийняття законів, які забезпечують правову основу діяльності та захист прав власності підприємців
2	стимулювання ділової активності
3	створення вільного конкурентного середовища
4	обмеження адміністративного втручання у роботу підприємств
5	дотримання норм трудового законодавства
6	регулювання зовнішньоекономічної діяльності
7	боротьба з монополістичними тенденціями
8	забезпечення товарно-грошової та бюджетної рівноваги за допомогою фінансової, податкової, інвестиційної політики

Джерело: узагальнено автором на основі [2]

Найважливішими завданнями у сфері державного регулювання торгівлі є:

- 1) необхідність формування конкурентного середовища, яке забезпечить стійкість системи товароруху та попередить можливі прояви монополізму на споживчому ринку;
- 2) організація захисту внутрішнього ринку на базі регулювання іноземного інвестиційного процесу та вдосконалення митних норм і правил, здійснення маркетингових пошуків на

внутрішньому ринку для забезпечення розвитку структури експорту та імпорту, підвищення частки товарів вітчизняного виробництва шляхом упорядкування систем розрахунків, конвертації національних валют, застосування демпінгових процедур тощо;

3) сприяння розвитку та зміцнення нормативно-правової основи торгової діяльності, формування оптимальних організаційно-правових форм бізнес-структур, які можуть сприяти активізації підприємництва;

4) діяльність щодо створення умов найбільшого сприяння для інтеграції діяльності різних торгових структур шляхом створення об'єднаних торгових корпорацій, холдингів, торговельно-фінансово-промислових груп, які зорієнтовані на стимулювання діяльності вітчизняних товаровиробників та переробної промисловості країни;

5) розробка концепції вдосконалення різних видів та типів торгових підприємств (магазин-склад, магазин-дискаунт, супермаркет, гіпермаркет), у тому числі створення сучасних роздрібних та оптово-роздрібних ланцюгів, що базуються на єдиних підходах до формування асортименту, вибору технологічних засобів обладнання, оформлення інтер'єрів та зовнішнього іміджу підприємств, використання єдиних форм в обслуговуванні;

6) розвиток ефективних способів руху товарів та логістичного обслуговування;

7) підвищення ефективності контролю за торговими бізнес-структурами з позицій дотримання фінансової, податкової дисципліни, якості товарів, високого рівня сервісу, захисту прав споживачів на основі дотримання законів, ліцензійних, сертифікаційних, санітарних норм;

8) удосконалення норм законодавства про працю;

9) вдосконалення механізмів корпоративного менеджменту, захисту прав акціонерів, забезпечення вільного перерозподілу прав участі у капіталах акціонерних структур та переходу цих прав до більш ефективних власників;

10) розвиток диверсифікованої торгової інфраструктури, що забезпечить цивілізовані форми торгівлі [2, с. 423].

Стратегічна мета держави у торгівлі – створення відповідних умов оперативного контролю над ринком та її економічної безпекою. Такі підходи означають відхід державних органів управління від безпосереднього впливу на торгові підприємства та переорієнтацію на регулювання процесів, що протікають на споживчому ринку в цілому, зведення адміністративних заходів впливу, в більшості ситуацій, до нормативно-правового впливу, створення умов для забезпечення рівності учасників торгівлі залежно від їх організаційно-правової форми та видів власності [3].

Багатоаспектність та складність завдань потребують рішень на такому рівні державного управління, який може їх реалізувати. Наслідуючи специфіку торгових підприємств, діяльність яких здійснюється переважно на локальній території для задоволення потреб її населення, регулювання торгової сфери має бути спрямоване на чітке розмежування компетенцій державних і територіальних органів влади.

На державний рівень керування покладається вирішення спільних питань розроблення державної торговельної політики з акцентом на цільові програми; індикативне планування; економічно обґрунтовані норми; санкції; пріоритети у розвитку різних елементів інфраструктури через:

- створення правової основи єдиного ринку, у тому числі податкове, митне, валютне, анти-монопольне, фінансове регулювання, квотування, субсидування, ліцензійні та сертифікаційні норми;

- встановлення правил торгівлі окремими товарами та правил надання послуг;

- розроблення програм розвитку торгівлі та оцінки наслідків їх реалізації.

На територіальний рівень керування в межах їх компетенцій покладається:

- розроблення торгової політики у регіоні, підтримка торгових підприємств, визначення ситуації на місцевих ринках – чи виконують соціальні замовлення населення, стимулювання розвитку малих форм бізнесу в торгівлі;

- формування умов зростання підприємницької активності у торговельній сфері за допомогою інвестиційної політики, системи місцевих податків, зборів та пільг, умов кредитування, землекористування, оренди муніципального майна;

- реєстрація та контроль за діяльністю учасників торговельного обороту, дотримання ними фінансової, податкової дисципліни, норм торгівлі, вимог до якості товарів, рівня наданих послуг із застосуванням встановлених санкцій до порушників;

- раціональність у розміщенні торговельних об'єктів, ліцензування оптової та роздрібною торгівлі;

- вивчення та прогноз кон'юнктури ринку товарів та надання інформаційних та консультаційних послуг торговим підприємствам щодо ринку.

Лише за умови раціонального розподілу повноважень та обов'язків між державними та територіальними рівнями державної влади можливе досягнення високої сприйнятливості та адекватності дії механізму державного управління торговою сферою. Наразі триває формування правової бази реалізації торгової діяльності самостійно господарюючих суб'єктів у конкурентному середовищі. Реформи, що проводяться в країні, припускають постійні якісні зміни в економічній сфері, що також пов'язано зі своєчасним оновленням нормативної бази, яка регламентує підприємницьку діяльність у торгівлі.

Метою змін у чинному законодавстві має стати підвищення рівня конкуренції у торгівлі, зняття бар'єрів у логістиці збуту продукції національного товаровиробника.

Література

1. Фролова Н. Л. Антикризовий підхід до державного регулювання малого та середнього підприємництва в Україні. *Агросвіт*. 2019. № 3. С. 71–78.
2. Домбровська С. М. Напрями державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Вісник НУЦЗУ. Серія : Державне управління*. 2017. Вип. 1 (6). С. 115–119.

UDC 656.658:004

Nataliia Smyrnova
PhD in Economics, Associate Professor of Marketing
and International Logistics Department,
Odessa National Economic University (Ukraine)

PROBLEMS OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGIES INTRODUCTION IN COMMERCIAL ENTERPRISE'S LOGISTICS

JEL classification: M190; O330

As more and more global logistics market participants become concerned about increasing the transparency and reliability of logistics chains, leading IT companies are advancing the idea of using Blockchain technology for this purpose.

The most well-known program for the application of Blockchain technology in logistics is associated with Maersk and IBM. They focused on creating a digital distributed register where all documents related to shipment could be placed [1].

The technology will help to measure so the location as the temperature, humidity and state of power supply in real time.

With this in mind, the basic principles of logistics such as systematic, reliability, timeliness, safety and efficiency can be followed (Table 1).

Table 1

Advantages and prospects of Blockchain technologies using in compliance with the principles of logistics

Principles of logistics	Advantages	Prospects
Systematic	Creation of integrated management structures	All files are integrated into a single system
	Availability of information	All bills of lading, invoices, declarations, certificates, etc., regardless of who is the owner and holds the relevant positions, may be publicly available
	Unification of documentation	The whole range of cargo and transport documentation is in one format. Possibility of clearer system planning of business processes
Reliability	Improving the reliability of document management	Creating a distributed register of all approved documents Ensuring data preservation Protect the storage of documents from burglary Impossibility to change the information about the course of transportation
	Improving the quality of the logistics product	Registration of changes in the environment that are crucial for a particular type of product

Continuation of the Table 1

Timeliness	Real-time data update for all parts of the logistics chain	Synchronization of all contractors and improving the accuracy of forecasting and planning, which will reduce the cost of goods
	Reduce order processing time	Eliminate multiple data records in the system Ability to integrate automatic triggers and use data from IoT sensors
Safety	Reduction of logistical risks	Impossibility of falsification or loss of documentation Absence of corruption risks, influence of the human factor Prevention of incorrect labeling of goods Prevention of smuggling and illegal goods
Efficiency	Reduce logistics costs	Reduce the number of intermediaries and procedures related to analog interactions Reduce time spent on information processing Reduction of customs duties

Source: developed by the author

For commercial enterprises, the use of Blockchain technologies in logistics has many potential benefits. Ultimately, this enables these companies to increase logistics efficiency by automating processes, reducing controlling and insurance costs, and making supply chains safer, as proof of origin and authenticity of products is automated.

The main basic characteristics of Blockchain technologies [2] are the following:

- Distributed register, according to which each participant in the logistics chain of a commercial enterprise in real time has a complete copy of all data, which eliminates the need for constant verification and coordination of logistics business processes.
- Cryptographic records, which maintain the integrity and security of data on logistics operations, and all updates and changes, are displayed with the exact time of their execution.
- Consensus – all changes to updates and transactions must be confirmed by all participants, which eliminates the need for centralized control, forms a rating of participants in the logistics chain and creates an atmosphere of trust.
- Smart contracts – when consensus is reached, a computer program performs standard logistics operations on its own without human intervention. This applies to repetitive and formalized operations in commercial and logistics processes.

Thus, in theory, the application of Blockchain technologies in logistics seems to be a potential solution to some problems, there is already experience in their use. The question arises: why only a small proportion of commercial enterprises use these technologies?

Based on the existing realities, we can identify the following problems of implementing Blockchain technologies in the logistics of commercial enterprises, which prevent the breakthrough of this type of innovation in logistics chains.

1. Lack of trust in Blockchain technologies in commercial companies, as data exchange takes place on open platforms, although these technologies, in fact, contribute to building trust between participants.
2. Limited practice of using Blockchain technologies by advanced commercial firms, which have become a benchmark for Blockchain-based logistics management.
3. Underestimation by the commercial enterprise's management of the using Blockchain technologies benefits for logistics flows due to greater attention of managers to automation and optimization of processes.
4. Lack of knowledge and lack of managers awareness – the top-management of a lot of businesses does not understand, or understands only superficially, what Blockchain technology is and what potential it have.
5. Limited number of qualified contractors for the development, implementation and operation of Blockchain technologies.
6. Compatibility with other programs and applications – there are problems of integration of logistics solutions based on Blockchain technologies due to the high degree of software customization of each commercial enterprise. Since there is no standard solution, the use of this technology requires significant costs.
7. Lack of a clear legal framework for regulating transactions based on Blockchain technologies.

Actually, there is no unified standard for the Blockchain technologies implementation in the logistics activities of commercial formations. Logistics solutions in the R&D market are quite fragmentary. Many businesses are committed to standardized and integrated accounts in existing accounting standards, which will operate on the Blockchain basis, as well as to regulate legislation in this regard. In our opinion, logistics solutions of large international corporations, which will be based on Blockchain technologies, can become drivers of development.

References

1. Sharma, S., Singh, V. (2020). *Applications of Blockchain technology in the food industry*, Newfoodmagazine: website. Retrieved from: <https://www.newfoodmagazine.com/article/110116/Blockchain>.
2. Geimer, H., Vermeire, P., Ostaeeyen, L., Kapasi, H. (2020). *Blockchain in Logistics*, Pricewaterhouse Coopers International Limited (PwCIL): website. Retrieved from: <https://www.pwc.de/de/strategie-organisation-prozesse-systeme/Blockchain-in-logistics.pdf>.

УДК 339.138:334.723

Тарасова Кристина Ігорівна

к. е. н., доцент кафедри маркетингу,
Одеський національний економічний університет (Україна)

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ТА ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ РОЗРОБКИ ЛОКАЛЬНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ БРЕНДІВ

JEL classification: M310; M480; R100

Словосполучення «брендинг міськ» з'явилося ще в 2002 році, сформульоване Саймоном Анхольтом, провідним спеціалістом у сфері розробки національного бренд-іміджу, репутації та ідентичності [1]. Територіальний брендинг – це процес цілеспрямованого створення позитивного іміджу країни чи міста в очах місцевих жителів та світової спільноти. Правильне вирішення цього завдання дозволяє забезпечити вигідне позиціонування регіону та, як наслідок, його привабливість для інвесторів, кваліфікованих спеціалістів, туристів.

Високий рівень конкуренції змушує території шукати все нові та нові інструменти для залучення ресурсів. Одним із них є саме розробка бренду. Професійний брендинг місця відкриває великі можливості як для території, так і для його населення. Зокрема, ефективний бренд:

- залучає інвесторів, забезпечує стабільний приплив інвестицій у регіон та, як наслідок, сприяє економічному розвитку;
- покращує репутацію та збільшує вплив міста як на національному, так і на міжнародному рівні;
- працює на розвиток туризму, залучає нових гостей, підвищує прибутки міської скарбниці;
- допомагає налагодити партнерські відносини з іншими містами, регіонами та навіть країнами.

Основні елементи комунікацій територіального бренду включають: символи територій (прапор, герб, гімн); Інтернет (офіційний веб-сайт території, портал, форуми, афіші подій, довідкова інформація, сайт знайомств тощо); імідж публікації та інтерв'ю у засобах масової інформації національного, регіонального та місцевого масштабів; організацію загальних територіальних заходів; зовнішню рекламу; інформаційні брошури, каталоги, сувеніри, що відображають загальну концепцію території [2].

Для мегаполісів та популярних міськ відпочинку туристи становлять більшу частину цільової аудиторії для створення бренду. Проте брендування використовують й невеликі міста і села, про які мало хто знає та в яких немає особливих культурних пам'яток [3]. Звичайно, залучення туристів та інвесторів у ці місця буде однією із цілей. Проте, насамперед, подібні бренди розробляються для місцевого населення: щоб утримати людей у місті, сформуванати прихильність до місця та зробити їхнє життя трохи цікавішим.

Одним із найкращих прикладів просування малих міськ вважаємо приклад Нордкін – найпівнічнішої частини Норвегії та всієї Європи. Цей регіон включає дві невеликі громади Lebesby та Gamvik і знаходиться на узбережжі Баренцева моря. У Нордкіні немає особливих міськ для відвідування, якщо не брати до уваги сакральну скелю Finnkirka, найпівнічніший маяк у світі Slettnes і сувору природу з прекрасним північним сьйвом. Проте, місцеві підприємці все ж таки вирішили створити власний бренд, щоб залучити хоч скільки-небудь туристів як із самої Норвегії, так і з сусідніх країн [4].

Оскільки життя в Нордкіні безпосередньо залежить від суворого місцевого клімату, це було вирішено відбити і в новому бренді. У результаті з'явився динамічний логотип, схожий на крижаний кристал, який змінює форму залежно від температури та напрямку вітру. За задумом авторів візуал регіону в соцмережах та на сайті Visit Nordkyn має періодично змінюватися, підлаштовувачись під місцеву погоду. На додаток до логотипу з'явився слоган – Where Nature Rules.

Найяскравішим прикладом нетрадиційного брендингу виступає італійська провінція Молізе, брендинг якої став культурним феноменом. Молізе – невелика провінція, розташована на сході від Риму та ще недавно було відомо, що її не існує. Тобто, звичайно, технічно вона існує як одна з 20 офіційних регіонів Італії. Молізе має той самий статус, що і Тоскана, Ломбардія чи П'ємонт. Тут проходять регіональні та національні вибори.

Однак, протягом усієї історії Італії, провінція Молізе знаходилася на околиці. І, незважаючи на багатий ресурсний потенціал у вигляді гір і моря, Молізе залишалася найменш відомим регіоном країни. Кілька років тому в Інтернеті люди почали розміщувати хештег #ilmolisenonesiste як жарт, висміюючи невеликі розміри регіону та відносну невідомість в Італії. Піднялася справжня інформаційна хвиля.

Так звана «змова Молізе» стала культурним явищем, що породило книги, пісні, відео, театральні монологи, новинні статті, публікації в соціальних мережах зі смішними мемами. Молізе згадували всі – від відомих акторів до колишнього прем'єр-міністра Маттео Ренці. З 2015 р. відео YouTube під назвою «IL MOLISE NON ESISTE!» має понад 1,6 мільйона переглядів, що більш ніж у п'ять разів перевищує кількість жителів Молізе. Місцеві жителі вирішили скористатися цим ажіотажем і незабаром почали виробляти та успішно продавати у цій місцевості футболки, кухлі та інші товари з написом «Зроблено в Молізе».

З роками маленький регіон став національним жартом в Італії. Тепер, якщо людина каже, що вона з Молізе, всі сміються. Таким чином, мешканці самі обрали бренд своєї території на основі загального жарту. Цей жарт допоміг створити цілу стратегію просування регіону на національному рівні лише за допомогою цифрових технологій користувачів Інтернету.

Ще одним цікавим прикладом виступає Жіжока ді Жерікоакоара – невеликий муніципалітет на узбережжі Атлантичного океану у північно-східному бразильському штаті Сеара. Бренд муніципалітету з невимовною назвою знадобився, насамперед, для залучення відпочиваючих, а через складність назви на логотипі виявилася аббревіатура місцевого секретаріату з туризму та навколишнього середовища – SETMA. Саме SETMA оголосила конкурс логотипів для регіону, на якому перемогла дизайн-студія Montenegro Design. У візуалі вони об'єднали основні туристичні визначні пам'ятки району: море та блакитні лагуни, пагорби та скелясті арки, а також не забули включити і піктограму сонця, що символізує знамениті місцеві заходи сонця в дюнах. Новий бренд одразу сподобався місцевим. Крім того, він удостоївся міжнародних нагород, серед яких міланський A'Design Award 2018/2019, Лісабонський Lusofonos Creativity Award 2019 та Paris Design Award 2020.

Наступним є приклад з іншого континенту. Ковінгтон – невелике американське місто, що знаходиться на сході США, на кордоні штатів Огайо та Кентуккі. У 2015 році місто відсвяткувало своє 200-річчя. На честь цієї знаменної події місцева влада вирішила показати мешканцям Ковінгтона та сусідніх населених пунктів, що це відмінне, креативне та позитивне місце для життя. Слоганом обрали Covington Alive, а для його запровадження вирішили створити бренд міста з першими в його історії логотипом та айденікою. Логотип вирішили зробити привітним і зрозумілим, адже всі ми використовуємо різні жести, що підбадьорюють, вітають або схвалюють, і в той же час є гнучким і динамічним. Особливо новий бренд припав до речі під час поточної пандемії. Коли людям не вистачало спілкування та дружньої участі, цей логотип, розміщений по всьому місту, хоч трохи їх радував та створював ілюзію спілкування.

Існують бренди малих територій і в Україні. Завдяки ЄС і ПРООН 20 цільових громад Донеччини та Луганщини отримали унікальні маркетингові стратегії, візуальний стиль і бренди для зміцнення та просування місцевої ідентичності [5]. Так, завдяки агентству Brandville Сєверодонецька, Міловська, Очеретинська, Широкивська та інші територіальні громади змогли отримати власне брендове обличчя. Раніше були розроблені бренди великих міст – Львову, Вінниці, Мелітополю, Кривого Рогу, Івано-Франківська. Прийняли участь у брендванні й малі міста – Яремче, Коломия, Енергодар.

Створений у результаті маркетингу та брендингу позитивний імідж території є довготривалим інструментом, розрахованим на стратегічну перспективу, що в майбутньому стане джерелом благ для неї.

Література

1. Миддлтон А. *Брендинг города и внутренние инвестиции. Брендинг территорий. Лучшие мировые практики* / Под ред. К. Динни; пер. с англ. В. Сечной. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2013. 336 с.
2. *Кейс-стаді : Брендинг та маркетинг територій. У чому секрет найбільш успішних міст в Україні?* Федерація канадських муніципалітетів. Проект міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст», 2019. 58 с.

3. Роль брендинга городів в епоху перемін / под ред. О. И. Соскина. Киев : Інститут трансформації общества, 2012. 112 с.

4. Place Branding : крутые бренды неизвестных городов. URL: <https://34travel.me/post/place-branding-2> (дата обращения: 07.04.2022).

5. 20 громад Східної України отримали нові бренди / Інформаційна платформа NDO.Ig.ua. URL: <https://ndo.ig.ua/news/714-20-hromad-skhidnoyi-ukrayiny-otrymaly-novi-brendy.html> (дата звернення: 07.04.2022).

УДК 338.43.02

Удова Людмила Олегівна

к. е. н., старший науковий співробітник відділу
форм і методів господарювання в агропродовольчому комплексі,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (Україна)

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА МАЛОГО АГРОБІЗНЕСУ ЩОДО ЗБУТУ ВИРОБЛЕНОЇ НИМ ПРОДУКЦІЇ У США

JEL classification: Q120; O510

Малий агробізнес швидко реагує на зміни, що відбуваються, поліпшуючи напрями виробництва залежно від впливу чинників зовнішнього середовища, тому, на відміну від підприємств середнього та великого агробізнесу, малі господарства потребують застосування особливого маркетингового підходу.

Основним фактором, який зумовлює потребу в застосуванні принципів маркетингу в Україні, є необхідність самостійного пошуку малим агробізнесом ринків збуту своєї продукції, що є надзвичайно актуальним сьогодні.

Реалізація сільськогосподарської продукції для вітчизняних товаровиробників залишається складним завданням, яке спричиняє організаційні та фінансові ризики. Вибір каналу збуту залежить від багатьох чинників: розміру господарства, виду й обсягу виробленої продукції, періоду збору врожаю, віддаленості господарства від найближчих логістичних центрів тощо.

Система збуту сільськогосподарської продукції – один із найважливіших напрямів державної підтримки сільського господарства у США, що є невід'ємною частиною аграрної політики держави. Її сутність зводиться до розширення існуючих та пошуку нових ринків збуту, спрощення доступу до них як великих, так і малих виробників, науково-інформаційного забезпечення, контролю якості сільськогосподарської продукції, що надходить на ринок.

У США великі фермери реалізують сільськогосподарську продукцію, зазвичай, через посередників, наймаючи спеціаліста з маркетингу. Вибір каналів збуту величезний: від оптово-розподільних центрів, харчових підприємств, що займаються переробкою сільськогосподарської сировини на продукти харчування, до місцевих аукціонних ринків, оптових продовольчих ринків, бірж сільськогосподарської продукції тощо.

Для дрібних фермерів, яким недоступні канали збуту великих виробників через невеликі обсяги виробництва, обмежений асортимент вирощеної продукції, відсутність висококваліфікованих фахівців з маркетингу та недостатнього фінансування, більш прийнятною є пряма реалізація вирощеної продукції. Залежно від фінансових можливостей фермера це може бути прямий продаж безпосередньо кінцевому споживачеві або постачання в ресторани, торговельні мережі та ін.

Найпоширенішими каналами прямого збуту є наступні: фермерські ринки; придорожня торгівля; мобільна торгівля з машини; ферми самообслуговування; фермерські магазини; ферми, що підтримуються місцевими спільнотами; онлайн-торгівля; мережа роздрібною торгівлі – продовольчі магазини, ресторани та підприємства громадського харчування; громадські організації та установи – школи, університети, медичні стаціонари, будинки для людей похилого віку тощо; регіональні розподільчі центри. По каналах прямого збуту реалізують переважно фрукти та овочі, картоплю, ягоди, молоко, яйця.

Оскільки прямі канали збуту використовують переважно дрібні фермери, вони реалізують продукцію на місцевому чи регіональному ринку в радіусі від 50 до 150 км від місця виробництва. Починають вони, зазвичай, із торгівлі на фермерському ринку або у власному придорожньому кіоску.

Уряд США приділяє особливу увагу дрібним фермам, реалізуючи численні програми фінансування, навчання, технічної підтримки, пропонує допомогу у вирішенні проблем реалізації

виробленої продукції, підвищенні її ефективності, особливо у сучасних умовах, коли системи збуту диверсифікуються та стають дедалі складнішими [1].

На федеральному рівні при Міністерстві сільського господарства США створена Служба аграрного маркетингу (AMS), завдання якої полягає у вчасному, точному і неупередженому наданні ринкової інформації покупцям та продавцям сільськогосподарських товарів [2]. Відділ маркетингу AMS вивчає, організовує та надає технічну допомогу місцевим фермерам у просуванні виробленої продукції на ринки, підвищенні ефективності збуту, в освоєнні нових ринків. Як постачальник технічної допомоги, цей відділ ділиться результатами своїх досліджень з усіма зацікавленими сторонами, враховуючи одержувачів грантів, менеджерів фермерських ринків, виробників сільськогосподарської продукції та наукові організації. Аналітичний відділ AMS збирає та систематизує дані, що стосуються виробництва та збуту сільськогосподарської продукції, досліджуючи вплив різних факторів на місцеві та регіональні канали збуту. Транспортний відділ AMS проводить моніторинг вантажних, залізничних, річкових і морських перевезень сільськогосподарської продукції країною і за кордоном, складає звіти про збої під час її транспортування, які надає транспортним компаніям. Служба аграрного маркетингу сприяє експорту продукції американських фермерів за кордон, здійснюючи у рамках відповідних програм експертизу та сертифікацію сільськогосподарських товарів.

AMS реалізує програми по п'яти товарних групах: бавовна і тютюн; молочні продукти; фрукти і овочі; скотарство і насіння; птиця. Ці програми забезпечують тестування, стандартизацію, класифікацію та послуги новин ринку для цих товарів, а також контролюють маркетингові угоди та замовлення, управляють програмами досліджень та просування [3].

Служба аграрного маркетингу реалізує десятки програм різної спрямованості. Програма Сприяння фермерським ринкам та просування місцевих продуктів харчування покликана надавати фінансову допомогу у розвитку та розширенні прямих каналів збуту, таких як фермерські ринки, ферми, що підтримуються місцевими спільнотами, придорожні кіоски, інтернет-торгівля та інші форми прямого збуту, включаючи прямі постачання до роздрібних магазинів, ресторанів та установ [4]. Гранти можуть бути використані для створення інфраструктури, на навчання, проведення аналізу ринку, опитувань покупців та виробників, відкриття нових торгових майданчиків. Відповідно до Закону про сільське господарство 2018 р., програма увійшла до комплексної програми «Місцевий сільськогосподарський ринок».

Програми підтримки збуту певних видів продукції охоплюють широкий асортимент сільськогосподарської продукції, про що свідчать їх назви: програма «Гранти на виробництво та збут овець», програма «Гранти на спеціальні сільськогосподарські культури», програма «Стимулювання інновацій у молочному бізнесі», програма «Гранти на розвиток ринку сільськогосподарської продукції з доданою вартістю». Держава не лише стимулює розвиток системи збуту сільськогосподарської продукції, підвищення її ефективності, але також контролює її якість та безпеку, реалізуючи програми стимулювання здорового харчування, контролю якості сільськогосподарської продукції.

Служба аграрного маркетингу залучає університети, федеральні та зарубіжні наукові організації та агенції для вивчення проблем, пов'язаних із доступом на продовольчий ринок, розвитком місцевих та регіональних продовольчих систем. Ці дослідження фінансуються в рамках численних програм збуту певних видів сільськогосподарської продукції, тоді як Федеральна державна програма вдосконалення маркетингу фінансує дослідження та інноваційні проекти, спрямовані на пошук нових ринків або підвищення ефективності системи збуту сільськогосподарської продукції на рівні штатів [5].

Особливу роль у підвищенні ефективності збуту сільськогосподарської продукції відіграє інформаційне забезпечення всіх учасників системи збуту. Понад 100 років новини сільськогосподарського та продовольчого ринку, що публікує Міністерство сільського господарства США у численних звітах, інформаційних листівках новин, надають відомості, необхідні для оцінки поточної ринкової ситуації, тенденцій та рішень про купівлю або продаж. На веб-сайті Міністерства розміщена інформація про канали прямого збуту.

Отже, прагнучи зберегти дрібні сімейні ферми, Міністерство сільського господарства США через Службу аграрного маркетингу (AMS) надає всебічну підтримку фермерам у вирішенні проблем збуту виробленої продукції через численні програми фінансування у вигляді грантів.

Література

1. *Local and Regional Foods* / Economic Research Service, U.S. Department of Agriculture (USDA) : website. URL: <https://www.ers.usda.gov> (access date: 25.03.2022).
2. *Служба аграрного маркетингу* / Agricultural Marketing Service. Вікіпедія. URL: https://uk.wikiskola.org/wiki/Служба_аграрного_маркетингу (дата звернення: 21.03.2022).

3. *Ag and Food Statistics : Charting the Essentials. Ag and Food Sectors and the Economy / Economic Research Service, U.S. Department of Agriculture (USDA) : website. URL: <https://www.ers.usda.gov> (access date: 30.03.2022).*

4. *Farmers Market and Local Food Promotion Program / National Sustainable Agriculture Coalition (NSAC) : website. URL: <https://www.sustainableagriculture.net> (access date: 21.03.2022).*

5. *Federal State Marketing Improvement Program / Agricultural Marketing Service, Department of Agriculture (USDA) : website. URL: <https://www.ams.usda.gov> (access date: 31.03.2022).*

УДК 339.138

Шкурупська Ірина Олександрівна

*к. е. н., доцент кафедри маркетингу та міжнародної логістики,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

DIGITAL-ІНСТРУМЕНТИ МАРКЕТИНГУ ПІДПРИЄМСТВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

JEL classification: M310; O350

Більшість українських підприємств незалежно від форми власності чи відношення до малого, середнього або навіть великого бізнесу зіткнулися з війною. Якщо говорити на юридичному сленгу – 24 лютого 22 р. наступили форс-мажорні обставини, за яких головною метою стало збереження технічних, організаційних та маркетингових ресурсів бізнесу. Топ-менеджери по різному відреагували на об'явлення воєнного стану: дехто вирішив припинити діяльність, що пов'язано з нормативними обмеженнями (ресторанний бізнес, спортивні клуби, розважальні центри тощо), дехто частково працює за вимогою клієнтів (кур'єрські служби доставки, інтернет-магазини, рітейлери побутової техніки тощо), а дехто працює без змін – ті підприємства, що займаються продажем товарів першочергового попиту, продуктів та медикаментів. Але на всі ці групи бізнесу впливають нові умови невизначеності, які безумовно ускладнюють роботу всіх [1].

Знаходячись у стані війни, не зважаючи на обстріли і бомбардування, важливо зробити усе важливе для підтримки економіки України, а це можна здійснити лише зберігши бізнес, який працює в нашій країні. Саме за рахунок податків, які сплачують підприємства, виплачуються державні виплати людям, що постраждали від військових дій. Тому маркетингові задачі трансформувалися з мети прибутковості бізнесу, насамперед, в бік його збереження: більшість українських компаній розуміє, що отримання доходів наразі неголовне.

Працюючи під час воєнного стану, підприємства виконують важливу соціальну функцію через забезпечення зайнятості населення. Важливо зберегти зв'язок з клієнтами, підтримувати їх навіть на відстані. За даними ООН [2], 4 мільйони людей залишили Україну у пошуках безпеки внаслідок російського вторгнення. Але більшість із них планують повернутися до своїх домівок після закінчення воєнного стану. У цих умовах дуже доречно використовувати саме інструменти digital-маркетингу. Розглянемо особливості їх роботи в найбільш розповсюджених ситуаціях.

1. Серед інструментів стимулювання збуту зараз найбільш затребуваний – знижки. Цей інструмент можна застосовувати як в онлайн, так і офлайн роботі. В умовах війни часто люди бажають купити товар, але не можуть собі його дозволити. Тому власникам бізнесу рекомендується краще пожертвувати маржею, але надати клієнту знижки. Тим більше, наразі є можливість добре заощадити на рекламі через відсутність конкуренції.

Особливо актуально використовувати BTL-акції тим організаціям, які навчають та консультують. Так, саме такий вид digital-просування, як безоплатний період використання чи то демоверсії популярних мобільних додатків для українців вже застосували деякі відомі компанії. Наприклад, сервіс Yakaboo відкрив безкоштовний доступ до читання та прослуховування книг у додатку, «Видавництво Старого лева» – зробили безкоштовний доступ до дитячих електронних книг. Сервіс MEGOGO – 34 українських каналів, деякі фільми, мультики можна дивитися безкоштовно при реєстрації або авторизації з українським номером телефону [3].

У регіонах, де дії йдуть не дуже активно, люди хочуть навчатись. Додаток Busuu дарує 3 місяці преміум для вивчення мови (12 іноземних мов), відома платформа Coursera надає безкоштовний доступ українцям до всіх курсів після заявки. «Креативна практика» зробили безкоштовний доступ до

курсів дизайну. Усі розуміють, що після війни репутація України в економічних колах зросте, збільшиться її інвестиційна привабливість та з'явиться потреба у фахівцях.

2. Серед інструментів прямого маркетингу в digital найбільш популярні наразі соціальні мережі та месенджери для комунікації та оперативного інформування клієнтів. За трудовими завданнями у мирний час багато компаній так і не доходило до прямого діалогу з клієнтами. Тому наразі саме час почати це здійснювати. Можна ділитися з ними мотивуючими думками про нашу майбутню перемогу через співтовариства у Facebook або власний Telegram-канал. Важливо пам'ятати про інформаційну гігієну, тому необхідно детально перевіряти всю інформацію на предмет фейків перед публікацією власного контенту та репостами інших блогерів. Також рекомендуємо влаштовувати прямі ефіри в Instagram та безкоштовно відповідайте на їхні запитання. Для розширення охоплення можна використовувати стікер «Ваша відповідь» в сторіз. Це буде корисно, щоб порахувати нові запити цільової аудиторії. Саме інтерактивні комунікації дозволять підтримувати лояльність ключових клієнтів. Для них можна робити знижки та безкоштовно консультувати. Але щоб зберегти колектив, потрібно залишити і платні послуги.

3. Одним із самих популярних інструментів PR-комунікацій наразі є волонтерство, спонсорство українській армії та суспільним організаціям, що, у свою чергу, надають гуманітарну допомогу переселенцям, дітям, безхатнім тваринам. Такі дії мають бути видимими для клієнтів в усіх digital-ресурсах компанії. Наприклад, видавництво «Фоліо» дає можливість завантажити будь-які електронні книги за 1 грн із промокодом «Book», при цьому гроші підуть на благодійність. Мобільний додаток Duolingo заморозив strike усім з України, що дозволяє використовувати програму безкоштовно, а при покупці жертвують гроші на допомогу українцям. Навіть відома тенісистка Еліна Світоліна ще на початку війни заявила, що всі виграші з турнірів буде перераховувати на користь ЗСУ. Сервіс онлайн бронювання таксі Volt представив в Україні тариф за 1 грн., категорія Support для екстрених поїздок містом для волонтерів. А провідна служба доставки «Нова пошта» дозволяє безкоштовно відправити/отримати допомогу військовим або постраждалим під час війни [3]. Якщо з якихось причин підприємці не можуть відкрито заявляти про знижки (наприклад, це може знецінити продукт), можна відкрито заявити про те, що частину грошей від доходу компанія віддаватиме на потреби армії або осіб у зоні бойових дій. Потрібно бути відкритими із своєю аудиторією – відзначити, який відсоток можна пожертвувати (наприклад, додати скріни або доказ у сторіз).

Незважаючи на моторошні події в гарячих точках, в умовах воєнного стану все ще можливо вести бізнес в Україні. Уряд спонукає підприємців робити свою справу, надаючи податкові канікули та мораторій на будь-які перевірки [4]. Тому для багатьох учасників ринку, де немає бойових дій, умови стали навіть більш привабливими. Відкриваються нові можливості для виходу на міжнародні ринки, які в наявних умовах частіше надають перевагу співпраці з українцями. У зв'язку з цим маркетингологи мають нові виклики, які потрібно зустрічати вже найближчим часом.

Література

1. *Бізнес під час війни* / Ліга : Закон 02.03.22 р. URL: https://biz.ligazakon.net/ru/aktualno/11677_bznes-pd-chas-vuni-dopovnyutsya (дата звернення: 06.04.2022).
2. *ООН : кількість біженців з України перевищила 4 мільйони, з них приблизно 2 мільйони – діти* / Голос Америки. 30.03.22 р. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/oon-v-ukraini-4-milyona-bizhenciv/6508170.html> (дата звернення: 06.04.2022).
3. Повх Ю. *100+ сервисов, помогающих украинцам*. 20.03.22 р. URL: <https://www.facebook.com/julia.povh> (дата звернення: 06.04.2022).
4. Кознова О. *Воєнний стан : добірка корисної для бізнесу аналітики*. 01.04.22 р. URL: https://biz.ligazakon.net/ru/news/210334_voennoe-polozhenie-podborka-poleznoy-dlya-biznesa-analitiki (дата звернення: 06.04.2022).

III. РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Секція 11. Ефективність господарювання у секторах та сферах національної економіки

УДК 338.2; 351

Клевцєвич Наталія Анатоліївна

*к. е. н., доцент кафедри економіки, права та управління бізнесом,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ЦИРКУЛЯРНА ЕКОНОМІКА: ПЕРЕВАГИ ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ СУСПІЛЬСТВА

JEL classification: L520; Q530; Q580

З початку промислової революції та донедавна все світове господарство розвивалося та функціонувало на умовах лінійної економіки. Суть її полягала в тому, що природні ресурси забезпечували виробничі ресурси, які потім лягали в основу створення товарів масового виробництва і перетворювалися у відходи після однократного використання. Така економічна модель масового виробництва і споживання сьогодні ставить під сумнів стабільність майбутнього всього людства і світової економіки в цілому. Наразі ми споживаємо майже вдвічі більше природних ресурсів, ніж можемо замінити. Водночас чисельність людства планети з кожним роком збільшується, а це стимулюватиме попит на ресурсоємні продукти, такі як транспортні засоби, побутові товари тощо. Для досягнення і підтримки рівноваги в екосистемі планети наразі активно впроваджується концепція сталого розвитку на різних рівнях публічного управління, яка враховує три аспекти: економічний, соціальний та екологічний. Певним базисом того, щоб стійкий розвиток, в тому числі на рівні окремих територіальних одиниць, зміг бути досягнутий у майбутньому, є переформатування свідомості людства, яке передбачало б більш свідоме виробництво і споживання, тобто перехід до циркулярної економіки. На думку європейських експертів, перехід до циркулярної економіки несе низку переваг на місцевому рівні з економічної, екологічної та соціальної точок зору.

З економічної точки зору впровадження принципів циркулярної моделі економіки може забезпечити досягнення низки економічних переваг [1].

1. Зниження залежності економічного зростання видобутку первинних ресурсів.

Створення замкнутих циклів виробництва та споживання, а також поступового використання результатів виробництва дозволяє створювати додану вартість у нових галузях за циркулярними бізнес-моделями, що не залежать від видобутку первинних ресурсів.

2. Скорочення матеріальних ресурсів, що використовуються у виробництві, зниження кількості як утилізованих, так й вдруге використаних матеріалів завдяки більш тривалому життєвому циклу продукції. Таким чином, для функціонування економіки буде потрібно менше додаткових ресурсів.

3. Скорочення залежності від імпорту ресурсів.

Скорочення залежності від імпорту стає дуже важливим, оскільки дозволяє встояти в міжнародній конкурентній боротьбі за збільшення наявних ресурсів. Поряд із цим створюється основа для зниження залежності підприємств від підвищення цін на сировину та ризиків їх роботи в умовах перманентних зовнішньополітичних криз.

4. Збільшення попиту на існуючих ринках.

На тлі зміни філософії споживання, а також за рахунок орієнтації споживачів на нижчу ціну та зручний дизайн товарів, що повністю відповідають вимогам циркулярної економіки, створюються можливості для значного збільшення ємності існуючих ринків.

5. Всебічний розвиток інфраструктури.

Реалізація циркулярних механізмів на практиці призводить до розвитку логістичної складової, оскільки саме логістика має велике значення у стійкості циркулярних стратегій компаній.

6. Економічне зростання.

Циркулярна економіка передбачає здешевлення матеріалів виробництва, що означає скорочення виробничих витрат та, відповідно, собівартості. Ці зміни у витратах та випуску неминуче вплинуть на пропозицію, попит та ціни в масштабах усієї економіки.

7. Покращення задоволеності клієнтів.

Циркулярна економіка передбачає розвиток бізнес-моделей, у яких товари здаються у найм протягом різних періодів часу, наприклад, активне використання економіки спільного використання.

Водночас, переваги переходу до моделі циркулярної економіки не обмежуються лише економічними ефектами, але припускають досягнення низки важливих екологічних та соціальних переваг.

До екологічних переваг циркулярної економіки можемо віднести:

1. Зменшення обсягів неутилізованих відходів.
2. Екологізація та ресурсоефективність виробництва.

Циркулярна економіка передбачає застосування матеріалів, які не треба утилізувати, знижує екологічний слід від виробництва (зменшуються проміжні відходи, вивільняються площі на підприємствах).

3. Скорочення площ звалищ та полігонів поховання відходів.

У світі величезне скупчення сміття є найгострішою проблемою. Побутові відходи найчастіше вивозяться на звалища за місто. Вирішення проблем сміттєвих звалищ пропонує циркулярна економіка.

4. Зменшення шкідливих викидів в атмосферу.

На відміну від викопних джерел застосування відновлюваної сировини допомагає знижувати викиди вуглецю за рахунок його зв'язування під час зростання самих рослин і подальшої вторинної переробки продукції.

5. Збереження вичерпних ресурсів.

До соціальних переваг циркулярної економіки варто віднести такі:

1. Збільшення наявного доходу домогосподарств. За рахунок використання доступніших ресурсів собівартість продукції має істотно знизитися. Це явище може сприяти збільшенню наявного доходу домогосподарств.

2. Багаторазові вироби сприяють підвищенню зручності використання. Це дозволить споживачам отримувати велику корисність, наприклад, за рахунок кращої якості, вигідніших умов купівлі або оренди, можливості додаткового вибору [2].

3. Також така модель побудови економіки забезпечуватиме можливість створення нових робочих місць та видів діяльності, враховуючи розвиток вже існуючих.

Усі зазначені переваги дають підстави вважати модель циркулярної економіки перспективним напрямом початку еколого-економічної збалансованості розвитку громад, оскільки її застосування дозволить знизити обсяг вилучення первинних ресурсів у випадку підвищення ефективності використання вже задіяних, та підвищення рівня технологічного та соціально-економічного розвитку в громадах. Саме з огляду на це, вважаємо, що циркулярна модель економіки повинна стати основою подальшого економічного розвитку на місцях.

Поряд із довгостроковими зисками від переходу до циркулярної економіки вчені визначають такі обмеження впровадження цієї концепції: складність просування системних змін; економічні виклики (циркулярна економіка може бути збитковою у короткостроковій перспективі); недосконалі ринки (відсутність необхідних продуктів та інфраструктури, конкуренції, знань та/або стимулів на ринку); недосконале регулювання (недосконале законодавство та/або реалізація); соціальні фактори (недостатні знання та навички, пов'язані з циркулярною економікою); недостатність сортування відходів; труднощі в отриманні відповідного фінансування; відсутність узгоджених процедур у різних сферах [3].

Поділяючи думку авторів, вважаємо за доцільне доповнити цей перелік ще й таким: нерівномірність розподілу зисків, між різними суб'єктами, від запровадження циркулярної економіки; поглиблення та ускладнення виробничих ланцюгів; великий рівень інвестицій; посилення тиску на органи влади з боку «традиційних» секторів економіки; відсутність кадрів відповідної кваліфікації.

Підсумовуючи викладене відзначмо, що циркулярна економіка забезпечує поетапне відтворення, яке базується на засадах підвищення ефективності використання ресурсів та зменшенні безвідходності виробничих процесів, що закладені в самій природі. Хоча таке перетворення створює перед керівництвом країни чимало вимог та викликів, вони можуть бути подолані за допомогою раціональних стратегічних управлінських рішень.

Література

1. Варфоломєєв М. О. Парадигма циркулярної економіки в умовах України. *Бізнес Інформ*. 2021. № 2. С. 13–20.
2. Ковальчук С. Я., Лукіяненко Р. О. Циркулярні бізнес-моделі в агропродовольчій сфері. *Інфраструктура ринку* : електронний науково-практичний журнал. 2020. № 39. С. 284–290.
3. Reike D., Vermeulen V. J. W., Witjes S. *The circular economy: New or Refurbished as CE 3.0? – Exploring Controversies in the Conceptualization of the Circular Economy through a Focus on History and Resource Value Retention Options*. URL: https://www.researchgate.net/figure/Scientific-Publicationsin-Scopus-on-Circular-Economy-and-Related-Concepts-1970-2016_fig1_321188249 (access date: 14.02.2022).

UDC 338.24:332.14

Sergey Kovalenko
PhD in Economics,
Danube Institute of National University “Odessa Maritime Academy” (Ukraine)

FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF ODESSA REGION IN THE CONDITIONS OF EU EXPANSION: CROSS-BORDER CLUSTER STRATEGY

JEL classification: F230; M160

New vector of economic integration of European states influenced Ukraine's foreign policy which underwent significant changes requiring the development of an economic strategy in the Euroregional aspect. Being a border country with the EU, Ukraine has both the prospects and the responsibility to develop cross-border relations in order to fulfill the tasks set by the EU-Ukraine Partnership and Cooperation Agreement, which provides for the intensification of economic growth in border regions. The priority of the European Union Strategy for the Danube Region is to support the competitiveness of enterprises, including the formation of clusters in the countries of the Danube region, taking into account different levels of innovation in the Euroregion “The Lower Danube”. In this connection, transnational cooperation is extremely important, as well as cooperation between companies and institutions on the both sides of the border, supporting the business environment as a result of cross-border clustering, which determined the urgency of the research.

The purpose of the article is to investigate the essence and significance of cluster initiatives and cluster policy as tools for strategic development and increasing of the economy competitiveness of the Euroregion “The Lower Danube” on the basis of an analysis of the factors providing state support for cluster initiatives in terms of promoting the Strategy of the European Union for the Danube region, the task of which is to promote competitiveness of enterprises associations, including the development of transborder clusters.

The cluster development strategy of the Danubian Subregion (Romania-Ukraine-Moldova) has been set up to meet the common challenges which are faced by Member States and Third Countries located in the Danube Region and taking benefit from improved cooperation by contributing to economic, social and territorial cohesion. These issues cannot be considered at the national level only, taking into account their transnational and strategic nature. The strategy creates synergies and promotes cooperation and interaction of all stakeholders in order to make better use of available resources [1].

The concept of clustering is a vector of the Odesa region development to create innovative value-added products. On the territory of the Odesa region 4 clusters are created:

Cross-Border Infrastructure Cluster “The Clean Danube” was created to prevent and eliminate emergencies caused by human-made disasters in the drainage and sewerage system in the border area of the Danube Delta by means of:

- construction, reconstruction and modernization of the sewerage network and full repairs of water pumping stations in Izmail and Izmail district;
- reconstruction of the sewerage network and sewage treatment plants in Tulcea;
- taking into use the surface and wastewater quality control system based on their biochemical analysis at the Test Center.

Cross-border logistics cluster project “Development of intermodal cross-border communication on route Isaccea – Orlivka – Izmail – Tulcea”. The project is worked out as part of the Joint Operational Program “Romania – Ukraine 2014 – 2020” and is aimed at restoring regular passenger traffic between Izmail and Tulcea (Romania) and creating additional conditions for the passage of goods and vehicles of the International Ferry RO-RO Service Isaccea (Romania) and Orlivka (Ukraine).

The project partners are: Administrative and Territorial Unit of Isaccea Municipal Administration, Romania, (Main Partner); Orlivka Village Council, Ukraine; Executive Committee of Izmail City Council, Ukraine; Administrative and Territorial Unit of Tulcea County through Tulcea County Council, Romania.

This project contributes to the development of the transport network (one of the priorities in the framework of European-Ukrainian cooperation), to the restoring of regular cross-border passenger service between Izmail and Tulcea (Romania) and to the creation of additional conditions for the passage of goods and transport.

The implementation of the planned infrastructure component is expected to increase trade turnover, to strengthen trade relations between Ukraine and Europe, as well as to increase the number of tourists. In general, this project is aimed at implementing a cooperation agreement signed in 2017 between the city of Izmail represented by the Executive Committee of the Izmail City Council and the county of Tulcea represented by the County Council of Tulcea.

Agro-ecological-recreational cluster in Tarutyno district “Frumushika Nova” and “Agro-industrial cluster on bee-farming development”.

Agro-ecological-recreational cluster in Tarutyne district “Frumushika Nova” comprises:

- Scientific competency group on the development of steppe territories;
- Center for ethnographic, rural ecological tourism and open-air museum “Bessarabian village Frumushika-Nova”.

Besides, in Odesa region the pilot project “Agro-industrial cluster on bee-farming development” is being implemented, which is expected to improve the level of honey harvesting and processing and increase the marketability of the released product. The project sites are Bilyaivka and Rozdilna districts for a period of 3 years. Creation of a honey cluster will help to move to a new level of honey processing and to get the product of a high-quality. The project involves not only bee farmers, but also leading scholars, representatives of local and regional authorities. The basic concept of creating tourism clusters is the intercoordination which means that different functional characteristics of entities implement a common goal, thereby increasing the efficiency of work, accelerating the achievement of planned results, introducing new technologies, allowing for raising of loan, initiating competitive principles in the distribution of contracts, forming the optimal structure of production, determining the priorities of development.

Many clusters are being created and are operating in Ukraine, and the initiative for their creation comes from the business entities themselves, united into formal or informal groups for a definite purpose. Such clusters are created according to the “communitive initiative” concept and have no additional benefits and guarantees. At the same time, the concept of clusterization at the state level is becoming topical. Although the concept of creating clusters in Ukraine has not been adopted yet (though being developed), in a number of state development programs of certain industries and sectors of the economy, as well as in definite regional development programs, the cluster is recognized as an effective mechanism for economic development and increasing of the competitiveness of a definite industry or region [2].

1. Thus, the implementation of cluster initiatives is an integral part of the modernization of the economy of the Euroregion “The Lower Danube” at the present time. One of the modern concepts of increasing of the competitiveness of the national economy is the cluster concept based on state incentives for the creation and development of clusters in the Euroregions.

2. Transboundary cluster genesis is generally immanent to the Danube-Black Sea basin and is (for a number of peripheral regions of Ukraine and municipalities) a significant factor in their economic growth. The cross-border clusters created in the coastal zones are immanent to the economy of our country; their condition and characteristic features reflect as a mirror its defects of different aspects – either situational or fundamental, problem situations, “weak points” (from the actual unemployment of the “marine factor” in the territorial and economical dynamics, to outsize “raw material lopsidedness”, moving out assets and profits outside the national territory).

3. In parallel to the monitoring, there should be built a system of regulation of cross-border cluster genesis, focused on both the support of cluster initiatives and the correction of cluster self-organization processes in order to neutralize their probable negative sides. Especially delicate and priority objective is the state support of possible areas of cross-border activity (tourism, agriculture, shipbuilding and ship-repairing, shipping traffic) in the Danube-Black Sea region.

4. Thus, the creation of cross-border clusters in the Euroregion “The Lower Danube” with the participation of Odesa region of Ukraine is associated with the necessity to form a united cross-border area including, for example, a united transport and logistics network; a united chain of added value cost; a united scientific-technological and innovative space. At the same time, the state is given a leading role in ensuring a favorable cluster environment (including the reduction of trade barriers) and in stimulating international cooperation.

References

1. *Cluster policy in Europe – A brief summary of cluster policies in 31 European countries* (2008), Europe Innovation Cluster Mapping Project, Oxford Research AS, January, 34 p.
2. Kovalenko, S. I., (2019). *Strategic management of the development of cross-boundary cluster systems: Euroregional dimension*: monograph [Stratehichne upravlinnia rozvytkom transkordonykh klasternykh system: yevrorehionalnyi vymir: monohrafiia], Odessa: National University “Odessa Maritime Academy”, LLC “Courier Publishing House”, 681 p. [in Ukrainian]

УДК 338.47:656

Малицький Віталій Валерійович
аспірант кафедри «Менеджмент»,
Національний транспортний університет (Україна)

ПРОБЛЕМИ ЦІНОУТВОРЕННЯ ЗА ПРИНЦИПОМ Ф. РЕМСІ ПРИ ВСТАНОВЛЕННІ ПЛАТИ ЗА ВИКОРИСТАННЯ ЗАЛІЗНИЧНИХ ВАНТАЖНИХ ВАГОНІВ

JEL classification: R400

Плата за використання залізничних вантажних вагонів є складовою загальної плати, що стягується при транспортуванні вантажів залізничним транспортом України. Виведення плати за використання вантажного вагону з-під державного регулювання відбулося у 2018 році [1].

Наразі послугу з надання у використання вантажного вагону в Україні надають понад 600 операторів. Водночас із загальної кількості вантажних вагонів, що використовуються на території України, близько 52% належить АТ «Укрзалізниця» [2]. Тобто, на цьому ринку існує конкуренція, яка суттєво впливає на ціну послуги.

Не зважаючи на те, що АТ «Укрзалізниця» володіє практично половиною парку усіх вантажних вагонів, що знаходяться на території України, відсоток їх реального використання становить не більше 30%. За таких умов товариство втрачає доходи від цього виду послуг. Причини цього розглядалися у роботі [3].

З метою підвищення попиту на вагони АТ «Укрзалізниця» та збільшення доходів товариства пропонується дослідити можливість встановлення цін на такий вид послуг за принципом Ф. Ремсі, який передбачає встановлення цін на послуги таким чином, щоб понесені підприємством витрати по кожному клієнту були обернено пропорційні еластичності попиту [4].

Попередній аналіз практичного застосування принципу ціноутворення Ф. Ремсі у різних галузях промисловості дозволив виявити його окремі позитивні та негативні моменти, які доцільно врахувати при встановленні цін на послуги з використання вантажних вагонів.

При розгляді питання встановлення тарифів за цінами Ф. Ремсі на залізничному транспорті США було з'ясовано, що практичне застосування таких тарифів ускладнюється можливістю точного встановлення еластичності попиту клієнтів. Це, на думку дослідників, може стати причиною перекосів у цінах, а кінцевий прибуток компанії не зросте [5]. Тобто тотальне введення цін за принципом Ф. Ремсі є малоефективним.

В Австралії досліджувалася можливість встановлення цін за принципом Ф. Ремсі одночасно на декілька видів транспорту. Результати дослідження показали, що у такому разі необхідно буде знижувати ціни на перевезення масових вантажів (вугілля, зерно) залізничним транспортом до 30%, у той час як вартість автомобільних перевезень необхідно підвищувати на рівень до 70%. Тобто такий підхід може вплинути на економіку країни в цілому [6].

У Норвегії була проаналізована можливість застосування ціноутворення за принципом Ф. Ремсі для паромних переправ. Модель показала, що ціни будуть оптимальні, якщо підвищити вартість перевезень для жителів віддалених регіонів та вантажного транспорту, що туди відправляється. А це, у свою чергу, створить підвищене соціальне напруження у суспільстві [7].

В Ірані моделювалося питання запровадження ціноутворення за принципом Ф. Ремсі на ринку електроенергії. Модель показала, що для отримання бажаного результату необхідно існуючі субсидії для населення відмінити та підняти ціну на електроенергію для великих компаній. У кінцевому підсумку великих прибутків компанії не отримають внаслідок того, що велика ймовірність переходу у режим економії зі сторони споживачів [8].

В Іспанії підхід до ціноутворення за принципом Ф. Ремсі моделювався на прикладі компанії з постачання води в Андалусії. У цьому випадку було лише два сегменти споживачів – міські жителі і сільське господарство. За підсумками дослідження було з'ясовано, що несуттєве підвищення цін на послуги для міських жителів дозволить покрити усі витрати компанії. Для прикладу, рівні ціни на послуги покривали лише 83% витрат компанії [9].

За підсумками дослідження, проектуючи встановлення цін за принципом Ф. Ремсі до ціноутворення на послуги з використання залізничних вантажних вагонів, можна зробити такі висновки:

- ціни за принципом Ф. Ремсі можуть провокувати тимчасове падіння сукупного попиту;
- при непередуманому введенні є ймовірність виникнення негативних соціально-економічних наслідків;
- необхідно чітко визначати індивідуальну еластичність попиту клієнтів з урахуванням можливих похибок;
- необхідно враховувати часові лаги, що можуть виникати між визначенням еластичності та пропозицією ціни (їх потрібно мінімізувати);
- доцільно застосувати не для всіх, а лише для окремих типів послуг (у нашому випадку – встановлення плати за використання залізничних вантажних вагонів).

Література

1. Збірник тарифів на перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України та пов'язані з ними послуги. *Офіційний вісник України*. 27.04.2009. № 29. С. 243. Ст. 992.
2. *Звіт про результати дослідження ринку перевезення вантажів залізничним транспортом за 2017-2018 роки* : схвалено Антимонопольним комітетом України 17 січня 2019 року, протокол № 2. URL: https://amcu.gov.ua/storage/app/sites/1/Docs/doslidzhennya_rynkiv/%2028%2001%202019.pdf (дата звернення: 20.02.2022).
3. Бакалінський О. В., Маліцький В. В. Оновлення комплексу принципів ціноутворення як наслідок дерегуляції цін користування вантажними залізничними вагонами. *Review of transport economics and management*. 2020. Вип. 4 (20). С. 115–122. DOI: <https://doi.org/10.15802/rtem2020/212796>.
4. Ramsey F. P. (1927). A Contribution to the Theory of Taxation. *The Economic Journal*. Vol. 37. No. 145. Pp. 47–61. DOI: 10.2307/2222721.
5. Tye, W. B., & Leonard, H. B. (1983). On the problems of applying Ramsey Pricing to the railroad industry with uncertain demand elasticities. *Transportation Research Part A: General*. Vol. 17 (6). Pp. 439–450. DOI: 10.1016/0191-2607(83)90164-4.
6. Taplin, J. H. E., & Waters II, W. G. (1985). Boiteux-Ramsey Pricing of road and rail under a single budget constraint. *Australian Economic Papers*. Vol. 24 (45). Pp. 337–349.
7. Jørgensen, F., Pedersen, H., & Solvoll, G. (2004). Ramsey pricing in practice: the case of the Norwegian ferries. *Transport Policy*. Vol. 11 (3). Pp. 205–214. DOI: 10.1016/j.tranpol.2003.10.004.
8. Hamidreza Hajibabaei, Davood Manzoor. Regional Electricity Pricing With Ramsey Approach: Tehran Case Study. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*. July 2014. Vol. 4. No. 3. Pp. 182–186.
9. Sanchez-Martinez, T., & Rodriguez-Ferrero, N. (2017). Ramsey Pricing for Cost Recovery Applied to Reservoir Infrastructure in Andalucía (Spain). *Water Economics and Policy*. Vol. 03. No. 04. 1650029. DOI: 10.1142/s2382624x16500296.

УДК 502.13:004.4

Микитенко Вікторія Володимирівна
д. е. н., професор, головний науковий співробітник
відділу методології сталого розвитку,
ДУ «Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку НАН України» (м. Київ, Україна)

ПОБУДОВА АДАПТИВНО-КАВЕРНОЇ КОГНІТИВНОЇ МОДЕЛІ ПОВЕДІНКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

JEL classification: A130; R130; R320

Варто визнати, що феномен трансформації економічної поведінки множини суб'єктів господарської діяльності полягає у винятковості цього явища. Воно є унікальним, а його формування й генерування відбувається під впливом взаємопов'язаних факторів, які, з методологічної точки зору, визначаються за умов підключення знань багатьох наукових дисциплін. Підвищення актуальності та значущості цього явища, в рамках ринкової економіки, обумовлюється низкою причин, зокрема:

- зміною інтенсивності та характеру господарської діяльності, що спричинило формування нової свідомості у суб'єктів господарської діяльності, де економічний аспект займає самостійне місце;
- впливом економічної поведінки, як підструктури суспільної свідомості, на інші його підструктури.

Зокрема, необхідно мати на увазі, що специфікою генезису економічної поведінки суб'єктів, є те, що вона формується трохи пізніше за інші види, коли суб'єкт господарської діяльності чи управління вже є частиною інших відтворювальних процесів.

З цього, визнаємо, що вихідними положеннями моделі адаптивно-каверної когнітивної поведінки множини суб'єктів господарської діяльності – стає інноваційне угруповання тріади принципів реалізації дії її системи управління, враховуючи адаптивну, каверну та когнітивну дії.

Виходячи із попередніх досліджень автора, адаптивно-каверна когнітивна модель поведінки суб'єктів реалізації концепту сталого господарювання, зосереджує увагу на п'ятьох ключових економічних та неекономічних активаторах процесу. Зокрема, мається на увазі:

- мода на науково-технічний прогрес та отримання задоволення від результатів покращення екологічного стану оточуючого середовища;
- отримання очікуваних преференцій, пов'язаних із зростанням доходів членів спільнот сталого господарювання;
- перспективи покращення демографічної ситуації на територіях сталого господарювання;
- зростання цінності простору життєдіяльності за рахунок використання новацій в управлінні сталим господарюванням;
- зростання конкурентоспроможності територій сталого господарювання [1].

У рамках концептуального підходу до сталого господарювання, маємо можливість формалізувати процес вибору того чи іншого типу моделі поведінки для певного суб'єкту господарської діяльності. Тут мається на увазі саме визначення етапності прийняття рішень задля обґрунтування вибору варіантів альтернатив моделі поведінки, на кожному з яких діють виразні й значимі економіко-психологічні фактори. Відповідно до зазначеного, рекомендується проводити п'яти етапний вибір базової моделі поведінки для певної множини суб'єктів господарської діяльності, включаючи:

I) формування уявлення суб'єкта про цілі, критерії та переваги вибору. Це уявлення відображає інформацію, яка доступна суб'єкту про навколишній світ, психологічні особливості його сприйняття та інтерпретації цієї інформації, ступінь мобілізації та використання інтелектуальної енергії, а також адекватного аналізу власних емоцій, можливостей та потенціалу задля відтворення тунелю реальності;

II) формування альтернатив простору вибору суб'єкта, що вимагає роботи пам'яті, інтелекту, емоцій для залучення та аналізу значного обсягу інформації, кожна з яких несе різне емоційне забарвлення;

III) вибір альтернативи, яка відповідає меті діяльності суб'єкта господарювання. Саме останній може орієнтуватися або на популярні моделі поведінки у сфері сталого розвитку «як усі», або на врахування індивідуальності та особливостей функціонування свого підприємства (об'єднання тощо). Крім цього, особливе визначальне значення для вибору альтернатив поведінки має та чи інша схильність суб'єкта до прийняття рішень (обережність та обачливість, ризикованість, схильність до небезпек та ін.);

IV) визначення вагомості впливу на суб'єкт особливостей окремих умов та ситуації, підчас яких відбувається прийняття рішень та вибір альтернатив поведінки. У міру проведення аналізу можливих варіантів чи вибору альтернатив, суб'єкт господарювання поступово змінює свої переваги і переосмислює власні критерії вибору характеру поведінки. Зокрема, якщо перспективи розвитку та зміни зовнішнього середовища не визначені задалегідь, останнє істотно впливає на вибір моделі поведінки;

V) переоцінка ставлення суб'єктів до мети. У прийнятті рішень і виборі варіанта поведінки вони можуть не сприймати і не приймати дострокові наслідки реалізації тих чи інших альтернатив, або можуть надмірно зосереджуватися на довгострокових наслідках, нехтуючи короткостроковими чи поточними. З плином часу може виникнути відмова від обраної мети [2].

Кожна з означених передумов, по-своєму, формує той чи інший тип поведінки суб'єкта господарювання (управління чи стейкхолдерів), що, відповідно, дозволяє здійснити вибір певної моделі поведінки. Так, наприклад, техніка економічного мислення – це виразна передумова, якою суб'єкт керується у своїй поведінці. Виходячи з балансу раціональності та емоційності свого мислення, індивіди роблять лише ті дії, які принесуть їм (у тактичній чи стратегічній площині) найбільшу чисту користь, тобто користь за вирахуванням можливих витрат, пов'язаних із цими діями. У спілкуванні між собою, особливо з приводу розподілу та споживання обмежених ресурсів різної природи, суб'єкти переслідують свої економічні інтереси, задовольняючи лише свої нагальні потреби.

Діючи у своїх інтересах, суб'єкти створюють також можливості вибору для інших. У цьому випадку суттєву роль відіграє громадська координація процесу, яка забезпечує безперервне пристосування до змін у чистій вигоді за результатами їх взаємодії множини інтересів.

Відповідно, зазначимо, що методологічні обґрунтування за дослідженням феномена економічної поведінки множини суб'єктів господарської діяльності можна звести до наступного:

– об'єкти господарювання: а) перебувають у ситуації, коли кількість доступних їм ресурсів різної природи обмежена, і суб'єкти не можуть одночасно задовольнити усі потреби підприємства, і тому змушені робити вибір у своїй економічній поведінці; б) як певні системи економічної діяльності, наділені здатністю оцінювати можливі для них варіанти вибору з точки зору того, наскільки їх результати відповідають наявним перевагам, тобто альтернативи мають бути порівняні між собою;

– фактори, які зумовлюють вибір поведінки, однозначно поділяються на дві чіткі групи: переваги та обмеження. Уподобання характеризують суб'єктивні потреби та побажання суб'єктів господарської діяльності, а обмеження – їх об'єктивні можливості. Головними обмеженнями є обсяги доходної частини та ціни на окремі блага та послуги;

– здійснюючи певний вибір, суб'єкти господарської діяльності керуються лише власними інтересами, які можуть, при цьому, включати і добробут окремих учасників економічного процесу, а також основні засади соціальної відповідальності та соціальної етичності;

– інформація, що знаходиться у розпорядженні суб'єктів господарської діяльності, зазвичай, є обмеженою – їм відомі далеко не всі доступні варіанти дії та наслідки, а також результати відомих варіантів прийняття рішень. Придбання та пошук додаткової інформації потребує витрат. Один із доступних варіантів вибору поведінки для суб'єкта економічної діяльності полягає в організації та проведенні соціологічних досліджень, узагальненні отриманих даних і коригування їх на основі результатів основного напрямку й змістовності господарської діяльності;

– вибір суб'єктів господарської діяльності щодо певного варіанту поведінки є раціональним, якщо він, найбільшою мірою, відповідатиме перевагам при максимізації цільової функції.

При цьому, задля означення і деталізації змістовності формалізації організаційних, економіко-психологічних та інституційних процедур за трьома фазами добору моделей поведінки пропонується для використання підхід із формалізації процесу сталого господарювання у тривимірній системі координат: час – гроші – простір охоплення.

Таким чином, сформульовані принципи формування базових моделей поведінки множини суб'єктів господарської діяльності, зокрема, адаптивно-каверної когнітивної моделі, репрезентованих у вигляді комбінованих концептуально-аналітичних вирішень із урахуванням чіткої послідовності реалізації організаційно-економічних та інституційних процедур і, відповідно, економіко-психологічних факторів вибору, суттєво підвищують рівень репрезентативності управлінських дій щодо забезпечення реалізації концепту сталого господарювання [1].

Література

1. Микитенко В. В., Коваль В. В. *Стале господарювання : детермінанти та технології управління* : монографія. Одеса : ПНЦ НАН України і МОН України, 2021. 156 с.
2. Микитенко В. В. *Концепт сталого господарювання : загальні положення* : монографія / І. К. Бистряков, Н. В. Коржунова, І. М. Лицур, В. В. Микитенко; за заг. ред. д.е.н., проф. М. А. Хвесика. Київ : ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2021. 72 с.

УДК 339.14 + 664.76

Нікішина Оксана Володимирівна

*д. е. н., с. н. с., завідувачка відділом ринкових механізмів та структур,
ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України» (Україна)*

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПЕРЕОРІЄНТАЦІЇ ЕКСПОРТУ ЗЕРНА НА ПРОДУКТИ ЙОГО ПЕРЕРОБКИ У ЛАНЦЮЗІ ВАРТОСТІ

JEL classification: L160; L510

Для оцінки ефективності переорієнтації українського експорту з зерна на продукти його переробки, зокрема борошно, використаємо показник доданої вартості відповідно до авторського методичного забезпечення [1, с. 30–34]. За даними Державної служби статистики України [2], обсяг

експорту пшениці у 2019 р. склав 20022,1 тис. тонн. Для оцінки ефективності структурних змін українського агроекспорту розглянемо три сценарних варіанти:

1) зменшення обсягів пшеничного експорту на 1% (на 200,2 тис. т), виробництво борошна із даної пшениці в обсязі 154,2 тис. т (вихід – 77%) та його наступний експорт;

2) скорочення обсягів зернового експорту на 5% (на 1001,1 тис. т), виробництво та експорт 770,9 тис. т борошномельної продукції;

3) зменшення обсягів пшеничного експорту на 7% (на 1401,5 тис. т), виробництво та експорт борошна, виробленого із даної пшениці, в обсязі 1079,2 тис. т.

Результати проведених автором розрахунків із визначення приросту (зменшення) показника доданої вартості у ланках ланцюга вартості узагальнено у табл. 1.

Таблиця 1

Приріст доданої вартості у ланках ланцюга вартості
внаслідок переорієнтації частини експорту пшениці на експорт борошна

Показники	1 варіант – 1%	2 варіант – 5%	3 варіант – 7%
Ланка експорту зернових культур			
1. Обсяги експорту пшениці у 2019 р., тис. тонн	20022,1		
2. Зменшення обсягів експорту пшениці, тис. тонн	200,2	1001,1	1401,5
3. Зменшення доданої вартості, тис. грн.	-68501,6	-342508,1	-479511,3
4. Зменшення логістичних витрат (ЛВ), тис. грн.	-151667,4	-758337,0	-1061671,9
Ланка виробництва борошномельної продукції			
1. Приріст виробництва борошна, тис. тонн (вихід – 77%)	154,2	770,9	1079,2
2. Приріст доданої вартості, тис. грн.	119011,7	595058,3	833081,6
3. Приріст заробітної плати (соціальний ефект)	46345,1	231725,5	324415,7
4. Приріст логістичних витрат	123832,6	619162,8	866827,9
Ланка експорту борошномельної продукції			
1. Приріст експорту борошна, тис. тонн	154,2	770,9	1079,2
2. Приріст доданої вартості, тис. грн.	46081,5	230407,3	322570,2
3. Приріст логістичних витрат, тис. грн.	99933,1	499665,5	699531,7
Загальний відтворювальний ефект у ланцюзі вартості			
Загальний приріст доданої вартості, тис. грн.	96591,5	482957,6	676140,6
Загальний логістичний ефект у ланцюзі вартості			
1. Приріст логістичних витрат у ланцюзі, тис. грн.	72098,3	360491,3	504687,8
2. Скорочення ЛВ при експорті, тис. грн.	-51734,3	-258671,5	-362140,1

Джерело: розраховано автором за даними [2; 3; 4]

Згідно з розрахунками, зменшення обсягів експорту пшениці всього на 1%, виробництво із даної пшениці 154,2 тис. т борошна (42% від обсягів його експорту у 2019 р.) та його зовнішня реалізація дозволить отримати загальний приріст доданої вартості у ланці ринкового ланцюга на суму 96,59 млн. грн., у т. ч. 48% (46,3 млн. грн.) за рахунок соціальної складової – заробітної плати зайнятих у ланці виробництва борошномельної продукції. За такої умови приріст логістичних витрат у ринковому ланцюзі складе 72,09 млн. грн., передусім за рахунок виробничої ланки, водночас у ланках експорту зерна та борошна спостерігається скорочення логістичних витрат на 51,73 млн. грн.

Скорочення зернового експорту на 5% згенерує загальний приріст ланцюгової доданої вартості на суму 482,96 млн. грн.; приріст доданої вартості за 7%-го зменшення пшеничного експорту складе 676,14 млн. грн. (табл. 1). Водночас, скорочення логістичних витрат у експортних ланках ланцюга вартості досягне 258,67 і 362,14 млн. грн. відповідно.

Наведені у табл. 2 розрахунки наочно ілюструють перерозподіл бюджетних коштів у випадку переорієнтації частини експорту пшениці на експорт борошна. Так, за умови зовнішньої реалізації 200,2 тис. т пшениці сума бюджетного відшкодування ПДВ складе близько 175,4 млн. грн., а за умови експорту 133,32 тис. т борошна, виробленого з цієї пшениці, сума відшкодування ПДВ буде зменшена на 19,3 млн. грн. Податковий ефект впровадження механізму у випадку переорієнтації 1%-го експорту пшениці на експорт борошномельної продукції досягне 55,49 млн. грн., у т. ч. 46,8% припадає на податок на прибуток, 34,8% – податок на додану вартість, 18,4% – соціальні внески.

Приріст податкових надходжень від суб'єктів ринкового ланцюга внаслідок переорієнтації частини експорту пшениці на експорт борошна, тис. грн.

Платежі до бюджету	1 варіант – 1%	2 варіант – 5%	3 варіант – 7%
Ланка експорту зернових культур			
1. Економія від несплати бюджетного відшкодування ПДВ	175413,6	877068,1	1227895,3
2. Податок на прибуток	12333,6	61668,1	86335,3
Усього:	187747,2	938736,2	1314230,6
Ланка виробництва борошномельної продукції			
1. Соціальний внесок	10195,3	50976,4	71366,9
2. Податок на прибуток	5366,7	26833,3	37566,6
Усього:	15561,9	77809,7	108933,6
Ланка експорту борошномельної продукції			
1. Бюджетне відшкодування ПДВ	-156112,7	-780563,6	-1092789,0
2. Податок на прибуток	8294,4	41471,8	58060,5
Усього:	-147818,4	-739091,8	-1034728,5
Загальний податковий ефект у ланцюзі			
1. Соціальний внесок	10195,3	50976,4	71366,9
2. Бюджетне відшкодування ПДВ	19300,9	96504,5	135106,3
3. Податок на прибуток	25994,6	129973,2	181962,4
Усього:	55490,8	277454,0	388435,7

Джерело: розраховано автором за даними [2; 3; 4]

Загалом у 2019 р. за умови 100%-го відшкодування експортного ПДВ його обсяг для експортерів пшениці склав близько 18,91 млрд. грн., а для експортерів борошна – всього 0,48 млрд. грн. Відтак, за умови припинення дії механізму бюджетного відшкодування ПДВ при експорті зернових культур сума річної економії виплат склала б 18,91 млрд. грн. (і це тільки за УКТЗЕД 1001 «Пшениця і меслин»). Таким чином, включення у ланцюг створення доданої вартості ланки виробництва борошномельної продукції, яка є ресурсотворювальною ланкою («точкою зростання») у ринковому ланцюзі, дозволяє отримати значний соціальний, відтворювальний, логістичний та податковий ефекти навіть за 1%-го скорочення обсягів сировинного експорту.

Література

1. Буркинський Б. В., Нікішина О. В. *Діагностика ефективності логістичних ланцюгів товарних ринків* : наукова доповідь. Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2020. 75 с.
2. *Державна служба статистики України* : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 28.03.2022).
3. Нікішина О. В. Діагностика показників доданої вартості та логістичних витрат у ланцюгу ринку зернових і хлібних продуктів України. *Food Industry Economics*. 2021. № 13 (2). С. 9–21.
4. Педорченко А. Л., Шпичак О. О. Дієвість податку на додану вартість при експорті продукції рослинництва. *Економіка АПК*. 2020. № 1. С. 101–110.

УДК: 634.8:663.2(477)

Обнякко Владислав Олександрович
аспірант кафедри економіки, права та управління бізнесом,
Одеський національний економічний університет (Україна)

НАПРЯМИ ВІДНОВЛЕННЯ ВИНОГРАДАРСЬКО-ВИНОРОБНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

JEL classification: Q130; R100

Виноградарство та виноробство в Україні століттями є традиційними галузями сільськогосподарського виробництва. Серед інших галузей агропромислового виробництва виноградарсько-виноробна є найбільш трудомісткою, примхливою та довготривалою в отриманні кінцевого результату [1].

За роки незалежності виноградарство і виноробство в Україні були важливим і перспективним напрямком діяльності шести основних виноградарських регіонів України (АР Крим, Одеська, Херсонська, Миколаївська, Закарпатська й Запорізька області). Фахівці також виділяють 15 природно-виноградарських макрозон і 58 мікрозон, що дає можливість вирощувати унікальні різновиди винограду та виробляти різноманітні види винопродукції.

Українське виноградарство та виноробство забезпечує робочими місцями значну кількість населення країни в агропромисловому секторі економіки. Галузь забезпечує значні надходження як до державного, так і до місцевого бюджетів. На кожен гектар припадає 1 робоче місце, тож галузь дає роботу 41,5 тисячі постійних та 33,2 тисячам сезонних робітників. Українське вино експортується до багатьох країн світу, але, на жаль, у незначній кількості [1].

Виноградарсько-виноробна галузь України завжди забезпечувала значні надходження до бюджету держави та суттєво впливала на рівень соціально-економічного розвитку виноградарських регіонів, надаючи можливість створення десятків тисяч робочих місць для сільського населення і підвищення рівня їх життя. Окрім цього, виноградарство належить до галузей, що мають перспективи виходу на світовий ринок із якісною та конкурентоспроможною виноградною продукцією [2].

Після анексії Криму Україною було втрачено близько 20 тисяч га плодоносних площ. На сьогодні, загальні площі виноградників становлять 40,7 тисяч га. Анексія Криму призвела до втрати майже третини виноградників України та «відрізала від материка» найбільші виноробні компанії, які здійснюють переробку винограду [1].

За підрахунками Міністерства аграрної політики та продовольства України на території Криму налічувалося близько 25 тис. га плодоносних виноградників, через що півострів посідав друге місце за обсягом площ виноградників в Україні після Одеської області [1].

Площа виноградників в Україні не велика – майже 1% від загальної кількості всіх сільськогосподарських угідь. Найбільші площі припадають на Одеську (понад 27 тис. га), Миколаївську (майже 6 тис. га), Херсонську (близько 5 тис. га) та Закарпатську (понад 3 тис. га) області. Одеська область має найбільшу частку у виробництві виноматеріалів, хоча абсолютні обсяги їх виробництва постійно зменшуються (рис. 1). Хоча офіційна інформація наводиться в різні роки не по всіх областях, на рис. 1 наочно видно, що лідерами у виробництві виноматеріалів є три області – Одеська (67,04% у 2019 році, 75,35% у 2021 році), Миколаївська (18,12% у 2019 році, 21,97% у 2020 році), Херсонська (12,70% у 2019 році, 2,83% у 2021 році).

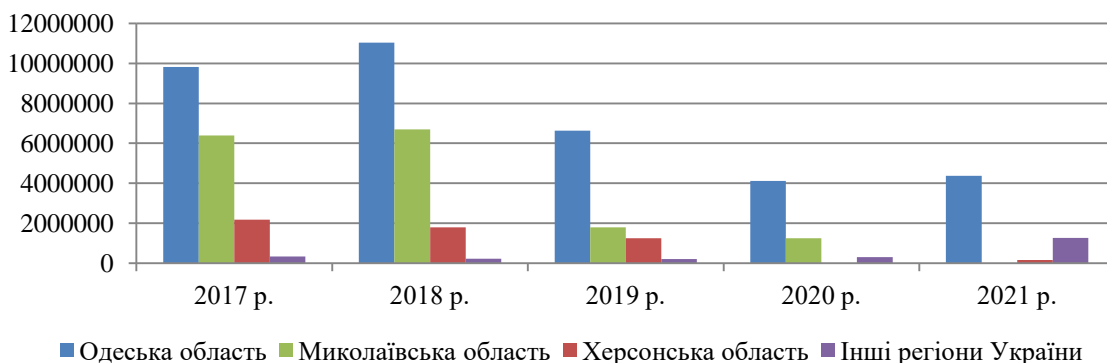

Рис. 3. Обсяг вироблених виноматеріалів, дал.
Джерело: розроблено автором на основі [3]

Ще до російсько-української війни стан виноградарства та виноробства був критичним: загальна площа виноградників в Україні останніми роками стрімко скорочувалася, вітчизняні виробники у гострій конкурентній боротьбі з іноземними конкурентами програвали національний ринок.

Економіка України зазнала руйнівних втрат з початку військової агресії Російської Федерації проти України, яка відбулася 24 лютого 2022 р. Військові дії майже на всій території країни, знищення підприємств та об'єктів критичної інфраструктури спричинили необхідність оперативного реагування на ці події, а також переміщення важливих для функціонування економіки промислових підприємств у більш безпечні регіони згідно з державною програмою релокації бізнесу. Три основні виноградарські регіони України, що були під контролем України (Херсонська, Миколаївська й Запорізька області) опинилися в зоні бойових дій, на їх території зруйновані насадження винограду та виноробні підприємства. Тому різко зростає роль Одеської, а також Закарпатської областей, де сади виноградників залишились неушкодженими, у збереженні та розвитку галузі.

Базуючись на пропозиціях фахівців [4; 5] можна визначити такі напрями відновлення виноградарсько-виноробної галузі України.

По-перше, із західними партнерами розробити програму відновлення України за рахунок їх фінансової допомоги, подібну Програмі відновлення Європи (ERP), яка була започаткована у червні 1947 році для допомоги постраждалій після Другої світової війни Європі, що широко відома як «План Маршалла» на честь тодішнього державного секретаря США Джорджа К. Маршалла.

По-друге, доцільно створити робочу групу у складі представників Міністерства аграрної політики та продовольства України, науковців Національного наукового центру «Інститут виноградарства і виноробства ім. В. Є. Таїрова» (які створили понад 130 сортів винограду столового і технічного напрямів і мають колекцію із 700 сортів винограду різного генетичного та географічного походження) та інших компетентних фахівців для розробки концепції та стратегії розвитку галузі виноградарства, виноградного розсадництва та виноробства під час війни та в післявоєнний період із обґрунтуванням механізму ціноутворення на виноград та вино і врахуванням рентабельності галузей виноградарства і виноробства, як це запропоновано у Меморандумі про стратегії розвитку виноградарства і виноробства України.

По-третє, треба переглянути існуюче законодавство у сфері регулювання виноградарства та виноробства для максимального сприяння виробництву та збуту продукції на вітчизняному ринку. Створити чітке і прозоре інституційне середовище для розвитку галузі.

По-четверте, доцільно сформувати програму пільгового кредитування підприємств виноградарсько-виноробної галузі. Крім існуючої програми «Доступні кредити 5-7-9%» запровадити інші програми пільгового кредитування.

По-п'яте, варто надати державну підтримку для розвитку матеріально-технічної бази виноградного розсадництва України та закладки маточників біологічних категорій, що забезпечить країну садівним матеріалом власного виробництва.

По-шосте, необхідно підвищити рівень розвитку столового виноградарства України для збільшення споживання винограду у свіжому вигляді, що наразі є набагато меншим від фізіологічно обґрунтованих норм. Проводити вибір оптимальних територій, проектування та розміщення виноградних насаджень відповідно до міжнародної класифікації виноградарських зон. Сприяти розвитку виноградарства та виноробства не тільки в традиційних регіонах (Одеській, Херсонській, Миколаївській, Запорізькій та Закарпатській областях), але й на інших територіях країни (оскільки внаслідок глобального потепління для цього підходять майже всі регіони).

В-сьомих, треба забезпечити контроль якості продукції та її походження за рахунок створення та ведення кадастру (реєстру) виноградників із застосуванням електронної бази даних, яка спроможна забезпечити повну інформацію про площі та місцезнаходження насаджень, їх структуру та сортовий склад, якісну оцінку їх стану тощо, максимально орієнтуватись на цифровізацію виробництва і управління бізнес-процесами, що дозволить оптимізувати витрати всіх видів ресурсів. Сприяти створенню унікальної вітчизняної виноградарсько-виноробної продукції із урахуванням загальноновизнаних європейських і світових трендів виноробства і винного туризму щодо забезпечення продукції з автохтонних (аборигенних) сортів – а саме сортів власної селекції.

У-восьмих, розвивати винний туризм, до прикладу шляхом популяризації в Україні та просування в країнах ЄС поїздок за вином і оригінальними крафтовими продуктами. Так, в Україні діє проєкт ЄС «Географічні зазначення», одним з елементів якого є розробка, впровадження та розвиток етногастрономічних туристичних маршрутів України. Подібні маршрути вже давно існують в Європі й користуються неабиякою популярністю у туристів. Існування такої дороги спрощує туристу відпочинок, адже на маршрутах враховано все: як доїхати, на чому дістатися, де оселитися, куди піти, де смачно поїсти й випити.

По-дев'яте, залучати додаткові інвестиції на збільшення площ виноградних насаджень, підвищення рівня догляду за виноградниками, оптимізацію структури насаджень (збільшення частки високоякісних сортів для виробництва шампанських вин), сприяння виробництву малої сільськогосподарської техніки для виноградарів. Для розробки екологічно сприятливих технологій у галузі виноградарства, виноробства та виноградного розсадництва застосовувати безвідходні технології, а саме – переробку залишків виноградарства та виноробства за повним циклом. Це дасть можливість додатково отримати низку цінних продуктів, наприклад, олію виноградної кісточки, концентрат поліфенолів та окремі біологічно активні сполуки із вижимки, паливо (лоза та пелети), тощо, та зменшити навантаження на довкілля.

По-десяте, доцільно розробити в межах всіх запропонованих вище заходів окрему цільову програму розвитку виноградарства та виноробства в регіонах, де не були пошкоджені насадження

винограду та виноробні підприємства, – в Одеській та Закарпатській областях, щоб зберігти, відновити та розвивати національне виноробство та виноградне розсадництво.

Література

1. Лещенко Р. *Українське виноделіє должно получить свежий глоток для развития* / Экономическая правда : сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2021/11/12/679701> (дата обращения: 12.04.2022).
2. Кучеренко В. *Українське виноробство : заручник політичного чи економічного підходу?* / Економічна правда : сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/07/13/675894> (дата звернення: 12.04.2022).
3. *Державна служба статистики України* : сайт. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 12.04.2022).
4. *Меморандум про стратегії розвитку виноградарства і виноробства України підпишуть науковці інституту Таїрова та МінАПК у рамках винної конференції в Одесі*. URL: <http://techdrinks.info/memorandum-pro-strategiyi-rozvytku-vynogradarstva-i-vynorobstva-ukrayiny-pidpyshut-naukovtsi-instytutu-tairova-ta-minaprk-u-ramkah-vynnoi-konferentsiyi-v-odesi> (дата звернення: 12.04.2022).
5. Морозова К. *Як виноробство може стати іміджевою галуззю України* / Європейська Бізнес Асоціація : сайт. URL: <https://eba.com.ua/yak-vynorobstvo-mozhe-staty-imidzhevoyu-galuzzyu-ukrayiny> (дата звернення: 12.04.2022).

УДК 338.432:338.1(477)

Паленичак Олександра Василівна
к. е. н., старший науковий співробітник лабораторії економіки,
Інститут сільського господарства Карпатського регіону (Україна)

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ІМПЕРАТИВИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В АГРАРНІЙ СФЕРІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

JEL classification: Q100; R110

Пошук імперативів сучасної моделі економічного зростання відбувається в умовах посилення глобальної конкуренції, інституційних трансформацій та переходу до нових технологічних укладів; інтелектуалізації праці; збереження економічних диспропорцій на міжнародному та міжрегіональному рівнях; посилення політичних впливів та економічної конкуренції на всіх ієрархічних рівнях економічних систем та активізації мережевої інтеграції бізнесу [1]. В аграрній сфері України нарощування обсягів сільськогосподарського виробництва супроводжується поширенням деградаційних процесів в агроєкосистемах; використанням інтенсивних технологій або недотриманням технологічних вимог у процесі здійснення виробничої діяльності; експортно-сировинною спрямованістю вітчизняного аграрного виробництва; низьким рівнем відповідальності за порушення природоохоронного законодавства тощо. Водночас, спостерігається тенденція до обізнаності споживачів щодо екологічності продукції та зростання попиту на якісну і безпечну аграрну продукцію.

Процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від України вживання термінових заходів. Протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливило досягнення збалансованого (сталого) розвитку [2]. У країнах Європейського Союзу (ЄС), де першочергова увага приділяється збереженню навколишнього середовища, концентрація земельних ресурсів розглядається як головна рушійна сила розвитку сільських територій. Враховуючи природно-кліматичні, ґрунтові, організаційно-економічні умови у пореформений період у Карпатському регіоні України концентрація орендованих земельних площ в агрохолдингах здійснювалася за рахунок інвестиційно привабливих типів землекористування, які розташовані переважно на рівнинних територіях. Після прийняття Закону України «Про обіг земель сільськогосподарського призначення» порівняно невисокі з європейськими країнами ціни на відповідні земельні ділянки або орендна плата за них є основними детермінантами подальшої концентрації земельних ресурсів саме у великих підприємствах – агрохолдингах, що володіють найбільшою часткою фінансових ресурсів. Доцільно зазначити, що вартість оренди землі в усіх областях Карпатського регіону України є порівняно невисокою з урахуванням відповідних середньорічних даних

на загальнодержавному рівні або приміром у розвинених країнах світу. Водночас, наближеність до кордонів країн ЄС може відіграти позитивну роль щодо налагодження тісних економічних зв'язків на основі транскордонного співробітництва у сфері агропромислового виробництва.

Для сільськогосподарських товаровиробників, що здійснюють виробничо-економічну діяльність у складних умовах на схилі землях Карпатського регіону України, науково-обґрунтованою і традиційно важливою є вузькогалузева спеціалізація – молочно-м'ясне скотарство. У цьому регіоні застосування принципу боніфікації на якісну і безпечну тваринницьку продукцію із географічним зазначенням є важливою конкурентною перевагою для сільськогосподарських товаровиробників. Стосовно виробництва вітчизняної аграрної продукції із географічним зазначенням, яка користується попитом у певній категорії споживачів, цікавими є дослідження польських науковців, які наводять такі дані анкетного опитування: 85,6% респондентів купують місцеві молочні продукти; 91,4% – вказали на їх наявність у роздрібній торгівлі; при цьому 7,5% респондентів зіткнулися зі значним обмеженням доступу до цієї продукції, а 33,7% вказали на частий дефіцит в асортименті [3].

Особливістю сучасної моделі економічного зростання регіонів є домінування соціальних та екологічних чинників економічного зростання, які спонукають до формування нових якостей економічного зростання, результуючим ефектом яких буде не просто випереджальний розвиток виробництва, а підвищення добробуту та забезпечення високого рівня життя населення [4].

У цьому контексті слушно зазначається, що «економічне зростання – це категорія, яка залежить, як від економічних, так і неекономічних чинників. У рамках економічної теорії існує думка, що в кожному економічному чиннику є складова неекономічного чинника» [5].

Аналітичне оцінювання особливостей розвитку аграрної сфери Карпатського регіону України показує, що у процесі формування моделі її економічного зростання в умовах посилення екологічних тенденцій особливої актуальності набувають організаційні імперативи: порівняно невисокі ціни на землі сільськогосподарського призначення у розрізі областей цього регіону; вигідне транскордонне розміщення, можливість виробництва і реалізації якісної й безпечної аграрної продукції із географічним зазначенням на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Література

1. *Стале ендегенне зростання регіонів України в умовах децентралізації* : монографія / За ред. д.е.н., проф. І. З. Сторонянської. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2019. 501 с.
2. *Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року* Закон України № 2697-VIII від 28.02.2019 р. / Верховна Рада України : сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2697-19#Text> (дата звернення: 06.04.2022).
3. Kusz1 B., Kilar J. Consumers' preferences for places to purchase local dairy products. *Agrolife*. 2020. Vol. 9. No. 1. Pp. 198–204.
4. Кондіус І. С. Еволюція кумулятивних теорій регіонального економічного розвитку. *Економічний форум*. 2017. № 1. С. 4–11.
5. Лагодієнко В. В., Довгаль О. В. Чинники економічного зростання регіонів в умовах диспропорційності. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2018. № 3. С. 15–20.

УДК 338.28:330.5

Руденко Микола Вікторович
д. е. н., доцент, професор кафедри
управління, інформаційних технологій та права,
Університет банківської справи, Черкаський інститут (Україна)

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

JEL classification: L860; O330

Національна стратегія економічного розвитку держави, проголошена у 2021 році, передбачає основні напрями та вектори економічного розвитку України до 2030 року [1], в яких одним із важливих складових є цифровізація діяльності підприємств, установ та організацій. У документі

наведено загальне розуміння поняття «цифровізація», як впровадження цифрових технологій в усі сфери життя: від взаємодії між людьми до промислових виробництв, від предметів побуту до дитячих іграшок, одягу тощо. У розрізі реального сектору економіки завданнями цифровізації є реалізація концепції «Четвертої промислової революції» або «Індустрії 4.0», яка передбачає використання в практичній діяльності суб'єктів господарювання таких технологій та концептів, як: Інтернет речей, хмарні технології, Big Data (великі дані – предикативна аналітика), машинне навчання та взаємодія, штучний інтелект, робототехніка, 3-D друк, доповнена реальність та багато інших цифрових інструментів, які покликані підвищити ефективність та результативність ведення бізнесу через механізми інтеграції кіберфізичних систем у процеси виробництва та реалізації продукції [2; 3].

Виділимо основні завдання цифровізації реального сектору економіки та можливі шляхи досягнення стратегічних цілей:

- створення та організація роботи центрів спільного користування технологічними інструментами, а саме: Інтернет речей, Big Data, штучний інтелект тощо, оскільки невеликі та середні за розмірами суб'єкти господарювання не можуть дозволити собі інвестування в інфраструктуру таких вартісних технологій;

- трансфер технологій від продуцентів (наукові парки, міжнародні технологічні центри та корпорації) до безпосередніх замовників технологічних рішень з їх адаптацією під вітчизняні реалії ведення бізнесу;

- реалізація програм державної підтримки технологічних цифрових нововведень шляхом пільгового державного кредитування підприємств (наприклад через фонд розвитку інновацій) з метою створення умов для масового використання цифрових технологій, що в сукупності дозволить створити потужну національну інфраструктуру Індустрії 4.0;

- посилення цифрової трансформації виробництв через механізм розроблення дорожніх карт цифровізації ключових індустрій, а саме: аграрний сектор, харчова промисловість, машинобудування, легка промисловість, енергетика, оборонна промисловість тощо;

- популяризація успішних прикладів цифрової трансформації підприємств та масштабування цих практик та інформації в межах країни;

- стимулювання розрахунків підприємств, установ та організацій у безготівковій формі через забезпечення покриття платіжною інфраструктурою всіх секторів економіки, що в перспективі підвищить прозорість ведення бізнесу;

- забезпечення розвитку смарт-логістики та відповідних супутніх послуг пов'язаних із впровадженням розрахунку електронними грошима, що стимулюватиме зростання електронної комерції в межах держави;

- стимулювання переходу підприємств на електронний документообіг не лише в роботі з клієнтами, але й у взаємодії між собою, що сприятиме посиленню цифрових форматів співпраці з метою підвищення їх оперативності та ефективності.

Отже, реалізація поставлених завдань цифровізації реального сектору економіки України дозволить вітчизняним підприємствам перейти на цифрові рейки ведення бізнесу, підвищити продуктивність функціонування всієї економічної системи держави та отримати додаткові конкурентні переваги у глобалізованому цифровому світі.

Література

1. *Вектори економічного розвитку 2030*. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf> (дата звернення: 30.03.2022).

2. Пантелеєва Н. М., Колодій С. Ю., Ребрик М. А. *Цифрова економіка як ключовий тренд розвитку постіндустріального суспільства* : монографія. Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2019. 299 с.

3. Руденко М. В. *Цифровізація : категоріальні особливості та специфіка трактування*. *Економічний форум*. 2021. № 4. С. 3–13.

УДК 332.143

Сментина Наталія Валентинівна

*д. е. н., професор кафедри економіки, права та управління бізнесом,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

Карпов Володимир Анатолійович

*к. е. н., доцент кафедри економіки, права та управління бізнесом,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

Корольова Тетяна Сергіївна

*к. е. н., старший науковий співробітник НДЧ,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУ РОЗВИТКУ ВАСИЛІВСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

JEL classification: E600; R110

Процес децентралізації влади, що розпочався в Україні у 2014 році, призвів до створення об'єднаних територіальних громад, які стали базовим елементом ефективної системи влади в Україні. Вивчення місцевого економічного та соціального розвитку територіальних утворень в Україні залишається на недостатньому рівні, на відміну від країн Європейського Союзу, в яких діють програми, спрямовані на розвиток місцевих територій. Дослідженням соціально-економічного розвитку регіонів України займалися наступні вітчизняні вчені: О. І. Павлов, О. Г. Булавка, В. Г. Андрійчук, В. В. Юрчишин, Ю. Е. Губені, М. Й. Малік, І. В. Прокопа, В. К. Терещенко, П. Т. Саблук, Л. О. Шепотько, А. І. Ковальов та багато інших.

24 лютого 2022 року почалися широкомасштабні воєнні дії проти нашої незалежної України, які супроводжувалися бомбардуванням міст та вторгненням ворожих російських військ на нашу територію. З цього моменту змінилися як напрями та завдання розвитку економіки, так і умови роботи і життя українців. На прикладі Василівської територіальної громади розглянемо особливості реалізації її стратегічного плану розвитку в умовах воєнного стану. Перед Василівською територіальною громадою стоять чисельні завдання, серед яких основними є: визначення пріоритетів розвитку громади, формування бюджету громади, забезпечення надання базових послуг її мешканцям, побудова ефективної системи управління ресурсами та ін. Громада повинна також ефективно відповідати й на зовнішні виклики, серед яких варто виділити глобалізацію економіки, підвищення мобільності трудових ресурсів (особливо після впровадження безвізового режиму із країнами ЄС), посилення міжнародної конкуренції за інвестиції та розвиткові ресурси. Для вирішення поставлених завдань та відповіді на ці та інші виклики необхідно забезпечити середньо- та довгострокове планування розвитку територіальної громади. Головним документом, відповідно до якого буде розвиватися громада, стане Стратегія економічного та соціального розвитку Василівської територіальної громади на період до 2027 року, яка розроблена на підставі програмних та стратегічних документів загальнодержавного та місцевого значення, законодавства України щодо реформування місцевого самоврядування та регіонального розвитку. Мета Стратегії Василівської територіальної громади на період до 2027 року полягає у правильному виборі основних завдань і розстановці основних пріоритетів економічного і соціального розвитку території та її потенційних можливостей, що обумовлює налагодження взаємодії між представниками влади, громади та бізнесу для вирішення спільних проблем мешканців усіх населених пунктів, які увійшли до складу об'єднаної територіальної громади, виконуючи завдання економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості та якості життя у громаді завдяки ефективному використанню ресурсів. В основу Стратегії покладено такі принципи: конституційність та законність; партнерство та співробітництво; прозорість та передбачуваність; історична спадкоємність; сталий розвиток. Особливу увагу приділено можливості активної участі Василівської ТГ у підготовці та реалізації регіональної та національної середньострокової програми «SMART-спеціалізація», дія якої передбачена на період 2022–2027 рр. У процесі розробки Стратегії економічного та соціального розвитку Василівської ТГ фахівці Одеського національного

економічного університету здійснювали методичне забезпечення, експертний аналіз даних і результатів досліджень, отриманих під час здійснення процесу планування, забезпечували надання консультаційних послуг з питань, які належать до усіх аспектів стратегічного планування та розвитку громади. Відповідно до етапів та сценаріїв реалізації Стратегії розроблено відповідні індикативні показники, що характеризують стан та розвиток ключових сфер життєдіяльності громади. Але всі ці рекомендації та індикативні показники могли бути реалізованими лише у мирний час. Вже більше пів року громади України живуть в умовах воєнного стану. Так, у Василівській громаді Одеської області відбулося бомбардування аеродрому, є загроза воєнного вторгнення через кордон з Молдовою, руйнування жилих будинків, евакуація місцевих жителів, затоплення місцевості, існують перебої з постачанням продуктів харчування. Тому, вважаємо, що основним сценарієм реалізації стратегії розвитку всіх без винятку громад є сценарій виживання у форс-мажорних обставинах – в умовах воєнного стану.

В умовах воєнного стану, вважаємо, має посилитись державне регулювання всіх сфер життя громади. Відповідно до чинного законодавства ці функції покладені на військовій адміністрації (ВА) територіальних громад. У рамках чинного законодавства ВА необхідно оперативніше вирішувати проблеми захисту функціонування ТГ. Спираючись на розроблену стратегію Василівської громади, для забезпечення життя та розвитку громади в умовах воєнного часу необхідно обмежити коло стратегічних завдань напрямками національної безпеки, продовольчого забезпечення населення та збереження кадрів. Виходячи з цього, основним є сценарій виживання у форс-мажорних обставинах.

Вважаємо, що оперативними рішеннями щодо розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану можуть стати:

- для захисту населених пунктів та жителів громад на місцях створюються формування територіальної оборони, добровольчі батальйони та волонтерські спільноти. У зв'язку з цим у фінансистів громад з'явилися питання щодо оперативного забезпечення та фінансування підрозділів добровольців, придбання необхідного обладнання, харчування, забезпечення одягом, тощо. Незважаючи на бойові дії, громадам необхідно дотримуватися чинного законодавства. Для використання будь-яких ресурсів має бути підстава і підтвердження цільового використання коштів. Для того, щоб виділяти гроші на заходи з територіальної оборони в громаді має бути прийнята місцева цільова програма, у якій прописані відповідні цілі та завдання. І саме цим документом регламентуються видатки;

- придбання предметів, матеріалів, обладнання та інвентарю для добровольчих формувань територіальних громад (ДФТГ) необхідно робити шляхом надання субвенції з бюджету територіальної громади до державного бюджету. Одержувачами такої субвенції можуть бути військові частини, терцентри комплектування та соціальної підтримки, підрозділи Нацгвардії. У виняткових випадках це стосується і придбання пального (ч. 2 ст. 12 Закону № 1702). У випадку придбання речей місцевою радою важливо подбати про документальне оформлення цього процесу. Має бути лист командира військового формування чи підрозділу тероборони з обґрунтуванням та визначенням потреби, проведення видатків на підставі місцевої цільової програми за КПКВ 8240, рішення ради про передачу матеріальних цінностей, комісійна передача на підставі акту приймання-передачі, який буде підставою для списання з балансу ОМС цих товарно-матеріальних цінностей;

- що стосується автотранспорту місцевих рад на потреби тероборони, то передача може здійснюватися на умовах безоплатної передачі за рішенням ОМС або на умовах примусового відчуження за рішенням військового командування за погодженням з виконкомом місцевої ради. Поділитися палим із підрозділами тероборони можуть бюджетні установи за умови, що експлуатація їх службового транспорту в умовах воєнного стану неможлива. Безоплатна передача паливно-мастильних матеріалів (в т.ч. талонів) в умовах воєнного стану повинна відбуватися за ініціативою військового командування та визначенням потреби в пальному в листі-зверненні;

- щодо харчування та використання майна закладів освіти, то приймається місцева програма або вносяться зміни до існуючих програм на предмет забезпечення безоплатним харчуванням членів тероборони на період запровадження воєнного стану в Україні. Також рішенням виконкому визначаються заклади освіти, у яких будуть проводитися розміщення та харчування членів ДФТГ (пп. 3, 4, 17 п. 1 ст. 8 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану»). За потреби, в бюджеті для головного розпорядника коштів передбачаються додаткові кошти за відповідним КПКВ по галузі освіти КПКВ 2230. Розпорядник коштів займається організацією отримання продуктів харчування закладами освіти і проводить фінансування за відповідними КПКВ по галузі.

Література

1. Сментина Н. В. *Стратегічне планування соціально-економічного розвитку на мезорівні : теорія, методологія, практика* : монографія. Одеса : Атлант. 2015. 365 с.
 2. *Офіційний сайт Василівської громади* (Одеська область, Болградський район). URL: <https://vasylivskagr.gov.ua> (дата звернення: 28.03.2022).
 3. *Інструментарій місцевого економічного розвитку: теорія, методологія, практика* : монографія / [Ковальов А. І., Корольова Т. С., Сментина Н. В., Павлова Т. В., Карпов В. А., Фіалковська А. А., Котова І. М.]; за заг. ред. А. І. Ковальова. Київ : ФОП Гуляєва В. М., 2021. 413 с.
 4. Карпов В. А. Початкові умови створення та стратегічні напрями розвитку Роздільнянської об'єднаної територіальної громади. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2019. № 6 (269). С. 53–67. DOI: 10.32680/2409-9260-2019-6-269-53-67.
 5. *Стратегія економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року* : Додаток до рішення Одеської обласної ради № 32-VII від 21.12.2015 р. URL: <https://oda.od.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/5b0287ef6892a.pdf> (дата звернення: 29.03.2022).
 6. Сментина Н. В. Методи, інструменти та механізми управління збалансованим розвитком територіальних систем. *Причорноморські економічні студії*. 2017. № 20. С. 20–24.
-

УДК 347.441.4

Старченко Антон Юрійович

*к. ю. н., ст. викладач кафедри економіки, права та управління бізнесом,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ СМАРТ-КОНТРАКТІВ У ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНОМУ ПРАВІ

JEL classification: K120

У сучасних умовах розвитку ринкової економіки зобов'язальні правовідносини є найбільш поширеним видом цивільно-правових відносин. Завдяки зобов'язанням забезпечується динаміка цивільного обороту. Господарські зобов'язання можуть виникати, зокрема, із господарського договору та інших угод, передбачених законом, а також з угод, не передбачених законом, але таких, які йому не суперечать (стаття 174 ГК України) [1]. Згідно зі ст. 179 ГК України майново-господарські зобов'язання, які виникають між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і негосподарюючими суб'єктами-юридичними особами на підставі господарських договорів, є господарсько-договірними зобов'язаннями [1]. При укладенні господарських договорів сторони можуть визначати зміст договору, зокрема, на основі вільного волевиявлення, коли сторони мають право погоджувати на свій розсуд будь-які умови договору, що не суперечать законодавству. Тобто чинне законодавство не забороняє укладати договори, які не передбачені законодавчо, проте не суперечать нормам права.

В теорії та правозастосовній практиці поняття «смарт-контракти» досі є дискусійним. До теперішнього часу не склалося єдиної наукової думки з приводу того, що є смарт-контракт – це окремий вид договору, спосіб укладання договору, спосіб виконання зобов'язань або забезпечення їх виконання. Немає єдності й у питанні, які положення договірних прав можуть застосовуватися щодо смарт-контрактів. Вважаємо, що смарт-контракт є договором між двома і більше сторонами, спрямований на встановлення, зміну або припинення юридичних прав та обов'язків, укладений в електронній формі в системі блокчейн або іншій розподіленій базі даних, частина зобов'язань за яким виконується сторонами в автоматичному порядку при настанні зазначених у договорі умов.

Як новий об'єкт законодавчого регулювання, смарт-контракт звичайно має певні плюси і мінуси, які відповідно дають йому перевагу або ж навпаки знижують привабливість порівняно з традиційними цивільно-правовими договорами.

Першим плюсом смарт-контрактів є автоматичність та можливість примусового виконання. Суть автоматизму полягає у тому, що контракт виконується автоматично, без втручання людини. Це сприяє зниженню граничних витрат укладання контрактів та збільшує швидкість виконання договірних відносин. Крім того, смарт-контракти дозволяють зменшити витрати за рахунок забезпечення виконання зобов'язань без звернення до судів.

Другий плюс смарт-контрактів – це прозорість. Будь-який учасник угоди може самостійно перевірити дотримання умов, а також провести аудит усіх попередніх транзакцій до моменту створення першого блоку блокчейну та переконатися, що інший учасник договірних відносин виконав свої зобов'язання.

Третій плюс смарт-контрактів – це відстежуваність. Кожне виконання відстежується транзакцією, записаною в блокчейн. Крім того, кожна взаємодія зі смарт-контрактом ідентифікується індивідуальною адресою, що дозволить суттєво спростити можливість контролю як для осіб, які беруть участь в угоді, так і для основного суб'єкта державного фінансового контролю – податкових органів.

Четверта перевага полягає у захищеності умов та даних смарт-контракту від третіх осіб. Захист смарт-контракту передбачає обмеження будь-яких дій третіх осіб щодо контракту. Обмеження поширюється на обробку даних про контракт, здійснення контролю за змістом та виконанням контракту. Приватність контракту ізолює його від зовнішнього впливу і відповідальність обмежується сторонами-учасниками смарт-контракту [2].

Недоліки смарт-контрактів виражаються, по-перше, у його негнучкості щодо умов договору. Смарт-контракти дуже важко змінити, якщо обставини змінюються. Теоретично зміна можлива лише після внесення відповідних змін до самої програми (інформаційної системи). З практичної точки зору подібні зміни не характерні для смарт-контракту, існуючого на платформі розподіленого реєстру. Блокчейн відрізняється тим, що дії, вчинені в ньому, незворотні. Зауважимо, що складність із «накладенням» класичних підстав припинення зобов'язань на цивільно-правове зобов'язання, що виконується шляхом застосування інформаційних технологій (смарт-контракту), обумовлена тим, що всі умови необхідно заздалегідь програмувати. Проте, можуть статися такі обставини, у випадку настання яких виконання контракту суперечитиме закону. Наприклад, під час виконання зобов'язань за смарт-контрактом змінилося законодавство та подальше автоматичне виконання його умов, які були спочатку узгоджені, виявиться протизаконним.

По-друге, це обмеженість програмного коду, тобто неможливість вкласти в математичний алгоритм програми складний текст договору, який може включати додаткові умови, суттєві для сторін, різні припущення тощо. Значну частину домовленостей між сторонами неможливо закодувати, тому що вони не укладаються у схему «if... then...» («якщо ..., то ...»), а охоплюються абстрактними поняттями, як-от «законність», «справедливість», «розумний строк», «захист слабкішої сторони» тощо [3, с. 103].

По-третє, це складність використання, яка пов'язана з великою кількістю витрат, необхідних для закупівлі обладнання та навчання персоналу, найму IT-спеціалістів для достатнього розуміння програмного коду смарт-контракту та укладання надійного договору, що відповідає потребам певної сфери господарської діяльності.

По-четверте, це вразливість смарт-контракту, як і будь-якої сучасної цифрової технології, яка виражається в тому, що пристрій або носій інформації з даними про смарт-контракт може бути зламаний або втрачений внаслідок дій правопорушників або ж з необережності (у тому числі, через відсутність спеціальних знань у персоналу). У такій ситуації є можливість уникнути великих втрат, якщо частина смарт-контракту буде виражена на паперовому носії. Наступним мінусом смарт-контрактів є прив'язка до реального світу та необхідність отримання даних із-за меж системи. Для отримання даних, які розташовані поза блокчейном чи іншим розподіленим реєстром, смарт-контракту необхідно звертатися до так званих оракулів [3, с. 103]. Оракул – це постачальник інформації, який на запит контракту надає достовірні дані, необхідні для коректної роботи контракту (наприклад, біржовий курс на сайті). Тож основна проблема оракулів полягає в необхідності довіряти інформації, яка надходить від них. Програма-оракул може бути атакована зловмисниками, які змінять її код, унаслідок чого інформація, яка потрапляє у смарт-контракт, буде недостовірною, що визначатиме заздалегідь несправедливе виконання угоди.

По-п'яте, відсутність правового регулювання смарт-контракту може ускладнити вирішення спірних питань, які виникають при порушенні умов його виконання. Зокрема, виділяються такі проблеми [4, с. 22]: можливість судового захисту прав, що виникли за смарт-контрактами; подання смарт-контракту до суду як доказ; питання застосовного права та проблеми підвідомчості та підсудності спорів щодо смарт-контрактів. Якщо виникне суперечка між сторонами (за відсутності копії на паперовому носії), то доведеться врегулювати питання, пов'язані з місцем розгляду спору, потім у суді доводити, що договір дійсно був укладений та виконаний, «перекладати» умови договору природною мовою тощо.

Таким чином, якщо з одного боку, правова технологія смарт-контрактів економить час, кошти, людські ресурси, надає можливість відмовитися від великої кількості посередників, гарантує прозорість здійснення актів реалізації права, то, з іншого боку, ця правова технологія може спричинити негативні наслідки, оскільки при її використанні стираються унікальні риси, індивідуальні характеристики конкретних правових відносин (не враховуються індивідуальні ознаки суб'єкта господарських правовідносин, об'єкт, юридичні факти тощо), все стандартизується, не враховуються особливості конкретної ситуації, немає можливості оцінити моральні категорії, роз'яснити оцінні поняття у вигляді програмного коду правові принципи розумності, сумлінності, справедливості тощо.

Література

1. *Господарський кодекс України* : Закон, Кодекс України № 436-IV від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 02.03.2022).
2. Сафаревич Д. З. Професійно об актуальному : Смарт-контракты в современных реалиях. URL: <https://pravo.by/novosti/novosti-pravo-by/2020/january/44569> (дата обращения: 02.03.2022).
3. Некіт К. Г. Переваги та недоліки смарт-контрактів як підстав виникнення права власності. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Політологія. Соціологія. Право. 2020. Вип. 3 (47). С. 101–105.
4. Шайдуллина В. К. Смарт-контракты на финансовом рынке : результаты исследования. *Судья*. 2019. № 2. С. 21–23.

УДК 338:47:656

Стасюк Ольга Миколаївна

к. е. н., с. н. с. відділу розвитку виробничої інфраструктури,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (Україна)

ВПЛИВ ДАЛЬНОСТІ ВАНТАЖНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ НА ВНУТРІШНЬОМОДАЛЬНУ КОНКУРЕНЦІЮ

JEL classification: R400

Середня дальність перевезень є одним з основних показників, що характеризує вантажні перевезення та використовується для об'єктивної оцінки ринку вантажних перевезень України. Абсолютний рівень середньої дальності перевезень визначає переважну сферу діяльності кожного виду транспорту. Згідно з даними Державної служби статистики України (табл. 1), найменшу середню дальність перевезення однієї тонни вантажів в Україні серед видів транспорту має автомобільний транспорт, тоді як залізничний транспорт здійснює перевезення однієї тонни вантажу на відстань, яка більша, ніж автомобільним в десять разів. Проте, за тими ж офіційними даними, середня дальність перевезення однієї тонни вантажів автотранспортними підприємствами за регіонами є вищою в окремих регіонах в декілька разів, але, якщо проаналізувати міжнародні автомобільні перевезення вантажів, то відстань перевезення зросте в десятки, а то й сотні разів.

Таблиця 1

Середня дальність перевезення однієї тонни вантажів залізничним
та автомобільним видами транспорту, км

Вид транспорту	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Залізничний	557	546	565	578	581	575
Автомобільний	52	53	56	60	57	53

Джерело: складено за даними [1]

Від середньої дальності перевезень переважно залежить вантажообіг, оскільки за інших рівних умов ці показники перебувають у прямо пропорційній залежності. Однією з основних причин збільшення вантажообігу залізничного транспорту є зростання середньої дальності перевезення вантажів і, навпаки, однією з основних причин зменшення вантажообігу залізничного транспорту є зниження середньої дальності перевезення вантажів.

Вантажні залізничні перевезення у 2015–2020 рр. характеризувалися зниженням вантажообігу – 10%, який у 2020 р. становив 175,6 млн. ткм, тоді як у 2015 р. – 195,1 млн. ткм (рис. 1). Вантажообіг залізничного транспорту, який наразі забезпечується переважно перевезеннями позакласних вантажів та вантажів I-го тарифного класу, хоча і більше автомобільного у 2,8 рази (2019 р.), проте у 2015 р. він перевищував вантажообіг автомобільного у 3,66 рази.

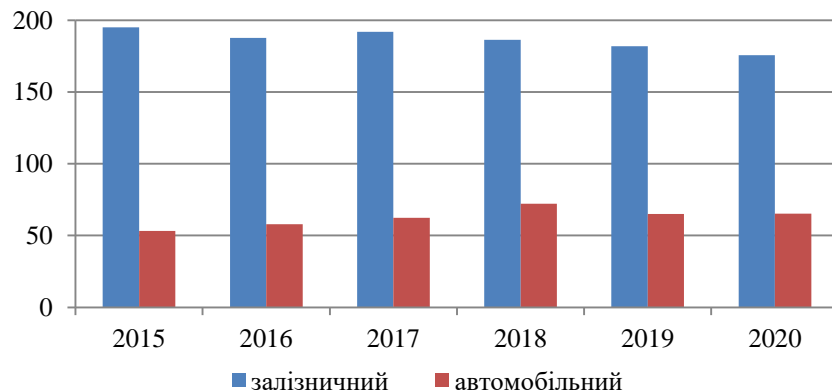

Рис. 1. Вантажообіг залізничного та автомобільного транспорту у 2015–2020 рр., млн. ткм
Джерело: побудовано за даними [1]

Основними факторами, які негативно вплинули на дальність перевезень залізничним транспортом, а, відповідно, і на зниження його вантажообігу визначено такі:

1) зменшення частки транзиту в обсягах вантажних залізничних перевезень з 6,9% у 2015 р. до 4% у 2020 р., тобто в 1,7 рази. Про суттєвість впливу даного фактору свідчить прямий зв'язок між середньою дальністю та часткою транзиту;

2) зниження обсягів перевезень в експортному напрямку, що мають значно більшу середню дальність порівняно з внутрішніми перевезеннями, де дальність перевезення із Заходу на Схід сягає більше 1200 км, а з Півночі на Південь – майже 900 км. В 2015 р. обсяги експортних перевезень залізничним транспортом склали 127,8 млн. т та характеризувалися падінням у наступні роки.

За цей період автомобільні перевезення показали найбільший приріст вантажообігу – 18% та тенденцію до зростання середньої дальності перевезень [2]. Збільшення дальності вантажних автомобільних перевезень можна прослідкувати на перевезенні окремих видів вантажів, наприклад, зерна. Раніше автомобільний транспорт забезпечував першу ланку агрологістики, а також перевозив майже 90% зерна, що йде на виробництво борошна і круп. При цьому, дальність його перевезень сягала до 150 км, тоді як зараз 300 км [3] і більше.

Це обумовило посилення конкурентного тиску з боку автомобільного транспорту (який домінує на більш коротких відстанях перевезень) в сегменті дальності перевезення окремих вантажів та поступовим витісненням залізничного транспорту автомобільним в зоні внутрімодальної конкуренції. Загострення конкуренції з боку автомобільного транспорту в даному сегменті пов'язане також із непрогнозованістю тарифів на залізничні перевезення та низкою недоліків діючої системи тарифоутворення. Вантажовідправники надають перевагу автомобільним перевезенням, беручи до уваги низку переваг останнього та нехтуючи його недоліками, наприклад, негативним впливом на навколишнє середовище, оскільки в Україні цей фактор поки що відіграє меншу роль, ніж в ЄС.

Існує три сегменти конкуренції залізничного транспорту з автомобільним залежно від дальності перевезень. В межах території України доцільно виділити такі три сегменти: I сегмент – до 200 км; II сегмент – від 200 до 500 км; III сегмент – понад 500 км. У сегменті до 200 км основний обсяг вантажів перевозиться автомобільним транспортом; сегмент від 200 до 500 км є зоною найбільш активної внутрімодальної конкуренції; в сегменті понад 500 км переважна більшість перевезень здійснюється залізничним транспортом. В сегменті до 200 км залізниця не може конкурувати з іншими видами транспорту за ціною, тому основними сегментами для залізничних вантажних перевезень є середні та великі відстані. Крім того, потрібно відзначити неприйнятний термін та тариф виконання перевезення залізницею на малі відстані (порівняно з автомобільним), що пов'язане з особливостями її діяльності.

Зниження вантажообігу залізничного транспорту та зростання вантажообігу автомобільного транспорту й збільшення дальності вантажних автомобільних перевезень спричиняє негативний вплив на транспортну систему і стан інфраструктури, а також на навколишнє середовище. Варто

звернути увагу на те, що в європейських країнах, де левову частку у вантажних перевезеннях посідає автомобільний транспорт, всі зусилля спрямовані на переорієнтацію вантажів з автомобільного на залізничний, тоді як в Україні поки спостерігаються протилежні тенденції, а однією з цілей ЄС до 2050 р. [4] є переорієнтація 50% міжміських вантажних перевезень на середні відстані з автомобільного на залізничний та водний транспорт, які є більш екологічними.

Література

1. *Транспорт України* : стат. збірник, 2020 / Державна служба статистики України : сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/10/zb_Transpot.pdf (дата звернення: 09.03.2022).
2. *Вантажооборот в Україні зріс на 8,5% з початку року* / Національне агентство «Укрінформ» : сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2316798-minekonomiki-vantazooborot-v-ukraini-zris-na-85-z-rosatku-roku.html> (дата звернення: 09.03.2022).
3. Жмак В. М. *Теза про те, що буде тільки збільшення тарифів помилкова* / Rail.insider : сайт. URL: <https://railinsider.com.ua/zhmak-teza-pro-te-shho-bude-tilky-zbilshennya-taryfiv-pomylkova> (дата звернення: 10.03.2022).
4. *European strategies. White paper 2011*. URL: http://ec.europa.eu/transport/themes/strategies/2011_white_paper_en.htm (access date: 11.03.2022).

UDC 338.439.02:355.01(477)

Olena Shubravska

*Doctor of Economics, Professor, Head of the Department
of Forms and Methods of Management in the Agri-Food Complex,
SI «Institute of Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine», Kyiv (Ukraine)*

**LOSSES AND PROSPECTS FOR AGRICULTURAL PRODUCTION
IN UKRAINE IN TERMS OF WAR**

JEL classification: O130; Q110

According to preliminary data of the State Statistics Service of Ukraine, in 2021 grain crops were harvested 85.7 million tons (of which 32.1 million tons of wheat and 41.9 million tons of corn), oil – 22.8 million tons. As of February 1 in 2022, grain stocks amounted to 26.6 million tons (including 8.2 million tons of wheat and 16.5 million tons of corn). The Kyiv School of Economics estimates that more than 400 million people worldwide depend on Ukrainian grain supplies.

The extent of losses from hostilities, including in the agricultural sector of Ukraine, is still impossible to fully assess, as they are constantly growing. The Russian occupiers are not only deliberately destroying fuel and seed supplies across the country for spring sowing, but are also breaking and stealing agricultural machinery, looting stocks of grain and other agri-food products, and mine fields even in areas not active actions, making it impossible or at least extremely difficult to sow there.

According to the calculations of the NGO “Ukrainian Environmental Protection Group”, due to hostilities in Ukraine on 20.3 million hectares it is not possible to conduct a sowing campaign or these lands are currently unavailable [1]. More than 11 million hectares, i.e., almost a third of the arable land, are within the risk zone of agriculture. They will not be sown or will be temporarily unavailable. Much of the cultivated area is occupied, some of it directly damaged by hostilities and contaminated by explosives, making such land unsuitable for growing food crops. Even after the liberation of such areas, the sowing campaign in some areas may not be possible before demining.

According to the APK-Inform news agency, based on the current geography of hostilities as of mid-March, of the 7.6 million hectares of winter wheat, rye and barley sown in 2021, in total for fertilization, and then harvesting may be available only 5.5 million hectares, which corresponds to an area loss of 28% [2]. As of February 1, 2022, 46% of the total sunflower reserves in Ukraine were in the regions where hostilities are now taking place almost continuously. Given the significant damage to infrastructure in these regions, it is clear that some of these reserves will be lost. A difficult situation has arisen with the rapeseed crops. For the harvest of 2022 in Ukraine was sown the maximum area in 12 years – 1.4 million hectares. However, about 50% of this area is in areas with hostilities, so much of the crops may be lost.

A critical situation in animal husbandry is taking place in the occupied part of the Ukrainian territory. In both dairy and meat cattle breeding and pig farming, farmers are unable to properly care for animals and feed them. The situation is particularly difficult in dairy farming, in particular, with the provision of timely milking of cows. In addition, there is no place to hand over the produced milk, as the chains of its supply for processing are completely destroyed. In poultry farming, significant production capacity was concentrated in the Kherson region. One of the largest poultry farms in Europe (part of the agricultural holding “Avangard”) was deprived of the ability to feed birds (three million birds) due to power outages and the inability to deliver feed and export finished products. The birds were partially excised, partially disposed of.

Prospects for agricultural production in 2022. Winter wheat in Ukraine has already been sown, crops are still in good condition. However, without timely spring fertilization, which is prevented by active hostilities and the movement of troops in many regions, crop yields will be significantly reduced. At the same time, in relatively quiet regions, the limited supply of fuel and mineral fertilizers due to the loss of ports makes agricultural activities problematic. Lack of sowing material, fuel and fertilizers also has a negative impact on the sowing of spring cereals (corn, barley) and oilseeds. This will obviously lead to a significant reduction in crop yields and exports.

According to the Ministry of Agrarian Policy, Ukrainian farmers in 2022 under martial law should sow 50% of the planned area for spring crops, another 20% of the area – in question, and 30% of the area sowing will not happen. It is also expected that due to the war in Ukraine there will be some changes in the structure of sown areas. The main efforts of farmers will be focused on growing crops with a relatively short growing season, necessary to ensure national food security and the needs of the army (buckwheat, peas, etc.). The available opportunities to supply imported material and technical resources of production will also be taken into account. Thus, in the event of a shortage of imported seeds, crops whose seeds are in stock will be sown.

The main current problems of Ukrainian agricultural producers are as follows.

1. Lack of physical capacity to sow in many key agricultural regions of Ukraine. The sowing campaign was assessed as very unlikely in more than 9 regions of the country, where there are almost continuous hostilities.

2. Insufficient level of provision of farmers with fuels and lubricants for sowing, in particular, diesel fuel, which is currently supplied exclusively across the western border. This problem is critical.

3. Destruction of supply chains of agricultural resources. This not only negatively affects the process of fertilizing winter crops, but also affects the current sowing, as in many cases there is a blockade of supplies of seeds previously ordered by farmers (even paid). As a result, a significant reduction is expected, primarily in corn crops, as well as problems with the sowing of vegetable crops, the seeds of which, in addition to imports, were also delivered from the southern regions, which are currently occupied.

4. The need to provide agricultural producers with plant protection products, seeds, fertilizers and logistics for their delivery. According to the Ministry of Agrarian Policy, as of mid-March 2022, 80% of the planned amount of required mineral fertilizers, 75% of seeds and 55% of plants protecting tools (PPT) were purchased and located in Ukraine. However, given that the area under crops will be significantly reduced, the heads of the Ministry of Agrarian Policy believe that the available amount of most resources (except PPT) will be enough. The time to solve the problem with PPT is May-June. But even if this problem is not solved, it will only lead to a partial crop failure. The main threat is the lack of logistics.

5. Significant costs of the sowing campaign against the background of a sharp decline in exports and the inability to replenish the financial resources of agricultural producers.

Expected food security in 2022. According to the heads of the Ministry of Agrarian Policy, as of mid-March 2022, Ukraine has enough food reserves for consumption, as Ukraine produces five times more than domestic consumption. Thus, 8 million tons of wheat are consumed annually, and currently there are available 6 million tons, in addition, the winter harvest is expected. As for corn (it is needed 7-7.5 million tons), there is a two-year stock. Sunflower oil – for 5 years, sugar – for one and a half years. It is also believed that there should be no problems with potatoes this year.

With the resumption of sunflower processing enterprises in the eight safest areas in the west and partly in the center of the country (even excluding Poltava and Dnipropetrovsk regions), a total of about 400-450 tons of oilseeds per month can be processed and receive 130-160 tons of oil, which is more than sufficient to ensure domestic consumption (it is estimated that the consumption of sunflower oil on the domestic market in the current season does not exceed 45 thousand tons per month) [3]. The main problems in this area are related to logistics, the availability of fuel, the willingness of farmers to sell sunflowers, as well as the processing companies' willingness of getting involved.

At the same time, it is clear that the declared stocks of grain and sunflower in Ukraine cannot fully guarantee food security for the population, because these products do not exhaust the list of foods people need. The main threats to food security in 2022 are:

- the risk of losing a significant amount of declared stocks of grain and oil due to their location in the currently occupied regions and possible damage due to the inability to ensure proper conditions for their long-term storage;
- the crisis in animal husbandry, especially in the occupied territories;
- problems in the fruit and vegetable sector (availability of a significant part of stocks of these products in the occupied territories in the absence of proper storage conditions, lack of seeds and labor in the rest of the territory, high probability of insufficient fruit and vegetable production due to its predominant concentration in southern regions);
- a sharp reduction in imports of important products (fish, fruit) due to the loss of ports;
- lack of ability to increase food imports from the EU due to the existence of a contractual supply system and the inability to increase the relevant production in European countries.

References

1. *Almost a third part of Ukrainian crops could be abandoned or inaccessible.* The Ukrainian Nature Conservation Group (UNCG): website. Retrieved from: <https://uncg.org.ua/en/almost-a-third-ua-crops>.
2. *Planted area under spring grains to decline by 40% in Ukraine in 2022.* APK-Inform Analytic and Information Agency: website. Retrieved from: <https://www.apk-inform.com/en/news/1525721>.
3. *Sunflower seed stocks and processing capacities in western and central Ukraine sufficient to provide domestic needs and partial exports.* APK-Inform Analytic and Information Agency: website. Retrieved from: <https://www.apk-inform.com/en/news/1525761>.

УДК 334.012:006.032

Траченко Людмила Анатоліївна

*д. е. н., професор кафедри економіки, права та управління бізнесом,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ У БІЗНЕС

JEL classification: L260; M110

Особливості функціонування національної економіки в умовах глобалізації свідчать про неможливість її ефективного розвитку поза міжнародним співробітництвом. Умови глобалізації та тенденції розвитку України, що орієнтовані на залучення іноземних інвестицій, зумовлюють підвищення рівня якості товарів та послуг. Членство України у Європейському Союзі передбачає запровадження і дотримання вимог і норм міжнародного та європейського законодавства, супроводжується реформами практично у всіх галузях економіки України.

Жорстким випробуванням для українського бізнесу став запроваджений 24 лютого 2022 року військовий стан в країні у зв'язку з початком російсько-української війни. Тяжкі часи переживає народ України, економіка країни зазнає значного падіння, яке становить більш, ніж 35% станом на кінець березня 2022 року. «Далі все залежатиме від того, як економіка та бізнес оправляться, залежить від експортних галузей, де ми зараз перебудовуємося із морських поставок на залізничні через Східну Європу. Всі ці речі також впливатимуть на ВВП» [1].

Позитивним результатом для стабілізації та розвитку вітчизняного бізнесу є пришвидшення процесу євроінтеграції України, яка в червні 2022 року очікує на отримання статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу [1]. Є глибока впевненість, що повноцінним членом Європейського Союзу Україна стане вже найближчим часом. Зважаючи на це, відновлення національного бізнесу в умовах військового стану та його успішне ведення потребує застосуванням ефективних інструментів, сучасних підходів згідно з вимогами міжнародних стандартів.

Впровадження міжнародних стандартів у бізнес є підґрунтям досягнення високої конкурентоспроможності та вирішальним фактором комерційного успіху. Перш за все, йдеться про міжнародний стандарт ISO 9001:2015 «Системи управління якістю. Вимоги». Це універсальний стандарт, який забезпечує ефективне управління бізнесом у будь-якій сфері діяльності шляхом

створення систем управління якістю. Варто наголосити, що між поняттями «система управління якістю», «система управління бізнес-компанією», «управління бізнесом» доцільно поставити знак рівності. Саме така інтерпретація дозволить топ-менеджменту компаній визнати суттєву значущість для бізнесу впровадження зазначеного стандарту.

Впровадження міжнародних стандартів щодо формування ефективних систем управління якістю бізнес-компаній різних сфер діяльності є запорукою успішної міжнародної торгівлі та обов'язковою вимогою щодо України в якості члена Європейського Союзу. Ухвалення рішення щодо формування систем управління якістю на відповідність вимогам міжнародного стандарту ISO 9001:2015 повинно бути стратегічно важливим напрямком діяльності компаній, в основі якого – застосування ефективних методів, заходів, методології та інших інструментів управління якістю [2].

Важливим засобом успішного ведення бізнесу, досягнення ключових цілей та економічних показників діяльності є сертифікація системи управління компанії на відповідність вимогам стандарту ISO 9001:2015. Наявність сертифікату надає бізнес-компаніям суттєві переваги щодо виходу на міжнародні ринки, пріоритетні позиції в тендерних конкурсах, більш широкий діапазон можливостей в міжнародному партнерстві тощо.

Сучасні економічні умови функціонування бізнесу вимагають від виробників дотримуватися балансу між гарантованим виготовленням якісної та безпечної продукції для її споживача, враховуючи мінімальний негативний вплив на довкілля та безпечні умови праці для персоналу. Найбільш перспективним способом управління бізнесом в таких умовах є впровадження інтегрованої системи на відповідність вимогам міжнародних стандартів ISO 9001:2015, ISO 14001:2015 «Система екологічного управління. Вимоги та настанови щодо застосування» та ISO 45001:2018 «Система управління охороною здоров'я та безпекою праці. Вимоги та настанови щодо застосування». Створення єдиної структури управління екологічними аспектами і якістю, персоналом та безпекою інформації, ризиками, дозволяє досягати цілей бізнесу з урахуванням інтересів всіх зацікавлених сторін (споживачі, персонал, суспільство тощо). При цьому, більш ефективно та раціонально здійснюється використання ресурсів компанії, скорочується обсяг документації порівняно з їх загальною кількістю при створенні окремих систем управління.

Інтегровані системи управління засновані на застосуванні процесних підходів до управління, що мають за мету пов'язати різні процеси та види діяльності бізнес-компанії. Інтегровані системи управління – це, перш за все, якісна система управління, спрямована на вирішення існуючих проблем організації (економічні, соціальні і екологічні тощо) за допомогою стандартів.

На практиці більш прийнятною є адаптивна модель інтегрування, де роль базової виконує система управління якістю згідно з вимогами стандарту ISO 9001:2015. Це пояснюється тим, що стандарт ISO 9001, порівняно зі стандартами ISO 14001 та ISO 45001, комплексно охоплює усі аспекти діяльності бізнес-компанії. Зокрема, основні поняття та принципи, сформульовані у стандартах ISO серії 9000, значною мірою відповідають поняттям і принципам загального менеджменту.

Бізнес-компанія, яка запровадила та сертифікувала інтегровану систему управління, стає більш привабливою для багатьох стейкхолдерів: для страхових компаній, інвесторів, акціонерів, вітчизняних і закордонних партнерів, споживачів тощо. Сертифікація інтегрованої системи управління розширює перспективи її подальшого поліпшення і дозволяє закріпити провідні позиції бізнес-компанії на зовнішньому і внутрішньому ринках. Сертифікована і впроваджена інтегрована система управління дозволяє максимально оптимізувати, контролювати і адекватно оцінювати всі виробничі процеси компанії за зручною і простою схемою. Безумовно, це добре впливає на кожен із бізнес-процесів і на діяльність компанії загалом. Міжнародний досвід показує, що тільки ті компанії, які створили та впровадили інтегровані системи управління, здатні досягти стійкого успіху на світовому ринку.

Запровадження інтегрованих систем управління в бізнес, з одного боку, дозволить забезпечувати стійкий та екологічно безпечний розвиток суспільства, покращувати інвестиційну привабливість окремих компаній та країни в цілому, зміцнювати позиції на світовій арені, а, з іншого боку, – набуває статусу найважливішого та необхідного чинника «виживання» бізнесу в умовах глобалізації. Саме потреби бізнесу в досягненні економічних цілей з урахуванням вимог до якості продукції, природоохоронних вимог, вимог до безпеки працівників та інше визначили доцільність підготовки міжнародних стандартів спеціальних серій, які можуть інтегруватися у загальний менеджмент компаній і гарантувати певні позиції серед конкурентів у перспективі [3, с. 50–61].

Варто акцентувати увагу на тому, що ефективність розробки інтегрованих систем управління бізнес-компаній суттєво залежить від лідерства вищого керівництва та мотивації персоналу. На жаль, низький рівень знань персоналу часто унеможлиблює процес переходу на інтегровані системи управління. У проектуванні таких систем повинні брати участь усі працівники компанії, для яких процес поліпшення якості роботи є важливою складовою загальної культури та етики виробництва [4, с. 45–50].

Основними факторами, що стримують розвиток інтегрованих систем управління бізнес-компаній є: недостатня усвідомленість вищим керівництвом компаній про механізми функціонування та переваги цих систем і необхідність значних капіталовкладень для їх запровадження. Рішенням цих проблем може стати застосування організаційних, економічних і законодавчих інструментів державного регулювання та підтримки розвитку інтегрованих систем управління в бізнесі.

Література

1. Слово і діло : аналітичний портал. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/03/29/novyna/ekonomika/vijna-ukrayini-shmyhal-oczynuv-radinnya-ekonomiku> (дата звернення: 17.03.2022).
2. Траченко Л. А. Важливі аспекти формування систем управління якістю в контексті вимог міжнародного стандарту ISO 9001:2015. *Ефективна економіка*. 2018. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6239> (дата звернення: 22.03.2022).
3. Смірнова К. В. Інтегровані системи менеджменту : практика використання, проблеми та перспективи розвитку в Україні. *Вісник Одеського державного екологічного університету*. 2012. № 13. С. 50–61.
4. Слободяник А. М., Сиза В. О. Удосконалення моделі інтегрованої системи менеджменту якості на агропромислових підприємствах. *Агросвіт*. 2021. № 4. С. 45–50.

UDC 316.7:338.001.36

Natalia Zakharchenko
Doctor of Economics, Associate Professor of
Economics, Law and Business Management Department,
Odessa National Economic University (Ukraine)

PROBLEMS AND OPPORTUNITIES OF THE DEVELOPMENT OF CULTURAL AND CREATIVE INDUSTRIES IN UKRAINE

JEL classification: M210; O310; Z100

Over the past decades, the economies of most countries around the world are reorienting to the vector of creativity. In Ukraine, the creative economy and creative industries, as its basis, has recently been the subject of research by scholars. Accession of Ukraine to the Creative Europe program from January 1, 2016 will enable Ukrainian organizations of cultural and creative industries to participate in events within the program. The greatest difficulty for the Ukrainian side in joining European cultural programs, in particular, the “Creative Europe” platform, was the lack of a mutually agreed provision on creative industries and the creative sector of the economy in Ukrainian legislation and, importantly, the lack of understanding of culture as the driving force of the economy.

The development of cultural and creative industries is one of the priority directions of the “Long-term National Strategy for the Development of Culture till 2025”. In 2016, a department for the development of cultural and creative industries was created at the Ministry of Culture. However, the cultural and creative industries are not considered by the authorities as a priority area for the overall development of the country. The draft law on the development of national cultural products should be integrated into a broader plan for the development of the creative economy. There is a lack of skills and know-how in the community of cultural and creative industries for establishment of connections and raising funds at the international level, in particular, for maximizing the potential of the program. Many problems and tasks are the same as in many other countries (and their regions), including other parts of Europe and the European Union. Since the cultural and creative industries are associated with a new economy based on talent/human resources and creativity, the development of these industries requires the creation of a coherent ecosystem [1].

Particular attention should be paid to cooperation between the countries of the Eastern Partnership, according to the specialist of the Centre of Fine Arts BOZAR (Belgium), M. Franco because they have a common past and are culturally close to each other.

The activities of creative industries are regulated by the Law of Ukraine “On Culture”. The Verkhovna Rada (Supreme Council) of Ukraine introduced amendments to the Draft Law No. 6738 “On Amendments to the Law “On Culture” (regarding the definition of “creative industries”) [2]. The document states that “creative industries” is a list of types of economic activities that have the potential to create added value and jobs through cultural (artistic) and/or creative expression, and their products and services are the result of individual creativity, skills and talent. The introduction of this term into the legislation in the field of culture should provide a legal opportunity for the state to support the creative industries.

According to the national scientist I. Vakhovych, the creative industries include the areas of creative activity, which are grouped into 4 blocks:

- 1) industries of cultural heritage (architectural monuments, museums, libraries, festivals, exhibitions, fairs, folk festivals);
- 2) the industry of traditional arts (cinematography, theatrical art, music industry, photography art);
- 3) the industry of creative services (television, radio, advertising, publishing, fashion, design);
- 4) the industry of innovation-creative services (software, Internet technologies, innovative developments, research and development) [3, p. 35].

The idea of creative industries is based on the orientation towards ensuring their dynamic development, which is formed due to the possibility of rapid adaptation to new realities and modern requirements. At the same time, it is stressed that creative industries should ensure the creation of fundamentally new products, or provide new content to existing ones.

Within the European Union, the term “cultural and creative industries” (CCIs) is used, as opposed to the widely popular term “creative industries”. This is explained by the fact that creative and intellectual property is used in the production of products of social and cultural significance at the heart of the cultural and creative sectors of the economy. The term “cultural industries” emphasizes the cultural heritage of Europe, while the notion “creative industries” focuses on individual creative talent and innovation, as well as the exploitation of intellectual property [4, p. 202].

According to scientists S. A. Davimuka and L. I. Fedulova, the creative industries are the only areas on the market that demonstrate steady growth during the period of falling resource markets. Ukraine has the potential to present its intellectual and artistic capabilities, to convert them into business, creating a new environment in cities. The creative sector is able to provide new ideas, creative associations, new products and brands. Although, according to some experts, the development of creative industries is an attribute of highly developed economies and well-off population, as well as high education, but Ukraine has every opportunity to become a country that can demonstrate its creative capital [5, p. 227].

In 2017, out of 16.4 million employed citizens, about 2.9% of people are involved in the creative economy. They bring the country about 4.4% of GDP. The leaders include: 1) IT-technologies, which employ about 100 thousand people, which bring about 81 billion UAH of income; 2) architecture, design and fashion, where 6.5 thousand people work, which bring 17 billion UAH of income; 3) media, where 14 thousand people are employed, whose annual income is about 14.8 billion UAH (Fig. 1).

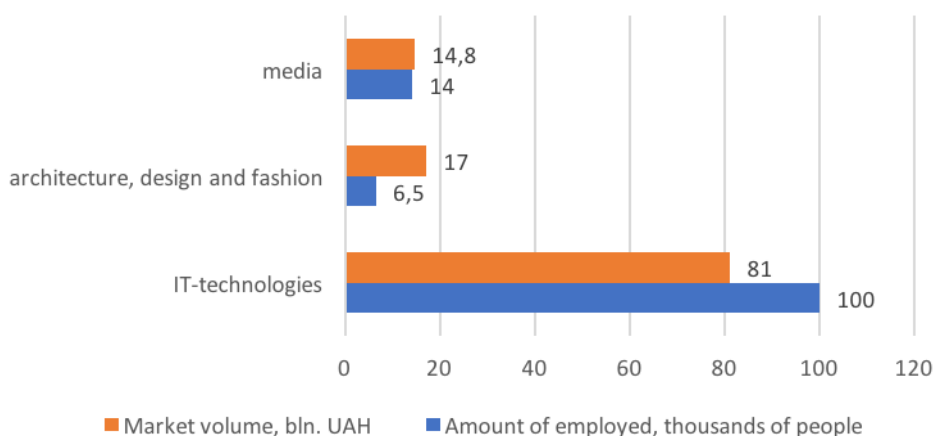

Fig. 1. Leaders of Cultural and Creative Industries in Ukraine, 2017
Source: [6]

Consequently, the potential of the creative industries market is enormous. But today there are still many obstacles and barriers to the development of the creative economy in Ukraine, which create systemic problems, namely: the lack of a systematic understanding of the creative economy at the state level, the lack of quality of human capital (in many cases, conservative educational programs do not allow to prepare contemporary creative entrepreneurs), as well as migration – the outflow of skilled professionals abroad.

That is why the development of a creative economy should be the creation of favorable conditions for the development of the creative potential of the individual. This is enshrined in the Draft Concept of Humanitarian Development of Ukraine for the period until 2020, where intellect, education, professional experience, social mobility, creativity and innovation in professional and social life are recognized as the main component of national wealth and the main resource of socio-economic development, the key to the high creative potential of society [7].

Creation of conditions for stimulating the creative activity of citizens and the formation of a European level civil society in Ukraine that envisages ensuring the implementation of political, civil, economic, social and cultural rights of citizens, assimilating and using of the latest knowledge and technologies, preserving of invaluable cultural-spiritual heritage, reforming and development of the cultural sector, including in terms of its economic efficiency, is enshrined in the “Long-term National Culture Strategy – 2025” [8].

Improvement of the business climate through reforms; significant progress in reducing technical barriers to trade, the adoption of new EU legislation and standards, the high scientific potential of researchers and developers, the high efficiency of scientific research is confirmed by the index of patents filed for inventions, utility models and industrial designs; the presence in the regions of a sufficient number of strategic innovators – large enterprises focused on the production of competitive products, around which creative small enterprises are located; development of high-tech industrial enterprises; the presence in the regions/cities of the basic conditions for the formation of creative clusters in priority directions of the development of creative industries – these are the very advantages and strengths of the potential for the development of the creative economy in Ukraine, which create opportunities for the development of cultural and creative industries in Ukraine. Among the main ones are: development of scientific and production innovation and modern information and technological infrastructure; formation of a scientific and technological system that is being developed and financed; strategic geographical position of Ukraine; participation in the EU Horizon 2020 program and projects of the European Entrepreneurship Support Network, participation in the EU programs COSME, Creative Europe; a relatively developed private market for business services (for example, private business incubators, innovation centers, consulting); decentralization in the regions of the country, which allows the implementation of contemporary cultural policy on the ground.

References

1. *European guidelines for national cultural policy and strengthening the role of creative industries in the context of sustainable socio-economic development* [Yevropeiski oriientyry natsionalnoi kulturnoi polityky ta posylennia roli kreatyvnykh industrii v konteksti staloho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku]. Retrieved from: http://www.nplu.org/storage/les/Infocentr/Tematich_ogliadi/2015/creative.pdf [in Ukrainian]
2. *On Amendments to the Law of Ukraine “On Culture” to Define the Concept of “Creative Industries”*: Law of Ukraine, No. 2458-VIII, 19.06.2018 [Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy “Pro kulturu” shchodo vyznachennia poniattia “kreatyvni industrii”]: Zakon Ukrainy, No. 2458-VIII, 19.06.2018]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2458-19#Text> [in Ukrainian]
3. Vakhovich, I., Chul, O. (2014). *Development of creative industries: regional dimension*: monograph [Rozvytok kreatyvnykh industrii: rehionalnyi vymir: monohrafiia], Vezha-Druk, Lutsk, 288 s. [in Ukrainian]
4. Skavronska, I. V., Goncharuk, A. A. (2016). Trends in the development of creative industries in the European Union [Tendentsii rozvytku kreatyvnykh industrii v krainakh Yevropeiskoho soiuzu], *Molodyi vchenyi*, No. 4 (31), s. 201–204. Retrieved from: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/4/48.pdf> [in Ukrainian]
5. Davymuka, S. A., Fedulova, L. I. (2017). *Creative sector of economy: experience and directions of development*: monograph [Kreatyvnyi sektor ekonomiky: dosvid ta napriamy rozbudovy: monohrafiia], DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy», Lviv, 528 s. [in Ukrainian]
6. *How many Ukrainians are engaged in creative industries* (2017) [Skilky ukrainsiv zaimaiutsia kreatyvnymy industriiamy], The Village Ukraine: website. Retrieved from: http://www.the-village.com.ua/village/business/number_of_the_day/257505 [in Ukrainian]
7. *Draft Concept of Humanitarian Development of Ukraine for the period up to 2020* [Proekt Kontseptsii humanitarnoho rozvytku Ukrainy na period do 2020 r.], NAN Ukrainy, Kyiv, 2011, 61 s. Retrieved from: https://dniokh.gov.ua/wp-content/uploads/2014/12/koncepciya_hum_rozvytku.pdf [in Ukrainian]
8. *About approval of the Long-term strategy of development of the Ukrainian culture – strategy of reforms*: Law of Ukraine, No. 119-p, 01.02.2016 [Pro skhvalennia Dovhostrokovoi stratehii rozvytku ukrainskoi kultury – stratehii reform: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy, No. 119-p, 01.02.2016]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119-2016-p#n7> [in Ukrainian]

UDC 332.1:658

Karina Utenkova
Doctor of Economics, Associate Professor,
Professor of Accounting, Auditing and Taxation,
State Biotechnological University (Ukraine)

ECONOMIC SECURITY OF THE AGRARIAN SECTOR IN THE CONTEXT OF THE GLOBAL SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

JEL classification: M200; M290; O130; Q100

Achieving the sustainable development is a top priority for most countries of the world. Ukraine has the relevant goals, in this direction the achievement of which is impossible without a reliable foundation that in modern conditions should be the agricultural sector of the economy.

The purpose of the study is to substantiate the problems and prospects of Ukraine's achievement of the Sustainable Development Goals "Overcoming hunger, achieving food security, improving nutrition and promoting sustainable agricultural development" in the condition of developing the economic security of the agricultural sector (United Nations, 2015).

The article examines the problems and prospects of Ukraine's achievement of the stated Sustainable Development Goal in the following logical sequence: the tasks to be fulfilled to achieve the Sustainable Development Goal are considered; the dynamics of separate indicators characterizing the performance of these tasks are analyzed; the proposals for developing the economic security of the agricultural sector are presented as a guarantee for the achievement of this goal.

The economic security of the agricultural sector in the scientific literature is considered as a component of the economic security of the state; food security; rural development; economic security of agricultural enterprises (Utenkova et al., 2020).

The main priority for 2030 is to bring to the scientifically substantiated level of consumption of the main food types by the population of Ukraine. The key to achieving it is a competitive and efficient agricultural sector. The planned twofold increase in agricultural productivity will contribute to a steady increase in agricultural production, which should increase by more than one third by 2030. The main recommendations for further development of the economic security of the agricultural sector are (Utenkova, 2020):

- increasing the level of investment attractiveness of agricultural sector;
- stimulating the creation of small farms with an area of up to 50 hectares, including family farms, by improving the legal framework and providing favorable economic, organizational and social conditions for their activities;
- technical modernization of agricultural production and food industry, increasing their energy efficiency and realization of energy saving potential;
- promoting the growth of high value-added food exports, particularly by completing the adaptation of Ukrainian legislation to EU requirements in the field of agriculture, ensuring the comprehensive implementation of permanent procedures based on the principles of HACCP (Hazard Analysis and Critical Control Point) that allows to guarantee production of safe production by identification and control of dangerous factors;
- creation of a clear mechanism for regulating the market of organic products and raw materials, a proper system of its certification;
- ensuring the stability, predictability and transparency of the system of state support for the agricultural sector by introducing medium-term budget planning and allocating at least one percent of the gross output of agricultural products to support agricultural production;
- development and implementation of a system of targeted food aid for the most vulnerable categories of the population;
- launching programs that will allow children of different ages to have daily access to a minimum set of foods and provide a third of their daily calorie intake;
- conducting information campaigns to promote healthy nutrition, especially at preschool and school institutions;

– limiting excessive price volatility on food and ensuring the proper functioning of food markets, particularly by reducing market risks for farmers through market instruments (insurance, guarantee funds, forward trade, derivatives trading, e-commerce, etc.).

The results of the study may be useful for developing a further strategy for the economic security of Ukraine's agricultural sector, taking into account the implementation of the Global Sustainable Development Goals.

References

1. United Nations (2015). *Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, No. A/RES/70/. URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E (access date: 02.03.2022).
2. Utenkova, K., Dukhnevych, A., Pohrishcuk, B., Berezina, L., Bratanov, B. (2020). Ensuring Economic and Food Security through the Development of the Agricultural Sector (The Example of Ukraine). *Journal of Contemporary Issues in Business and Government*, Vol. 26, Issue 1, Pp. 90–100. DOI: 10.47750/cibg.2020.26.01.012.
3. Utenkova, K. O. (2020). *Economic security of the agricultural sector: theory, methodology, practice: monograph* [Ekonomichna bezpeka ahrarnoho sektora: teoriia, metodolohiia, praktyka: monohrafiia], PromArt, Kharkiv, 360 s. [in Ukrainian]

УДК 334.012.6:65.012.6

Фіалковська Анастасія Андріївна

к. е. н., доцент кафедри економіки, права та управління бізнесом,
Одеський національний економічний університет (Україна)

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ПОКРАЩЕННЯ БІЗНЕС-КЛІМАТУ НА МЕЗО- ТА МАКРОРІВНІ

JEL classification: M200; O430

Розвиток підприємництва є необхідною умовою для формування конкурентного середовища та забезпечення соціально-економічного розвитку країни в цілому й окремих територіальних утворень. Підприємницька діяльність є своєрідним каталізатором економічного розвитку та зростання, а саме сприяє структурним змінам в економіці, збільшенню обсягів виробленої продукції (товарів та послуг), активізації інвестиційної та інноваційної діяльності, підвищенню рівня зайнятості, якості трудового потенціалу й ефективності праці, а також раціональному та ефективному використанню ресурсів.

Ефективне здійснення підприємницької діяльності потребує наявності сприятливого підприємницького середовища. Проте у 2020 році підприємницький сектор зазнав значного негативного впливу. Запровадження карантинних обмежень, пов'язаних із необхідністю подолання наслідків пандемії COVID-19, стало справжнім викликом для підприємців всього світу та, зокрема, України. Так, згідно з дослідженнями аналітичного центру «Слово і діло», Україна посіла четверте місце серед країн світу за тривалістю карантину (загалом 102 дні) [1]. Як наслідок, багато підприємців були змушені частково або повністю призупинити свою господарську діяльність. Це, у свою чергу, призвело до зниження рівня зайнятості у всіх регіонах країни. Багато суб'єктів підприємницької діяльності зазнали значних фінансових втрат та опинилися на межі банкрутства.

Перед підприємцями постала необхідність швидкої адаптації до нових умов господарювання як за допомогою власних зусиль, так і за рахунок певної підтримки з боку держави. Та, якщо великі підприємства, зазвичай, мають певний резерв для запобігання банкрутству в умовах глобальних викликів, то мікро-, малі та середні підприємства, які забезпечують велику кількість робочих місць, опиняються у зоні ризику за відсутності підтримки, насамперед, з боку держави, а також браку знань щодо взаємодії з інституціями підтримки підприємництва та використання можливостей проєктів міжнародної технічної допомоги.

Відповідно до даних Єдиного державного реєстру юридичних та фізичних осіб-підприємців і громадських формувань осіб, у 2020 році в Україні було створено майже 54 тис. нових юридичних осіб, що на 20% менше порівняно з попереднім докризовим 2019 роком, коли було відкрито понад 67,5 тис. юридичних осіб. Майже третину новоутворених юридичних осіб було зареєстровано у місті

Київ – понад 15,5 тис. юридичних осіб. Далі з великим відривом йдуть Дніпропетровщина, Одещина, Львівщина, Харківщина та Київщина без врахування столиці, які є традиційними центрами підприємницької діяльності. На ці області припадає третина від усіх нових юридичних осіб – майже 18 тис. юридичних осіб. Серед аутсайдерів – Луганська область, де у 2020 році розпочало свою діяльність трохи менше як півсотні підприємств різних організаційно-правових форм.

Незважаючи на виклики 2020 року, спостерігалось зменшення кількості юридичних осіб, що припинили своє існування (на 5 тис. юридичних осіб менше порівняно з 2019 роком). Найбільшу кількість підприємств було ліквідовано у червні та березні. Встановленню такої тенденції могло сприяти запровадження деяких спрощень у податковій документації, унаслідок чого підприємствам було простіше дочекатися позитивних економічних тенденцій, аніж розпочинати процедуру ліквідації, пов'язану із спрощенням податкової документації. Але, не зважаючи на це, було ініційовано процедуру банкрутства півсотні підприємств, а ще частина була ліквідована їх засновниками або за рішенням суду.

Динаміка відкриття та закриття власної справи у формі фізичної особи-підприємця (далі – ФОП) має трохи інший характер. Так, у 2020 році було створено понад 247,5 тис. ФОП, що майже на 5% менше порівняно з 2019 роком (261,7 тис. ФОП). Найбільшу кількість ФОП у 2020 році було зареєстровано у місті Київ, Харківській, Львівській, Одеській та Дніпропетровській областях. Наприкінці списку – Луганська та Кіровоградська області, де було зареєстровано лише 2760 та 4690 ФОП відповідно. Найбільшу кількість ФОП було створено у лютому – понад 31 тисяча. Так вже у квітні можна спостерігати наслідки впровадження обмежувальних заходів, пов'язаних із пандемією COVID-19: власний бізнес ризикнуло розпочати лише 8549 осіб, що є найнижчим показником за останні 4 роки. Водночас, протягом другої половини 2020 року значного падіння не було.

Скорочення кількості зареєстрованих ФОП загалом можна пов'язати із введенням карантинних обмежень. Водночас, у період локдауну для підприємців з'явилися нові можливості, зокрема, велику популярність здобули сервіси доставки, в яких доволі часто кур'єр оформлюється як фізична особа-підприємець із надання інших послуг. Активізувалися сервіси із доставки продуктів, де контрагентами виступають роздрібні торговельні точки [2].

Динаміка закриття ФОП у 2020 році виявилася негативною: було ліквідовано на 16% більше ФОП порівняно із 2019 роком. Більшість ФОП припинило свою діяльність у Києві, також негативні тенденції щодо цього показника спостерігалися у Дніпропетровській та Одеській областях. Більшість підприємців припинили свою діяльність у грудні та липні.

Однією із причин зменшення кількості фізичних осіб-підприємців можна вважати запровадження певних законодавчих ініціатив, таких як перспектива обов'язкового встановлення реєстраторів розрахункових операцій, подання первинної документації тощо. Крім того, у зв'язку зі спрощеною процедурою ліквідації ФОП, на відміну від юридичних осіб, для багатьох підприємців було більш доцільно припинити свою діяльність для того щоб не сплачувати обов'язкові податкові внески (для тих, хто працює на спрощеній системі оподаткування) та дочекатися стабілізації економічної ситуації.

Таким чином, аналіз показує, що динаміка розвитку підприємництва в Україні залишається доволі стабільною. Проте, все ж таки існує низка факторів, які стримують розвиток підприємництва в нашій країні.

З огляду на значення підприємництва для економіки країни в цілому та окремих територіальних утворень, зокрема, підприємці потребують підтримки для започаткування та розвитку власної господарської діяльності. Під підтримкою підприємницької діяльності ми розуміємо сукупність дій з боку державних установ, недержавних організацій та міжнародних донорів, які спрямовані на створення можливостей для відкриття, ефективного функціонування та розвитку підприємницьких структур. Іншими словами підтримка підприємництва полягає у створенні сприятливої інфраструктури підтримки підприємництва. Інфраструктура підтримки та розвитку підприємництва є сукупністю державних, приватних, громадських та міжнародних інститутів (організацій, установ і об'єднань), діяльність яких спрямовано на забезпечення інформаційної, законодавчої, фінансової та матеріально-технічної підтримки суб'єктів підприємництва та підвищення ефективності їх діяльності. До елементів такої інфраструктури можна віднести органи державної влади та місцевого самоврядування, що опікуються проблемами розвитку підприємництва, торгово-промислові палати, фонди підтримки підприємництва, міжнародні асоціації та мережі інституцій підтримки та розвитку підприємництва тощо.

За останні роки процес формування інституцій підтримки підприємницької діяльності в Україні значно активізувався. Вважаємо, що це пов'язано, перш за все, з усвідомленням органами місцевого

самоврядування, зокрема, керівництвом об'єднаних територіальних громад, ролі підприємництва для забезпечення місцевого економічного розвитку. Крім того, активізували свою діяльність на території нашої країни міжнародні асоціації та мережі інституцій з підтримки та розвитку підприємництва. Все це сприяє розвитку інфраструктури підтримки підприємництва.

Процес формування інфраструктури підтримки бізнесу є доволі активним в Україні. Проте, високий рівень корупційної складової та нестабільність законодавства значно знижують ефективність діяльності інституцій підтримки підприємництва, що обумовлено низьким рівнем довіри підприємців до влади та, як наслідок, відсутністю налагодженої взаємодії. Ключовим напрямом забезпечення ефективної підтримки та розвитку підприємництва в умовах невизначеності вбачається налагодження ефективної взаємодії між інституціями різних форм власності. Актуальним для подальших досліджень є розробка ефективного механізму взаємодії держави, бізнесу та міжнародних донорів задля забезпечення розвитку підприємництва в Україні.

Література

1. *Коронавірус у світі : скільки тривали локдауни у різних країнах* / Аналітичний портал «Слово і діло». URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/12/03/infografika/svit/koronavirus-sviti-skilky-tryvaly-lokdauny-riznyx-krayinax> (дата звернення: 30.03.2022).
2. *Аналітична система YouControl* : сайт. URL: <https://youcontrol.com.ua> (дата звернення: 30.03.2022).

УДК 656:338.4

Чмирьова Лариса Юріївна

*к. е. н., науковий співробітник відділу розвитку виробничої інфраструктури,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (Україна)*

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ АВТОМОБІЛЬНИМИ ДОРОГАМИ ЗАГАЛЬНОГО КОРИСТУВАННЯ

JEL classification: R420

Важливе значення для зв'язаності території, забезпечення доступності транспортних послуг та інтеграції транспортної системи України до європейської має високопродуктивна транспортна інфраструктура, яка формує мобільність. В Україні якість доріг є низькою, тому для запобігання подальшій руйнації доріг проводиться реформування системи державного управління автомобільними дорогами загального користування шляхом децентралізації відповідно до однойменної Концепції, яка спрямована на визначення основних напрямів реформування та вдосконалення механізму фінансового забезпечення дорожнього господарства, прозорості прийняття управлінських рішень при організації нового будівництва, реконструкції, капітального, поточного ремонту та експлуатаційного утримання таких доріг.

Перша Концепція реформування була затверджена ще у 2008 р., а остання у 2015 р., яка наразі є чинною, хоча має часовий горизонт до 2017 р. Реальні зрушення в реалізації Концепції відбулися лише у 2018 р., тобто через 10 років від запланованого початку. Такі основоположні пункти, як втілення пілотних концесійних проектів дорожнього господарства та створення інформаційно-аналітичної системи управління дорожнім господарством з метою формування єдиного інформаційного простору для учасників дорожнього руху, а також здійснення взаємодії між органами управління і підприємствами дорожнього господарства на всіх рівнях повністю не досягнуто. Необхідним є подальше впровадження заходів, визначених у Концепції реформування системи державного управління автомобільними дорогами загального користування, яка є передумовою формування загальної стратегії реформування, а також оновлення її відповідно до взятих зобов'язань відносно забезпечення сталого розвитку в країні та, зокрема, на автомобільному транспорті.

Позитивні аспекти впровадження реформування:

– передача доріг загального користування місцевого значення з 1 січня 2018 р. зі сфери управління Державного агентства автомобільних доріг України з балансу Служб автомобільних доріг у областях до сфери управління обласних державних адміністрацій, на баланс яких передано 114 тис. км доріг загального користування, тоді як на центральному рівні залишилося 44,5 тис. км

(із яких 21,6 тис. є територіальними дорогами), що дозволило Укравтодору зосередити ресурси на автомобільних дорогах загального користування державного значення, які є складовими міжнародних транспортних коридорів та мають пріоритетне значення у відносинах з країнами ЄС;

- впровадження Державного дорожнього фонду;
- передача на місцевий рівень фінансування доріг місцевого значення, що надало органам місцевої влади право самостійно визначати обсяги фінансування, обсяги робіт та пріоритетні об'єкти в регіонах. Такий розподіл дорожньої мережі дав змогу утримувати автодороги загального користування місцевого значення, як за рахунок субвенцій з Державного дорожнього фонду, так і за кошти місцевих бюджетів, що стало позитивним моментом, тому що керуючи дорожнім господарством безпосередньо на місці, можна більш об'єктивно визначати першочерговість виконання робіт з огляду на значимість дороги для регіону;

- створення конкурентного ринку дорожніх робіт, чому сприяло обрання підрядників через електронну систему ProZorro, що призвело до збільшення кількості учасників торгів. У сегменті експлуатаційного утримання доріг загального користування налічується понад 300 нових учасників, які мають досвід робіт на дорогах комунальної власності;

- введення системи контролю якості із залученням інженера-консультанта, що за світовою практикою сприяє економії до 15% від вартості будівництва [1], тоді як до проведення реформування, замовником, виконавцем та контролером дорожніх робіт був «Укравтодор», а наразі він залишився лише замовником;

- введення механізму гарантійного ремонту за рахунок підрядника: на ямковий ремонт – 5 років; на капітальний – 10 років.

- запровадження на початку 2020 р. спрощення дозвільної системи на отримання права виконання дорожніх робіт з проведення капітального ремонту шляхом введення експериментального проекту, який буде діяти до 1 січня 2022 р., що передбачає скасування отримання дозволу на виконання зазначених робіт [2]. Вважаємо, що впровадження такого експерименту є позитивним, тому що це скоротить час на оформлення документів на 4 місяці та спростить процедуру проведення капітальних ремонтів.

Проте, варто зазначити, що паралельно з позитивними зрушеннями, виникла низка проблем:

- зриви тендерів закупівлі у сфері проведення робіт із будівництва, ремонту та реконструкції доріг загального користування державного значення, внаслідок подання тендерної документації без намірів проводити подальші роботи. Для забезпечення конкурсів від недобросовісних учасників та компаній, неспроможних виконувати дорожні роботи було удосконалено національне законодавство у сфері публічних закупівель шляхом прийняття у серпні 2020 р. Наказу № 1572 Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо методології особливостей здійснення закупівель у сфері дорожнього господарства» [3]. Згідно з цим Наказом було впроваджено «забезпечення тендерної пропозиції», якою є надання забезпечення виконання зобов'язань учасником перед замовником, що виникли у зв'язку з поданням тендерної пропозиції у вигляді такого забезпечення як гарантія, яка може надаватися банківськими установами, страховими компаніями, фінансовими компаніями;

- відсутність пріоритетності розподілу об'єктів будівництва, реконструкції та ремонтів автомобільних доріг загального користування місцевого значення, а також вулиць і доріг комунальної власності при формуванні їх переліків;

- неможливість дрібних компаній, що займаються дорожніми роботами, виконати великі за обсягами роботи, тоді як транспортні проекти є масштабними та дороговартісними, що витісняє їх з ринку;

- неналежне виконання гарантійного ремонту підрядниками;

- низька конкуренція на ринку дорожніх робіт, яка наразі спостерігається. Так, більше 50% ринку дорожніх робіт, що проводяться відповідно до бюджетних програм через систему ProZorro, займають лише 5 підрядників, один з яких – іноземний, а у більшості областей, у тендерах беруть участь не більше 2-3 компаній, тоді як, наприклад, більше 80% ринку в Івано-Франківській області охоплює лише 1 компанія [4]. При цьому, в Україні створено Національну асоціацію дорожників України, налічується 62 асфальтобетонні заводи, більша частина яких – сучасні та високопродуктивні, 5 цементобетонних заводів, 100 асфальтоукладчиків, сучасні укладачі цементобетонної суміші. Для врегулювання цього питання необхідна:

- фактична відсутність змін у системі управління автомобільними дорогами через не використання низкою областей типової структури управління автомобільними дорогами, як на державному, так і на місцевому рівнях, що впливає на незадовільний технічний стан доріг, безпеку

руху, тощо. Таке управління передбачає не лише будівництво, реконструкцію та ремонт автомобільних доріг, але ще й щоденне обслуговування, обстеження, облік, впровадження сучасних систем інформаційного забезпечення дорожнього господарства [5];

– внутрішні конфлікти між керівництвом Укравтодору та обласними Службами автомобільних доріг, знижують довіру суспільства до зазначеного органу влади.

Література

1. Уряд запровадив експеримент із скасування дозволів на будівництво доріг / Укрінформ : сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2869915-urad-zaprovadiv-eksperiment-iz-skasuvanna-dozvoliv-na-budivnictvo-dorig.html> (дата звернення: 07.02.2022).

2. Про реалізацію експериментального проекту з проведення капітального ремонту автомобільних доріг загального користування : Постанова Кабінету Міністрів України № 192 від 05.02.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-2020-p#Text> (дата звернення: 08.02.2022).

3. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо методології особливостей здійснення закупівель у сфері дорожнього господарства : Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України № 1572 від 17.08.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1572915-20#Text> (дата звернення: 10.02.2022).

4. Для якісних доріг в Україні необхідні прозорі процеси, належний контроль, конкуренція і 5 трильйонів гривень / Офіс ефективного регулювання BRDO : сайт. 2019. URL: <https://brdo.com.ua/top/dlya-yakisnyh-dorig-v-ukrayini-neobhidni-prozori-protsezy-nalezhnyj-kontrol-konkurenciya-i-5-tryljoniv-gryven> (дата звернення: 11.02.2022).

5. Березовський М. *Дорожня галузь України. Погляд із середини* / Національна асоціація дорожників України, 2019. URL: <https://nadu.com.ua/dorozhnya-galuz-ukrayini-poglyad-iz-seredini> (дата звернення: 14.02.2022).

УДК 339.18(4)

Балак Ілона Олександрівна

к. е. н., доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій,
Волинський національний університет ім. Лесі Українки (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ ЦЕНТРІВ У ЄВРОПІ

JEL classification: R420

У другій половині XX століття швидке зростання обсягів міжнародної торгівлі сприяло формуванню та розвитку транспортно-логістичних центрів, що поєднують зручне транспортне розташування, наявність складських приміщень, діяльність підприємств, що надають митні, брокерські, страхові та інші послуги.

Розвиток логістичної сфери в Європі пов'язаний з розвитком транспортної інфраструктури морських портів та створенням на цих територіях транспортно-логістичних центрів. Наразі вони є важливою дохідною частиною бюджету економіки низки європейських держав: 40% доходів від транспортного комплексу у Нідерландах, 31% – у Франції, 25% – у ФРН [1, с. 33].

Прикладом ефективного функціонування транспортно-логістичних центрів є «Інтерпорт Болонья», створений у 1971 році у передмісті Болоньї (Італія). Його основними цілями були поширення інтермодальних залізничних перевезень, щоб розширити автомобільний вантажопотік, канали розподілу товарів; сприяти сталому розвитку економіки даного міста. Обсяг вантажопотоку через цей логістичний центр становить 4,5 млн т. щороку [2].

В 1989 році група французьких географів на чолі з Роджером Брунетом обґрунтувала концепцію «Блакитного банану» («Blue banana») також відомого як Європейський Мегалополіс або вісь Ліверпуль-Мілан. Цей логістичний хаб простягається з північно-західної Англії через Лондон (Велика Британія) до Лілля (Франція), держави Бенілюксу, вздовж Райнланду (ФРН), південної Німеччини, Ельзас-Мозель (Франція) на заході та Швейцарії (Базель, Цюріх) до північної Італії (Мілан, Турин) на півдні [3]. На картах цей хаб має форму банана, синій колір символізує за однією версією прапор ЄС, а за іншою – блакитні комірці уніформи працівників підприємств регіону.

«Блакитний банан» є домішкою 90–110 млн. людей. Він містить морські порти Роттердам (Нідерланди) та Антверпен (Бельгія), аеропорти Хітроу (Велика Британія), Франкфурта-на-Майні (ФРН) та ін. Тут поєднуються найбільші у світі зосередження людей, підприємств промисловості, капіталу та економічної сили [4]. У 2020 році найкращими логістичними хабами Європи виступили Антверпен (Бельгія), Роттердам (Нідерланди) та Дюссельдорф (ФРН). Вони мають два ключових критерії в логістичному ланцюгу: розміщення для підприємств та діяльність з реалізації продукції [5]. На думку фахівців Інституту Фраунгофера, європейська логістика пережила кризу COVID-19 краще, ніж економіка. Загальна вартість ринку логістичних послуг Європи на початку 2020 року становила 1,115 трлн. євро, що на 3,5% менше, ніж у 2019 році [6].

Отже, європейські логістичні центри, зосереджені у високо урбанізованих транспортних вузлах, ефективно подолали виклики, пов'язані з пандемією, та є невід'ємною складовою розвитку економіки країн регіону. Їх розвиток надасть додаткові стимули для подальшого економічного зростання в регіоні.

Література

1. Боняр С. М., Корнійко Я. Р. Міжнародний досвід створення мультимодальних транспортно-логістичних центрів. *Економіка та держава*. 2012. № 3. С. 32–35.
2. Яковлев О. Рейтинг найбільших логістичних компаній Європи / *Logist Today* : сайт. URL: <https://bit.ly/3xf6SRo> (дата звернення: 10.03.2022).
3. Jacobs F. *The Blue Banana – the True Heart of Europe* / *Big Think* : website. URL: <https://bit.ly/3DRuehl> (access date: 12.03.2022).
4. Ярошенко Л. Л. Міжнародний досвід розбудови транспортно-логістичних центрів як спосіб розвитку транспортно-логістичної інфраструктури. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 8. С. 215–218. URL: <https://bit.ly/3jgbvCw> (дата звернення: 21.03.2022).
5. *Top European Logistics Hubs*. URL: <https://bit.ly/38pqPdN> (access date: 21.03.2022).
6. Pierce F. *Colliers identifies best logistics hubs in Europe* / *Supply Chain Digital* : website. URL: <https://bit.ly/3NZbuBa> (access date: 12.03.2022).

УДК 339.976.2:[477:061.1 ЄС]

Воронова Олена Вікторівна

к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Одеський національний економічний університет (Україна)

АГРОТОРГІВЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ З ЄС

JEL classification: F150; F500

Європейський Союз є найбільшим торговельним партнером України з питомою вагою торгівлі товарами 41,5% від загального обсягу зовнішньої торгівлі України [1]. Насамперед, це пов'язано зі створенням поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Переговорний процес щодо створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) між Україною та Європейським Союзом офіційно відбувся 18 лютого 2008 р. у м. Київ під головуванням Президента України та Комісара Європейської Комісії з питань торгівлі. 19 липня 2012 р. у м. Брюссель відбулося парафування Угоди про асоціацію між Україною та ЄС в частині положень щодо створення ЗВТ [2; 3]. Отже, чотирьохрічний переговорний процес було успішно завершено.

ЗВТ Україна-ЄС дозволяє значною мірою усунути нетарифні (технічні) бар'єри у торгівлі між Україною та ЄС і забезпечити розширений доступ до внутрішнього ринку ЄС для українських експортерів і навпаки – європейських експортерів до українського ринку.

Успішна реалізація цього проекту призвела до того, що ЄС став основним торговельним партнером України з агропродовольчої продукції. Це майже 34% експорту всього аграрного сектору України [4].

Домовленості щодо співробітництва України та країн-членів ЄС в аграрному секторі містяться у Главі 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» Розділу V «Економічне та галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію.

В Угоді про асоціацію визначено 10 сфер співробітництва у галузі сільського господарства та розвитку сільських територій.

За період з 2015 по 2021 р. взаємний оборот зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією України з ЄС виріс майже вдвічі. Також більшою стала і частка Європейського Союзу у загальному обороті зовнішньої аграрної торгівлі України. Не зважаючи на це, додатне сальдо для нас увесь час збільшувалося, окрім 2020 року, де під впливом пандемії COVID-19 сальдо зовнішньої торгівлі агропродовольчими товарами з країнами ЄС було негативним (рис. 1 та 2).

Країни ЄС посіли друге місце після країн Азії у географічній структурі українського агропродовольчого експорту.

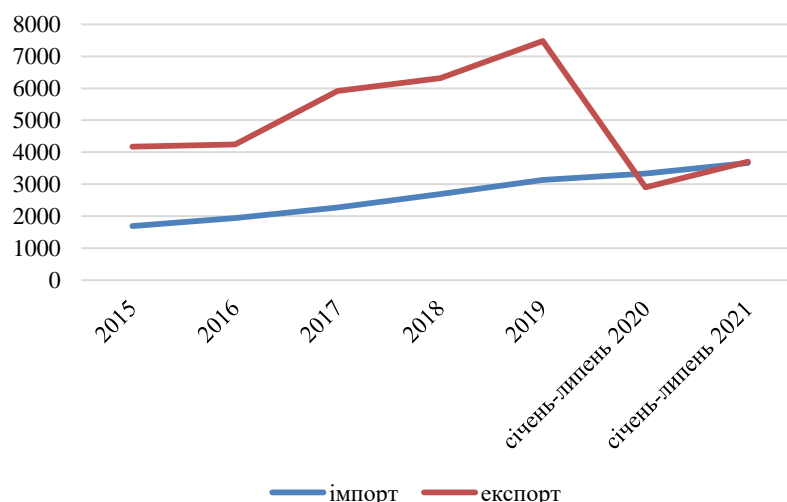

Рис. 1. Динаміка зовнішньої торгівлі України агропродовольчими товарами з країнами ЄС, млн. дол. США

Джерело: розроблено автором за даними [1; 5]

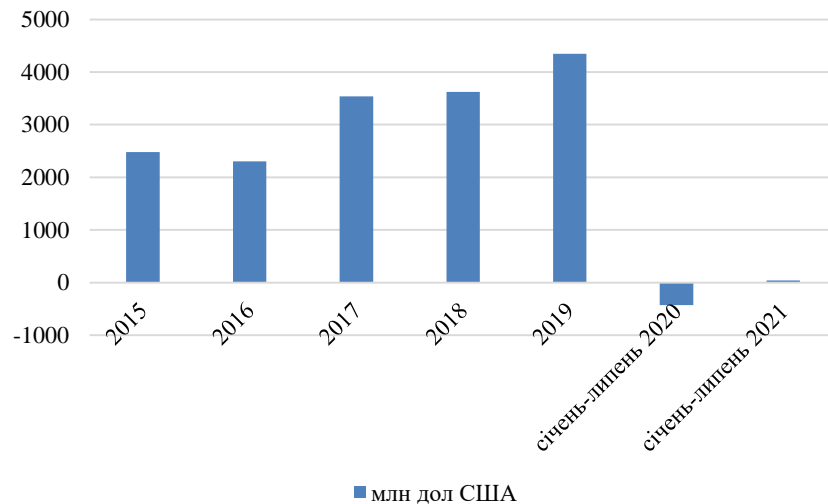

Рис. 2. Динаміка сальдо зовнішньої торгівлі України агропродовольчими товарами з країнами ЄС, млн. дол. США

Джерело: розроблено автором за даними [1; 5]

Головними партнерами для України стали: Нідерланди, Польща, Іспанія, Німеччина, Італія і Франція. Їхня спільна частка у взаємній торгівлі сільськогосподарськими товарами з Україною перебуває в межах 70% [4].

Загалом залишається незмінною і товарна структура експортних агропоставок України до Європейського Союзу. Вона значною мірою збігається із загальною структурою, а найбільші доходи експортерам приносять продажі зернових і олійних культур, олії та залишків переробної промисловості.

Варто відзначити, що після початку повномасштабної агресії Росії проти України 24.02.2022 р., експорт агропромислової продукції України до ЄС знизився майже удвічі [6]. Виникли проблеми, що пов'язані з необхідністю повної зміни логістичних маршрутів через блокаду та неможливість здійснювати перевалку вантажів у портах України. Експортування залізницею, річковим транспортом Дунаєм та автомобільними шляхами поки що не може функціонувати так, як це потрібно для відновлення масштабів експорту минулих років. Головна проблема полягає ще й у тому, що дотепер європейську залізницю майже не використовували для перевезень зерна. Тому наразі складно знайти вагони європейського зразка для перевантаження збіжжя на кордоні, не вистачає локомотивів, тяг, перевалочних пунктів із терміналами. Крім того, пропускна здатність залізниці, порівнюючи з можливостями морської перевалки, дуже мала. Бракує й автомобілів-зерновозів, які могли б забезпечити транспортування автошляхами.

Нові логістичні маршрути можуть також призвести до різкого подорожчання логістики та знизити конкурентоспроможність української продукції, вплинувши на ціну, за якою вона реалізується. Однак, з іншого боку, логістичні проблеми із експортом сировинної сільськогосподарської продукції з України можуть посприяти розвитку несировинних галузей українського агросектору.

Література

1. Державна служба статистики України : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 28.03.2022).
2. An official website of the European Union. URL: http://ec.europa.eu/taxation_customs (access date: 29.03.2022).
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода, Міжнародний документ 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 29.03.2022).
4. Міністерство аграрної політики та продовольства України : сайт. URL: <http://minagro.gov.ua> (дата звернення: 30.03.2022).
5. The statistical office of the European Union (EUROSTAT) : website. URL: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home> (access date: 30.03.2022).
6. Через агресію Росії український експорт знизився вдвічі, а імпорт – втричі / Міністерство економіки України : сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=81cbbe03-405e-42f7-bb35-37249aee966d&title=CHerezAgresiiuRosiiUkrainskiiEksportZnizivsiaVdvichi-AImportVtrichi> (дата звернення: 03.04.2022).

УДК 339.5:[477:061.1]

Гусенко Ольга Сергіївна

ст. викладач кафедри міжнародних економічних відносин,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ З ЄС

JEL classification: F130; F160

Наразі в Україні відбувається історичний процес радикальної трансформації зовнішньої торгівлі. Поштовхом до цього стало підписання у 2014 році Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, економічна частина якої мала своє відображення у створенні зони вільної торгівлі (ЗВТ).

Ведення гібридної війни з Росією на Сході нашої країни призвело до найпотужніших за часи існування української незалежної держави змін в українсько-російських торговельних відносинах. Анексія Криму та військові дії на Донбасі зумовили зміну вектору зовнішньоторговельної політики України та поглибили її торговельну інтеграцію в Європу [1, с. 14].

Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС наразі передбачає співпрацю за різними напрямками зовнішньоторговельної сфери, такими як торгівля товарами та послугами, митно-тарифне регулювання, інвестиційна й конкурентна політика, врегулювання суперечок [2, с. 5].

Із табл. 1 можна зробити висновок, що з початку дії зони вільної торгівлі між Україною та ЄС показники обсягів зовнішньої торгівлі зростають з кожним роком, хоча водночас сальдо зовнішньої торгівлі залишається від'ємним, більш того, його показник протягом 2019–2020 років збільшився.

Таблиця 1

Показники зовнішньої торгівлі України товарами з країнами ЄС у 2016–2020 роках (млрд. дол.)

Показник	2016	2017	2018	2019	2020	I півріччя 2021
Експорт	13,496	17,533	20,157	20,75	18,605	11,878
Імпорт	17,14	20,799	23,216	25,012	23,859	12,965
Сальдо	-3,644	-3,266	-3,059	-4,262	-5,254	-1,087
Зовнішньоторговельний обіг	30,636	38,332	43,373	45,762	42,464	24,843

Джерело: складено автором за даними [3]

Як засвідчує аналіз статистичних даних (рис. 1), впровадження ЗВТ з ЄС позначилося й на динаміці географічної структури зовнішньої торгівлі України товарами з ЄС: починаючи з 2014 року, відбувалося суттєве зростання питомої ваги ЄС як в експорті (з 31,54% до 39,7% у I півріччі 2021 р.), так і в імпорті товарів (з 38,71% до 41,49% відповідно).

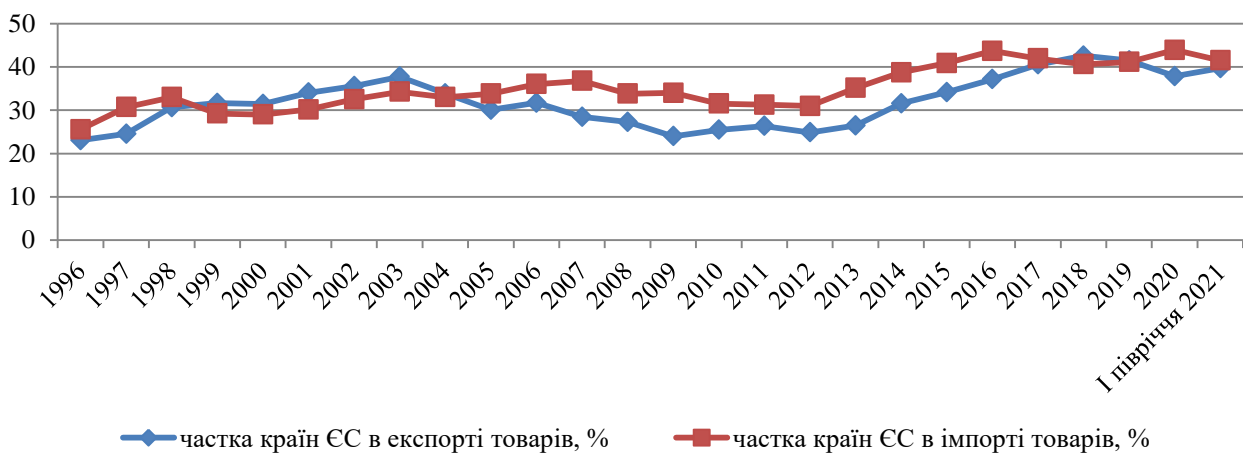

Рис. 1. Динаміка питомої ваги ЄС у зовнішній торгівлі України товарами у 1996–2021 роках (у %)

Джерело: складено автором за даними [3]

Крім того, як показують дані, відображені в табл. 2, вже краще простежується тенденція до переорієнтації вітчизняних виробників на європейський ринок.

Характерною ознакою в останні роки є деіндустріалізація в експорті та закріплення його аграрної спеціалізації. Вітчизняна економіка продовжує стверджуватися на міжнародних ринках як ключовий аграрний гравець. Сільськогосподарська сировина, зокрема, продукція рослинного походження, остаточно закріпилася як основа українського експорту, сформувавши у 2016 р. 22,3%, у 2019 р. – 25,8%, а у 2020 р. – 24,2% [3].

За цих обставин збільшення в експорті частки сільськогосподарської сировини знижує можливості забезпечення зовнішньоекономічної безпеки України, оскільки до кон'юнктурних ризиків, характерних для всіх сировинних товарів, додаються ризики перманентних заборон та обмежень доступу до зовнішніх ринків аграрної продукції, на більшості з яких діють потужні захисні тарифи та інші бар'єри.

Вважаємо, що основним викликом для конкурентоспроможності України є відновлення економічного зростання, що дозволило б скоротити безробіття й поліпшити умови життя. Крім цього, важливим є залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій, реформування судової системи, боротьба з корупцією, а також завершення конфліктної ситуації у межах країни.

Отже, удосконалення якості інституцій державної влади є першочерговим завданням, спрямованим на поліпшення умов внутрішнього середовища, що є важливим етапом на шляху підвищення рівня міжнародної конкурентоспроможності економіки України. Другий аспект підвищення рівня міжнародної конкурентоспроможності – знаходження конкурентних переваг зовнішньої торгівлі України, а саме нарощування наявних та створення перспективних конкурентних переваг. Тому доцільним було б проаналізувати міжнародну конкурентоспроможність України з погляду збалансованості зовнішньої торгівлі та розрахувати інтегральний індекс міжнародної конкурентоспроможності.

Оцінимо міжнародну конкурентоспроможність України за показниками збалансованості зовнішньої торгівлі (табл. 2).

Таблиця 2

Оцінка міжнародної конкурентоспроможності України за збалансованістю зовнішньої торгівлі у 2016–2020 рр.

Показники	2016	2017	2018	2019	2020
Індекс обсягу зовнішньоторговельного обігу країни на душу населення	1,003	1,237	1,399	1,492	1,402
Індекс питомої ваги експорту країни у країни далекого зарубіжжя у загальному експорті країни*	1,013	0,949	0,927	1,038	1,157
Індекс частки зовнішньоторговельного обігу у ВВП країни	0,974	0,997	0,961	0,866	0,801
Індекс коефіцієнта покриття експортом імпорту	0,911	0,858	0,814	0,810	0,890
Інтегральний показник міжнародної конкурентоспроможності	0,975	1,001	1,003	1,021	1,037

*Примітка: 2015 рік є базисним; під країнами далекого зарубіжжя маються на увазі країни Азії, Африки, Америки, Австралії та Океанії.

Джерело: розраховано автором за даними [3]

Отже, як можна побачити з даних, розрахованих у табл. 2, інтегральний показник міжнародної конкурентоспроможності України за збалансованістю зовнішньої торгівлі має тенденцію до збільшення. Так, якщо у 2016 році він становив 0,975, то у 2020 році – вже 1,037. Загалом можна відзначити, що зовнішня торгівля України має достатній рівень конкурентоспроможності.

Література

1. Брензович К. С., Машкара-Чокнадій В. В. Динаміка розвитку зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС в рамках дії зони вільної торгівлі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2020. Вип. 30. С. 14–19. URL: http://www.visnyk-ekonom.uzhnu.uz.ua/archive/30_2020ua/4.pdf (дата звернення: 04.04.2022).
2. Артамонова Г. Зовнішня торгівля України з ЄС : можливості та виклики. *Журнал Європейської економіки*. 2019. Т. 18. № 3 (70). С. 4–13. URL: <http://jeej.tneu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1398/1389> (дата звернення: 03.04.2022).
3. *Державна служба статистики України* : сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2022).

UDC 336.761:366

Yuriy Kozak

*Doctor of Economics, Professor of the Department of International Economic Relations,
Odessa National Economic University (Ukraine)*

CONSUMER PROTECTION IN THE FINANCIAL SERVICES MARKET: EUROPEAN PERSPECTIVE

JEL classification: D180; G200

Financial services have become one of the most interesting subjects of the consumer law. They constitute the driving force of the modern economy and form its economic basis. Their significance is constantly growing along with the ongoing commercialization of economies of states and international communities. Together with consumer selling, financial services (especially credit facilities) have paved the way for the legal regulation of relations between professionals and individual clients.

Compared to other products, financial services are characterized by higher economic risk to be borne by consumers, and as such are extremely difficult to measure in terms of their transparency. Moreover, consumers of the financial services market lack proper knowledge about the stage preceding the contract conclusion (when the consumer must decide if he or she will use a financial service), about duration of the contractual obligation (whereby the consumer can react to events in due time and in a proper way), and even about the period after service consumption (deferred-in-time effects, concerning e.g. reaction to automatic extension of the contract). Even more so, these transactions bear higher economic risk for the consumer than other purchases on the market. At the same time, this risk is not proportionately spread between the contracts parties, as one unsuccessful transaction for the customer may gravely destabilize his or her household budget, whereas the same failed transaction for the financial institution may result in a marginal decrease of its economic indices. An additional and a relatively new (or rather recently recognized) danger of financial services is connected with a possibility of accessing the services by means of electronic media. Hence, the problem arises about protection of consumer privacy and transaction security.

Consumer protection on financial market is particularly significant when matters get tough financial crisis triggered by financial institutions affected not only financial sector, but most of all consumers. Main objectives of the report are: 1) identification and evaluation protecting consumer rights models existing in European market and 2) determine the level of knowledge of rights by consumer. In the report authors presents results of empirical research that took place in selected European markets.

References

1. Porter M. E. (2019). *Location, Clusters and Company Strategy. The Oxford Handbook of Economic Geography*. Oxford: Oxford University Press, p. 46.
2. *Essentials of International Economics: Questions & Answers* (2021). Ed. by Yu. Kozak, T. Sporek. Kiev-Katowice : CUL, p. 21.
3. Hospers G.-J. (2005). «Best Practices» and the dilemma of regional cluster policy in Europe. *Tijdschrift voor Economische Sociale Geografie*, Vol. 96, No. 4, pp. 452–457.

УДК 339.564:339.562[477:061.1ЄС]

Міндова Олена Ігорівна

к. е. н., ст. викладач кафедри міжнародних економічних відносин,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ВІТЧИЗНЯНИЙ ІМПОРТ ТА ЕКСПОРТ ПІД ВПЛИВОМ УГОДИ ПРО ЗОНУ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

JEL classification: F130; F400

Глобалізаційні та інтеграційні тенденції в сучасному світі призводять до підвищення економічних ефектів не лише для суб'єктів господарювання, але й для національних економік. Процеси, що ведуть до поглиблення регіональної економічної інтеграції для України дадуть ефект зниження бар'єрів для виходу на висококонкурентні європейські ринки, а це, у свою чергу, потенційна можливість для українських виробників до нарощення конкурентоспроможності, що й дасть поштовх модернізації національної економіки. Активізація зовнішньої торгівлі та посилення національної конкурентоспроможності на міжнародних ринках – ключові інструменти для реалізації національних інтересів України як учасника міжнародних економічних відносин. Розвиток міжнародних економічних відносин у ключі «Україна-ЄС» значною мірою представлений розширенням двосторонньої торгівлі України з країнами ЄС на основі торговельних преференцій, закріплених в Угоді про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС і пов'язаних документах. За даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України це відкриває для українського бізнесу новий ринок з більше ніж 500 мільйонами потенційних покупців. Найперший очікуваний ефект стосується обсягів імпорту й експорту між Україною та ЄС, що передбачає збільшення їх обсягів через зменшення нетарифних бар'єрів і зниження митної вартості товарів. Варто відмітити, що українські компанії зіткнулися з низкою перешкод від використання преференцій: необхідність сертифікації продукції та пошуку партнерів за кордоном. Проте, після шести років функціонування Поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, розширення подальшої співпраці вимагає ідентифікації ефектів від неї на національну економіку.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС є найбільшим міжнародно-правовим документом за всю історію незалежної України, де прописано план реформ на наступні 10 років. Угода почала діяти на тимчасовій основі з листопада 2014 р., а Угода про поглиблену і всеосяжну зону вільної торгівлі між Україною та ЄС (ПВЗВТ) – із січня 2016 р. Положення Угоди ПВЗВТ переважно спрямовані на лібералізацію торгівлі товарами та послугами, поступове наближення й гармонізацію законодавства і нормативно-регуляторної бази. Головними завданнями під час роботи над створенням ПВЗВТ є: усунення ввізних мит на більшу частину товарів, що підлягають імпорту між Україною та Європейським Союзом; запровадження європейських правил у сфері державних закупівель; спрощення та прискорення процедур проходження експортних/імпортних операцій, а також зменшення їх вартості; спрощення системи виходу на ринок послуг з обох сторін; запровадження правил визначення походження товарів.

Доцільно зауважити, що до створення ПВЗВТ у січні 2016 р. Європейський Союз в односторонньому порядку створив для України режим автономних торговельних преференцій, скасувавши ввізні мита на більшість промислових товарів і товарів сільськогосподарської та харчової продукції, а саме на 94,7% й 83,4% відповідно від загального обсягу товарів, що імпортується Європейським Союзом з України. Діяли ці преференції з 2014 р., з моменту підписання Угоди про асоціацію, до набрання її чинності у 2016 р. [1]. Аналізуючи торговельно-економічне співробітництво України з Європейським союзом, відзначаємо, що ЄС є головним торговельним партнером України. Згідно з даними Державної служби статистики України обсяг торгівлі товарами та послугами між Україною та ЄС у 2017 р. становив 44317,9 млн. дол. США або 40,6% від загального обсягу торгівлі України. Експорт товарів та послуг до країн Євросоюзу за період 2017 р. становив 20986,1 млн. дол. США – це 38,9% від загального показника експорту України. Обсяг імпорту з країн Європейського Союзу становив 23331,8 млн. дол. США (42,4% від загального обсягу). Залишилося негативне

сальдо, яке зменшилося порівняно з 2016 р. на 715,5 млн. дол. США та становило 2 345,8 млн. дол. США [2; 3].

Обсяг торгівлі послугами між Україною та ЄС у 2017 р. дорівнював 5985,2 млн. дол. США (36,9% від загального обсягу). Експорт послуг до країн Європейського Союзу – 3452,7 млн. дол. США або 32,2%. Обсяг імпорту послуг з країн ЄС за 2017 р. сформувався у розмірі 2532,5 млн. дол. США або 46,3% від загального імпорту послуг в Україну. У торгівлі послугами між Україною та Європейським Союзом залишається позитивне сальдо, яке збільшилося порівняно з 2016 р. на 336,9 млн. дол. США та становило 920,2 млн. дол. США. За результатами 2021 року питома вага торгівлі товарами та послугами з ЄС склала 39,0% від загального обсягу торгівлі України, а у 2020 році питома вага склала – 38,8% [1]. Частка України у структурі товарного експорту/імпорту ЄС-27 знаходиться у межах одного відсотка. У I півріччі 2021 року тривало відновлення темпів зовнішньої торгівлі товарами в Україні та Європейському Союзі після їх суттєвого скорочення у 2020 році, обумовленого карантинними заходами. Аналізуючи статистичні дані за період 2016–2021 років, можна спостерігати тенденцію, що у сфері торгівлі товарами між Україною та ЄС все ще залишається від’ємне сальдо, тобто Україна більше імпортує товарів з ЄС, ніж експортує до нього. Згідно з останніми даними Державної служби статистики України негативне сальдо торгівлі з ЄС за підсумками 2021 р. становить до -1,8 млрд. дол. США. При цьому сальдо торгівлі товарами – -2,1 млрд. дол. США, а сальдо торгівлі послугами залишається позитивним і становить 1,3 млрд. дол. США. Якщо переглянути дані за період від моменту підписання Угоди про ЗВТ (січень 2016 р.), то спостерігається поступове збільшення обсягів експорту товарів. Так, починаючи з 2016 р., обсяг збільшився з 13,50 млрд. дол. США до 20,16 млрд. дол. США у 2018 р., а в 2019 р. експорт товарів до ЄС був на 6,8% більший, ніж за той же період у 2018 р. Експорт товарів і послуг до попереднього року у 2019 році становив 111,8% (збільшився на 6769,4 млн. дол.), а у 2020 році до попереднього становив 92,7% (зменшився на 4682,4 млн. дол.). У країні ЄС експорт у 2020 році зменшився на 8,6% (на 2079,5 млн. дол.), тоді як у 2019 році спостерігалось збільшення на 4,6%, а у 2018 на 14,6% до попереднього року. Обсяг імпорту товарів з Європейського союзу порівняно з 2016 р. збільшився з 17,14 млрд. дол. США до 23,22 млрд. дол. США у 2018 р. У 2019 р. обсяг імпорту збільшився на 8,3% відносно того ж періоду у 2018 р. Показники імпорту у 2020 році також погіршилися на 12,4% (скоротилися на 7693,7 млн. дол.), у 2019 році, порівнюючи з 2018 роком, – збільшилися на 6,7%, а у 2018 році щодо попереднього року збільшення становило 15,3%. Імпорт із країн ЄС у 2020 році, якщо порівняти з 2019 роком, скоротився на 6,8% (на 1951,7 млн. дол.), у 2019 році – збільшився на 8,2%, у 2018 – зріс на 13,9%, порівнюючи з попередніми роками. Статистичні дані свідчать про те, що у сфері торгівлі послугами Україна більше експортує послуги до ЄС, і цей показник має висхідну динаміку починаючи з 2016 р. Таким чином, Україна має позитивне сальдо у розмірі 795,6 млн. дол. США станом на 2018 р. За даними 2019 р. Україна перевищила обсяг експорту послуг до ЄС за відповідний період 2018 р. на 4,6%. Імпорт послуг також має тенденцію до зростання починаючи з 2016 р.

За результатами 2021 року, країни ЄС залишаються ключовим торговельним партнером України. Головне завдання нашої держави, яке зазначено в «Національній економічній стратегії – 2030», – зробити українську продукцію доступною на зовнішніх ринках. Угода про асоціацію між ЄС та Україною безсумнівно позитивно впливає на економіку нашої країни щодо збільшення обсягу експорту товарів та послуг до ЄС. Варто зауважити, що Угода не має суттєвого значення для імпорту товарів та послуг з ЄС до України. Причиною були преференційні умови у формі попередніх ставок імпортного мита продовжували діяти для України після вступу до економічного блоку. Це пояснює статистичну незначущість цього показника як індикатора впливу Угоди про асоціацію на імпорт товарів та послуг з ЄС до України.

Література

1. *Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Експорт товарів та послуг України.* URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (дата звернення: 05.04.2022).
2. *Державна служба статистики України* : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 06.04.2022).
3. *Бюлетень стану торговельних відносин між Україною та ЄС у 2021 році.* URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&isSpecial=True&id=6b2412a2-219c-4aa9-b4ef-87f9690e520f&title=BiuletенPotochnogoStanuTorgovelnikhVidnosinMizhUkrainoiuTas#_ftn2 (дата звернення: 06.04.2022).

УДК: 332.1: 338.4

Тарасевич Наталія Вадимівна
к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Одеський національний економічний університет (Україна)

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ АГРАРНОЮ ПРОДУКЦІЄЮ В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ

JEL classification: F140

Одним із важливих напрямів загальної економічної політики держави є розвиток зовнішньої торгівлі регіонів України, який полягає в розширенні взаємовідносин з іншими країнами та входженні національної економіки до світового економічного простору. Однією з пріоритетних сфер як зовнішньоекономічного, так і внутрішньоекономічного розвитку є сільськогосподарська галузь країни, адже від рішення питань організації виробництва та підтримки продовольчого забезпечення держави залежить життєздатність і самодостатність країни та суспільства.

Аграрний сектор економіки, базовою складовою якого є сільське господарство, формує продовольчу, у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та створення соціально-економічних умов сільського розвитку. Він створює близько 18% валової доданої вартості держави, є одним з основних секторів національної економіки, частка якого у зведеному бюджеті України за останні роки становить в середньому 12% [1].

Міжнародна торгівля аграрною продукцією має вагоме значення для економіки України у цілому. Динаміка експорту та імпорту аграрної продукції Одеського регіону за період з 2010–2020 рр. наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка експорту та імпорту аграрної продукції Одеської області у 2010–2020 рр., тис. дол. США

Період	Експорт аграрної продукції			Імпорт аграрної продукції		
	Обсяг, тис. дол. США	Темп зростання, %	Частка до загального обсягу, %	Обсяг, тис. дол. США	Темп зростання, %	Частка до загального обсягу, %
2010	549 622,8	–	32,7	831 805,8	–	18,6
2011	551 990,1	100,43	35,7	735 570,2	88,43	18,4
2012	673 768,1	122,06	37,6	857 744,3	116,61	16,9
2013	695 471,7	103,22	42,8	1 009 319,9	117,70	23,1
2014	989 412,9	142,26	55,6	553 647,8	54,85	24,0
2015	1 047 983,8	105,92	60,7	253 075,2	45,71	25,9
2016	1 169 807,8	111,62	76,9	323 717,2	127,91	26,0
2017	1 274 547,0	108,95	70,2	361 479,8	111,66	24,8
2018	1 200 837,3	94,22	71,5	379 606,7	105,01	24,3
2019	1 064 052,9	88,61	77,2	349 074,3	91,96	20,4
2020	890 992,5	83,74	71,8	450 783,5	129,14	23,8

Джерело: розроблено автором за даними [2]

У 2020 році порівняно з 2010 роком експорт аграрної продукції Одеського регіону збільшився на 62,1%, водночас імпорт аграрної продукції скоротився на 45,8%. Це дуже позитивна тенденція, яка характеризує значне поліпшення стану платіжного балансу Одеського регіону.

За період 2010–2020 рр. обсяг експорту аграрної продукції Одеського регіону в абсолютних значеннях збільшився на 341,6 млн. дол. США. При цьому, варто зазначити, що найбільші темпи зростання експорту аграрної продукції в Одеському регіоні спостерігалися у 2012 та 2014 роках. Однак у 2017 році простежується дуже тривожна тенденція до скорочення темпів зростання обсягів

експорту при загальному незначному зростанні абсолютних значень, яка призвела взагалі до зниження експорту аграрної продукції у 2018 році на 5,8%, у 2019 році – на 11,4%, у 2020 році – 16,3%. Нарощування темпів скорочення експорту аграрної продукції Одеського регіону впродовж трьох років потребує здійснення термінових заходів щодо стимулювання торговельних експортних операцій аграрної сфери економіки регіону, це також обумовлено тим, що аграрна продукція складає 71,8% загального експорту регіону.

За період 2010–2020 рр. обсяг імпорту аграрної продукції Одеського регіону в абсолютних значеннях скоротився на 381,0 млн. дол. США, що майже відповідає зростанню експорту аграрної продукції. При цьому доцільно зазначити, що найбільші темпи скорочення імпорту аграрної продукції в Одеському регіоні спостерігалися у 2014 та 2015 роках, тому незважаючи на кризові явища 2014 року, цей період характеризується найкращим співвідношенням експортно-імпортних операцій аграрної сфери регіону. Загалом, починаючи з 2016 року спостерігається такий стан торговельних експортно-імпортних операцій аграрної сфери, при якому темпи зростання імпорту перевищують темпи змін обсягів експорту аграрної продукції, що свідчить про поступове зростання залежності регіону від імпорту продукції агропромислового комплексу, що є негативною тенденцією. Ця негативна тенденція значно збільшилася у 2020 році, впродовж якого при скороченні експорту аграрної продукції на 16,3% одночасно імпорт продукції зріс на 29,1%. Це також позначилося на зростанні частки аграрної продукції у структурі загального імпорту Одеського регіону до 23,8%.

Основними ринками збуту продукції Одеського регіону є Туреччина, Російська Федерація, Іспанія, Китай, Молдова, Ліберія, Індія, Саудівська Аравія, Індонезія, Італія, Єгипет [3].

Пріоритетними напрямками у сфері подальшого розвитку агропромислового комплексу та можливостей зростання експорту аграрної продукції в Україні та Одеському регіоні є:

- поглиблення відносин з ЄС у рамках приєднання до системи електронного обігу фітосанітарних сертифікатів та оновлення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у напрямку збільшення обсягу тарифних квот продукції агропромислового комплексу;
- посилення міжнародних торговельно-економічних зв'язків з країнами світу;
- захист національних виробників аграрної продукції на зовнішніх ринках та розробка ефективної експортної стратегії;
- покращення міжнародного іміджу вітчизняних виробників аграрної продукції;

Враховуючи специфіку Одеського регіону, аграрний сектор потребує підвищення ефективності аграрної галузі регіону шляхом впровадження сучасних ресурсо- та вологозберігаючих, екологічно безпечних технологій виробництва сільськогосподарської продукції; підвищення родючості ґрунтів; створення сучасної селекційно-насінницької бази аграрного виробництва; збільшення врожайності сільськогосподарських культур та продуктивності тваринництва; сприяння сталому розвитку малого та середнього бізнесу в аграрній сфері; підвищення фінансової підтримки малого бізнесу та малих аграрних підприємств; підвищення рівня конкурентоспроможності продукції аграрної сфери, впровадження безвідходних технологій виробництва.

Відповідно до специфіки експортних потреб регіону в напрямку пошуку найбільш ефективних шляхів розвитку експортного потенціалу необхідно: максимально активізувати потенційні конкурентні переваги регіональної економіки; забезпечити створення умов для сприяння виходу на світові ринки нових регіональних підприємств і товарів; забезпечити умови створення розвитку імпортозаміщення продукції шляхом власного регіонального виробництва, що є одним із важливих аспектів напрямків міжнародного економічного співробітництва. У результаті, з огляду на необхідність подальшого розвитку експортного потенціалу Одеської області, доцільно: створення додаткової системи логістичних центрів, спрямованих на задоволення експортних потреб регіону; удосконалення планувальної діяльності з розвитку промислового потенціалу регіону, яке передбачає створення низки спеціалізованих відділів по роботі з потенційними інвесторами, що готові інвестувати в розширення експортно потенційних можливостей регіону.

Література

1. *Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року* : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1437-р від 30.12.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-p#Text> (дата звернення: 25.03.2022).
2. *Головне управління статистики в Одеській області* : сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/04/zb_vrp_2018.pdf (дата звернення: 27.03.2022).
3. *Стратегія розвитку Одеської області на період 2021–2027 роки* : Рішення Одеської обласної ради № 1228-VII від 03.03.2020 р. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/strategiya-rozvytku-odeskoyi-oblasti-na-period-2021-2027-roky.pdf> (дата звернення: 28.03.2022).

УДК 339.92:338.47

Уханова Інна Олегівна

*к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ТРАНСПОРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБЛИЖЕННЯ З РИНКОМ ЄС

JEL classification: F020; F150

Після підписання Угоди про асоціацію Україна – ЄС регулярний двосторонній діалог з питань транспорту здійснюється, зокрема, у рамках Підкомітету Україна – ЄС з питань економіки та іншого галузевого співробітництва. З 2017 року започатковано щорічний транспортний діалог між Україною та ЄС з питань, які формують порядок денний та мають принести реалізацію нових інфраструктурних проєктів, формування загальної транспортної стратегії ЄС та України.

Форматом взаємодії з питань транспорту на багатосторонньому рівні є Панель з питань транспорту Східного партнерства (СхП) (Тематична платформа № 2 «Економічна інтеграція та наближення до політик ЄС»).

Пріоритетами співпраці в рамках транспортної панелі є (рис. 1):

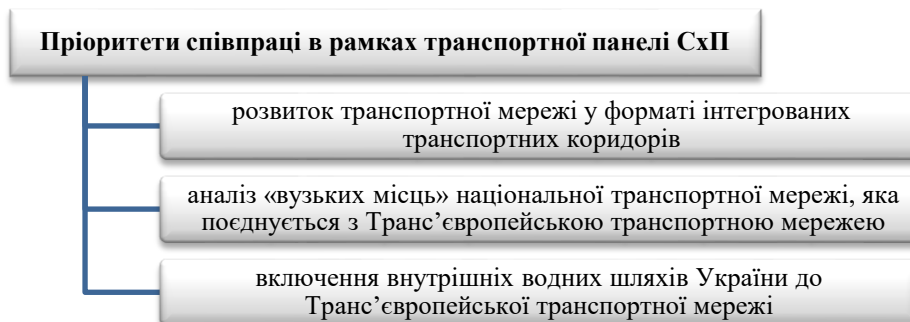

Рис. 1. Пріоритети співпраці в рамках транспортної панелі СхП

Джерело: складено автором на основі [1]

Якщо розглядати ці напрями детальніше, то вони полягають у такому: розвиток транспортної мережі у форматі інтегрованих транспортних коридорів, а також «відновлення зв'язків», які фактично були втрачені у зв'язку з припиненням взаємодії в рамках пан'європейських транспортних коридорів; аналіз «вузьких місць» національної транспортної мережі, яка поєднуються з Транс'європейською транспортною мережею (TEN-T) мережею, підготовка інфраструктурних проєктів із залученням фінансування ЄС; включення внутрішніх водних шляхів (ВВШ) України (р. Дніпро, р. Південний Буг та українська ділянка р. Дунай) до Транс'європейської транспортної мережі (TEN-T) [1].

Враховуючи досвід розвитку транспортної інфраструктури країн-членів Європейського Союзу, вітчизняні умови транспортування, виокремлено основні напрями розвитку транспортної інфраструктури забезпечення зовнішньої торгівлі в Україні: забезпечення конкурентоспроможності транспортних послуг; інтеграція до Європейського Союзу та розвиток експорту транспортних послуг; підвищення екологічності, енергетичної ефективності транспортних процесів і безпеки транспортних перевезень; підвищення ефективності державного управління транспортуванням; розвиток транспортної інфраструктури та модернізація рухомого складу.

Потрібно відмітити, що через територію країни проходять транспортні коридори, створені Європейським Союзом (ЄС) та країнами Чорноморського Економічного Співробітництва (ЧЕС). Всі вони мають безпосередній або радіальний зв'язок з морськими портами України: Критський МТК № 7 (Дунай – Майн – Рейн) – порти: Ізмаїл, Рені, Усть-Дунайськ; (або Пан'європейський транспортний коридор); Критський МТК № 9 (Гельсінкі – Александруполіс) – порти: Одеса, Южний; (Пан'європейський транспортний коридор); Євро-Азійський транспортний коридор (Іллічівськ –

Баку) спільно з МТК Гданськ – Одеса – порти: Іллічівськ, Одеса і Южний; МТК ЧЕС – порти: Рені, Ізмаїл, Одеса, Миколаїв, Херсон, Керч, Бердянськ, Маріуполь. Також до цього списку необхідно включити Транспортний коридор Європа – Кавказ – Азія (TRACECA). Програма TRACECA була розроблена як один із компонентів міждержавної програми Tasis. Країни учасники: Україна, Молдова, Болгарія, Румунія, Туреччина, Грузія, Вірменія, Азербайджан, Туркменістан, Узбекистан, Казахстан, Киргизстан і Таджикистан [2].

Концептуальна модель розвитку державно-приватного партнерства в рамках покращення інфраструктурного забезпечення міжнародної торгівлі товарами відзначає інтеграцію транспорту з транспортним машинобудуванням, а також з наукою через створення виробничих, інноваційно-технологічних, туристичних і транспортно-логістичних кластерів [3]. Створення транскордонного морського кластера полегшить інтеграцію чорноморських портів України у сучасні міжнародні логістичні мережі, актуальність яких постійно зростає в умовах більшого застосування підприємствами концепції «just in time», яка передбачає синхронізацію потреби у виробничих матеріалах та компонентах із їх постачанням. Надаючи якісний сервіс для мультимодальних перевезень, портовий комплекс України, як модуль даної мережі, отримає вигоду від залучення нових вантажопотоків. Проте, варто зазначити, що на сьогодні в Україні відсутня загальнодержавна стратегія підвищення конкурентоспроможності регіонів, немає спільних із країнами ЄС заходів щодо зміцнення конкурентоспроможності і забезпечення соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів у Плані дій Україна – ЄС. Окрім того, прийняті нормативно-правові акти не відповідають існуючим критеріям ЄС у сфері регіональної політики [4, с. 6].

Тому постає необхідність в подальших кроках:

Оптимізація та економічне обґрунтування тарифів на перевезення товарних вантажів – в міжнародних перевезеннях конкуренція окремих транспортних підприємств перетворюється на глобальну конкуренцію маршрутів. Тому, велике значення має узгодження тарифної політики всіх учасників транспортного кластеру.

Інформаційне забезпечення – існує нагальна необхідність впровадження новітніх технологій в документообіг інших видів транспорту та уніфікації документів.

Технічне оснащення – підвищення пропускної спроможності, є необхідність побудови нових причалів, контейнерних терміналів, під'їзних залізничних колій. Впровадження нових технологій документообігу та збільшення вантажопотоків вимагають наявності високошвидкісних каналів зв'язку та потужних комп'ютерних систем.

Спільні проекти – одним з найбільш перспективних напрямків розвитку транспортного ринку є комбіновані перевезення. На сьогоднішній день вже відомі приклади ефективних проектів у сфері комбінованих перевезень, серед яких варто відмітити контейнерні потяги «Вікінг» та «Зубр», маршрути яких пов'язують порти Чорного та Балтійського морів. У цих проектах беруть участь декілька держав: Україна, Білорусь, країни Балтії, Молдова та Грузія. Існують перспективи приєднання інших держав, зокрема, Туреччини.

Комунікаційна програма – залучення великих обсягів транзитних вантажопотоків неможливе без проведення ефективних комунікаційних заходів з метою створення іміджу України як потужного європейського транспортного центру. При цьому важливе значення має розробка державної програми з метою узгодження дій різних видів транспорту та позиціонування на міжнародному рівні [4, с. 6; 5, с. 177–178].

Таким чином, розвиток та інтеграція системи інфраструктурного забезпечення міжнародної торгівлі товарами до пан'європейської транспортно-логістичної мережі вимагає комплексного підходу та проведення структурних реформ, спрямованих на удосконалення нормативно-правового забезпечення транзиту вантажів територією України, розвитку страхового ринку, адаптованого до міжнародного транспортного права, техніко-технологічну модернізацію транспортної інфраструктури, обладнання пунктів пропуску через державний кордон та активного впровадження ІТ-технологій, оптимізацію податкової та тарифної політики, удосконалення цінової політики у сфері міжнародного транзиту.

Література

1. *Співробітництво Україна – ЄС у сфері транспорту* : сайт. URL: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/sectoral-dialogue/transport> (дата звернення: 25.03.2022).
2. *TRACECA (Транспортний коридор Європа – Кавказ – Азія)* : сайт. URL: <http://www.mfa.am/ru/international-organisations/TRACECA> (дата звернення: 25.03.2022).

3. Концепція створення кластерів в Україні. Про схвалення Концепції створення кластерів в Україні. Проект Кабінету Міністрів України. *Офіційний вісник України*. 2010. № 43. Ст. 1726.
4. Єрмакова О. А. Перспективи створення транскордонного морського кластера в Чорноморському регіоні. *Економіка промисловості*. 2008. № 4. С. 6–12.
5. Уханова І. О. Роль морських портів в системі обслуговування міжнародних перевезень вантажів морським транспортом. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2015. Спецвипуск № 1. С. 177–188.

УДК 656.073 : 339.9

Федяй Наталія Олександрівна
к. е. н., молодший науковий співробітник
відділу розвитку виробничої інфраструктури,
ДУ «Інститут економіки і прогнозування НАН України» (Україна)

КОНТЕЙНЕРИЗАЦІЯ ЯК СУЧАСНИЙ ТРЕНД ВАНТАЖНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

JEL classification: F140; R400

Контейнеризація вантажів проявляється через збільшення у загальній структурі генеральних вантажів таких, що перевозяться у контейнерах з початку експлуатації перших контейнерів у 1956 р. [1], і цей ринок має найкращі перспективи зростання в секторі, так як в контейнерах можна помістити і насипні будь-які вантажі, у тому числі й рідкі. Це підтверджується тим, що на 20 найбільш важливих категорій товарів SITC (Стандартної міжнародної торгової класифікації) припадають за обсягами 65% у структурі міжнародної торгівлі товарами у контейнерах, отже контейнер використовувався для перевезення будь-якого можливого товару, який міг би в нього поміститися.

Контейнеризація досить тісно пов'язана з іншими глобальними трендами розвитку міжнародної торгівлі. У першу чергу, контейнеризація спричиняє консолідацію основних контейнерних перевізників; ініціює посилення цифровізації та процесів відслідковування вантажів у реальному часі; змушує впроваджувати нові інженерні рішення з розвитку суден-контейнеровозів, збільшуючи їхні обсяги. Крім того, вона визначається як ключова рушійна сила економічної глобалізації. Також контейнерні перевезення надали імпульс трансформації глобальних ланцюгів доставки, що дозволило використовувати глобальні стратегії доставки для мультинаціональних корпорацій, застосовувати логістичні рішення і розвивати глобальні виробничі мережі [2].

Зниження інтенсивності міжнародної торгівлі в цілому та контейнерної зокрема у 2018-2020 рр. фахівці пов'язують з низкою факторів, а саме: введенням нового правила ІМО 2020 року, що встановлює обмеження щодо вмісту сірки в мазуті (використовується вантажними суднами); тенденцій пов'язаних з Китаєм, а саме продовження торговельної війни між США та Китаєм (контейнерні перевезення з Китаю до США у 2018 році демонструють скорочення обсягів на 6%); слабкість на споживчих ринках; несприятливі наслідки для світової економіки, спричинені епідемією коронавірусу COVID-19.

Тож, в останні декілька років (2018–2020 рр.) у світі відбулося скорочення обсягів перевезень 20-футових контейнерів по відношенню до попередніх років на рівні 98–99%. Аналізуючи довший період 1996–2020 рр., бачимо, що темпи перевезення вантажів у контейнерах в середньому щорічно зростали на рівні 5,5%. У 2020 р. обсяги перевезених вантажів у контейнерах становлять 149,2 млн. TEU, що перевищує обсяги 1996 р. на 324% (рис. 1) [3].

Географічно ринки контейнерної торгівлі розподіляються таким чином: основні маршрути контейнерних перевезень пролягають між Азією та Європою, а також Транстихоокеанські та Трансатлантичні маршрути. На них припадає 40% вантажів, що перевозяться у контейнерах, від загального обсягу, а 60% вантажів у контейнерах – це другорядні маршрути, що включають країни що розвиваються.

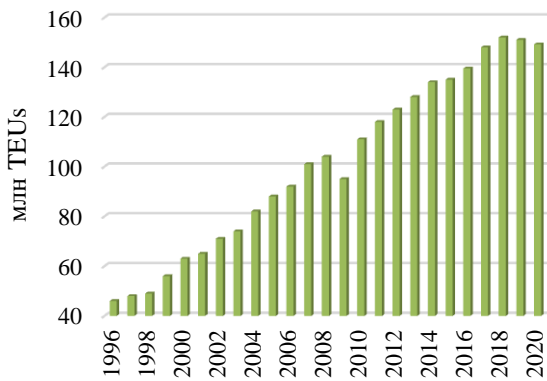

Рис. 1. Глобальна контейнерна торгівля 1996–2020 рр., млн. TEU
Джерело: UNCTAD [4, с. 12]

що спеціалізуються лише на контейнерах, мають високу пропускну здатність та економлять за рахунок однотипних пристроїв.

По-третє, консолідація між контейнерними перевізниками створила нову форму організації. Це пов'язано з тим, що зростають витрати на забезпечення місткості суден, обсяги яких також збільшуються. Забезпечити завантаженість судна деякі перевізники не в змозі, саме тому створюються стратегічні альянси з компаніями-конкурентами. Метою такого альянсу є спільні послуги з перевезення на конкретному комерційному маршруті за рахунок використання спільного судна, таким чином кожен із них може використовувати меншу кількість суден на цьому маршруті, і освоїти додаткові маршрути.

По-четверте, відбувається вирівнювання конфігурації морських маршрутів та економія від масштабу контейнерних перевезень. Це відбувається як наслідок зазначеного процесу консолідації, коли торговому судну немає потреби робити зайві зупинки, так як контейнеровоз заповнений завантаженими контейнерами від початку маршруту.

Проте є і негативні наслідки контейнеризації: частка ринку контейнерних перевезень контролюється обмеженою кількістю перевізників. Так, 20 найбільших контейнерних перевізників забезпечували у 1980 році 26% світової торгівлі вантажами у контейнерах, у 1992 році – 42%, у 2003 році – 58%, у 2013 році – 81% і у 2019 році – 90% [1; 5]. Такий рівень монополізації цього ринку викликає занепокоєність у національних регулюючих органів деяких країн, які вбачають у цьому потенційно небезпечну конкурентну практику. Станом на 2019 рік, три основних торгових альянси з морських вантажних перевезень (2M, Ocean Alliance і The Alliance) контролюють 80% від усіх міжнародних контейнерних перевезень вантажів.

Сьогодні головними центрами перевалки контейнерів у Чорному морі є: на західному узбережжі – морський порт Констанца, на східному – Новоросійськ та Поті та у північній частині – Одеса. Серед морських портів України на перевалці контейнерів спеціалізуються Одеса, Південний та Чорноморськ. Крім того, перевалка контейнерів здійснюється в морських портах Ольвія та Ізмаїл. Загалом, серед країн Азово-Чорноморського басейну у перевалці контейнерів Україна є лідером – у 2019 році сумарний контейнерообіг морських портів України перевищив 1 млн TEU, тоді як загальний обсяг перевалки контейнерів в регіоні у 2018 р. становив приблизно 3 млн TEU [6].

Отже, у регіоні Азово-Чорноморського басейну Україна до 2022 року була беззаперечним лідером із швидко зростаючими темпами обсягів перевалки контейнерів. Війна в країні заблокувала 11 із 13 торгових морських портів, крім того, в окремих морських портах було зруйновано інфраструктуру (Миколаїв, Маріуполь, можливо – Бердянськ). Ці два фактори – руйнування інфраструктури морських портів внаслідок обстрілів та їх блокування – призводять до значних втрат для економіки як приморських регіонів, так і країни в цілому, нажаль загальні обсяги збитків можливо буде оцінити лише після закінчення військових дій. Проте, наразі можна говорити про наступні наслідки блокади морських портів – Україна є одним з основних експортерів сільськогосподарської продукції у світі, йдеться про експорт на міжнародні ринки зерна, що вже, опосередковано, спричиняє зниження прогнозованого на 2022 р. глобального зростання економіки на 1% [7].

Використання контейнерів для транспортування вантажів має кілька вагомих переваг.

По-перше, це скорочує час навантажувально-розвантажувальних робіт у морському порті. До контейнеризації, послуги з навантаження або розвантаження судна були досить дорогим і трудомістким. На час проведений у дорозі припадало близько 25% від річного часу судів для стандартних великогабаритних суден, а 75% часу припадало на час, що судно проводило у дощі. На сьогодні ці пропорції суттєво змінилися, наразі показник часу проведеного у дорозі становить близько 70% для контейнеровозів.

По-друге, перевезення вантажів у стандартних 20-футових та 40-футових контейнерах дозволяє використовувати уніфіковану техніку для навантажувально-розвантажувальних робіт. Порти,

що спеціалізуються лише на контейнерах, мають високу пропускну здатність та економлять за рахунок однотипних пристроїв.

По-третє, консолідація між контейнерними перевізниками створила нову форму організації. Це пов'язано з тим, що зростають витрати на забезпечення місткості суден, обсяги яких також збільшуються. Забезпечити завантаженість судна деякі перевізники не в змозі, саме тому створюються стратегічні альянси з компаніями-конкурентами. Метою такого альянсу є спільні послуги з перевезення на конкретному комерційному маршруті за рахунок використання спільного судна, таким чином кожен із них може використовувати меншу кількість суден на цьому маршруті, і освоїти додаткові маршрути.

По-четверте, відбувається вирівнювання конфігурації морських маршрутів та економія від масштабу контейнерних перевезень. Це відбувається як наслідок зазначеного процесу консолідації, коли торговому судну немає потреби робити зайві зупинки, так як контейнеровоз заповнений завантаженими контейнерами від початку маршруту.

Проте є і негативні наслідки контейнеризації: частка ринку контейнерних перевезень контролюється обмеженою кількістю перевізників. Так, 20 найбільших контейнерних перевізників забезпечували у 1980 році 26% світової торгівлі вантажами у контейнерах, у 1992 році – 42%, у 2003 році – 58%, у 2013 році – 81% і у 2019 році – 90% [1; 5]. Такий рівень монополізації цього ринку викликає занепокоєність у національних регулюючих органів деяких країн, які вбачають у цьому потенційно небезпечну конкурентну практику. Станом на 2019 рік, три основних торгових альянси з морських вантажних перевезень (2M, Ocean Alliance і The Alliance) контролюють 80% від усіх міжнародних контейнерних перевезень вантажів.

Сьогодні головними центрами перевалки контейнерів у Чорному морі є: на західному узбережжі – морський порт Констанца, на східному – Новоросійськ та Поті та у північній частині – Одеса. Серед морських портів України на перевалці контейнерів спеціалізуються Одеса, Південний та Чорноморськ. Крім того, перевалка контейнерів здійснюється в морських портах Ольвія та Ізмаїл. Загалом, серед країн Азово-Чорноморського басейну у перевалці контейнерів Україна є лідером – у 2019 році сумарний контейнерообіг морських портів України перевищив 1 млн TEU, тоді як загальний обсяг перевалки контейнерів в регіоні у 2018 р. становив приблизно 3 млн TEU [6].

Отже, у регіоні Азово-Чорноморського басейну Україна до 2022 року була беззаперечним лідером із швидко зростаючими темпами обсягів перевалки контейнерів. Війна в країні заблокувала 11 із 13 торгових морських портів, крім того, в окремих морських портах було зруйновано інфраструктуру (Миколаїв, Маріуполь, можливо – Бердянськ). Ці два фактори – руйнування інфраструктури морських портів внаслідок обстрілів та їх блокування – призводять до значних втрат для економіки як приморських регіонів, так і країни в цілому, нажаль загальні обсяги збитків можливо буде оцінити лише після закінчення військових дій. Проте, наразі можна говорити про наступні наслідки блокади морських портів – Україна є одним з основних експортерів сільськогосподарської продукції у світі, йдеться про експорт на міжнародні ринки зерна, що вже, опосередковано, спричиняє зниження прогнозованого на 2022 р. глобального зростання економіки на 1% [7].

Література

1. Gallegos C. M. *Trends in Maritime Transport and Port Development in the Context of World Trade*. Electronic library Scribd : website. URL: https://www.scribd.com/document/207970915/12-Trends-Maritime-Transport?language_settings_changed=English (access date: 22.03.2022).
2. Rodrigue J.-P. & Notteboom T. *Interoceanic Passages : Chapter 1.6. Ports & Maritime Shipping / Port Economics, Management and Policy* : project about the port, shipping, and logistics industry. URL: https://porteconomicmanagement.org/?page_id=317 (access date: 22.03.2022).
3. Костюченко А. *Глобальные тренды морской отрасли : Флот, грузы, крупнейшие операторы* / Центр транспортных стратегий : сайт. URL: https://cfts.org.ua/articles/globalnye_trendy_morskoy_otrasli_flot_gruzy_kрупнейshie_operatory_1642/114555 (дата обращения: 23.03.2022).
4. *Review of Maritime Transport 2021* / Статистична база ООН UNCTAD. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/rmt2021_en_0.pdf (access date: 23.03.2022).
5. Rodrigue J.-P. & Notteboom T. *The Geography of Transport Systems. Maritime Transportation*. URL: https://transportgeography.org/?page_id=1762 (access date: 24.03.2022).
6. *Контейнеризация продолжается* / Информационно-аналитическое агентство «ПортНьюс» : сайт. URL: <http://portnews.ru/comments/2666> (дата обращения: 25.03.2022).
7. *Ukraine war cuts global growth prospects by 1%* / UNCTAD : website. URL: <https://unctad.org/news/ukraine-war-cuts-global-growth-prospects-1> (access date: 25.03.2022).

**Секція 13. Проблеми підвищення соціально-економічної ефективності
зайнятості молоді на ринку праці**

УДК 378 (477):004

Збрицька Тетяна Петрівна

*к. е. н., доцент кафедри управління персоналом і економіки праці,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

Жукова Тетяна Адольфівна

*аспірантка кафедри управління персоналом і економіки праці,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ПЕРСПЕКТИВИ ІТ-ОСВІТИ В УКРАЇНІ

JEL classification: I230; O300

ІТ-індустрія стає новим драйвером розвитку економіки. Якщо ще років десять тому галузь була представлена переважно програмістами та системними адміністраторами, то тепер, завдяки розвитку технологій, ситуація докорінно змінилася. Бренд на цифровізацію бізнесу був ще до пандемії, але у 2021 році він отримав відчутне прискорення. По-перше, люди зрозуміли, що якісна та ефективна ІТ-інфраструктура може у прямому сенсі врятувати бізнес в умовах невизначеності. По-друге, автоматизація рутинних процесів дає змогу відчутно знизити ймовірність помилки через людський фактор і скоротити витрати.

Щороку на ринок праці в ІТ виходить близько 30 тисяч нових фахівців, але в ІТ-сфері панує справжній кадровий голод: за різними оцінками, компаніям не вистачає близько 50 тисяч фахівців [1]. Причому йдеться не лише про початківців, але й про «мідл» та «сеньйорів» – досвідчених професіоналів своєї справи. ІТ-сфера неймовірно різноманітна: тут працевлаштовані не тільки програмісти, як, можливо, багато хто вважає, а також інженери, адміністратори, аналітики, фахівці з кібербезпеки тощо. Щоб застосунок працював, його необхідно не лише створити, але й розмістити на сервері, обслуговувати, захищати від зовнішніх загроз та бажано ще й аналізувати активність.

За даними Мін'юсту, в Україні налічується понад 200 тисяч ФОП-ів у сфері ІТ. За 2021 рік їхня кількість збільшилася майже на 30 тисяч. Наразі Україна перебуває на 11-му місці в топ-50 країн із найкращими програмістами. Водночас у нас є велика проблема з отриманням якісної ІТ-освіти й не тільки [2].

За інформацією Міністерства цифрової трансформації, щороку українські виші випускають 15–17 тис. ІТ-фахівців, а на ринку з'являється приблизно 40 тисяч нових вакансій. Загалом програмістів навчають у вищих технічних навчальних закладах (в Україні їх понад 50) і в різноманітних академіях і школах [2].

За допомогою експертного методу визначено перелік із 23 спеціальностей, які надають навички розробки програмного забезпечення в українських закладах вищої освіти (ЗВО). Підготовка ІТ-фахівців здійснюється за наступними освітніми ступенями: молодший спеціаліст; бакалавр; магістр. Останні випускники освітнього ступеня «спеціаліст» за ІТ-спеціальностями завершили навчання у 2019 році, за іншими спеціальностями – у 2020 році. Підготовка молодших спеціалістів здійснюється переважно у ЗВО I-II рівня акредитації (коледжах, технікумах тощо). Підготовка бакалаврів, спеціалістів і магістрів здійснюється переважно у ЗВО III-IV рівня акредитації (інститути, університети, академії тощо). Основними центрами підготовки ІТ-бакалаврів є найбільші міста (і одночасно найбільші центри ІТ-розробки): Київ, Харків, Львів, Дніпро і Одеса. ЗВО цих п'яти міст забезпечують освіту 67% бакалаврів ІТ-спеціальностей. DOU.ua склав рейтинг найпопулярніших українських вишів за такими ІТ-спеціальностями: «Комп'ютерні науки», «Інженерія програмного забезпечення», «Кібербезпека», «Комп'ютерна інженерія», «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології», «Інформаційні системи та технології», «Системний аналіз». За підсумками вступної кампанії 2021 року перше місце посідає Український католицький університет. Друге та третє – Київський національний університет ім. Шевченка та «Львівська політехніка». Однак експерти ринку вважають, що в багатьох освітніх закладах процес навчання далекий від сучасних вимог [2].

Питання, чи затребувані на ринку праці в ІТ-галузі випускники з дипломами молодших спеціалістів, дискусійне. Цінність та роль освітнього ступеня «молодший спеціаліст» (а в

подальшому і «молодший бакалавр») у вітчизняних умовах потребує окремого вивчення. У 2020 році дипломи молодших спеціалістів за ІТ-напрямком отримали 6776 студентів, серед яких переважали випускники державних ЗВО (89%) – рис. 1, та завершили навчання 16378 бакалаврів ІТ-спеціальностей, переважна більшість з них (94%) навчалися у державних ЗВО – рис. 2.

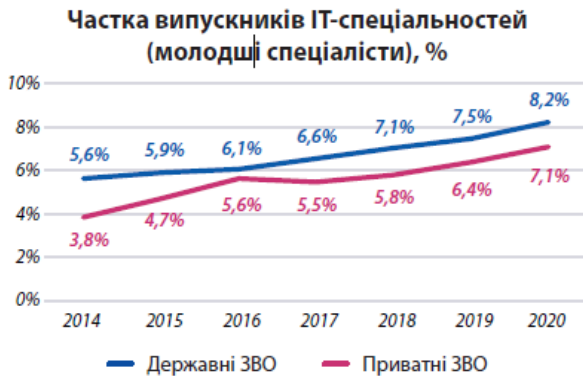

Рис. 1. Частка випускників молодших спеціалістів ІТ-спеціальностей за 2014–2020 рр., %
 Джерело: [1]

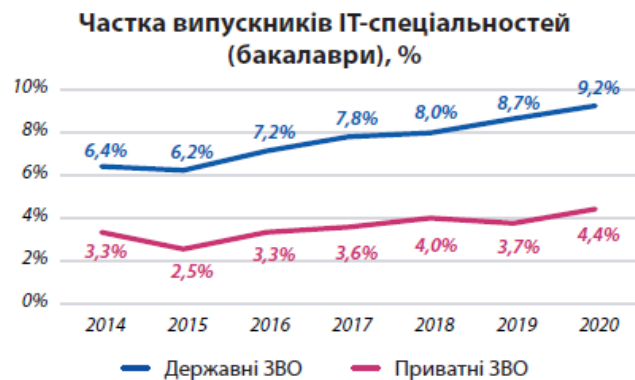

Рис. 2. Частка випускників бакалаврів ІТ-спеціальностей за 2014–2020 рр., %
 Джерело: [1]

Після отримання диплома бакалавра студент може продовжити навчання за освітнім ступенем «магістр». До реформи системи освіти також був доступний ступінь «спеціаліст», який був більш популярний через нижче академічне навантаження і коротші терміни отримання диплома. У 2020 році дипломи магістрів отримали 8891 випускники (рис. 3). Так, у 2020 році 54% випускників-бакалаврів вирішили продовжити навчання на магістратурі і це найменша частка за останні 8 років (рис. 4).

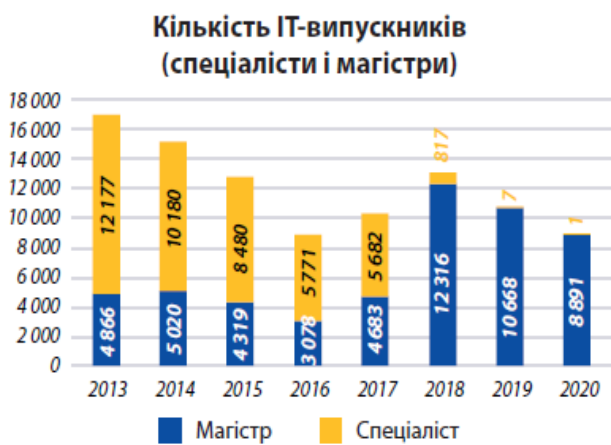

Рис. 3. Кількість ІТ-випускників (спеціалістів та магістрів) за 2013–2020 рр., %
 Джерело: [1]

Рис. 4. Частка бакалаврів ІТ-спеціальностей, які продовжили навчання за програмами спеціаліста та магістра за 2013–2020 рр., %
 Джерело: [1]

Помітна тенденція до зменшення частки бакалаврів, які продовжують навчання, збігається в часі з роками, коли припинився прийом на навчальні програми спеціалістів, вірогідно, що випускники вважають недоцільним продовжувати термін навчання ще на два роки.

Одним із інструментів регулювання кількості випускників є державне замовлення, коштом якого навчається значна частина студентів ІТ-спеціальностей. Серед випускників 2020 року 64% бакалаврів ІТ-спеціальностей навчалися на бюджеті, це значно більше, ніж частка бюджетників у цілому (42% у 2020 р.). Це відображає розуміння державним замовником наявності високого попиту на ІТ-спеціалістів. Зменшення державного замовлення на підготовку ІТ-спеціалістів спостерігалось з 2014 по 2018 роки (випускники 2018–2022 років). В окремі роки це зменшення компенсувалося більшою кількістю людей, які вступали на контрактну форму навчання. У 2020 році державне замовлення було безпрецедентно розширено більш ніж на 2400 осіб. Приблизно 49% студентів

ІТ-спеціальностей, які вступили у 2020 році, навчатимуться на бюджеті. Варто зазначити, що у 2020 році вперше за останні роки зменшилася кількість вступників-контрактників, тому цілком можливо, що розширення держзамовлення могло не вплинути суттєво на загальну кількість вступників – на бюджет взяли тих, хто був готовий вступати на контракт [3].

Пандемія та карантинні обмеження теж збільшили дефіцит кадрів на цьому ринку, адже вони стимулювали бізнес по всьому світу вкладати кошти у діджиталізацію процесів і сервісів. Відтак, у ІТ-компаній додалося роботи: з'явився раптовий запит на ці технології, але виявилось замало спеціалістів, які готові їх втілити.

За даними сайту з пошуку роботи для ІТ-фахівців Djinni, наразі в Україні шукають роботу 16 тисяч фахівців, але актуальних вакансій 21 тисяча [4]. На ринку спостерігається дефіцит спеціалістів усіх ІТ-професій. Однією з причин є виїзд фахівців за кордон. А головною перевагою для закордонного роботодавця є більш дешеве співвідношення «ціна/якість» вітчизняних фахівців. Одна з проблем в ІТ-бізнесі, це робота з іноземними інвестиціями. Чимало закордонних інвесторів не мають бажання укладати угоди в українському правовому полі через проблеми з бюрократією, корупцією та судами.

Заробітна плата програмістів залежить від їхньої кваліфікації та компетенції. За інформацією експертів ІТ-ринку, середній рівень зарплат у молодих фахівців в Україні – від \$300 до \$1200. Програміст на посаді Middle у середньому отримує \$2000, а Senior – від \$3500 до \$7000. Середня зарплата програміста в Україні становить \$2500 на місяць. Наразі спостерігається зростання зарплат: у System Architects вона зросла на \$300, у Team/TechLeads – на \$150, у Senior – на \$200, у Junior – на \$100. Для порівняння: місячна заробітна плата в США та Канаді варіюється в діапазоні \$4000-7000 [5]. Отже, зарплати українських програмістів сьогодні такі самі, як у фахівців зі Східної Європи, і наближаються до зарплат у Західній Європі з перспективою досягнути рівня доходів у США.

Зрозуміло, з часом вартість їхніх послуг лише зростатиме, тому що системи стають складнішими і для їхньої ефективної роботи потрібні кваліфіковані фахівці. За останні 5 років цей напрям встиг повноцінно зародитися і кілька разів трансформуватися. Можна з упевненістю сказати, що найближчими роками відбуватиметься подальше розділення на спеціалізації – галузь продовжить формуватися і відчувати потребу у фахівцях. Якщо говорити про найбільш актуальний напрям у найближчі десять років, то це, безперечно, робота з даними, які називають «нафтою XXI століття». Першопрохідці здобудуть найбільшу вигоду, в той час як ті, хто прийдуть у цю сферу вже після стандартизації, зіткнуться з високою конкуренцією та зможуть розраховувати на меншу зарплату.

Наразі пропозиція вакансій істотно перевищує попит з боку здобувачів, внаслідок чого за кандидатів йде серйозна конкурентна боротьба. За оцінками експертів, сьогодні ринок програмістів в Україні неймовірно перегрітий. Доходить до того, що на одного розробника (певної технології та кваліфікації) на ринку може припадати декілька нових вакансій. Компанії завжди шукають кадри. Зазвичай індустрія зростає на +20% на рік, а якби задовольнити всі вакансії, то це було б +100%.

На кількість ІТ-випускників у майбутньому також впливатиме позитивна демографічна ситуація і частка вступників, які обирають ІТ-спеціальності. Кількість випускників-бакалаврів ІТ-спеціальностей в українських вишах значно зросте в найближчі роки. У 2024 році диплом бакалавра отримають понад 20 тисяч осіб у сфері ІТ, а це на 23% більше, ніж у 2020 році. Експерти розробили три сценарії, за якими ця частка може змінюватись (рис. 6).

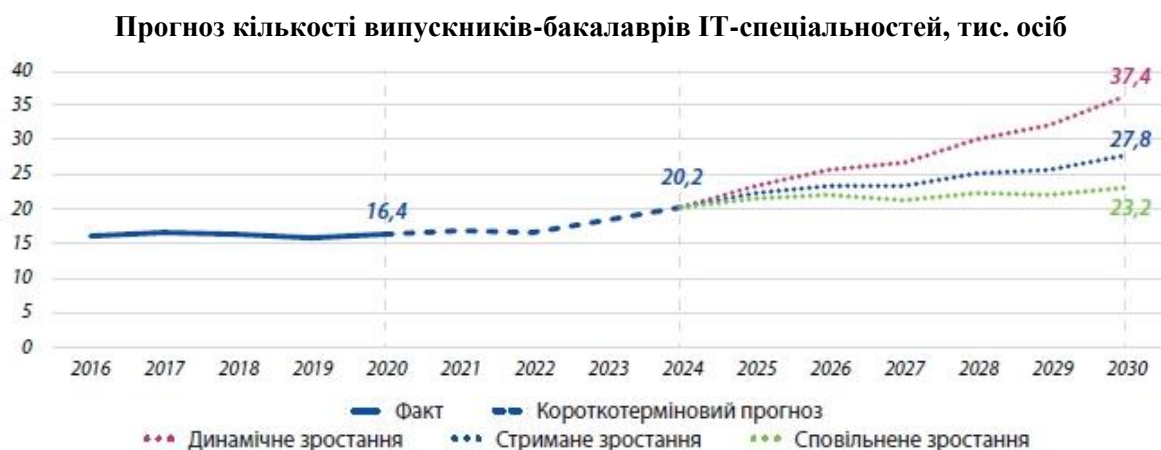

Рис. 6. Прогноз кількості випускників-бакалаврів ІТ-спеціальностей до 2030 року

Джерело: [1]

Сценарій «динамічного зростання»: частка вступників на ІТ-спеціальності продовжить зростання поточними темпами до 16,1% у 2026 р. Отже, у 2030 р. можна буде очікувати випуску 37,4 тис. нових фахівців, що приблизно відповідає поточній реальній зміні кількості фахівців на ринку.

Сценарій «стриманого зростання»: частка вступників на ІТ-спеціальності залишиться на тому ж рівні, що і зараз – 12%. За цим сценарієм у 2030 р. можна очікувати випуску 27,8 тис. нових фахівців. Зростання кількості випускників за цим сценарієм досягається тільки за рахунок демографічних змін.

Сценарій «уповільненого зростання»: частка вступників на ІТ-спеціальності поступово зменшуватиметься до 10% у 2026 р. Відповідно, у 2030 р. можна очікувати випуску 23,2 тис. нових фахівців [1].

Отже, система формальної вищої освіти наразі не задовольняє попиту ринку на ІТ-фахівців і, вочевидь, не зможе цього досягти у майбутньому. Перекваліфікація і неформальна освіта спеціалістів інших галузей, а також імміграція ІТ-фахівців та залучення іноземців дистанційно – не менш важливі для людського капіталу ІТ-галузі, які знаходяться поза формальною освітою. Розуміючи дефіцит кадрів на ринку, ІТ-компанії і самі створюють власні курси та школи. EPAM, SoftServe, GlobalLogic та інші «виросшують» кадри під себе, але вони готують фахівців, які потрібні конкретно їм.

Українських програмістів цінують й в інших країнах. Найчастіше їх запрошують до Німеччини, Ізраїлю, Великої Британії та США. З України виїжджають спеціалісти, які шукають для себе кращі умови та цікавіші проєкти. Хоча якщо раніше однією з переваг за кордоном була можливість віддаленої роботи, то останній кейс із перерахунком зарплати в Google залежно від місця проживання може змінити правила гри на ринку.

ІТ-індустрія цікава тим, що ця сфера дуже залежить від людей та їхніх різноманітних навичок, не лише технічних, але ще й особистих якостей – так званих *soft skills*, бо ІТ-проєкт – це не лише про код і технології, це також про людей та їхню взаємодію. Якщо говорити про *middle*-спеціалістів і вище, то тут цінується багатозадачність, особливо для роботи в стартапах. Тобто ти добре знаєш свою спеціалізацію, але паралельно вивчаєш суміжні сфери. Наприклад, я *frontend*-фахівець, але якщо будуть будь-які проблеми із сервером, то я зможу розібратися й налагодити його роботу.

Варто зазначити, що з 2020 року став доступним механізм імміграції, що дає можливість ІТ-фахівцям працювати як ФОП без додаткових обмежень, а також бути платниками єдиного податку без посвідчення на проживання. Крім того, із жовтня 2020 року іноземцям не потрібно виїжджати із України для того, щоб оформити довідку на тимчасове проживання в Україні. Загалом урядові ініціативи останніх років демонстрували зацікавлення в розвитку ІТ-сектору, тому що ІТ – одна з передових сфер, яка приносить до бюджету України значні кошти (торік експорт ІТ-послуг став рекордним за всі часи і склав понад \$5 млрд.), що визначає вектор розвитку, створює певний імідж. Тому просто ігнорувати цей сектор не потрібно, адже за ним майбутнє. Уряд робить певні кроки, або принаймні декларує полегшення роботи ІТ-підприємців, але про те, наскільки це вдасться, можна буде дізнатися лише у майбутньому.

Із наведеного аналізу системи ІТ-освіти в Україні можна дійти висновку, що додаткового дослідження потребують питання щодо: доцільності бюджетного фінансування навчання ІТ-фахівців у коледжах і технікумах в умовах низького ринкового попиту на випускників та/або масового продовження навчання на бакалавраті; збільшення частки студентів ІТ-спеціальностей без довгострокової шкоди іншим секторам економіки; готовності ІТ-галузі до збільшення кількості спеціалістів молодшого рівня, які потребуватимуть навчання і менторства.

Література

1. Лебедєв Д., Самоходський І. *Аналіз ІТ-освіти у вишах України, лютий 2021 р.* URL: https://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2021/02/Analiz_IT_osvity_u_vyshah_Ukrai-ny_Print.pdf (дата звернення: 17.02.2022).
2. *Зарплата \$7000 : як живе ринок українських програмістів.* URL: <https://thepage.ua/ua/it/rinok-ukrayinskih-programistiv-u-2021-roci-de-mozhna-navchatisya-yaki-vimogi-ta-zarplati> (дата звернення: 17.02.2022).
3. *До 2024 року кількість ІТ-випускників в Україні зросте на 23% – дослідження BRDO.* URL: <https://brdo.com.ua/top/do-2024-roku-kilkist-it-fahivtsiv-v-ukrayini-zroste-na-23-doslidzhennya-brdo> (дата звернення: 18.02.2022).
4. *Спрос на IT-специалистов в Украине превысил предложение, 2021 г.* URL: <https://opendatobot.ua/ru/analytics/it-vacancies> (дата звернення: 18.02.2022).
5. *Топ-менеджери, айвіці та будівельники : рейтинг найоплачуваніших професій в Україні.* URL: <https://thepage.ua/ua/news/rejting-zarplat-hto-zaroblyaye-v-ukrayini-najbilshe> (дата звернення: 19.02.2022).

УДК 331.5:311.219.1

Збрицька Тетяна Петрівна

*к. е. н., доцент кафедри управління персоналом і економіки праці,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

Мінін Владислав Сергійович

*аспірант кафедри управління персоналом і економіки праці,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

СУЧАСНИЙ СТАН ВІДПОВІДНОСТІ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ЗАЙНЯТОСТІ МОЛОДІ НА РИНКУ ПРАЦІ

JEL classification: J240; O150

Молодь є важливим ресурсом як для країни загалом, так і для ринку праці, оскільки у майбутньому вона стане основою національного ринку та завдяки власним здібностям до праці буде формувати економічну систему та сприятиме її подальшому зростанню. Молодь формує особливий спектр ринку праці, який значно відрізняється від інших його складових. З одного боку, у молодому віці людина має високу мобільність, вона відкрита, готова до змін і пошуку роботи, а, з іншого, – їй не вистачає відповідного досвіду, щоб бути конкурентоспроможною на ринку праці.

Українці часто вступають до закладів вищої освіти (ЗВО) непродумано, а спеціальності обирають, не розуміючи нюанси професій. Випускники ЗВО вважають, що разом із дипломом отримують професійні навички, які знадобляться на ринку праці. Експерти виявили, що лише 40% їхніх респондентів працюють за спеціальністю. Часто професію змінюють через проблеми з пошуком роботи і відсутність кар'єрних перспектив [1].

Насправді ж третина власників дипломів про вищу освіту займається тою роботою, яка взагалі не потребує такого документу. Розрив між очікуваннями ринку праці від фахівця та тим, чого його навчили в університеті, – це не лише українська проблема. В усьому світі такий розрив називають «кваліфікаційним» або skills gap – це явище поширене та дуже впливає на економіку.

В Україні лише серед тих, хто працює, уражених кваліфікаційним розривом – понад 45%. Навіть у розвинених країнах світу до 25% працівників мають кваліфікаційний розрив. У країнах, що розвиваються, показник вищий – до 60% [2]. Кваліфікаційний розрив стає найбільшим розчаруванням для випускників і роботодавців. Розчарування для роботодавців полягає в тому, що вони отримують дипломованого фахівця, якого ще належить вчити. Розчарування для випускників – вищу освіту здобуто, але кваліфікаційних навичок відповідного рівня не сформовано, і серед «перспектив» – робота з низькою зарплатою або не за фахом, або взагалі – безробіття.

Варто зазначити, що у сучасному світі випускник, який чудово володіє виключно предметними знаннями, вже не потрібен роботодавцеві, адже без відповідних навичок ці предметні знання на ринку праці імплементувати неможливо. Не варто забувати і про те, що підготовка конкурентоспроможного випускника, який відповідав би очікуванням ринку праці, потребує попередніх інвестицій. На основі дослідження «ZN,UA» [3] було з'ясовано, скільки коштів витрачають різні країни на студента на рік (тис. доларів США): Швеція – 26,12; Канада – 24,49; Данія – 19,16; Польща – 11,19; Латвія – 10,30; Туреччина – 10,0; Мексика – 7,9 та Україна – 2,3. Із наведених даних видно, що українським університетам нелегко виробляти якісний освітній продукт при обсягах фінансування цього процесу, що у кілька разів поступаються аналогічному показникові університетів інших країн. Варто констатувати, що сучасні обставини ставлять складні та, водночас, актуальні запитання як для вищої освіти України загалом, так і для кожного студента зокрема. Необхідно покласти край масовому неефективному державному фінансуванню вищої освіти.

Зважаючи на вищезазначене, не варто сподіватися, що університетська аудиторія може сформувати у студентів усі затребувані роботодавцями кваліфікаційні навички належного рівня. Тому що освітня програма, яка передбачає формальну або недосконалу практичну підготовку (практика), не може сформувати конкурентоспроможного на ринку праці випускника. З іншого боку, вирішення проблеми кваліфікаційного розриву виключно зусиллями ринку праці, тобто роботодавців, – теж дуже складне завдання.

В Україні більше половини найманих працівників (53,3%) були охоплені додатковою підготовкою (перепідготовкою) та підвищенням кваліфікації, решта (46,7% респондентів) за останні п'ять років не оновлювали професійні компетенції, не проходили такої підготовки [2].

Варто зазначити, що 2021 рік можна назвати періодом адаптації українського бізнесу до нових умов праці, бізнес протягом року навчився працювати в умовах локдауну та гібридного формату, бути більш гнучким. Цей рік вплинув і на компанії, і на працівників, відбувалася адаптація компаній до нових умов, на початку року роботодавці не створювали нових робочих місць і майже не шукали нового персоналу. Спеціалісти теж на початку року трималися своїх робочих місць та не поспішали звільнитися «в нікуди», вони теж переживали період нестабільності та невпевненості у тому, що вони знайдуть кращу роботу.

У період локдауну люди відчули, що робота може бути не лише в офісі, і певній частині працівників це сподобалося. Люди почали активніше шукати більш зручну для себе роботу. Першою причиною звільнення та пошуку роботи, як і раніше, залишається розмір заробітної плати, але умови праці займають другу позицію та набувають більшого значення. У 2021 році зменшилася кількість бажаючих працювати на повну ставку. За даними grc.ua [4], лише 59% тих, хто шукає роботу, згодні працювати full-time в офісі, збільшилася частка тих, хто віддає перевагу частковій зайнятості (рис. 1).

Рис. 1. Графік роботи щодо очікувань роботодавців та можливостей пошукачів, 2021 р.

Джерело: [4]

Порівняння з квітнем 2020 року показує, наскільки війна відрізняється від пандемії. Після початку війни (24 лютого 2022 р.) головне завдання системи вищої освіти – не втратити «людський капітал» протягом та після війни. Система вищої освіти протягом та після війни може зіштовхнутися з такими проблемами [5]:

1. Контингент студентів. В університетах країни, особливо приватних, може відбутися скорочення контингенту студентів. Багато студентів покинули навчання в країні, деякі водночас залишили країну. Очевидно, саме зараз ЗВО мають тримати постійний контакт зі своїми студентами, мотивуючи їх продовжити навчання.

2. Контингент викладачів. Наші університети мають втримати свій людський капітал, який відновити протягом війни та після неї буде практично неможливо. Це питання критичне, головне – зберегти трудовий колектив.

3. Особисті фінанси студентів. Багато студентів можуть мати такі проблеми з особистими фінансами, які змушують їх заощаджувати та не відвідувати ЗВО стаціонарно. Тобто потрібно усвідомлювати, що гібридна та дистанційна форми навчання можуть увійти у практику університетів протягом місяців, а може і років після війни. Заклади освіти мають бути до цього готові, необхідно забезпечити якість освітнього процесу.

За сучасних обставин вирішення проблеми кваліфікаційного розриву має бути комплексним завданням, тобто відбуватися за участю як системи вищої освіти, так і ринку праці, за рахунок розвитку практики дуальної освіти, вдосконалення умов проходження виробничої практики тощо.

Література

1. Більшість українців працюють не за спеціальністю. Дослідження grc.ua. URL: <https://osvitoria.media/news/bilshist-ukrayintsiv-ne-pratsyuyut-za-spetsialnistyu> (дата звернення: 18.03.2022).
2. Чому випускники університетів не задовольняють роботодавців. URL: https://education.24tv.ua/chomu-vipuskniki-universitetiv-ne-zadovolnyayut-robotodavtsiv_n1873367 (дата звернення: 21.03.2022).
3. Ринок праці у 2021 році : підсумки у цифрах та фактах / Європейська Бізнес Асоціація (ЄБА) : сайт. URL: <https://eba.com.ua/rynok-pratsi-u-2021-rotsi-pidsumky-u-tsyfrah-i-faktah> (дата звернення: 21.03.2022).
4. Ринок праці України : сьогодення і тенденції майбутнього. Дослідження grc.ua. URL: <https://grc.ua/article/30013> (дата звернення: 23.03.2022).

5. Соціологічна група «Рейтинг» в рамках проекту «Україна в умовах війни». URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/shestoy_obschenacionalnyu_opros_adaptaciya_ukraincev_k_usloviyam_voynu_19_marta_2022.html (дата звернення: 23.03.2022).

УДК 331.101

Кривцова Марина Сергіївна

к. е. н., доцент кафедри управління персоналом і економіки праці,
Одеський національний економічний університет (Україна)

РОЛЬ МОЛОДІ У КРЕАТИВНІЙ ЕКОНОМІЦІ

JEL classification: J130; P400

Враховуючи сучасні тенденції та напрямки розвитку економіки, що проходить на тлі Четвертої промислової революції, та становленні нової парадигми так званої креативної економіки, вважаємо за необхідне акцентувати увагу на ролі молоді як найбільш інноваційного та креативного прошарку населення у креативній економіці.

Креативну економіку можна визначити як сукупність видів економічної діяльності, що базуються на знаннях, творчості, інтелекті, технологіях та інноваціях, які мають високий потенціал прибутковості та створення робочих місць. Вона знаходиться на перетині економіки (сприяє росту ВВП), інновацій (стимулює зростання та конкуренцію у традиційній економічній діяльності), суспільної цінності (стимулює формування знань і талантів) та сталості (спирається на вклад творчості та інтелектуальний капітал).

Креативна економіка побудована на IT-індустрії, науці, інноваціях, Інтернеті, як новій технологічній інфраструктурі економіки, знаннях, інтелектуальній діяльності. Проте, на відміну від інших видів, в креативній економіці головним активом є інтелектуально-креативна людина з її людським потенціалом, яка створює інноваційну і конкурентоздатну продукцію, динамічне економічне зростання на основі розвитку креативних індустрій. Таким чином, у креативній економіці переплітаються всі компоненти системи сучасної неоекономіки – «знання-інформація-інновації» і тому необхідно розглядати її не як галузь світової економіки, а як нову парадигму розвитку сучасності.

Генеральна Асамблея ООН оголосила 2021 рік «Міжнародним роком креативної економіки для сталого розвитку». За оцінками Deloitte креативна економіка стане ключовим чинником економічного розвитку та може зрости на 40% до 2030 року.

Сектор генерує велику кількість робочих місць. В індустріях креативної економіки працює більше 50 млн. осіб у всьому світі. Майже половина працівників – жінки, що відкриває нові можливості для вирішення проблеми гендерної нерівності. Середній вік – 15–29 років [1, с. 31].

Чому саме молодь повинна відігравати провідну роль у розвитку креативної економіки? По-перше, через особливості розвитку та становлення сучасна молодь, що виходить на ринок праці, здебільшого представники покоління Z, що має найбільший творчий та креативний потенціал серед усіх попередніх поколінь. Ці молоді люди мають значний інноваційний потенціал, що базується на самому середовищі, в якому вони існують та розвиваються, а саме цифровому, мережевому, креативному. По-друге, представники покоління Z більш освічені, мобільні, ініціативні, відкриті та готові до змін і пошуку роботи. Вони володіють новими знаннями, професіями і технологіями, є носієм інтелектуального людського потенціалу, мають значний потенціал для соціально-економічного розвитку країни та високу готовність до залучення у креативну економіку.

Також, покоління Z за багатьма дослідженнями має певні характеристики, що корелюють та узгоджуються з формами функціонування креативної економіки. Серед цих характеристик відмітимо, такі що виокремлюють дослідники проблематики покоління Z Девід Стілман і Йона Стілман [2, с. 61]:

1. Фізично-цифровий світ. Покоління Z народжене у світі, в якому кожному фізичному об'єкту (людям і місцям) відповідають цифрові еквіваленти. Для покоління Z реальний і віртуальний світи природно переплітаються. Віртуальність – просто частина їхньої реальності. Зазвичай робоче середовище повільно опановує цифрові рішення, тож у процесі завоювання свого місця у фізичному цифровому світі перед ним постають небачені досі виклики. Креативна економіка, де найбільша за динамікою розвитку є саме IT-індустрія, як найкраще створює можливості для молоді у зайнятості та самореалізації. Так, в Україні найбільша кількість зайнятих у секторі креативної економіки зосереджена

в ІТ – 191,2 тис. осіб (20,9% від працюючих у креативній економіці). Відмітимо, що ІТ-індустрія надзвичайно приваблива для української молоді, і ІТ-компанії зацікавлені в розвитку молодих талантів тому й частка молоді у цій сфері доволі висока, за оцінками експертів від 50 до 60%.

2. Надвисока персоналізація. Покоління Z наполегливо працює над ідентифікацією та персоналізацією власного іміджу і прагне, щоб усі про це знали. Здатність персоналізувати все навколо створила в них очікування, що існує глибоке розуміння їхньої поведінки та бажань. У цьому аспекті креативна економіка створює всі можливості для максимальної персоналізації та інклюзивності молоді з особливими потребами. Як показують соціологічні дослідження: «Сексуальна орієнтація, зовнішній вигляд, раса, вік і фізичні особливості здебільшого не грають ролі для людей, що працюють у галузі креативних індустрій. Вони більш толерантні у всіх цих аспектах і успішно співпрацюють один з одним, незважаючи на існуючі відмінності» [3, с. 22].

3. Реалістичність. На думку покоління Z, якщо людина хоче вижити чи навіть процвітати, їй варто реалістично уявляти, скільки зусиль і витрат це потребує.

4. Страх пропустити. Представники покоління Z страждають від сильного страху пропустити будь-що, утратити певний зиск. Позитивний аспект: вони завжди в курсі всіх новинок і змагаються за першість. Негативний аспект: ці люди повсякчас переживають, що просуються вперед недостатньо швидко чи рухаються не в тому напрямку.

5. «Микономіка» (Ми + економіка). Починаючи з Uber і закінчуючи Airbnb, покоління Z жило виключно у світі економіки спільного користування. Його представники підштовхуватимуть робоче середовище руйнувати внутрішні та зовнішні бар'єри, щоб використати колектив максимально зручно й економічно ефективно. Покоління Z сповна використовуватиме силу «ми» не тільки як співробітники, але й у ролі філантропів. Ці люди часто займаються креативною діяльністю навіть не для основного доходу, а задля власної самореалізації.

6. Зроби сам. Покоління Z дотримується принципу «зроби сам». Вони виростили на відеороликах з YouTube, завдяки яким можна навчитися ледь не всьому, тож вірять, що можуть зробити майже все самостійно. Саме тому доволі популярними стають різні послуги і товари у стилі Hand-made з етичними, національними мотивами.

7. Умотивованість. Ці люди не просто готові, але й прагнуть узятися до роботи, засукавши рукави якомога вище, тому й виходять на ринок праці раніше аніж попередні покоління та прагнуть до максимальної самореалізації на робочому місці, а оптимальні умови для цього створює саме креативна економіка.

Отже, креативна економіка сприяє розвитку людини, соціальній адаптації, підвищенню інклюзивності, створенню робочих місць, підвищенню доходів населення, а молодь, яка формується під впливом багатовекторних тенденцій інноваційного, цифрового та креативного характеру, має всі можливості, соціальні та психологічні якості для того, аби бути драйвером розвитку цієї економіки.

Література

1. Галасюк В. *Креативна економіка : нова економічна епоха XXI ст.* : доповідь. Грудень 2021. 68 с.
2. Стілман Д., Стілман Й. *Покоління Z на роботі* / Пер. з англ. І. Гоял. Харків : Фабула, 2019. 304 с.
3. Козак О., Боскович Б., Оленік К. *Проект «Мріємо та діємо»*. Дослідження ринку праці. Заключний звіт. Червень 2021. 68 с.

УДК 331.101.027

Новицький Микола Валерійович

*к. е. н., ст. викладач кафедри управління персоналом і економіки праці,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ ТА СТВОРЕННЯ УМОВ ЩОДО ЙОГО РОЗВИТКУ

JEL classification: O150

Основою стабільного довгострокового розвитку України є ефективне використання людського потенціалу та вдосконалення механізму управління ним задля економічного зростання та адаптації суспільства до світових глобальних змін. У цьому руслі актуальності набуває управління людським

потенціалом на регіональному рівні, що є найбільш ефективним засобом підвищення конкурентоспроможності та переходу до інноваційного розвитку як самого регіону, так і держави в цілому.

За умов переходу до постіндустріального цивілізаційного етапу, розвитку інформаційного суспільства та економіки знань, основним економічним ресурсом та визначальним чинником суспільного прогресу став людський потенціал. Виступаючи провідним чинником економічного зростання в регіонах, він враховує широкий спектр компонентів, дослідження яких виявило асиметрію людського розвитку регіонів України. Управління людським потенціалом у таких умовах вимагає детального статистичного вивчення його складових та вжиття конкретних заходів у трьох основних напрямках розвитку: соціально-демографічному, економічному та інтелектуальному.

Людський потенціал є основним стратегічним ресурсом і чинником економічного зростання в регіонах, який визначає ефективність використання виробничого, фінансового і природного капіталу і безпосередньо впливає на темпи та якість економічного зростання, що обумовлено низкою причин:

- в процесі переходу до постіндустріального суспільства, інформаційно-інноваційної економіки, людина стає основною продуктивною силою;
- тільки людина може володіти інноваційним потенціалом, тобто запасом знань і умінь, які відповідають сучасному високотехнологічному розвитку;
- людський потенціал визначає темпи економічного розвитку і науково-технічного прогресу [1].

Людина повинна брати участь в усіх процесах, які формують сферу її життєдіяльності. Стійкий людський розвиток вимагає соціально орієнтованого зростання, а також того, щоб люди мали політичну, економічну, соціальну свободи, рівні можливості, свободу пересування, реалізації творчих здібностей, гарантії прав людини.

Необхідно підкреслити, що визначення пріоритетної ролі розвитку людського потенціалу не призводить до недооцінки важливості економічного зростання, оскільки збільшення ВВП на душу населення створює ресурси, які забезпечують людський розвиток. Але мета зростання у тім, щоб всебічно збагатити життя людей, розширити свободу вибору. Без економічного зростання справедливий розподіл можливостей може «привести до сукупного нульового результату, коли розширення можливостей для одних груп людей буде досягтися за рахунок їхнього скорочення для інших груп, що рівнозначно перерозподілу бідності». Економічне зростання і людський розвиток є взаємозалежними процесами у довгостроковому плані. Вони можуть доповнювати та підсилювати один одного, оскільки економічне зростання є об'єктивною основою поліпшення якості життя та людського розвитку, одночасно досягнення у людському розвитку, що дозволяють домогтися збільшення продуктивності праці та доходів, будуть стимулювати збільшення обсягів виробництва.

Рівень розвитку регіону в майбутньому визначається тим, наскільки результативним виявиться процес нарощування людського потенціалу країни і як ефективно цей потенціал використовуватиметься. В регіоні пріоритетними напрямками розвитку людського потенціалу є: формування соціально-ринкової системи доходів, формування моделі безперервної освіти та самоосвіти, забезпечення якісно нового рівня охорони здоров'я.

В сучасних умовах збереження та збільшення людського потенціалу можливе лише на основі кардинального поліпшення стану сфери доходів. Порівняльний аналіз умов людського розвитку за різних систем формування доходів свідчить про те, що в інтересах основної частини населення України – розбудова у результаті ринкової трансформації соціально-ринкової системи формування доходів [2].

Сьогодні в Україні тривають масштабні реформи, направлені на покращення якості людського капіталу та умов його розвитку, зокрема, в освіті, охороні здоров'я. Ці реформи підтримуються на державному рівні відповідними ресурсами, які спрямовуються в регіони і, зокрема, на базовий рівень – об'єднаним територіальним громадам. У цій ситуації ключовим інструментом для стратегії розвитку області щодо покращення умов розвитку людського капіталу має стати оптимальний механізм співфінансування окремих соціальних сфер (освіти, медицини, соціальних послуг, культури, спорту тощо), а також інших не менш важливих сферах, розширення мережі центрів надання адміністративних послуг на місцях; створення системи місцевих та добровільних пожежно-рятувальних підрозділів, центрів безпеки тощо. Співфінансування має враховувати увесь спектр наявних джерел ресурсів – державних коштів, обласних, органів місцевого самоврядування, приватного сектору, а також – громад, прямо зацікавлених у покращенні умов свого життя та отримання якісних послуг.

Стратегічним має стати і відновлення та розбудова інфраструктури інституцій: спеціалізованої медичної допомоги, надання соціальних послуг, архівних установ, закладів позашкільної освіти,

мережі інклюзивно-ресурсних центрів, спортивної інфраструктури, лікувально-оздоровчих комплексів.

Зокрема, важливо також формувати творчий, культурний та інтелектуальний потенціал, що сприятиме підвищенню рівня соціального капіталу.

Таким чином, видатки на освіту, охорону здоров'я та соціальний захист варто розглядати не просто як «витрачання» бюджетних коштів, а як соціальні інвестиції (особливо у поєднанні з необхідними реформами), які могли б суттєво і тривало вплинути на розвиток України [3].

Людський капітал – велика європейська держава з населенням понад 40 млн. осіб, наявність великої кількості вчених та інженерів, які цінуються у світі, а також понад 70 відсотків людей, які мають вищу освіту. Україна посідає перше місце у категорії «внесок у розвиток науки та технологій» в рейтингу «The Good Country Index». Більшість регіональних центрів мають потужну науково-освітню базу, що забезпечується регіональними науково-дослідними інститутами, закладами вищої освіти з відповідним кадровим потенціалом, що в майбутньому можуть стати основою для створення науково-виробничих та інноваційних центрів розвитку. Щороку Україна випускає 130 тис. спеціалістів інженерних спеціальностей. Держава перебуває серед лідерів у Центральній та Східній Європі за кількістю ІТ-фахівців.

Протягом останніх семи років для України з'явилися безпрецедентні масштабні виклики, що кардинально змінили та досі мають суттєвий вплив на соціально-економічну та політичну ситуацію в країні, регіонах та територіальних громадах. Зазначені загальнодержавні та глобальні виклики безумовно впливають на формування основних тенденцій та проблем регіонального розвитку [4].

Людський потенціал не лише визначає можливості регіону бути забезпеченим творчими, кваліфікованими кадрами в майбутньому, але й впливає на можливості розширеного суспільного відтворення в його демографічних, економіко-соціальних та духовних аспектах. У сучасних умовах успішність розвитку економіки визначається здатністю до генерації інновацій перетворень, зростанням ролі людини у відтворювальних процесах. Це висуває на перший план проблему формування людського потенціалу та виявлення пріоритетних напрямків його розвитку. Актуальним в теоретичному та практичному плані є поглиблення розуміння тих тенденцій, закономірностей і факторів, що визначають стан, рівень та перспективу якісної динаміки розвитку людського потенціалу.

Література

1. Курій Л. О. Управління людським потенціалом регіону. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 5. С. 32–35.
2. Гузенко Г. М. Людський потенціал : сутність та пріоритетні напрямки розвитку в Україні. *Зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди*. Серія : Економіка. 2010. № 10. С. 30–41.
3. *Стратегія розвитку Луганської області на 2021–2027 роки*. URL: http://loga.gov.ua/sites/default/files/collections/strategiya_lugansk_2027_last.pdf (дата звернення: 29.03.2022).
4. *Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки* : Постанова Кабінету Міністрів України № 695 від 05.08.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020п#n11> (дата звернення: 07.04.2022).

УДК 339.9:330.341.1

Нямецук Ганна Валеріївна

*д. е. н., доцент, професор кафедри
міжнародної економіки та публічного управління й адміністрування,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури (Україна)*

ІННОВАЦІЙНІ ПРІОРИТЕТИ АСЕАН ЯК НАСЛІДОК ЗАГОСТРЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РЕГІОНУ

JEL classification: F530; O350

Початок ХХІ ст. ознаменувався встановленням багаторівневих зв'язків у системі міжнародних відносин, у тому числі й за рахунок активності суверенних незалежних держав щодо укладання угод про створення інтернаціональних альянсів. Швидкий економічний розвиток країн Азійсько-Тихоокеанського регіону супроводжувався активізацією регіонального співробітництва, утворенням

нових фінансових інституцій, посиленням інноваційного вектору та започаткуванням соціально актуальних ініціатив.

У 2015–2018 рр. регіональне угруповання АСЕАН демонструвало упевнені темпи росту макроекономічних показників: реальний ВВП збільшився на 21,6%, реальний ВВП на душу населення – на 17,5%, загальні показники міжнародної товарної торгівлі – на 23,2% (в т. ч. за рахунок експорту – на 21,7%), вхідні потоки зарубіжних інвестицій – на 30,4% (АСЕАН, 2019). Виявлена динаміка макроекономічних показників АСЕАН, вважаємо, пояснюється зміною позиціонування Асоціації у глобальній економіці: від статусу таких, що мають порівняльні переваги в сировинних і трудомістких галузях обробної промисловості [1, с. 107], до позиції глобальних технологічних лідерів. Широко відомою є бізнес-платформа СЕВІТ АСЕАН (Бангкок, Таїланд), на базі якої щорічно демонструються найновіші технологічні досягнення, а також укладають численні угоди щодо поширення інновацій [2].

Зважаючи на тенденції зростання чисельності населення Землі (7,1 млрд. осіб на початок 2019 р., прогнозоване зростання до 8 млрд. осіб у 2025 р.), його старіння (841 млн. осіб похилого віку, прогноз – зростання до 2 млрд. осіб у 2050 р.) та концентрацію навколо великих міст (очікується, що до 2025 р. 34 міста світу матимуть населення понад 10 млн. осіб кожне) [3], в Азійсько-Тихоокеанському регіоні актуалізуються інноваційні ініціативи для вирішення соціальних проблем. У 2018 р., керуючись тим фактом, що 50 міст АСЕАН із населенням понад 500 тис. осіб забезпечують «переважну частку» економічного розвитку угруповання, лідерами країн-учасниць було створено Мережу розумних міст АСЕАН (ASEAN Smart Cities Network) [4]. Головною метою створених 26 пілотних міст визнано покращення життя громадян АСЕАН через використання цифрових технологій, як засобу сприяння.

Найбільш вразливими ланками системи «розумне місто» є підсистеми забезпечення громадським транспортом, питною водою (світові системи водопостачання протягом року надають близько 32 млрд. м³ очищеної води, але при цьому 89% населення Землі потребує покращення цих систем, інакше до 2025 р. 50% населення житиме в умовах дефіциту питної води); електрикою (розвинені країни є лідерами за обсягами спожитої електрики, а до 2040 р. загальносвітова потреба в електриці зросте на 56%; на сьогодні міста вже споживають близько двох третин світових обсягів енергії та інших ресурсів) [3]. За даними [5, с. 10–12], у 2018 р. річний приріст обсягів споживання енергії становив 2,9%. Споживання усіх видів енергії у світі почало швидко зростати у 2010р., майже вдвічі перевищивши середній показник за 10 років, а найбільші показники приросту зафіксовані в споживанні газу (43,0%) та відтворювальних джерел (18,0%). Загострення проблеми енергоємності життєдіяльності людини обумовлює інноваційну активність у сфері відтворювальних джерел енергії. Зокрема, кількість патентних заявок у цій сфері стабільно зростає, і в 2018–2019 рр. досягла 20,905 од., продемонструвавши приріст у 119,5% порівняно із показниками 2014–2015 рр. [6].

Основна частина витрат у рамках проектів «розумне місто» припадає на великі міста (38,6% міст-партнерів щорічно інвестують понад 100 млн. дол. кожне). Сумарні витрати 100 найбільших міст, що в 2019 р. інвестували в цю інноваційну ініціативу, становили 29,0% глобальних витрат, а у найближчі роки очікується їх зростання до 124 млрд. дол. США [7]. Найбільш активне впровадження «розумних міст» спеціалісти International Data Corporation очікують в Японії та Латинській Америці, проте, за прогнозами, лідерство зберігатимуть міста, чії витрати перевищать 1 млрд. дол.: Сінгапур, Токіо, Нью-Йорк та Лондон. Варто зазначити, що у 2018 р. відсоткова частка Сінгапуру в сумі загального ВВП країн АСЕАН становила 12,2%, в той час як його частка у сумарній чисельності населення об'єднання – лише 0,87%.

Аналіз найбільших проектів в Азійсько-Тихоокеанському регіоні дозволив виокремити основні аналітичні сфери, на які поширюється дія технології «розумне місто» (табл. 1).

Таблиця 1

Найкращі проекти «розумне місто» у Азійсько-Тихоокеанському регіоні у 2019 р.

Аналітична сфера	Приклади
Цифрова еквівалентність і доступність	Таоюань (Тайвань)
Економічний розвиток, туризм, мистецтво, бібліотеки, культура	Сінгапур
Освіта	Нова Зеландія, Тайбей (Тайвань)
Охорона здоров'я, соціальні послуги	міста Китаю
Громадська безпека, реагування на аварійні ситуації	Тайбей (Тайвань), Уцзян (КНР), Сінгапур
Розумні будівлі	Джохор (Малайзія)
Розумне споживання води	Пусан (П. Корея)

Транспортування і транспортні засоби	Шеньжень (КНР)
Транспортна інфраструктура	Тайбей (Тайвань)
Міське планування, використання земель	Ньюкасл (Австралія)
Адміністрування	Усі проекти

Джерело: [8]

Прогнозується, що технологія «розумне місто» доповниться будівництвом інтелектуальних портів, стадіонів, кампусів та пошириться на середні і малі міста. Зважаючи, з одного боку, на прискорення інноваційного розвитку та, з іншого, на загострення соціальних проблем в регіоні, наголошуємо на позитивному потенціалі АСЕАН щодо впровадження таких ініціатив.

Література

1. *Міжнародні інтеграційні процеси сучасності* : монографія / А. С. Філіпенко (кер. авт. кол.), В. С. Будкін, М. А. Дудченко та ін. Київ : Знання України, 2004. 304 с.
2. *CEBIT ASEAN Thailand* : business and knowledge platform. 2021 / 10 Times : website. URL: <https://10times.com/cebit-asean> (access date: 06.04.2022).
3. *City of Future* : *Infographic*, 2019 / Startup Thailand : website. URL: <https://www.startupthailand.org/en/infographic-city-of-future> (access date: 04.04.2022).
4. *Concept Note of the ASEAN Smart Cities Network*, 2019 / Association of Southeast Asian Nations : website. URL: <https://asean.org/storage/2019/02/ASCN-Concept-Note.pdf> (access date: 25.03.2022).
5. *BP Statistical Review of World Energy* : report, 2019. 68th ed. London, Pureprint Group Limited, 64 p. URL: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf> (access date: 23.03.2022).
6. *Green energy patents filed globally jump 28% in a year* / Science/Business, 2020. URL: <https://sciencebusiness.net/news-byte/green-energy-patents-filed-globally-jump-28-year> (access date: 06.04.2022).
7. *New IDC Spending Guide Forecasts \$124 Billion Will Be Spent on Smart Cities Initiatives in 2020* / International Data Corporation, 2020. URL: <https://www.idc.com/getdoc.jsp?containerId=prUS46016320> (access date: 05.04.2022).
8. *IDC Smart City. Asia Pacific Awards. 2019 Winners*. URL: <https://www.idc.com/ap/smartcities/2019-winners/?modal=details> (access date: 06.04.2022).

УДК 331.56:053.81(477)

Перепельчук Тетяна Вікторівна

*ст. викладач кафедри управління персоналом і економіки праці,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

МОЛОДІЖНЕ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

JEL classification: J640; E240

Суттєві зміни людського чинника виробництва, у тому числі його молодіжного сегмента, що відбулися за останній період внаслідок сучасної політичної та воєнної ситуації в Україні, створюють складну ситуацію сьогодення та майбутнього економічного розвитку. Ускладнює ж ситуацію таке загрозливе соціально-економічне явище, як безробіття, а особливо молодіжне, яке спіткає Україну протягом тривалого часу і набуває все більших масштабів на нинішньому історичному етапі розвитку країни. Динаміка показників зайнятості та безробіття населення України за віковими групами наведена у табл. 1.

Таблиця 1

Показники зайнятості та безробіття населення України за віковими групами за 2019–2021 рр., %

№ з/п	Вікові групи, рр.	Зайнятість, %			Безробіття, %		
		2019	2020	2021	2019	2020	2021
1.	15–34	57,6	54,6	–	9,5	10,6	–
2.	35–49	79	76,2	–	8,1	9,8	–
3.	50 і старше	31,2	30,5	–	6,7	7,5	–

Продовження табл. 1

Молодіжний сегмент							
4.	15–24	30,6	25,8	24,8	15,4	18,4	19,4
5.	25–29	73,3	72,1	70,4	8,4	7,4	9,4
6.	30–34	76,0	74,5	74,0	7,3	7,5	8,4

Джерело: складено автором за даними [1; 2; 3]

Варто відмітити, що за даними Державної служби статистики за 2019–2021 рр. показники зайнятості за всіма віковими групами населення України зменшувалися, а показники безробіття – зростали. Більш глибоко виражені ці процеси у молодіжній віковій групі 15–34 рр. Серед країн регіону Центрально-Східної Європи Україна має найвищі показники безробіття, і, особливо, молодіжного [4].

Молодіжний сегмент робочої сили відноситься до вразливої її частини через сукупність таких чинників: відсутність або низький рівень досвіду роботи, тому роботодавці менш охоче беруть на роботу молодь, яку ще потрібно навчати та яка може після навчання змінити місце роботи; невідповідність спеціальності та якості освіти попиту на ринку праці; низька мотивація молодих людей до самостійного отримання знань та умінь з метою підвищення своєї конкурентоспроможності; недосконалі профорієнтація, яка призводить до невизначеності молоді щодо необхідних у майбутньому навичок та знань тощо. Усе вище перелічене може ускладнювати пошук та отримання роботи молоддю, що призводить до таких негативних наслідків у короткостроковому періоді, як стрес, зниження рівня добробуту, погіршення фізичного та психічного здоров'я, а у довгостроковому періоді – до більшого ризику безробіття у подальшому житті, набутті шкідливих звичок, неможливості утримання сім'ї, зростання рівня розлучень, злочинності, соціальної нестабільності.

Тому сьогодні важливим є активне стимулювання молодіжної продуктивної зайнятості за допомогою вивчення заходів, які застосовуються у різних країнах світу для вирішення проблем молодіжного безробіття та їх запровадження в Україні.

Література

1. *Робоча сила України 2020* : стат. збірник / Державна служба статистики України : сайт. Київ, 2021. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_r_s_2020.pdf (дата звернення: 04.02.2022).
2. *Робоча сила України 2019* : стат. збірник / Державна служба статистики України : сайт. Київ, 2020. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/zb_r_s_2019.pdf (дата звернення: 10.02.2022).
3. *Державна служба статистики України* : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 08.02.2022).
4. *Ситуація на ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості у січні-вересні 2021 р.* URL: https://www.dcz.gov.ua/sites/default/files/infocfiles/09_sytuaciya_na_rp_ta_diyalnist_dsz_1.pdf (дата звернення: 04.02.2022).

УДК 331.526.23.-053.81(477)

Петровська Оксана Михайлівна

*к. політ. н., доцент кафедри управління персоналом і економіки праці,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

Йолкіна Олена Володимирівна

*к. е. н., ст. викладач кафедри управління персоналом і економіки праці,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ФОРМУВАННЯ ЧИННИКІВ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНУ ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАЙНЯТОСТІ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

JEL classification: K310; J680

У нестабільних умовах бойових дій державна політика зайнятості населення неспроможна адаптуватися до вирішення низки проблем, що виникли на вітчизняному ринку праці ще до цього руйнівного періоду. Саме ці проблеми створюють додаткові перешкоди на шляху збереження,

стабілізації та подальшого розвитку національної економіки. Як наслідок, спостерігається нераціональний розподіл зайнятих за регіонами, сферами економічної діяльності, професійно-кваліфікаційними рівнями; невідповідність між обсягами підготовки фахівців та реальними потребами національної економіки; неефективно використовується трудовий потенціал; не вирішуються проблеми зайнятості окремих груп населення. Загострення цих складних проблем особливо відбивається на молодіжному сегменті ринку праці, оскільки молодь відноситься до найуразливішої категорії серед усього населення, бо в переважній більшості вона не має навіть мінімальних заощаджень, не забезпечена житлом та іншими матеріальними благами. За таких умов державна молодіжна політика має зосередити увагу на розробці та реалізації організаційно-економічного механізму ефективної зайнятості молоді, як одного з елементів трансформації інституту зайнятості населення країни.

До недавнього часу незацікавленість багатьох роботодавців в молодих працівниках пояснювалася додатковими витратами, пов'язаними з такими можливими ситуаціями, як бажання поєднувати роботу з навчанням; притаманна для молодого віку легкість зміни місця роботи; слабка готовність до систематичної, регламентованої роботи і до самостійного вирішення поставлених завдань; необхідність фінансових або тимчасових витрат на навчання, задля набуття необхідних навичок та досвіду.

Втім, з огляду на сьогоденішню демографічну ситуацію: воєнні дії на території України спричинили величезну міграцію молоді закордон, головним чином у пошуках безпеки життя. Тому в найближчий час вітчизняні ЗВО змушені будуть ще більше боротися за абітурієнтів, цілком прогнозовано, що незабаром роботодавцям доведеться конкурувати між собою у боротьбі за фахівців, зокрема, і недавніх випускників навчальних закладів, які ще залишаються на території України.

Варто зауважити, що на теперішній час у молодих працівників є свої переваги: ще повністю не сформувавшись як суб'єкт трудової діяльності, вони більш сприйнятливі до змін, ніж працівники старшого віку, і здатні до частой зміни трудових функцій, а це вагомий фактор під час складної політично-економічної ситуації. Поряд з більшою динамічністю, гнучкістю у економічно-активній молоді порівняно з більшою часткою економічно-активного населення проявляється прагнення та свідомо рішучість до засвоєння нового, невідомого, до самовдосконалення та придатності до позитивних змін ситуації в майбутньому вже зараз. Відносно високий рівень загальної освіти української молоді робить доступними для неї професії, пов'язані з прогресивними технологіями, а молодий вік – величезні можливості професійного зростання і тривалий період майбутньої трудової діяльності. Важливу роль при працевлаштуванні та входженні в професію відіграють такі характерні для молодих людей якості, як енергійність, нетерпимість, зухвалість (може бути важливо для нестандартних, інноваційних підходів та конкуренції), прагнення до самоствердження та самореалізації.

Двоїстість становища молоді на українському ринку праці, коли, з одного боку, питання працевлаштування надзвичайно значимі для молодих людей, а, з іншого, – реалізація своїх потреб в професійній сфері вдається далеко не кожному, визначається наступними факторами:

1. Збереження стереотипів про соціальну незрілість молодих людей. Багато роботодавців відзначають відсутність навичок трудової діяльності й невміння вибудовувати взаємини у робочому колективі, зайву емоційність і нестійкість поведінки. Поширеність впливу таких стереотипів призводить до дискримінаційного відношення до молоді на ринку праці.

2. Необґрунтоване уявлення молоді про шляхи адаптації у сфері праці та зайнятості. Найчастіше ідеалістичні уявлення про майбутню професію, що не спираються на аналіз реальної ситуації на ринку праці, і завищена самооцінка не дозволяють повноцінно і реально визначити перспективи власного працевлаштування.

3. Падіння престижу продуктивної праці для значної частини молодих людей. Пріоритет віддається не змістовному виконанню праці на виробництві, а роботі, спрямованій на отримання значної матеріальної вигоди.

Проблема зайнятості молоді багатоаспектна. Вирішення її, у першу чергу, пов'язано із забезпеченням ефективної професійної підготовки та раціонального працевлаштування, передбачає вдосконалення системи зайнятості робочої сили в цілому і забезпечення соціально-правових гарантій молодих людей у сфері праці та зайнятості.

Характерною рисою молодого покоління стало помітне зниження інтересу та мотивації на отримання освіти, тим більше якісної, фундаментальної, оскільки вона не забезпечує сьогодні прагнень людини до нормального задоволення первинних потреб. Зокрема, вчені та практики зазначають кризові риси освіти: багато середніх спеціальних та вищих освітніх закладів йдуть

шляхом комерціалізації, що істотно позначається на рівні підготовки кваліфікованих кадрів. Скорочення державного фінансування призвело до спотворення системи відтворення, перш за все наукових кадрів, а також викладацьких.

Оскільки зайнятість характеризує структуру трудових ресурсів і національної економіки, то до факторів, які впливають на зайнятість, відносяться всі ті, що впливають як на розвиток національної економіки, так і на трудові ресурси. Різні вчені виділяють різні чинники, такі як: демографічні, соціальні, економічні, правові, політичні, адміністративні, організаційно-адміністративні, технічні та технологічні, психологічні, духовно-психологічні, етноісторичних, соціокультурні, культурні традиції і побутова, медична, екологічна, культурна, глобалізація [1; 2].

Ці чинники знаходяться поза людиною, часто вони існують незалежно від її свідомості та свободи.

Проблема зайнятості молоді об'єктивна. В умовах вільної конкуренції на ринку праці через відсутність необхідного досвіду роботи та простого життєвого досвіду молода людина часто не може на рівних конкурувати з досвідченими фахівцями.

У реальній економіці навіть високорозвинені країни світу не можуть досягти балансу між різними групами інтересів, оскільки на зайнятість населення впливають різні чинники. Отже, державна політика в цій галузі повинна бути спрямована не тільки на створення робочих місць, але й на сприяння ефективній зайнятості.

Сучасна динаміка рівня зайнятості молоді безпосередньо пов'язана зі специфікою демографічної ситуації в Україні. У найближче десятиліття в Україні кількість людей, що вступають у працездатний вік, буде меншою, ніж кількість людей, що виходять з нього, що загалом створює сприятливу ситуацію та гарантує високий рівень зайнятості молоді.

Таким чином, дослідження чинників формування зайнятості молоді має виняткове значення для розробки заходів щодо підвищення її ефективності як на національному, так і регіональному рівнях. Такий аналіз має здійснюватися на основі використання законів, закономірностей і принципів розвитку демографії, економіки праці, економічної науки для розробки в подальшому стратегічних програмних документів стосовно ефективного коригування розвитку системоутворюючих факторів.

Література

1. Михальченко Г. Г. Сучасні тенденції формування та розвитку молодіжного сегменту ринку праці України. *Соціально-трудові відносини : теорія та практика*. 2013. № 2. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua> (дата звернення: 05.04.2022).

2. *Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року* : Указ Президента України № 532/2013 від 27.09.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/532/2013#Text> (дата звернення: 07.04.2022).

УДК 331.526

*Познанська Інна Володимирівна
д. е. н., професор, завідувачка кафедри
управління персоналом і економіки праці,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

РИНОК ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ РИНКУ ПРАЦІ

JEL classification: J410; J440

В умовах глобалізації світовий простір перетворився на єдину зону, де вільно переміщуються інформація, товари, послуги та капітал, де невимушено поширюються ідеї та безперешкодно пересуваються їх носії, стимулюючи розвиток та налагоджуючи механізми взаємодії сучасних інституцій. Істотні перетворення на останній період зазнав і ринок праці, праця перетворилася на головний фактор самоідентифікації.

Переважна частина сучасної праці прив'язана до стабільних робочих місць на підприємстві. Але глобальні технологічні та економічні тенденції останніх років сприяють розмиванню цієї традиційної моделі зайнятості. Поступово на зміну ключовим поняттям, пов'язаним із зайнятістю у

постіндустріальному суспільстві (трудова біографія, трудовий договір, місце роботи, робочий час), приходять нові категорії: мобільне робоче місце, гнучкий графік, терміновий трудовий договір. З'явилися нові форми взаємодії суб'єктів ринку праці – гнучкі (нестійкі) форми зайнятості.

Величезних масштабів набуває явище прекаризації праці, що позначає тенденцію до правової дерегуляції трудових відносин при одночасному усуненні соціальних гарантій з метою підвищення інтенсивності праці. У відношенні зайнятості поняття «прекаризація» означає її нестійкість, що супроводжується зниженням соціальної захищеності та зростанням соціальної вразливості працівників.

Зазначені проблеми сучасного ринку праці та необхідність забезпечення достатнього рівня зайнятості населення в період подолання кризових явищ сформували поняття транзитивного ринку праці. Це поняття базується на динамічному аналізі ринку праці та передбачає розуміння його функціонування не лише з позицій коригування попиту та пропозицій, а також з погляду мобільності робочої сили впродовж її життєвого циклу. Такий погляд має об'єднати стратегії інноваційного та якісного зростання ринку праці з урахуванням дестандартизації зайнятості та неможливості досягнення повної зайнятості в традиційному її розумінні.

Виділяють такі основні елементи транзитивного ринку праці:

- встановлення мінімальних стандартів на транзитивному ринку праці й швидкої адаптації робочої сили, що пов'язана з необхідністю критичних переходів;
- спрощення процедур найму та звільнення працівників, а також розширення законодавчих ініціатив щодо профілактики безробіття, страхування соціальних ризиків, що пов'язані з критичними переходами та сприяння зайнятості населення;
- забезпечення процесу декомодифікації праці;
- встановлення правил використання та реалізації праці виключно переговорним процесом із залученням всіх зацікавлених сторін;
- регламентування відносин зайнятості з визнанням різноманіття гнучких форм зайнятості, закріплення нових зручних правил для працівників в умовах кризи чи реорганізації виробництва та адаптації до мінливої кон'юнктури ринку;
- формування якісно нової інституціональної підтримки, спрямованої на забезпечення спрощення переходу між різними статусами зайнятості.

Причини нерівності у доступі до транзитивного ринку праці та перешкод продуктивній зайнятості в Україні полягають, у тому числі, у відсутності постійного моніторингу потреб ринку праці, зокрема, у професійному та компетентному розрізах та слабкої взаємодії основних суб'єктів ринку праці та освіти у питаннях професійної орієнтації молоді, розробки професійних стандартів, механізмів підготовки кадрів на виробництві та визнання неформальної освіти. Лише отримання стабільної або ефективної зайнятості можна вважати успішним завершенням переходом від освіти до зайнятості. Вивчення послідовності та тривалості переходів від завершення навчання до завершення переходу на ринок праці уможливорює відстеження вирішальних траєкторій молоді, визначення основних проблем її виходу на ринок праці та оцінювання провідних чинників впливу [1, с. 14].

Загальноприйняте, що рівень освіти відіграє ключову роль під час пошуку роботи недавніми випускниками. Особи, які прагнуть підвищити свій кваліфікаційний рівень, отримати вищу освіту очікують отримати переваги на ринку праці та захищеність від ризиків безробіття. За даними Євростату у 2020 році рівень працевлаштування недавніх випускників вищих навчальних закладів становив понад 90,0% у Чехії, Швеції, Австрії, Німеччині, Мальті та Нідерландах. У п'яти державах-членах ЄС цей показник був нижчим за 80%, хоча лише два з цих зареєстрованих показників були нижчими за 70%, за винятком двох держав-членів ЄС, які найбільше постраждали від фінансово-економічної кризи: Греції та Італії. Порівняння рівня зайнятості всього населення (осіб у віці 20–64 років) незалежно від їхнього рівня освіти та рівня зайнятості недавніх випускників показує, що випускники, зазвичай, виграють від завершення своєї освіти у країнах ЄС [2].

Молодіжна зайнятість має відмінності за гендерною ознакою, чоловіки, як і раніше мають переваги при працевлаштуванні як в країнах ЄС, так в Україні. В Україні існують певні проблеми з даними про працевлаштування випускників ЗВО, але навіть загальні показники зайнятості відображають складне становище на ринку праці, що тільки половина працездатного населення має можливість працевлаштуватися. За результатами обстеження робочої сили в IV кварталі 2021 р. кількість зайнятого населення віком від 15 років і старше становила 15,4 млн. осіб, кількість безробітного населення віком від 15 років і старше й у віці 15–70 років склала по 1,8 млн. осіб, рівень зайнятості населення віком від 15 років і старше становив 48,3%, рівень безробіття населення серед робочої сили віком від 15 років і старше становив 10,5%. Найбільша чисельність зайнятого населення

у 2020 році спостерігалася в економічній діяльності «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів» та складала 23% та утримує таку позицію протягом 8 років. Близько 3 млн. осіб є неформально зайнятими у віці 15–70 років у 2021 році [4].

Наслідки пандемії COVID-19 для ринка праці, як і раніше, не втратили своєї актуальності щодо можливості відновлення. За результатами досліджень Бюро статистики праці США, йдеться більш не про відновлення, а про різницю, яка може бути пов'язана з потрібними навичками, компенсацією, змінами на робочому місці або використанням працівником капіталу. Тобто необхідно враховувати можливість того, що відновлення на ринку праці відрізнятиметься від того, що було до економічного шоку, при цьому деякі галузі зберігають або навіть збільшують зайнятість відносно до початку пандемії, у той час, як інші досить повільно намагаються повернути свої позиції. Такі галузі до тепер не змогли відновити зайнятість: видобуток та лісозаготування, оптова торгівля, промисловість, послуги освіти та здоров'я, найбільш постраждали підприємства галузі дозвілля та гостинності [3]. Тобто сьогодні світове співтовариство поступово повертається до рівня зайнятості перед пандемічного періоду, але зі змінами за її структурою.

Узагальнюючи вищенаведене, варто підкреслити, що зайнятість перебуває на стадії значних трансформацій фундаментального характеру, які вимагають відповідних змін на ринку освітніх послуг. Потрібно створити механізм, що забезпечуватиме відповідність запиту ринку праці та послуг освіти, що надаються. У цих умовах цифровізація освітніх процесів допоможе відповісти викликам ринку праці. Тому більшого значення набувають технології дистанційного навчання, які вже достатньо розповсюджені, але потребують постійного удосконалення. Необхідно більш активно долучати до формування освітніх компонентів спеціалістів ІТ-галузі та формувати відповідні компетенції у викладачів.

Література

1. Ільч Л. М. *Структурні трансформації транзитивного ринку праці України* : монографія. Київ : Алерта, 2017. 608 с.
2. *Employment rates of recent graduates* / Eurostat : website. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Employment_rates_of_recent_graduates#Disparities_by_educational_attainment_level (access date: 02.04.2022).
3. *Has the Labor Market Recovered from the COVID-19 Pandemic?* US Bureau of Labor Statistics : website. URL: <https://blogs.bls.gov/blog/tag/labor-market-trends> (access date: 07.04.2022).
4. *Зайнятість та безробіття населення* / Державна служба статистики України : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2022).

УДК 65.12.265

Сабадирьова Антоніна Леонідівна

к. е. н., доцент,

Одеський національний економічний університет (Україна)

ЩОДО МОТИВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

JEL classification: D200; L100; M540

Практика накопичує організаційний досвід, щоб розробляти та реалізувати стратегії розвитку людського потенціалу. Хрестоматійними прикладами стратегічного розвитку людського потенціалу є стратегія управління знаннями та стратегія переходу до суспільства знань.

Стратегія управління знаннями декларує місію з формування та розвитку потенціалу знань, представлених у системі методів, що застосовуються менеджерами для реалізації корпоративної стратегії та досягнення цілей організації. Результатом стратегії управління знаннями є стратегічний потенціал знань. Як зазначає Л. І. Федулова, технологія управління знаннями трансформує підприємство в організацію, що самонавчається [1, с. 331]. На рівні практичного впливу стратегія управління знаннями покращує людський потенціал відповідно до поставлених цілей організації.

Головною метою стратегії переходу до суспільства знань є місія інформатизації та цифрової модифікації суспільства, яка нарощує свій вплив і перетворює індустріальну економіку. Стратегію націлюють на проектування умов трансформації людського потенціалу під впливом інформаційно-

технологічного розвитку. Цифрову трансформацію суспільства обґрунтовують у концепції, що знання, інформація та досвід людей матеріалізують результат стратегії переходу до суспільства знань через нові технології, організацію, управління. Ведення бізнесу на основі інноваційно-інформаційних технологій передбачає, що бізнес без втрати необхідної вірогідності та безпеки формалізує основоположні принципи та сигнали у конкурентному середовищі. При використанні роботів у бізнесі автоматизується портфель стратегій розвитку щодо здійснення угод без емоцій та спонтанних рішень.

На чому концентрувати зусилля, як впроваджувати новітні підходи до вимірювання людського потенціалу, як домагатися конкурентних переваг у стратегічній перспективі – обговорюється в Ювілейній 30-й Доповіді про людський розвиток у 2020 році, що публікується Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) для аналітичного та емпіричного обговорення тенденцій та політичних заходів у галузі розвитку. Нові підходи до вимірювального процесу коригують людський потенціал з урахуванням витрат, які пов'язують із викидами вуглецю та природними ресурсами. Нововведення не мають за мету скласти нормативні судження, а допомагають всім країнам оцінити власний прогрес, дізнатися про організаційний досвід та підвищити рівень амбіцій у просуванні людського розвитку; враховують взаємодію людини та планети [2].

Група Світового банку оприлюднила інструментарій виміру потенційності людини до розвитку – індексів економічної свободи та приєднала споживчі витрати до людського капіталу. У Програмі ООН згідно з Індексом людського розвитку розраховують рівень соціально-економічного стану країн світу з урахуванням тривалості життя, освіти та доходів населення. Україна за останній рік піднялася на 14 позицій в Індексі людського розвитку і посідає 74 місце. У тогорічному Індексі людського розвитку Україна посіла 88 місце. Всього у рейтингу 189 країн. Загальний коефіцієнт України дорівнює 0,779 (із максимальних 1,000) [3].

Проблему розвитку людини вивчали різні вчені світу. Вчені США, Великої Британії, Нідерландів обґрунтували теорію людського капіталу. Теодор Шульц представив людський капітал продуктивним двигуном в умовах індустріальної та постіндустріальної економіки [4]. Гері Беккер обґрунтував людський капітал як комплекс навичок, знань, умінь людини [5]. Семен Кузнець наголосив значення зростання людського капіталу в інвестиційному процесі для поліпшення потенціалу людини [6]. На співіснування підходів до трактування поняття людського потенціалу не варто сподіватися тому, що не визначена загальноновизнана організаційно-методична основа людського потенціалу та не існує дієвого мотиваційного механізму розвитку.

В економічній науці під людським потенціалом розуміють когнітивні процеси, знання, навички, здібності людей тощо, які впливають на збільшення доходів чи результативність економічних систем. В основу трактування поняття «людський потенціал» покладено теорію людського капіталу.

Людський потенціал, на думку автора, визначає об'єднані потенційні якості системи людських ресурсів у людському капіталі, які оцінюють за індексами розвитку чи показниками результативності. Організаційну основу мотиваційного механізму розвитку людського потенціалу визначають на основі організаційного закону розвитку. По-перше, організаційний закон розвитку характеризує незворотні етапи мотиваційного механізму розвитку людського потенціалу; по-друге – означає, що організація прагне вдосконалювати людський потенціал у життєвому циклі. Руйнування цього потенціалу призводить до ліквідації організації.

Інвестиції відіграють роль рушійних сил розвитку людського потенціалу. В інвестиційній діяльності концентрують зусилля і впроваджують ефективний мотиваційний механізм розвитку людського потенціалу. Методичну базу мотиваційного механізму розвитку людського потенціалу формулюють у розрізі методів матеріальної та нематеріальної мотивації та системи стратегічного планування. Методи матеріальної мотивації приводять у дію матеріальні важелі щодо активізації інвестиційної діяльності для збільшення інвестицій у людський потенціал. Методи нематеріальної мотивації приводять у дію моральні важелі розвитку людського потенціалу для вирішення задач стратегічного планування. В інвестиційній діяльності використовують стратегічні інструменти мотиваційного механізму розвитку людського потенціалу. Використання стратегічних інструментів надає переваги для:

- визначення напрямків, цілей, пріоритетів розвитку людського потенціалу;
- діяльності учасників стратегічного планування з аналізу обґрунтованих уявлень про ризики та загрози розвитку людського потенціалу;
- діяльності учасників стратегічного планування з формування і впровадження матеріальної та нематеріальної мотивації;

- діяльності учасників стратегічного планування з формування і втілення програм мотивації, що спрямована на досягнення цілей та пріоритетів розвитку людського потенціалу;
- діяльності учасників стратегічного планування з моніторингу і контролю методів мотивації людського потенціалу та аналізу підсумків при реалізації відповідних документів.

Мотиваційний механізм розвитку людського потенціалу підкоряється організаційному закону розвитку в розрізі етапів життєвого циклу: а) народження; б) розвитку; в) ефективного використання; г) депресії; д) трансформації; е) ліквідації. Закон розвитку формулює логічний ланцюжок за етапами життєвого циклу так: народження (етап цілепокладання) → розвитку (етап прогнозування) → ефективного використання (етап планування) → депресії (етап програмних дій) → трансформації (етап моніторингу і контролю). Організацію людського потенціалу регламентує діалектичний підхід до закономірностей розвитку. Аналіз життєвого циклу використовують у стратегічному менеджменті.

Література

1. Федулова Л. І. *Економіка знань* : підруч. для студ. вищ. навч. закл. НАН України; Інститут екон. та прогнозування. Київ, 2009. 600 с.
2. *Human Development Report 2020. The next frontier Human development and the Anthropocene* / United Nations Development Programme (UNDP) : website. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/by/HDR2020_Full-Report.pdf (access date: 03.03.2022).
3. ДП «Державний інформаційно-аналітичний центр моніторингу зовнішніх товарних ринків» Міністерства економіки : сайт. URL: <https://dzi.gov.ua/press-centre/news/ukrayina-pidnyalasya-na-14-pozytsij-v-indeksi-lyudskogo-rozvytku> (дата звернення: 04.03.2022).
4. Shultz T. W. *Human Capital : Policy Issues and Research Opportunities* in the International Encyclopedia of the Social Sciences. New York : Macmillan, 1968. Vol. 6. Pp. 67–74.
5. Becker, G. S. *Human capital : a theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. New York : Columbia University Press, 1964. 187 p.
6. Kuznets S. *Population, capital and growth : selected essays*. New York : W. W. Norton, 1973. 342 p.

УДК 331.5.024

Сало Яна Вікторівна

*к. е. н., ст. викладач кафедри управління персоналом та економіки праці
Одеський національний економічний університет (Україна)*

УДОСКОНАЛЕННЯ ПОЛІТИКИ ЗАЙНЯТОСТІ МОЛОДІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

JEL classification: J240; J400

Численні дослідження науковців свідчать про те, що молодь постійно стикається з труднощами на ринку праці, які пов'язані з розбіжністю отриманих у закладі освіти навичок та компетенцій й вимогами роботодавців. У цих умовах актуальним теоретичним та прикладним завданням стає вивчення інструментів визначення затребуваних на ринку праці навичок та компетенцій. Умови господарювання, що змінюються, та конкуренція, що посилюється, диктують потребу в нових знаннях, навичках і компетенціях як працівників, так і випускників закладів освіти. Забезпеченість організацій працівниками, які мають необхідні знання, навички та компетенції, раціональне їх використання є основою для підвищення рівня продуктивності праці. Тому для комерційної організації витрати на персонал розглядаються як інвестиції у людський капітал, від яких організація передбачає отримання доходу у майбутньому. Але з огляду на те, що кількісні ресурси праці обмежені, необхідно створювати нові джерела зростання для організацій, засновані на якісному використанні людського капіталу, тобто компетенції. Отже, необхідно мати прогноз затребуваних на ринку праці компетенцій задля їх своєчасного формування у системі освіти.

Досягнення балансу між навчанням та ефективним працевлаштуванням може сприяти скороченню загального рівня безробіття в країні, і особливо серед молоді, підвищенню рівня життя кожного молодого спеціаліста, який буде затребуваний та соціально мобільний. Приведення навичок у відповідність з попитом на них – це складний, динамічний та багатофакторний процес, у якому бере участь багато зацікавлених сторін, що приймають певні рішення в конкретний момент часу: учні, коли вони вирішують, яку освіту та яку професію їм обрати; органи управління у сферах освіти та

працевлаштування при визначенні принципів та методів навчання, кадрової політики та субсидування; заклади освіти при виборі типу та змісту навчальних планів та програм; роботодавці, яким необхідно знати, співробітників з яким набором навичок та компетенцій наймати, та яким чином застосовувати їх у трудовій діяльності конкретної організації. Проте, в основі всіх цих рішень лежить прогноз затребуваних навичок та компетенцій.

У сучасних підходах існує декілька способів визначення затребуваних навичок: опитування роботодавців (анкетування, експертні опитування, інтерв'ю та ін.); форсайт-прогнози ринку праці; дослідження вакансій, розміщених на сайтах з пошуку роботи за допомогою; відстеження працевлаштування випускників. Міжнародний досвід свідчить про те, що для досягнення цієї мети необхідна ефективна інформаційно-аналітична система збирання інформації про ринок праці.

Одним із способів підвищення ефективності використання трудових ресурсів є визначення та формування затребуваних навичок за допомогою відстеження працевлаштування випускників. Це досягається закладами освіти за допомогою опитування випускників різних років щодо вивчення попиту на навички з боку наймачів та виявлення найбільш затребуваних серед них. Ключовою метою дослідження виступає визначення релевантності здобутої випускниками освіти при влаштуванні на роботу та під час подальшої кар'єри протягом перших років після закінчення навчання. Як свідчить світова практика [1], інформація, яка запитується у випускників, зазвичай включає: соціобіографічний профіль респондента; навчання, освіта до вступу до ЗВО; тривалість пошуку першого робочого місця; способи пошуку роботи; рівень заробітної плати; необхідні знання та навички (компетенції) у роботодавця; використання придбаних за час навчання навичок та компетенцій на роботі; взаємозв'язок між навчанням та роботою (горизонтальна та вертикальна відповідність) та ін.

Дослідження щодо відстеження працевлаштування випускників широко поширені у світовій практиці стосовно закладів вищої освіти, проте зустрічаються і використовуються у сфері професійно-технічної освіти. Останніми роками підвищується інтерес до досліджень серед самих навчальних закладів, які хочуть використати відгуки своїх колишніх випускників задля вдосконалення своїх навчальних курсів, планів та програм, тим самим підвищуючи свій рейтинг серед абітурієнтів.

Більшість таких досліджень проводиться в проміжку часу між одним і трьома роками після завершення навчання, а цільовою групою навчального закладу є весь випуск повністю. Одна з основних цілей у даному випадку – досягти максимальної участі випускників у дослідженні. Технічна здійсненність залежить від двох основних факторів: наявності дійсних контактних даних учасників та бажання випускників брати участь у дослідженні (відсоток участі). Відсоток участі випускників є одним із ключових показників якості всього дослідження. Ключовим фактором у досягненні високого відсотка участі є своєчасне інформування та нагадування випускникам про дослідження. Головний потенціал такого дослідження, порівняно зі статистичними даними, полягає в комбінуванні об'єктивної та суб'єктивної інформації, можливості формування великих масивів первинних даних.

Література

1. Schomburg, H. Matching supply and demand of skills on the labour markets in transition and developing countries. *Carrying out tracer studies*. Vol. 6 : Guide to anticipating and matching skills and jobs. ETF, Cedefop, ILO, 2015.

УДК 331.45:614.2

Сорока Олександра Володимирівна

*к. е. н., доцент кафедри управління персоналом і економіки праці,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ТУРБОТА ПРО БЛАГОПОЛУЧЧЯ СПІВРОБІТНИКІВ ЯК СУЧАСНИЙ ТРЕНД HR-МЕНЕДЖМЕНТУ

JEL classification: J240; M540

Однією з актуальних проблем управління персоналом на сучасному етапі є забезпечення здоров'я та благополуччя працівників (well-being). Згідно з результатами дослідження міжнародної консалтингової компанії Deloitte «Global Human Capital Trends – 2020», в якому взяли участь 10 тис. респондентів, 80% з них відзначили «благополуччя як частину роботи», однією з

найважливіших тенденцій у сфері управління персоналом [1]. Це зумовлено тим, що здоров'я та добробут працівників є необхідною умовою підвищення працездатності, продуктивності та ефективності їх праці.

Підприємства та організації отримують дуже значні соціально-економічні вигоди від того, наскільки людина благополучна у своїй професійній діяльності (чи влаштовує її конкретна організація, наприклад, з погляду професійної самореалізації та (або) кар'єрних очікувань). Ці фактори людського благополуччя знаходять своє відображення в динаміці ключових компетенцій організації, її прибутковості та конкурентоспроможності у довгостроковій перспективі

Не менш значущі корпоративні вигоди від збільшення фізичного та соціального благополуччя працівників. Якщо у працівників міцне здоров'я, вони відчують кохання та дружбу з боку рідних, близьких та колег по роботі, то в результаті не лише знижуються втрати робочого часу, що зумовлені хворобами та іншими причинами особистого характеру. Зростає продуктивність і якість праці, в результаті чого організація набуває додаткових чинників своєї стратегічної успішності, зумовлені благополуччям її головного ресурсу – людини. Якщо ж працююча людина не задоволена, наприклад, своїм фінансовим становищем, то перераховані вище корпоративні вигоди у будь-який момент часу можуть разом з ним «перетекти» в іншу організацію. При цьому чим більше ресурсів було вкладено у того чи іншого працівника, тим цінніший він для компанії, і, отже, тим вищі втрати при його звільненні. Збереження в Україні масовості низьких ставок оплати праці, і навіть низька мотивація корпоративного сектора до вкладень у добробут людини підбивають перспективи інвестиційної участі у цьому процесі як індивідів, так і бізнес-спільноти.

В останні десятиліття система цінностей та поглядів співробітників суттєво змінилася. На їхню задоволеність працею впливають безліч факторів: можливість самореалізації, вільне проведення часу, комфортна трудова діяльність тощо. В даний час існує пряма залежність мотивації до праці співробітників від умов та організації їх праці [2]. Компанія Deloitte у 2014 році відкрила таке явище як перевантажений співробітник [3]. І незважаючи на те, що проблема стресу працівників далеко не нова, темпи розвитку бізнесу, пандемії коронавірусу, лише посилили цю проблему. Тому утримання співробітників стало важливим та актуальним завданням кадрової політики в сучасних компаніях [4].

Ключова помилка багатьох компаній – це одноразове їх застосування чи взагалі ігнорування. Роботодавці часто недостатньо серйозно ставляться до таких методів, крім того, результативність та економічну ефективність застосування цих методів часто складно підрахувати або оцінити. Однак, у сучасній практиці існує безліч технологій, які сприяють підвищенню задоволеності працею, одними з них є програми Well-being.

Згодом багато компаній приходять до розуміння того, що чим вищий показник Well-being співробітників, тим більше вони будуть зацікавлені у трудовій діяльності. Технології Well-being стають більш популярнішими і впроваджуються багатьма компаніями. Позитивними факторами їх застосування є:

- можливість охоплення великої кількості працівників;
- підвищення залученості, гнучкості та лояльності працівників;
- можливість роботи у віддаленому режимі незалежно від місця знаходження;
- можливість прямої комунікації зі співробітниками;
- можливість відстеження прогресу як окремих співробітників, так і всієї організації;
- формування позитивного іміджу організації;
- покращення психологічного благополуччя;
- підвищення продуктивності праці;
- скорочення витрат на виплату допомоги.

Задоволені співробітники також можуть виступати неформальною особою бренду для інших фахівців на ринку: таким чином вони можуть рекомендувати компанію та систему всередині неї, тим самим залучаючи в компанію нові цінні кадри.

Як можна переконатися, у технологій багато переваг, але варто враховувати недоліки даних методів:

- високі витрати на впровадження та поточне обслуговування програм;
- високі вимоги до серйозного та відповідального ставлення керівників до програм;
- значні часові витрати на впровадження технологій;
- пролонгована у часі віддача від впровадження технологій.

Інвестиції в благополуччя співробітників – це управління продуктивністю, довгострокова конкурентоспроможність, ціннісні пропозиції роботодавця і корпоративна соціальна відповідальність в одному. Тому HR-стратегія кожної компанії, відповідаючи на питання як її бізнес збирається

залучати, утримувати та розвивати кращі таланти, створювати ефективну організацію та сприятливу культуру, яка як сильна підтримка забезпечить довгострокову конкурентну перевагу, має звернутися до благополуччя співробітників та грамотно вибудувати програми їх оцінки та розвитку, чому сприяє впровадження програм Well-being. Будь-яка робота передбачає можливий стрес, який може позначатися на показниках організації в цілому, для цього були створені програми благополуччя співробітників. На сьогоднішній день програми Well-Being активно розвиваються. Кількість компаній, які застосовують ці технології, щороку зростає. На практиці ця система задоволеності співробітників дозволяє оновити бізнес-процеси компанії і подивитися на ключові інтереси бізнесу/персоналу з іншого боку.

Організаціям, які прагнуть впровадити принципи управління добробутом у роботу, варто розглядати свої дії та політики на трьох рівнях:

– Індивідуальний рівень: Працівники повинні взяти на себе відповідальність за усвідомлення власних потреб у добробуті. Вони повинні брати участь у встановленні пріоритетів та визначенні підходів до well-being, допомагати розробляти політики та практики, які врівноважують індивідуальні потреби з потребами команди та організації.

– Командний рівень: Сила команд виходить з їхньої здатності об'єднувати, щоб розкрити колективні можливості. Використання цих можливостей вимагає від членів команди розуміння та поваги до потреб кожної людини у створенні ефективного робочого середовища.

– Організаційний рівень: Лідери несуть відповідальність не тільки за інвестування та просування концепції благополуччя, але й за впровадження реальних проєктів за цим напрямком у роботу, роблячи wellbeing важливим фактором, що впливає на кінцевий результат.

Отже, зміцнюючи свої зусилля на всіх трьох рівнях, організації можуть використовувати управління благополуччям для досягнення результатів у таких галузях, як задоволеність клієнтів, бренд та репутація організації, інновації та адаптивність.

Література

1. 2020 *Global Human Capital Trends Report* / Deloitte : website. URL: <https://www2.deloitte.com/cn/en/pages/human-capital/articles/global-human-capital-trends-2020.html> (access date: 03.04.2022).
2. Бобова А. С. Система KPI как инструмент оценки деятельности работника. *Журнал правовых и экономических исследований*. 2016. № 2. С. 72–76.
3. Jacobs B. *How Optimism Turned \$200 Into \$100 Million* / Brand Builder : website. URL: <https://brandbuilder.libsyn.com/how-optimism-turned-200-into-100-million-w-life-is-good-ceo-bert-jacobs> (access date: 14.03.2022).
4. Aliev I., Gazul S. & Bobova A. (2020). The analysis of changes in the payroll of information system support specialists during the Devops methodology implementing. *IOP Conference Series : Materials Science and Engineering*. Vol. 862 : Cybernetics, Economics and Organization of Mechanical Engineering Production. P. 42039. DOI: 10.1088/1757-899X/862/4/042039.

УДК 331.522

Черемісіна Світлана Георгіївна
д. е. н., провідний науковий співробітник
відділу ціноутворення та аграрного ринку,
ННЦ «Інститут аграрної економіки» (Україна)

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ

JEL classification: J210

У сучасних умовах соціально-економічного розвитку категорію трудовий потенціал доцільно розглядати системно як інтегруючу економічну, техніко-технологічну, інтелектуальну, бюджетно-ресурсну, соціальну і екологічну підсистему, об'єднані спільністю цілей розвитку і необхідністю ефективної реалізації в процесі трудової діяльності.

З позицій теорії людського капіталу процес формування трудового потенціалу характеризується набуття індивідом певних знань, умінь і навичок, що дають змогу йому в

подальшому здійснювати пропозицію робочої сили на ринку праці. Формування трудового потенціалу відбувається, зазвичай, до початку трудової діяльності людини, на етапі її становлення як особистості [1]. Водночас важливо зазначити, що процес формування трудового потенціалу здійснюється поетапно.

На першому етапі формування трудового потенціалу відбувається розвиток і якісне вдосконалення як вроджених здібностей індивіда, переданих йому на генетичному рівні від батьків, так і придбаних ним здібностей у результаті виховання в сім'ї та дошкільних освітніх установах. На другому етапі відбувається подальший розвиток індивідуальних здібностей і знань в процесі систематичного навчання при отриманні середньої, професійно-технічної та інших видів освіти.

Кінцевим результатом стадії формування трудового потенціалу є психологічне становлення та розвиток особистості, формування певного світосприйняття і способу мислення, що в майбутньому визначає життєві уподобання індивіда, його стиль життя і професійну спрямованість [2]. Реалізація трудового потенціалу є процесом і результатом його використання при виробництві матеріальних і нематеріальних благ і послуг [3].

Варто зазначити, що наразі економіка України відчуває потребу в кваліфікованих кадрах, що зумовлено наявністю низки суперечностей у розвитку трудового потенціалу, до яких належать:

- порушення механізму взаємодії ринку праці та ринку освітніх послуг;
- скорочення освітніх послуг професійно-технічних навчальних закладів, що негативно позначається на пропозиції робочих спеціальностей;
- наслідки демографічної кризи 90-х рр. XX ст., які в останні роки призвели до зростання частки вікової групи «60 років і старше» у загальній чисельності населення, що негативно впливає на показник демографічного навантаження;
- погіршення якості підготовки кадрів через низький рівень матеріально-технічної бази навчальних закладів та ін. [4; 5].

Динаміка такого показника, як чисельність найнятих працівників за всіма видами економічної діяльності за аналізований період характеризується негативною спрямованістю – скорочення становить 13,9% (або 2683,1 тис. осіб). Найбільше скорочення зайнятості виявлено у фінансовій та страховій діяльності, промисловості, освіті, медицині, транспортній сфері, будівництві.

Водночас, варто звернути увагу на скорочення кількості вакансій за багатьма видами економічної діяльності. Сукупний попит на національному ринку праці зменшився за аналізований період на 11,9% (з 48,6 тис. вакансій у 2012 р. до 43,3 тис. у 2020 р.). Найвищі темпи скорочення потреби в працівниках виявлені в добувній промисловості (2,2 рази), у фінансовій та страховій діяльності (у 2 рази), у сільському господарстві (на 40%), у будівництві (на 36,4%), у сфері державного управління (на 36,8%).

Зростання кількості вакансій зафіксовано в освіті (1,7 рази), сфері адміністрування (2,8 рази), в науці (на 25%), торгівлі (на 17,3%).

Цілком очевидно, що проблеми в розвитку трудового потенціалу, викликані наслідками демографічної кризи, які в короткостроковій перспективі подолати неможливо. Проте, існують реальні передумови для поліпшення загальноосвітнього і кваліфікаційного рівня трудового потенціалу країни. Рішення поставлених завдань передбачає здійснення значних перетворень, передусім, у сферах дошкільної, середньої загальної, середньої професійної та вищої освіти, які безпосередньо беруть участь в процесі формування трудового потенціалу. У сфері середньої професійної освіти України функціонує 338 коледжів, технікумів, училищ, де навчається понад 173,5 тис. осіб. Професійна підготовка здійснюється за 22-ма галузями знань. Сфера вищої освіти включає 281 ЗВО, серед яких 203 державних і 78 приватних. У коледжах та технікумах навчається 165,4 тис. студентів. Отримують знання за бюджетні кошти 118,9 тис. студентів (або 72%), 46,7 тис. (або 28%) – навчаються на контрактній основі [6].

Чисельність контингенту студентів в організаціях вищої освіти України 1,13 млн. осіб, із них за кошти державного бюджету навчається 462,8 тис. студентів (або 40,9%), на контрактній основі – 668,4 тис. (59,1%).

Щодо розподілу студентів ЗВО за спеціальностями у процентному співвідношенні, можна відзначити наступне: управлінню та адмініструванню віддали перевагу 12,8%, сферу освіти і педагогіки обрали 11,8%, охорони здоров'я – 8,3%, інформаційних технологій – 7,9%, права – 7,6%, соціальних та поведінкових наук – 5,7%.

Аналіз міжгалузевої диференціації середньомісячного рівня заробітної плати в Україні за період 2014–2021 рр. дає змогу узагальнити наступне. Максимальний рівень оплати праці працівників у 2021 році відзначений в авіатранспорті (27390 грн.), в інформаційно-

телекомунікаційній сфері (24929 грн.), фінансовій сфері (23312 грн.). Величина середньомісячної зарплати в цих сферах у 2021 році майже в 2 рази перевищує середній рівень оплати праці по країні. Найменші рівні заробітної плати склалися в поштово-кур'єрській діяльності, медицині, сфері творчості й мистецтва, освіти, бібліотечній сфері, будівництві, сільському господарстві.

Про ефективність реалізації трудового потенціалу можна говорити в тому випадку, якщо його використання в процесі трудової і підприємницької діяльності супроводжується зростанням доходів працівника. Тільки за цієї умови трудовий потенціал може розглядатися як одна із форм капіталу, що формується в результаті інвестиційних вкладень у розвиток людських ресурсів.

Розрахунками встановлено, що найвища продуктивність праці у 2020 р. склалася у суто невиробничих галузях економіки країни: у сфері операцій з нерухомим майном – 1065,5 тис. грн. на 1 працівника, у галузі інформації та телекомунікацій – 734,7 тис. грн., у фінансовій та страховій діяльності – 627,7 тис. грн., у галузі державного управління й оборони – 336,0 тис. грн.

Продуктивність праці у галузях промисловості складає 319,2 тис. грн., у будівництві – 181 тис. грн., а у сільському господарстві всього 142,7 тис. грн. на 1 працівника. При цьому частка річної заробітної плати у загальному обсязі виробленого внутрішнього продукту у сільському господарстві досягла 82,0%, і наблизилася до рівня таких сфер діяльності як освіта (75,7%), охорона здоров'я (87,7%), торгівля (84,5%).

Таким чином, ефективність використання трудового потенціалу у сільському господарстві, як однієї з провідних та бюджетонаповнюючих галузей економіки країни, що забезпечує її продовольчу безпеку, є дуже низькою. Це пояснюється, перш за все, низькою прибутковістю, закредитованістю та слабкою інвестиційною привабливістю галузі.

Література

1. Harmider L. D., Taranenko I. V., Korotka L. I., Begma P. O. Methodological approach to labor potential assessment based on the use of fuzzy sets theory. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2019. No. 6. Pp. 144–149.
2. Janshanlo R. E., Kogut O. Y., & Czerewacz-Filipowicz K. Human capital management trends in the innovative economy of Kazakhstan. *Polish Journal of Management Studies*. 2019. Vol. 20. No. 2. Pp. 267–277.
3. Miethlich B., Kvitka S., Ermakova M., Bozhko L., Dvoryankin O., Shemshurina S., Kalyakina I. Correlation of Educational Level, Labor Potential and Digital Economy Development in Slovakian, Ukrainian and Russian Experience. *TEM Journal*. 2020. Vol. 9. No. 4. Pp. 1597–1605.
4. Антонюк В. П. *Формування та використання людського капіталу в Україні : соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку* : монографія. Донецьк : Ін-т економіки промисловості, 2007. 348 с.
5. Грішнова О. А., Пасека С. Р., Пасека А. С. *Трудовий потенціал України : оцінка стану, ефективність використання, стратегічні напрями розвитку* : монографія / За ред. О. А. Грішнкової. Черкаси : ТОВ «МАКЛАУТ», 2011. 360 с.
6. *Методичні підходи до оцінки кадрових потреб у фахівцях із вищою освітою зі спеціальностей* / за ред. С. В. Мельник. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики». 2020. 69 с.

УДК 338.2:331.44

Яковенко Роман Валерійович

*к. е. н., доцент кафедри маркетингу, менеджменту та економіки,
Економіко-технологічний інститут ім. Роберта Ельворті (Україна)*

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ ЯК ЧИННИК ВІДТВОРЕННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

JEL classification: B220; J080; P000; P410

Як відомо, в більшості країн світу, в умовах економічної кризи активніше застосовуються методи державного втручання, а за тенденцій стабілізації та розвитку – подальша лібералізація. При аналізі цього співвідношення використовують такий макроекономічний показник, як індекс економічної свободи. Проаналізуємо його окремі складові відповідно до проблеми відтворення людського потенціалу.

1. *Торговельна політика*, яка характеризується середнім рівнем тарифів, наявністю нетарифних бар'єрів, корупцією митних служб. Відкриття кордонів сприяє напливу закордонних товарів, що може призводити до зниження цін на споживчі товари та ускладнювати стан національного виробництва.

Роль державного регулювання у подоланні корупції на митниці є обов'язковою та безперечно сприятливою незалежно від різних ситуацій у міжнародних відносинах [1, с. 224]. Стратегічні аспекти державного впливу на поліпшення стану людського потенціалу мають враховувати аналіз і прогноз забезпечення внутрішнього ринку споживчими та інвестиційними товарами, а також робочою силою відповідної кваліфікації. Регулювання зовнішньоекономічних відносин сучасної України повинно вирішувати стратегічні завдання євроінтеграційної політики, та, що сьогодні особливо актуально, енергетично-диверсифікаційні проблеми, – ці два напрямки є стратегічно важливими в розрізі забезпечення демографічної безпеки країни. У випадку зростання експорту товарів, якими неспроможна забезпечити внутрішній ринок національна економіка, доречним є зниження мита та ліквідація нетарифних обмежень щодо ввезення потрібної продукції. По-перше, це сприятиме зниженню ціни на такі товари (у випадку повноцінної дії ринкового механізму), і, по-друге, певні об'єкти міжнародної торгівлі здійснюють безпосередній вплив на рівень життя населення (медичне обладнання, ліки, і зокрема інсулін, тощо).

У випадку зростання експорту товарів, що створюють конкуренцію вітчизняному товаровиробникові, ми спостерігаємо протиріччя між класичними підходами до визначення зовнішньої економічної політики: «протекціонізм чи вільна торгівля?». При розв'язанні такої дилеми варто прорахувати демографічні наслідки від застосування кожного з можливих напрямків економічної зовнішньої політики. При визначенні пріоритетів у цьому напрямі необхідно враховувати: тип товару (зокрема, попит на нього є еластичним чи нееластичним, це товар першої необхідності чи засіб розкоші), кількість зайнятих у галузі, соціальний ефект від вживання заходів зовнішньої політики тощо. Так, наприклад, можна дозволяти вільний експорт інсуліну в обсязі, який не створюватиме загрозу національному виробництву цього товару.

Ситуація зі зростанням обсягу транзитних перевезень: у випадку безпеки транспортованих товарів для населення та національної свідомості країни, таке явище є безумовно позитивним. При здійсненні митної політики доцільно не поспішати встановлювати дуже високе транзитне мито, щоб не знищити потенційних бюджетних партнерів. У цьому випадку, позитивний ефект відтворення людського потенціалу отримується за умови двох вже зазначених чинників, а також за рахунок запобігання контрабанди, прискіпливого митного контролю та «паралельної» нелегальної міграції.

Удосконалення та подальша деталізація видів контролю за експортно-імпортними операціями є однією з передумов забезпечення та дотримання демографічної безпеки країни, зокрема, в галузі обмеження ризиків необгрунтованої смертності. Отже, в цьому секторі абсолютну домінуючу роль має посідати державне регулювання, яке дозволить аналізувати при цьому стан на внутрішньому ринку.

2. *Втручання уряду в економіку* включає відсоток відрахувань від ВВП на утримання уряду, частку власності уряду в бізнесі та індустрії, економічний результат діяльності уряду. Усі ці позиції визначає сам уряд, хоча перший показник має залежати від третього та бути підконтрольним місцевим громадам. Рівень життя та ступінь особистого відтворення залежить у тому числі й від нього.

3. *Потоки капіталів та іноземних інвестицій*. Міграції населення в багатьох випадках є наслідком міграції грошей. Навіть маятникові та сезонні міграції населення знаходяться в певній залежності від сталої міграції виробничого та позичкового капіталу. Акумуляція певної кількості вільних грошових засобів у межах певної території викликає механічний приріст населення до зазначених місцевостей. Отже, стимулювання розвитку діяльності фінансово-кредитних установ у регіональному секторі – важіль сприяння позитивізації тенденцій відтворення людського потенціалу або принаймні спосіб управління системою розселення населення.

4. *Банківська справа* передбачає свободу у наданні всіх видів фінансових послуг, вплив уряду на розміщення кредитів. Повноцінний розвиток страхової справи має здійснюватися не лише за умов відповідного правового та інституціонального забезпечення, але й через механізм активної інформаційної політики [2]. Всі ці функції покладаються на державні органи влади.

Важливе значення мають управління рівнем відсоткової ставки на споживчий та інвестиційний кредити, як важелі розширення рівня доходів. Кредитні ресурси при цьому можуть бути використані в якості соціальних інвестицій з метою формування демографічного капіталу та його подальшого перетворення на людський капітал. За умов такого підходу, зростання демографічного капіталу може

відбуватися швидшими темпами за зростання матеріального капіталу, як чинника переходу до постіндустріальних виробничих відносин.

5. *Контроль за цінами та рівнем заробітної плати* здійснюється як ринком, так і державою. Держава встановлює загально визначені правила гри і після певної дії ринкового механізму коригує його результати. Державні функції в цьому полягають у:

а) сприянні збільшенню кількості виробників однотипної продукції з метою наближення до моделі досконалої конкуренції, яка сприяє підвищенню якості продукції та зниженню її ціни, збільшує податкові надходження та створює нові робочі місця;

б) стимулюванні підвищення доходів населення, тобто формуванні на ринку активного попиту шляхом обґрунтованого та свідомого підвищення пенсій та зарплат, підвищення загального рівня зайнятості населення.

6. *Права власності*. Домінуюча роль держави у цьому напрямі – забезпечення прав інтелектуальної власності як захист робітників інтелектуальної сфери. Захист рівня їх доходів призведе до посилення самовідтворення людського потенціалу в його вищій формі – людському капіталі.

7. *Державне регулювання економіки*, що передбачає регулювання праці (встановлення тривалості робочого тижня, оплачувана відпустка, відпустка по догляду за дитиною тощо), захист довкілля, захист споживача, регулювання стану здоров'я працівників, здійснюється переважно державою та є ефективним у випадку контролю й моніторингу зазначених процесів.

8. *Чорний ринок* включає поставку сільськогосподарських продуктів, промислових виробів та робочої сили, надання послуг. Усі ці елементи спроможні негативним чином впливати на рівень здоров'я населення та тенденції відтворення людського потенціалу. Крім цього, зростання кількості мігрантів на тлі відносно сталої чисельності населення може сприяти погіршенню рівня життя місцевого населення. Першочерговою причиною такого явища є те, що зростання кількості мігрантів (зазвичай, це працездатні особи працездатного віку) підвищує конкуренцію з боку пропозиції робочої сили знижуючи таким чином середній рівень заробітної плати на ринку праці. По-друге, як серед нелегальних, так і серед легальних мігрантів можуть бути представлені особи з кримінальним минулим, антисоціальні елементи, особи з девіантною поведінкою, хворі або інфіковані громадяни інших країн [3]. Якщо у першому випадку можна спостерігати непрямі передумови до погіршення стану людського потенціалу, зокрема, через соціально-економічний механізм, то у другому – прямі передумови до зростання смертності внаслідок зростання рівня злочинності та тіньового сектора економіки сукупно з підвищенням рівня санітарно-епідеміологічної небезпеки.

Отже, на сьогоднішній день ринковий механізм не діє повноцінно, що ускладнюється неадекватною економічною владою певної групи розподільчих відносин.

Література

1. Яковенко Р. В. Ринкові чинники відтворення людського потенціалу. *Розвиток економічної думки* : зб. наук. праць. Кіровоград : Поліграф-сервіс. 2009. Вип. 2. С. 216–231.

2. Яковенко Р., Тертиця О. *Управління демографічними процесами за допомогою страхування*. URL: <https://tusovka.kr.ua/news/2021/10/28/upravlinnja-demograficznimi-protsesami-za-dopomogoj-strahuvannja> (дата звернення: 18.01.2022).

3. Яковенко Р. В. *Людський потенціал та ринкові чинники його відтворення*. URL: <http://tusovka.kr.ua/news/2018/01/28/ljudskii-potentsial-ta-rinkovi-chinniki-iogo-vidtvorennja> (дата звернення: 19.01.2022).

Секція 14. Статистичні методи дослідження соціально-економічних процесів на макро- та мезорівнях

УДК (311.213.3:330.59):001.8(477)

Вітківська Катерина Вікторівна

к. е. н., доцент кафедри статистики,

Одеський національний економічний університет (Україна)

РЕГІОНАЛЬНА ОЦІНКА РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

JEL classification: C430; I300; R200

Одним з ключових індикаторів ефективного соціально-економічного розвитку будь-якої держави є рівень життя населення. Країна ніколи не буде багатою, якщо значна частина її населення зубожіла, а інша – за наявного рівня доходів неспроможна задовольнити власні життєві потреби. Добробут населення є не лише важливою складовою стану економічної системи, але й необхідною передумовою її розвитку, що обумовлює необхідність дослідження цієї проблематики в умовах сучасних економічних та соціальних перетворень.

Як відомо, в Україні існує значна регіональна диференціація в рівнях життя населення, що обумовлено різним географічним розташуванням, наявністю природних та трудових ресурсів, розвиненої промисловості тощо. Тому виникає необхідність проведення інтегральної оцінки рівня життя для окремих регіонів, яка дасть можливість дослідити життєвий рівень населення за допомогою одного показника. З цією метою було використано регіональний індекс життя до розрахунку якого були внесені певні методологічні зміни, що обумовлені змінами соціально-економічної ситуації в країні та відповідними змінами методології проведення вибірових статистичних спостережень.

При розрахунку регіонального індексу нами враховувалися три основні аспекти рівня життя: матеріальний добробут, умови життя населення та соціальне середовище. До кожної групи було додано систему факторів, які на погляд авторів якнайбільш повно характеризують рівень життя населення.

У першому блоці – «Матеріальний добробут населення» – нами було враховано показники (15 факторів), які, вважаємо, найбільш повно характеризують масштаби розшарування населення за рівнем доходів, витрат, споживання, майнового стану, яким визначається соціальний статус особи або певної соціальної групи в соціально-економічній структурі суспільства.

Наступну групу – «Умови проживання» (10 факторів), склали індикатори комфортності життя, які розглянуто окремо для сільських та міських населених пунктів, так як показники комфортності життя в сільській місцевості інші та мають нижчі порогові значення. До цієї групи відносяться показники забезпеченості населення регіонів найбільш необхідною інфраструктурою, саме, лікарнями, можливістю отримати невідкладну допомогу та придбати необхідні медикаменти.

Складовими блоку «Соціальне середовище» (9 факторів) є чинники, які характеризують соціальне самопочуття та рівень соціальної напруги у суспільстві.

За результатами розрахунків регіональних індексів життя було проведено розподіл областей України за рівнем життя населення (табл. 1). Для збереження однорідності та співставлення інформації до сукупності не були включені місто Київ та Автономна республіка Крим, Донецька та Луганська область (дані не повні) [1].

Таблиця 1

Розподіл областей України за індексом рівня життя населення у 2020 році

Індекс рівня життя населення	Кількість областей		Середній індекс рівня життя населення
	усього	у відсотках до підсумку	
0,471 – 0,523	5	22,7	0,496
0,523 – 0,582	6	27,3	0,559
0,582 і вище	11	50,0	0,607
Разом	22	100,0	0,568

Джерело: розроблено автором за даними [2]

Як свідчать дані табл. 1, до групи з низьким життєвим рівнем потрапило п'ять регіонів, що становить 23% усіх областей України, з високим – одинадцять, а саме 50%. Найбільш високе значення регіонального індексу рівня життя було в Івано-Франківській та Запорізькій областях, а саме низьке – в Одеській та Харківській.

Для більш детального аналізу було використано кластерний аналіз і для кожного з трьох блоків факторів побудовано окрему модель розвитку. Вважаємо, що основною складовою формування рівня життя населення в окремих регіонах є матеріальний добробут населення, тому розглянемо методіку кластерного аналізу на прикладі першого блоку чинників, а саме «Матеріальний добробут населення». Так, індекс умов життя коливається від 0,2 у Вінницькій області до 0,9 – у Дніпропетровській.

Було прийнято за гіпотезу існування чотирьох кластерів по 22 регіонах України, що підтверджено всіма критеріями. Результати кластеризації, здійснені методом k – середніх, представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Склад кластерів визначених методом k – середніх за рівнем матеріального добробуту населення України

Номер кластера	Кількість об'єктів в кластері	Склад кластера
I	6	Області: Житомирська, Кіровоградська, Рівненська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька
II	7	Області: Вінницька, Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Чернігівська
III	3	Області: Дніпропетровська, Запорізька, Харківська
IV	6	Області: Київська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Сумська, Черкаська

Джерело: розраховано автором за даними [2; 3]

Безперечним лідером у досліджуваній сукупності регіонів є третій кластер, оскільки тут спостерігаються найвищі показники матеріального добробуту. Це пояснюється тим, що Дніпропетровська, Харківська та Запорізька області посідають перші місця в Україні за рівнем економічного розвитку (особливо у таких галузях, як гірничо-видобувна, металургійна, харчова), що сприяє більш високому рівню матеріального добробуту населення. Аутсайдером є перший кластер.

Аналогічно, були проведені розрахунки для двох інших блоків [4].

Таким чином, підводячи підсумок варто відмітити, що забезпечення гідного рівня життя населення повинно стати безумовним пріоритетом як державної, так і регіональної політики, а якість життя населення – відповідати параметрам, що досягнуті розвиненими країнами. Тому запропонована методика оцінки рівня життя населення може розглядатися, як показник ефективності та результативності роботи органів державного та місцевого самоврядування.

Література

1. Вітковська К. В. Методологічні аспекти оцінки рівня життя в регіонах України. *Статистика України*. 2020. № 4. С. 54–60.
2. *Державна служба статистики України* : сайт. URL: www.ukr.stat.gov.ua (дата звернення: 16.02.2022).
3. *Інститут демографії та соціальних досліджень України* : сайт. URL: www.idss.org.ua (дата звернення: 17.02.2022).
4. *Статистичне дослідження соціально-економічних і демографічних процесів* : монографія / За заг. ред. Ю. О. Ольвінської. Київ : ФОП Гуляєва В. М., 2021. 207 с.

УДК 311:339.5.053.7

Милашко Ольга Генріхівна

к. е. н., доцент кафедри статистики,
Одеський національний економічний університет (Україна)

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗМІН УМОВ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ІНДЕКСНИМ МЕТОДОМ

JEL classification: C150; F170

Зовнішня торгівля – невід’ємна частина та основна форма зовнішньоекономічних зв’язків, важіль економічного розвитку країни, спосіб всебічного задоволення індивідуальних та колективних

потреб суспільства, фактор збалансованості між можливостями виробництва всередині країни та потребами споживачів.

Актуальним завданням статистики зовнішньої торгівлі є дослідження покращення або погіршення умов торгівлі з погляду співвідношення відносної зміни цін на експорт та імпорт, а також співвідношення відносної зміни фізичного обсягу експорту та імпорту.

Для відповідного дослідження у міжнародній практиці широкого використання набуло індексне моделювання. Воно використовується як для аналізу динаміки показників результатів зовнішньої торгівлі в цілому по країні, так і за окремими товарними групами. Для цього обчислюють індекси середніх цін експорту та імпорту за класичними моделями індексів.

Для дослідження покращення або погіршення умов зовнішньої торгівлі з погляду зміни цін на експортну та імпорتنу продукцію розраховують ціновий індекс умов торгівлі як співвідношення індексу середніх цін експорту та індексу середніх цін імпорту.

Якщо ціни на експорт зростали більш швидкими темпами, ніж ціни на імпорт (або зменшувалися не так швидко, як зменшувалися ціни на імпорт), то умови торгівлі у поточному періоді порівняно з базисним покращуються. У протилежному випадку – вони погіршуються.

Щодо аналізу покращення або погіршення умов зовнішньої торгівлі з погляду зміни фізичного обсягу експортної та імпорتنної продукції, то кількісний індекс умов торгівлі обчислюється як співвідношення відповідних індексів. За умови, що фізичний обсяг експорту зростає більш швидкими темпами, ніж фізичний обсяг імпорту (або зменшувався не так швидко як імпорт), умови торгівлі у поточному періоді порівняно з базисним покращуються. У протилежному випадку – вони погіршуються.

За результатами аналізу змін умов зовнішньої торгівлі у 2020 р. порівняно з 2019 р. можна зробити такі висновки [1; 2; 3, с. 72–76]. Загалом по Україні середні експортні ціни протягом 2019 та 2020 років майже не зростали. Одночасно з цим, середні імпорتنі ціни у 2019 р. практично не змінилися, проте у 2020 р. вони зменшилися на 0,4%. Такі зміни призвели до того, що у 2020 р. умови торгівлі, з погляду співвідношення цін експорту та імпорту, покращилися для України на 5,0%.

Щодо окремих товарних груп, які займають у зовнішньоторговельному обороті України значні позиції, висновки такі. Умови торгівлі щодо співвідношення цін на експортну та імпорتنу продукцію поліпшилися для таких груп: живі тварини; кава, чай; алкогольні і безалкогольні напої та оцет; палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки; реактори ядерні, котли, машини. Унаслідок несприятливого співвідношення зміни експортних та імпорتنих цін погіршилися умови торгівлі: овочами; зерновими культурами; продукцією борошномельно-круп'яної промисловості; жирами та олією тваринного або рослинного походження; чорними металами тощо.

Результати оцінювання процесів у зовнішній торгівлі дають підстави для прийняття оптимальних управлінських рішень і мають бути врахованими на всіх етапах як управлінської, так і підприємницької діяльності.

Література

1. Державна служба статистики України : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 05.04.2022).
2. Статистичний збірник «Зовнішня торгівля України» за 2020 р. / Державна служба статистики України : сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/06/ztu_20_ue.pdf (дата звернення: 05.04.2022).
3. Статистичне дослідження соціально-економічних і демографічних процесів : монографія / За заг. ред. Ю. О. Ольвінської. Київ : ФОРМ-Гуляєва В. М., 2021. 207 с.

УДК 311(075.8)

Погорелова Тетяна Валеріївна

к. е. н., доцент кафедри статистики,

Одеський національний економічний університет (Україна)

СТАТИСТИЧНА ОЦІНКА АВТОРЕГРЕСІЇ В ГРОШОВОМУ ОБІГУ

JEL classification: C150; E170; E510

Підґрунтям розвитку України є трансформація грошових відносин відповідно до світових стандартів, яка базується на обґрунтованому реформуванні грошової системи та реалізації монетарної

політики держави. Важлива роль у цьому процесі відводиться статистичному аналізу грошового ринку, визначенню факторів, які врівноважують попит та пропозицію грошей.

Проблемам аналізу ринку грошей присвячено праці багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема Дж. М. Кейнса, Дж. Хікса, М. Фрідмана, І. Фішера, У. Баумоля, Дж. Тобіна, М. Савлука, В. Саліна, В. Міщенко та ін. Не знижуючи наукову вагомість праць провідних фахівців, варто зазначити, що статистичні підходи до комплексного дослідження взаємозв'язків між факторами попиту та пропозиції на грошовому ринку України, насамперед, використання авторегресійного аналізу, залишаються не повністю розкритими.

Метою авторського дослідження є узагальнення практичного досвіду використання статистичних методів для аналізу факторів, які формують попит і пропозицію на грошовому ринку України, статистичне оцінювання суттєвості їхнього впливу за допомогою авторегресійного аналізу.

Ключовим фактором, який впливає на попит на гроші, загальноприйнятно вважати зміну обсягів реального виробництва. Представниками всіх теоретичних концепцій грошового попиту – Дж. М. Кейнсом, Р. Реєм, М. Фрідменом – такий вплив пояснюється трансакційним мотивом нагромадження грошей: чим більший обсяг виробництва валового внутрішнього продукту, тим більше буде обсяг операцій з його реалізації, і тим більше має бути запас грошей для виконання цих операцій. Зауважимо, що у сучасних моделях грошового обігу показник грошової маси розглядається як залежний, тобто ендогенний фактор. Це передбачає, що гроші з економічного погляду не впливають на випуск продукції, облікову ставку, швидкість обороту та інші економічні показники, а самі залежать від цих змінних. Водночас, саме гроші визначають обсяг виробництва, рівень інфляції, швидкість обігу та монетизацію економіки країни. Тому грошову масу можна розглядати в якості екзогенного (незалежного) фактору, який впливає на економічні показники, насамперед, на обсяг ВВП України. Причому доцільно такий вплив оцінювати із часовим лагом, оскільки і попит, і пропозиція грошей залежать від попередніх рівнів. Окрім того, авансування процесу виробництва відбувається у попередньому періоді, а результати можна очікувати тільки у поточному, тобто спостерігається часове зрушення.

У такому руслі статистичного дослідження можна запропонувати побудувати та оцінити рівняння парної лінійної авторегресії з метою остаточного вибору факторів, які формують попит та пропозицію на сучасному грошовому ринку.

Під час авторегресійного аналізу грошового ринку як результативну ознаку доцільно розглядати обсяг ВВП України, який представляє попит на гроші у 2011–2020 рр., а в якості незалежної змінної – середньорічний обсяг грошей, який є пропозицією, із усуненням рівня на один рік. Побудова та статистичний аналіз авторегресійних моделей суттєво не відрізняються від побудови та аналізу звичайних регресійних моделей та базуються на використанні методу найменших квадратів [1].

Реалізація комп'ютерної стандартної процедури регресійно-кореляційного аналізу за допомогою MS Excel дозволила отримати таку авторегресійну модель попиту грошей першого порядку:

$$\hat{Y}_t = -1835273,8 + 4,5X_{t-1} \quad (1)$$

Знак коефіцієнта регресії a_1 відповідає економічним уявленням про напрямок впливу попереднього обсягу грошової маси на розмір ВВП, тобто поточний попит залежить від попередньої пропозиції грошей. За період 2011–2020 рр. зі збільшенням обсягів грошової маси (пропозиції) на 1 млн. грн. ВВП України (як попит на грошовому ринку) зростатиме в середньому на 4,5 млн. грн.

За всіма статистичними параметрами (табл. 1) отримана авторегресійна модель попиту на гроші (1) статистично значуща, надійна та адекватна.

Таблиця 1

Результати побудови та аналізу авторегресійної моделі попиту на грошовому ринку України
за період 2011–2020 рр.

Показник	Значення показника
Тіснота кореляційного зв'язку та точність моделі	
1.1. Коефіцієнт множинної кореляції – R	0,976
1.2. Коефіцієнт детермінації – R^2	0,953
1.3. Нормований коефіцієнт детермінації – R_H^2	0,947

Надійність	
2.1. F -критерій Фішера	161,663
2.2. p - значущість	1,378E-06
Адекватність	
3.1. Коефіцієнт автокореляції залишків – $r(1)$	0,466
3.2. p - значущість	0,206

Джерело: розроблено автором за даними [2; 3]

Аналіз даних табл. 1 показує, що у 2011–2020 рр. між попитом і пропозицією на грошовому ринку України існував тісний кореляційний зв'язок, що характеризує залежність змінних регресійної моделі (1). Оскільки аналізувалась мала вибірка ($N < 20$), то увага приділялася саме нормованому коефіцієнту детермінації ($R_H^2 = 0,947$). Отже, не зважаючи на малу вибірку вихідних даних, авторегресійна модель попиту (2) є дуже точною, тобто 94,7% варіації попиту (розміру ВВП) пояснюється зміною обсягів грошової маси попереднього року.

Для аналізу надійності та адекватності авторегресійної моделі попиту використовувався сучасний підхід. Ураховуючи, що рівень розрахункової значущості F -критерію суттєво нижче прийнятого ($1,378E-06 < 0,05$), то можна стверджувати, що отримана модель попиту (1) загалом статистично значуща і надійна. Цей висновок підтверджується коефіцієнтом автокореляції першого порядку, величина якого позитивна і досить мала (табл. 1). Тому дійшли висновку, що регресійна модель попиту на сучасному грошовому ринку адекватно описує залежність ВВП України від попереднього рівня грошової маси у 2011–2020 роках.

За допомогою коефіцієнта еластичності ($E = 1,741$) проаналізуємо відносний вплив грошової маси на грошовий попит у вигляді обсягу ВВП України. Він показує, що за період 2011–2020 рр. зі збільшенням грошової маси (пропозиції) на 1%, ВВП України (грошовий попит) збільшується в середньому на 1,7%. Визначення та аналіз β -коефіцієнта ($\beta = 0,977$) дозволили дійти до такого висновку. На грошовому ринку України у 2011–2020 рр. зміна грошової маси на одне середнє квадратичне відхилення призводила до зміни ВВП в середньому на 0,977 своїх середньоквадратичних відхилень, що дозволяє констатувати запізнення реагування пропозиції на попит і, як наслідок, існування неринкових механізмів регулювання грошового обігу та сфери виробництва.

Практична значущість розроблених економіко-статистичних та авторегресійних моделей для аналізу попиту та пропозиції на грошовому ринку полягає в тому, що вони дозволяють виявити та оцінити основні тенденції розвитку грошового ринку, підтвердити чи спростувати основні постулати економічних концепцій, розробити монетарну політику, а також забезпечити ефективне регулювання грошового обігу.

Література

1. Янковой А. Г. *Математико-статистические методы и модели в управлении предприятием* : учеб. пособ. Одесса : ОНЕУ, 2014. 250 с.
2. *Державна служба статистики України* : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 18.02.2022).
3. *Національний банк України* : сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic> (дата звернення: 18.02.2022).
4. *Статистичне дослідження соціально-економічних і демографічних процесів* : монографія / За заг. ред. Ю. О. Ольвінської. Київ : ФОП Гуляєва В. М., 2021. 207 с.

УДК 311:346.548

Самотоєнкова Олена Вікторівна

к. е. н., доцент кафедри статистики,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАТИСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ БІРЖОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

JEL classification: C180; D530

Біржовий ринок відіграє важливу роль у національній економіці будь-якої країни та у розвитку світової торгівлі. З 90-х років минулого століття біржовий ринок в Україні почав стрімко розвиватися. Якщо у 1992 році у країні було зареєстровано 64 біржі, то у 1995 – 77, а у 2000 році вже 339, тобто за п'ять років кількість бірж збільшилася у 4,4 рази. За даними Державної служби статистики, розвиток біржового ринку країни характеризується показниками, наведеними у табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка та структура кількості зареєстрованих бірж в Україні за 1995–2021 роки

Роки	Кількість зареєстрованих бірж		У тому числі							
			Універсальні		Товарні та товарно-сировинні		Агропромислові		Інші	
	оди-ниць	темп зростання, %	оди-ниць	темп зростання, %	оди-ниць	темп зростання, %	оди-ниць	темп зростання, %	оди-ниць	темп зростання, %
1995	77	...	23	...	24	...	8	...	22	...
2000	339	440,3	88	382,6	146	608,3	28	350,0	77	350,0
2005	439	129,5	115	130,7	244	167,1	30	107,1	50	64,9
2010	510	116,2	106	92,2	341	139,8	25	83,3	38	76,0
2015*	555	108,8	104	98,1	391	114,7	24	96,0	36	94,7
2021*	620	111,7

* Без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: розроблено автором за даними [1]

Якщо порівняти кількість зареєстрованих бірж за весь період, то у 2021 році порівняно з 1992 роком вона зросла у 10 разів, а порівняно з 1995 роком – у 8 разів. Водночас, за результатами моніторингу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, проведеного у 2015 році, із зазначеної кількості бірж третина була відсутня за місцезнаходженням, понад 8% знаходилися у стадії припинення діяльності, переважна більшість не здійснювала свою основну діяльність як організатор біржової торгівлі для широкого кола потенційних клієнтів. Крім того, 347 товарних бірж порушили закон, не ставши на облік у Державній службі фінансового моніторингу як суб'єкти первинного фінансового моніторингу. Фактично біржову торгівлю здійснювали всього 140 бірж, що становило менше 30% від загальної кількості зареєстрованих бірж [1].

За результатами своєї діяльності кожна біржа повинна надавати статистичну звітність. Наказом Державної служби статистики України № 268 від 05.09.2013 р. була затверджена обов'язкова статистична звітність «Звіт про діяльність біржі» Форма № 1 – біржа (річна). Останні зміни до Форми № 1 було внесено згідно з Наказом Державної служби статистики України № 318 від 06.11.2015 р. [1].

Звіт складався із 4-х розділів. У першому розділі наводились показники діяльності біржі: статутний капітал, кількість членів біржі, середньорічна кількість штатних працівників і сумісників, фонд оплати праці, кількість брокерських контор, сума доходу по відсотках від угод, сума доходу від інших послуг, вартість основних засобів, кількість секцій, кількість проведених торгів. Другий розділ містив інформацію про структуру пропозицій та угод на біржі у розрізі товарів і товарних груп. У третьому розділі наводилися дані про структуру укладених угод за типом секцій. Четвертий розділ містив дані про котирування цін на біржі за групами товарів.

Така розгорнута інформація про діяльність бірж надавала можливість проводити ґрунтовні

статистичні дослідження біржової кон'юнктури, оцінювати, аналізувати і прогнозувати стан та розвиток біржового ринку, розробляти оптимальні управлінські рішення.

Але наказом Державної служби статистики України від 24.10.2016 року така форма звітності про діяльність бірж була скасована та з 01.01.2017 року втратила чинність [1].

Починаючи з 2016 року відсутня будь-яка відкрита інформація про діяльність товарних бірж в Україні. Державна служба статистики не оновлює інформацію про діяльність бірж з 2016 року, з 2013 року не видається Статистичний збірник «Оптова і біржова торгівля України». За даними Державної служби статистики відомо тільки, що на початок 2021 року в Україні було зареєстровано 620 бірж [2]. Враховуючи попередні тенденції, що фактичну діяльність здійснювали приблизно 30% зареєстрованих бірж, можна припустити, що наразі фактично працюють близько 200 бірж.

Наразі держава фактично не збирає і не аналізує звітність щодо діяльності бірж. Це призвело до неможливості проведення будь-яких досліджень щодо: ділової активності; кількості, обсягу і структури біржових угод; кількості проведених торгів. Неможливо проаналізувати динаміку цих показників, виявити тенденції розвитку біржової діяльності у країні. Фахівці відмічають, що на більшості товарних бірж торги відбуваються нерегулярно, не укладаються біржові угоди, обмежується формування ринкових цін, потребує вдосконалення законодавство щодо організації та здійснення біржової діяльності.

З метою вдосконалення законодавства, до Закону України «Про товарні біржі», вперше після 2014 року, 20.09.2019 року № 124-IX було внесено зміни у Статтю 13: Розкриття інформації та звітність на товарній біржі, якими передбачено таке [2]:

1. Товарна біржа зобов'язана оприлюднювати та подавати до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку інформацію, передбачену законом та/або нормативно-правовими актами Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, а саме:

- 1) перелік учасників біржових торгів, допущених до біржових торгів;
- 2) реєстр біржових товарів;
- 3) обсяг торгівлі товарами (номенклатура товарів, їх загальна вартість та кількість згідно з укладеними договорами, біржовий курс щодо кожного товару);
- 4) інформацію щодо позабіржових операцій у випадках, встановлених законодавством.

2. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку встановлює строки, порядок і форми подання інформації, зазначеної у частині першій цієї статті, та здійснює контроль за розкриттям інформації товарною біржею.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку затвердила Положення про порядок складання, подання та оприлюднення товарними біржами звітних даних.

Згідно з Положенням, Комісія встановила такі терміни старту подання звітності [3]:

- для щомісячних даних – з липня 2021 року;
- для щорічних даних – з 2021 року.

З 1 липня 2021 року набули чинності нові законодавчі вимоги щодо провадження діяльності товарних бірж. У новій редакції Закону «Про товарні біржі» нарешті визначено, які організаційно-правові форми може мати біржа (АТ, ТОВ або товариство з додатковою відповідальністю).

З позитивних змін можна відзначити такі вимоги [2]:

- розмір початкового капіталу має складати не менше 20 млн. грн.;
- отримання ліцензії НКЦПФР, якій надано право здійснювати нагляд за діяльністю бірж;
- розкриття на веб-сайті інформації щодо біржових торгів (опис біржового товару, кількість укладених та виконаних біржових угод (біржових договорів), ціни біржового товару);
- обов'язкова реєстрація біржових угод в електронній торговій системі, яка стає обов'язковою складовою організації біржової торгівлі та вимоги до якої прописано у законі;
- оприлюднення на веб-сайті річного звіту про результати біржових торгів за звітний рік.

Такі вимоги мають призвести до оптимізації кількості бірж, зникнення бірж, які фактично не працюють і не відповідають встановленим Законом нормам. Розкриття звітності щодо діяльності бірж дозволить формувати масиви інформації для проведення статистичних досліджень біржової кон'юнктури, ділової активності, виявлення тенденцій та прогнозування розвитку біржового ринку.

Література

1. Державна служба статистики України : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 01.03.2022).
2. Про товарні біржі : Закон України № 1957-ХІІ від 10.12.1991 (із змінами № 124-ІХ від 20.09.2019 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12#Text> (дата звернення: 01.03.2022).
3. Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України (SMIDA) : сайт. URL: <https://smida.gov.ua/news/allnews/nkcpfrvreguluvalapodannazvitnostitovarnimibirzami> (дата звернення: 02.03.2022).

**Секція 15. Організаційно-економічне забезпечення механізму управління
туристсько-рекреаційними комплексами**

УДК 338.48(477)

Галасюк Світлана Сергіївна

*к. е. н., доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ЗАХОДИ ЩОДО РОЗВИТКУ АВТОТУРИЗМУ В УКРАЇНІ У МИРНИЙ ЧАС

JEL classification: Z300; Z320

Автотранспорт у туристичних перевезеннях відіграє вагомую роль. Так, у 1990 році його питома вага досягала 47%, що дозволяло бути лідером серед інших видів транспорту у міжнародному туризмі. Протягом останніх років автотранспорт перемістився на друге місце (35%) [1] за популярністю використання, поступаючись повітряному транспорту – переважно завдяки всебічному впровадженню низько бюджетних авіаперевезень. Проте, автобуси й автомобілі були й дотепер залишаються затребуваними транспортними засобами в організації туристичних подорожей як у міжнародному, так і у внутрішньому туризмі.

Основними видами автотуризму вважаються такі, як: подорож на автомобілі (власному чи орендованому); подорож на автобусі (трансфер або поїздки на тривалі дистанції з максимальним використанням цього транспортного засобу); караванінг (форма автотуризму з проживанням в автопричепках, трейлерах або автофургонках, кемперах); джипінг (екстремальний туризм на «всюдиходах»); автосафарі (відвідування важкодоступних та незаселених районів країн світу – короткострокове і довгострокове, мисливське автосафарі, мото- і драйв-сафарі тощо).

Сучасна мережа автошляхів України була побудована наприкінці 1980-х років. Протягом 1990–2015 років їхня довжина практично не збільшувалася. Вся мережа автошляхів загального користування становить 169,5 тис. км, з яких 165,8 тис. км – з твердим покриттям. Проте, наразі розвиток автотрас загального користування відстає від темпів автомобілізації країни. Щільність автомобільних доріг в Україні у 6,6 разів менша, ніж у Франції (відповідно 0,28 та 1,84 км доріг на 1 км² площі країни). У довоєнний період протяжність вітчизняних швидкісних доріг становила 0,28 тис. км (у Німеччині – 12,5 тис. км, у Франції – 7,1 тис. км), а рівень фінансування одного кілометра автодоріг в Україні відповідно у 5,5–6 разів менший, ніж у зазначених країнах [2].

Характеристика транспортно-експлуатаційного стану автодоріг України у довоєнний час (до 24.02.2022 р.):

- майже всі автомобільні шляхи України проходять через населені пункти, що не відповідає вимогам до міжнародних транспортних коридорів, адже призводить до обмеження швидкості руху автотранспорту;
- незадовільний транспортно-експлуатаційний стан автошляхів: 51,1% не відповідає вимогам за рівністю, 39,2% – за міцністю;
- середня швидкість руху на автошляхах України у 2–3 рази нижча, ніж у західноєвропейських країнах.

Це пояснюється зокрема тим, що тягар на утримання транспортної мережі на душу населення в Україні є більшим, якщо порівняти з європейськими країнами, через відносно невелику щільність населення (76 осіб/км²), низьку купівельну спроможність громадян (1/5 купівельної спроможності Єврозони), порівняно невеликий парк автомобілів та значну територію країни.

Варто відзначити, що у 2020 році стартувала програма «Велике будівництво» під патронатом Президента України В. Зеленського. Протягом 2020–2021 рр. реалізовано багато визначних проєктів, зокрема, зроблено ремонт і модернізацію понад 500 мостів, а також окремих ділянок доріг державного (майже 10 тис. км) та місцевого значення (біля 5 тис. км) [3], завдяки чому значно покращився стан автотрас – особливо тих, які з'єднують обласні центри та інші великі міста країни. Це значно підвищило зацікавленість автотуристів у подорожах нашою країною.

Проте, за даними порталу «Автострада: актуальний стан автодоріг», де мандрівники обмінюються інформацією, в Україні ще існувало багато проблем, які потрібно було вирішувати у

мирний, довоєнний час. Так, станом на лютий 2022 року досить багато автодоріг, особливо регіонального значення, отримували незадовільні оцінки за відгуками автомобілістів (табл. 1).

Варто звернути увагу на дуже низькі оцінки, що характеризують стан українських автодоріг, особливо міжнародних, які поєднуються з міжнародними транспортними коридорами, входять до Європейської мережі автошляхів і мають забезпечувати міжнародні автомобільні перевезення. Такі автотраси становлять лише 4,9% довжини всіх автомобільних доріг України, що також є низьким показником, враховуючи, що наша країна – найбільша в Європі за територією.

Таблиця 1

Оцінка стану автодоріг загального користування державного значення
в Україні за відгуками автомобілістів

Види автодоріг	Кількість трас, од.	Одиниця вимірювання	Загальна довжина	Оцінка стану автодоріг		
				добре	задовільно	погано
Міжнародні (М)	29	тис. км	8,2	2,2	4,3	1,7
		%	100	27	52	21
Національні (Н)	22	тис. км	5,0	1,6	2,5	0,9
		%	100	32	50	18
Регіональні (Р)	77	тис. км	9,9	1,6	4,7	3,6
		%	100	16	48	36

Джерело: розраховано автором за даними [4]

Для автотуризму дуже важливими є своєчасна заправка паливом та можливість отримати харчування. Незважаючи на те, що на дорогах України є певна кількість автозаправних станцій, не на кожній із них паливо відповідає міжнародним стандартам. Крім того, практично відсутні послуги з оренди автомобілів для подорожей країною. Також дуже мала кількість закладів для розміщення автотуристів (мотелів та кемпінгів) [5].

Отже, комплекс заходів щодо розвитку автотуризму на території України у мирний час може включати такі складові:

- ремонт та реконструкція автодоріг, особливо регіонального значення, що дозволить туристам відвідувати віддалені визначні пам'ятки та призведе до активізації підприємницької діяльності у периферійній місцевості;
- розвиток регіональної сфери придорожного сервісу (АЗС, СТО, автомийки, а також спеціалізовані сервісні станції з обслуговування кемперів та караванів);
- зниження мит на ввезення спеціалізованої автотехніки для автотуристів (автобудинків, караванів та кемперів);
- розробка та виробництво в Україні серії автомобілів, призначених для автоподорожей та спеціалізованого обладнання для автотуристів (причепів, наметів);
- формування багатофункціональних автотуристичних центрів, будівництво кемпінгів та мотелів у привабливих для відвідування містах та регіонах;
- створення єдиної, загальнодержавної асоціації українського автотуризму та реєстрація такого об'єднання на міжнародному рівні;
- удосконалення нормативно-правової бази з організації діяльності мотелів та кемпінгів як закладів автотуризму (створення системи категоризації кемпінгів та кемпінгових стоянок, заохочення підприємців до відкриття сучасних мотелів);
- розроблення єдиної інформаційної системи з оренди автомобілів, кемперів, караванів, а також з бронювання місць розміщення на кемпстоянках та у кемпінгах;
- забезпечення інформаційного та кадрового супроводу розвитку автотуризму;
- розроблення серії путівників з описом автотуристичних маршрутів по історичних, природних та культурних пам'ятках України;
- впровадження дієвих заходів з безпеки автоподорожей Україною;
- створення мережі «офісів туризму» в регіонах (за прикладом європейських країн) для надання інформації автотуристам про місця для ночівлі, харчування, технічного обслуговування, а також про всі туристичні заходи, що проводяться на території цього регіону або місцевості.

Література

1. *The World Tourism Organization (UNWTO)* : website. URL: <https://www.unwto.org> (access date: 02.03.2022).
2. *Міністерство інфраструктури України* : сайт. URL: <https://mtu.gov.ua/content/statistichni-dani-v-galuzi-aviatransportu.html> (дата звернення: 02.03.2022).

3. Державна служба автомобільних доріг України : сайт. URL: <http://www.ukravtdor.gov.ua> (дата звернення: 03.03.2022).
4. Автострада : актуальний стан автодоріг в Україні. URL: <http://www.autostrada.info/ua> (дата звернення: 04.03.2022).
5. Галасюк С. С. Мотель як основний тип готельних підприємств автотуризму. *Економіка та суспільство* : електронне наук. фахове вид. 2016. № 3. С. 165–170.

УДК:338.48:338.1

Герасименко Віктор Григорович
*к. е. н., професор кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,
Одеський національний економічний університет (Україна)*
Павлоцький Володимир Якович
*ст. викладач кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

КРИЗИ У ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ: СУТНІСТЬ, ВИДИ, ХАРАКТЕРИСТИКА

JEL classification: L830; N140

До недавнього часу вважалося, що пандемія коронавірусу – це найбільше випробування, з яким зіткнувся світ з часів Другої світової війни. Адже спричинена пандемією глобальна економічна криза завдала значної шкоди багатьом секторам економіки, у тому числі, й туристичній сфері. Проте, останні події, пов'язані з розв'язуванням Російською Федерацією широкомасштабної війни проти України, свідчать, що людство стикається з кризами, які можуть мати значно серйозніші наслідки для світової спільноти, ніж епідемії, природні лиха й катастрофи. Всі зазначені явища мотивують парламенти, уряди країн світу та інших зацікавлених політичних суб'єктів протистояти ситуаціям, які матимуть тимчасові або довготривалі негативні наслідки для туристичного розвитку, шляхом розробки відповідних стратегій, планів та конкретних дій. Відповідні виклики приймає й туристична наука, яка не може залишатися байдужою до явищ, пов'язаних з кризами у туристичному русі.

Криза (з грецького «*crisis*» – поворотний пункт) – це крутий перелом, тяжкий перехідний стан будь-якого процесу. Термін «криза» використовується для позначення ситуації, яка певною мірою аномальна, і до того ж часто характеризується швидкоплинними змінами. У спеціалізованій літературі з питань криз використовуються декілька понять – синонімів, які доповнюють зміст цього явища. Такими, зазвичай, є кризові ситуації, катастрофи, конфлікти, ризики, шокуючі явища тощо [1].

Кризи у туристичній сфері можна вважати конкретним проявом криз у суспільно-економічному розвитку. Тому, у широкому розумінні, це поняття включає всі кризові ситуації, які прямо або опосередковано відбиваються на розвитку туризму в міжнародному масштабі або спричиняють суттєвий вплив на конкретні туристичні регіони або дестинації. У вузькому сенсі поняття «туристична криза» включає негативні події або явища, які відбуваються безпосередньо у туристичній практиці. Такими можуть бути: терористичні акти, що здійснюються по відношенню до туристів або туристичних об'єктів, катастрофи туристичних транспортних засобів та ін.

У туристичній практиці, на жаль, можливе виникнення та розвиток різноманітних кризових ситуацій. Метод наукової класифікації об'єктів пізнання дозволяє виділити найбільш суттєві їх види. Отже, залежно від масштабу охоплення, кризи у туризмі можуть бути:

- глобальними, тобто такими, чиї наслідки мають універсальний характер;
- обмеженими – такими, що впливають саме на туризм або конкретну туристичну діяльність.

За територіальним охопленням впливу кризи можуть бути розподілені на:

- міжнародні, тобто такі, що відбиваються, насамперед, на розвитку міжнародного туризму;
- національні – які впливають на внутрішній або виїзний туризм;
- локальні (місцевого значення) – які охоплюють конкретну туристичну дестинацію та

обмежують, за необхідності, її відвідування туристами.

За тривалістю впливу криз виділяють:

- довгострокові, що впливають протягом понад 5 років;
- середньострокові, з тривалістю дії до 5 років;
- короткострокові, дія яких відчувається до 1 року.

Залежно від причини виникнення кризи у туризмі можуть бути наслідком:

- тероризму або масштабних кримінальних явищ;
- масових заворушень;
- природних катастроф (цунамі, землетрусів, пожеж, торнадо, повеней);
- епідемій, масових захворювань [2, с. 81].

Можна припустити, що у туристичній сфері існують й інші види криз. Визначення виду кризи, її приналежності до відповідного класу, сприяє вибору правильного напрямку антикризового регулювання. Як специфічна складова системи управління туристичною діяльністю, управління кризами вирішує завдання, пов'язані, насамперед, із такими процесами:

- аналіз кризи: визначення причин, оцінка наслідків та обґрунтування висновків для майбутніх дій;
- рішення і заходи щодо подолання кризи: розробка стратегії та плану дій;
- запобігання (максимальне обмеження) наслідків кризи [3].

Реальна можливість настання кризових ситуацій під час подорожей людей суттєво актуалізує проблему безпеки туризму. Вона означає, насамперед, особисту безпеку і збереження майна туристів, повагу до їхньої гідності, прав і свобод, надійність туристичних об'єктів та сприятливе довкілля, особливо у туристичній місцевості [4, с. 47]. Сучасна ідеологія у цій сфері полягає в тому, що безпека туризму має забезпечуватись вже на стадії проєктування туристичних послуг.

Для оцінки чинника небезпеки для міжнародного туристичного обміну дослідниками пропонується виділяти чотири її види: політичну, соціально-економічну, технологічну та небезпеку, що виникає за наявності збройних конфліктів [5, с. 158].

Безпосередньо пов'язаним з політичною небезпекою є таке явище, як тероризм. Події останнього часу свідчать про «нову хвилю» тероризму. Вона полягає в тому, що туристи стають цілеспрямованим об'єктом для терористів. З'явилися навіть такі нові різновиди тероризму як «екотероризм», «кібертероризм» та ін.

Соціально-економічна небезпека виникає внаслідок розбалансування різних форм власності, внутрішніх та зовнішніх загроз матеріальному добробуту жителів країни та іноземних туристів, стрімкого падіння життєвого рівня основної частини місцевого населення, нестабільності валютного-фінансового обміну. Соціально-економічна небезпека прямо пов'язана з корупцією, хабарництвом на всіх етапах туристичного обміну.

Технологічна небезпека стає результатом зривів у функціонуванні енергетичних, виробничих, комунікаційних, сервісних зв'язків. Прикладом можуть бути страйки диспетчерів, водіїв транспортних засобів, розриви нафтопроводів, руйнування доріг, інші випадки техногенної небезпеки, які загалом негативно впливають на почуття та емоції туристів.

Але особливе місце у системі видів небезпек посідає небезпека, що виникає при збройних конфліктах. Дотримуючись рекомендації Всесвітньої туристичної організації (United Nations World Tourism Organization, UNWTO), у багатьох країнах світу створили національні програми забезпечення безпеки і захисту туристів. Так, у Мексиці прийнята державна програма безпеки туризму, яка передбачає комплекс заходів для надання іноземним туристам інформаційно-довідкових матеріалів по країні, включаючи вказівки на небезпечні для відвідування місця через криміногенну обстановку. Для термінової допомоги туристам у країні працює «туристична поліція». Європейські країни також вживають певних заходів для запобігання можливих ризиків для туристів. У Німеччині, наприклад, Міністерство зовнішніх справ щорічно видає спеціальний реєстр, у якому виділяються окремі групи країн, де туристи можуть потрапити у різні небезпечні ситуації.

Міжнародний досвід розробки заходів безпеки й захисту туристів постійно вивчається і узагальнюється UNWTO. Є всі підстави вважати, що всі позитивні рішення, накопичені у цій сфері, стануть надбанням світової громадськості й у перспективі людство отримає глобальну систему безпеки туризму від різноманітних криз. Світова практика показує, що індустрію туризму можна розвивати і в період економічних негараздів та безпосередньо по завершенні війн, оскільки витрати на створення робочих місць тут набагато менші, ніж у промисловості, а оборотність інвестиційного капіталу – у кілька разів вища. Прикладом можуть бути Аргентина, Бразилія, Мексика, Єгипет, Словенія, Хорватія, Чорногорія та інші країни, де розвиток сфери туризму перетворився на справжній локомотив економіки, що перебувала у занепаді після економічних або політичних негараздів.

Література

1. Кухта П. В. Кризи, їх причини та наслідки. *Ефективна економіка*. 2012. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua> (дата звернення: 11.02.2022).

2. Нешков М. Кризите в туризма : генезис, последици и възможни противодействия. *Туристическата наука и предизвикателствата на XXI век* : сборник с доклади от научна конференция. Варна : Наука и икономика, 2005. С. 80–92.

3. Копець Г. Р., Кулиняк І. Я. Сучасні напрями розвитку підприємств у сфері туризму в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Проблеми економіки та управління. 2020. № 2 (6). С. 37–48.

4. Герасименко В. Г. *Безпека людини як основна проблема туризму в контексті глобалізації сучасного світу. Туризм та зближення культур* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 3 листопада 2011 р.). Київ : КУТЕП, 2012. С. 46–57.

5. Цюрупа М. В. Філософські аспекти проблеми безпеки і правового захисту особистості в туризмі. *Філософія туризму* : навч. посіб. / В. С. Пазенок, В. К. Федорченко. Київ : Кондор, 2004. 268 с.

УДК 338.467.5

Давиденко Ірина Володимирівна
к. е. н., доцент, завідувачка кафедри
туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,
Одеський національний економічний університет (Україна)

МОЖЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ СПА- ТА ВЕЛНЕС-ІНДУСТРІЇ

JEL classification: I150; O300

Наразі у всьому світі все більше уваги приділяється розвитку послуг лікувально-оздоровчого спрямування. Однією з форм цього напрямку є послуги підприємств спа- та велнес-індустрії. Зростання щоденного навантаження, емоційні стреси та психічне напруження, негативний вплив інформаційних потоків і низка інших факторів приводить у спа- та велнес-центри тисячі клієнтів у всьому світі. Саме споживачі цього сегменту стають головними клієнтами курортів і гарантією процвітання спа- та велнес-індустрії ХХІ ст. [1, с. 66]. Підвищення вибагливості клієнтів на ринку спа- та велнес-послуг змушує постачальників цієї галузі розробляти та пропонувати інноваційні технології надання послуг у відповідь на зростаючі очікування. Саме такими інноваційними технологіями, які можуть використовуватись підприємствами спа- та велнес-індустрії є технології віртуальної реальності.

Віртуальна реальність (VR) – висхідний тренд, який поступово торкається все більшої кількості сфер життя. VR давно вийшла за рамки ігрового простору і вже використовується у сфері гостинності: фітнес, реабілітація, спа та велнес можна урізноманітнити за допомогою VR. Окреслимо можливості, які VR пропонує для оздоровлення, реабілітації та гостинності.

Віртуальна реальність для реабілітації та релаксації. Існує система VR, яка дозволяє плавати під водою у віртуальному світі. Така система VR застосовується для реабілітації дітей та дорослих із руховими порушеннями. Рухаючись віртуальною локацією у басейні, можна плавати з морськими мешканцями, досліджувати затонули кораблі, запливати у підводні печери – позитивна мотивація забезпечує ефективне тренування. Також під час використання системи відзначається розслаблюючий ефект. Даний тип VR може використовуватись не тільки для реабілітації, але і як засіб релаксації та розвага для гостей будь-якого басейну.

Гідротерапія з віртуальними дельфінами. Багато досліджень доводять користь гідротерапії, а також терапії за допомогою дельфінів, але досі ці переваги ніколи не поєднувалися. Технологія VR дає можливість здійснювати цілий комплекс таких процедур та надає мультисенсорний досвід, який буде корисним саме для реабілітації. У цьому випадку можна говорити про якісну релаксацію та позитивний емоційний відгук.

Віртуальна реальність Mental Health: медитація у VR. На ринку устаткування для спа- та велнес-індустрії існують VR технології для медитації, релаксації та зняття стресу. Програма створена для гарнітур віртуальної реальності та сумісна з PlayStation VR, Oculus Rift/Go та Samsung Gear VR. Контент для програми був знятий у заповіднику Lewa (Кенія). Відвідувачі спа- та велнес-центрів можуть переноситись в африканську саванну, а м'яке голосове супроводження на додаток до візуальних образів, дозволяє розслабитися і повністю відволіктися від реального світу.

VR медитації у поєднанні з ароматерапією. Relax VR із США задіяли ще один орган почуттів та доповнили занурення у віртуальну реальність спеціальними аромомааслами. Такий набір для медитації для спа включає спеціальний шолом, VR-контент, аромомаасла і аудіонаповнення для повного занурення і розслаблення. Локації та аромомаасла різноманітні: ліс, узбережжя океану або поле квітів [2].

Підсумовуючи вище сказане, варто відзначити, що спа- та велнес-індустрія є популярним та перспективним сегментом розвитку сфери обслуговування та гостинності. Сучасні тенденції забезпечення конкурентоспроможності підприємств цієї індустрії свідчать про необхідність та можливість впровадження інноваційних технологічних розробок для надання спа- та велнес-послуг.

Література

1. Марченко Н. І., Дітріх І. В. Перспективи застосування Wellness-інновацій в індустрії гостинності. *Вчені записки ТНУ ім. Вернадського*. Серія : Технічні науки. 2020. Т. 31 (70). Ч. 2. № 6. С. 65–69. URL: http://www.tech.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/6_2020/part_2/14.pdf (дата звернення: 02.04.2022).
2. *Innovative Spa Solution*. URL: <http://www.inviion.com/ru/innovaciya> (access date: 30.03.2022).

УДК 338.488.2:640.4

Козловський Роман Сергійович

*ст. викладач кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

МАРКЕТИНГОВІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ

JEL classification: L830; Z320

Готельне господарство України в умовах глибоких соціально-економічних трансформацій стає все більш динамічною і пріоритетною сферою економічної діяльності. Міжнародний досвід свідчить про те, що розвиток готельного господарства сприяє зростанню надходжень до бюджетів усіх рівнів, створює нові робочі місця, формує сприятливий туристичний імідж країни. Тобто, позитивний ефект спостерігається як в економічній, так і соціальній площині.

Наразі в Україні надають свої послуги 3126 готелів, із яких лише шість п'ятизіркових («Прем'єр Палац», «Опера», «Хаятт», «Інтерконтиненталь» у м. Київ, «Донбас-Палас» у м. Донецьк, «Україна» у м. Дніпро, «Ортодос» у м. Одеса). Понад дві третини готельних підприємств України знаходяться у приватній власності.

Загалом в Україні на 1 тис. населення кількість готельних номерів складає 2, у Києві – 6, в Європі 14–18. За різними оцінками, Київ має потребу ще у 12–15 тис. готельних номерів. Із 8700 номерів столичних готелів тільки 3% відповідають міжнародним стандартам. Водночас, вартість готельних послуг становить у Києві від \$160 до \$470 за добу, і вона постійно зростає (необхідно врахувати, що завантаження готелів всіх категорій складає приблизно 60%, а у сегменті чотирьох і п'яти зірок деколи досягає 72%). Тобто ціни часто є вищими за середньоєвропейські, а рівень обслуговування переважно нижчий [1].

Основною проблемою для кожного готельного підприємства є стабільність звернень споживачів, втрата клієнтів негативно впливає не тільки на доходи підприємства, але і на його імідж. Дані досліджень, опубліковані в «US news» і «World Report», свідчать про те, що переважну більшість клієнтів готельні підприємства втрачають через недостатню якість послуг, зокрема, через погане обслуговування втрачається в п'ять разів більше клієнтів, ніж через неякісний продукт [2].

Якість послуг, як специфічний критерій якості роботи підприємства, загалом вимагає від керівництва зосередження уваги на підвищенні кваліфікації персоналу. Наразі політика максимізації прибутку не призведе до залучення нових клієнтів, а витрати коштів на вдосконалення роботи персоналу сформуєть генерацію нових працівників, яка ґрунтується на застосуванні індивідуального підходу до кожного клієнта у готельному підприємстві. Якість послуг відчутно підвищиться за рахунок задоволення всіх потреб споживача.

Під якістю в готельному бізнесі розуміють властивості та характерні особливості послуги, які викликають почуття задоволення у споживача, або як відсутність недоліків, яка посилює стан задоволення у клієнта [4]. Особливості та специфічні властивості готельної послуги збільшують її

вартість та витрати. Очікування клієнта формуються іміджем готелю, суспільною думкою, зусиллями адміністрації щодо управління якістю послуг, які надаються, їх просуванням на ринок та цінами.

Управління якістю як механізмом чи процесом в готельному бізнесі передбачає: точне формулювання значення поняття якості стосовно кожного конкретного підприємства; розуміння управлінським персоналом відмінності між поняттями якості й цінності; сприйняття якості як процесу, що має на увазі безперервність зусиль із задоволення потреб клієнтів; розуміння зв'язків між якістю і корпоративною культурою [5].

Основними завданнями у сфері готельного бізнесу стають: створення конкурентних переваг і підвищення конкурентоспроможності, пошук нових шляхів розвитку, оновлення власної політики з урахуванням динамічного ринку готельних послуг, що розвивається. Схему залежності конкурентоспроможності послуг готельного підприємства від основних проблем та факторів якості представлено на рис. 1.

Рис. 1. Залежність конкурентоспроможності послуг готельного підприємства від основних проблем та факторів якості

Джерело: розроблено автором за матеріалами [6]

За результатами проведеного аналізу можна виокремити такі основні напрямки розвитку готельного бізнесу:

- поширення сфери інтересів готельного бізнесу на продукти й послуги, що раніше надавалися підприємствами інших галузей (наприклад, організаціями харчування, дозвілля, розваг, виставкової діяльності та ін.);
- посилення спеціалізації готельного бізнесу, що дозволяє чіткіше орієнтуватися на певні сегменти споживачів з урахуванням різних ознак сегментації;
- персоніфікація обслуговування та повна концентрація на запитах і потребах клієнтів;
- широке впровадження нових засобів комунікації та інформаційних технологій, що дозволяє запроваджувати глибоку й системну економічну діагностику;
- використання нових технологій в господарській діяльності готельних підприємств, зокрема, широке використання мережі Інтернет, з метою просування готельних продуктів і послуг [7, с. 39].

На основі вищезазначеного можна стверджувати, що для покращення управління якістю готельних послуг на макrorівні обов'язковими є розробка державних, регіональних та територіальних програмних документів з розвитку туризму на довгостроковий період з урахуванням наявних ресурсів та інфраструктури і визначенням мети, завдань та стратегії його розвитку.

Що стосується напрямів удосконалення державного регулювання процесу формування системи управління якістю в готельному господарстві, то основними з них мають бути: узгодження туристичної, промислової, конкурентної, інноваційно-інвестиційної політики при формуванні та впровадженні систем управління якістю; проведення науково-дослідних робіт у галузі якості; розробка регіональних цільових комплексних програм з якості; посилення державного впливу на

створення і функціонування готелів; дотримання вимог: безпеки та здоров'я споживачів послуг, санітарно-епідеміологічних, природоохоронних, пожежної безпеки, охорони праці тощо.

Враховуючи прогресивний характер стандартів ISO серії 9000, система стандартизації готельних послуг в Україні постійно удосконалюється, що має призвести до суттєвого підвищення конкурентоспроможності вітчизняних готельних підприємств на світовому ринку.

Основними напрямками реалізації стратегічних заходів у сфері якості готельних послуг мають стати:

- 1) розробка організаційно-економічного механізму територіального управління якістю готельних послуг;
- 2) розробка єдиної системи державного контролю якості цих послуг;
- 3) впровадження міжнародних стандартів та інших нормативних документів у практику готельного господарства;
- 4) організація системи навчання і підвищення кваліфікації кадрів з питань управління якістю в діяльності підприємств готельного господарства. В умовах ринкових відносин впровадження якісних послуг в готельному господарстві є необхідним інструментом забезпечення його ефективної діяльності та посилення конкурентоспроможності.

Література

1. Державне агентство розвитку туризму (ДАРТ) : сайт. URL: <https://www.tourism.gov.ua> (дата звернення: 17.03.2022).
2. *World Tourism* : website. URL: <https://world-tourism.org> (access date: 18.03.2022).
3. Нечаюк Л. І., Нечаюк Н. О. *Готельно-ресторанний бізнес : менеджмент* : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2009. 344 с.
4. Мунін Г. Б., Змійов А. О., Зінов'єв Г. О., Самарцев Є. В., Гаца О. О. *Управління сучасним готельним комплексом* : навч. посіб. / за ред. С. І. Дорогунцова. Київ : Ліра-К, 2005. 156 с.
5. Чудновський А. Д. *Готельний і туристичний бізнес* : підруч. М. : Асоціація авторів і видавців «Тандем»; Екмос, 2006. 216 с.
6. Роглев Х. Й. *Основи готельного менеджменту* : навч. посіб. Київ : Кондор, 2005.
7. Любіцева О. О. *Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти)* : навч. посіб. 2-е вид., перероб. та доп. Київ : Альтерпрес, 2003. 242 с.

УДК 338.48-53: 330.112

Лебедєв Ігор Васильович

*д. е. н., доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ВПРОВАДЖЕННЯ СТАЛОГО ТУРИЗМУ В КОНТЕКСТІ ВИКОНАННЯ ПРОГРАМИ «ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: УКРАЇНА»

JEL classification: Z320

Впровадження сталого туризму знаходиться у тісному взаємозв'язку із виконанням Програми «Цілі сталого розвитку: Україна» [1]. З іншого боку, туризм, як багатогранний соціальний інститут, є впливовим чинником суспільного життя і виконує різноманітні ролі та функції, значно доповнює діяльність інших соціальних інститутів, збагачує їх, виступає каталізатором соціально-економічного розвитку [2]. За підсумками виконання завдань першого етапу (2015–2020 роки) Програми «Цілі сталого розвитку: Україна» (ЦСР) досягнуто прогресу у виконанні 15-ти з 17-ти цілей та зайняте 47-е місце у глобальному рейтингу 2020 року [3].

У досягненні ЦСР 1 «Подолання бідності» частка осіб, добове споживання яких є нижчим за 5,05 долара США за ПКС у поточних міжнародних доларах, у досліджуваний період 2015–2020 років зменшилася з 2,4% до 0,2%. І все ж населення України за міжнародними стандартами залишається бідним: частка людей, чій середньодушові еквівалентні сукупні витрати є нижчими за прожитковий мінімум, перевищує 47%. Частка витрат на харчування і оплату житлово-комунальних послуг в сукупних витратах домогосподарств складає близько 75%, а частка витрат домогосподарств на

відпочинок становить лише 0,2% [4]. Це знижує платоспроможний попит на послуги туристичної індустрії та уповільнює її розвиток.

Туризму належить значна роль в реалізації ЦСР 3 «Міцне здоров'я і благополуччя» шляхом використання сприятливого впливу природних факторів на стан організму, надання оптимального режиму фізичних навантажень, розвитку адаптивних можливостей і підтримці організму на належному рівні фізичної підготовки, що сприятиме зміцненню здоров'я, фізичних і психічних сил населення і цим – прискоренню соціально-економічного розвитку.

Важливе значення для життєзабезпечення людей взагалі та розвитку туризму зокрема має належне функціонування систем водопостачання та водовідведення. У реалізації ЦСР 6 «Чиста вода та належні санітарні умови» виконано 4 завдання із 12, поставлених на 2020 рік. Так, частка сільського населення, яке має доступ до централізованого водопостачання, збільшилася до 26%. Однак за іншими показниками поліпшення не спостерігається: якість проб питної води, що не відповідають стандарту за мікробіологічними показниками, збільшилася з 5,4% до 8,6%; а частка сільського населення, яке має доступ до централізованих систем водовідведення, хоча трохи збільшилася, але все ще складає лише 3,4%.

Вирішальне значення для реалізації Програми «Цілі сталого розвитку: Україна» взагалі та розвитку туризму зокрема має виконання ЦСР 8 «Гідна праця та економічне зростання». За деякими показниками був досягнутий певний прогрес: ВВП за ПКС у поточних міжнародних доларах збільшився у 2020 р. відносно 2015 р. на 20,9%; сукупні ресурси у розрахунку на одне домогосподарство в середньому за місяць зросли з 3854 грн. до 6239 грн. (61,9%). Однак рівень безробіття збільшився на 0,4% та склав 9,5% від загальної кількості робочої сили, що перевищує соціально небезпечний рівень безробіття 7%. За глобальним рейтингом 2020 року за ЦСР 8 Україна знаходиться на 111 місці.

Досягнення ЦСР 10 «Скорочення нерівності» є своєрідним мірилом успіху у виконанні завдань економічного зростання та боротьби з бідністю. Світовий досвід свідчить, що відсутність справедливості у розподілі результатів економічної діяльності має більш негативні наслідки для сталого розвитку суспільства, ніж економічний спад. Серед завдань, які вимірюють результати по ЦСР 10, вдалося досягти прогресу лише у підвищенні середнього розміру заробітної плати та пенсій. Коефіцієнт Джині коливався у межах 24–26%, що значно менше, ніж у країнах-членах ЄС. Однак на думку багатьох дослідників, реальний коефіцієнт Джині в Україні значно вищий за офіційний показник внаслідок високого рівня «тінізації» економіки і недосконалості методології досліджень найбагатших верств населення. За твердженням академіка Національної Академії Наук України Е. Лібанової, «є всі підстави вважати, що сучасне українське суспільство є не просто глибоко розшарованим, а навіть поляризованим. На одному кінці шкали сконцентровано відносно нечисленну (не більш як 5–7%) групу заможного населення, а на другому – щонайменше чверть населення на межі виживання [5, с. 117]. Держава має забезпечити громадянам доступність соціально значущих послуг: охорону здоров'я (включаючи не тільки медичні послуги, але й рекреацію та відпочинок), безпечне середовище, чисте повітря та якісну питну воду, отримання освіти і кваліфікації, зайнятість та безпеку (особистості та власності) тощо [5, с. 154].

У просуванні до досягнення ЦСР 11 «Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів» позитивна динаміка мала місце за 8 індикаторами з 10, у тому числі за тими, що мають значення для розвитку туризму: площа природно-заповідного фонду збільшилася на 14%, довжина автомобільних доріг з твердим покриттям – на 3% тощо. Поряд з тим, збільшується забруднення побутовим сміттям заповідних територій і прибережних захисних смуг і заплав річок Дунай, Дністер і Прут, що викликає невдоволення сусідніх країн. При виконанні завдань ЦСР 11 туризм може стати важелем подолання нерівномірного економічного розвитку окремих територій, стимулюючи його підвищення в економічно слабозрозвинених регіонах, несприятливих для промислового та аграрного виробництва. Розвиток туризму в депресивних регіонах сприятиме зайнятості населення, зменшенню міграції його до великих міст та промислових центрів та навіть може призвести до зворотного процесу – притоку трудових ресурсів з інших регіонів.

Реалізація ЦСР 12 «Відповідальне споживання та виробництво» спрямована на зменшення використання природних ресурсів та відходів виробництва і споживання, зменшення антропогенного навантаження на довкілля. Це сприятиме реалізації найважливішого принципу сталого розвитку – задоволення потреб нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. З 6-ти індикаторів, що вимірюють прогрес у досягненні ЦСР 12, за 3-ма індикаторами спостерігається позитивна динаміка, за 2-ома індикаторами – негативна [4]. Виконання завдань ЦСР 12 має велике значення не тільки для збереження природи, але й для сталого соціально-економічного

розвитку країни у цілому. Результати виконання Україною завдань ЦСР 12 поки що недостатні: відбувається виснажливе використання земельних, лісових і водних ресурсів, що спричиняє незворотні втрати природних ресурсів та біологічного різноманіття. Частка природно-заповідних територій збільшилася лише на 0,6% і складає 4,2% загальної площі країни. Цього недостатньо з огляду на те, що навколишнє середовище – природне й антропогенне – є важливим фактором для виконання рекреаційно-туристичною сферою її головної соціальної функції – оздоровлення і відновлення сил людей. Сучасне життя супроводжується урбанізацією, ізоляцією від природи, погіршенням навколишнього середовища, інформаційними перевантаженнями та стресами. Це призводить до фізичної і психологічної втоми, що, у свою чергу, призводить до збільшення конфліктних ситуацій на виробництві та в побуті, сприяє погіршенню здоров'я, знижує життєву і трудову активність. Рекреація і туризм допомагають подоланню цих негативних факторів, сприяють релаксації, всебічному оновленню організму, так як людині надається можливість змінити повсякденну звичну обстановку, тимчасово покинути місце постійного проживання і трудової діяльності.

Певне зростання добробуту населення сприяло зростанню попиту на туристичні послуги, завдяки чому в досліджуваній період кількість туристів, обслугованих туроператорами і турагентами, зростала щороку в середньому на 9,2%; дохід від надання туристичних послуг – на 33,6%. Це свідчить, що туристична галузь розвивалася переважно за рахунок зростання цін на туристичні послуги та переважання дорожчого виїзного туризму. Співвідношення туристичних потоків складалося не благополучно. У 2019 році, наприклад, кількість виїзних туристів перебільшила кількість в'їзних у 64 рази і внутрішніх – в 11 разів. Це суттєво відрізняється від рекомендацій Всесвітньої туристичної організації: кількість виїзних туристів має дорівнювати кількості в'їзних і бути у чотири рази менше кількості внутрішніх.

Багаторазове переважання виїзного туризму над внутрішнім є наслідком істотної різниці доходів громадян, оскільки зарубіжний туризм дорогий і недоступний малозабезпеченим громадянам, а дешевий розвивається повільно. Ключем до вирішення цієї проблеми може стати розвиток доступного соціального туризму, що має включати широкий комплекс заходів, таких як поширення недорогих видів туризму (пішохідного, велосипедного, автомобільного, човнового), відновлення мережі недорогих закладів лікування та відпочинку (санаторіїв, туристичних баз, дитячих літніх таборів), надання пільг малозабезпеченим і непрацездатним громадянам (дітям, інвалідам і пенсіонерам), що має компенсуватися дотаціями за кошти державного і місцевих бюджетів, підприємств і організацій, пільгами в системі оподаткування тощо.

Реалізація Програми «Цілі сталого розвитку: Україна» має призвести до значних позитивних змін в економіці, соціальній сфері, навколишньому середовищі, сприятиме підвищенню рівня життя людей, впровадженню сталого туризму. Відзначивши певні позитивні результати, варто визнати, що існує висока ймовірність недосягнення повною мірою поставлених завдань до 2030 р. Соціально-економічне становище в Україні набуло кризового характеру. Це потребує вжиття невідкладних рішучих заходів аж до коригування вектору подальшого руху. В якості першочергових заходів пропонуємо таке:

1. Посилити раціональне співвідношення між економічною ефективністю та соціальною результативністю.
2. Активізувати впровадження соціального туризму.
3. Зміцнювати систему тристороннього соціального партнерства на принципах солідарної соціальної відповідальності головних суб'єктів соціуму: держави, організацій роботодавців, профспілок та інших інститутів громадянського суспільства.

Література

1. Цілі Сталого Розвитку : Україна : національна доповідь 2017 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <https://bit.ly/3e7iz0u> (дата звернення: 29.03.2022).
2. Dwyer L. Tourism Development and Sustainable Well-Being : A Beyond GDP Perspective. *Journal of Sustainable Tourism*. 2020. Vol. 28 (2). Pp. 1–18. DOI: <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1825457>.
3. *Sustainable Development Report 2021*. Cambridge : Cambridge University Press. URL: <https://s3.amazonaws.com/sustainabledevelopment.report/2021/2021-sustainable-development-report.pdf> (access date: 23.03.2022).
4. Цілі сталого розвитку : Україна, 2020 : моніторинговий звіт / Державна служба статистики України, 2021. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/csr_present/2020/ukr/st_rozv/publ/SDGs%20Ukraine%202020%20Monitoring_12.2020ukr.pdf (дата звернення: 23.03.2022).
5. Економічна ефективність vs соціальна справедливість : пріоритети розвитку України на етапі подолання кризи : кол. монографія / НАН України, Секція суспільних і гуманітарних наук. Київ, 2019. 350 с.

УДК 338.48: 339.972

Мартинова Наталя Степанівна

*к. п. н., ст. викладач кафедри туристичного і готельно-ресторанного бізнесу
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ

JEL classification: I230; L830

У світовій практиці одним із перспективних експортних туристичних послуг є освітній туризм. У зв'язку з цим є актуальним завдання щодо формування дієвих механізмів стимулювання розвитку всіх складових ринку послуг освітнього туризму в Україні, що має стати передумовою реалізації потенціалу туристичної індустрії Одеського регіону у складі національного ринку послуг освітнього туризму.

Теоретичним підґрунтям, що ілюструє сутність і особливості освітнього туризму виступають вітчизняні та зарубіжні дослідження П. Бубенка, А. Лебедева, М. Певзнера, Б. Річі, О. Клока, Ю. Коренко, Н. Козлової, Ю. Сергєєвої. Вивчення теоретичних засад формування та розвитку ринку послуг освітнього туризму дало можливість сформулювати такі висновки.

Поняття освітнього туризму та визначення його місця серед спектру туристичних послуг має неоднозначне тлумачення і нечіткі межі по відношенню до інших видів туризму: наукового, культурного, пізнавального. В наукових дослідженнях освітній туризм розглядається як сучасний феномен, який має свою доволі давню історію зародження та розвитку [1, с. 28], зміст якого можна визначити умовною формулою «освітній туризм» = освіта + туризм. Ми розглядали поняття освітнього туризму в трьох аспектах: 1) як вид туризму; 2) як феномен освіти; 3) як напрямок бізнесу. Але зробили більший акцент на другому аспекті. Освітній туризм та послуги освітнього туризму мають свою специфіку, мотиви та обмеження. Споживачі послуг освітнього туризму – здебільшого молодь. Послуги освітнього туризму мають певну сезонність, пов'язану з освітнім процесом, а продукт освітнього туризму є дуже диверсифікованим.

Міжнародний освітній туризм як феномен сучасності має давні історичні традиції і в даний час розвивається з урахуванням специфіки академічних обмінів у галузі освіти та з опорою на розвинену інфраструктуру туристичної галузі [2]. Особливу увагу в цьому дослідженні приділено в'їзному освітньому туризму за академічними програмами (академічна мобільність) та внутрішньому – професійні освітні програми, зокрема, у сфері туризму, як найбільш перспективним та вигідним напрямкам.

Спираючись на теоретичні дослідження формування та розвитку ринку послуг освітнього туризму, нами було досліджено розвиток ринку послуг освітнього туризму в Одеському регіоні в структурі національного ринку освітнього туризму.

Міжнародні освітні подорожі в XXI столітті є багатоаспектним видом діяльності, в якому виділяють типи програм, цінові категорії, тривалість, способи розміщення, кількість учасників та їх вікові групи. Наявність міжнародних, регіональних, національних освітніх асоціацій говорить про зростаючу зрілість та професіоналізм галузі міжнародного освітнього туризму. В рамках цього дослідження є доцільним вивчення досвіду міст-університетів світу як центрів освітнього туризму. Вони можуть стати прикладами й для наших міст, зокрема, Одеси.

Основу нормативно-правової бази освітнього туризму в Україні складає Закон України «Про туризм» та Закон України «Про вищу освіту». Однак, варто зазначити, що в Україні на ринку туристичних послуг давно гостро стоїть питання регулювання діяльності підприємств, які працюють у секторі дитячого та освітнього туризму.

Загалом можна говорити про розвиток усіх основних послуг ринку освітнього туризму в Україні та її регіонах, особливо мовних програм, але на жаль, виїзний освітній туризм поки що має тенденцію до стійкого зростання [3]. В умовах України це можна розглядати як міграцію студентів, які їдуть навчатися за кордон, міграцію кращих голів. До нашої країни їдуть переважно з країн Азії та Африки (Індія, Марокко, причому марокканці легше потрапляють до України через міграційний

коридор в Одеському регіоні) навчатися за основною формою навчання за контрактом, за спеціальністю «Медицина»; кількість таких освітян стабільна. Окремо зазначимо на потенціалі ЗВО Одеського регіону та м. Одеса у можливостях надання освітніх послуг для іноземних студентів: Одеський національний медичний університет – постійно у всіх ТОП-рейтингах світу та України. Одеський регіон має один з потужних кадрових потенціалів в науці, відносно високий рівень забезпеченості ЗВО серед інших регіонів, поступаючись м. Києву та Харківському регіону.

Місто Одеса має значний рекреаційно-туристичний потенціал для формування та розвитку ринку послуг освітнього туризму, та не тільки академічних програм. А Одеський національний медичний університет спроможний стати освітньо-науковим кластером та містом тяжіння іноземних студентів. Це підтверджують результати оцінки привабливості послуг освітнього туризму у ЗВО України та Одеського регіону за маркетинговими дослідженнями, проведеними підприємством «Український державний центр міжнародної освіти» [4].

Згідно з результатами дослідження більшість студентів обирають Україну через якість освіти, вартість навчання та визнання диплому на батьківщині. Ми конкуруємо в переважній більшості із ЗВО Китаю та країн ЄС. Студенти задоволені навчанням у своїх ЗВО, але б хотіли вплинути на якість освіти, рівень міжнародного співробітництва та інфраструктуру ЗВО. Основним джерелом інформації про навчання в конкретних ЗВО є «сарафане радіо».

Отже, в Україні та її регіонах, зокрема, Одеському, як економічна категорія, освітній туризм знаходиться на етапі становлення. Потенціал освітніх послуг, що супроводжують освітній туризм, в зовнішньоекономічній діяльності невиправдано недооцінюється, або ігнорується, зокрема, коли йдеться про пошуки альтернативних джерел економічного розвитку.

В основу формування стратегії розвитку освітнього туризму, у тому числі, необхідно покласти розвиток освітніх послуг як виду економічної діяльності. Особливість освітнього туризму, а саме його міжнародний вимір, обумовлює розгляд експортоутворюючого значення освітніх послуг.

Проблеми розвитку освітнього туризму в Україні знаходяться на перетині інтересів держави, освіти та науки, а також мають безпосередню залежність від стану розвитку інфраструктурного забезпечення проживання іноземців. Виходячи з того, що найбільший вплив на чисельність іноземних студентів вказують соціально-побутові, культурно-оздоровчі та соціально-економічні умови їх проживання, саме їх покращення має стати орієнтиром у розвитку освітнього туризму у ЗВО як України в цілому, так і її регіонів. Підвищення конкурентоспроможності української освіти на міжнародному ринку освітніх послуг вимагає узгоджених заходів та дій як з боку самих вітчизняних освітніх установ, їх викладацьких колективів, так і на рівні місцевої влади (територіальних громад, регіональної влади) та на загальнодержавному рівні, координації зусиль багатьох міністерств та відомств у рамках єдиної державної стратегії у цій сфері.

Для визначення стану та перспектив розвитку освітнього туризму в Одеському регіоні та м. Одеса було проведено SWOT-аналіз, який підтвердив значний потенціал регіону у розвитку послуг освітнього туризму на туристичному ринку, але для цього необхідно посилити слабкі сторони та мінімізувати загрози.

Одеський регіон та, зокрема, м. Одеса може розвиватися як студентській освітній центр. Для цього пропонуємо створення спеціалізованого кластеру. З метою популяризації регіону серед потенційних споживачів послуг освітнього туризму пропонуємо провести широкомасштабну акціону-опитування: «Одеський регіон очима іноземних студентів: соціологічний аналіз». Також для розвитку внутрішнього освітнього туризму запропоновано програми прийому студентських груп в м. Одеса.

Література

1. Клок О. П. *Формування складових стратегій розвитку освітнього туризму в Україні* : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України. Харків, 2017. 207 с.
2. Ritchie B. W., Carr N., Cooper C. *School Excursion Tourism and Attraction Management*. In book: *Managing Visitor Attractions*. 2nd ed. Oxford : Elsevier, 2008. Pp. 181–196. DOI:10.1016/B978-0-7506-8545-0.50019-8.
3. *Іноземне студентство на Україні* : Проект незалежного аналітичного центру Cedos. URL: <https://cedos.org.ua/events/inozemne-studentstvo-v-ukrayini-prezentacziya-doslidzhennya-i-obgovorennya> (дата звернення: 07.04.2022).
4. *Іноземні студенти обирають українські ЗВО як якісну освіту* : Дослідження Українського державного центру міжнародної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/inozemni-studenti-obirayut-ukrayinski-zvo-za-yakisnu-osvitu-rezultati-doslidzhennya> (дата звернення: 07.04.2022).

УДК 338.48.003.13(477.74)

Михайлюк Олена Леонідівна

*к. е. н., доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

МЕХАНІЗМИ ПОДОВЖЕННЯ ТА АКТИВІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО СЕЗОНУ В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ

JEL classification: L510; L830; R580

В Україні спостерігається підвищений попит на внутрішній туризм. За даними порталу туристичних рекомендацій TripAdvisor, у 2013 і 2014 роках 33% усіх українських користувачів порталу розглядали відпочинок всередині країни. З 2016 р. ця кількість досягла 50%, а у 2019 році показник збільшився до 73%.

Туристична галузь має значний економічний вплив на розвиток Одеси і Одеської області. Вона сприяє створенню робочих місць, розвитку місцевої інфраструктури, формуванню доходів місцевих бюджетів. Після анексії Криму в 2014 році, Одеса зайняла першість серед морських курортів України.

Туристичний потік до Одеси виріс більше, ніж загальний туристичний потік в Одеську область – 22% проти 11%. Причина такої різниці у динаміці – Одеса має більш розвинену інфраструктуру і може прийняти більше туристів, ніж курортні місця області. До того ж, гарячий сезон на курортах області значно коротший – з середини липня по серпень. Перевагами невеликих курортів, таких як Сергіївка, Лебедівка, Миколаївка стали чисті пляжі, помітно нижчі ціни на проживання і менша кількість туристів.

Користується популярністю українська «перлина біля моря» і серед іноземців – із загальної кількості туристів, близько 40% – іноземці, тоді як в області частка таких туристів набагато менша. Основну частину в'їзного туристичного потоку складають жителі прикордонних держав, на них припадає понад 80%.

Після анексії Криму, туристи розділилися на кілька категорій: ті, хто їде відпочивати закордон, ті хто їде в Карпатські гори і ті, хто обрали курорти на узбережжі Чорного моря в Миколаївській, Херсонській і Одеській областях.

Порівнюючи відпочинок в Одесі з відпочинком в області, можна відмітити дві ключові відмінності:

1. Відсутність інфраструктури для культурного відпочинку: практично усі головні історичні та культурні дестинації, популярні серед туристів, знаходяться в Одесі. Водночас, єдине, за чим їдуть в Одеську область, – це відпочинок на пляжі. До цього можна додати і наявність культурних заходів в Одесі. Щороку їх проводиться більше тисячі, в той час, як в області таких заходів тільки десятки.

2. Ціни у готелях області в середньому нижчі на 15–20%, ніж в Одесі, через що такий варіант розміщення більше асоціюється з бюджетним відпочинком.

Існує й чимало проблем, які обмежують зростання туристичного потоку. Готелі недостатньо модернізуються, інфраструктура практично не розвивається, сервіс, на думку експертів туристичного ринку, поліпшується, але ці зміни незначні на тлі кардинальних проблем. Серед них – відсутність в Україні достатньої кількості мережевих готелів, різкі стрибки цін на проживання під час заходів подієвого туризму, відсутність інфраструктури автобусних перевезень і проблеми із залізничним транспортом. До того ж, безвізовий режим з ЄС частково перебирає на себе потік українських туристів.

Необхідна розробка єдиної довгострокової Програми розвитку усіх видів туризму (у тому числі й оздоровчого) на тривалий період (2022–2041 рр.), в якій необхідно відобразити наступні проблеми і розробити наступні шляхи їх вирішення:

– розробити і запропонувати для ухвали Верховною Радою України законодавчий механізм створення туристичних кластерів за різними принципами: за видами туризму, за місцем формування, за певними цілями;

– упорядкувати стандарти характеристики оздоровчих закладів;

– встановити вікові категорії пільг для дітей в оздоровчих закладах;

– розробити механізми залучення до оздоровчих туристичних кластерів транспортних послуг, організації культурних заходів, фестивалів, виставок, впровадження «туристичних карток гостя» як у

межах окремих курортних районів (одним з яких є приморські курорти Татарбунарського і Кілійського районів), так і для туристів Одеської агломерації.

З метою стимулювання розвитку рекреаційної галузі у країнах Європи і Азії використовують податкові важелі, зокрема:

- у Хорватії туристичні та рекреаційні послуги звільнені від сплати ПДВ. Зокрема, застосовуються додаткові стимули для капіталовкладень, відповідно до розміру інвестицій і рівня забезпечення роботою певної кількості персоналу. Інвесторам, які здійснюють діяльність у зонах спеціального державного захисту, де корпоративний податок на додану вартість становить від 5 до 15%, надаються спеціальні привілеї;

- польський туристичний бізнес має найнижчу ставку оподаткування в Європі – 7% при 22% для інших видів бізнесу. З 1993 р. для деяких видів інвестицій була введена система прискореної амортизації. Як і в Хорватії, обсяг пільг диференціюється залежно від місця розташування об'єкта інвестування та рівня зайнятості;

- органи державного управління Туреччини ухвалили рішення здавати в оренду на 49 років земельні ділянки на досить ліберальних умовах: за мінімальну плату будь-якому інвестору, хто брав на себе зобов'язання побудувати там готель. На такі цілі їм надавали безвідсотковий кредит і звільняли від сплати податків на 5 років. Цей досвід перейняв уряд Єгипту та Тунісу. Уряд Кіпру здає в оренду землю з метою стимулювання будівництва нових туристичних об'єктів на 99 років з можливістю подальшого продовження оренди на аналогічний термін [1; 2, с. 215].

- в Іспанії і Греції інвесторам надаються пільговий, податковий режим і ставка амортизаційних відрахувань, зниження податку з обороту. В Греції ПДВ на розміщення туристів та їх харчування становить 8%, крім того, урядом розроблена система знижок для туристичних фірм, які здійснюють прийом та обслуговування туристів у несезонний період.

Таким чином, успішність розвитку туристично-рекреаційних послуг визначається у трьох основних напрямках: економічному, соціальному та екологічному. Економічна успішність може оцінюватися часткою наданих послуг у ВВП країни в обсязі експорту та кількістю створених робочих місць. Соціальна успішність визначається через зайнятість, частку особистих доходів від послуг, тощо. Екологічна успішність пов'язана із застосуванням загальних і специфічних для відповідної місцевості екологічних стандартів.

Для розширення часових меж туристично-курортного сезону потрібно:

- врахувати існуючі недоліки у рекреаційно-туристичній сфері та розробити заходи щодо їх виправлення;

- посилити орієнтування на додатковий контингент споживачів послуг;

- розробити та суттєво посилити систему промозасобів щодо залучення споживачів послуг.

Додатковим контингентом можуть стати:

- офісні працівники компаній, що діють на території України і розділяють свою відпустку на декілька періодів, переважно по тижню в сезон;

- працівники великих підприємств, які можуть отримувати путівки (курсівки) через профспілкові організації. Ці ж організації можуть повністю або частково оплачувати поїздки своїх працівників на «Тиждень оксамитового відпочинку», «Тиждень професійних навчань», «Тиждень джазової музики» або інший захід, який умовно буде тривати саме тиждень. Для цього необхідно залучити адресний агресивний маркетинг через ЗМІ, Інтернет, соціальні мережі. Розробити певні програми лояльності;

- пенсіонери з України та країн Балтії, які важко переносять спеку, а саме вересень і жовтень є оптимальними для їх відпочинку. Такі бюджетні автобусні тури вже існують до Середземного узбережжя Іспанії та Італії. У нашому випадку – це може бути переліт чартерними лоукостами;

- люди з обмеженими можливостями для відпочинку та лікування (у тому числі інваліди-колясочники с проблемами опорно-рухового апарату) з України і країн Балтії. Для цього потрібно надати новий подих курортам Одеської області (Куяльник, Сасик та іншим та розбудувати інфраструктуру навколо Шаболатського лиману), впровадити досі провалену програму інклюзивності.

Література

1. Мигалина Ю. Ю. Розвиток санаторно-курортної справи в Україні. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2011. Вип. III (43). URL: http://tourlib.net/statti_ukr/mygalyna2.htm (дата звернення: 17.02.2022).
2. Мочерний С. В. *Методологія економічного дослідження*. Львів : Світ, 2001. 416 с.

УДК 338.48:379.857

Нездоймінов Сергій Георгійович

к. е. н., доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО КРУЇЗНОГО РИНКУ

JEL classification: L830; R410; Z310

За підрахунками фахівців, міжнародний круїзний бізнес приносить на рік, приблизно 18 млрд. дол. США доходів провідним круїзним компаніям світу та за останні двадцять років є найбільш швидкозростаючим сектором туристичної галузі із середньорічним темпом зростання пасажирів – 7,4%. Ринок круїзних послуг збільшився майже вдвічі, ніж темпи зростання туризму в цілому, і очікується, що це зростання триватиме і надалі [1, с. 253]. Як свідчать дослідження, Північноамериканська круїзна індустрія є домінуючою на цьому ринку і генерує до 12 млн. пасажирів у портах США. Розподіл ринкових часток, лідерів міжнародного круїзного бізнесу станом на 2020 р., наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Найбільші круїзні компанії світу, 1995–2020 рр.

№ з/п	Круїзні компанії	Кількість суден, од.	Ліжко-місця, тис.	Пасажиро-місткість, тис. місць	Ринкова частка, %
1.	Carnival Corporation	113	273,5	13 404,0	42,1
2.	Royal Caribbean Cruises	53	144,3	7 260,9	22,8
3.	MSC Cruises	19	63,0	3 159,3	9,9
4.	Norwegian Cruise Line	27	59,1	2 878,3	9,0
	Всього:	212	539,9	26 702,5	83,8

Джерело: розроблено автором за даними [2]

Незважаючи на підвищення популярності Середземноморського регіону як найзначнішого світового місця призначення багатьох туристів, його регіональна частка у глобальному туризмі впродовж 1995–2020 рр. зменшується. Звернемо увагу на те, що на розвиток круїзного туризму в будь-якій країні впливають такі фактори, як наявність туристичної та круїзної інфраструктури, механізмів реалізації державної політики щодо розвитку круїзного сектору економіки прибережних територій та центрів туризму, сприятливе соціальне і бізнес-середовище, а також доступна система комунікацій для туристів [3, с. 157]. Відзначимо, що мультиплікативний ефект у круїзному туризмі спостерігається через диференціацію пропозицій, зростання якості обслуговування пасажирів, що призводить до формування додаткових робочих місць та зростання бюджетних відрахувань у сформованих круїзних туристичних центрах.

Але, нажалю у сучасний період військової агресії Російської Федерації, Україна не має можливості продовжувати модернізацію портової інфраструктури, круїзних причалів для прийому річкових круїзних лайнерів та обслуговування туристів на річках Дніпро та Дунай, як це мало місце до війни. У табл. 2 наведено дані, які демонструють темпи розвитку інфраструктури міжнародного круїзного ринку щодо будівництва флоту та пасажирських терміналів [2]. Якщо у 2007 році у світі на кожне судно в середньому припадало менше 1,2 тис. причалів, то вже у 2017 році – близько 1,5 тис., а за прогнозами до 2027 року – їх кількість досягне понад 1,7 тис. Наприклад, круїзна компанія MSC Cruises планує побудувати до 2027 року 12 нових лайнерів загальною вартістю понад 11 млрд. дол. Загальна пасажиромісткість складе близько 45 000 осіб. Компанія MSC Cruises вважається лідером круїзної індустрії з будівництва лайнерів, які працюють на екологічній системі скрапленого природного газу (СПГ). 5 із 12 заявлених до будівництва суден, будуть працювати на СПГ (LNG) [4]. Темп приросту будівництва круїзних лайнерів за десять попередніх років до кінця 2022 року досягне 65,26% (табл. 2).

Прогноз розвитку світової круїзної інфраструктури до 2027 року

Рік	Кількість причалів, тис. од.	Темп приросту причалів, у відсотках до попереднього року, %	Кількість суден, од.	Темп приросту суден, у відсотках до попереднього року, %
2007	346	х	294	х
2012	426	23,12	284	-3,40
2017	535	25,59	365	28,52
2022	704	31,59	422	15,62
2027	750	6,53	434	2,84
Темп приросту, 2022–2017,%	х	65,26	х	24,15
Темп приросту 2027–2017,%	х	40,19	х	18,90

Джерело: розроблено автором за даними [2]

Динаміка розвитку попиту на водні подорожі свідчить про те, що найбільшими країнами-постачальниками туристичних потоків круїзних пасажирів є Німеччина, Японія, США, Китай, Велика Британія. Обсяг послуг туризму між країнами Західної і Східної Європи буде зростати, переважно, у напрямку зі Сходу на Захід. Разом з очікуваним економічним піднесенням країн Східної Європи, розбудовою туристичної інфраструктури, розвитком транспортних та комунікаційних систем, міжнародний туризм для країн, що розвиваються, стане джерелом не тільки надходження іноземної валюти, але і створення нових робочих місць. Згідно зі звітом, що опублікований у лютому 2022 року компанією «Maritime Strategies International» (MSI), прогнозується, що кількість пасажирів круїзних лайнерів по всьому світу збільшиться майже втричі, з 8 млн. у 2021 році до 22,3 млн. туристів у 2022 р., але цей обсяг, все ще на 25% менше, ніж в останньому перед пандемічному 2019 році. Однак, беручи до уваги негативний вплив пандемії на круїзні перевезення, у перші місяці 2022 року, визнаючи мінливість ситуації з Covid у всьому світі, допускається у гіршому випадку падіння туристичного потоку до 14 млн. пасажирів. Компанія очікує більшої стабільності з 2023 року, коли кількість пасажирів досягне 27,1 млн. З 2024 року його прогнози нормалізуються зі скромним збільшенням базового значення до 31,3 млн. (трохи більше, ніж у 2019 р.) та до 33 млн. у 2025 році [5].

Таким чином, темпи приросту розвитку світової круїзної інфраструктури свідчать про зростаючий інтерес туристів до центрів морського і річкового туризму, культурних та природних ресурсів, що дозволяє туристичним підприємствам підтримувати та розвивати попит на послуги круїзного туризму. Сподіваємося, що по завершенню російської війни проти України, підприємцями круїзного бізнесу, державними органами влади буде здійснено заходи щодо відновлення туристичних перевезень водним транспортом у межах держави та закордон.

Література

1. Герасименко В. Г. *Державне регулювання сфери туризму України в контексті процесів євроінтеграції* / За заг. ред. В. Г. Герасименко, О. Л. Михайлюк. Київ : ФОП Гуляєва В. М., 2019. 332 с.
2. *Cruise Market / Repositioning Cruises* : website. URL: <http://www.repositioncruises.com/cruise-market> (access date: 24.03.2022).
3. Nezdoyminov S., Milashovska O. River travel as a direction for the development of tourism in Ukraine. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*. 2019. 28 (1). Pp. 148–158. DOI: <https://doi.org/10.15421/111916>.
4. *MSC Cruises ділиться планами на майбутнє* / Inflat Cruises & Ferry Ukraine : website. URL: <https://inflatcruises.com/ua/news/view/news-msc-cruises-new-ships> (дата звернення: 20.03.2022).
5. *Круїзи, як і решта суспільства, можуть безпечно співіснувати з вірусом* / Inflat Cruises & Ferry Ukraine : website. URL: <https://inflatcruises.com/ua/news/view/kruizy-kak-i-vse-ostalnoe-obshestvo> (дата звернення: 30.03.2022).

УДК 711.455:502.33

Нєчева Наталя Валеріївна

*к. е. н., доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СЕРЕДОВИЩА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ КУРОРТНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ

JEL classification: I115; L830

Під середовищем функціонування підприємств курортно-рекреаційної сфери (далі – ПКРС), варто розуміти природні системи та їх елементи, культурно-історичні об'єкти, ресурси санаторно-курортних підприємств, а також трудові ресурси, які, за певних умов, можуть бути використані для поповнення персоналу ПКРС. Тенденції розвитку та сучасний стан середовища функціонування ПКРС – це також стан внутрішнього маркетингового середовища, що виражається у здатності персоналу ефективно використовувати наявні ресурси; розробляти та реалізовувати маркетингову конкурентну стратегію, спрямовану на підтримку рівня конкурентоспроможності підприємства та протидію конкурентам; забезпечувати стабільність конкурентних переваг; здійснювати розвиток підприємства з урахуванням галузевих, національних та світових тенденцій [1, с. 79]. Для формування і розвитку персоналу підприємств курортно-рекреаційної сфери, обов'язковою умовою є їх ресурсна база, що потребує раціонального використання, охорони та примноження (відновлення). Це пов'язано з необхідністю їх кількісної та якісної оцінки, визначенням можливих варіантів використання в тій чи іншій галузі економіки та вибором найбільш прийнятних.

Сучасне середовище функціонування підприємств курортно-рекреаційної сфери у вигляді курортів, рекреаційних дестинацій, санаторіїв, профілакторіїв, будинків відпочинку, пансіонатів та інших закладів, остаточно сформувалося у XX столітті завдяки інтенсивному курортному будівництву в СРСР.

За роки незалежності в Україні курортно-рекреаційній сфері з боку держави приділялося недостатньо уваги, навпаки, – були згорнуті деякі державні програми (санаторно-курортне лікування хворих на туберкульоз, травматичну хворобу спинного мозку, післяінфарктних хворих тощо). Проте, попри відсутність бюджетного фінансування курортно-рекреаційна сфера збереглася, її діяльність, як і раніше спрямована, насамперед, на задоволення потреб у санаторно-курортному лікуванні, відновленні та відпочинку громадян країни.

Згідно з даними Державної служби статистики, в Україні у 2014 році функціонувало: 477 санаторіїв із лікуванням на 1322 тис. місць; 165 санаторіїв-профілакторіїв на 15 тис. місць; 271 пансіонат і будинок відпочинку на 57 тис. місць; 1916 баз та інших закладів відпочинку на 202 тис. місць. У загальному вигляді структурно курортно-рекреаційна сфера виглядає наступним чином: санаторії для лікування хворих із захворюваннями серцево-судинної системи – 22%; травневої – 20%; нервової – 17%; дихальної – 16%, органів руху – 17%; нирок і сечовивідних шляхів – 6,5%; із захворюваннями жіночих статевих органів – 4,5%; шкіри – 0,2%) [2].

Сюди також варто віднести затверджений постановою Кабінету Міністрів України перелік і межі 265 територій, що резервувалися для організації зон лікування і відпочинку населення. До санаторно-курортних установ, у яких здійснюється оздоровлення в умовах курорту, можна віднести лікувальні заклади, що розташовані на природній території курортів, діяльність яких спрямована на обслуговування хворих і відпочиваючих, зокрема, це санаторії, курортні поліклініки, водогрязелікарні, б'ювети, дитячі оздоровчі табори тощо, діяльність яких здійснюється відповідно до Національного класифікатора видів економічної діяльності [3].

Незважаючи на популяризацію відпочинку у санаторно-курортних закладах та зростаючу необхідність у такому відпочинку і оздоровленні, появу нових типів ПКРС, як-то курортних готелів, СПА-готелів, з кожним роком кількість курортно-рекреаційних підприємств у нашій країні зменшується. Безумовно, ця тенденція негативно позначається на ефективності персоналу підприємств курортно-рекреаційної сфери та вимагає негайного втручання з боку держави.

При вивченні тенденцій розвитку середовища функціонування ПКРС застосовуються специфічні прояви факторів, що дозволяє класифікувати їх з урахуванням сучасного та

перспективного стану курортно-рекреаційної сфери (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика факторів, що впливають на середовище ПКРС

Групи факторів	Зміст фактору	Параметри оцінки
Природно-кліматичні	Посилення конкуренції на регіональному, національному й світовому рівні стимулює ПКРС до пошуку нових методів і підходів конкурентної боротьби	Цінність підприємств
Політико-правові	Відображають підтримку і напрями розвитку курортно-рекреаційної сфери	Державне регулювання
		Концепції, програми і стратегії розвитку
Соціально-економічні	Формують купівельну спроможність населення	Рівень інфляції
		Рівень зайнятості та безробіття
		Середній рівень заробітної плати населення
Демографічні	Формують попит в даний момент і на перспективу	Вікова структура населення
		Рівень освіти населення
Інфраструктурні	Впливають на вибір і формування курортно-рекреаційних послуг	Кількість підприємств та їхня кількісна і якісна характеристика
Інвестиційні	Відображають стабільність економічної і політичної ситуації в країні, здатність розвивати інфраструктуру КРС	Прямі іноземні інвестиції у курортно-рекреаційну сферу
Екологічні	Характеризують стан навколишнього середовища	Обсяг інвестицій на охорону навколишнього середовища
Маркетингові	Сприяють просуванню вироблених послуг й формуванню позитивного іміджу курортного регіону	Бюджетне галузеве фінансування
		Участь у спеціалізованих ярмарках, виставках
		Використання ЗМІ

Джерело: розроблено автором

Варто констатувати, що ПКРС функціонують під впливом численних факторів різної природи, сили впливу й спрямованості. Сучасне середовище курортно-рекреаційної сфери характеризується такими проблемами, як недосконала система підготовки та перепідготовки управлінського і обслуговуючого персоналу і, як результат, – відсутність, вміння та навичок цивілізованого ринкового господарювання. Зокрема, має місце масове перепрофілювання санаторно-оздоровчих закладів, профілакторіїв, баз відпочинку, невідповідним є співвідношення показників ціни і якості на послуги ПКРС.

Література

1. Семенов В. Ф., Литовченко І. Л. Фактори конкурентоспроможності курортно-рекреаційних підприємств на ринку послуг. *Науковий вісник БДФЕУ*. Серія : Економічні науки. 2015. Вип. 1 (28). С. 77–89. С. 79.
2. Ведмідь Н. І. *Санаторно-курортний комплекс : сервісне управління* : монографія. Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2013. 535 с.
3. *Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010* : Національний класифікатор України : Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики № 530 від 29.11.2010 р. зі змінами та доп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10#Text> (дата звернення: 04.04.2022).

УДК 378.147.34

Полінкевич Оксана Миколаївна

д. е. н., професор кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,
Луцький національний технічний університет (Україна)

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ГОТЕЛЬНО-РЕКРЕАЦІЙНИМИ КОМПЛЕКСАМИ

JEL classification: L830; O100

У сучасних умовах важливого значення набуває розробка механізмів управління готельно-рекреаційними комплексами. Ці питання актуалізувалися в період пандемій та криз, а також військових дій на території України.

Розробкою механізмів управління займалися дослідники, зокрема: А. В. Іващенко, О. Л. Польова, В. І. Юр'єв, Е. О. Манжос [1]. Адаптаційний механізм управління був запропонований О. М. Полінкевич, який пізніше удосконалювався та змінювався [2; 3; 4].

Метою роботи є розробка механізму управління готельно-рекреаційним комплексом.

Механізм управління готельно-рекреаційним комплексом повинен включати такі елементи:

- сучасні передумови становлення;
- закони розвитку суспільства;
- парадигма розвитку готельно-рекреаційного комплексу;
- нормативно-правове забезпечення розвитку готельно-рекреаційного комплексу;
- принципи розвитку готельно-рекреаційного комплексу;
- інструменти управління готельно-рекреаційним комплексом;
- важелі розвитку готельно-рекреаційного комплексу;
- методи управління готельно-рекреаційним комплексом;
- модель управління готельно-рекреаційним комплексом;
- моніторинг змін.

Механізм управління готельно-рекреаційним комплексом має включати філософію, яка повинна базуватися на інформованості, лояльності до клієнта, позитивному його сприйнятті всіма стейкхолдерами. Не виключенням є і одержання прибутку, який повинен бути направлений на розвиток та покращення обслуговування у готельно-ресторанному бізнесі.

Важливим є урахування законів еволюції та політико-економічної ситуації в країні, а також процесів євроінтеграції. Принципи мають ділитися на ті, які визначені зовнішнім та внутрішнім середовищем. У моделі управління готельно-рекреаційним комплексом має бути елемент економічної, фінансової та інформаційної безпеки. Основними інструментами є система оцінки та аудиту, збалансована система показників. До важелів належать: планування, кредитування, фінансування, моделювання. Методами управління є стратегічний аналіз, описові, експертні та графічно-табличні. Моніторинг змін передбачає перевірку показників на кожному етапі та прийняття і коригування рішень відповідно до виявлених відхилень.

Література

1. Іващенко А. В., Польова О. Л., Юр'єв В. І., Манжос Е. О. *Інноваційне управління розвитком підприємств готельно-ресторанного господарства у системі рекреаційно-туристичного природокористування* : монографія. Вінниця : ВНАУ, 2019. 439 с.
2. Полінкевич О. М. *Механізми адаптації бізнес-процесів промислових підприємств до нової економіки* : монографія. Луцьк : РВВ Луцьк. нац. техн. ун-ту, 2014. 448 с.
3. Полінкевич О. М. Принципи побудови механізмів управління інноваційною складовою економічної безпеки підприємств. *Управління інноваційною складовою економічної безпеки* : монографія у 4-х т. / за ред. О. В. Прокопенко (гол. ред.), В. Ю. Школи, В. О. Щербаченко. Суми : Триторія, 2017. Т. І. Теорія та методологія управління інноваційною складовою економічної безпеки. С. 303–316.
4. Полінкевич О. М. Механізм формування комунікації підприємства з стейкхолдерами. *Корпоративна соціально-екологічна відповідальність та партнерство стейкхолдерів задля сталого розвитку* : монографія / за заг. ред. І. О. Макаренко Суми : Сумський державний університет, 2020. С. 148–152.

УДК: 338.58:005 (061.8)

Саєнсує Марія Анатоліївна

*д. е. н., доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

МОДЕЛЮВАННЯ РИЗИКІВ ХОЛОДНОЇ ЛОГІСТИКИ В СИСТЕМІ КЕЙТЕРИНГУ НА ОСНОВІ СИСТЕМНОЇ ДИНАМІКИ

JEL classification: D810; M200

Зовнішнє середовище підприємств ресторанного бізнесу характеризується високим ступенем невизначеності та коливаннями ринкового попиту на товари і послуги, різкими коливаннями цін на сировину, транспортними послугами, коливаннями якісних та кількісних характеристик матеріальних потоків, зміною умов поставок та закупівель тощо. У цих умовах логістична система повинна вміти перебудовуватися, змінюючи цілі, параметри, критерії оптимізації, програму функціонування, тобто пристосовуватися до нових умов зовнішнього середовища. Це є істотним чинником стійкого становища на ринку підприємств ресторанного бізнесу. Кейтеринг, або виїзне ресторанне обслуговування, сьогодні є одним із найбільш динамічних секторів ресторанного бізнесу в Україні. У системі послуг кейтерингу надзвичайно важливе місце займають транспортно-логістичні питання. Зокрема, це стосується холодної логістики, адже сам кейтеринг – це той вид ресторанної справи, де збут є значно віддаленим від місця їх виробництва. Відповідно, зростає важливість справної логістичної організації кейтерингової послуги, особливо у випадку віддаленого обслуговування [1].

Кейтеринг сьогодні має багато різновидів, одним із найновітніших є соціальний кейтеринг, тобто забезпечення харчування об'єктів соціальної сфери – навчальних та медичних закладів, війська, виправних структур тощо. Тут є свої складнощі, пов'язані із законодавчими та ціновими обмеженнями у бюджетній сфері, але світовий досвід доводить доцільність впровадження кейтерингу в діяльність галузей соціальної сфери. Значну роль при цьому відіграє холодна логістика, яка у випадку соціального кейтерингу буває дуже ускладненою [2]. І хоча компанії ресторанного бізнесу можуть передати в аутсорсинг певні види діяльності, вони не можуть зняти з себе відповідальність за порушення екологічних норм. Це означає, що компанії зобов'язані відстежувати всі ризики у сфері холодного ланцюга постачання, а також отримувати зиск з можливостей, пропонувані концепцією сталого розвитку. Можна виділити основні напрямки розвитку холодних ланцюгів поставок підприємств ресторанного бізнесу: оптимізація власного вуглеводного сліду та коригувальні заходи; управління ризиками нанесення навколишньому середовищу ненавмисного екологічного і соціального збитку; управління репутацією компанії та інвесторів; створення продуктів з можливим реверсним потоком; скорочення витрат за рахунок можливостей системи контролю і відстеження всього холодного ланцюга.

Основна передумова цього напрямку досліджень в холодній логістиці полягає в тому, що є мало доказів того, як можна ефективно збирати дані для прийняття рішень щодо розширених холодних ланцюгів поставок підприємств ресторанного бізнесу, особливо для риби і м'ясних продуктів. Необхідно краще контролювати збір даних не тільки для розподілу холодної логістики підприємства ресторанного бізнесу, але і по всьому ланцюжку холодних поставок, від післязбиральної обробки до виробництва, розподілу і, нарешті, роздрібною торгівлі.

Основний висновок цього дослідження полягає в тому, що існує необхідність у розробці методів збору даних в реальному часі та аналітичних підходів для збереження цілісності товарів та мінімізації втрат. Вважаємо, що деякі з представлених стратегій або рішень в системі послуг кейтерингу можуть включати динамічну реконфігурацію холодного ланцюжка поставок підприємств ресторанного бізнесу. Численні дослідження підкреслюють важливість «останньої милі», оскільки вона передбачає остаточну доставку продуктів клієнтам і сьогодні є одним із найдорожчих, найменш ефективних і найбільш забруднюючих екологію ділянок логістичного ланцюжка підприємств ресторанного бізнесу. Стверджується, що існуючі дослідження по стійкості засновані на нормативному, концептуальному підході або підходах в системі послуг кейтерингу, заснованих на розрізненості, і, отже, відсутній інтегративний підхід до ризиків логістичної холодної ланцюга (CCLR) і стійкості. Подолання нинішнього пробілу в дослідженнях можливо шляхом розробки моделі в системі послуг кейтерингу, заснованої на широкому емпіричному підтвердженні, взаємодії

між CCLR, стійкістю і ефективністю фірм в ланцюжках поставок швидкопсувних продуктів (PPSC). Зроблена спроба відповісти на наступні три питання: які конкретні CCLR і ресурси/можливості потрібні для побудови стійких логістичних операцій підприємств ресторанного бізнесу за допомогою PPSC; як CCLR впливають на ефективність підприємств ресторанного бізнесу; як стійкість ланцюжка поставок впливає на ці відносини. Розгортання змішаного методу (якісного і кількісного), аналіз отриманих даних створено в контексті теорії непередбачених обставин та обмежених ресурсів. У зв'язку із зростанням суспільних очікувань, компаніям ресторанного бізнесу доведеться надавати звіти про екологічний і соціальний вплив своєї діяльності та прийняті заходи щодо оптимізації такого впливу в системі послуг кейтерингу.

У той час, як вчені досліджують різні аспекти холодної ланцюжка підприємств ресторанного бізнесу, виникають основні напрямки розвитку теорії холодної логістики.

По-перше, не існує узгодженої та прийнятої концептуальної основи і/або еталонної моделі, яку могли б використовувати вчені та практики, що працюють в цьому секторі холодної логістики. Незважаючи на існування безлічі концептуальних/еталонних моделей в інших областях, холодна логістика не отримала аналогічної уваги. Таким чином, холодні ланцюги поставок підприємств ресторанного бізнесу є благодатною територією для подальшої роботи.

По-друге, великий досвід в області моделювання та оптимізації, накопичений за останні кілька десятиліть, потенційно може бути використаний для холодних ланцюгів поставок підприємств ресторанного бізнесу. Фактично, всі сегменти розширеного ланцюжка холодних поставок у системі послуг кейтерингу можуть використовувати цей досвід для підвищення ефективності своєї діяльності, незалежно від того, чи є вони фермерами, холодними складами, підприємствами харчової промисловості, дистриб'юторами, розподільними центрами, підприємствами ресторанного бізнесу, роздрібними торговцями або постачальниками логістичних послуг. Однак, основну увагу варто приділити тому, як мінімізувати відходи, скоротити викиди вуглецю, підтримувати якість, свіжість продуктів і товарів та, перш за все, мінімізувати вартість логістичних операцій.

По-третє, ризик та стійкість ланцюжків поставок підприємств ресторанного бізнесу набувають все більшого значення через високий ступінь невизначеності та уразливості, пов'язаної з швидкопсувними продуктами і товарами – чи то через зміну клімату або через недоліки в операціях контролю і/або можливості підприємств. Ланцюги поставок в системі послуг кейтерингу, що працюють при низькій температурі для доставки швидкопсувних продуктів, на відміну від ланцюгів, що працюють при температурі навколишнього середовища, більш схильні до стихійних лих, змін навколишнього середовища або системних збоїв. Існуючі моделі ризику та стійкості вимагають подальшої розробки, а потім тестування та валідації у контексті холодних ланцюгів поставок підприємств ресторанного бізнесу.

По-четверте, необхідні додаткові емпіричні дослідження, в яких основна увага приділяється стратегічним, тактичним та оперативним наслідкам впровадження в практику підприємств теорії управління холодними ланцюгами поставок підприємств ресторанного бізнесу. Конкретні проблеми, з якими стикаються різні продукти і товари, можуть бути специфічними як для країни, так і для окремих галузей промисловості та підприємств [3].

Недостатньо дослідженими залишаються аспекти організації ланцюгів холодних поставок підприємств ресторанного бізнесу, реалізації в їхніх межах ефективних стратегій розвитку в системі послуг кейтерингу. Проблема визначення умов для розвитку потенціалу ринку «холодної логістики» України не відводиться належна увага, що зумовлює актуальність досліджень саме в цьому напрямку. Попит на такі об'єкти існує, і вже з'явилося чимало компаній ресторанного бізнесу (переважно, міжнародних) готових «доплачувати» за якість. Стрімкий розвиток ринку, посилення конкуренції, вимога поліпшення якості сервісу клієнтів, ставлять перед компаніями ресторанного бізнесу нові завдання. Щоб зберегти конкурентоздатність і посилити свої ключові переваги, сучасному підприємству ресторанного бізнесу необхідно оптимізувати всі процеси створення вартості – від постачання сировини до сервісного обслуговування кінцевого споживача. Ознайомлення та використання світових здобутків з холодної логістики кейтерингових послуг, без сумніву, є корисним та цікавим в умовах ресторанного бізнесу України, де кейтеринговий сегмент сьогодні є одним із найдинамічніших.

Література

1. Kovalyov A., Saiensus M., Matskul V. Optimization of the cold supply chain logistics network with an environmental dimension. *IOP Conf. Series : Earth and Environmental Science*. 2021. 628. 012018. ISCSEES 2020 : IOP Publishing. DOI: 10.1088/1755-1315/628/1/012018.

2. Saiensus M. A. Organization of the functioning of logistics systems on the basis of modern technologies. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 21. С. 66–73. URL: <http://www.market-infr.od.ua/uk/21-2018> (access date: 31.03.2022).

3. Саенсус М. А. *Управління логістичними системами в умовах інноваційного розвитку* : монографія. Харків : Діса плюс, 2020. 220 с.

УДК 640.4(082)

Силичева Наталия Евгеньевна

к. э. н., доцент, докторант,

Экономический университет – Варна (Болгария)

Проданова Радостина Христова

докторант,

Экономический университет – Варна (Болгария)

УПРАВЛЕНИЕ ОНЛАЙН-РЕПУТАЦИЕЙ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПРОГРАММНЫХ ИННОВАЦИЙ В СФЕРЕ ГОСТИНИЧНОЙ ИНДУСТРИИ

JEL classification: L100; L800

Развитие цифровых технологий оказало существенное влияние на поведение потребителей во всех сферах бизнеса. Одна из отраслей, которая пострадала больше всего войдя в Web 2.0, это гостиничная индустрия. Одной из основных отличительных черт гостиничной индустрии является её нематериальный характер. Клиент не может увидеть или попробовать услугу, прежде чем он ее приобретёт. И хотя в прошлом клиенты доверяли информации, предоставленной самими отелями, турагентами и туроператорами, в настоящее время у них есть возможность найти ее в онлайн пространстве. Просматривая различные сайты бронирования, такие как Booking.com, Trip Advisor.com, Holiday Check, Expedia.com, Hotel.com, а также используя различные социальные сети, такие как Facebook, Instagram, Twitter, YouTube и др., потенциальный потребитель составляет предварительное представление о качестве обслуживания, которое помогает ему в процессе принятия решения о покупке.

В качестве основного и надежного источника информации на различных сайтах потенциальные покупатели указывают отзывы клиентов и рейтинг отеля. По изучению Siteminder 88% туристов фильтруют рейтинги отелей и не рассматривают их с рейтингом менее 3, и когда им приходится выбирать между двумя похожими сайтами, 79% пользователей выбирают тот, который имеет более высокий рейтинг. Со своей стороны, отзывы клиентов имеют как количественное, так и качественное измерение. Количественное значение измеряется в количестве опубликованных обзоров. Качественное измерение отзывов клиентов относится к их содержанию. Обычно это текстовое описание опыта клиента, опубликованное в онлайн-пространстве. Он имеет постоянный и публичный характер и характеризуется своей уникальностью. Об исследованиях одной и той же компании 83% туристов читают онлайн-обзоры перед бронированием, и 96% из них считают, что они чрезвычайно важны. Интересный факт заключается в том, что более половины не бронируют отель без опубликованного отзыва.

С корпоративной точки зрения репутация – это то, что клиенты, будущие, бывшие и нынешние сотрудники и их партнеры делятся своими впечатлениями и опыте в мировой сети Интернет. Управление этой информацией имеет особое стратегическое значение, особенно для тех компаний, которые полагаются главным образом на нематериальные атрибуты в повышении конкурентоспособности. Для гостиничной индустрии репутация в сети Интернет необходима, поскольку она напрямую влияет на решение о покупке. С точки зрения клиента, репутация отеля в Интернете влияет на процесс принятия решений о покупке, создает уверенность в продукте и снижает риск неправильного выбора. Благодаря этому пользователь получает информацию о качестве предлагаемой услуги, имеет возможность сравнить ее с аналогичными объектами и принять более обоснованное решение.

Со стороны отеля репутация в сети Интернет влияет на качество предлагаемых услуг и продаж, позволяет повышать цены, взаимодействует с потребителями и создает целевые маркетинговые стратегии.

Одним из основных показателей онлайн-репутации является рейтинг отеля и онлайн-обзоры, также их количество и содержание. Некоторые исследования показывают, что именно рейтинг и

количество обзоров влияют на количество бронирования. Рейтинг является количественным показателем различных факторов в зависимости от платформы, на которой он рассчитывается и используется для получения сравнительной характеристики удовлетворенности отеля.

Отзывы считаются более надежными и заслуживающими доверия в глазах потребителей (Nieto et al., 2014) из-за свободы их публикации и отсутствия влияния третьих сторон на их содержание. Они оказывают более сильное влияние, чем рейтинг, потому что потребители больше полагаются на мнения, чем предыдущий опыт принятия решений о покупке, а также более успешным инструментом, влияющим на поведение потребителей, по сравнению с традиционными маркетинговыми инструментами.

Ответы руководства не менее важны, чем отзывы клиента. Они устанавливают и поддерживают отношения с клиентами и подчеркивают ценность бренда. Изучение PhoCusWright показывает, что более половины респондентов чаще бронируют отель, который публикует ответы руководства. Ответы руководства также оказывают положительное влияние на рейтинг отеля, особенно в случае недовольных клиентов и принимаются в качестве показателя того, что компания заботится о своих клиентах.

По мнению O'Connor (2010) менеджеры до сих пор не прилагают достаточно усилий, для того чтобы успешно бороться с репутацией в Интернете. В своем исследовании только 10% обзоров получили управленческий ответ. Другие последующие академические исследования выросли в процентах, но не значительно. Park & Allen (2013) раскрыли еще один важный факт: сами менеджеры понимают важность общественного реагирования, но у них нет устоявшихся практик и возникают трудности, потому что они не знают, как реагировать. По этой причине и из-за постоянно растущей важности онлайн-репутации и ресурсов, что требует эффективного управления, очень многие менеджеры доверяют инновационным решениям в этой области. Одним из них является программное обеспечение для управления репутацией в Интернете, разработанное различными IT-компаниями.

В данном исследовании рассмотрены некоторые программные продукты, которые доступны на рынке в этой области, и влияют на процесс управления репутацией в Интернете с их точки зрения. Изученные программные продукты являются одними из 10 лучших в 2022 году, согласно исследованию Hotel Tech Report. Они оценены как наиболее эффективные среди 720 отелей из более, чем 79 стран.

Одним из основных модулей, которые компании предлагают для управления репутацией, является модуль, который собирает и анализирует отзывы клиентов из различных источников информации в онлайн-пространстве. Менеджер получает всю информацию, синтезированную на одном экране Dashboard, что облегчает его управление и экономит ресурсы, такие как время и работа. Анализ включает не только количественную оценку показателей, оценивающих удовлетворенность потребителей на различных платформах (показатели оценки), но также семантический анализ текстовых обзоров, что позволяет выделить сильные и слабые стороны отеля и провести стратегически ориентированную политику по улучшению сайта. В этом модуле менеджеры могут реагировать на любые отзывы, независимо от того, где они были опубликованы, с использованием персонализации или шаблонов.

Некоторые компании предлагают свой собственный индикатор для измерения онлайн-репутации. Это, например Global Review Index (GRI). Конкретный индекс определяется путем сбора отзывов от более чем 175 ОТА и сайтов обзоров на 45 языках. Он объединяет различные критерии, создавая значение от 0 до 100, придавая больший вес последним обзорам и более низким и старым. Таким образом, индекс постоянно обновляется и показывает уровень обслуживания в настоящее время. Конкретный индекс Global Review Index измеряет эффективность отеля в следующих разделах и атрибутах: бизнес, чистота, отделка, развлечения, еда и напитки, расположение, прием, комната, обслуживание и стоимость. Индекс в настоящее время интегрирован другими компаниями-разработчиками программного обеспечения, предлагающими решения в области управления репутацией в Интернете.

Другой основной модуль, связанный с эффективным управлением онлайн-репутацией, предлагает различные возможности, связанные с изучением потребностей и удовлетворенности гостей отеля на различных этапах их пребывания. До прибытия гостя предпочтения клиента изучаются чаще всего путем отправки опросов или конкретных вопросов. Обработка их результатов используется для последующей отправки персонализированных рекламных предложений, из которых: предложение комнаты более высокого класса, ужин по льготной цене, трансфер из аэропорта, информация о климатических условиях во время пребывания клиента, о транспорте в отель, о различных культурных мероприятиях и мероприятиях, проводимых в пункте назначения и т. д. Во время пребывания гостя программные продукты позволяют поддерживать постоянную

связь с клиентом, что направлено на изучение удовлетворенности предлагаемой услугой. Это может начаться непосредственно со времени размещения в отеле, когда клиент связывается с wi-fi сетью объекта. Связь осуществляется по таким каналам, как Whatsapp, sms и т.д.

Могут также использоваться специализированные анкеты или сообщения, отправленные от чат-ботов или форм искусственного интеллекта. Они способствуют экономии времени реагирования на проблемы, а также повышают удовлетворенность гостя. Специальные предложения от отеля также могут быть предложены на этом этапе. На этапе после пребывания гостя анкеты обычно отправляются клиенту. Они оценивают качество обслуживания от пребывания в отеле. Чтобы накапливать больше отзывов клиентов в онлайн-пространстве, программные продукты предлагают возможность публиковать свои результаты непосредственно на веб-сайте компании, Google.com, Tripadvisor.com и др. Информация, которая накапливается на разных этапах пребывания гостя, используется для создания клиентских профилей и позволяет менеджерам готовить персонализированные предложения для последующих посещений. На основании своих профилей клиентов, например, компания Martin Resorts отправляет персонализированные предложения своим клиентам и в течение 6 месяцев удваивает свой доход.

Анализ онлайн-репутации конкурентов также включен в пакеты управления компаний-разработчиков программного обеспечения. Сравнение идентичных отелей по онлайн-отзывам и рейтингам позволяет отелю оценить преимущества и недостатки своих конкурентов и выработать надлежащую политику последующих действий. Для гостиничных сетей также предоставляются модули, которые показывают онлайн-презентацию отдельных сайтов отелей. Очень часто эта информация используется для проверки качества предлагаемой услуги и облегчает внедрение новых предложений.

Некоторые из компаний применяют отдельный модуль для автоматического управления, другие реализуют его в приведенном выше. Программные решения, связанные с автоматизацией управления, экономят не только такие ресурсы как время для выполнения текущих операционных задач, но и минимизируют ошибки при принятии управленческих решений. Например, в случае жалобы на неисправность в гостиничном номере менеджер может перенаправить ее в отдел, ответственный за это. Это повышает эффективность персонала. Эти модули также предлагают богатую статистическую базу данных и помогают принимать эффективные управленческие решения.

Другие модули могут включать ценовую деятельность. Анализируя доход, среднемесячное размещение жилья и цены на аналогичные услуги конкурентов, программное обеспечение может предложить рекомендуемые цены на продажу номеров.

Есть много успешных примеров, которые компании приводят на своих гостиничных сайтах, используя свои программные продукты. Можно, конечно, утверждать, что их интеграция в гостиничные сайты дает более полное и глубокое управление онлайн-репутацией, связанной с меньшими затратами ресурсов во времени и человеческом капитале. Основываясь на их разработках и услугах, которые они предлагают, можно выявить некоторые ключевые этапы управления онлайн-репутацией в Интернете:

- необходимо собирать и анализировать отзывы клиентов из различных источников в Интернете;
- выявлять сильные и слабые стороны сайта с помощью семантического анализа обзоров и подготовки эффективной стратегии последующих действий для повышения качества обслуживания;
- обеспечивать надлежащий ответ со стороны менеджмента на каждый отзыв;
- постоянно осуществлять сравнение услуг с услугами конкурентов по рейтингу и обзорам;
- обеспечивать постоянное общение с гостем на разных этапах его пребывания, чтобы изучить пожелания клиента и решить текущие проблемы во время его пребывания;
- создавать профили клиентов, чтобы лучше понять потребности и предпочтения гостей.

Литература

1. Nieto, J., Hernández-Maestro, R. M. & Muñoz-Gallego, P. A. (2014). Marketing decisions, customer reviews, and business performance: the use of the Tripadvisor website by Spanish rural lodging establishments. *Tourism Management*. Vol. 45. Pp. 115–123.
2. O'Connor, P. (2010). Managing a hotel's image on TripAdvisor. *Journal of Hospitality Marketing and Management*. Vol. 19. Issue 7. Pp. 754–772. DOI: <https://doi.org/10.1080/19368623.2010.508007>.
3. Sun-Young, Park & Jonathan P. Allen (2013). Responding to online reviews: Problem solving and engagement in hotels. *Cornell Hospitality Quarterly*. Vol. 54. Issue 1. Pp. 64–73. DOI: 10.1177/1938965512463118.

УДК 338.488.2:640.4

Шикіна Ольга Володимирівна

*к. е. н., доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

Ремігайло Ілона Юрївна

*викладач кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ОПТИМІЗАЦІЯ ДОХОДІВ ШЛЯХОМ REVENUE МЕНЕДЖМЕНТУ У ГОТЕЛЬНОМУ БІЗНЕСІ

JEL classification: L830; Z320; Z380

Revenue менеджмент – термін, який буквально означає «управління доходами». Багато спеціалістів під revenue менеджментом розуміють вузьконаправлену практику управління відкритою ціною готелю на основі прогнозування попиту, тобто технологію формування цінової політики на основі ринкових змін з метою збільшення доходності готельного підприємства. Проте, реально цей напрям діяльності у готельному бізнесі є значно ширшим і передбачає не тільки основи та принципи ціноутворення, управління відкритими каналами продажу, але й науковий підхід до сегментації гостей, вміння прогнозувати попит, навички управління номерним фондом, контроль за завантаженістю, оптимізацію витрат готелю і, звичайно, оцінку діяльності готелю, як підприємства.

Для оптимального утримання тарифів з тенденцією до збільшення готелю «Green Park Hotel & SPA» рекомендовано звернути увагу на створення додаткових тарифів, що у сучасний період можуть надати стабільний дохід:

1. Тариф раннього бронювання. Цей вид тарифу має за мету додаткове приваблення ціною споживачів, що бронюють заздалегідь, а саме за більш, ніж 30 днів до дати заїзду. Зазвичай, тариф має знижку від базового 15-20%, та є незворотнім.

2. Незворотній тариф на розміщення, що дає 10% знижку від базового, але споживачем послуга має бути оплачена заздалегідь при бронюванні. Такий тариф надається без права повернення коштів при відміні бронювання гостем. Менеджер повинен чітко відстежувати такі оплати та вести облік у програмі.

3. Спеціальний тариф на 5-7-10 днів відпочинку. Ця акційна пропозиція має за мету збільшення кількості днів проживання гостей, додаткова знижка мотивує залишатися в готелі довше. Для готелю це можливий додатковий прибуток від реалізації додаткових послуг.

4. Тариф для корпоративних клієнтів, що бронюють більш 7 номерів у готелі під одночасний заїзд. Знижка від базового тарифу може варіюватись від 10 до 15%.

Сьогодні revenue менеджменту важно прогнозувати попит на туристичні послуги у зв'язку з пандемією та воєнним становищем, яке неможливо було передбачити та відсутнє розуміння коли воно закінчиться. Тому, вважаємо за доцільне введення вищезазначених тарифів для отримання оптимального завантаження готелю. Введення та скасування цих тарифів – частина аналітичної роботи менеджера, що має відслідковувати тенденції на ринку та поведінку конкурентів.

До основних обов'язків revenue менеджера можна наразі віднести:

– аналіз аналітичних показників туристичного потоку в цілому по країні та по Західному регіону України;

– вистежування тарифної політики конкурентів та появу додаткових послуг;

– формування та аналіз ADR, RevPar та OCC готелю порівняно з історичними даними готелю;

– створення та корегування нових тарифів;

– введення в аналітику показника RevPac для аналізу доходу від кожного окремого гостя;

– спонукання гостей до збільшення кількості ночей при бронюванні;

– участь у формуванні бюджету на наступні роки на основі аналітичних даних;

– аналіз рейтингу готелю та його конкурентів з метою можливого корегування базового тарифу.

До подій 24.02.2022 р. базовий тариф готелю у нормі збільшувався на 5-13% щорічно. Наразі рекомендовано на наступний рік такі базові тарифи на розміщення.

Запропонована тарифна політика готелю «Green Park Hotel & SPA»

Категорія номеру	Низький сезон, грн.	Середній сезон, грн.	Високий сезон, грн.
Стандарт	1550	1700	1950
Покращений стандарт	1650	1950	2150
Делюкс	1950	2350	2700
Люкс	2800	2800	3800
Сімейний люкс	3500	4000	4500

Джерело: розроблено авторами

Поділення на три сезони наразі є базовим, рекомендовано додати додатковий період на Травень – середину Червня, оскільки історично ці місяці можна по завантаженості порівняти з місяцями високого попиту. Рекомендований «середній» тариф між середнім та високим сезоном. Аналізуючи попит за днями тижня, revenue менеджеру також рекомендовано підвищити базовий тариф з п'ятниці по суботу включно (дві ночі). Частими гостями готелю є мешканці м. Львова, що відвідують готель на вихідні задля відпочинку. Таке підвищення базового тарифу можливе на 10%.

Наразі готель користується підвищеним попитом через необхідність тимчасовим переселенцям з інших регіонів України десь розташуватися. Найбільш безпечними регіонами було визначено західну Україну, що істотно вплинуло на ціноутворення.

Після апробації будь-яких змін у тарифній політиці готелю revenue менеджер робить аналітичний звіт по основних показниках для розуміння ефективності спеціальних пропозицій. У випадку погіршення основних показників, менеджер змінює тарифну політику знову.

Для початку втілення revenue менеджменту в готелі «Green Park Hotel & SPA» пропонуємо звернути основну увагу на сегментацію цільової аудиторії задля проведення цільоспрямованої маркетингової кампанії. Проаналізувавши попит на схожі послуги та особливості місцерозташування готелю, а також конкурентні переваги, для готелю «Green Park Hotel & SPA» актуальними є сегменти:

- сімейні пари віком від 55 років, що подорожують до міста Трускавець із оздоровчою функцією;
- сім'ї із дітьми (вікова категорія від 30 років і більше);
- пари, що подорожують на вихідні для відпочинку у СПА готелі;
- бізнес-аудиторія, що проводить оздоровчі тренінги або сумісні корпоративи із використанням конференц-можливостей готелю.

Маркетингові зусилля, направлені на вищезазначену цільову аудиторію сприятимуть стабільному завантаженню готелю. Витрати на маркетинг не мають перевищувати 7% від валового обороту готелю на рік. Очікуваний додатковий прибуток – від 12-14% від запланованого в бюджеті.

Основну увагу готелю «Green Park Hotel & SPA» варто приділити наступним елементам revenue менеджменту:

- створення тарифного плану продажу готелю поденно на кожен місяць року (Rack rate);
- урахування мінімум трьох-чотирьох сезонів із зміненням ціни на розміщення;
- планування високого попиту на традиційні свята (релігійні всіх конфесій) та світські (Новий Рік, День Незалежності тощо). Рекомендоване підвищення тарифу на 10%;
- аналітика тижневого завантаження по днях із варіативною ціною на вихідні та будні дні;
- розробка спеціальних пропозицій на проживання в готелі від 5 днів та більше. Рекомендована знижка 10-15% при попередній оплаті споживачем;
- введення в роботу менеджером спеціальних тарифів: раннє бронювання, non refundable rate.

Після затвердження тарифного плану на наступний рік, revenue менеджеру рекомендовано розробити деталізований план отримання доходу від кожної категорії в готелі.

До важливих питань удосконалення та впровадження нових технологій у готелі «Green Park Hotel Truskavets» варто віднести розширення асортименту надаваних послуг та впровадження revenue менеджменту для корегування співвідношення показника ціна/якість.

Література

1. Ремігайло І. Ю., Шикіна О. В. Revenue менеджмент, як інструмент удосконалення ціноутворення на підприємствах готельного господарства. *Глобалізаційні аспекти інноваційного розвитку економіки* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Одеса, 21 жовтня 2021 р.). Одеса : ОНЕУ. 2021. 500 с. С. 66–69.
2. Шикіна О. В., Гончаренко Я. С., Ремігайло І. Ю. Шляхи розвитку ділового туризму у період пандемії. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 50. С. 213–219. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastructure50-35>.

3. Шикіна О. В., Ремігайло І. Ю. (2021). Поняття revenue менеджменту в готельному бізнесі. *Економіка та суспільство*. Вип. (34). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-8>.

4. Герасименко В. Г. *Державне регулювання сфери туризму України в контексті процесів євроінтеграції*: монографія / За заг. ред. В. Г. Герасименко, О. Л. Михайлюк. Київ : ФОП Гуляєва В. М., 2019. 332 с.

УДК 911.3:32

Ярьоменко Сергій Григорович

к. г. н., доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ГЕОПОЛІТИЧНЕ ПОЗИЦІОНУВАННЯ УКРАЇНИ У СХІДНІЙ ЄВРОПІ

JEL classification: F500; F520

Сучасні політико-географічні процеси на Європейському континенті мають найбільшу динаміку у Центрально-Східній Європі, особливо, у межах західної частини колишнього СРСР. Падіння комуністичного режиму, новітні процеси інтеграції, зміна балансу сил, глибинні соціокультурні зміни у суспільствах країн Балто-Чорноморського простору є проявом як глобальних, так і регіональних змін геополітики глобальних та регіональних акторів, зміни концепції розвитку країн. Важливе значення для Європи як геополітичного концепту має Балто-Чорноморський простір, який займає буферне положення між об'єднаною Європою та Росією. Вивчення процесів структурних змін політико-географічної організації суспільства у країнах даного простору неможливе без застосування класичних та сучасних концепцій геополітичної структури світу, причинно-наслідкових зв'язків та можливої динаміки на середньострокову перспективу. Вивчення Балто-Чорноморського простору, аналіз теоретичних та прикладних напрацювань дозволили сформувати теоретичну основу поняття геополітичної стикової зони [1–4].

Характеристика політико-географічного простору, аналіз процесів та взаємозв'язків можливі із його структуруванням, виділенням ядерно-лінійних елементів, що в цілому складають систему або певну кількість систем. В суспільній географії таксонами регіоналізації є ареал, зона, район та регіон. Кожний геополітичний регіон має внутрішню структуру з геополітичними центрами (ядрами), які оточені периферією, що поступово переходять від одного геополітичного регіону до іншого.

На кожному етапі суспільно-історичного розвитку існували особливості світового геополітичного порядку і такі специфічні геополітичні простори виконували різні функції (як геополітичного, гео економічного, так і культурно-цивілізаційного рубежа). Балто-Чорноморський простір на кожному етапі становлення світового порядку мав різне положення та виконував різні функції:

1) *Вестфальська система (з 1648 р. до початку XIX ст.)*. Слабкість державних утворень співпадає з процесом формування сильних держав, що стають геополітичними центрами сили у макрорегіоні (у Європі – Московська держава (пізніше – Російська імперія), Османська імперія, Австрійська імперія (пізніше – Австро-Угорщина). Балто-Чорноморський простір виконував роль буферу між православним, католицьким і мусульманським світами.

2) *Віденська система (з 1813–1815 рр. по 1918 р.)*. Державні утворення в Балто-Чорноморському просторі зникають через територіальну експансію великих імперій. Послаблення мусульманського центру сили (Османська імперія) та утворення нової сильної імперії – Німецької. В Європі наростає напруга між великими імперіями за сировинні ресурси і території Центрально-Східної Європи. Балто-Чорноморський простір стає периферією великих держав, виконує роль національних окраїн, сировинного придатку імперій, що перетворює їх на гео економічну периферію.

3) *Версальська система (1918–1945 рр.)*. Падіння імперій призводить до зміни балансу сил у макрорегіоні. Розпад імперій, формування національних держав співпадають з поширенням національно-визвольного руху у світі, та, зокрема, у Європі. Роль буфера між Заходом і СРСР з одного боку, та смуги розділу між двома експансіоністськими центрами сили – Німеччиною та СРСР перетворює простір на театр військових дій. У цей період існувало поняття санітарного кордону, що відділяє комуністичний СРСР від капіталістичного Заходу (бар'єрна функція).

4) *Потсдамська система (1945–1991 рр.)*. Утворення біполярної системи світу, зміна балансу сил (СРСР і США), розширення геополітичного впливу СРСР на Центрально-Східну Європу, перетворило Балто-Чорноморський простір на окраїну СРСР, внутрішню периферію РСФСР.

5) *Новий світовий порядок (з 1991 р.)*. Руйнування біполярної системи світу створює передумови для нового етапу політичної структури світу – пошуку моделі світу (мондіалізм, багатополярність) та до динаміки меж у макрореєоні Європи (розпад держав, дезінтеграція, інтеграція розділених держав), розширення Заходу на схід, інтеграція частини Балто-Чорноморського простору в ЄС, зміна балансу сил, посилення напруги у відносинах ЄС-Росія [5].

З розпадом СРСР певний період часу існувала концепція мондіалізму з ключовою роллю США. Сьогодні у політичній географії частіше говорять про багатополюсний світ з різними геополітичними центрами (регіональними лідерами), що загалом близьке до геополітичної концепції С. Коена [6].

Багатоаспектність межі між геополітичними регіонами потребує формування нового терміну, який би виходив із теоретичних засад багатовимірного простору, в якому периферія, буфер, контактна та перехідна зони нерідко виступають один і тим же поняттям на різних етапах суспільно-історичного розвитку та ускладнення політико-географічного простору. Пропонуємо називати такі геополітичні простори стиковими зонами.

Геоенкономічна буферність полягає у периферійності геополітичної стикової зони, що в історичній перспективі довгий час залишалась периферією та сировинним додатком великих імперій. На сучасному етапі геополітичні стикові зони можуть залишатися поза геоенкономічними блоками держав через низку політичних, соціальних та економічних проблем (нестабільність, кризові явища, зовнішні чинники, несформованість політичної еліти) [7].

Процеси регіоналізації підвищують роль геополітичних стикових зон, які стають регіонами-воротами (за С. Коеном) між різними геополітичними регіонами. Території та держави, що розташовані в таких зонах, знаходяться у перехідному положенні між геополітичними регіонами. Їх культурно-цивілізаційний потенціал дуже високий. Рубіжні суспільства, що проживають у стикових зонах, більше сприймають інновації та зовнішні впливи.

Геополітична стикова зона, до якої, вважаємо, входить Балто-Чорноморський регіон, характеризується низкою ознак, що відрізняють її від типового геополітичного простору стійких структур – геополітичних регіонів. Відображення динамічної природи знаходимо у політичній площині, економічній характеристиці, соціокультурному просторі. Значна кількість дослідників приділяла увагу геостратегічному положенню Балто-Чорноморського простору як ключового у глобальному балансі сил. Проте, тривалий час теоретичних напрацювань було недостатньо. Необхідно проводити комплексні політико-географічні дослідження, які визначаємо за такими напрямками: історико-географічний розвиток, вивчення соціокультурного середовища (етнічний, мовний, релігійний склад населення, цивілізаційний підхід), підходи до геополітичних процесів, що проявляються у електоральному полі, економічна характеристика з точки зору геоенноміки тощо.

Література

1. Багров Н. В. *Регіональна геополітика устойчивого развития*. Київ : Либідь, 2002. 256 с.
2. Дергачев В. А. *Геостратегическая концепция рубежного государства* / под ред. А. И. Ушакова. Одесса : Судостроительство, 1996. 24 с.
3. Дергачев В. *Геоэкономика (Современная геополитика)* : учеб. для вузов. Киев : Вира-Р, 2002. 512 с.
4. Дністрянський М. С. *Етнополітична географія України : проблеми, теорії, методології, практики* : монографія. Львів : Літопис; Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 490 с.
5. Дністрянський М. С. *Україна в політико-географічному вимірі*. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 160 с.
6. Блїй Г. де, Муллер П. *Географія : світи, регіони, концепти* / Пер. з англ.; передмова та розділ «Україна» О. Шаблія. Київ : Либідь, 2004. 760 с.
7. Ярмоєнко С. Г. *Геополітичне і геоенномічне позиціонування України у стиковій зоні Балто-Чорноморсько-Каспійського простору* : дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.02. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2011. 237 с.

IV. СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ Й УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ АНАЛІЗУ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ СИТУАЦІЙ

Секція 16. Проблеми обліку і аудиту в умовах євроінтеграційних процесів України

УДК 336.226.1:334.722(477)

Добрунік Тетяна Пилипівна

*к. е. н., доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

НОВАЦІЇ В ОПОДАТКУВАННІ МАЛОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ

JEL classification: H250

Розвиток та ефективне функціонування суб'єктів підприємницької діяльності залежить від багатьох факторів, вагому роль серед яких займає система оподаткування. Залежно від форм власності та розміру підприємств, податкове навантаження може бути більш або менш відчутним, проте прямо впливає на результати фінансово-господарської діяльності.

Національна економіка України представлена суб'єктами малого, середнього і великого підприємництва, як фізичними особами, так і юридичними особами різних організаційно-правових форм господарювання. Саме малий бізнес сприяє економічній і соціальній стабільності суспільства, виконуючи важливі економічні та соціальні функції, сприяючи насиченню товарного ринку, розвитку конкурентного середовища, структурній перебудові виробництва і суспільства, беручи участь у формуванні ВВП і доходів бюджетів всіх рівнів, забезпечуючи зайнятість населення і збільшення його доходів.

Як зазначають дослідники, мале та середнє підприємництво є одним із ключових драйверів соціально-економічного розвитку країни, сталий розвиток та ефективність функціонування якого забезпечують і підтримують здоровий конкурентний баланс підприємницької діяльності в бізнес-середовищі [1, с. 52]. Проте, ще за період пандемії коронавірусу спостерігалися негативні тенденції у розвитку цього сектору економіки, а саме зниження ділової активності суб'єктів господарювання, зниження рівня прибутковості, що відзеркалилось на зменшенні надходжень податків та зниженні інвестиційної привабливості. За результатами опитування «Індекс настроїв малого бізнесу за 2021 рік», яке проводить Європейська Бізнес Асоціація в рамках проекту Unlimit Ukraine у партнерстві з Mind.ua, підприємці продовжують звертати увагу на несприятливість і навіть катастрофічність економічної ситуації. Серед негативних чинників ведення бізнесу у 2021 році домінують такі: фіскальний тиск і високі податки (26%), низька купівельна спроможність (19%), обмежувальні карантинні заходи (19%), зростання цін (16%) [2].

В умовах сьогодення, коли проводиться повномасштабна агресія Росії проти України, за період введення воєнного стану, український бізнес втратив більше ніж за два роки пандемії. Обсяг завданої шкоди та довгострокові наслідки оцінити важко, адже бойові дії на території нашої країни все ще тривають. Активні воєнні дії на території України змусили багато компаній малого та середнього бізнесу зупинити діяльність. Європейська Бізнес Асоціація провела опитування, щоб дізнатися про їхній стан і подальші дії. Про повну відсутність резервних фінансових коштів вже інформують 24% опитаних Європейською Бізнес Асоціацією представників МСБ – учасників проекту Unlimit Ukraine. За даними опитування, 42% малих підприємців не працюють взагалі, ще 31% призупинили роботу, але хочуть відновлювати діяльність. У повному обсязі продовжують роботу тільки 13% представників малого та середнього бізнесу, що загалом відповідає тенденції в бізнес-середовищі. Ще 14% представників МСБ заявили про те, що їм довелося обмежити географію діяльності [3].

Відтак, всебічна підтримка суб'єктів малого бізнесу з метою підвищення їх конкурентоспроможності є одним з найважливіших заходів зниження соціальної напруженості та забезпечення економічної безпеки держави.

У сучасних умовах формування і вдосконалення системи оподаткування малого бізнесу є важливою проблемою, вирішення якої суттєво впливає на розвиток підприємництва, наповнення бюджетів усіх рівнів, підвищення інвестиційної активності в різних галузях національної економіки і соціальне життя суспільства [4, с. 128].

Найбільш впливовим, мінливим фактором, що визначає загальні тенденції розвитку малого бізнесу України, виступає система оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності, яка регламентована Податковим Кодексом України, і передбачає загальну систему зі сплатою податку на прибуток та спрощену систему зі сплатою єдиного податку саме для малого бізнесу [5]. Спрощена система оподаткування передбачає поділ платників на чотири групи, має обмеження щодо видів діяльності, рівня отриманого доходу, кількості найманих працівників. За умов існування зазначених альтернатив у системі оподаткування, суб'єкти малого бізнесу, з огляду на власні потреби (конкретний вид діяльності, наявність найманих осіб, робота з контрагентами юридичними особами, робота з платниками ПДВ та ін.) обирають доцільну для себе систему оподаткування.

Спрощена система оподаткування виступає важливою складовою державної політики, оскільки єдиний податок сплачується до місцевих бюджетів та є вагомим важелем регіонального розвитку. Ефективність спрощених режимів оподаткування також підтверджується щорічним збільшенням платежів. Так, за даними Звіту про підсумки діяльності Державної казначейської служби України за 2021 рік [6], єдиний податок з фізичних осіб, сплачений до місцевих бюджетів, становив 34,8 млрд. грн., що на 7,2 млрд. грн. більше 2020 року.

Для розвитку малий бізнес потребує зменшення фіскального тиску і податків (22%), спрощення оподаткування, обліку та звітності (13%). ТОП-3 державні електронні послуги, на які очікує малий бізнес: прозора і проста онлайн-сплата податків (9%), електронна дозвільна система (9%), електронний документообіг з державними органами (8%)

Аби підтримати підприємців, які відновлюють роботу під час воєнного стану, уряд створив спеціальний пакет допомоги через надання податкових преференцій.

Чинним законодавством України [7] внесено основні зміни до системи оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності малого та середнього бізнесу, основні з яких передбачають:

- можливість ФОП та юридичним особам з оборотом до 10 млрд. грн. сплачувати єдиний податок з обороту в обсязі 2% за правилами, встановленими для 3-ї групи платників єдиного податку, тобто із звільненням від податку на прибуток, ПДВ та інших платежів. Також знято обмеження щодо кількості робітників та видів діяльності (окрім підакцизних товарів та грального бізнесу);

- звільнення від обов'язкової сплати єдиного податку платників 1 та 2 груп, такі платники матимуть право добровільно сплачувати єдиний податок;

- зменшення податків на пальне та товари для оборони – на період дії воєнного стану операції при постачанні та ввезенні пального звільняються від оподаткування акцизом, а ставка ПДВ на такі операції зменшується до 7%;

- звільнення від сплати ЄСВ, штрафів, пені та перевірок по ЄСВ. Для ФОП, що ведуть незалежну професійну діяльність, та для членів фермерських господарств є рішення про звільнення їх від сплати ЄСВ за себе. З 1 березня 2022 року до припинення/скасування воєнного стану, а також протягом 12 місяців після того, вказані особи мають право не нараховувати, не обчислювати та не сплачувати єдиний внесок за себе незалежно від того, отримують вони дохід чи ні;

- звільнення від оподаткування ввізним митом товарів, що ввозяться на територію України в режимі імпорту та звільнення від ПДВ операцій з ввезення товарів окремих категорій на митну територію України платниками єдиного податку першої, другої та третьої групи, що сплачують податок за ставкою 2%, спрощення процедур митного оформлення таких товарів.

У контексті формування сприятливого податкового навантаження доцільно розробити систему ставок єдиного податку, яка буде диференційована за видами економічної діяльності підприємств малого та середнього бізнесу, зайнятих у стратегічно важливих галузях національної економіки. Податкове стимулювання має передбачати окремі преференції щодо порядку справляння податків та, водночас, забезпечувати достатні податкові надходження від збільшення ділової активності малого та середнього підприємництва.

Література

1. Онешко С. В., Скрипник С. В., Ольшанська М. В. Особливості та ефективність податкових інструментів підтримки малого та середнього бізнесу. *Інвестиції : практика та досвід*. 2022. № 2. С. 50–57.
2. *Індекс настроїв малого бізнесу за 2021 рік* / Європейська Бізнес Асоціація : сайт. URL: <https://eba.com.ua/indeks-nastroyiv-malogo-biznesu> (дата звернення: 09.03.2022).
3. *Результати опитування МСБ в рамках Unlimit Ukraine EBA* / Європейська Бізнес Асоціація : сайт. URL: <https://eba.com.ua/finansovi-rezervy-chverti-predstavnykiv-malogo-biznesu-vzhe-vycherpani> (дата звернення: 10.03.2022).
4. Карпова Т. С. Механізм ефективного функціонування підприємств : податковий аспект. *Економіка і організація управління*. 2020. № 3 (39). С. 121–132.

5. Податковий кодекс України : Закон, Кодекс № 2755-VI від 02.12.2010 р. / Верховна Рада України : сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 10.03.2022).

6. Публічний Звіт про підсумки діяльності Державної казначейської служби України за 2021 рік / Єдиний веб-портал органів виконавчої влади : сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 11.03.2022).

7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України № 2120-IX від 15.03.2022 р. / Верховна Рада України : сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20> (дата звернення: 11.03.2022).

УДК 657.2.016:657.633

Затока Тетяна Вікторівна

*к. е. н., ст. викладач кафедри бухгалтерського обліку і аудиту,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВА В СИСТЕМІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ

JEL classification: M410

Облікова політика є одним із важливих питань організації бухгалтерського обліку, правильне вирішення якого сприяє достовірному визначенню фінансового результату і повного розкриття у фінансовій звітності. Розробляючи методи і принципи облікової політики, підприємства повинні враховувати її вплив на суми визнаних витрат або доходів, фінансові результати. У практиці обліку багатьох країн світу термін «облікова політика» застосовується тривалий час. В Україні це поняття офіційно введено з 1999 року із прийняттям Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» [1], відповідно до якого – це сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання і подання фінансової звітності.

Метою дослідження є узагальнення сутності облікової політики та розроблення рекомендацій щодо формування ефективної облікової політики в сучасних умовах господарювання з метою дотримання вимог до оподаткування, бухгалтерського обліку та організації контролю.

У сучасному розумінні облікова політика максимально повно розкриває всі наявні особливості ведення обліку та здійснення контролю в конкретному періоді діяльності підприємства. Формування облікової політики є досить складним і трудомістким процесом, на який впливає низка факторів. Це вимагає ретельного вибору того чи іншого запропонованого у законодавстві способу відображення в обліку операцій. Правильно сформована облікова політика забезпечує ефективність облікового процесу організації та мінімізує матеріальні, трудові та інші витрати під час вирішення питань, які виникають в процесі управління. На жаль, безліч підприємств складають облікову політику лише для того, щоб дотримуватись букви закону. Тому питання правильного формування облікової політики є актуальним для будь-яких підприємств, незалежно від форм власності.

Розглядаючи облікову політику в контексті організації обліку та контролю, необхідно визначити яка роль їй відведена у цьому процесі. Переважна більшість вчених у цьому питанні мають спільну точку зору. При цьому виділяють три етапи організації облікового процесу: методичний, технологічний і організаційний. У даному випадку вона відноситься до методичного рівня. Зауважимо, що саме методичний рівень формує подальший напрямок розробки на технологічному та організаційному етапах. Це обумовлено тим, що на методичному рівні обираються методи відображення господарських процесів і операцій відповідно до НП(С)БО та враховуються вимоги відповідних законів України [2]. Формування облікової політики – це непростий процес, який вимагає наявності організаційних, технічних, кадрових можливостей.

Підприємство, виходячи зі специфіки своєї діяльності, має право обирати ті варіанти обліку, які забезпечать найбільш повну реалізацію функцій управління і ефективного функціонування менеджменту.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», «облікова політика – сукупність принципів, методів і процедур, які використовуються підприємством для складання і подання фінансової звітності. Основною її метою є забезпечення одержання достовірної інформації про результати фінансово-господарської діяльності, необхідної для

користувачів фінансової звітності з метою прийняття відповідних управлінських рішень» [1]. Тобто під обліковою політикою варто розуміти сукупність способів ведення бухгалтерського обліку, прийняту підприємством – первинного спостереження, вартісного виміру, поточного групування та узагальнення фактів господарського життя. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» наводить ідентичне визначення цієї категорії, а саме: «облікова політика – це сукупність принципів, методів і процедур, які використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності» [3].

Нормативно-правове регулювання облікової політики визначено також НП(С)БО 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах» та наказом Міністерства фінансів України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо облікової політики підприємства та внесення змін до деяких наказів Міністерства фінансів України».

Дослідженню щодо вирішення проблемних питань та різних аспектів в організації обліку та облікової політики підприємств присвячено праці багатьох вітчизняних вчених, зокрема: Л. Л. Баєвської, П. Є. Житнього, Л. Б. Пантелійчук та ін.

Порівняно з національним стандартом, у МСБО 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» йдеться про облікову політику в множинності. Згідно з міжнародними стандартами, облікова політика підприємства складається з окремих облікових політик щодо кожного об'єкта обліку. Єдиної думки щодо визначення поняття та сутності облікової політики підприємства серед науковців не має. Існує декілька підходів до трактування цього поняття.

Облікова політика, як вказує Л. Л. Баєвська, передбачає побудову інформаційної системи, за якої управлінські рішення, прийняті на основі інформації показників звітності, є обґрунтованими і ефективними. Більшість підприємств в Україні визначили облікову політику при переході на НП(С)БО в 2000 році, враховуючи галузеві особливості, організаційно-правову форму, забезпеченість оргтехнікою та інші умови [4].

З розвитком ринкових відносин в Україні суттєво збільшився рівень ризиковості господарської діяльності, зазначають П. Житний та В. Тищенко. І тому господарюючим суб'єктам доводиться функціонувати в умовах все більшої невизначеності, при цьому їх облікова політика сприяє формуванню системи інформаційного забезпечення управлінських рішень. Для того, щоб господарюючий суб'єкт мав фінансові можливості своєчасно і ефективно реагувати на численні загрози та негативні чинники зовнішнього і внутрішнього середовища, необхідно зосередити увагу на організаційних аспектах облікової політики щодо використання методів управлінського обліку [5].

Водночас, зазначимо, що до наказу про облікову політику підприємства недоцільно включати вимоги, які чітко встановлені законодавством, а зазначити тільки ті моменти, за якими підприємству надано право вибору.

За проведеними дослідженнями можна зробити висновок, що основними цілями, які досягаються при розробці і наступному затвердженні чітко складеної облікової політики, є закріплення правил і основних методів ведення обліку для цілей бухгалтерського обліку, складання звітності та організації контролю, а також регулювання організаційних моментів. Таким чином, розробка облікової політики покликана уніфікувати всі форми і методи складання звітності, існуючі на підприємстві, максимально ефективно організувати документообіг між структурними підрозділами підприємства. Зрештою, облікова політика буде не тільки полегшувати і спрощувати роботу з організації обліку та підвищувати ефективність документообігу, але також економити трудові витрати підприємства і його матеріальні ресурси.

Література

1. *Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні* : Закон України № 996-XIV від 16.07.1999 р. зі змінами і доп. № 776-IX від 14.07.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення: 16.03.2022).
2. Кубик В. Д. Основи учетной политики в информационном обеспечении учета, контроля и управления предприятием. *Сучасна економічна наука : нові гіпотези, тенденції та перспективи розвитку* : матеріали I Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. студентів, аспірантів та молодих вчених. Луганськ : Ноулідж, 2013. С. 241–244. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2078> (дата звернення: 16.03.2022).
3. *Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»* : Наказ Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення: 17.03.2022).
4. Баєвська Л. Л. Особливості облікової політики та її вплив на фінансову звітність інтегрованих підприємств. *Облік і фінанси АПК*. 2005. № 5. С. 16–21.
5. Житний П., Тищенко В. Вплив організаційних аспектів облікової політики на фінансову стійкість банку. *Економіст*. 2007. № 8. С. 56–59.

УДК: 334.12:17

Кубік Валентина Дмитрівна

ст. викладач кафедри бухгалтерського обліку і аудиту,
Одеський національний економічний університет (Україна)

Обнявко Олександр Валентинович

к. е. н., доцент кафедри маркетингу та міжнародної логістики,
Одеський національний економічний університет (Україна)

СУЧАСНА ЕТИКА БІЗНЕСУ: ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ

JEL classification: M410

Для сучасного бізнесу всіх країн в умовах глобалізації, прискорення технічного прогресу, впровадження робототехніки, цифровізації економіки актуалізується проблема дотримання етичних норм та соціальної відповідальності.

У глосарії Європейського фонду управління якістю (EFQM) етика організації визначена як етичні засади, узяті на озброєння і дотримувані всіма працівниками даної організації. Базуючись на загальнолюдських цінностях, етичні норми ділових відносин виступають одним з головних критеріїв оцінки професіоналізму як окремого співробітника, так і організації в цілому [1, с. 97].

У літературі [2, с. 76] зазначається, що у сучасних умовах етика бізнесу є одним із найбільш важливих напрямів організації практичної діяльності суб'єктів господарювання, а отже, і вагомим напрямом наукових досліджень. Функціонування вітчизняних суб'єктів бізнесу на сьогодні характеризується загостренням конкурентної боротьби, зростанням ринкової сили споживачів та посиленням впливу місцевих громад на діяльність підприємницьких структур, що, у свою чергу, робить особливий акцент на питаннях, які пов'язані із формуванням і впровадженням у діяльність підприємств та організацій етичних засад ведення бізнесу. Етика бізнесу є тим інструментом, який уможливило формування вдалої ділової репутації підприємства, посилює його конкурентні позиції та сприяє формуванню ефективних взаємовідносин зі стейкхолдерами. Зазначене вище визначає важливість питань, пов'язаних із забезпеченням раціональності наукових досліджень у цій сфері, а отже, потребує, насамперед, чіткої ідентифікації етики бізнесу як об'єкта наукових досліджень.

Також етика бізнесу пов'язана з соціальною відповідальністю. Зелена книга у сфері соціальної відповідальності, прийнята Європейською Комісією у 2001 р., визначає соціальну відповідальність як «концепцію, в рамках якої компанії на добровільній основі інтегрують соціальну і екологічну політику в бізнес-операції і їх взаємовідношення з усім колом пов'язаних з компанією організацій і людей» [1, с. 183]. Міжнародний стандарт ISO 26 000 «Керівництво з соціальної відповідальності», ухвалений в 2010 р., визначає соціальну відповідальність як відповідальність організації за вплив її рішень та дій на суспільство, навколишнє середовище шляхом прозорості та етичної поведінки, яка сприяє сталому розвитку, у т. ч. здоров'ю та добробуту суспільства, враховує очікування зацікавлених сторін, відповідає чинному законодавству та міжнародним нормам поведінки та інтегрована у діяльність організації і практикується у її відносинах [1, с. 183].

Важливе значення етика та соціальна відповідальність мають і в бухгалтерському обліку. Фахівці зазначають, що етика сприяє створенню економічної довіри не лише до облікової інформації, але і до іншої інформації, яка створена в системі бухгалтерського обліку [3, с. 2].

Тому етичні норми, соціальна відповідальність повинні бути і підґрунтям облікової політики підприємств. В літературі справедливо зазначається, що облікова політика організації не тільки регламентує діяльність бухгалтерії, але також прямо або побічно стосується діяльності всієї організації загалом і окремих її підрозділів, зокрема. Крім того, облікова політика є важливим розпорядчим документом, тому приймати рішення при затвердженні положень облікової політики повинен керівник організації, виходячи з попередньої оцінки економічних наслідків того чи іншого вибору і детального розгляду всіх можливих варіантів [4, с. 30].

Загально відомо, що Міжнародна федерація бухгалтерів (МФБ) розробила міжнародний Кодекс етики бухгалтерів, в якому сформульовані п'ять основних фундаментальних принципів етики професійного бухгалтера та аудитора [5]. Зокрема, цими принципами є: а) чесність – означає бути відвертим і правдивим у всіх професійних та ділових відносинах; б) об'єктивність – означає не

ставити під загрозу професійні чи ділові судження через упередженість, конфлікт інтересів або неналежний вплив інших осіб; в) професійна компетентність та належна ретельність означають:

– досягати та підтримувати такий рівень професійних знань та навичок, який необхідний для забезпечення отримання клієнтом або організацією-працедавцем, компетентної професійної послуги на основі сучасних технічних та професійних стандартів та відповідного законодавства;

– діяти сумлінно та відповідно до застосованих технічних та професійних стандартів;

г) конфіденційність – означає дотримуватися конфіденційності інформації, отриманої у результаті професійних та ділових відносин; г) професійна поведінка – означає дотримуватися вимог відповідних законодавчих і нормативних актів та уникати будь-якої поведінки, що може дискредитувати професію.

Одним із проблемних питань в обліку, пов'язаним з дотриманням етичних норм та соціальної відповідальності, є так званий «креативний облік». Баранов П. П. у результаті аналізу визначень і трактувань креативного обліку, що надані різними дослідниками, пропонує встановити такі стійкі характеристики креативного обліку [6, с. 18]: по-перше, «живильним середовищем» для розвитку креативного обліку є прогалини і суперечності, а також варіативні й неоднозначні норми, що містяться в бухгалтерських регулятивах, що провокують формування професійного судження бухгалтера; по-друге, креативний облік породжується вольовим актом менеджменту або облікових працівників організації; по-третє, креативний облік передбачає аналітичну підготовку маніпуляції врахованими даними і звітними показниками; по-четверте, як загальний методологічний підхід, так і конкретні процедури, і методики маніпулювання даними в контексті креативного обліку орієнтовані на переваги менеджменту щодо створення бажаного фінансового образу компанії в сприйнятті ключових стейкхолдерів – найбільш впливових користувачів її бухгалтерської фінансової звітності; по-п'яте, нерідко креативний облік використовується як інструмент згладжування нехарактерних для компанії девіацій фінансових показників, спрямований на запобігання «різких рухів» і панічних реакцій стейкхолдерів.

Устинова Я. І. вказує, що на перший план при оцінці креативного обліку виходять не власне облікові прийоми і обумовлені ними відхилення показників звітності від тих, які були б отримані відповідно до облікових стандартів (тим більше, що і факт відповідності, і його кінцевий результат є дискусійним питанням), але наміри, які стоять за його застосуванням. Ключовим, на її думку, стає питання професійної етики, яке, по суті, і відокремлює креативний облік від шахрайства. Інакше кажучи, етичні норми як елемент професійного судження бухгалтера задають ракурс для розвитку і реалізації позитивних, суспільно прийнятних аспектів креативного обліку [7, с. 503].

Легенчук С. Ф. пропонує поділити креативний облік на два види: умовно-креативний (коли облікова політика реалізується в межах законодавства та принципів обліку і здійснюється маніпулювання показниками звітності) та агресивний (коли облікова політика здійснюється з порушенням принципів обліку та законодавства, ведення обліку орієнтоване на умисне порушення законодавчих норм та принципів обліку, відбувається вуалювання або фальсифікація звітності) [8, с. 97, 99].

За кордоном сформувався також концепція «агресивного обліку» [3, с. 7]. Під цим поняттям розуміють маніпулювання даними з метою введення в оману користувачів облікової інформації. Агресивний облік визначається як свідоме, навмисне та цілеспрямоване ведення реєстрації, обліку, обробки та подання економічних подій у спосіб, який суперечить нормам чи тлумачним правил бухгалтерського обліку, які можуть завдати шкоди користувачам бухгалтерської інформації шляхом представлення іншої (кращої або гіршої), ніж фактична економічної ситуації суб'єкта господарювання. Агресивний облік націлений на штучне роздування прибутків компанії та інших досягнень, щоб фіктивно покращити її фінансовий стан та вартість суб'єкта господарювання [3, с. 7].

Круль Д. виділяє такі основні причини використання агресивного обліку: прагнення до отримання прибутку, спроба уникнути відповідальності керівництва за порушення в управлінні підприємством, внаслідок контролю акціонерів (приховування фінансового ризику, поліпшення кредитоспроможності або завищення вартості підприємства), приховування дій, що шкодять компанії працівниками підприємства [3, с. 8].

Боцян Т. В., Шахрайчук Г. М. зазначають, що креативний і агресивний облік призводять до маніпулювання бухгалтерськими даними за рахунок прогалин в принципах та законодавстві з бухгалтерського обліку та виборі таких методів вимірювання та подання інформації у фінансовій звітності, що спонукає користувачів до очікуваної поведінки при прийнятті рішень [3, с. 8].

Таким чином, виникає необхідність забезпечення дотримання етики в обліковій роботі. Це може бути досягнуто, зокрема, посиленням загальних вимог до етичності обліку, наприклад, за рахунок додання нових етичних принципів до існуючого переліку в міжнародному Кодексі етики бухгалтерів. Так, наприклад, в літературі пропонується формування етики бізнесу здійснювати на

основі таких принципів: 1. Чесність. Зрозуміло, що частина інформації про умови функціонування суб'єкта бізнесу становить його комерційну таємницю, проте у висвітленні публічної інформації суб'єкт бізнесу має дотримуватися критерію чесності та достовірності. Такий принцип доцільно поширювати і на внутрішні відносини між співробітниками підприємства. 2. Порядність. Передбачає дотримання суб'єктом бізнесу норм та правил, визначених форматом умов функціонування. На загальнодержавному рівні порядність як принцип означає дотримання вимог законодавства, на рівні взаємодії із іншими суб'єктами господарювання та/або споживачами – чітке виконання умов договорів, постачання якісної продукції, надання якісних послуг тощо. 3. Професійність. Принцип, спрямований на забезпечення компетентності представників суб'єкта бізнесу у системі ділових відносин; 4. Відповідальність. Означає розуміння та прийняття відповідальності за визначені та реалізовані рішення в усій системі відносин суб'єкта бізнесу. 5. Взаємоповага і толерантність. Принцип, спрямований на формування ввічливого ставлення та поваги до усіх учасників системи ділових відносин, незалежно від соціальних, демографічних, економічних чи будь-яких інших ознак. 6. Гармонія та збалансування. Передбачає гармонізацію усіх сфер функціонування суб'єкта бізнесу та збалансування інтересів протилежних сторін з метою досягнення соціального й економічного оптимуму, а також реалізації прав усіх учасників відносин [2, с. 80].

Не втратили актуальності й раніше сформульовані пропозиції для посилення етичної складової роботи облікових працівників підприємств [9, с. 76]: 1) рекомендувати підприємствам розробляти внутрішньокорпоративні кодекси етики на основі Кодексу етики професійних бухгалтерів, розробленого МФБ, які б демонстрували відкритість, прозорість, зрозумілість та обґрунтованість політики керівництва щодо необхідності дотримання етичних стандартів та норм на підприємстві; 2) за відсутності внутрішньокорпоративних кодексів етики зазначати в обліковій політиці місію підприємства, його цілі, стратегію розвитку, пріоритети діяльності, обов'язково виділяючи аспекти етичних стандартів та норм; 3) в обліковій політиці підприємств чітко визначити критерії прийняття на роботу та кар'єрного росту облікових працівників, основні відомості про їх посадові обов'язки, права та зобов'язання, наслідки прийняття рішень, що порушують внутрішньокорпоративні кодекси етики, прописати основні елементи механізму розв'язання етичних колізій при веденні обліку та складанні звітності, прописати механізм надання можливих консультацій з етичних питань з боку вищого керівництва підприємств; 4) в обліковій політиці підприємств передбачити певні процедури документації та відображення облікових операцій і складання звітності з метою контролю дотримання етичних стандартів та норм; 5) заохочувати формування в колективах підприємств здорового морального клімату та пропагувати корпоративні етичні норми, формувати систему всебічного розвитку та навчання персоналу підприємства, створити систему матеріального стимулювання та відповідальності за дотримання етичних цінностей та норм серед співробітників підприємства, у тому числі, облікових працівників.

Література

1. Дикань В. Л., Компанієць В. В., Полякова О. М. *Етичні основи бізнесу* : навч. посіб. Харків : УкрДАЗТ, 2012. 316 с.
2. Орлова К. Є., Бірюченко С. Ю. Етика бізнесу як об'єкт наукового дослідження. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. № 1 (99). С. 76–82.
3. Боцян Т. В., Шахрайчук Г. М. Етичний вимір відображення облікової інформації. *Адаптаційно-інтеграційні механізми управління інноваційними процесами в економіці* : кол. монографія / за ред. В. В. Прохорової. Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2019. С. 7–14. URL: <http://eprints.zu.edu.ua> (дата звернення: 21.03.2022).
4. Акатьева М.Д. Необходимые умения главного бухгалтера : организационные и расчетные аспекты. *Бухгалтерский учет в издательстве и полиграфии*. 2017. № 3. С. 29–37.
5. *Міжнародний кодекс етики професійних бухгалтерів (включаючи міжнародні стандарти незалежності)*, 2018. 247 с. URL: <https://www.pabu.com.ua/ua/mediacentr-3/profesiini-novyny/1199-novy-i-kodeks-etyku-profesiinykh-bukhhalteriv-nabuv-chynnosti> (дата звернення: 22.03.2022).
6. Баранов П. П. Креативный учет в контексте концепции достоверного и добросовестного взгляда : Pro et contra. *Международный бухгалтерский учет*. 2017. Т. 20. Вып. 1. С. 16–34.
7. Устинова Я. И. Креативный учет : быть или не быть? *Международный бухгалтерский учет*. 2018. Т. 21. № 5. С. 502–519.
8. Легенчук С. Ф. Креативний облік в національній системі бухгалтерського обліку. *Теорія та методологія бухгалтерського обліку, контролю і аналізу* : міжнар. зб. наук. праць. 2009. Вип. 2 (14). С. 88–101.
9. Кубік В. Д., Обнявко О. В. Етичний аспект застосування облікової політики підприємства. *International Scientific Conference Anti-Crisis Management : State, Region, Enterprise* : Conference Proceedings. November 17, 2017. P. III. Le Mans, France : Baltija Publishing, 2017. Pp. 74–77.

УДК 657.1:004.65

Старенька Ольга Миколаївна

*к. е. н., доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОБЛІКУ В УМОВАХ ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

JEL classification: C800; M410

Стан бухгалтерського обліку і тенденції його розвитку залежать від особливостей розвитку технологічних укладів та сучасних глобалізаційних процесів. Дані обробляються у процесі обліку за допомогою комп'ютерних програм з аналітичними можливостями. Останнім часом відбувається прогрес у розвитку програмного забезпечення, що пов'язаний з новими можливостями використання комп'ютерної техніки й Інтернет-технологій. Але спостерігається дуже повільний процес розробки технологій штучного інтелекту. Не зважаючи на вагомий розвиток програмного забезпечення для автоматизації системи обліку, світові тенденції вимагають впровадження більш ефективних технологій.

У практичній діяльності підприємств для потреб бухгалтерського обліку розробниками програмного забезпечення запропоновано багато облікових систем, які мають різне функціональне наповнення. Використовуються різні автоматизовані інформаційні системи, які відрізняються залежно від галузі виробництва за вимогами до поставки завдань автоматизації; складом головних підсистем і програмних платформ та функцій, що реалізуються цими підсистемами, а також тим, що кожне підприємство використовує певні методи та моделі управління та по різному інформує керівництво про поточну діяльність підприємства. Керівники мають володіти різними засобами одержання та аналітичної обробки інформації для вибору та формування управлінських альтернатив стосовно всіх напрямків діяльності підприємства. Тільки ефективне використання його потенціалу та розвинених інформаційних аналітичних технологій може мобілізувати потенціал підприємства на успішне вирішення проблем як всередині, так і зовні [1].

Система бухгалтерського обліку, яка існує сьогодні, не має майбутнього без впровадження та використання нових технологій на практиці. Враховуючи зазначене, кардинальних змін потребує і облік як інформаційна система.

Наразі у вітчизняній економічній науці створена достатньо цілісна науково обґрунтована концепція організації бухгалтерського обліку в комп'ютерному середовищі, яка заснована на узагальненні накопиченого досвіду побудови програмних систем з позицій сучасних інформаційних технологій та підходів до організації облікової роботи на підприємствах. Проведений аналіз публікацій показав, що перспективи застосування у сфері бухгалтерського обліку мають такі інформаційні технології, як: хмарні технології; технології штучного інтелекту; технології блокчейн.

Хмарні технології – це спроектоване та надане у комерційне користування віртуальне програмне середовище (сервери, комп'ютери, сервіси), розгорнуте у хмарі на базі обчислювальних потужностей, що розміщені у дата-центрах провайдера хмарних сервісів. Це технології зберігання та роботи з даними онлайн в хмарі, а не на жорсткому диску комп'ютера або ноутбука. Доступ до програм через хмару забезпечує вільний потік інформації, незалежно від того, де знаходиться користувач і який пристрій він використовує. Хмара також дає внутрішнім і зовнішнім користувачам можливість доступу до даних про діяльність підприємства, полегшуючи спільну роботу й обмін інформацією.

Головними перевагами використання хмарних технологій під час ведення обліку є: активне сприяння переходу з «паперового» на електронний варіант роботи та зберігання даних з використанням сховищ даних; забезпечення безперервності господарської діяльності на основі регулярного автоматичного резервного копіювання, зберігання архівних копій баз даних у хмарі, їх швидкого відновлення після аварії; мобільність використання баз даних, які розміщені в хмарі, у будь-якій точці світу, де є Інтернет; автоматичне оновлення програмних продуктів провайдерами без участі персоналу підприємства та зменшення потреби в обслуговуванні апаратного забезпечення і

комунікаційних мереж; масштабованість інфраструктури відповідно до зростання бізнесу; суттєве зниження капітальних витрат користувачів інформаційних технологій, які перебирають на себе провайдери [2]. Разом із тим є і недоліки, що стримують розвиток хмарних технологій, серед яких: необхідність постійного підключення до Інтернету; висока вартість хмарного програмного забезпечення.

В сучасних умовах система обліку потребує швидких змін, каталізатором яких стають технології блокчейну та штучного інтелекту. Застосування технології блокчейн передбачає, що інформація зберігається у спеціально структурованих блоках. При зміні даних в одному блоці система одразу визначає, що вони відрізняються від даних у інших блоках, та повідомляє про це. Система постійно перевіряє дані у блоках, сповіщає про зміни та водночас записує нову інформацію у новий блок.

Основними перевагами технології блокчейн є: забезпечення прозорості та абсолютної впевненості щодо права власності й історії активів та існування зобов'язань; забезпечення цілісності облікових даних у результаті інтеграції даної технології з типовими обліковими процедурами; підвищення ефективності через автоматичне виконання завдання контролю операцій при реалізації даної технології, відмову від систематичного дублювання трудомістких операцій, їх періодичного контролю та проведення дорогого аудиту; зменшення помилок внаслідок мінімізації участі людини у реалізації облікових завдань; зменшення шахрайства через те, що технологія блокчейн унеможливує маніпулювання обліковими даними [2]. Недоліками технології блокчейн можна назвати: високу енергозалежність, високу вартість створення і впровадження, зниження швидкості транзакцій зі зростанням навантаження на систему; загрози на рівні мережі, користувача, загрози цілісності системи й інші загальні для мережевих технологій загрози [2]. До недоліків технології блокчейн також можемо віднести відсутність конфіденційності даних, різке зростання вартості її застосування зі збільшенням кількості транзакцій, наявність альтернативних рішень, які позбавлені названих недоліків.

Технології штучного інтелекту використовуються на практиці в різних секторах економіки. Враховуючи, що ключовою особливістю технологій штучного інтелекту є здатність обробляти багато інформації за досить короткий час, її застосування має певні перспективи у бухгалтерському обліку, зокрема, при зборі, обробці та аналізі даних. До можливостей і переваг необхідно віднести особливість самостійно та швидко готувати різноманітні бухгалтерські звіти. Системи штучного інтелекту використовують найбільші фінансові та аудиторські компанії шляхом застосування програм і мобільних додатків для певних розрахунків та аналізу даних. Але такі технології досі ще використовуються для вирішення не багатьох завдань, але спектр їх можливостей з кожним роком розширюється.

Отже, використання в економічній діяльності підприємств інформаційних технологій є одним із пріоритетних напрямів їх розвитку. Впровадження в облік хмарних технологій, блокчейну, штучного інтелекту відповідає вимогам сьогодення, які продиктовані розвитком інформаційних технологій. Застосування новітніх технологій вимагає реорганізації бухгалтерського обліку на підприємстві, веде до автоматизації окремих сфер професійної діяльності бухгалтерів та аудиторів і ставить завдання щодо здобуття ними нових навичок і вмінь, постійного вдосконалення.

Література

1. Старенька О. М. Напрями вдосконалення автоматизації оперативного контролю на підприємстві. *International Scientific Conference Economy Digitalization : Processes, Strategies, Technologies : Conference Proceeding*. January 24th, 2020. Kielce, Poland. Pp. 115–118.
2. Король С. Я., Клочко А. О. Цифрові технології в обліку й аудиті. *Держава та регіони*. 2020. № 1 (112). С. 170–176. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2020/1_2020/31.pdf (дата звернення: 25.02.2022).

УДК 658.153:657.62

Волкова Ніна Анатоліївна

к. е. н., доцент, завідувачка кафедри економічного аналізу,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

JEL classification: D240; O120

Аналіз та оцінка фінансової стійкості підприємства на основі фінансової звітності є інструментом оперативного виявлення кризових ознак у розвитку підприємств, який необхідно систематично вдосконалювати з використанням економічних та фінансових показників. Функціонування суб'єктів господарювання в умовах жорсткої конкуренції на ринку та необхідність забезпечення їх належного фінансового стану потребують чіткої та налагодженої системи фінансового управління. Основні напрями фінансового управління полягають у створенні резервів фінансування, що забезпечують зростання обсягів виробництва та реалізації продукції, зменшення витрат, отримання прибутку, збалансування матеріальних та фінансових ресурсів, підвищення фінансової стійкості підприємств.

Фінансова стійкість та безпека є внутрішнім станом підприємства, що дозволяє йому функціонувати у режимі розвитку та мінімізувати негативний вплив зовнішніх факторів. Необхідність та напрями оцінки фінансової безпеки випливають із закономірностей розвитку систем, серед яких найбільше значення в аспекті забезпечення безпеки мають закон циклічного розвитку, закон спадної ефективності еволюційного вдосконалення систем та деякі інші. Фінансова безпека визначає граничний стан фінансової стійкості, в якому має знаходитися підприємство для реалізації своєї стратегії, що характеризується здатністю протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам.

Для всіх суб'єктів ринкової економічної системи об'єктивно характерними рисами є непостійність, нездатність досягти стану повної рівноваги, схильність до постійних переходів від одного стану до іншого, що не може не супроводжуватись певними втратами та кризовими явищами. Саме тому під фінансовою стійкістю розуміється не статична сталість, а динамічна стійкість, тобто здатність підтримувати оптимальну пропорційність у розвитку свого фінансового стану, можливість адаптуватися до факторів зовнішнього середовища, що швидко змінюються, і використовувати їх з найбільшим ефектом для досягнення стратегічних цілей підприємства.

Численні дослідження та аналіз діяльності підприємств показали, що з підвищенням частки залучених ресурсів у загальній сумі довгострокових джерел фінансових ресурсів ціна власних ресурсів підвищується зростаючими темпами, а ціна залучених – спочатку залишається практично незмінною, а потім теж починає зростати. Оскільки ціна залучених фінансових ресурсів у середньому нижча за ціну власних фінансових ресурсів, то виникає потреба в їх оптимальній структурі.

Моніторинг фінансової безпеки прогнозування можливий на основі розрахунку фінансового левериджу, який характеризує використання залучених коштів з фіксованим відсотком для підвищення прибутку підприємства та показує на скільки відсотків збільшиться сума власних фінансових ресурсів за рахунок залучених коштів у обіг підприємства. Ефект виникає у тих випадках, коли економічна рентабельність вища за кредитні проценти. Раціональне співвідношення власного та позикового капіталу є запорукою фінансової безпеки підприємства.

У ринковій економіці збільшення частки власних фінансових ресурсів не завжди означає поліпшення становища підприємства, можливості швидкого реагування на зміну ділового клімату. Навпаки, використання залучених фінансових ресурсів свідчить про гнучкість підприємства, його здатність знаходити кредити та повертати їх, що свідчить про довіру до нього у діловому світі.

Стабільного нормативу співвідношення власних та залучених коштів не існує, тому що він не може бути спільним для різних галузей та підприємств. Частка власного капіталу та залучених фінансових ресурсів у формуванні активів підприємства та рівень фінансового левериджу залежать від галузевих особливостей.

Оцінка ефективності структури капіталу та визначення оптимального співвідношення між власним та позиковим капіталом дають можливість оцінити фінансовий ризик, створити необхідний рівень фінансової безпеки у майбутньому. Для забезпечення умов ефективного функціонування підприємств необхідно підтримувати фінансову стійкість, рівновагу, достатню фінансову

незалежність та гнучкість при ухваленні фінансових рішень. Для цього необхідно проводити систему моніторингу фінансової стійкості підприємств.

УДК 657:338.27(075.8)

Гайдаєнко Ольга Миколаївна
к. е. н., доцент кафедри економічного аналізу,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

JEL classification: M210

Тренд на діджиталізацію в Україні почався вже давно, і, безсумнівно, найближчими роками в умовах необхідності залучення зовнішніх ресурсів, підвищення ефективності роботи бізнесу, та жорсткого обмеження внутрішніх фінансових ресурсів на нас чекає багато пов'язаних із цим подій.

Функціонування великої кількості підприємств, що у нестабільних економічних умовах мають збитковий характер через неефективну діяльність або недофінансування ще більше загострює проблеми. Проте, саме інформаційні технології надають широкі можливості для підвищення конкурентоспроможності. До 2015–2016 років у процесах цифровізації в Україні брали участь переважно приватні підприємства, однак, після того, як держава почала приділяти більше уваги цьому питанню (сприяти поширенню Інтернету, створювати відповідну законодавчу базу, збільшувати витрати на цифровізацію економіки засобами «Дія») у цей процес стали активно залучатися і державні підприємства, організації та установи різних сфер та галузей економіки.

Варто виокремити такі напрями розвитку інформаційних технологій, які мають важливе значення для управління бізнес-процесами:

- «зелені» ІТ-системи, які включають усі управлінські рішення, що спрямовані на обмеження споживання енергії пристроями та додатками, які працюють в центрах обробки даних. Сьогодні й надалі постає гостра потреба у розробленні енергозберігаючих рішень;

- системи уніфікованого зв'язку, які використовуються в таких сегментах, як голосова пошта, електронна пошта, текстовий зв'язок, конференц-зв'язки та робота в групах. Удосконалення цих засобів стало надзвичайно вагомим завданням, особливо в часи пандемії COVID-19 [1, с. 447];

- управління бізнес-процесами (BPM). BPM-система містить, здебільшого, основний набір базових функціональних модулів: репозитори бізнес-процесів, засіб налаштування бізнес-правил, засоби для інтеграції інформаційних систем, що використовуються в компанії на рівні бізнес-процесів (ERP-системи, CRM-системи тощо), робочий портал, засоби аналізу і формування звітів. SOA (сервісно-орієнтовані) архітектури, що підтримують бізнес-операції, відіграють ключову роль у цій сфері [2];

- форензік – комплексне всебічне дослідження фінансово-господарської діяльності економічного суб'єкта, мета якого полягає у виявленні різних фактів шахрайства, фінансових махінацій, інших неправомірних дій, як з боку управлінського апарату, так і з боку інших співробітників, створення системи заходів щодо їх мінімізації [3]. Отже, управління на засадах форензіка дозволить запровадити механізм протидії економічним злочинам, що особливо важливо за умови взаємодії учасників та суб'єктів цієї системи один з одним, що може сприяти підвищенню їхньої довіри до цієї системи.

В якості ризик-орієнтованого регулювання вищезгаданих питань, доцільно використовувати процес Дью Ділідженс, що передбачає оцінку та глибокий стратегічний аналіз діяльності підприємства, а також надає можливість вживання відповідних заходів для управління ризиками.

Due Diligence або скорочено DueD, з англійської перекладається як «належна старанність». Термін означає обачність інвестора. Дью Ділідженс – це аналіз компанії, який проводять перед прийняттям рішення про вкладення коштів в організацію або при злитті кількох фірм.

Зупинимося саме на фінансовому DueD, який сприяє підвищенню конкурентоспроможності шляхом широкого аналізу діяльності компанії. Так, наприклад, основні блоки перевірки під час фінансового Дью Ділідженс від BDO in Ukraine [4]:

– загальна оцінка якості ведення обліку (аналіз доходної частини, зокрема, методика визнання, структура та динаміка; аналіз видаткової частини, зокрема структура, динаміка, виявлення нетипових статей витрат);

– аналіз необоротних активів (аналіз структури, ступеня зношування; виявлення об'єктів, які не належать до основної діяльності; коментарі щодо обмеження на використання через застави, арешти та інше; виявлення знецінених активів);

– аналіз оборотних активів (аналіз структури та динаміки; виявлення неліквідних оборотних активів, простроченої дебіторської заборгованості, фіктивних та/або безповоротних фінансових вкладень);

– борги та зобов'язання (виявлення позабалансових зобов'язань; аналіз структури та динаміки заборгованостей; виявлення простроченої кредиторської заборгованості та особливих умов погашення наявної заборгованості).

Отже, значення DueD полягає у виконанні низки важливих завдань: формування довіри до діяльності компанії, її подальших планів, стратегії, мінімізації можливостей зловживань та шахрайства з обох боків угоди через маніпулювання фінансовими та нефінансовими показниками діяльності компанії та формування справедливої вартості з отриманням максимальної цінності від угоди, сприянні підвищенню конкурентоспроможності шляхом широкого аналізу діяльності компанії.

Але чомусь багато підприємців не приділяють процедурі належної уваги, хоча на ринку з'являються аналоги, у результаті чого конкурентна ціна таких послуг знижується. Аналогом DueD в Україні є «You Control» – онлайн-сервіс перевірки компаній, для аналізу бізнесу, конкурентної розвідки та перевірки контрагентів. Система формує повне досьє на кожен компанію України на основі відкритих даних, відстежує зміни у держреєстрах та візуалізує зв'язки між афілійованими особами. Унікальна технологія дозволяє за хвилину отримати актуальну (на час запиту) інформацію про компанію або ФОП із понад 100 офіційних джерел [6]. Функція моніторингу щодня повідомляє про зміни, спираючись на дані офіційних джерел.

Гострі кризові явища, спричинені карантинними обмеженнями у більшості країн світу, змушують власників підприємств швидше переходити до цифрових технологій. І якщо ще два роки тому основний акцент робився саме на електронний документообіг, сучасні тенденції вимагають забезпечити безпечні умови праці саме для людських ресурсів. Як зазначав Давид Ян, засновник групи компаній АBBY, у інтерв'ю з керуючим партнером KPMG у СНД О. Гошанським, раніше бізнес ставив у пріоритет саме клієнта, проте з переходом на віддалену роботу компанії стали все більше концентруватися на ефективності та добробуті працівників [5]. Крім того, підвищення ефективності підприємств в умовах діджиталізації можна досягти за рахунок:

- встановлення прямих контактів з постачальниками сировини та покупцями готової продукції;
- оптимізації логістичних процесів;
- автоматизації виробничих процесів;
- удосконалення процесів управління;
- підвищення швидкості отримання та обробки оперативних даних;
- поліпшення маркетингу та ін.

Причому, кожен із перерахованих способів дасть ефект за рахунок економії ресурсів (тимчасових, матеріально-технічних, фінансових) при цифровізації бізнес-процесів підприємств.

Таким чином, діджиталізація ще більше прискорила внаслідок кризових явищ, спричинених світовою пандемією. Наскільки ці зміни будуть позитивними і корисними та чи матимуть вони суттєві недоліки – дані тенденції можна буде проаналізувати лише через певний проміжок часу в майбутньому. Сьогоднішні керівники визнають цінність цих та інших нових інформаційних технологій. Розуміння того, як впровадити і використовувати правильну комбінацію систем, призводить до більш стабільного фінансового стану і поліпшення сталого розвитку бізнесу. Сучасні інформаційні технології ефективні, масштабовані і безпечні, забезпечують саме те, що необхідно підприємству для досягнення фінансового успіху.

Література

1. Крахмальова Т. А. Сучасні інформаційні технології в управлінні бізнесом. *Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності : теоретичні, практичні та освітні аспекти* : зб. наук. праць за матеріалами V Всеукр. наук.-практ. конф. Дніпро : НМетАУ. 2021. С. 447–450.
2. BPM – управління бізнес-процесами 2020. URL: <https://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/business-process-management-bpm> (дата звернення: 10.02.2022).
3. Форензік – ефективний інструмент юридичного супроводу бізнесу. Закон і Бізнес. 27.03.2019. URL: zib.com.ua (дата звернення: 10.02.2022).

4. Основні блоки перевірки під час фінансового Дью Ділідженс від BDO in Ukraine. URL: <https://www.bdo.ua/ru-ru/services/consulting/duo-diligence/financial-duo-diligence> (дата звернення: 11.02.2022).
 5. Робота майбутнього – KPMG Review Magazine. Вип. 9. URL: [KPMG_Review_Magazine_9_ukr.pdf](https://www.kpmg.com/ua/pdf/KPMG_Review_Magazine_9_ukr.pdf) (дата звернення: 11.02.2022).
 6. Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців : база «YouControl». URL: <https://youcontrol.com.ua/ru> (дата звернення: 12.02.2022).
-

УДК 336.764.1:334.716

Кравець Дар'я Дмитрівна
аспірантка кафедри економічного аналізу,
Одеський національний економічний університет (Україна)

АНАЛІЗ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ

JEL classification: G120

Роль фінансових активів у створенні фундаментальної вартості істотна, фінансові активи дозволяють збільшувати доходи, диверсифікувати джерела їх отримання; забезпечують ліквідність, так як містять високоліквідні активи; підвищують кредитоспроможність, так як можуть бути використані як застава; страхують підприємство від ризиків, так як містять похідні інструменти; забезпечують можливість управління продажами, тому що враховують дебіторську заборгованість [1].

Сільське господарство і промисловість є пріоритетними галузями національної економіки України. Їх розвиток сприяє підвищенню матеріального добробуту населення, зміцненню економічної і продовольчої безпеки держави, зростанню експортного потенціалу. Тому, вважаємо за доцільне проаналізувати стан такої найбільш ліквідної частини оборотних активів, як фінансові активи, що складаються із грошових коштів та їх еквівалентів, дебіторської заборгованості, та фінансових інвестицій. Оцінка впливу фінансових активів на фінансовий стан підприємств здійснюється через розрахунок частки цих активів у сукупних активах. Такий вид аналізу є необхідним для того, щоб мати можливість виявити проблеми, або, навпаки, позитивні тенденції діяльності.

Динаміка складу та структури необоротних та оборотних активів, зокрема, фінансових активів підприємств сільського господарства та промисловості України за минулі роки зазнала значних змін. Загалом, за останні п'ять років, активи підприємств сільського господарства зросли на 110%. Найбільш швидкими темпами зростали необоротні активи, які збільшилися більш ніж на 100%. Зросла їх частка в сумі активів. На підприємствах сільського господарства Одеської області, у структурі активів превалюють оборотні активи, які, незважаючи на деяке зниження в структурі, займають майже 66% всіх активів. Тобто, на цих підприємствах мобільні активи перевищують необоротні активи, як по вартості, так і в структурі. Це свідчить про те, що підприємства мають у своєму розпорядженні ліквідні активи, що має велике значення для можливого розвитку підприємств даної галузі [2].

Аналіз структури та складу активів промислового комплексу Одеської області дозволив зробити наступні висновки стосовно того, яка питома вага фінансових активів, як частини оборотних серед інших складових майна підприємства. Сума всіх активів підприємств даної галузі збільшилася майже в 2 рази. Необоротні активи зросли на, майже, 30%, а оборотні – на 74%. Розрахунок частки необоротних та оборотних активів в сумі активів підприємств показав, що частка іммобілізованих та мобільних засобів знаходиться майже в рівновазі, тобто, їх питома вага практично однакова. Для підприємств промисловості така рівновага є правильною, так як основні засоби та інші необоротні активи є тими предметами, що дають змогу нарощувати виробничі потужності. Але, разом із тим, можемо побачити з такої структури, що й всі елементи фінансових активів, а саме грошові кошти та їх еквіваленти, дебіторська заборгованість та фінансові інвестиції, відіграють не менш важливу роль, так як через найбільш ліквідні активи підприємства мають змогу купувати нову техніку, вчасно проводити всі заходи з модернізації та розвивати нові лінії виробництва [2].

На сучасному етапі розвитку економіки механізм функціонування підприємств України постійно змінюється. Політика управління обіговим капіталом повинна забезпечити компроміс між ефективністю роботи підприємства та ризиком втрати ліквідності.

Тому, необхідно приділити увагу дослідженню такої категорії як фінансові активи для того, щоб мати змогу більш глибоко та ретельно проаналізувати діяльність кожного підприємства, незалежно від галузі його діяльності.

Література

1. Олексів І. Б. *Дослідження проблем функціонування системи управління фінансовими ресурсами підприємства*. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/10677/1/55.pdf> (дата звернення: 03.03.2022).
2. *Головне управління статистики в Одеській області* : сайт. URL: <http://www.od.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 04.03.2022).

УДК 338.242

Семенова Катерина Данилівна
к. е. н., доцент кафедри економічного аналізу,
Одеський національний економічний університет (Україна)

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

JEL classification: D810; M210

У ринкових умовах підприємницька діяльність завжди пов'язана з ризиком або невизначеністю. Особливо їх вплив на діяльність підприємства проявляється під час постійних змін, що відбуваються у зовнішньому середовищі. Тому нагальною є потреба здійснювати оцінювання ризиків та управління ними. Основним завданням управління ризиками є вміння використовувати наявний аналітичний інструментарій для їх оцінювання та розробки на основі цього управлінських рішень щодо доцільності вкладання коштів у конкретну справу або розширення діяльності, чи просто стосовно подальшого розвитку підприємства.

Теорія та практика дослідження ризиків розробила велику кількість методів, методик і систем показників, які дозволяють здійснювати їх оцінювання. У таких умовах залишається складним питання щодо доцільності використання певних методів або показників у кожному конкретному випадку залежно від ситуації та поставлених завдань.

Однак для досягнення позитивних результатів і розробки ефективних управлінських рішень на основі застосування того чи іншого аналітичного інструментарію, необхідно насамперед встановити в якій саме ситуації перебуває підприємство або його окремих вид діяльності – у ризику чи невизначеності. Під невизначеністю розуміють неповне уявлення про значення різних параметрів діяльності підприємства у теперішньому часі та у майбутньому, які породжуються комплексом причин і факторів, передусім, неповнотою інформації, а також пов'язаних з цим витратами та результатами. Використання аналітичного інструментарію за таких умов повинно враховувати неможливість здійснити оцінку ступеня ймовірності ситуації, що склалася.

Основна відмінність ризику від невизначеності якраз і полягає у можливості його вимірювання та оцінки – невизначеність виміряти практично неможливо, у той час як ризик підлягає оцінці. Із цього випливає ще одна суттєва відмінність ризику: на відміну від невизначеності, він піддається не лише оцінюванню, але й управлінню.

Серед показників, що дозволяють здійснювати оцінку ризику для подальшого управління ним, є математичне сподівання, яке показує середній рівень прибутку або доходу, які може отримати підприємство у тому випадку, коли обрана стратегія буде реалізована. Очевидно, що чим більшим є значення цього показника, тим більш вигідною, доцільною є стратегія розвитку підприємства. Під час визначення математичного сподівання як ваги виступають відповідні значення ймовірностей. Варто відмітити, що математичне сподівання дає можливість отримати лише загальне уявлення про можливі наслідки прийняття того чи іншого управлінського рішення. Однак, під час реалізації будь-якого проєкту та розробки відповідного управлінського рішення важливим завданням є не лише визначення очікуваної величини прибутку чи доходу, але й оцінка безпосередньо ймовірності та величини ризику, пов'язаного з його реалізацією. Для цього доцільно використовувати показники, що є характеристиками варіації – середнє квадратичне (стандартне) відхилення та коефіцієнт варіації.

У теорії ризиків показник середнього квадратичного відхилення вважають основним показником ризику. Чим більшим є значення даного показника, тим більший ризик може

супроводжувати певне управлінське рішення. На додаток до середнього квадратичного відхилення використовують відносний показник – квадратичний коефіцієнт варіації.

Вважаємо, що у тих випадках, коли необхідно прийняти рішення шляхом вибору одного з декількох різних варіантів розвитку підприємства, або, враховуючи його основну мету, – досягнення певних економічних показників, що характеризують різні аспекти діяльності підприємства, чи його очікувані доходи, краще орієнтуватися саме на коефіцієнт варіації. Він не лише дає можливість оцінити рівень ризику, але й порівняти його з аналогами, які виникали раніше у діяльності даного підприємства або у діяльності його конкурентів.

Отже, правильне використання аналітичного інструментарію для оцінки ризиків є ключовим питанням для підприємства в умовах ринкової економіки, коли постійно потрібно приймати складні управлінські рішення щодо його розвитку та підвищення рівня конкурентоспроможності.

УДК 657.2:330.131.5

Чернишова Людмила Вікторівна
к. е. н., доцент кафедри економічного аналізу,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ, ОЦІНКИ ТА АНАЛІЗУ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

JEL classification: M400; O100

Сучасна економічна ситуація в Україні вимагає використання відносно нового підходу оцінки ефективності управління економічним потенціалом підприємств. Так, для оцінки економічного потенціалу підприємства запропоновано методичний інструментарій, який ґрунтується на сучасних методах оцінки економічного потенціалу, дозволяє враховувати не тільки внутрішні можливості підприємства, але й ринкову ситуацію, надає можливість виділяти головну проблему та системно встановлювати кількісні та якісні зв'язки між окремими елементами потенціалу.

Для практичної апробації запропоновано методичний інструментарій та здійснено обґрунтування кожного етапу оцінки економічного потенціалу підприємств Одеської області.

Етап 1. Побудова діаграми Ісікави.

Діаграма Ісікави використовується як аналітичний інструмент для перегляду дії можливих факторів та виокремлення найбільш важливих причин, дія яких породжує конкретні наслідки та піддається управлінню [1].

Робота з діаграмою Ісікави проводиться в кілька етапів [2]:

1. Виявлення та збирання всіх факторів та причин, що будь-яким чином впливають на досліджуваний результат.

2. Групування факторів за смисловим та причинно-наслідковими блоками.

3. Ранжирування цих факторів всередині кожного блоку.

4. Аналіз отриманої картини.

5. «Відкидання» факторів, на які немає можливості впливати.

6. Ігнорування малозначущих і непринципових чинників.

Дослідження політики управління та позиціонування підприємств Одеської області свідчить, що ефективність діяльності підприємств області обумовлена рівнем використання їхнього економічного потенціалу. Це, у свою чергу, дозволило виділити головну проблему підприємств, яка полягає у підвищенні їх економічного потенціалу.

Етап 2. Рейтингова оцінка економічного потенціалу підприємства.

На даному етапі дієвим інструментом оцінки управління економічним потенціалом підприємства є «квадрат потенціалу». «Квадрат потенціалу» – це метод оцінки стану корпоративного управління, спрямований на визначення слабких місць у всій системі відносин та властивий корпоративному управлінню.

Цей інструмент дозволяє системно встановити кількісні та якісні зв'язки між окремими елементами потенціалу, рівень його розвитку та конкурентоспроможності й на основі цього своєчасно обґрунтувати та реалізувати управлінські рішення щодо підвищення ефективності

функціонування підприємства. Він має декілька теоретичних аспектів, які необхідно враховувати при обґрунтуванні управлінських рішень [4].

Дослідження стану складових економічного потенціалу підприємств Одеської області проведено на основі даних Державної служби статистики України та Головного управління статистики в Одеській області [5; 6].

Зазначимо, що перші 2 етапи характеризують поточний стан економічного потенціалу, тобто наведені вище економічні інструменти презентують загальну картину економічного потенціалу, відповідно, вони не дають можливість ранжувати фактори за ступенем важливості (пріоритетності).

Етап 3. Побудова діаграми Парето.

У діяльності підприємства постійно виникають різні проблеми: труднощі з оборотом кредитних коштів, освоєнням нових правил прийняття замовлень, появою браку; ростом трудомісткості; наявністю на складах нереалізованої продукції; надходження реклаमाцій, кількість яких не зменшується, незважаючи на прагнення підвищити якість.

Пошуки рішення цих проблем починають із їхньої класифікації по окремих факторах (операціям) з метою з'ясування основних, тобто тих, які пов'язані, наприклад, з найбільшими витратами. Щоб виявити основні фактори будують діаграми Парето і потім роблять їхній аналіз. Діаграма Парето дає змогу виділити «важливу меншість» порівняно з «неважливою більшістю» [7].

Етап 4. АВС-аналіз.

Після виявлення проблеми шляхом побудови діаграми Парето по результатах важливо визначити причини її вирішення. При використанні діаграми Парето для виявлення результатів діяльності та визначення причини найбільш поширеним методом є АВС-аналіз.

Сутність АВС-аналізу полягає у визначенні трьох груп, котрі мають три рівні значимості [8]:

група А – найважливіші проблеми, ліквідація причин групи А має найбільший авторитет, а пов'язані з цим заходи – найвищу ефективність;

група В – причини, які сукупно мають не більше 20%;

група С – найбільш багаточисленні, але при цьому найменш значимі проблеми та причини.

Проведені розрахунки дають можливість стверджувати, що показники групи А складають 32,6%, управління якими здійснює найбільший вплив на стан економічного потенціалу підприємств області, а саме: ємність ринку, продуктивність праці 1-го робітника, коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, віддача основних засобів, коефіцієнт введення в експлуатацію основних засобів. У свою чергу, 30,2% маркетингового та матеріально-технічного потенціалу визначають в цілому ефективність використання економічного потенціалу підприємств Одеської області у 2019 р.

Запропоновані методики оцінки економічного потенціалу підприємств Одеської області дають можливість отримати достовірні результати для прийняття економічних рішень щодо ефективного управління підприємствами.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є формування механізму управління функціональними складовими економічного потенціалу підприємств Одеського регіону.

Література

1. *Діаграма Ісікави*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Діаграма_Ішікави (дата звернення: 23.02.2022).
2. *Метод «Діаграма Ісікави»*. URL: www.inventech.ru/pub/methods/metod-0019 (дата звернення: 23.02.2022).
3. Краснокутська Н. С., Бубенець І. Г. *Підприємницький потенціал як фактор розвитку торговельних підприємств* : монографія. НТУ «Харківський політехнічний інститут». Харків : Іванченко І. С., 2015. 175 с.
4. Чернишова Л. В. *Дослідження бізнес-процесів підприємств. Теоретико-методичні засади дослідження бізнес-процесів у підприємстві* : монографія. Одеса : ППЦ «Белка». 2019. 169 с. С. 90–102.
5. *Державна служба статистики України* : сайт. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 24.02.2022).
6. *Головне управління статистики в Одеській області* : сайт. URL: <http://www.od.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.02.2022).
7. *Діаграма Парето*. URL: <https://www.management.com.ua/qm/qm130.html> (дата звернення: 28.02.2022).
8. *АВС-аналіз*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/АВС-аналіз> (дата звернення: 02.03.2022).

УДК 004:330:519.257

Гострик Олексій Маркович
к. е. н., доцент кафедри економічної
кібернетики та інформаційних технологій,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ МАТЕМАТИЧНИХ МЕТОДІВ ДЛЯ ОЦІНКИ ТА ОБРОБКИ ЧАСОВИХ РЯДІВ

JEL classification: C150; C630

Сучасний рівень розвитку економіки потребує використання новітніх засобів для оцінки її стану з метою визначення перспектив розвитку. У зв'язку з тим, що більшість статистичних показників представлені часовими рядами, виникає необхідність їх оцінки та обробки. Варто відмітити, що часові ряди не завжди представлені у відповідному вигляді, готовому до обробки. Така ситуація передбачає використання відповідних методів, які дозволяють надати первинним даним потрібний «правильний» вигляд. Оскільки ця процедура дуже об'ємна з погляду часу, то її доцільно виконувати за допомогою сучасних програмних засобів, які реалізують відповідні методи [1].

Сучасні системи підтримки прийняття рішень мають за мету допомогати особам, які приймають рішення (ОПР), збирати корисну інформацію з необроблених даних, первинних документів, особистих знань і бізнес-моделей для виявлення проблем їхньої якості з метою прийняття рішень щодо всебічного і об'єктивного аналізу предметної галузі.

У дослідженні розглянуто питання використання програмного забезпечення, яке реалізує потрібні методи для обробки первинних часових рядів з метою їх корегування до стану, який задовільняє потреби ОПР. До таких програмних засобів можна віднести такі, як MatLab, Statistica, Loginom та ін. Детально розглянуто програмний продукт компанії BaseGroup Labs – Loginom [2; 3], який дозволяє:

- виконувати операції з очищення первинних даних (фільтрація, оцінка якості даних, усунення пропусків, редагування викидів та визначення дублікатів і протиріч), з метою їх упорядкування для подальшої обробки за допомогою методів кореляційного, регресійного та факторного аналізу;
- виконувати відповідні операції над первинними даними, такі як налаштування, сортування, групування, розбиття на підмножину, агрегування і т. п.;
- реалізовувати такі методи Data Mining як пошук асоціативних правил, дерева рішень, лінійна та логістична регресія, декомпозиція часового ряду, кластеризація і застосування нейронних мережевих технологій [4].

Розглянуто конкретні приклади реалізації визначених методів. Запропоновано рекомендації щодо використання програмного забезпечення Loginom у науковій та професійній діяльності, а саме особами, які стикаються з процесом прийняття управлінських рішень при аналізі відповідних економічних процесів.

Література

1. Беспалов В. М., Вакула А. Ю., Гострик О. М. та ін. *Інформатика для економістів* : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів екон. спец. Київ : ЦУЛ, 2003. 788 с.
2. Зиновьев А. Ю. *Визуализация многомерных данных*. URL: <http://www.klex.ru/5xu> (дата обращения: 10.03.2022).
3. *BaseGroup Labs* : website. URL: <http://www.basegroup.ru/glossary> (access date: 10.03.2022).
4. Shinkarenko V., Hostryk A., Shynkarenko L., Dolinskyi L. *A Forecasting the consumer price index using time series models*. SHS Web Conf., Vol. 107, 2021. EDP Science. 9th International Conference on Monitoring, Modeling & Management of Emergent Economy (M3E2 2021). DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110710002>.

УДК 334.012.32:004(477)

Єсіна Ольга Геннадіївна

*ст. викладач кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ПІДТРИМКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

JEL classification: C890; L860; O330

Згідно з Концепцією розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, одним із напрямів цифрового розвитку держави було проголошено створення цифрової інфраструктури – комплексу технологій, продуктів та процесів, що забезпечують обчислювальні, телекомунікаційні та мережеві можливості на цифровій основі та є основою цифрової економіки й головним чинником розширення доступу громадян до глобального інформаційного середовища та знань [1].

Призначенням цифрової інфраструктури є надання громадянам України цифрових можливостей, подолання так званого «цифрового розриву».

Загалом цифрові інфраструктури поділяють на: опорні (тверді) та сервісні (м'які) (табл. 1).

Таблиця 1

Складові цифрової інфраструктури

Тверда цифрова інфраструктура	М'яка цифрова інфраструктура
Широкопasmугова фіксована телекомунікаційна інфраструктура.	Інфраструктура ідентифікації та довіри (citizenID, BankID, mobileID).
Мобільна інфраструктура зв'язку та широкопasmугового доступу (3G, 4G, 5G).	Інфраструктура відкритих даних.
Радіоінфраструктура (LoRaWan тощо) для проєктів Інтернету речей (сенсори, датчики тощо).	Інфраструктура інтегрованості.
Інфраструктура обчислень, віртуалізації та збереження даних (хмарних та туманних).	Інфраструктура електронних розрахунків та транзакцій (онлайн-платежі, інструменти cashless, сервіси fintech).
Інфраструктура кібербезпеки.	Інфраструктура е-комерції та онлайн-взаємодії суб'єктів бізнесу (e-contract, e-invoicing, e-logistics).
Інфраструктура супутникового зв'язку.	Інфраструктура державних послуг (e-government);
Спеціалізована інфраструктура.	інфраструктура інтегрованості (API, стандарти європейської ISA).
	Інфраструктура життєзабезпечення (цифрові медичні, освітні, транспортні, логістичні та інші системи, системи громадської безпеки).
	Геоінформаційна інфраструктура (прив'язки цифрових даних до просторових об'єктів).
	Промислові цифрові інфраструктури (Індустрія 4.0).

Джерело: розроблено автором за даними [1; 2]

В Україні цифрова інфраструктура підтримки суб'єктів підприємництва представлена різними складовими.

До найбільш успішних цифрових інфраструктурних проєктів підтримки підприємництва можна віднести національний проєкт, ініційований Міністерством цифрової трансформації України Дія.Бізнес, який містить дві складові – портал та офлайн-центри.

У офлайн центрах бізнес може отримати безоплатні консультації, навчатися, шукати інвесторів та ін. Онлайн-платформа «Дія.Бізнес» (<https://business.dia.gov.ua>) має зручний та зрозумілий інтерфейс й містить такі основні сервіси:

– Бізнес-ідеї для започаткування власної справи. Кожна ідея супроводжується історією реалізації, орієнтованою сумою інвестицій, шаблонами розрахункових документів та корисними матеріалами.

- Навчальний сервіс, який пропонує безкоштовні навчальні матеріали. Сервіс допоможе розвивати бізнес чи кар'єру.
 - Безкоштовні онлайн-консультації для підприємців – це консалтингова платформа, де можна отримати консультативну допомогу з питань розвитку бізнесу.
 - Інформаційні інтерактивні сервіси щодо актуальних правил оподаткування, бухгалтерської звітності.
 - Шаблони типових документів.
 - Чеклісти та довідники.
 - Онлайн-аудит бізнесу.
 - Інформацію про доступні програми фінансової підтримки бізнесу та ін.
- Цифрова інфраструктура відкритих даних допомагає підприємництву [3]:
- ухвалювати кращі рішення, даючи їм доступ до повнішої інформації про ринок;
 - уникати корупційних ризиків і розв'язувати проблеми, з якими може стикатися бізнес в Україні;
 - створювати нові товари, послуги, сервіси та бізнес-моделі;
 - ефективніше планувати бізнес-процеси, приймати рішення з урахуванням значної кількості факторів.

Для бізнесу відкриті дані можуть бути корисні у двох напрямках: використання сервісів, заснованих на обробці відкритих даних, і власне використання даних в бізнес-процесах. Відкриті дані дають бізнесу основну конкурентну перевагу – можливість приймати оперативні управлінські рішення [3].

Необхідною умовою для ефективного використання цифрової інфраструктури є наявність цифрових навичок. За їх відсутності навіть наявність покриття та забезпечення технікою не дозволить скористатися перевагами, які забезпечує розвинена інфраструктура. З іншого боку, відсутність навичок зменшує попит на цифрові послуги, що стримує розвиток галузі. Отже, розвиток цифрових навичок є одним із пріоритетів Мінцифри, який виділений в окремий напрямок. Так, на порталі Дія.Цифрова освіта Мінцифра оприлюднило Цифрограм і Рамки цифрових компетентностей.

За допомогою Національного тесту на цифрову грамотність Цифрограм можна визначити рівень цифрової грамотності, прогалини та недоліки у цифрових навичках та виявити, які компетенції слід додатково удосконалити. Існує Цифрограм для громадян, вчителів, державних службовців, медичних працівників та ICDL Український цифровий громадянин (<https://osvita.diia.gov.ua/digigram>). Цифрограм 2.0 спирається на Рамку цифрової компетентності для громадян України, яку було створено українськими експертами на основі європейської концептуально-еталонної Рамки цифрових компетентностей для громадян ЄС (DigComp 2.0). Завдяки Рамкам цифрових компетентностей (для громадян, для підприємців, для держслужбовців, для педагогічних й науково-педагогічних працівників) громадяни можуть визначити рівень своєї компетентності у роботі з цифровими технологіями та виявити особисті потреби у підвищенні кваліфікації у цій сфері.

За якісної цифрової інфраструктури можливий високоякісний фіксований та мобільний Інтернет; електронна взаємодія бізнесу; електронні розрахунки; електронне урядування; відкриті дані та ін. Якісна цифрова інфраструктура відкриває можливості для формування конкурентних переваг, скорочення трансакційних витрат за одночасного підвищення продуктивності праці; отримання доходів; зменшення витрат та збільшення продуктивності та ефективності прийняття рішень.

Література

1. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 67-р від 17.01.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-r#Text> (дата звернення: 14.03.2022).
2. Краус К. М., Краус Н. М., Поченчук Г. М. Цифрова інфраструктура в умовах віртуалізації та нової якості управління економічними відносинами. *Ефективна економіка*. 2021. № 9. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.9.82.
3. Єсіна О. Г. Відкриті дані як інструмент інформаційної підтримки бізнесу. *Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях* : зб. матеріалів XIX Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю ОНЕУ (м. Одеса, 17-18 травня 2021 р.). Одеса : ВД «Гельветика», 2021. С. 422–424.

УДК 339.13 [004.9]

Манжула Світлана Петрівна
к. е. н., ст. викладач кафедри
економічної кібернетики та інформаційних технологій,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

JEL classification: D010; F510

Одним із поточних питань майбутнього розвитку економіки України є трансформація ринку, а саме її імпортової складової. Це пов'язано, як із санкціями, що спрямовані на країну-агресора, так і з міркувань економічної безпеки. У роботі увагу приділено ринку програмного забезпечення для бізнесу та проблемам, що виникають при спробі замінити програмні засоби, які використовуються при веденні господарської діяльності.

Програмне забезпечення (далі – ПЗ) для бізнес-цілей можна поділити на такі складові: офісні програми; програми для ведення бухгалтерського обліку; програми автоматизації управління підприємством (ERP); управління відносинами з клієнтами (CRM) тощо. Придбання та використання ПЗ деяких російських ІТ-компаній підпало під санкції у 2017 році на три роки та у 2020 році дію санкцій було продовжено з деякими змінами [1]. Особливого резонансу набули санкції щодо продукції фірми «1С», а саме, ПЗ для ведення бухгалтерського та управлінського обліку.

На користь відмови від підсанкційної продукції можна навести такі аргументи:

- зменшення непрямого спонсорування військових дій країни-агресора;
- виключення можливого використання даних (комерційних, персональних даних співробітників, клієнтів) сторонніми особами (особливо актуально для хмарних рішень);
- можливе збільшення частки ринку вітчизняних ПЗ, що позитивно вплине на економічну безпеку країни.

До причин, що ускладнюють відмову від використання вказаних ПЗ можна віднести, у першу чергу, людський фактор – небажання отримати складнощі при міграції на нову платформу, що пов'язані з реінжинірингом усієї інформаційної системи, навчанням персоналу, можливими затримками в проведенні транзакцій тощо. Крім того, санкції залишають можливість використання в Україні даних ПЗ. Це пов'язано з такими особливостями:

- заборона використання стосується лише державних підприємств;
- на ПЗ, що придбані раніше вступу в дію відповідних указів, санкції не розповсюджуються, а оновлення ПЗ можуть здійснювати підрядники, що зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності в Україні;
- складнощі у проведенні перевірок недержавних підприємств.

Після початку війни у лютому 2022 року тему про заміну ПЗ російського походження почали активно підіймати на різноманітних інформаційних ресурсах. Так, можна знайти статті із аргументами за таку заміну та переліком аналогів, у тому числі, й вітчизняного виробництва [2; 3].

Для того, щоб трансформація ринку відбулася, санкції мають поєднуватися із створенням відповідних умов, до яких можна віднести:

- популяризацію ПЗ вітчизняного виробництва в медійному просторі;
- підтримку вітчизняних ІТ-компаній з боку держави;
- заміну підсанкційних ПЗ із навчальних планів освітніх установ;
- підвищення якості ПЗ тощо.

Література

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2020 року «Про застосування, скасування і внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України № 184/2020 від 14.05.2020 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1842020-33629> (дата звернення: 29.03.2022).

2. Семененко О. Чим замінити російські CRM системи : найкращі українські аналоги. URL: <https://finance.ua/ua/saving/czem-zamenit-rossijskie-crm-sistemy> (дата звернення: 29.03.2022).

3. Бабак А. В Україні досі використовують 44 російські програми. Opendatabot перелічив IT-продукти, якими можна їх замінити. URL: <https://dou.ua/lenta/news/ukraine-still-uses-44-russian-programs> (дата звернення: 29.03.2022).

УДК 004.9:338.48

Меджибовська Наталія Семенівна

*д. е. н., професор кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

КОНКУРЕНТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ

JEL classification: H570

Конкуренція є невід'ємною складовою нормального процесу функціонування будь-якого господарського об'єкту. Тому система публічних закупівель потребує формування здорової системи конкуренції між постачальниками за право отримати контракт на виконання послуг/робіт/постачання продукції державним замовникам.

В рамках дослідження проаналізовано конкурентне середовище у сфері публічних закупівель України за допомогою публічного модуля аналітики ProZorro. З цією метою досліджено конкурентні процедури закупівлі зі статусами «завершена закупівля» і «завершено лот закупівлі» за низку років.

Для визначення рівня конкуренції було використано показник кількості пропозицій на торги. За даними публічного модуля аналітики [1], з початку функціонування ProZorro середній рівень пропозицій на торги за всіма конкурентними процедурами був таким (табл. 1):

Таблиця 1

Середня кількість пропозицій на торги за всіма конкурентними процедурами закупівлі, 2016–2021 рр.

Роки	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Пропозицій на торги	2,43	2,29	2,29	2,4	2,31	2,03

Джерело: складено автором на основі [1]

Наведені дані вочевидь свідчать про те, що рівень конкуренції у сфері публічних закупівель не дуже високий та має тенденцію до зниження. Вважаємо, що ця негативна тенденція потребує більш детального дослідження з різних боків.

Зважаючи на це потрібно дослідити, яким чином рівень конкуренції впливає на результативність публічних закупівель. З цього приводу було проаналізовано частку економії, яка була отримана у результаті процедур з різною кількістю учасників.

Загалом, показник економії розраховується як різниця між очікуваною вартістю і сумою пропозиції, яка була визнана переможною після загальної оцінки пропозицій. Очікувану вартість закупівлі замовник визначає у випадку оприлюднення оголошення про проведення закупівлі. Вона показує максимальну суму коштів, яка може бути витрачена замовником на здійснення закупівлі. Фактичну вартість укладеної угоди визначають за результатами процедури закупівлі. Вона є, зазвичай, вартістю мінімальної цінової пропозиції, що була допущена до оцінювання [2].

Публічний модуль аналітики ProZorro дозволяє отримати інформацію щодо величини середнього (середньоарифметичного) проценту економії. Важливо, що економія може виникнути навіть в процедурах з одним учасником оскільки він може подати пропозицію, меншу від очікуваної вартості, визначеної замовником. Маються на увазі спрощені закупівлі, які є конкурентними процедурами в межах, регламентованих законодавством України та запроваджені новою редакцією Закону «Про публічні закупівлі» з 19.04.2020 р. [3].

За допомогою публічного модуля аналітики ProZorro було зібрано дані щодо середнього проценту економії для процедур з різною кількістю учасників за всі роки функціонування ProZorro. Для визначення вагомості кожної з опцій було додатково розраховано частку конкретних процедур в загальній сумі очікуваної вартості (табл. 2).

Таблиця 2

Середній процент економії в конкурентних процедурах відповідно до їх очікуваної вартості, 2016–2021 рр.

Рік	2016		2017		2018		2019		2020		2021	
	Середній % економії	Частка в очікуваній вартості, %	Середній % економії	Частка в очікуваній вартості, %	Середній % економії	Частка в очікуваній вартості, %	Середній % економії	Частка в очікуваній вартості, %	Середній % економії	Частка в очікуваній вартості, %	Середній % економії	Частка в очікуваній вартості, %
1	5,78	5,67	5,42	2,82	5,22	3,00	5,00	3,25	5,24	3,38	4,17	4,51
2	14,25	32,16	11,52	38,34	9,70	46,92	9,52	38,17	10,67	36,52	8,95	48,65
3	21,82	20,64	18,79	24,34	17,10	22,03	17,44	21,89	18,88	23,56	17,72	26,74
4	26,78	10,56	22,98	11,91	20,58	13,39	21,38	14,01	23,59	15,44	21,83	11,83
5	30,57	8,53	25,94	9,04	24,54	6,00	25,04	8,48	27,34	8,33	26,61	4,09
> 5	35,39	22,45	26,63	13,55	25,24	8,66	26,87	14,21	30,32	12,77	29,04	4,17

Джерело: складено автором на основі [1]

Цілком очевидно, що зі зростанням кількості учасників рівень економії збільшується, адже поживаються конкурентне змагання між ними. Зрозуміло, що найбільша економія досягається в закупівлях з шістьма та більше учасниками. Нажаль, частка таких процедур у загальній сумі очікуваної вартості поступово знижується, причому їх частка в кількості тендерів є значно меншою, тобто закупівлі, в яких приймають участь шість і більше учасників, зовсім нечисленні, але відносно великі з точки зору їх очікуваної вартості (табл. 3).

Таблиця 3

Характеристика конкурентних закупівель з 6 та більше учасниками, 2016–2021 рр.

Рік	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Частка в очікуваній вартості, %	22,45	13,55	8,66	14,21	12,77	4,17
Частка в кількості тендерів, %	5,99	4,03	3,85	4,73	4,49	2,55

Джерело: складено автором на основі [1]

Дані табл. 2 свідчать про те, що за всі роки найбільш поширеними процедурами за очікуваною вартістю були процедури з 2-ма учасниками, що підтверджується даними табл. 1. Цікаво, що в 2016–2020 рр. за кількістю тендерів процедури з 2-ма учасниками теж лідирували, але у 2021 році найвищу частку в загальній кількості всіх конкурентних тендерів мали процедури з одним учасником (40,19%), хоча за очікуваною вартістю вони склали тільки 4,51%. Вважаємо, що такий зсув визвано саме впровадженням нового типу конкурентних процедур – спрощених процедур закупівлі, які дозволяють проведення закупівлі навіть за наявності одного учасника, а обмеження щодо сум таких закупівель пояснює невелику частку в загальній очікуваній вартості.

Література

1. ProZorro. Публічний модуль аналітики : Інтернет-портал. URL: <http://bi.prozorro.org> (дата звернення: 31.03.2022).
2. Парасій-Вергуненко І. М. Аналіз публічних закупівель : методологічні та практичні аспекти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка». 2021. № 7 (35). С. 65–71.
3. Про публічні закупівлі : Закон України № 922-VIII від 25.12.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення: 31.03.2022).

УДК 35.077.1:004.7(477)

Орлик Оксана Володимирівна

*к. е. н., доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій,
Одеський національний економічний університет (Україна)*

РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

JEL classification: H700; L860

Останніми роками в Україні намітилися позитивні тенденції щодо впровадження електронного урядування, яке дає можливість забезпечити відкритість та прозорість діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування, економію часу та матеріальних ресурсів, підвищення рівня та якості надання населенню адміністративних послуг в електронній формі.

Наявність державних онлайн-сервісів наразі стає все більш поширеним явищем у світі. На думку ООН, державні послуги повинні бути доступні для всіх і електронне урядування має використовувати існуючі й нові технології, щоб гарантувати це [1].

Рейтинг електронного урядування у країнах-членах ООН є одним з ключових індикаторів розвитку інформаційного суспільства у країнах світу.

Останні тенденції розвитку електронного урядування відображені в індексі розвитку електронного урядування (E-Government Development Index, EGDI) – уніфікованому зведеному індексі з трьома компонентами: індексом онлайн-послуг (OSI), індексом телекомунікаційної інфраструктури (ТИ) і індексом людського потенціалу (HCI). Водночас кожен із цих індексів можна отримати та проаналізувати незалежно. Загальний EGDI отримують, приймаючи середнє арифметичне трьох індексів компонента [2]. EGDI вимірює готовність і здатність уряду використовувати інформаційно-комунікаційні технології з метою надання послуг населенню. Індекс оновлюється раз на два роки.

Дані глобального рейтингу ООН щодо розвитку електронного урядування у країнах-членах ООН за 2016–2020 рр. показали подальше поліпшення глобальних тенденцій в області розвитку електронного урядування та перехід багатьох країн, в т.ч. України, від нижчого до вищого EGDI.

У 2020 р. перше місце за показником EGDI, рівним 0,9758, посіла Данія, при максимальному значенні 1 [2]. Вона має найвищий показник EGDI у всьому світі вже у другому поспіль дослідженні ООН (показник EGDI у 2018 р. – 0,9150) [3]. Лідерами цього рейтингу є також Південна Корея (показник EGDI – 0,9560) та Естонія (показник EGDI – 0,9473), які склали трійку лідерів. До п'ятірки країн з високим рейтингом EGDI, крім означених країн, також входять Фінляндія (показник EGDI – 0,9452) та Австралія (показник EGDI – 0,9432).

Серед глобальних регіонів перше місце займала Європа з рейтингом EGDI – 0,817, а найгірший рейтинг EGDI отримала Африка – 0,3914 [2].

Наведені дані свідчать про те, що існує ризик нового цифрового розриву, оскільки країни з низькими доходами і недостатньо розвинутою інфраструктурою відстають у розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, у результаті чого населення піддається ще більшому ризику втрати будь-яких переваг від нових цифрових технологій.

Найкращий результат серед країн пострадянського простору в EGDI-2020 [2] після Естонії, яка входить до трійки лідерів, продемонструвала Литва, яка стала 20-ю країною рейтингу, та Казахстан, який розташувався на 29 місці рейтингу. Російська Федерація зайняла 36 місце, Білорусія – 40-е, Вірменія – 68-е, Україна – 69-е, Республіка Молдова – 79-е, Узбекистан – 87-е.

Останніми роками Україна просунулася у глобальному рейтингу ООН та наразі класифікується як країна з високим індексом онлайн-сервісів.

За результатами досліджень ООН [2], Україна входить до групи із 69 країн з високим рівнем розвитку електронного урядування, що відображається значенням показника EGDI у межах 0,5–0,75. Проте, такі країни, як Польща, Російська Федерація, Угорщина, Словаччина і Білорусь входять до групи із 57 країн з дуже високим EGDI (0,75–1,00).

За даними глобальних рейтингів ООН 2016–2020 рр. [2–4], у 2020 р. Україна посіла 69 місце (показник EGDI – 0,7119) зі 193 країн-учасниць рейтингу, що на 13 позицій вище, ніж у 2018 р. (82 місце, показник EGDI – 0,6165), проте на 7 позицій нижче, ніж у 2016 р. (62 місце, показник

EGDI – 0,6076). За показником EGDI Україна значно відстає від країн, з якими межує, випереджаючи тільки Республіку Молдову (показник EGDI – 0,6881).

Дані також свідчать про те, що Україна значно відстає від сусідніх країн і за показниками компонентів EGDI.

Так, згідно з рівнем індексу онлайн-послуг за 2020 р. (показник OSI – 0,6824), Україна посідає одне місце з такими країнами, як Коста-Ріка, Індонезія та Бутан. А серед сусідніх країн – останнє, як і в 2018 р. (показник OSI – 0,5694). Хоча у 2016 р. Україна випереджала Білорусь і Словаччину з показником OSI – 0,5870.

За індексом телекомунікаційної інфраструктури (показник ТП – 0,5942), Україна посідає місце між Мальдівами (показник ТП – 0,5981) та Мексикою (показник ТП – 0,591). А серед країн, з якими межує – передостаннє, випередивши лише Республіку Молдову (показник ТП – 0,5683). За результатами попередніх досліджень, Україна взагалі займала останнє місце серед сусідніх країн у 2018 р. (показник ТП – 0,4364) та 2016 р. (показник ТП – 0,3968).

Варто відзначити, що Україна має досить високий рівень індексу людського потенціалу (показник НСІ – 0,8591) і займає позицію між Францією (показник НСІ – 0,8612) та Гренадою (показник НСІ – 0,8576). Серед сусідніх країн, вона випереджає за цим показником Угорщину (показник НСІ – 0,8509), Словаччину (показник НСІ – 0,8286) та Республіку Молдову (показник НСІ – 0,7432), як і у 2018 р. (показник НСІ – 0,8436).

У дослідженні ООН [2] відзначається, що у групі з 13 країн з дуже високо розвиненим людським капіталом – Вірменія, Азербайджан, Багамські Острови, Коста-Ріка, Грузія, Угорщина, Ісламська Республіка Іран, Киргизстан, Маврикій, Філіппіни, Сейшельські Острови, Шрі-Ланка і Україна – прогрес певною мірою застопорився, ймовірно, за рахунок їх відносно менш розвиненої телекомунікаційної інфраструктури.

ООН також проводить дослідження щодо залучення громадськості до надання електронних державних послуг у країні. Мова йде про індекс електронної участі (E-Participation Index, EPI). EPI визначається на підставі: електронного інформування або доступності інформації онлайн; електронних слухань або публічних слухань онлайн; електронного прийняття рішень або прямого залучення громадян до процесів прийняття рішень [3]. Оцінюється доступність інструментів електронної участі на державних порталах за кожним із вищевказаних критеріїв.

Наразі Україна належить до країн з високим рівнем індексу електронної участі, що свідчить про підвищення рівня залучення громадян до процесу прийняття рішень, формування прозорості та відкритості діяльності держави.

Так, за даними глобальних рейтингів ООН 2016–2020 рр. [2–4], у 2020 р. за індексом електронної участі Україна посіла 46 місце (показник EPI – 0,8095) зі 193 країн світу – учасниць рейтингу, що на 29 позицій вище, ніж двома роками раніше – у 2018 р. (75 місце, показник EPI – 0,6854), проте на 14 позицій нижче, ніж у 2016 р. (32 місце, показник EPI – 0,7458). Вона розділила це місце з Румунією та Узбекистаном (показник EPI – 0,8095).

За показником EPI Україна у 2020 р. також випереджала країни, з якими межує, серед яких: Республіка Молдова, Білорусь, Словаччина та Угорщина. Тільки Польща (9 місце, показник EPI – 0,9643) та Російська Федерація (27 місце, показник EPI – 0,869) випереджають за цим показником Україну. Це свідчить про позитивні тенденції у країні, оскільки у 2018 р. Україна займала останнє місце серед сусідніх країн (75 місце, показник EPI – 0,6854).

Отже, проведений аналіз показав поліпшення розвитку електронного урядування в Україні, про що свідчить підвищення індексу розвитку електронного урядування та індексу електронної участі.

Для подолання відставання України від світових темпів розвитку електронних послуг стає необхідною розробка єдиної скоординованої державної політики у цій сфері. Важливо, щоб перехід від традиційного управління до електронного урядування відбувався поступово та супроводжувався відповідними змінами у розвитку українського суспільства.

Література

1. *World e-government leaders based on E-Government Development Index (EGDI) in 2020*. URL: <https://bit.ly/3Hi50sn> (access date: 21.02.2022).
2. *Исследование ООН : Электронное правительство 2020. Цифровое правительство в десятилетии действий по достижению устойчивого развития. С дополнением по реагированию на COVID-19*. Организация Объединенных Наций. Нью-Йорк, 2020. URL: <https://bit.ly/3JT7YVW> (дата обращения: 21.02.2022).
3. *Исследование ООН : Электронное правительство 2018. Применение электронного правительства для формирования устойчивого и гибкого общества*. Организация Объединенных Наций. Нью-Йорк, 2018. URL: <https://bit.ly/33MxKfc> (дата обращения: 21.02.2022).

4. United Nations. E-government survey 2016. E-government in support of sustainable development. United Nations. New York, 2016. URL: <https://bit.ly/35i1By7> (access date: 21.02.2022).

УДК: 330.4; 330.5

Шинкаренко Володимир Миколайович

к. фіз.-мат. н., доцент кафедри математичних методів аналізу економіки,
Одеський національний економічний університет (Україна)

Шинкаренко Лариса Василівна

к. пед. н., доцент кафедри менеджменту,
Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса (Україна)

Чернишев Валентин Геральдович

к. фіз.-мат. н., доцент кафедри математичних методів аналізу економіки,
Одеський національний економічний університет (Україна)

МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ІНФЛЯЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

JEL classification: C540; E310

Понад 30 років в Україні триває процес становлення незалежної, економічно та політично розвиненої держави. Цілком зрозуміло, що авангардом перебудови є докорінна модернізація економіки з метою переходу на новий постіндустріальний устрій. Проте, українська економіка, як частина світової економічної системи, є вразливою як до світових фінансових криз, так і до внутрішніх негараздів.

Не встигла послаблена світовою фінансовою кризою 2009 року економіка відновитись, настали нові негаразди, що викликані поширенням на планеті вірусу COVID-19. За даними із доповіді Організації Об'єднаних Націй «Світовий економічний стан і перспективи», в 2020 році світова економіка скоротилася понад 4,3%. Не винятком є Україна. За даними НБУ [1] обсяг валового внутрішнього продукту (ВВП) України скоротився в 2020 році на 6%. Проте, урядові заходи з подолання наслідків пандемії привели до зростання ВВП у 2021 році на 3,9%, що свідчить про поступове відновлення економічних відносин. Проте, початок 2022 року шокував не тільки Україну, але й весь цивілізований світ, розв'язаною російським олігархічним керівництвом війною проти українського народу. Цілком зрозуміло, що під час військових дій на території держави, економіка зазнає значних втрат.

В умовах швидкого падіння економічного потенціалу, однією з найбільш актуальних для державних структур постає проблема стримування зростання цін. На рівень інфляції в країні впливають чисельні чинники, серед яких особливо визначимо наступні: темпи економічного зростання (падіння); величина грошової маси, зокрема, девальвація або ревальвація валюти; рівень доходів населення; регулятивна політика уряду; рівень «тіньової» складової в економіці; інфляційні процеси у світовій економіці; інші непередбачувані фактори. Важливою умовою реалізації грошово-кредитної політики держави є здійснення заходів, які направлені на підтримку заданого рівня інфляції. З огляду на те, що інфляція є наслідком від загального зростання споживчих цін, її прискорення негативно впливає як на економічне зростання країни, так і на її суспільно-політичне життя.

Рівень інфляції в Україні досліджується на підґрунті наукового аналізу індексу споживчих цін. Індекс споживчих цін (ІСЦ) демонструє загальний рівень інфляційних процесів в економіці, є індикатором рівня життя населення та соціально-економічного розвитку. Індекс споживчих цін посідає провідне місце в системі показників статистики цін і розраховується в Україні, починаючи з серпня 1991 р., в рамках програми опрацювання низки макроекономічних показників, основаних на міжнародних стандартах. ІСЦ став важливим економічним показником з часу його запровадження. Значення ІСЦ важко переоцінити, оскільки він прямо чи непрямо впливає на рівень життя населення країни [2]. Для регулювання росту цін в умовах падіння економіки, потрібно проводити ґрунтовний науковий аналіз впливу економічних чинників на рівень зростання споживчих цін.

Зважаючи на важливість стримування рівня інфляції під час негативних процесів в економіці та вплив підвищення ІСЦ на рівень соціально-політичного життя в країні, у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців піднімалась проблема стримування ІСЦ на певному рівні.

Моделюванням інфляційних процесів займалися такі вітчизняні вчені: Є. Алімпієв, В. Геєць, Т. Гітис, С. Герасименко, А. Головач, А. Гриценко, А. Єріна, І. Іванов, Н. Ковтун, Н. Костіна, Р. Кулінич, Г. Купалова, Р. Моторин та ін. Аналіз динаміки індексу споживчих цін в Україні протягом 2019–2021 років, оцінка впливу економічних чинників на зростання цін у роботах вітчизняних науковців не проводилися.

Інфляційні процеси досліджуються на основі щорічного індексу споживчих цін в Україні за період з 2005 по 2021 роки за даними Державної служби статистики України [3]. Динамічні ряди індексу споживчих цін (ІСЦ, % до попереднього періоду), валового внутрішнього продукту (ВВП, млн. доларів США), офіційного курсу національної валюти до долару США (КГ) та рівня середньої заробітної плати (доларів США) (ЗП) та темпи зростання (падіння) даних чинників (рядки 6-9) наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Динамічні ряди ІСЦ, ВВП, КГ, ЗП за 2002–2021 рр.

Рік	ІСЦ	ВВП	КГ	ЗП	ІСЦ	ВВП	КГ	ЗП
2005	110,3	86142	5,32	157,3	1,103	1,328	0,998	1,417
2006	111,6	107753	5,12	206,51	1,116	1,251	0,963	1,313
2007	116,6	142719	5,05	267,87	1,166	1,325	0,986	1,297
2008	122,3	179992	5,05	343,43	1,223	1,261	1,000	1,282
2009	112,3	117228	5,45	245,05	1,123	0,651	1,078	0,714
2010	109,1	136419	7,79	283,12	1,091	1,164	1,431	1,155
2011	104,6	163160	7,93	331,24	1,046	1,196	1,018	1,170
2012	99,8	175781	7,95	379,42	0,998	1,077	1,002	1,145
2013	100,5	183310	7,99	409,59	1,005	1,043	1,005	1,080
2014	124,9	131805	7,99	292,32	1,249	0,719	1,000	0,714
2015	143,3	90615	11,89	162,6	1,433	0,687	1,488	0,556
2016	112,4	93270	21,86	203,02	1,124	1,029	1,838	1,249
2017	113,7	112154	25,55	267	1,137	1,202	1,169	1,316
2018	109,8	130832	26,62	326	1,098	1,167	1,042	1,220
2019	104,1	153781	27,20	406	1,041	1,175	1,022	1,247
2020	105,0	149789	26,51	430	1,050	0,974	0,975	1,059
2021	110	155582	28,78	506,4	1,1	1,039	1,086	1,177

У роботі [4] за допомогою методів Хольта-Вінтерса та Бокса-Дженкінса з використанням пакету STATISTICA побудовано моделі інфляційних процесів з високим рівнем надійності. Прогнозування показника на початок 2022 року показало, що, незважаючи на кризу в економіці, пов'язану з пандемією COVID-19, немає суттєвих причин для значного збільшення рівня інфляції, зокрема суттєвого зростання ІСЦ.

Для більш глибокого вивчення причин зростання індексу споживчих цін в умовах кризового стану економіки, варто розглянути вплив на показник курсу національної валюти, розміру середньої заробітної платні та обсягу валового внутрішнього продукту.

Література

1. Національний банк України : сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/2020-10-22> (дата звернення: 03.03.2022).
2. Індекс споживчих цін : сприйняття та реальність : посіб. / За ред. Ю. М. Остапчука. Державний комітет статистики України, 2006. 56 с.
3. Державна служба статистики України : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 04.03.2022).
4. Shinkarenko V., Hostryk A., Shynkarenko L., Dolinskyi L. A Forecasting the consumer price index using time series model. SHS Web of Conferences 107, 10002 (2021). DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110710002>.

ЗМІСТ

Напрямок I. Формування сучасного мислення як чинника державотворення

Секція 1. Світоглядні, соціально-політичні та історичні аспекти розвитку інформаційного суспільства в Україні

Балута Т.П., Щербина Н.Ф. <i>Інформаційна комунікація освітнього простору і особистості</i>	3
Карпова О.О. <i>Розвиток цифрової компетентності у студентів ЗВО в умовах інформаційних війн</i>	5
Шмиголь М.Ф., Юшкевич Ю.С. <i>Антропологічні проблеми інформаційного суспільства: філософсько-освітній аспект</i>	6
Щубелка Н.В., Симоненко С.П. <i>До питання про маніпуляцію як інструмент впливу</i>	8
Секція 2. Формування особистості сучасного фахівця з економіки засобами гуманітарних наук	
Асєєва Ю.О. <i>Морально-психологічний стан, як важлива якість особистості сучасного фахівця соціономічних професій</i>	10
Богач О.В. <i>Розвиток комунікативної компетентності у студентів економічних спеціальностей в умовах дистанційного навчання</i>	12
Бурлімова Б.М. <i>Щодо формування комунікативної компетентності сучасного фахівця готельно-ресторанної справи</i>	13
Висоцька З.І. <i>Етичні принципи в академічному середовищі</i>	15
Гейна О.В. <i>Роль соціально-гуманітарних наук у формуванні професіоналізму майбутніх економістів</i>	16
Ковальська Н.А. <i>Роль гуманітарних дисциплін у формуванні національної свідомості сучасного фахівця з економіки</i>	17
Ковальчук Г.В. <i>Мова як чинник формування національної свідомості у студентської молоді</i>	18
Лебедик Л.В. <i>Духовні основи успішної соціалізації фахівця з економіки засобами гуманітарних наук</i>	20
Стрельников В.Ю. <i>Особистісний розвиток фахівця з економіки засобами гуманітарних наук</i>	22
Секція 3. Англійська мова в економіці та бізнес-освіті	
Бадюл Л.М. <i>Педагогічна техніка та її компоненти</i>	25
Галянт Г.В., Пріміна Н.М., Арбатманова І.Л. <i>Використання комп'ютерних технологій при вивченні іноземних мов у ЗВО</i>	26
Галашова О.Г., Георгієвська З.А. <i>Формування емоційного інтелекту майбутніх фахівців з економіки у процесі професійної підготовки до ділової іношомовної дискусії</i>	27
Заволока С.І. <i>Впровадження методу проєктів у навчанні іноземним мовам</i>	29
Маслова К.І. <i>Способи саморозвитку та самовдосконалення навичок для кар'єрного розвитку</i>	31
Петрова Ю.Ю. <i>Використання міжкультурної комунікації у вивченні англійської мови</i>	33

Тарасенко М.І. <i>Формування навичок критичного мислення та медіаграмотності на заняттях з іноземної мови</i>	35
Шостак І.І. <i>Роль освітніх проєктів у педагогічній практиці</i>	36
II. Глобальні трансформації та розвиток національних соціально-економічних систем	
Секція 4. Актуальні проблеми розвитку економічної теорії та історії економічної думки на сучасному етапі	
Варналій З.С. <i>Система соціальної безпеки людини в умовах війни</i>	39
Видобора В.В. <i>Стадії економічного зростання як парадигма дослідження нагромадження капіталу</i>	41
Грималюк А.В. <i>Методологічні основи системного підходу до аналізу сучасного капіталізму</i>	43
Жданова Л.Л. <i>Структурна перебудова економіки в умовах відновлювального зростання</i>	45
Звєряков М.І. <i>Імперативи соціально-економічного розвитку України в контексті нових історичних викликів</i>	47
Макуха С.М. <i>Теоретичні засади розвитку державно-приватного партнерства</i>	50
Сухова Т.Л. <i>Особливості економічної форми зв'язку виробництва та споживання в умовах глобалізації</i>	52
Секція 5. Сучасні проблеми теорії та практики функціонування вітчизняних підприємств	
Астахова Н.І., Черьомуш Д.С. <i>Проблеми застосування ризик-менеджменту на підприємстві</i>	54
Бабій О.М., Жамбей Т.В. <i>Використання інформаційних потоків щодо визначення вартості підприємства</i>	55
Батанова Т.В. <i>Напрями перебудови системи управління українських підприємств, що переміщуються із зони бойових дій за програмою релокації</i>	56
Грінченко Р.В. <i>Перспективи розвитку підприємств торгівлі та сфери послуг в Україні</i>	58
Дудченко А.В. <i>Чинники конкурентоспроможності торговельних підприємств у сучасних умовах</i>	59
Жамбей Т.В. <i>Теоретичні підходи до класифікації інформаційних потоків підприємства</i>	60
Кічук О.С., Тарасова Ю.А. <i>Аналіз оборотного капіталу промислових підприємств України</i>	62
Кошельок Г.В. <i>Формування грошового потоку від фінансової діяльності підприємства</i>	64
Куклінова Т.В., Куклінова С.І. <i>Вибір тактики системи розробки та управління IT-проєктів</i>	66
Літвінов О.С. <i>Проблеми відтворення інтелектуального капіталу підприємства</i>	67
Літвінова В.О. <i>Інвестиційний ринок Одеської області як фактор розвитку підприємницьких ініціатив</i>	68
Маргин О.М., Паньків О.В. <i>Основні проблеми управління персоналом підприємства в сучасних умовах</i>	71
Молдаван Л.В. <i>Проблеми теорії та практики функціонування підприємств в аграрному секторі: ретроспектива і сучасність</i>	73
Новіченко Л.С. <i>Система управління прибутком підприємства: фактори впливу та порядок формування</i>	76

Онищенко О.А., Обнявко О.В., Нікуліна О.В. <i>Напрями забезпечення захисту інформації економічних систем</i>	78
Орленко О.М. <i>Тенденції та перспективи розвитку Інтернет-підприємництва</i>	81
Сидорчук А.О. <i>Передумови розвитку концепції оцінки вартості підприємства в умовах ринкової економіки</i>	83
Тимченко К.С. <i>Світовий досвід реалізації державної кластерної політики та його імплементація в Україні</i>	84
Янковий О.Г. <i>Двоїстий характер показника фондоозброєності на підприємстві</i>	86
Секція 6. Управління державними фінансами України та фінансова децентралізація	
Alekseyenko L., Tulai O. <i>Household financial policies in the conditions of globalization economic processes</i>	89
Волкова О.Г. <i>Фіскальна ефективність податку на додану вартість від зовнішньоекономічних операцій в Україні</i>	90
Діброва О.Л. <i>Оподаткування доходів фізичних осіб в умовах воєнного стану в Україні</i>	92
Курганська Е.І. <i>Актуалізація казначейського обслуговування бюджетних коштів в умовах воєнного стану</i>	93
Логвіновська С.І., Курганська Е.І. <i>Особливості бюджетного процесу в умовах воєнного стану</i>	95
Слатвінська М.О. <i>Податкові новації в Україні в умовах воєнного стану</i>	97
Чеберяко О.В. <i>Інституційно-правові засади соціальної безпеки людини в умовах російської агресії проти України</i>	99
Секція 7. Розвиток фінансового ринку України: сучасні реалії та перспективи	
Астахова Н.І., Каракач М.В. <i>Деякі підходи до управління фінансовими ризиками підприємства</i>	102
Баранова В.Г. <i>Стратегічні орієнтири розвитку страхового ринку</i>	103
Баранова В.Г., Джулінська О.Ю. <i>Проблеми удосконалення системи управління грошовими потоками</i>	105
Бондаренко П.В., Гребенюк Т.О. <i>Дискусійні питання визначення поняття фінансових потоків страхових компаній</i>	106
Гаряга Л.О. <i>Особливості формування парадигми фінансів сталого розвитку</i>	107
Гудзь Т.П. <i>Фінансові інновації в період війни в Україні</i>	108
Добриніна Л.В., Волкова В.Л. <i>Проблеми формування структури капіталу на прикладі ТОВ «Штройзель-Логістик»</i>	110
Домбровська С.О. <i>Фінансовий ринок України в умовах воєнної ескалації</i>	111
Юрга С.М. <i>Система фінансування вітчизняного підприємства в сучасних умовах</i>	113
Коцюрубенко Г.М., Юргачова М.І. <i>Диференціація доходів населення України в сучасних реаліях</i>	115
Кулікова Є.О. <i>Вплив COVID-19 на систему пенсійного страхування України</i>	117

Лапіна І.С., Бесараб А.О. <i>Сучасні виклики для фінансового менеджменту малих та середніх підприємств</i>	118
Лапіна І.С., Бойко В.В. <i>Іноземний капітал в банківському секторі України</i>	119
Лапіна І.С., Кула М.В. <i>Регулювання ризиків в системі корпоративного управління</i>	121
Міщенко В.І. <i>Вдосконалення управління кіберризиком у платіжних системах</i>	123
Міщенко С.В. <i>Заощадження домашніх господарств в умовах пандемії</i>	125
Циганов С.А. <i>Розвиток фінансових ринків в умовах глобалізаційних викликів</i>	127

Секція 8. Розвиток банківської справи: сучасні виклики та перспективи

Алексєєнко М.Д. <i>Банківська діяльність в умовах трансформації ділової активності</i>	130
Артеменко Д.А. <i>Вплив цифрової економіки на взаємодію банків і підприємств сільського господарства на кредитному ринку</i>	131
Арутюнян Р.Р., Черкасова М.В. <i>Проблеми забезпечення стійкості банківської системи України в умовах пандемії COVID-19</i>	133
Гончаренко А.С. <i>Проблеми регулювання процесів розвитку фінансових технологій</i>	135
Деркач Ю.Б. <i>Валютні обмеження в умовах невизначеності</i>	137
Жердецька Л.В. <i>Сучасні антикризові заходи Національного банку України</i>	139
Коваленко В.В. <i>Ризики залучення банків до схем відмивання доходів отриманих злочинним шляхом та фінансування тероризму</i>	140
Онищенко Ю.І. <i>Банківська система України в умовах воєнного стану</i>	143
Сергєєва О.С. <i>Формування грошових потоків банками в умовах пандемії COVID-19</i>	144
Циганова Н.В. <i>Фінансова безпека держави в умовах глобалізації</i>	146
Шевцова О.Й. <i>Системний ризик та системне регулювання банківського та небанківського секторів економіки</i>	148

Секція 9. Сучасні технології менеджменту

Балабаш О.С., Хетагурова Д.О. <i>Підходи до визначення «стратегічного управління підприємствами» як економічної категорії у забезпеченні ефективності діяльності підприємств готельної галузі</i>	151
Бедрадіна Г.К., Мостова К.А. <i>Проблеми менеджменту підприємств ресторанного бізнесу під час пандемії COVID-19</i>	153
Карпенко Ю.В., Данильчак А.І. <i>Методологічні підходи до управління запасами підприємства</i>	155
Коробкова І.І. <i>Сучасні технології менеджменту в управлінні персоналом</i>	157
Кузнецов А.М. <i>Формування бізнес-процесів підприємств в умовах цифровізації</i>	159

Кузнецова І.О., Горбатюк В.В. <i>Аналіз витрат виробництва борошномельних підприємств України</i>	161
Стовба Т.А. <i>Управління вітчизняними бізнес-організаціями в умовах війни та в поствоєнний період</i>	163
Секція 10. Маркетингова діяльність в умовах кризи	
Бербер А.І. <i>Використання міжнародних баз даних для дослідження ринку промислових кормів</i>	165
Беспалов В.М., Губерник А.О., Обнявко О.В. <i>Зростання ролі маркетингу та логістики в сучасних умовах</i>	167
Бутенко А.А. <i>Використання маркетингових досліджень як інструменту визначення інвестиційної привабливості підприємств</i>	169
Демидчук Л.Б. <i>Сучасні проблеми систем самоорганізованих суб'єктів торговельного підприємництва</i>	170
Кухарська Н.О. <i>Вплив глобальної пандемії COVID-19 на розвиток транспортно-логістичної сфери</i>	172
Литовченко І.Л., Новак Г.В. <i>Особливості онлайн-викладання у кризових умовах</i>	175
Сало Я.В. <i>Маркетинг персоналу сучасної організації</i>	177
Сапожник Д.І. <i>Державне регулювання діяльності у сфері торгівлі</i>	178
Smugnova N.V. <i>Problems of Blockchain technologies introduction in commercial enterprise's logistics</i>	180
Тарасова К.І. <i>Аналіз міжнародного та вітчизняного досвіду розробки локальних територіальних брендів</i>	182
Удова Л.О. <i>Державна підтримка малого агробізнесу щодо збуту виробленої ним продукції у США</i>	184
Шкурупська І.О. <i>Digital-інструменти маркетингу підприємств під час воєнного стану</i>	186
III. Регіональні проблеми розвитку реального сектора економіки	
Секція 11. Ефективність господарювання у секторах та сферах національної економіки	
Клевцєвич Н.А. <i>Циркулярна економіка: переваги та наслідки для суспільства</i>	188
Kovalenko S.I. <i>Foreign economic activity of Odessa region in the conditions of EU expansion: cross-border cluster strategy</i>	190
Маліцький В.В. <i>Проблеми ціноутворення за принципом Ф. Ремсі при встановленні плати за використання залізничних вантажних вагонів</i>	192
Микитенко В.В. <i>Побудова адаптивно-каверної когнітивної моделі поведінки суб'єктів господарювання</i>	193
Нікішина О.В. <i>Ефективність переорієнтації експорту зерна на продукти його переробки у ланцюзі вартості</i>	195
Обнявко В.О. <i>Напрями відновлення виноградарсько-виноробної галузі України</i>	197
Паленичак О.В. <i>Організаційні імперативи економічного зростання в аграрній сфері Карпатського регіону України</i>	200
Руденко М.В. <i>Основні завдання цифровізації реального сектору економіки України</i>	201

Сментина Н.В., Карпов В.А., Корольова Т.С. <i>Особливості реалізації стратегічного плану розвитку Василівської територіальної громади в умовах воєнного стану</i>	203
Старченко А.Ю. <i>Переваги та недоліки смарт-контрактів у зобов'язальному праві</i>	205
Стасюк О.М. <i>Вплив дальності вантажних перевезень на внутрішньомодальну конкуренцію</i>	207
Shubravska O.V. <i>Losses and prospects for agricultural production in Ukraine in terms of war</i>	209
Траченко Л.А. <i>Актуальні питання впровадження міжнародних стандартів у бізнес</i>	211
Zakharchenko N.V. <i>Problems and opportunities of the development of cultural and creative industries in Ukraine</i>	213
Utenkova K.O. <i>Economic security of the agrarian sector in the context of the global sustainable development goals</i>	216
Фіалковська А.А. <i>Розвиток підприємництва та покращення бізнес-клімату на мезо- та макрорівні</i>	217
Чмирьова Л.Ю. <i>Реформування системи державного управління автомобільними дорогами загального користування</i>	219

Секція 12. Міжнародна торгівля: сучасні проблеми та перспективи розвитку

Балак І.О. <i>Особливості розвитку транспортно-логістичних центрів у Європі</i>	222
Воронова О.В. <i>Агроторгівельні відносини України з ЄС</i>	223
Гусенко О.С. <i>Зовнішня торгівля України в умовах дії зони вільної торгівлі з ЄС</i>	225
Kozak Yu.G. <i>Consumer protection in the financial services market: European perspective</i>	227
Міндова О.І. <i>Вітчизняний імпорт та експорт під впливом Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом</i>	228
Тарасевич Н.В. <i>Сучасні тенденції розвитку зовнішньої торгівлі аграрною продукцією в Одеському регіоні</i>	230
Уханова І.О. <i>Транспортне забезпечення міжнародної торгівлі товарами України в умовах зближення з ринком ЄС</i>	232
Федяй Н.О. <i>Контейнеризація як сучасний тренд вантажних перевезень</i>	234

Секція 13. Проблеми підвищення соціально-економічної ефективності зайнятості молоді на ринку праці

Збрицька Т.П., Жукова Т.А. <i>Перспективи ІТ-освіти в Україні</i>	237
Збрицька Т.П., Мінін В.С. <i>Сучасний стан відповідності ринку освітніх послуг зайнятості молоді на ринку праці</i>	241
Кривцова М.С. <i>Роль молоді у креативній економіці</i>	243
Новицький М.В. <i>Людський потенціал регіону та створення умов щодо його розвитку</i>	244
Нямецук Г.В. <i>Інноваційні пріоритети АСЕАН як наслідок загострення соціальних проблем регіону</i>	246

Перепельчук Т.В. <i>Молодіжне безробіття в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення</i>	248
Петровська О.М., Йолкіна О.В. <i>Формування чинників, що визначають соціально-економічну ефективність зайнятості молоді в Україні</i>	249
Познанська І.В. <i>Ринок освітніх послуг в умовах трансформаційних перетворень ринку праці</i>	251
Сабадирьова А.Л. <i>Щодо мотиваційного механізму розвитку людського потенціалу</i>	253
Сало Я.В. <i>Удосконалення політики зайнятості молоді в сучасних умовах</i>	255
Сорока О.В. <i>Турбота про благополуччя співробітників як сучасний тренд HR-менеджменту</i>	256
Черемісіна С.Г. <i>Сучасні проблеми формування та ефективної реалізації трудового потенціалу в Україні</i>	258
Яковенко Р.В. <i>Державне управління економікою як чинник відтворення людського потенціалу</i>	260
Секція 14. Статистичні методи дослідження соціально-економічних процесів на макро- та мезорівнях	
Вітковська К.В. <i>Регіональна оцінка рівня життя населення України</i>	263
Милашко О.Г. <i>Статистичний аналіз змін умов зовнішньої торгівлі індексним методом</i>	264
Погорєлова Т.В. <i>Статистична оцінка авторегресії в грошовому обігу</i>	265
Самотоєнкова О.В. <i>Проблеми інформаційного забезпечення статистичного дослідження біржової діяльності в Україні</i>	268
Секція 15. Організаційно-економічне забезпечення механізму управління туристсько-рекреаційними комплексами	
Галасюк С.С. <i>Заходи щодо розвитку автотуризму в Україні у мирний час</i>	270
Герасименко В.Г., Павлоцький В.Я. <i>Кризи у туристичній сфері: сутність, види, характеристика</i>	272
Давиденко І.В. <i>Можливості впровадження сучасних інноваційних технологій у діяльність підприємств спа- та велнес-індустрії</i>	274
Козловський Р.С. <i>Маркетингові аспекти підвищення якості готельних послуг</i>	275
Лебедєв І.В. <i>Впровадження сталого туризму в контексті виконання Програми «Цілі сталого розвитку: Україна»</i>	277
Мартинова Н.С. <i>Перспективи розвитку освітнього туризму в Україні на національному та регіональному рівнях</i>	280
Михайлюк О.Л. <i>Механізми подовження і активізації туристично-рекреаційного сезону в Одеському регіоні</i>	282
Нездоймінов С.Г. <i>Перспективи розвитку світового круїзного ринку</i>	284
Нечева Н.В. <i>Тенденції розвитку середовища функціонування підприємств курортно-рекреаційної сфери</i>	286
Полінкевич О.М. <i>Механізм управління готельно-рекреаційними комплексами</i>	288

Саснсує М.А. <i>Моделювання ризиків холодної логістики в системі кейтерингу на основі системної динаміки</i>	289
Силичева Н.Е., Проданова Р.Х. <i>Управление онлайн-репутацией через призму программных инноваций в сфере гостиничной индустрии</i>	291
Шикіна О.В., Ремігайло І.Ю. <i>Оптимізація доходів шляхом Revenue менеджменту у готельному бізнесі</i>	294
Ярьоменко С.Г. <i>Геополітичне позиціонування України у Східній Європі</i>	296
IV. Сучасні інформаційні системи й удосконалення методів аналізу та прогнозування економічних ситуацій	
Секція 16. Проблеми обліку і аудиту в умовах євроінтеграційних процесів України	
Добрунік Т.П. <i>Іновації в оподаткуванні малого бізнесу України</i>	298
Затока Т.В. <i>Облікова політика підприємства в системі організації обліку та контролю</i>	300
Кубік В.Д., Обнявко О.В. <i>Сучасна етика бізнесу: облікові аспекти</i>	302
Старенька О.М. <i>Перспективи розвитку обліку в умовах застосування сучасних інформаційних технологій</i>	305
Секція 17. Аналітичне забезпечення дослідження бізнес-процесів підприємств	
Волкова Н.А. <i>Основні напрямки аналізу фінансової стійкості підприємства</i>	307
Гайдасенко О.М. <i>Шляхи підвищення ефективності діяльності в умовах діджиталізації</i>	308
Кравець Д.Д. <i>Аналіз регіональних особливостей формування фінансових активів підприємств</i>	310
Семенова К.Д. <i>Аналітичне забезпечення управління ризиками на підприємстві</i>	311
Чернишова Л.В. <i>Особливості діагностики, оцінки та аналізу економічного потенціалу суб'єктів господарювання</i>	312
Секція 18. Економіко-математичні моделі сучасних економічних процесів	
Гострик О.М. <i>Використання сучасних математичних методів для оцінки та обробки часових рядів</i>	314
Єсіна О.Г. <i>Розвиток цифрової інфраструктури підтримки підприємництва в Україні</i>	315
Манжула С.П. <i>Проблеми трансформації ринку програмного забезпечення для бізнесу в Україні</i>	317
Меджибовська Н.С. <i>Конкурентне середовище публічних закупівель в Україні</i>	318
Орлик О.В. <i>Розвиток електронного урядування в Україні</i>	320
Шинкаренко В.М., Шинкаренко Л.В., Чернишев В.Г. <i>Математичне моделювання інфляційних процесів в Україні</i>	322

Електронне наукове видання

**НАУКОВІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ
НА МАКРО-, МЕЗО- ТА МІКРОЕКОНОМІЧНОМУ РІВНЯХ**

Збірник матеріалів

XX Міжнародної науково-практичної конференції

Одеського національного економічного університету

14 квітня 2022 року, м. Одеса

Збірник ухвалено до публікації в електронному форматі та рекомендовано до поширення в мережі Інтернет згідно з Рішенням Вченої ради Одеського національного економічного університету (Протокол № 6 від 19.04.2022 р.)
Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 38,6.